

Pali Text Society

SAMMOHA-VINODANĪ
ABHIDHAMMA-PĪTAKE
VIBHANGA-TTHAKATHA

EDITED BY

A. P. BUDDHADATTA THERO

EDITOR OF "BUDDHADATTA'S MANUALS," "VĪSIDDHI MAGGA" (CEYLON) ETC.

London

PUBLISHED FOR THE PALI TEXT SOCIETY
BY
THE OXFORD UNIVERSITY PRESS, AMEN CORNER, E C.

AND AT
NEW YORK, TORONTO, MELBOURNE, AND BOMBAY

1923

PRINTED IN GREAT BRITAIN

FOREWORD

THE present volume is the Commentary on the Vibhanga, the second book of the Abidhamma Pitaka. Some years ago Mrs Rhys Davids sent me a transcript of this volume, made from the Pyi Gyī Burmese edition (Mundyne Pitaka Press), asking me to collate it with some manuscripts of the same work in Ceylon and to be the editor of it.

This Commentary was published in Burma several times, but in Ceylon only a portion—about a half—of the book has been printed. It was published by Mr Robert Batuwantudawe in 1910. The other part is not yet published by him or any other publisher. The printed part consists of 240 pages, Demy 8vo. On page 269 of the present volume is the place where this Sinhalese edition ends. On page 210 of this same edition some passages, amounting to about 20 lines, are missing. The same passages are missing in the Pyī Gyī Mundyne Press edition, published in 1902. I guess that the S edition missed the same simply because it was reproduced from that Burmese edition.

I received two ola manuscripts for collating: one from the famous library of Sālabimbārāma, Dodanduwa, and the other from the library of Mahāmangala-Samudrārāma, Randobe, Ambalangoda, by the kind permission of the incumbent Mahatheras of the two Vihāras, namely Ven C A Sri Silaskandha, the Chief High Priest of the Kalyāṇivaṅṣa² Sect—a division of the Burmese Sect in Ceylon—of which I am a member, and Ven Sri Sudarsana, a High Priest of the Saddhammavaṅṣika Sect. These two MSS seem to have been copied from one original MS., as they differ only in a few places.

I got also a Burmese edition, printed at the Hanthawaddy Press, Rangoon, from a thera of Saḷabimbārāma. But I could collate with it only to the end of the Satipatthāna-Vibhāṅga, as the other portion of the transcript was not in my hand at that time. I intended to collate the other part when the proofs were read; but, unfortunately, I could not get back the same book, and, even so, I had then not enough time to spare for that purpose.

In which places the Visuddhimagga and this book comment on the same subjects, such places I collated with Visuddhimagga. The Vism I referred to here is the Sinhalese edition of the text, edited by myself. When I did the work the P T S edition of the Vism was not published. Though it was published in 1920-21, I received a copy only a few months ago. However, as the P T S edition was collated with my edition, there is no harm done in my reference.

The MSS I used are thus indicated in footnotes —

- S. Ola leaf MSS from the library of Saḷabimbārāma, Dodanduwa, near Galle.
- R. Ola leaf MSS from Mahāmaṅgala-Samudrārāma, Randobe, near Ambalangoda.
- P. Printed part in Sinhalese characters, 240 pp., Demy 8vo. Lankābhīṣṭa-Visruta Press, Colombo. To the end of Cittānupassanā, Satipatthāna Vī.
- H. Burmese Hanthawaddy edition.
- B. Burmese Mundyne edition, from which the transcript was made.
- Mt. Mūlatikā.

It was a difficult task for me to trace the origin of the Canonical passages quoted here, as I had no complete set of the Pitakas. At first I traced some of them in ola manuscripts obtained from Saḷabimbārāma, but when the proofs were read, I fortunately met with a complete Burmese edition of the Pitakas at Gotamī Vihāra, Colombo, where I stayed for a long time. I have traced the origin of many quotations, though I could not trace that of some.

Mrs. Rhys Davids helped me in tracing many of the quota-

tions, revising the proofs and referring the book to the page numbers of the Vibhanga text. The index is entirely provided by her. So I am very grateful to her for the help given to me, and for the pains that she is taking for the Buddhist cause.

Here I express my deep regret for the loss of the world-honoured professor, Dr T. W. Rhys Davids, the founder of the Pali Text Society, which has done so great a service for the literary and the religious world during the last forty years, and I wish that his learned wife and the other members of the society will continue the noble work he began.

A. P. BUDDHADATTA

AGGĀRĀMA,

AMBALANGODA

March 30, 1923

CONTENTS

	PAGE
KHANDHAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	1
ĀYATANAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	45
DHĀTUVIBHANGA VANNANĀ - - - -	55
SACCAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	83
INDRIYAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	125
PACCAYĀKĀRAVIBHANGA VANNANĀ (<i>see</i> PATICCASAMUP- PĀDAVIBHANGA VANNANĀ) - - - -	130
SATIPATTHĀNAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	214
SAMMAPPADHĀNAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	289
IDDHIPĀDAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	303
BOJJHANGAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	310
MAGGAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	319
JHĀNAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	323
APPAMAÑÑAVIBHANGA VANNANĀ (<i>see</i> BRAHMAVIHĀRA VIBHANGA VANNANĀ) - - - -	377
SIKKHĀPADAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	381
PATISAMBHIDĀVIBHANGA VANNANĀ - - - -	386
ÑĀNAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	396
KHUDDAKAVATTHUVIBHANGA VANNANĀ - - - -	465
DHAMMAHADAYAṬṬAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	517
INDEX - - - - -	525
CORRIGENDA - - - - -	551

SAMMOHA-VINODANĪ VIBHANGAṬṬHAKATHĀ.

NAMO TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA

- 1 Catusaccadaso nātho, catudhā Dhammasanganīṇ
pakāsayitvā Sambuddho, tass' eva samanantaraṇ
- 2 upeto Buddhadhammehi, atthārasahi nāyako
atthārasannaṇ khandhādi-vibhangānaṇ vasena yaṇ
- 3 Vibhangaṇ desayī Satthā, tassa saṇvannaṇākkamo
idāni yasmā sampatto, tasmā tass' atthavannaṇaṇ
- 4 karissāmi vigāhetvā¹ porānatthakathānaṇaṇ,
Saddhamme gāraṇaṇ katvā taṇ sunātha samāhitā ti

[KHANDHAVIBHANGAVANNANĀ

Suttantabhājanīya]

Pañcakkhandhā rūpakkkhandho pe . *vvññānakkan-*
dho ti idaṇ Vibhanga-pakaranassa ādibhūte Khandha-vi-
bhange suttantabhājanīyaṇ nāma

Tattha *pañcā* ti gananaṇaṇucchedo, tena na tato hetthā na
uddhan ti dassito

Khandhā ti paricchunnadhammanidassanaṇ. Tatrāyaṇ
khandhasaddo sambahulesu thānesu dissati — rāsīmhi, gune,
pannattīyaṇ, rūlhiyaṇ ti *Seyyathā pi, bhikkhave, mahāsam-*
udde na sukaṇaṇ udakassa pamānaṇ gaheṭvaṇ ettakāni u-
kālhakānīti vā, ettakāni udakālhakasatānīti vā, ettakāni u-
kālhakasahassānīti vā, ettakāni udakālhakasatasahassānīti vā,
atha kho asankheyyo appameyyo mahā-udakakkhandho t' eva

R. S. °hitvā

sankhaṇ jācchati ti* ādisu hi rāsito khandho nāma Na hi parittakaṇ¹ udakaṇ udakakkhandho ti vuccati, bahukam eva vuccati Tathā na parittako rajo rajakkhandho, na appamattakā² gāvo gavakkhandho, na appamattakaṇ balaṇ balakkhandho, na appamattakaṇ puññaṇ puññakkhandho ti vuccati Bahukam eva hi rajaṇ³ rajakkhandho, bahukā va⁴ gavādayo gavakkhandho, balakkhandho, puññakkhandho ti vuccanti⁵

Sīlakkhandho samādhikkhandho ti ādisu pana gunato khandho nāma

Addasa kho Bhagavā mahantaṇ dārukkhandhaṇ Gangāya nadyā sotena vuyhamānaṇ ti† ettha pannattito khandho nāma

Yaṇ cittaṇ mano mānasaṇ pe viññānaṇ viññānakkhandho ti‡ ādisu rūlhto khandho nāma

Svāyam idha rāsito adhippeto Ayaṇ hi khandhattho⁶ nāma pindattho⁶ pūgattho⁶ ghatattho⁶ rāsattho,⁶ tasmā rāsīlakkhanā khandhā ti veditabbā⁷ Kotthāsatho⁶ ti pi vattuṇ vattati Lokasmiṇ hi inaṇ gahetvā codiyamānā⁸ dvihi khandhehi dassāma, tīhi khandhehi dassāmā ti vadanti Iti kotthāsīlakkhanā khandhā ti pi vattuṇ vattati Evam ettha rūpakkkhandho ti rūparāsi rūpakotthāso *Vedanākkhandho* ti vedanārāsi vedanākotthāso ti iminā nayena saññākkhandhādīnaṇ attho veditabbo

Ettāvatā Sammāsambuddho yvāyaṇ cattāro ca mahābhūtā catunnaṇ ca mahābhūtānaṇ upādāyarūpan ti § atitānāgata-paccuppannādisu ekādasasu okāsesu vibhatto pañca-vīsati rūpakotthāsā ti ca channavutī rūpakotthāsā ti ca evaṇ pabhedo rūparāsi, taṇ sabbaṇ, paṇipindetvā rūpakkkhandho nāmā ti dassesi.

Yo panāyaṇ⁹ *sukkhā vedanā dukkhā vedanā adukkhamasukkhā vedanā* ti || tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catu-bhū-

* *Saṅgyutta-N* v, 400 (Sotāpatti S Abhisanda 42), A u, 55

† *S* S iv, 179 (Salāyatana-S Dārukkhandho, 200)

‡ *Dh* S, § 63

§ *Ibd*, § 584

|| *S* u, 53

¹ S R parittaṇ

² S R °mattikā

³ P R rajo

⁴ P om, S R ca

⁵ P S R vuccati

⁶ S °ttho

⁷ R °tabbaṇ

⁸ S R codaya

⁹ S R pana

mikavedanārāsi,¹ taṅ sabbaṅ paripindetvā vedanākkhandho nāmāti dassesi

Yo panāyaṅ² *cakkhusamphassaṅgā saññā . . pe . . mano-samphassaṅgā saññā* ti* tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikasaññārāsi,³ taṅ sabbaṅ paripindetvā saññākkhandho nāmā ti dassesi

Yo panāyaṅ² *cakkhusamphassaṅgā cetanā pe mano-samphassaṅgā cetanā* ti† tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikace-tanārāsi,³ taṅ sabbaṅ paripindetvā sankhārakkhandho nāmā ti dassesi

Yo panāyaṅ² *cakkhuvvīñānaṅ, sota⁴ ghāna⁴ jvā⁴ kāya-vīñānaṅ, mano-dhātu, mano-vīñānadhātū* ti‡ tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmika⁵-cittarāsi, taṅ sabbaṅ paripindetvā vīñānakkhandho nāmāti dassesi.

Api c' ettha sabbam pi catusamutthānikaṅ rūpaṅ rūpakhandho Kāmāvacara-attha-kusalacittādīhi ekūnanavuttitteḥ⁶ sahaṅgātā vedanā vedanākkhandho Saññā saññākkhandho Phassādayo dhammā sankhārakkhandho Ekūnanavuttitteḥ vīñānakkhandho ti evam pi⁷ pañcasu khandhesu dhammaparicchedo veditabbo

[Rūpakkhandhamiddesa]

Idāni te rūpakkhandhādayo vibhajiṅtvā dassetuṅ *tattha katamo rūpakkhandho* tiṣṣ adim āha Tattha *tatthā* ti tesu pañcasu khandhesu *Katamo* ti kathetu-kamyatā pucchā *Rūpakkhandho* ti pucchitabba-dhamma-nidassanaṅ

Idāni taṅ⁸ vibhajanto *yaṅ kiñci rūpan* ti adim āha. Tattha *yaṅ kiñci* ti anavasesa-pariyādānaṅ *Rūpan* ti atippasanganīyamaṅ Evaṅ padadvayenāpi rūpassa anavasesapariggaḥo kato hoti

Tattha ken' atthena rūpan ti ? Rūpanatthena rūpaṅ⁷, vuttaṅ h' etaṅ Bhāgavatā —*kiñ ca bhikkhave rūpaṅ vadetha ?*||

* *Vbh*, 28 † *Ibd*, 40 ‡ *Ibd*, 54 § *Ibd*, 1 || *S III*, 86

¹ P S R °bhūmako°

² S R pāyaṅ.

³ P S R °bhūmaka°.

⁴ P S R *add* °vīñānaṅ

⁵ P S R °maka

⁶ S R °navutiyā°.

⁷ R *om*

⁸ P S R naṅ .

*Ruppatī ti kho bhikkhave, tasmā rūpan ti vuccati Kena ruppati ?
Sītena pi ruppati, unhena pi ruppati, ighacchāya pi ruppati
pīpāsāya pi ruppati, daṇṣa-makasa-vātātapasvriṇṣapa-sam-
phassenā pi ruppati Ruppatī ti kho bhikkhave tasmā rūpan
ti vuccatī ti*

Tattha kin ti kāraṇapucchā ⁶ Kena kāraṇena rūpaṇ
vadetha; kena kāraṇena taṇ rūpaṇ nāmā ti attho *Ruppatī*
ti ettha *ti* ti kāraṇuddeso Yasmā ruppati, tasmā rūpan ti
vuccatī ti¹ attho *Ruppatī* ti kuppati ghattiyati pīiyati
bhijjati attho Evaṇ iminā ettakena thānena¹ rupanatthena
-rūpaṇ vuttaṇ

Ruppanalakkhanena rūpan ti pi vattuṇ vattati Ruppana-
lakkhanaṇ h' etaṇ ²

Sītena pi ruppatī ti ādisu pana sītena tāva ruppanaṇ lokan-
tarikaniraye pākataṇ Tinnaṇ tinnāṇ hī cakkavālānaṇ
antare ekeko lokantarikanirayo nāma hoti, attha-yojana-
sahassappamāno Yassa n' eva hetthā pathavī atthi, na
upari candīma-suriya³-dīpa-manī-āloko, niccandhakāro Tat-
tha nibbatta-sattānaṇ tīgāvuto attabhāvo hoti Te vaggulyo
viya pabbatapāde dīghaputhulehi nakhehi laggitvā avaṇsirā
olambanti Yadā saṇsappantā aññamaññassa hatthapāsa⁴-
gatā honti, atha bhakkho no laddho ti maññamānā tattha
vyāvata⁵ viparivattitvā lokasandhārake⁶ uduke patanti
Sītavāte paharante pi pakkamadhukaphalāni viya chijjivā
udake patanti, patitamattā va accantakhārena sītodakena
chinna-camma-nhāru-maṇsa-atthīhi bhijjamānehi tattatele
patitapitthapindi⁷ viya patapatāyamānā vilīyanti Evaṇ
sītena ruppanaṇ lokantarikaniraye pākataṇ Mahiṇsakarathā-
disu pi himapātasītalesu padesesu etaṇ pākataṇ eva
Tattha hī⁸ sattā sītena bhinnachinna-sarīrā⁹ jīvitakkhayam
pi pāpunanti

Unhena ruppanaṇ avicimahāniraye pākataṇ Tattha hī
tattāya lohapathavīyā nīpajjāpetvā pañcavidhabandhanā-
dikaranakāle¹⁰ sattā mahādukkhaṇ anubhavanti

Ighacchāya ruppanaṇ pettivīsaye c' eva dubbhikkhakāle

¹ P om

² P SR hī etaṇ

³ B °sūriya always

⁴ P SR °pāsaṇ

⁵ B vāvata

⁶ P SR °raka

⁷ P SR °pindaṇ

⁸ H adds nibbattī

P chinna bhinnā°, S R bhinnasarīrā.°

¹⁰ P °vidha vadhaban°

ca pākataṅ Pettivisayasmīṅ hi sattā dve tīni Buddhantarāni kiñcid' eva āmisaṅ hatthena gahetvā mukhe-pakkhīpantā nāma na honti Anto-udaraṅ āditta-susīrarūkkho viya hoti¹ Dubbhikkhe kañjukamattam pi alabhitvā maranapattānaṅ pamānaṅ natthi.

Pipāsāya ruppanaṅ kālakañjukādisu² pākataṅ Tattha hi sattā dve tīni Buddhantarāni hadayatemanamattaṅ vā³ jivhā-temanamattaṅ vā udaka-binduṅ laddhuṅ na sakkonti, pāniyaṅ pivissāmā ti nadigatānam pi³ nadi vāhikātaṅ sampajjati Mahāsamuddaṅ pakkhandānam⁴ pi mahāsamuddo pitthipāsāno hoti Te sussantā balavadukkhapīlītā vicaranti Eko kira kālakañjuka-asuro pipāsaṅ adhivāsetuṅ asakkonto yojana-gambhīravittāraṅ mahāgangaṅ otari Tassa gata-gatathāne udakaṅ chijjati, dhūmo uggacchati, tatte pitthipāsāne cankamanakālo viya hoti Tassa udakasaddaṅ sutvā ito e' ito ca vicarantass' eva ratti vibhāyi⁵ Atha naṅ pāto va bhikkhācāraṅ gacchantā tiṅsamattā pinda-cārikabhikkhū⁶ disvā Ko nāma tvaṅ sappurisā ti pucchisū Peto 'ham asmi⁷ bhante ti Kiṅ pariyesasi ti² Pāniyaṅ bhante ti Ayaṅ Gangā paripunnā, kiṅ tvaṅ na passasi ti² Na upakappati bhante ti Tena hi Gangāpitthe⁸ nīpajja, mukhe te pāniyaṅ āsiñcissāmā ti So vālikāpulīne uttāno nīpajji Bhikkhū tiṅsamatte patte nīharitvā udakaṅ āharitvā tassa mukhe āsiñcīsū Tesāṅ tathā karontānaṅ yeva velā upakattā jātā, tato bhikkhācāra-kālo amhākaṅ sappurisa, kacci⁹ te assāsamattā laddhā¹⁰ ti āhaṅsu Peto sace me bhante tiṅsamattānaṅ ayyānaṅ tiṅsamattehi pattehi āsitta-udakato addhapasatamattam pi paragalagataṅ, petattabhāvato¹¹ mokkho mā hotū ti āha Evaṅ pipāsāya ruppanaṅ pettivisaye pākataṅ

Daṅsādīhi ruppanaṅ daṅsamakkhikādi-bahulesu¹² padesesu pākataṅ Ettha ca daṅsā ti pingalamakkhikā.

Makasā ti makasā va

Vātā ti kucchivāta-pitthivātādi-vasena vedītabbā. Sarī-

¹ B ahoṣi ² B °kañjuka° *always*, P S R °kañja° ³ S R om

⁴ P R °dantānaṅ ⁵ S R vihāyi ⁶ P. °rikā°

⁷ P S R peto 'smi ⁸ P S R °pitthiyaṅ ⁹ P S R kiñci

¹⁰ P S R aladdhā ¹¹ P petabhāvato. ¹² B °sambahu°

rasmīñ hī vātarogo uppajjivā hatthapādapitthi-ādīni bhīn-
dati, kānañ karoti, khujjañ karoti, pīthasappañ karoti

Ātapo ti suriyātaṇo. Tena ruppanaṇ marukantārādisu
pākataṇ Ekā kira itthī marukantāre rattuñ satthato ohinā
divā suriye uggacchante vālikāya tapamānāya¹ pāde thapetuñ
asakkontī sisato pacchiñ otāretvā akkamī Kamena pacchiyā
unhābhittattāya thātuñ asakkontī tassā upari sātakaṇ tha-
petvā akkamī Tasmim pi santatte ankena gahitaṇ puttakaṇ
adhomukhaṇ nupajjāpetvā kandantaṇ² akkamitvā saddhiñ
tena tasmim yeva thāne unhābhittattā kālam akāsi

*Svriṇsapā*³ ti ye keci dighajātikā sarantā gacchanti Tesañ
samphassena ruppanaṇ āsivisadatthādīnaṇ⁴ vasena veditab-
baṇ.

Idāni *yaṇ kvīci rūpan* ti padena sangahitaṇ pañca-vīsati-
kothhāsa-channavuti-kothhāsappabhedañ sabbam pi rūpaṇ
atītādi-kothhāsesu pakkhīpitvā dassetuñ *atītānāgatapaccu-
pannan* ti āha Tato paraṇ tad' eva ajjhattadukādīsu catūsu
dukesu pakkhīpitvā dassetuñ *ajjhataṇ vā bahiddhā vā* ti
ādi vuttuñ

Tato paraṇ sabbam p' etaṇ ekādasasu padesesu pariya-
diyivā dassitaṇ rūpaṇ ekato⁵ pindaṇ katvā dassetuñ *tade-
kaṇṇhan* ti ādi vuttaṇ Tattha *tadekaṇṇhan* ti taṇ ekaṇṇhaṇ
Abhisanyūhivā ti abhisanyāharitvā *Abhisankhīpitvā* ti
sankhepaṇ katvā Idaṇ vuttaṇ hoti sabbam p' etaṇ vuttappa
kāraṇ rūpaṇ ruppanalakkhanasankhāte ekavidha-bhāve pañ-
nāya rāsīñ katvā rūpakkhandho nāmā ti⁶ vuccatīti Etena
sabbam pi rūpaṇ ruppanalakkhane rāsibhāvūpagamana⁷
rūpakkhandho ti dassitaṇ hoti • Na hi rūpato añño rūpak-
khandho nāma atthi Yathā ca rūpaṇ, evañ vedanādayo pi
vedayita-lakkhanādīsu rāsibhāvūpagamanena Na hi ve-
danādīhi aññe vedanākkhandhādayo nāma atthi

Idāni ekekasmiṇ okāse pakkhītaṇ⁸ rūpaṇ viṣuñ viṣuñ
bhājetvā dassento *tattha katamaṇ rūpaṇ atītan* ti ādim āha
Tattha *tatthā* ti ekādasasu okāsesu pakkhīpitvā thapita-
mātikāya bhummaṇ Idaṇ vuttaṇ hoti Atītānāgata-

¹ P S R. tappa°

² P R kandantaṇ kandantaṇ

³ B sarisapā always

⁴ P S R °datthakādīnaṇ

⁵ S eka

⁶ P S R. nāmā

⁷ P S R °gamaneña

⁸ P S R °khitta

paccuppannaṃ tī ādinā nayena thapitāya mātīkāya yaṃ atītaṃ rūpaṃ tī vuttaṃ, taṃ katamaṃ tī iminā upāyena sabbapucchāsu attho veditaḅbo

Atītaṃ niruddhaṃ tī ādinī padānī nikkhepakāṇḁassa atī-tattika-bhājanīya¹-vannaṇāyaṃ vūttān' eva Cattāro ca ma-hābhūtā tī idaṃ atītaṃ tī vutta-rūpaṃ sabbhāvadassanaṃ² Yathā c' ettha, evaṃ sabbattha attho³ veditaḅbo . Iminā idaṃ dasseti atīta-rūpaṃ⁴ pi bhūtānī c' eva bhūtānī upādāya nibbattarūpaṃ ca Anāgatam pi pe dura-santi-kam pi Na hi bhūtehi c' eva bhūtānī upādāya pavatta-rūpato ca aññaṃ rūpaṃ nāma atthī tī Aparo nayo, atītaṃ, sena sangahitaṃ tī atīta-kotthāsen' eva sangahitaṃ, etth'⁵ eva gananaṃ gataṃ Kim tī² Cattāro ca mahābhūtā catun-naṃ ca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ tī Evaṃ sabbattha attho veditaḅbo Anāgatapaccuppanna-middesapadānī pi hetthā vuttatthān' eva⁵

Idaṃ pana atītanāgatapaccuppannaṃ nāma Suttantaparī-yāyato Abhidhammaniddesato tī duvidhaṃ Taṃ suttanta-parīyāye bhavena paricchinnaṃ Patīsandhito hi patthāya atīta-bhavesu nibbattaṃ⁶ rūpaṃ anantara-bhave vā nibbattaṃ⁷ hotu, kappakotisatasahassa-matthake vā, sabbaṃ atītam eva nāma Cutito patthāya anāgatabhavesu nibbattanaka-rūpaṃ anantara-bhave vā nibbattaṃ hotu, kappakotisatasahassa-matthake vā,⁸ sabbaṃ anāgatam eva nāma Cuti-pātīsandhi-antare pavatta-rūpaṃ⁹ paccuppannaṃ nāma

Abhidhamma-middese pana khanena paricchinnaṃ Tayo hi rūpaṃsā khanā uppādo, thitī, bhango tī Ime tayo khane patvā niruddhaṃ rūpaṃ samanantaraniruddhaṃ vā hotu, atīte kappakotisatasahassamatthake vā, sabbaṃ atītam eva nāma Tayo khane asampattaṃ rūpaṃ eka-cittakkhanamat-tena vā asampattaṃ hotu, anāgate kappakotisatasahassa-matthake vā, sabbaṃ anāgatam eva nāma Ime tayo khane sampattaṃ¹⁰ rūpaṃ pana paccuppannaṃ nāma

Tattha kiñcāpi idaṃ Suttanta-bhājanīyaṃ, evaṃ sante pi abhidhamma-middesen' eva atītanāgatapaccuppannarūpaṃ

¹ S °jana ² P S R °nidassanaṃ ³ P R om. ⁴ S R atītaṃ°

⁵ P S R vuttān' eva ⁶ P °batta ⁷ P R S °tarūpaṃ

⁸ S pi ⁹ P S R yaṃ taṃ rūpaṃ. ¹⁰ S R °patta.

nidditthan ti veditabbaṃ Aparo nayo idaṃ hi rūpaṃ
addhā¹-santati-samaya-khana-vasena catudhā atītaṃ nāma
hoti Tathā anāgatapaccuppannaṃ * Addhā¹-vasena tāva
ekassa ekasmiṃ bhava paṭisandhito pubbe atītaṃ, cutito
uddhaṃ anāgataṃ, ubhinnaṃ antare paccuppannaṃ

Santati-vasena sabhāga-ekautu-samutthānaṃ ekāhārasa-
mutthānaṃ ca pubbāpariyavasena pavattamānaṃ² pi pac-
cuppannaṃ, tato pubbe visabhāga-utu-āhārasamutthānaṃ
atītaṃ, pacchā anāgataṃ Cittaṃ eka-vīthi-eka-javana-eka-
samāpatti-samutthānaṃ paccuppannaṃ, tato pubbe atītaṃ,
pacchā anāgataṃ Kammasamutthānaṃ pāṭiyekkaṃ san-
tati-vasena atītādibhedo n' atthi Tesāñ eva pana utu-āhā-
ra-citta-samutthānaṃ upatthambhaka-vasena tassa atītā-
dibhāvo veditabbo

Samaya-vasena ekamuhuttapubbanha-sāyana-rattindivā-
dīsu³ samayesu santānavasena pavattamānaṃ taṃ taṃ samayaṃ
paccuppannaṃ nāma, tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ

Khana-vasena uppādādikhanattaya-pariyāpannaṃ paccup-
pannaṃ nāma,⁴ tato pubbe anāgataṃ,⁵ pacchā atītaṃ⁶ Api
ca atikkanta-hetupaccaya-kiccaṃ⁷ atītaṃ Nitthita-hetu-
kiccaṃ⁸ anitthita-paccaya-kiccaṃ paccuppannaṃ Ubhaya-
kiccā asampattaṃ anāgataṃ Sakiccakkhane vā paccup-
pannaṃ, tato pubbe atītaṃ pacchā anāgataṃ

Ettha ca khanādīkathā va⁹ nīpariyāyā, sesā sapariyāyā
Tāsu nīpariyāyakathā idha adhippetā Ajjhattadukassā pi
niddesapadāni hetthā ajjhattattika-niddese¹⁰ vuttatthān' eva
Olārikādīni Rūpakandavannaṃ¹¹ vuttatthān' eva

Hīnaduka-niddese¹² tesā tesā sattānaṃ ti bahūsu sattesu
sāmi-vacanaṃ Aparassāpi aparassāpīti hi vuccamāne diva-
sam pi kappasatasahassam pi vadanto ettakam eva vadeyya
Iti Satthā dvīh' eva padehi anavasena satte pariyaḍiyanto
tesā tesā sattānaṃ ti āha Ettakena¹³ hi sabbam pi

* See Vism, p 472

¹ P addhāna

² P vatta°.

³ P °divāsu

⁴ P SR. om

⁵ P SR atītaṃ.

⁶ P SR anāgataṃ.

⁷ P °kiccā

⁸ SR °kiccā

⁹ P ca

¹⁰ P ajjhattika°.

¹¹ P °ya

¹² Text 2

¹³ P ettaken' eva

apara-dīpanaṅ siddhaṅ hoti *Uññātan* ti avamataṅ *Avāñ-
nātan* ti vambhetvā ñātaṅ, rūpan ti pi na viditaṅ *Hīlitan*
ti agahetabbatthena khittaṅ chadditaṅ Jigucchitaṅ ti
pi vadanti. *Paribhūtan* ti kim etenā ti vācāya pari-
bhavitaṅ *Acittikatan*, ti na garukataṅ *Hīnan* ti lāmakaṅ,
Hīnamatan ti hīnan ti mataṅ, lāmakaṅ katvā ñātaṅ *Hīna-
sammatan* ti hīnan ti loke sammataṅ, hīnehi vā sammataṅ
gūtha-bhakkhehi gūtho viya *Anitthan* ti appiyaṅ, pati-
lābhatthāya vā aparīyesitaṅ Sace pi naṅ koci pariyeseyya,
parīyesatu, etassa pana ārammanassa 'etad' eva nāmaṅ
Akantan ti akāmikaṅ,¹ nissirikaṅ vā *Amanāpan* ti manas-
miṅ na appitaṅ² Tādīsaṅhi ārammanaṅ manasmīṅ na
appiyati Athavā manaṅ appāyati vaddhetīti manāpaṅ
Na manāpaṅ amanāpaṅ. Aparo nayo anitthaṅ sampatti-
virahato Taṅ ekantena kamma-samutthānesu akusala-
kamma-samutthānaṅ Akantaṅ sukhasa ahetu-bhāvato
Amanāpaṅ dukkhassa hetu-bhāvato *Rūpā saddā* ti idam
assa sabhāva-dīpanaṅ Imasmīṅ hi pade akusala-kammaja-
vasena anitthā pañca-kāmagunā vibhattā Kusala-kamma-
jaṅ³ pana anitthaṅ⁴ nāma natthi, sabbaṅ ittham⁵ eva

Panīta-padaniddeso vuttapatipakkhanayena⁶ vedītabbo
Imasmīṅ hi⁷ pana pade kusala-kammaja⁸-vasena itthā pañca-
kāmagunā vibhattā Kusala-kammajaṅ hi anitthaṅ nāma
natthi, sabbaṅ ittham eva Yathā ca kammajesu, evaṅ
utu-samutthānādisu pi itthānitthatā atthi evāti⁹ imasmīṅ
duke itthānitthārammanaṅ pativibhattan ti vedītabbaṅ

Ayaṅ tāva ācariyānaṅ samānatthakathā

Vitanda -vādi pan' āha •Itthānitthaṅ nāma patīyekkaṅ¹⁰
n' atthi, tesāṅ tesāṅ¹¹ ruci-vasena kathitaṅ Yath' āha
*Manāpapariyantaṅ khvāhaṅ mahārāja pañcasu kāmagunesu
vadāmi T'eva mahārāja rūpā ekaccassa manāpā honti ekac-
cassa amanāpā•honti T'eva mahārāja saddā, gandhā, rasā,
phoṭṭhabbā ekaccassa manāpā honti, ekaccassa amanāpā honti*

¹ P S °mitaṅ

² P S appiyaṅ

³ P akusala°.

⁴ P itthaṅ

⁵ P anittham

⁶ S °yen' eva

⁷ P S R om

⁸ S R °kamma

⁹ P yeva itī, S R eva itī

¹⁰ P *add*s pativibhattaṅ

¹¹ S R parassa

tī * Evaṃ yasmā te yeva rūpādayo eko assādeti abhinandati, tattha lobhaṃ uppādeti, eko kuṃḍhatī patihāññati, tattha dosaṃ uppādeti. Ekaccassa¹ itthā honti kantā manāpā, ekaccassa¹ anitthā akantā amanāpā Eko c' ete itthā kantā manāpā tī dakkhinato gāhātī, eko anitthā akantā amanāpā tī vāmato, tasmā itthānitthāṃ nāma pāṭiyekkaṃ pativibhattaṃ nāma² n' atthi Paccanta-vāsīnaṃ hi ganduppādā pi itthā honti kantā manāpā, Majjhīma-sāvāsīnaṃ atijegucchā Tesāṃ ca moramaṅṣādīni itthāni honti Itaresaṃ tāni atijegucchāni tī So vattabbo kiṃ pana tvaṃ itthānitthārammaṇaṃ pāṭiyekkaṃ pativibhattaṃ nāma n' atthi tī vadesi tī² Āma, n' atthi tī vadāmi tī³ Puna tath' eva⁴ yāvataṭṭhaṃ patitthāpetvā pañho pucchitvā nibbānaṃ nāma itthaṃ udāhu anitthānaṃ tī² Jānamāno itthaṃ tī vakkhati Sace pi na vadeyya, mā vadatu, nibbānaṃ pana ekanta-itthānaṃ eva Nanu eko nibbānaṃ vanne kathiyamāne kuṃḍhitvā tvaṃ nibbānaṃ vannaṃ kathesi kiṃ tattha anna-pāna⁴-mālā-gandha-vilepana⁴-savanacchādana⁴-samiddhā pañcakāmaguṇā atthi tī vatvā n' atthi tī vutte alaṃ tava nibbānaṃ tī nibbānaṃ vanne kathiyamāne kuṃḍhitvā⁵ ubho kanne thaketi tī Atth' etaṃ⁶, etassa pana vasena tava vāde nibbānaṃ anitthaṃ nāma hotu,⁷ na pan' etaṃ evaṃ gahetabbaṃ Eso hi viparītasāññāya katheti Saññā-vipallāseṇa ca tad' eva⁸ ārammaṇaṃ ekassa itthaṃ hoti, ekassa anitthaṃ Itthānitthārammaṇaṃ pana pāṭiyekkaṃ vibhattaṃ⁹ atthi tī Kassa vasena vibhattaṃ tī² Majjhīma-sattassa Idaṃ hi na atī-issarānaṃ Mahā-sammata-Mahāsudassana-Dhammāsokādīnaṃ vasena vibhattaṃ Tesāṃ hi dibbakappaṃ pi ārammaṇaṃ amanāpaṃ upatthāti Na¹⁰ atiduggatānaṃ dubbhānaṃ pānānaṃ vasena¹¹ vibhattaṃ Tesāṃ hi kanājaka-bhatta-sitthāni pi pūṭimaṃ sūraso pi atimadhuro amata-sadisso ca hoti Majjhīmakānaṃ¹²

* S 1, 80, slightly varied

¹ S R ekassa

² om all MSS

³ S tatth' eva

⁴ P °naṃ

⁵ S R om

⁶ Bm itth' etaṃ

⁷ P hoti

⁸ P °ev'

⁹ P pativi°.

¹⁰ P S R om.

¹¹ P S R add na

¹² S R. °mānaṃ

pana ganaka-mahāmatta¹-setthi-kutumbika-vāṇijādīnaṅ kālena itthaṅ kālena anitthaṅ labhamāna²-vasena vibhattaṅ Evarūpā hi itthānitthaṅ paricchindituṅ sakkonti tī

Tīpitaka-Cūlābhayaṭṭhero³ pan' āha itthānitthaṅ nāma vipākavasena' eva pariṇchimaṅ, na javana-vasena Javanaṅ pana saññāvīpallāsa-vasena itthasmiṅ yeva rajjati, itthasmiṅ yeva dussasi Anitthasmiṅ yeva rajjati, anitthasmiṅ yeva dussatī tī Vipāka-vasena' eva pan' etaṅ⁴ ekantato paricchijjati, na hi sakkā vipāka-cittaṅ vañcetuṅ Sace ārammanaṅ itthaṅ hoti, kusāla-vipākaṅ uppajjati, sace anitthaṅ akusāla-vipākaṅ uppajjati tī Kiñcā pi hi micchā-ditthikā Buddhaṅ vā⁵ saṅghaṅ vā mahācetiṇyādīni vā ulārāni⁶ ārammanāni disvā akkhīni pidahanti, domanassaṅ āpajjanti, dhammasaddaṅ sutvā kanne thakenti Cakkhuvīññāna-sotavīññānādīni⁷ pana nesaṅ kusāla-vipākān' eva honti Kiñcā pi gūtha-sūkarādayo gūthagandhaṅ ghāyitvā khādītuṅ labhissāmā tī somanassaṅjātā honti, gūthadassane pana tesāṅ⁸ cakkhuvīññānaṅ, tassa gandha-ghāyane ghānavīññānaṅ, rasasāyane jivhā-vīññānaṅ ca akusāla-vipākāma eva hoti. Bandhitvā varasayane sayāpita-sūkarō ca kiñcāpi viravati, saññā-vīpallāsena pan' assa javanasmiṅ yeva domanassaṅ uppajjati, kāya-vīññānaṅ kusālavipākāma eva Kasmā⁹ ? Ārammanassa itthatāya.

Api ca dvāra-vasena pi itthānitthatā veditabbā. Sukhasamphassaṅ hi gūtha-kalalaṅ cakkhudvāra-ghānavāresu anitthaṅ, kāyadvāre itthaṅ hoti Cakkavattino manūratanena poṭṭhiyamānassa suvannasūle uttāsītassa⁹ ca manūratanasuvannasūlāni cakkhudvāre itthāni honti, kāyadvāre anitthāni Kasmā⁹ mahādukkhassa uppādanato Evaṅ itthānitthaṅ ekantato vipāken' eva paricchijjati tī veditabbaṅ

Taṅ taṅ vā panā tī ettha na hetthīmanayo oloketabbo Na hi Bhagavā sammuti-manāpaṅ bhīdati, puggala-manāpaṅ pana¹⁰ bhīdati, tasmā taṅ taṅ vā pana vasena' evā upādāy' upādāya hīnapanītātā veditabbā Nerayikānaṅ hi

¹ P °macca

² P S R °mānānaṅ

³ P °Cūlanāgat°

⁴ S R taṅ , om pana

⁵ P adds dhammaṅ vā.

⁶ P adds vā

⁷ P S R °ñānāni

⁸ P S pan' esaṅ

⁹ S R uttāpi°

¹⁰ S R om

rūpaṅ kotippattaṅ hīnaṅ nāma Taṅ upādāya tīracchānesu
 nāgasupannānaṅ paṇītaṅ nāma Tesāṅ rūpaṅ hīnaṅ, taṅ
 upādāya peṭānaṅ rūpaṅ¹ paṇītaṅ nāma Tesam pi hīnaṅ,
 taṅ upādāya jānapadānaṅ rūpaṅ paṇītaṅ nāma Tesam pi
 hīnaṅ, taṅ upādāya gāmahōjakānaṅ rūpaṅ paṇītaṅ nāma
 Tesam pi hīnaṅ, taṅ upādāya janapadasāmīkānaṅ rūpaṅ
 paṇītaṅ nāma Tesam pi rūpaṅ² hīnaṅ, taṅ upādāya pade-
 sarājūnaṅ rūpaṅ paṇītaṅ nāma Tesam pi hīnaṅ, taṅ upā-
 dāya cakkavattiraṅṅo rūpaṅ paṇītaṅ nāma Tassā pi
 hīnaṅ, taṅ upādāya bhummadevānaṅ rūpaṅ paṇītaṅ nāma
 Tesam pi hīnaṅ, taṅ upādāya cātummahārājīkānaṅ³ devānaṅ
 rūpaṅ paṇītaṅ nāma Tesam pi hīnaṅ, taṅ upādāya tāva-
 tiṅsānaṅ devānaṅ rūpaṅ paṇītaṅ nāma pe akanittha-
 devānaṅ⁴ pana rūpaṅ matthakappattaṅ paṇītaṅ nāma

Dūra-dukamiddese itthindriyādīni hetthā vibhattān' eva
 Imasmiṅ pana duke duppariggahatthena lakkhanaduppatti-
 vijjhatāya sukhuma-rūpaṅ⁵ dūre ti kathitaṅ Sukhaparigga-
 hatthena⁶ lakkhanasuppattivijjhatāya olārīka-rūpaṅ *santike*
 ti Kabalīkārāhāra-pariyosāne ca niyyātanatthāne pi idaṅ
 vuccati rūpaṅ dūre ti na niyyātitaṅ Kasmā⁷ Duvī-
 dhañ hi dūre nāma lakkhanato okāsato cā⁷ ti Tattha lak-
 kanato dūre ti na kathitaṅ, taṅ⁸ okāsato kathetabbaṅ,
 tasmā dūre ti akathitaṅ olārīka-rūpaṅ okāsato dūre ti das-
 setuṅ aniyyātetvā va *yaṅ vā paṇ' aññam pi* ti ādīm āha

Santika-pada-niddese pi es' eva nayo Tattha *anasānne*
 ti na āsanne *Anupakattīhe* ti nissate *Dūre* ti dūramhi
A-santike ti na santike *Idaṅ vuccati rūpaṅ dūre* ti idaṅ
 pannarasavidhaṅ sukhuma⁹-rūpaṅ lakkhanato dūre Da-
 savidhaṅ pana olārīka¹⁰-rūpaṅ yevāpanaka-vasena okāsato
 dūre ti vuccati

Santika-padaniddeso¹¹ uttānattho yeva *Idaṅ vuccati rūpaṅ*
sqntike ti idaṅ dasavidhaṅ olārīka¹⁰-rūpaṅ lakkhanato san-
 tīke Pañca-dasavidhaṅ pana sukhuma-rūpaṅ *yevāpanaka-*
*vasena*¹² okāsato santike ti vuccati

¹ S R om

² P S R om

³ R °jika.

⁴ S °devatānaṅ

⁵ P sukhumaṅ°

⁶ S R Suparig°

⁷ S R om cā

⁸ P om , R S add na

⁹ S R °maṅ

¹⁰ S R °kaṅ .

¹¹ Text 3

¹² Dhs § 9

Kittakato patthāya pana rūpaṅ okāsa-vasena santike nāma, kittakato patthāya dūre nāmā ti? Pakatī-kathāya kathentānaṅ dvādasahattho savanūpacāro nāma hoti Tassa orato rūpaṅ santike, parato dūre Tattha sukhuma-rūpaṅ dūre hontaṅ lakkhanaṅ pi okāsato pi dūre hoti Santike hontaṅ pana okāsato va santike hoti, na lakkhanato Olārika-rūpaṅ santike hontaṅ lakkhanato pi okāsato pi santike hoti Dūre hontaṅ okāsato va dūre¹ hoti, na lakkhanato

Taṅ taṅ vā panā ti ettha na¹ hetthima-nayo² oloketabbo. Hetthā hi bhindamāno gato Idha pana na lakkhanato dūraṅ³ bhindati Okāsato dūram eva bhindati Upādāy' upādāya dūrasantikaṅ⁴ hi⁵ ettha dassitaṅ Attano hi rūpaṅ santike nāma Anto-kucchigatassā pi parassa dūre Anto-kucchigatassa santike Bahi thitassa dūre Eka-mañce⁶ sayitassa⁷ santike Bahi pamukhe⁸ thitassa⁹ dūre Anto-parivene rūpaṅ santike Bahi-parivene dūre Anto-sanghārāme rūpaṅ santike Bahi-sanghārāme dūre Anto-sīmāya rūpaṅ santike Bahi-sīmāya dūre Anto-gāmakhette¹⁰ rūpaṅ¹ santike Bahi-gāmakhette¹⁰ dūre Anto-janapade rūpaṅ santike Bahi-janapade dūre Anto-rajjasīmāya rūpaṅ santike Bahi-rajjasīmāya dūre Anto-samudde rūpaṅ santike Bahi-samudde rūpaṅ dūre Anto cakkavāle rūpaṅ santike Bahi-cakkavāle dūre ti.

Ayaṅ rūpakkhandaṃiddeso

[*Vedanākkhandhamiddesa*]

Vedanākkhandhaniddesadisu hetthā vuttasadiṅ pahāya apubbam eva vannayissāma Yā kāci vedanā ti catubhūmi-kavedanaṅ¹¹ pariyaḍiyati. *Sukhā vedanā* ti ādini atitādivasena niddittha-vedanaṅ sabhāvato dassetuṅ vuttāni. Tattha sukhā vedanā atthi kāyikā, atthi cetasikā Tathā dukkhā vedanā, Adukkhamasukhā pana cakkhādayo pasā-dakāye sandhāya pariyaḍiyena atthi kāyikā, atthi cetasikā. Tattha sabbā pi kāyikā kāmāvacarā Tathā cetasikā dukkhā

¹ S R. om ² S R add na ³ P dūre rūpaṅ, S R rūpaṅ.
⁴ B.R dūre° ⁵ P pi ⁶ P S R mañcake
⁷ S R sayantassa ⁸ S R sammukhe
⁹ P sayitassa ¹⁰ P S R °makk° ¹¹ S R °bhūmaka°

vedanā Cetasikā sukhā¹ pana tebhūmikā Adukkhamasukhā catubhūmikā.

Tassā saḅbappakārāya pi santatī-vasena khanādi-vasena ca atītādībhāvo vedītabbo Tattha santatī-vasena eka-vīthī-eka-javana-eka-samāpattī-pariyāpannā eka-vidhavisaya-samāyogappavattā² ca pācuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā Khanādi-vasena khanattayapariyāpannā pubbantāparanta-majjhagatā sakucceṇ ca kurumānā vedanā paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā Tattha khanādībhāvena³ atītādī-bhāvaṇ sandhāya ayaṇ niddeso kato ti vedītabbo

Olārika-sukhuma-niddese akusalā vedanā ti ādīni jātīto olārika-sukhuma-bhāvaṇ dassetuṇ vuttāni *Dukkhaveḍanā*⁴ olārikā ti ādīni sabhāvato *Asamāpannassa vedanā* ti ādīni puggalato *Sāsavā* ti ādīni lokīyalokuttarato olārikasukhuma-bhāvaṇ dassetuṇ vuttāni Tattha akusalā tāva sadarathatthena dukkha-vīpākatthena ca olārikā Kusalā nīddarathatthena sukhavīpākatthena ca sukhumā Abyākatā nīrussāhatthena avīpākatthena ca sukhumā Kusalākusalā sannasāhatthena sa-vīpākatthena ca olārikā Avyākatā vuttanāyena' eva sukhumā. Dukkhā asātatthena dukkhatthena ca olārikā Sukhā sātatthena sukhātthena ca sukhumā Adukkhamasukhā sant-atthena panītatthena ca sukhumā Sukhadukkhā khobhanatthena pharanatthena ca olārikā Sukhā⁵-vedanā pi hī khobhetī pharatī Tathā⁶ dukkha⁷-vedanā pi Sukhaṇ hī uppajjamānaṇ sakalasarīraṇ khobhentaṇ ālulentaṇ abhisandayamānaṇ madayamānaṇ chādayamānaṇ sītodakaghatena āsīṇcayamānaṇ⁸ vīya uppajjati Dukkhaṇ uppajjamānaṇ tatta-phālaṇ⁹ anto pavesantaṇ vīya tinukkāya bahī jhāpayamānaṇ vīya uppajjati Adukkhamasukhā pana vutta-nāyena' eva sukhumā

Asamāpannassa vedanā nānārammane vīkkhittabhāvato olārikā Samāpannassa vedanā ekatta-nīmitte yeva caratī ti sukhumā Sāsavā āsavuppattī-hetuto olārikā Āsava-

¹ P *addā* vedanā

² P SR °vasena

³ P SR Sukhā

⁴ SR °camānaṇ

² P °pattā

⁴ P SR Vbh Dukkha°

⁶ R S om

⁷ P SR dukkhā

⁹ P °thālaṇ, S °kapālaṇ.

cāro nāma ekanta-olāriko Anāsavā vuttavip-ariyāyena sukhumā

Tattha eko n' eva kusalattike kovido hoti, na vedanattike So kusalattikaṇ rakkhāmī ti vedanattikaṇ bhindati Vedanā-tikaṇ rakkhāmī ti kuṣalattikaṇ bhindati Eko tikaṇ rak-khāmī ti bhūmantaraṇ bhindati, eko na bhindati Kasmā²

Sukha-dukkhā vedanā olārikā Adukkhamasukhā ve-danā sukhumā ti hi vedanāttike vuttaṇ Taṇ eko patik-khipati, na sabbā adukkhamasukhā sukhumā, sā hi kusalā pi atthi¹ akusalā pi avyākatā pi. Tattha kusalākusalā olārikā, avyākatā sukhumā Kasmā² Kusalattike pāhyaṇ āgatattā ti Evaṇ kusalattiko rakkhito hoti, vedanāttiko pana bhinno.

Kusalākusalā vedanā olārikā, avyākatā vedanā su-khumā ti yaṇ¹ pana kusalattike vuttaṇ, taṇ eko patikkhipati, na sabbā abyākatā sukhumā, sā hi sukhā pi atthi dukkhā pi adukkhamasukhā pi Tattha sukhadukkhā olārikā, adukkhamasukhā sukhumā Kasmā² Vedanattike pāhyaṇ āgatattā ti Evaṇ vedanāttiko rakkhito hoti, kusulattiko bhinno.

Kusalattikassa pana āgatattāne vedanāttikaṇ anolo-ketvā vedanāttikassa āgatattāne kusalattikaṇ anoloketvā kusulādīnaṇ kusalattika-lakkhana sukhādīnaṇ vedanā-tika-lakkhana olārika-sukhumataṇ kathento na bhindati nāma

Yam pi kusalākusalā vedanā olārikā. Avyākatā vedanā sukhumā ti kusalattike vuttaṇ, tatth' eko² kusalā lokut-tara-vedanā pi samānā olārikā nāma, vipākā antamaso dvi-pañca-viññānasahajātā pi samānā sukhumā nāma hoti ti vadati So evarūpaṇ santaṇ panītaṇ lokuttara-vedanaṇ olārikaṇ nāma karonto dve³-pañcaviññāna-sampayuttaṇ ahe-tukaṇ hīnaṇ jalaṇ vedanaṇ sukhumaṇ nāma karonto tikaṇ rakkhissāmī ti bhūmantaraṇ bhindati nāma Tattha tattha bhūmiyaṇ kusalaṇ pana taṇ-taṇ-bhūmi-vipāken' eva sad-dhiṇ yojetvā kathento na bhindati nāma Tatrāyaṇ nayo — kāmāvacarakusalā hi olārikā Kāmāvacara-vipākā su-

¹ S R om

² P tatr' eko

³ P dvi, S R om

khumā Rūpāvacarārūpāvacara¹-lokuttara-kusalā olārikā Rūpāvacarārūpāvacara²-lokuttara-vīpākā sukhumā tī iminā nihārena kathento na bhindatī nāma.

Tīpitaka-Cūlanāgattthero pan' āha Akusale olārika-sukhumatā nāma na uddharitabbā' Taṇ hī ekantaṇ olārikam eva Lokuttare pi olārika-sukhumatā na uddharitabbā Taṇ hī ekantaṇ sukhuman tī Imaṇ kathaṇ āharitvā Tīpitaka-Cūlābhayatttherassa kathayīṇsu, evaṇ therena kathitan tī Tīpitaka-Cūlābhayattthero āha. Sammāsambuddhena Abhudhammaṇ patvā ekapadassa pi dvinnam pi padānaṇ āgatattthāne nayaṇ dātuṇ yuttattthāne nayo adinno nāma natthi, nayaṇ kātuṇ yuttattthāne nayo akato nāma natthi Idha pan' ekacco ācariyo asmī³ tī vicaranto akusale olārika-sukhumataṇ uddharamāno kukkucāyatī, Sammāsambuddhena pana lokuttare pi olārika-sukhumatā uddharitā tī Evañ ca pana vatvā idaṇ suttaṇ āharī tatra bhante yā 'yan patipadā dukkhā dandhābhīññā, ayaṇ bhante patipadā ubhayaṇ' eva hīnā akkhāyatī dukkhattā ca dandhattā cā tī Ettha hī catasso patipadā lokiya-lokuttara-missakā kathitā

Taṇ taṇ vā panā tī⁴ ettha na hetthima-nayo oloketabbo, taṇ taṇ vā pana vasen' eva kathetabbaṇ Duvidhā hī akusalā lobhasahagatā dosasahagatā ca Tattha dosasahagatā olārikā, lobhasahagatā sukhumā Dosasahagatā pi duvidhā niyatā aniyatā ca Tattha niyatā olārikā, aniyatā sukhumā Niyatā pi kappatthitikā⁵ olārikā, no-kappatthitikā⁵ sukhumā Kappatthitika⁵ pi asankhārikā olārikā, sasankhārikā, sukhumā Lobhasahagatā pi dvidhā ditthi-sampayuttā ca⁶ ditthivippayuttā ca Tattha ditthi-sampayuttā olārikā, ditthi-vippayuttā sukhumā Ditthi-sampayuttā pi niyatā olārikā, aniyatā sukhumā Sā pi asankhārikā olārikā sasankhārikā sukhumā Sankhepato akusalaṇ patvā yā vipākaṇ bahuṇ detī, sā olārikā, yā appaṇ sā sukhumā Kusalaṇ patvā pana appa-vīpākā olārikā, bahu-vīpākā sukhumā Catubbidde kusale kāmāvacara-kusalā olārikā, rūpāvacara-kusalā sukhumā Sā pi olārikā, arūpāvacara-kusalā su-

¹ SR °cara-arūpā°

⁴ Vbh. 3. .

² SR om

⁵ °ṭṭhikā all MS

³ SR 'smī

⁶ P SR om

khumā Sā pi olārikā, lokuttara-kusalā sukhumā Ayaṅ tava bhūmisu abhedato nayo

Bhedato pana kāmāvacarā dāna-sīla-bhāvanāmaya-vasena tividhā Tattha dānamayā olārikā Sīlamayā sukhumā Sā pi¹ olārikā, bhāvanāmayā sukhumā Sā pi duhetukā tihetukā ti duvidhā Tattha duhetukā olārikā, ti-hetukā sukhumā Tihetukā pi sasankhārika-asankhārikā² bhedato² duvidhā Tattha sasankhārikā olārikā asankhārikā sukhumā Rūpāvacare pathamajjhāna-kusala³-vedanā olārikā Dutiyajjhāna pe . catutthajjhāna - kusala - vedanā sukhumā Sā pi olārikā, ākāsānañcāyatana-kusalavedanā sukhumā Sā pi olārikā, ākāsānañcāyatana-kusalavedanā olārikā pe . nevasaññānāñcāyatana-kusalavedanā sukhumā Sā pi olārikā, vipassanā-sahajātā sukhumā Sā pi olārikā, sotāpattimagga-sahajātā sukhumā Sā pi olārikā pe arahattamagga-sahajātā sukhumā

Catubbidhe vipāke kāmāvacara-vipāka-vedanā olārikā Rūpāvacara-vipāka-vedanā sukhumā Sā pi olārikā pe . lokuttaravipāka-vedanā sukhumā Evaṅ tava abhedato Bhedato pana kāmāvacara-vipākā atthi ahetukā, atthi sahetukā Sahetukā pi atthi duhetukā, atthi tihetukā Tattha ahetukā olārikā, sahetukā sukhumā Sā pi duhetukā olārikā, tihetukā sukhumā Tatthā pi sasankhārikā olārikā, asankhārikā sukhumā Pathamajjhāna-vipākā olārikā Dutiya⁴. pe . catutthajjhāna-vipākā sukhumā. Sā pi olārikā, ākāsānañcāyatana-vipākā sukhumā Sā pi olārikā . pe nevasaññānāñcāyatana-vipākā sukhumā. Sā pi olārikā, sotāpattiphala-vedanā sukhumā Sā pi olārikā, sakadāgāmi . pe arahattaphalavedanā sukhumā

Tisu kiriyāsu⁵ kāmāvacarakiriyā⁵-vedanā olārikā Rūpāvacara-kiriyā⁵-vedanā sukhumā Sā pi olārikā, arūpāvacara-kiriyā⁵-vedanā sukhumā Evaṅ tava abhedato. Bhedato pana ahetukādivasena bhunnāya kāmāvacara-kiriyāya ahe-

¹ S R sīlamayā

² S R sankhārabhedato.

³ P olā

⁴ P °yajjhāna

⁵ P kiriyā *always*

tuka¹-kiriya-vedanā olārikā, sahetuka-kiriya² sukhumā Sā pi duhetukā olārikā, tihetukā sukhumā Tatthā pi sasan-khārikā olārikā, asankhārikā sukhumā Pathamajjhāne kiriya-vedanā olārikā, dutiyajjhāne³ sukhumā. Sā pi⁴ olārikā, tatiye⁵ pe catutthe sukhumā Sā pi olārikā, ākāsānañcāyatana-kiriya-vedanā sukhumā Sā pi olārikā, 'viññānañcā⁶ pe⁷ nevasaññānañcāyatana-kiriya-vedanā sukhumā Yā olārikā, sā hīnā Yā sukhumā, sā panitā

Dūra-duka-niddese akusala-vedanā visabhāgatthena visaṅsatthatthena⁸ ca kusalāvyākātāhi dūre Iminā nayena sabba-padesu dūrātā vedītabbā Sace pi hi akusalādivedanā-samangino dukkhādivedanā-samangino ca tayo tayo⁷ janā eka-mañce nisinnā honti, tesam pi tā vedanā visabhāgatthena visaṅsatthatthena⁸ ca dūre yeva nāma Samāpanna-vedanā-disamangisu pi es' eva nayo Akusalā pana akusalāya sabhāgatthena sarikkhatthena ca santike nāma Iminā nayena sabba-padesu santikatā vedītabbā. Sace pi hi akusalādivedanā-samangisu tisu janesu eko kāmabhava, eko rūpabhava, eko arūpabhava, tesam pi tā vedanā sabhāgatthena sarikkhatthena ca santike yeva nāma. Kusalādivedanā-samangisu pi es' eva nayo.

Taṇ taṇ vā panā ti⁹ ettha hetthima-nayaṇ anoloketvā taṇ taṇ vā pana vasen' eva kathetabbaṇ Kathentena ca na¹⁰ dūrato santikaṇ uddharitabbaṇ, santikato pana dūraṇ uddharitabbaṇ Duvidhā hi akusalā lobhasahagatā dosasahagatā ca. Tattha lobhasahagatā lobhasahagatāya santike nāma, dosasahagatāya dūre nāma Dosasahagatā dosasahagatāya santike nāma, lobhasahagatāya dūre nāma Dosa-sahagatā pi niyatā niyatāya santike nāma ti¹¹ Evaṇ anyatā

Kappatthitika¹²-asankhārikasasankhārika-bhedaṇ lobhasahagatādisu ca ditthusampayuttādibhedaṇ sabbaṇ olārika-dukkaniddese vitthārita-vasena anugantvā ekeka-kotthāsa-

¹ S R °kā ² P S R sahetukā ³ S R dutiye ⁴ S R Dutaye.

⁵ S R. add sukhumā ⁶ P S R °cāyatana-ākāsaññāyatana.

⁷ P S R om ⁸ saṅgathena añ MSS ⁹ Vibh 5.

¹⁰ P om ¹¹ S R nāma ¹² P add's nokappatthika.

vedanā taṅ taṅ kotthāsa-vedanāya¹ eva santike, itarā itarāya dūre ti vedītabbo ti

Ayaṅ vedanākkhandha-niddeso

[*Saññākkhandhaniddesa*]

Saññākkhandha-niddese *yā kāci saññā* ti² catuḥhūmika-saññaṅ³ pariyādiyati *Cakkhusamphassaṅ saññā* ti ādini atītādivasena niddittha-saññaṅ sabhāvato dassetuṅ vuttāni Tattha cakkhusamphassato, cakkhusamphassasmiṅ vā jātā cakkhusamphassaṅ nāma Sesesu pi es' eva nayo Ettha ca purimā pañca cakkhuppasādādivatthukā va Manosamphassaṅ hadaya-vatthukā pi avatthukā pi Sabbā catuḥhūmika-saññā⁴

Olārika-niddese *patighasamphassaṅ* ti sappatighe cak-khupasādādayo vatthuṅ katvā sappatighe rūpādayo ārabba uppanno phasso patighasamphasso nāma Tato,⁵ tasmiṅ vā jātā patighasamphassaṅ nāma. *Cakkhusamphassaṅ saññā* pe . *kāyasamphassaṅ saññā* ti pi tassā yeva vatthuto nāmaṅ *Rūpasaññā* . . . pe *photthabbasaññā* ti pi⁶ tassā yeva ārammanato nāmaṅ. Idaya pana vatthārammanato nāmaṅ, Sappatighāni hi vatthūni nissāya sappatighāni ca ārammanāni ārabba uppattito esā patighasamphassaṅ saññā ti vuttā

Manosamphassaṅ ti pi pariyāyena etissā nāmaṅ hoti yeva Cakkhuvīññānaṅ hi mano nāma Tena saha jāto phasso manosamphasso nāma Tasmiṅ manosamphasse, tasmā vā manosamphassā jātā ti manosamphassaṅ Tathā sota-ghāna-juvā-kāyaviññānaṅ mano nāma. Tena saha jāto phasso manosamphasso nāma Tasmiṅ manosamphasse, tasmā vā manosamphassā jātā ti manosamphassaṅ

Adhvacana-samphassaṅ saññā ti⁷ pi pariyāyena etissā nāmaṅ hoti yeva Tayo hi arūpino khandhā sayāṅ pitthivattakā hutvā attanā saha jātāya saññāya adhvacana-samphassaṅ saññā ti pi nāmaṅ karonti.

Nippariyāyena pana patighasamphassaṅ saññā nāma

¹ P °nāy'.

² Vibh 5.

³ S R. °maka°

⁴ S R °bhūmakā°, P #bhūmaka°.

⁵ P. adds jātā.

⁶ R om

⁷ Text 6

pañca-dvārikasaññā, adhivacana-samphassajā saññā nāma manodvārikasaññā

Tattha pañcadvārika-saññā oloketvā pi jānituṃ sakkā ti olārikā Rajjivā upaniṃjhāyantaṃ hi rajjivā upaniṃjhāyati ti, kujjhivā upaniṃjkāyantaṃ kujjhivā upaniṃjhāyati ti oloketvā va jānanti Tatr' idaṃ vatthu —dve kira itthiyo nisiditvā suttaṃ kantanti ¹ Dvīsu daharesugāme carantesu eko purato gacchanto ekaṃ itthiṃ olokesi Itarā taṃ pucchi kasmā nu kho taṃ eso olokesi ti? Na eso bhikkhu maṃ visabhāgacittena olokesi, kaṃittha-bhagīni-saññāya pana olokesi ti Tesu pi gāme caritvā² āsanasālāya nisīnesu itaro bhikkhu taṃ bhikkhuṃ pucchi tayā sā itthi olokita ti? Āma olokita ti Kimatthāyā ti? Maṃhaṃ bhagīni-sarikkhattā taṃ olokesi ti āha. Evaṃ pañcadvārikasaññā oloketvā pi jānituṃ sakkā ti veditabbā Sā paṇ' eṣā pasāda-vatthukā eva Keci pana javanappavattā ti dīpenti

Manodvārika-saññā pana ekamañce vā ekapīthe vā nisiditvā pi aññaṃ cintentaṃ vitakkentañ ca kiṃ cintesi, kiṃ vitakkesi ti pucchitvā tassa vacana-vasen' eva jānitabato sukhumā Sesāṃ vedanākkhandhesadīsam evāti

Ayaṃ saññākkhandha-niddeso

[*Sankhārakkhandhaniddesa*]

Sankhārakkhandhaniddese ye keci sankhārā ti³ catubhūmakasankhāre pariyaḍiyāti Cakkhusamphassajā cetanā ti ādīni atītādivasena niddittha-sankhāre sabhāvato dassetuṃ vuttāni Cakkhusamphassajā ti ādīni vuttatthān' eva Cetanā ti hetthima-kotiyā padhānasankhāra-vasena⁴ vuttaṃ Hetthima-kotiyā hi antamaso cakkhuvīññānena saddhuṃ pāhyaṃ āgatā cattāro sankhārā uppajjanti Tesu cetanā padhānā, āyūhanatthena pakatattā, tasmā ayam eva gahitā Taṃ-sampayuttā sankhārā pana tāya gahitāya gahitā va honti Idhā pi purimā pañca cakkhupasādādivatthukā va Manosamphassajā hadayavatthukā pi avatthukā pi Sabbā catubhūmikacetanā⁵ Sesāṃ vedanākkhandha-sadīsam evāti

Ayaṃ sankhārakkhandha-niddeso

¹ P °tenti

² P adds āgantvā.

³ Vibh 7

⁴ B paṭhāna° always

⁵ S R °maka°

[Viññānakkhandhaniddesa]

Viññānakkhandha-niddese *yaṃ kiñci viññānan* ti¹ catu-
bhūmakaviññānaṃ pariyaḍiyati . *Cakkhuvīññānan* ti ādini
atitādivasena niddittha-viññānaṃ sabbhāvato dassetuṃ vū-
tāni . Tattha cakkhuvīññānādini pañca cakkhupasādādi-
vatthukān' eva Manovīññānaṃ hadayavatthukam pi avat-
thukam pi Sabbaṃ catubhūmaka-viññānaṃ Sesaṃ veda-
nākkhandha-sadisam evāti

Ayaṃ viññānakkhandhaniddeso

Idāni pañcasu pi khandhesu samuggamato, pubbāparato,
addhāna-paricchedato, ekuppādanānānīrodhato, nānuppāda-
ekanirodhato, ekuppāda-ekanirodhato, nānuppāda-nānānī-
rodhato, atitānāgatapaccuppannato, ajjhātika-bāhirato, olā-
rikasukhumato, hīna-panītato, dūra-santikato, paccayato,
samutthānato, parimipphanrato, sankhatato ti solasaḥ' ākāre-
hi pakinnakaṃ veditaḃḃaṃ

Tattha duvidho samuggamo gabbhaseyyaka-samuggamo,
opapātika-samuggamo ti Tattha gabbhaseyyaka-samuggamo
evaṃ veditaḃḃo Gabbhaseyyakasattānaṃ hi patisandhik-
khane pañcakkhandhā apacchā apure ekato pātubhavanti
Tasmīṃ khane pātubhūtā kalalasankhātā rūpasantati paritā
hoti, khuddaka-makkhikāya ekavāyāmena pātabba-mattā
ti vatvā, puna atibahuṃ etaṃ, sanha-sūciyā tele pakkhipivā
ukkhittāya paggharivā agge thitabindu-mattan ti vuttaṃ
Tam pi² patikkhipivā ekakese telato uddharivā gahite tassa
paggharivā agge thitabindumattan ti vuttaṃ

Tam pi patikkhipivā imasmīṃ janapade manussānaṃ kese
atthadhā phālīte tato ekakotthāsappamāno Uttarakurukānaṃ
keso Tassa pasanna-tilatelato uddhatassa agge thitabindu-
mattan ti³

Tam pi patikkhipivā etaṃ bahuṃ, jātiunnā nāma su-
khumā, tassā ekaṃsuno pasanna-tilatele pakkhipivā uddha-
tassa paggharivā agge thitabindu-mattan ti vuttaṃ Taṃ
pan' etaṃ acchaṃ hoti vippasannaṃ anāvīlaṃ parisuddhaṃ

¹ Vibh. 9

² R om

³ P. adds vuttaṃ

pasanna - tilatelabindu - samāna - vannaṃ Vuttam pi c'
etaṃ —

*Tilatelassa yathā bindu, sappamando anāvulo,
evaṃ vannapatibhāgaṃ kalalaṃ sampavuccatī*¹ ti *

Evaṃ parittāya rūpasantatiyā tīni santati-sīsāni honti
vatthudasakaṃ, kāyadasakaṃ, itthiyā itthindriya-vasena,
purisassa purisindriya-vasena bhāvadasakan ti Tattha
vatthurūpaṃ, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni, taṃ-
nissitā vannagandharasoḷā, jīvitāni¹ ti idaṃ vatthudasakaṃ
nāma Kāyapasādo, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni,
taṃ-nissitā vannagandharasoḷā, jīvitāni ti idaṃ kāyadasakaṃ
nāma. Itthiyā itthibhāvo, purisassa purisabhāvo, tassa nis-
sayāni cattāri mahābhūtāni, taṃnissitā vannagandharasoḷā,
jīvitāni ti idaṃ bhāvadasakaṃ nāma

Evaṃ gabbhaseyyakānaṃ² patisandhiyaṃ ukkatthaparic-
chedena samatiṃsa kammajarūpāni rūpakkhando nāma
hoti Patibandhacittena pana saḥajāta vedanā vedanāk-
khandho, saññā saññākkhandho, sankhārā sankhāra-
khandho Patibandhacittaṃ viññānakkhandho ti evaṃ gab-
bhaseyyakānaṃ patibandhikkhane pañcakkhandhā pari-
punnā honti

Sace pana, napaṇṣaka-patibandhi hoti, bhāvadasakaṃ
hāyati Dvinnāṃ dasakānaṃ vasena samavīsati kammaja-
rūpāni rūpakkhando nāma hoti Vedanākkhandhādayo
vuttappakārā evā³ ti Evam pi gabbhaseyyakānaṃ patisan-
dhikkhane pañcakkhandhā paripunnā honti

Imasmiṃ thāne tisamutthāniḥappaveni kathetabbā bhā-
veyya Taṃ pana akathetvā opapātikasamuggamo nāma
dassito Opapātikānaṃ hi paripunnāyatanānaṃ patibandhi-
khane hetthā vuttāni tīni, cakkhu-sota-ghāna-jivhā-dasa-
kāni cāti satta rūpasantatisīsāni pātubhavanti Tattha
cakkhu-dasakādini kāya-dasaka-sadisān' eva⁴ Napaṇṣakassa
pana bhāvadasakaṃ natthi

Evaṃ paripunnāyatanānaṃ opapātikānaṃ sama-sattati

* *Samyuttattakathā*, Yakkha S, Sutta 1 (S 1, 206.)

¹ P S R. ti pavuccatī ti

² P S R °ḡaka

³ P yevā.

c' eva sama-satthi ca kammaja-rūpāni rūpakkhando nāma. Vedanākkhandhādayo vuttappakārā evā ti, evañ opapātīkānañ patisandhikkhane pañcakkhandhā paripunnā honti Ayañ opapātīka-samuggamo nāma Evañ tāva pañcakkhandhā samuggamato veditabbā

Pubbāparato ti evañ pana gabbhaseyyakānañ apacchā apure uppannesu pañcasu khandhesu kiñ rūpañ pathamañ rūpañ samutthāpeti, udāhu arūpan ti¹ Rūpañ rūpan' eva samutthāpeti, na arūpañ Kasmā² Patīsandhicittassa na-rūpajanakattā. Sabba-sattānañ hi patīsandhicittañ, khīnā-savassa cuticittañ, dvi-pañcaviññānāni, cattāri arūpa-vipā²kānīti solasa cittāni rūpañ na samutthāpentī

Tattha patīsandhicittañ tāva vatthuno dubbalatāya appatitthitatāya paccayavekallatāya āgantukatāya ca rūpañ na samutthāpeti Tattha hi saha-jātañ vatthu¹ uppādakkhane dubbalañ hotī ti vatthuno dubbalatāya na samutthāpeti Yathā ca papāte patanto² puriso aññassa nissayo bhavituñ na sakkoti, evañ etam pi kammavegakkhittattā³ papāte pata-mānañ viya appatitthitañ Iti kammavegakkhittattā³ appatitthivatāya pi rūpañ na samutthāpeti. Patīsandhicittañ ca vatthunā saddhuñ apacchā apure uppannañ, Tassa vatthu purejātañ hutvā paccayo bhavituñ na sakkoti Sace sak-kuneyya, rūpañ samutthāpeyya

Yatrā pi vatthu purejātañ hutvā paccayo bhavituñ sakkoti, pavēni ghatiyati, tatrā pi cittañ angato aparihīnañ yeva rūpañ samutthāpeti Yadi hi cittañ thānakkhane vā bhāgakkhane vā rūpañ samutthāpeyya, patīsandhicittam pi rūpañ⁴ samutthāpeyya Na⁵ pana cittañ tasmiñ khanadvaye rūpañ samutthāpeti Yathā pana ahicchattakamakulañ⁵ pathavito utthahantañ pañsucunnañ gahetvā va utthahati, evañ cittañ purejātañ vatthuñ nissāya uppādakkhane attha rūpāni gahetvā va utthahati Patīsandhikkhane ca vatthu purejātañ hutvā paccayo bhavituñ na sakkoti ti paccaya-vekallatāya pi patīsandhicittañ rūpañ na samutthāpeti.

Yathā ca āgantuka-puriso anāgatapubbañ⁶ padesañ gato

¹ P vatthuñ

² P. papatanto

³ R S om. vega

⁴ S R om

⁵ S R °tamakulañ

⁶ P S R agata°

aññesaṅ etha bho¹ antogāme vo¹ anna-pāna-gandhamālādini dassāmī ti vattuṅ na sakkoti, attano avisaayatāya appahutatāya,² evam eva patisandhicittaṅ āgantukan ti attano āgantukatāya pi rūpaṅ na samutthāpeti

Api ca samatiṅsa kammaja-rūpāni citta-samutthāna-rūpānaṅ thānaṅ gahetvā thitānīti pi¹ patisandhicittaṅ rūpaṅ na samutthāpeti

Khināsavassa pana cuticittaṅ vatta-mūlassa vūpasantattā na samutthāpeti • Tassa hi sabba-ḥhavesu vattamūlaṅ vūpasantaṅ abhabbūpapattikaṅ,³ punabbhava-pavenī nāma natthi. Sotāpannassa pana satta bhava thapetvā atthame va⁴ vattamūlaṅ vūpasantaṅ, tasmā tassa cuticittaṅ sattasu bhavesu rūpaṅ samutthāpeti, sakadāgāmīno dvīsu, anāgāmīno ekasmiṅ Khināsavassa sabbabhavesu vattamūlassa vūpasantattā n' eva samutthāpeti

Dvipaṇcaviññānesu pana jhānaṅgaṅ natthi, maggangaṅ natthi, hetu natthī ti cittangaṅ dubbalaṅ hoti ti cittanga-dubbalatāya tāni¹ rūpaṅ na samutthāpentī

Cattāri arūpa-vipākāni⁵ tasmīṅ bhava rūpassa natthitāya rūpaṅ¹ na samutthāpentī Na kevalaṅ ca tān' eva, yāni aññāni pi tasmīṅ bhava attha kāmāvacarakusalāni, dasa akusalāni, nava kīriya-cittāni, cattāri āruppakusalāni, cattāso āruppakriyā, tīni maggacittāni, cattāri phalacittānīti dve-cattālīsa⁶ cittāni uppañjanti, tāni pi tattha rūpassa natthitāya eva rūpaṅ na samutthāpentī

Evāṅ patisandhicittaṅ rūpaṅ na samutthāpeti. Utu pana pathamaṅ rūpaṅ samutthāpeti, ko esautu nāmā ti² Patīsandhikkhane uppanānaṅ samatiṅsa³ kammaja-rūpānaṅ abhantaṛā tejodhātu Sā thānaṅ patvā attha rūpāni samutthāpeti Utu nāma c' esa dandha-nirodho Cittaṅ khīpanirodhaṅ Tasmīṅ dharante yeva solasa cittāni uppañjivā nīrujjhanti Tesu patīsandhi-anantaṅgaṅ pathama-bhavaṅgacittaṅ⁷ uppādakkhane yeva attha rūpāni samutthāpeti Yadā pana saddassa uppattikālo bhavissati, tadā utu-cittāni sadda-navaṅgaṅ nāma samutthāpessanti. Kabalīkārāhāro⁸ pi thānaṅ

¹ S R om

² So all MSS

³ B P °uppattikaṅ

⁴ S om va

⁵ S R arūpāvacara°

• ⁶ S R dvā°

⁷ S paṭhamaṅ°

⁸ B kabalīkā° always

patvā attha rūpāni samutthāpeti Kuto pan' assa kabalikārāhāro ti ? Mātito. Vuttam pi c' etaṇ —

*Yaṇ c' assa bhūṅgati mātā, annaṇ pānañ ca bhōjanaṇ,
Tena so tattha yāpeti, mātu-kucchigato naro ti **

Evaṇ kucchigato dāraako mātarā ajjhohata-annapāna-ojāya yāpeti Sā va¹ thānappattā attha rūpāni samutthāpeti Nanu ca sā oja kharā, vatthu sukhumaṇ, kathaṇ tattha patitthātī ti ? Pathamaṇ tāva na patitthātī, ekassa vā dvinnaṇ vā sattāhānaṇ gata-kāle patitthātī Tato pana pure vā patitthātu, pacchā vā, yadā mātarā ajjhohata-annapānaojā² dārakassa sarire patitthātī, tadā attha rūpāni samutthāpeti

Opapātikassa pi pakati-patīyattānaṇ khādaniya-bhojanīyānaṇ atthitthāne nibbattassa tāni gahetvā ajjhoarato thānappattā oja rūpaṇ samutthāpeti Eko annapāna-rahite araññe nibbattati, mahāchātako² hoti, attano va jivhāya khelaṇ parivattetvā gilati, tatrā pi 'ssa thānappattā oja rūpaṇ samutthāpeti

Evaṇ pañca-vīsatiyā kotthāsesu dve va rūpāni rūpaṇ samutthāpentī, tejodhātu ca kabalikārāhāro ca Arūpe pi dve yeva dhammā rūpaṇ samutthāpentī cittañ c' eva kamma-cetanā ca Tattha rūpaṇ uppādakkhane ca bhāngakkhane ca dubbalaṇ, thānakkhane balavan ti thānakkhane rūpaṇ samutthāpeti Cittaṇ thānakkhane ca bhāngakkhane ca dubbalaṇ, uppādakkhane yeva³ balavan ti uppādakkhane yeva rūpaṇ samutthāpeti Kamma-cetanā niruddhā va paccayo hoti Atīte kappakotisatasahassa-matthake pi hi āyūhitaṇ kammaṇ etarahi paccayo hoti Etarahi āyūhitaṇ anāgate kappakoti-satasahassa-pariyosāne pi paccayo hoti ti evaṇ pubbāparato vedītabbā

Addhānaparicchedato ti rūpaṇ kittakaṇ addhānaṇ titthati, arūpaṇ kittakan ti ? Rūpaṇ garuparināmaṇ dandhanīrodhaṇ, arūpaṇ lahu-parināmaṇ khippa-nīrodhaṇ Rūpe dharante yeva solasa cittāni uppajjitvā nirujjhanti.

* S A Yakkha S Sutta I

¹ S R om 1a

² P mahācchā

³ S R om

Taṅ pana sattarasamena cittena saddhiṃ nurujjhati Yathā hi puriso phalaṅ pāṭessāmi t* muggarena rukkhāsākhāṅ pahareyya, phalāni ca pattāni ca ekakkhane yeva vantato mucceyyuṅ Tattha phalāni attano bhārikatāya pathamatarāṅ pathaviyaṅ patanti, pattāni lahukatāya pacchā Evam eva muggarappahārena pattānaṅ ca phalānaṅ ca ekakkhane vāntato muttakālo viya patisandhikkhane rūpārūpadhammānaṅ ekakkhane¹ pātubhāvo Phalānaṅ bhārikatāya pathamatarāṅ pathaviyaṅ patanaṅ viya rūpe dharante yeva solasannaṅ cittānaṅ uppajjivā nurujjhanaṅ Pattānaṅ lahukatāya pacchā pathaviyaṅ patanaṅ viya rūpassa sattarasamena cittena saha nurujjhanaṅ Tattha kiñcāpi rūpaṅ dandhamirodhaṅ, garu-parināmaṅ, cittaṅ khippa-nirodhaṅ, lahu-parināmaṅ, rūpaṅ pana arūpaṅ, arūpaṅ vā rūpaṅ ohāya pavattituṅ na sakkonti Dvinnam pi ekappamānā vā pavatti

Tatrāyaṅ upamā —eko puriso lakuntakapādo, eko dīghapādo Tesu ekato maggaṅ gacchantesu yāva dīghapādo ekapadavāraṅ akkamati, tāva itaro pade padaṅ akkamitvā solasa-padavārena² gacchati Dīghapādo lakuntakapādassa solasa-padavāre attano pādaṅ añchitvā ākaddhitvā ekam' eva padavāraṅ karoti Iti eko pi ekaṅ atikkamituṅ na sakkoti Dvinnam pi gamanaṅ ekappamānam' eva hoti, evaṅ sampadam' idaṅ datthabbaṅ³ Lakuntaka-pāda-puriso viya hi arūpaṅ Dīghapāda-puriso viya rūpaṅ Dīghapādassa ekaṅ padavāraṅ akkamana-kāle itarassa solasa-padavāra-akkamanaṅ viya rūpe dharante yeva arūpadhammesu⁴ solasannaṅ cittānaṅ uppajjivā nurujjhanaṅ Dvinnāṅ purisānaṅ lakuntaka-pāda-purisassa solasa-padavāre itarassa attano pādaṅ añchitvā ākaddhitvā eka-padavāra-karanaṅ viya rūpassa sattarasamena cittena saddhiṃ nurujjhanaṅ Dvinnāṅ purisānaṅ aññamaññaṅ anohāya ekappamānen' eva gamanaṅ viya arūpassa rūpaṅ rūpassa arūpaṅ anohāya ekappamānen' eva pavattanaṅ. Evaṅ addhāna-paricchedato veditabbā⁵

Ekuppāda-nānānirodhato ti idaṅ pacchima-kammaṅ thapetvā dīpetabbaṅ Pathamaṅ hi patisandhucittaṅ,

¹ P adds va

² SR °vāre. €

³ P veditabbaṅ.

⁴ R °dhamme

⁵ SR °bbo

dutiyaṅ bhavaṅgaṅ, tatiyaṅ bhavaṅgaṅ¹ . . pe . . solasamaṅ bhavaṅgaṅ Tesu ekekassa uppāda-thiti-bhāṅgavasena tayo tayo khanā Tattha ekekassa cittaṣṣa tisu tisu khaṇesu samatiṅsa samatiṅsa kammaja-rūpāni uppajjanti. Tesu patisaṅhacittassa uppādakkhane samutthitaṅ kammaja-rūpaṅ sattarasamassa bhavaṅgacittassa uppādakkhane yeva nirujjhati Thitikkhane samutthitaṅ thitikkhane yeva, bhāṅgakkhane samutthitaṅ bhāṅgakkhane yeva nirujjhati Evaṅ dutiya-bhavaṅga-cittaṅ ādiṅ katvā attano attano sattarasamena cittaṅ saddhiṅ yojetvā nayo netabbo Iti solasa tikā atthacattālīsa honti Ayaṅ atthacattālīsa-kammajarūpapavenī nāma Sā pan' esā rattiṅ ca divā ca khādantānam pi bhūñjantānam pi suttānam pi pamattānam pi naḍisoto viya ekantaṅ pavattati yevāti Evaṅ ekuppādanānānirodhatā veditabbā

Nānuppād' ekanīrodhatā pacchima-kammajena dīpetabbā Tattha āyusankhāra-pariyosāne solasannaṅ cittaṅ vāre satī hetthā solasakaṅ upari solasakan ti dve ekato yojetabbāni Hetthā solasakasmīṅ hi pathama-cittaṣṣa uppādakkhane samutthitaṅ samatiṅsa-kammajarūpaṅ upari solasakasmīṅ pathama-cittaṣṣa uppādakkhane yeva nirujjhati Thitikkhane samutthitaṅ tassa thitikkhane yeva, bhāṅgakkhane samutthitaṅ tassa bhāṅgakkhane yeva nirujjhati Hetthima-solasakasmīṅ pana dutiya-cittaṣṣa pe . . . solasama-cittaṣṣa uppādakkhane samutthitaṅ samatiṅsa-kammajarūpaṅ cuticittaṣṣa uppādakkhane yeva nirujjhati Tassa thitikkhane samutthitaṅ cuticittaṣṣa thitikkhane yeva; bhāṅgakkhane samutthitaṅ cuticittaṣṣa bhāṅgakkhane yeva nirujjhati Tato patthāya kammajarūpa-pavenī na pavattati² Yadi pavatteyya, sattā akkhayā avayā³ ajarā amarā⁴ nāma bhaveyyuṅ

Ettha pana yad' etaṅ sattarasamassa bhavaṅgacittaṣṣa uppādakkhane yeva nirujjhati ti ādinā nayena ekassa cittaṣṣa uppādakkhane uppannaṅ rūpaṅ aññassa uppādakkhane⁵ nirujjhati ti atthakathāyaṅ āgatattā vuttaṅ, taṅ

¹ S R om

² P pavatti

³ P avyayā.

⁴ R ajarāmarā

⁵ P S R add pi thitikkhanē pi.

yassa kāyasankhāro nirujjhati, tassa cittasankhāro nirujjhati ti? *Āmantā** ti imāya pēhiyā vārujjhati Kathaṅ² Kāya-sankhāro hi citta-samutthāno assāsapassāsavāto. Citta-samutthāna-rūpañ ca cittassa uppādakkhane uppajjtvā yāva aññāni solasa cittāni uppajjanti tāva titthati. Tesañ solasan naṅ sabba-pacchimena saddhiṅ nirujjhati Iti yena cittena saddhiṅ uppajjati, tato patthāya sattarasamena saddhiṅ nirujjhati, na kassaci cittassa uppādakkhane vā thitikkhane vā nirujjhati, nāpī thikkhane vā bhāṅgakkhane vā uppajjati Esā cittasamutthāna-rūpassa dhammatā ti niyamato citta-sankhārena saddhiṅ ekakkhane nirujjhanato *āmantā* ti vuttaṅ Yo cāyaṅ cittasamutthānassa khana-niyamo vutto, kammādisamutthānassāpi ayam eva khana-niyamo, tasmā patisandhicittena sahuppannaṅ kammajarūpaṅ tato patthāya sattarasamena saddhiṅ nirujjhati Patibandhicittassa thitikkhane uppannaṅ atthārasamassa uppādakkhane nirujjhati Patibandhicittassa bhāṅgakkhane uppannaṅ atthārasamassa thānakkhane nirujjhati ti iminā nāyen' ettha yojanā kātābbā.

Tato paraṅ pana utu-samutthānikapavenī yeva titthati, nīharitvā jhāpethāti vattabbaṅ hoti Evaṅ nānuppād' ekanirodhatā vedītabbā

Ekuppādekanirodhatō¹ ti rūpaṅ pana rūpena saha ekuppādaṅ ekanirodhaṅ, arūpaṅ arūpena saha ekuppādaṅ ekanirodhaṅ Evaṅ ekuppādekanirodhatā vedītabbā

Nānuppāda-nānānīrodhatā pana catu-santatirūpena dīpetabbā Imassa hi uddhaṅ pādatalā adho kesa-matthakā taca-pariyantassa sarīrassa tattha tattha catusantatirūpaṅ ghaṇa-puñjabhāvena vattati Evaṅ vattamānassāpi 'ssa² na ekuppādādītā sallakkhetabbā Yathā pana upacikārājī vā kīpillika-rājī vā olokiyamānā ekābaddhā viya hoti, na pana ekābaddhā, aññissā hi sīsasantike aññissā sīsam pi udaram pi pādā pi, aññissā udarasantike aññissā sīsam pi udaram pi pādā pi, aññissā pāda-santike aññissā sīsam pi udaram pi pādā pi honti, evam eva catu-santatirūpānam pi aññassa

* Yamaka 1, 247

¹ S R Ekuppāda eka°

² S R pi

uppādakkhane aññassa uppādo pi hoti,¹ thitī pi, bhango pi
Aññassa thutikkhane aññassa² uppādo pi hoti, thitī pi, bhango
pi Aññassa bhangaikkhane aññassa uppādo pi. hoti, thitī
pi, bhango pi Evam ettha nānuppāda-nānānirodhatā vedi-
tabbā

Atitādini pana dūra-duka-pariyosānāni pāliyaṅ āgatān' eva.
Paccaya-samutthānāni pi *kammaṅṅ kammaṅṅ paccayaṅ* kamma-
paccaya²-utrasamutthānan ti* ādinā nayena hetthā kathitāni
yeva

Pañcāpi pana khandhā parinipphannā va honti, no aparī-
nipphannā Sankhatā va, no asankhatā Apī ca nipphannā'
pi honti yeva Sabhāvadhammesu hi nibbānam ev' ekaṅ
aparīnipphannaṅ anipphannañ ca Nirodhasamāpatti pana
nāmapaññatti ca kathan ti² Nirodhasamāpatti lokiya-
lokuttarā ti vā sankhatā, sankhatā ti vā parinipphannā, pari-
nipphannā ti vā na vattabbā Nipphannā pana hoti, samā-
pajjantena samāpajjitabbato Tathā nāmapaññatti Sā pi
hi lokiyādiḥhedāṅ na labhati Nipphannā pana hoti, no
anipphannā Nāmagahanaṅ hi³ gāhanto va gāhātī ti
Evaṅ pakinnakato khandhe viditvā puna etesu yeva,

Khandhesu ñāna-bhedatthaṅ, kamato 'tha⁴ viśesato,
anūnādhikato c' eva, upamāto tath' eva ca,

Datthabbato dvidhā evaṅ, passantass' atthā-siddhito,
Vinicchaya-nayo sammā, viññātabbo vibhāvinā †

Tattha kamato ti idha uppattikkamo, pahānakkamo,
patipattikkamo, bhūmikkamo, desanākkamo ti bahuvīdho
kamo Tattha *pathamaṅ kalalaṅ hoti, kalalā hoti abbudān*
ti † evamādi uppattikkamo *Dassanena pahātabbā dhammā,*
*bhāvanāya pahātabbā dhammā*ṅ ti evam ādi pahānakkamo.
Sīla-ṅsuddhi, citta-ṅsuddhi || ti evamādi patipattikkamo.

* *Atthasālinī*, 342

† See *Vism* 476

‡ *S* 1, 206 (*Yakkha S Sutta* 1)

§ *Dhammasaṅgānī Mātikā Dhs* 1

|| Cf *M* 1, 148

¹ *S om*

² *B P. om kamma, R S om kammaṅṅ paccaya*

³ *S R pi*

⁴ *S R °to ca*

Kāmāvacarā rūpāvacarā ti evam ādi bhūmikkamo *Cattāro satipattihānā, cattāro sammappadhānā* ti vā *dāna-kathaṃ sīla-kathan* ti yā¹ evamādi desanākkamo Tesu idha uppattikkamo tāva na yujjati, kalalādīnaṃ viya khandhānaṃ pubbāpariya-vavatthānena annuppattito Na pahānakkamo, kusalābyākatānaṃ appahātabbato Na patipattikkamo, akusalānaṃ appatipajjanīyato Na bhūmikkamo, vedanādīnaṃ catubhūmika-pariyāpannattā

Desanākkamo pana yujjati Abhedena hi yaṃ² pañcasu khandhesu attagāhapatitaṃ veneyya-janaṃ samūha-ghanavimibbhoga-dassanena attagāhato mocetukāmo Bhagavā hitakāmo tassa janassa sukhagahanatthaṃ cakkhuādīnam pi visayabhūtaṃ olārikaṃ pathamaṃ rūpakkhandhaṃ desesi³ Tato itthānītha-rūpaṃveditaṃ⁴ vedanaṃ Yaṃ vedayati,⁵ taṃ saññānāti ti evaṃ vedanā-visayassa ākāragāhikaṃ saññānaṃ Saññāvasena abhisankhārake sankhāre Tesāṃ vedanādīnaṃ nissayaṃ adhipatibhūtaṃ ca⁶ viññānaṃ ti evaṃ tāva kamato vimicchayanayo viññātabbo

Visesato ti khandhānaṃ ca upādānakkhandhānaṃ ca visesato Ko pana tesāṃ viseso⁷ Khandhā tāva avisesato vuttā, upādānakkhandhā sāsava-upādāniya-bhāvena vīsetvā Yath' āha *pañc' ime⁷ bhikkhave khandhe desessāmi pañcupādānakkhandhe,⁸ taṃ sunātha Katame ca bhikkhave pañcakkhandhā² Yaṃ kiñci bhikkhave rūpaṃ atītānāgata-paccuppannaṃ . . pe . . santike vā, ayaṃ vuccati bhikkhave rūpakkhandho Yā kāci vedanā pe yā kāci saññā . . pe . . ye keci sankhārā pe . . yaṃ kiñci viññānaṃ pe santike vā, ayaṃ vuccati bhikkhave viññānakkhandho Ime vuccanti bhikkhave pañcakkhandhā Katame ca bhikkhave pañcupādānakkhandhā² Yaṃ kiñci bhikkhave rūpaṃ . . pe . . santike vā sāsavaṃ upādāniyaṃ, ayaṃ vuccati rūpupādānakkhandho Yā kāci vedanā . . pe yaṃ kiñci viññānaṃ pe santike vā sāsavaṃ upādāniyaṃ,*

* S. III, 47 f

¹ SR om

² VM om yaṃ

³ B deseti.

⁴ VM °vedanikaṃ.

⁵ SR vediyati

⁶ VM adds nesaṃ

⁷ VM. pañca.ca om ime.

⁸ VM pañca c' upā°

ayaṃ vuccati viññānupādānakkhandho Ime vuccanti bhikkhave pañcupādānakkhandhā ti . Ettha ca yathā vedanādayo anāsavā pi¹ sāsavā pi atthi,² na evaṃ rūpaṃ Yathā³ pañ'assa rāsatthena khandhabhāvo yujjati, tasmā khandhesu vuttaṃ Yasmā rāsatthena⁴ sāsavatthena ca upādānakkhandhabhāvo yujjati, tasmā upādānakkhandhesu vuttaṃ Vedanādayo pana anāsavā va khandhesu vuttā, sāsavā upādānakkhandhesu. Upādānakkhandhā ti ettha upādānagocarā khandhā upādānakkhandhā ti evaṃ attho datthabbo . Idha pana sabbe p'ete⁵ ekajjhaṃ katvā khāndhā ti adhippetā

Anūnādhikato ti kasmā pana Bhagavatā pañ'eva khandhā vuttā anūnā anadhikā ti ? Sabba-sankhata-sabhāgekasangahato, attattaniya-gāhavatthussa etaparamato,⁶ aññesaṃ ca tad avarodhato Anekappabhedesu hi sankhata-dhammesu sabhāga-vasena sangayhamānesu rūpaṃ rūpasabhāga-sangaha-vasena⁷ eko khandho hoti. Vedanā vedanā-sabhāga-sangaha-vasena⁸ eko khandho hoti Esa nayo saññādīsu Tasmā sabbasankhatasabhāga-sangahato⁹ pañc'eva vuttā Etaparamaṃ c'etaṃ attattaniyagāhavatthu¹⁰ yad idaṃ rūpādayo pañca Vuttaṃ h'etaṃ rūpe kho bhikkhave satī rūpaṃ upādāya rūpaṃ abhinviṣṣa evaṃ ditthi uppaṃjati etaṃ mama, eso 'ham asmi, eso me attā ti Vedanāya, sannāya, sankhāresu, viññāne satī viññānaṃ upādāya viññānaṃ abhinviṣṣa evaṃ ditthi uppaṃjati etaṃ mama, eso ham asmi, eso me attā ti * Tasmā attattaniya-gāhavatthussā etaparamato pi pañc'eva vuttā

Ye pi c' aññe silādayo pañca dhammakkhāndhā vuttā, te pi sankhārakkhandha-pariyāpannattā etth'eva avarodhaṃ gacchanti, tasmā aññesaṃ tad avarodhato pi pañc'eva vuttā ti evaṃ anūnādhikato viñicchaya-nayo viññātabbo

Upamāto ti ettha hi¹¹ gilāna-sālūpamo rūpupādānak-

* S III, 183 f

¹ S R VM *add* atthi

² S R VM *om*

³ P S *yasmā*

⁴ S R *add* ca

⁵ VM pi te.

⁶ B *etappa*°

⁷ S R VM °sabhāgekasana°.

⁸ P *om* vedanā S R VM °sabhāgekasana°.

⁹ S R VM °sabhāgeka°. ¹⁰ S R °niyasangaha°. ¹¹ VM *om* hi

khandho, gilānūpamassa viññānūpādānakkhandhassa vatthu-dvārārammana-vasena nivāsanatthānato Gelaññūpamo vedanūpādānakkhandho, ābādhakattā Gelaññasamutthānūpamo saññūpādānakkhandho, kāma-saññādi-vasena rāgādisampayutta-vedanā-sambhavā¹ Asappāyasevanūpamo sankhārūpādānakkhandho, vedanāgelaññassa nidānattā *Vedanāṇ vedanattāya abhisankharontī* ti* hi vuttaṇ Tathā akusalassa kammassa katattā upacittā vipākaṇ kāyaviññānaṇ uppannaṇ hoti dukkha-sahagataṇ ti † Gilānūpamo viññānūpādānakkhandho, vedanā-gelaññenā aparimuttattā

Api ca cāraka-kāraṇa-aparādha-kāranakāraka-aparādhikūpamā ete, bhājana-bhojana-vyañjana²-parivesaka-bhuñjakūpamā cāti evaṇ upamāto vimicchayanayo viññātabbo

Datthabbato dvidhā ti sankhepato vitthārato cāti evaṇ dvidhā datthabbato p' ettha vimicchayanayo viññātabbo Sankhepato hi pañcupādānakkhandhā Āsivisūpame vutta-nayena ukkhattāsika-paccatthikato, ‡ Bhārasutta-vasena bhārato, § Khajjanīyapariyāya-vasena khādakato, § Yamakasutta-vasena|| aniccadukkhānatta-sankhāta-vadhakato³ datthabbā

Vitthārato pan' ettha phenapīndo viya rūpaṇ datthabbaṇ Udaka-bubbulo⁴ viya vedanā Marīcīkā viya saññā Kadalikkhandho viya sankhārā Māyā viya viññānaṇ Vuttaṇ h' etaṇ —

Phenapīndūpamaṇ rūpaṇ, vedanā bubbulūpamā,

Marīcīkūpamā saññā, sankhārā kadalūpamā,

Māyūpamañ ca viññānaṇ, desitādiccabandhunā te ¶

Tattha rūpādīnaṇ phenapīndācīhi evaṇ sadisatā veditabbā. Yathā hi phena-pīndo nissāro va, evaṇ rūpam pi nīccasāradhuvasāra-attasāravirahena nissāram eva Yathā ca⁵ so immā pattaṇ vā thālakaṇ vā karissāmā ti gahetuṇ na sakkā, gahito pi tam atthaṇ na sādheti, bhujjat' eva⁶, evaṇ

* S m, 87

† Dhs § 556

‡ S iv, 174

§ Ib m, 25, 87

|| Ib m, 114

¶ S m, 142

¹ B sabbhāvā always

² S R bhuñjana

³ °sankhata° all MSS

⁴ B °pupphulo always

⁵ S hi, R om

⁶ S R bhujjati

rūpam pi¹ niccan ti vā dhuvan ti vā ahan ti vā maman ti vā gahetuṅ na sakkā,* gahitam pi na tathā titthati, aniccaṅ dukkhaṅ anattā asubhaṅ yeva hoti ti evaṅ phenapinda-sadisam eva hoti

Yathā vā pana phenapindo chridāvaccchiddo anekasandhi-ghatito bahūnaṅ² udakasappādinaṅ pānānaṅ āvāso, evaṅ rūpam pi chiddāvaccchiddaṅ anekasandhi-ghatitaṅ Kula-vasena c' ettha asīti-kimikulāni vasanti Tad eva tesāṅ sūtigharam pi vaccakuti pi gilānasālā pi sūsānam pi Na te aññattha gantvā gabbha-vutthānādīni karonti evam pi phenapinda-sadisāṅ

Yathā ca phenapindo ādito va badarapakkamatto hutvā anupubbena pabbatakūtamatto pi hoti, evaṅ rūpam pi ādito kalalamattaṅ hutvā anupubbena vyāmamattam pi, go-mahusa³-hatthi-ādinaṅ vasena pabbatakūtamattam⁴ pi hoti Macchakacchapādinaṅ vasena anekayojana-satappamānam pi evam pi phenapinda-sadisāṅ

Yathā ca phenapindo utthitamatto pi bhijjati, thokaṅ gantvā pi, samuddaṅ patvā pana avassam eva bhijjati, evam eva rūpam pi kalalabhāve pi⁵ bhijjati, abbudādibhāve pi Antarā pana abhijjamānam⁶ pi vassasatāyukānaṅ vassasataṅ patvā avassam eva bhijjati, maranamukhe cunnavicunnaṅ hoti evam pi phenapinda-sadisāṅ

Yathā pana bubbulo⁷ asāro,⁸ evaṅ vedanā pi Yathā ca so⁹ aphalo¹⁰ agayhūpago, na sakkā taṅ gahetvā phalakaṅ vā āsanaṅ vā kātuṅ, gahitagahito pi bhijjat' eva, evaṅ vedanā pi abalā¹¹ agayhūpagā, na sakkā niccā ti vā dhuvā ti vā gahetuṅ, gahitā pi na tathā titthati, evaṅ agayhūpagatāya pi vedanā¹² bubbulasadisā Yathā pana tasmiṅ tasmiṅ udakabindumhi bubbulo uppajjati c' eva nirujjhati ca, na ciratthitiko hoti, evaṅ vedanā pi uppajjati c' eva nirujjhati ca na ciratthitikā hoti Eka-*charakkhane*¹³ kotisatasahassa-sankhyā¹⁴ uppajjitvā nirujjhati Yathā ca bubbulo udakataṅ, uda-

¹ R om

² P bahunnaṅ

³ B °mahīsa *always*

⁴ S R °kūtādi°

⁵ P S om

⁶ P abhejja°

⁷ B pupphulo *always*

⁸ B assāro

⁹ S R *add* bubbulo

¹⁰ P abalo, S R *add* abalā

¹¹ B R aphalā

¹² S R om

¹³ P °charāk°

¹⁴ P S R °sankhā

kaḇiḇduḇ, uḇakajallakaḇ,¹ sankaddhitvā putuḇ katvā ga-
hana-vātaḇ cāti cattāri kāranāḇ paticca uppajjati, evaḇ
vedanā pi vātthuḇ, ārammanaḇ, kilesajālaḇ,¹ phassasanghat-
tanaḇ cāti cattāri kāranāḇ paticca uppajjati. Evaḇ pi
vedanā bubbulasadisā

Saññā pi asārakatthena² marīcisadisā³ Tathā agayhū-
pagatthena. Na hi sakkā taḇ gaḇetvā pivituḇ vā nhāyituḇ⁴
vā bhājanaḇ vā pūretuḇ. Api ca yathā marīci vipphan-
dati, saḇjātūmiveḇo⁵ viya khāyati, evaḇ nīla-saññādi-bhedā
saññā pi nīlādi-anubhavanatthāya⁶ phandati, vipphan-
dati. Yathā ca marīci mahājanaḇ vippalambheti, paripunna-vāpi⁷
viya paripunnanadi viya dissatīti vadāpeti, evaḇ saññā pi
vippalambheti, idaḇ nīlakaḇ, subhaḇ, sukhaḇ, nīccan ti
vadāpeti. Pītakādisu pi es' eva nayo. Evaḇ vippalambha-
nenā pi marīcisadisā

Sankhārā pi asārakatthena² kadalikkhandha-sadisā Tathā
agayhūpagatthena. Yath' eva hi kadalikkhandhato kiḇci
gaḇetvā na sakkā gopānāsī-ādīnam atthāya upanetuḇ, upanī-
tam pi na tathā hoti, evaḇ sankhārā pi na sakkā nīccādi-
vasena gaḇetuḇ, gaḇitā pi na tathā honti. Yathā ca kadalik-
khandho bahuvatti-samodhāno hoti, evaḇ sankhārakkhandho
pi bahudhamma-samodhāno. Yathā ca kadalikkhandho
nānālakkhanō, añño yeva hi bāhurāya pattavattiyā⁸ vanno,
añño tato abbhantarabbhantarānaḇ, evam eva sankhārak-
khandho pi, aññad eva phassassa lakkhanaḇ, aññaḇ cetanā-
dīnaḇ, samodhānetvā pana sankhārakkhandho tv' eva vuc-
catī ti evam pi sankhārakkhandho kadalikkhandha-sadiḇo

Viññānam pi asārakatthena⁹ māyāsadisāḇ Tathā agayhū-
pagatthena. Yathā ca māyā ittarā lahupaccupatthānā, evaḇ
viññānaḇ. Taḇ hi tato pi ittaratarāḇ c' eva lahupaccupat-
thānatarāḇ ca. Ten' eva hi cittena puriḇo āgato viya, gato
viya, thito viya, nīsinno viya hoti. Añña¹⁰ eva ca āgama-
kāle¹⁰ cittaḇ, aññaḇ gammanakālādisu. Evaḇ pi viññānaḇ
māyāsadisāḇ. Māyā ca mahājanaḇ vaḇceti, yaḇ kiḇcid eva
idaḇ suvaḇnaḇ rajataḇ muttā ti pi gāḇāpeti. Viññānam

¹ S R °jallaḇ

² B assāra°

³ P marīcukā°, S R marīcika°

⁴ P S R nahā°

⁵ S R °vegā

⁶ S R om nīlādi

⁷ S R om pari

⁸ R papatīyā

⁹ B assā°

¹⁰ P c' āgama°

pi mahājanaṅ vañceti, ten' eva cittena āgacchantaṅ viya, gacchantaṅ¹ viya, thitaṅ viya, nisinnaṅ viya katvā gāhāpeti Aññad eva ca āgamane cittaṅ, aññaṅ gamanādīsu Evam pi viññānaṅ māyāsadaṅ

Viśesato ca subhārammanam² pi olārikam pi² ajjhattikarūpaṅ asubhan ti datthabbaṅ Vedanā tīhi dukkhatāhi avinimuttato³ dukkhā ti Saññā-sankārā avidheyyato anattā ti Viññānaṅ udayabbaya-dhammato aniccaṅ ti datthabbaṅ Evaṅ passantass' atthasiddhi hoti⁴ Evañ ca sankhepavitthārasena dvidhā passato yā atthasiddhi hoti, tato pi vicchayanayo viññātabbo Seyyathidaṅ⁵

Sankhepato tāva pañcupādānakkhandhesu ukkhittāsikapaccatthikādi-bhāvena passantato khandhehi na vihaññati Vitthārato pana rūpādini phenapindādi-sadsabhāvena passantato na asāresu⁵ sāradaṣṣi hoti Viśesato ca ajjhattikarūpaṅ asubhato passantato kabalikārāhāraṅ pariñānāti, asubhe subhan ti vipallāsaṅ pajahati, kāmoghaṅ uttarati, kāmāyogena viśaṅyujjati, kāmāsavena anāsavo hoti, abhijhākāyaganthaṅ bhindaṅ, kāmupādānaṅ na upādiyati

Vedanaṅ dukkhato passantato phassāhāraṅ pariñānāti, dukkhe sukhan ti vipallāsaṅ pajahati, bhavoghaṅ uttarati, bhavāyogena viśaṅyujjati, bhavāsavena anāsavo hoti, byāpādakāyaganthaṅ bhindaṅ, silabbatupādānaṅ na upādiyati

Saññaṅ sankhāre ca anattato passantato manosañcetanāhāraṅ pariñānāti, anattantaṅ attā ti vipallāsaṅ pajahati, ditthoghaṅ uttarati, ditthiyogena viśaṅyujjati, ditthāsavena anāsavo hoti, idaṅsaccābhinivesakāyaganthaṅ bhindaṅ, attavādupādānaṅ na upādiyati

Viññānaṅ aniccato passantato viññānāhāraṅ pariñānāti, anicce niccaṅ ti vipallāsaṅ jahati,⁶ avijjoghaṅ uttarati, avijjāyogena viśaṅyujjati, avijjāsavena anāsavo hoti, silabbataparāmāsakāyaganthaṅ bhindaṅ, ditthupādānaṅ na upādiyati

Evaṅ mahāniśaṅsaṅ, vadhakādivasena dassanaṅ yasmā, Tasmā khandhe dhiro, vadhakādivasena passeyyā ti

Suttanta-bhājanīya-vannaṅ.

¹ B gamanaṅ

² S R om

³ P avinimutt°

⁴ P S R °siddhito ti

⁵ B assā° always

⁶ P S R pajahati

[Abhidhammabhāṅganīya]

Idāni Abhidhamma-bhājanīyaṅ hoti Tattha rūpakkhandhaniddeso hetthā Rūpakandē vutthārīta-nayen' eva vedītabbo.¹ Vedanākkhandhaniddese *ekavidhenā* ti¹ ekakotthāsena

Phassasampayutto ti² phassena sampayutto Sabbā pi catubbūmika-vedanā Sahetuka-duke sahetukā catubbūmika-vedanā Ahetukā kāmāvacarā va Iminā upāyena kusala-padādīhi vuttā³ vedanā jānītabbā⁴

. Apī cāyaṅ vedanākkhandho ekavidhena phassasampayuttato dassīto Duvidhena sahetukāhetukato Tīvidhena jātīto. Catubbudhena bhūmantarato⁵ Pañcavidhena indriyato Tattha sukhindriya-dukkhindriyāni kāyappasādavatthukāni kāmāvacarān' eva Somanassindriyaṅ chatthavatthukaṅ vā avatthukaṅ vā, tebhūmakaṅ Domanassindriyaṅ chatthavatthukaṅ kāmāvacaraṅ Upekkhindriyaṅ cakkhādi-catuppasādavatthukaṅ chatthavatthukaṅ⁶ avatthukaṅ ca, catubbūmakaṅ

Chabbidhena vatthuto dassīto Tattha purimā pañca vedanā pañcapasāda-vatthukā kāmāvacarā va Chatthā avatthukā vā savatthukā⁷ vā catubbūmika⁸ Sattavidhena, tattha manosamphassaajābhedato⁹ dassīto Atthavidhena, tattha kāyasamphassaajābhedato Navavidhena, sattavidhabhede manoviññānadhātusamphassaajābhedato Dasavidhena, atthavidhabhede manoviññānadhātusamphassaajābhedato

Etesu hi sattavidhabhede manosamphassaajā manodhātusamphassaajā, manoviññānadhātusamphassaajā ti dvidhā bhinnā Atthavidhabhede tāya saddhiṅ kāyasamphassaajā pi sukhē dukkhā ti¹⁰ dvidhā bhinnā Navavidhabhede sattavidhe vuttā manoviññānadhātusamphassaajā kusalādivasena tidhā bhinnā Dasavidhabhede atthavidhe vuttā manoviññānadhātusamphassaajā kusalādivasen' eva tidhā bhinnā Kusallattiko c' ettha kevalaṅ pūranattham eva vutto Sattavidhā atthavidhā-navavidhabhedesu pana nayaṅ dātuṅ yuttat-

¹ Above, p 3 f

² Vbh 12

³ S R. vutta

⁴ S R vibhajītabbā

⁵ P bhūman°

⁶ S R add ca

⁷ S R savatthukā avatthukā

⁸ P S R °bhūma°

⁹ S manoviññānaja°

¹⁰ P R add pi

thāne nayo dinno Abhidhammaṅ hi patvā Tathāgatena nayaṅ dātuṅ yuttattthāne nayo adinno nāma n' atthi Ayaṅ tāva dukamūlake eko vāro .

Satthā hi imasmiṅ Abhidhammabhājanīye vedanākkhandhaṅ bhājento tike gaḥetvā dukesu pakkhipi Duke gaḥetvā tikesu pakkhipi. Tike ca duke ca ubhato vaddhaka¹-nīhārena āhari Sattavidhena catuvisatividhena tiṅsavidhena bahuvīdhenā ti sabbathā pi bahuvīdhena vedanākkhandhaṅ dassesi ² Kasmā ² Puggalajjhāsayaena c'eva desanāvīlāsena ca Dhammaṅ sotuṅ nisinna-devaparīsāya hi ye devaputtā tike ādāya dukesu pakkhipitvā kathīyamānaṅ pativijjhītuṅ sakkonti, tesāṅ sappāya-vasena tathā katvā desesi Ye itarehi ākārehi kathīyamānaṅ pativijjhītuṅ sakkonti, tesāṅ teh' ākārehi desesi ti, ayam ettha puggalajjhāsayo

Sammāsambuddho pana attano mahāvisayatāya tike vā dukesu pakkhipitvā duke vā tikesu,³ ubhato vaddhanena vā sattavidhādīnayaena vā yathā yathā icchati, tathā tathā desetuṅ sakkoti, tasmā pi imeh' ākārehi desesi ti ayam assa desanāvīlāso

Tattha tike ādāya dukesu pakkhipitvā desitavāro dukamūlako nāma Duke ādāya tikesu pakkhipitvā desitavāro tikamūlako nāma Tike ca duke ca ubhato vaddhetvā desitavāro ubhato vaddhitakavāro⁴ nāma Avasāne sattavidhena ti ādivāro bahuvīdhavāro nāmā ti ime tāva cattāro mahāvārā

Tattha dukamūlake⁵ dukesu⁶ labbhamānena ekekena dukena saddhiṅ tikesu alabbhamāne vedanāttika-pīttikasānidassanattike apantvā sese labbhamānake ekūnavisati tike yojetvā dutiyaduka-pathamatikayojanavārādīni navavārasatāni paññāsaṅ ca vārā honti Te sabbe pi pāhyaṅ sankhipitvā tattha tattha dassetabbayuttakaṅ dassetvā vuttā Asammuyhantena pana vitthārato veditabbā

Tikamūlake pi tikesu labbhamānena ekekena tikena saddhiṅ dukesu alabbhamāne pathamadukādayo duke apantvā sese labbhamānake sahetuka-dukādayo paññāsa duke yojetvā pathamatika-dutiyadukayojanavārādīni navavārasatāni

¹ P. °ḍhana

² B R S dasseti

³ S R add pakkhipitvā

⁴ P S R vaddhitako

⁵ S R. °kesu

⁶ S R om

paññāsañ ca vārā honti Te pi sabbe pāliyaṃ sankhīpītvā tattha tattha dassetabbayuttakaṃ dassetvā vuttā Asam-muyhantena pana vitthārato veditabbā

Ubhato vaddhitake¹ duvidhabhede dutiyadukaṃ tividhabhede ca pathama-tikaṃ ādiṃ katvā labbhamānehi ekūnavīsatiyā dukehi labbhamāne ekūnavīsati tike yojetvā, dutiya-duka-pathama-tika-yojanavārādayo ekūnavīsati vārā vuttā Esa duka-tikānaṃ² vasena ubhato vaddhitattā ubhato vaddhitako nāma tatiyo mahāvāro

Bahuvīdhavārassa sattavidha-niddēse ādito patthāya labbhamānesu ekūnavīsatiyā tikesu ekekena saddhiṃ catasso bhūmiyo yojetvā ekūnavīsati sattavidhavārā vuttā Catuvisatīvidhaniddese pi tesāṃ³ yeva tikānaṃ vasena ekūnavīsativārā vuttā Tathā bahuvīdhavāre cāti⁴ Tīṃsavidhavāro eko yevāti sabbe pi atthapaññāsa vāra honti Ayaṃ tāv' ettha vāra-paricchedavasena pāhivannanā

Idāni atthavannanā hoti Tattha sattavidhaniddeso tāva uttānattho yeva Catuvisatīvidhaniddese *cakkhusamphassa-paccayā vedanākkhandho atthi kusalo* ti⁵ kāmāvacara-atthakusala-cittavasena veditabbo. *Atthi akusalo* ti dvādasa-akusala-citta-vasena veditabbo *Atthi avyākato* ti tisso manodhātuyo, tisso ahetuka⁶-manoviññānadhātuyo, attha mahāvīpākā, dasa kāmāvacarakīriyā ti catuvisatīyā cittānaṃ vasena veditabbo

Tattha attha kusalāni dvādasa akusalāni javana-vasena labbhanti Kīriyā-manodhātu āvajjana-vasena labbhati Dve vipākamanodhātuyo sampaticchana-vasena Tisso vipākamanoviññānadhātuyo santīrana-tadārammana-vasena Kīriyāhetuka-manoviññānadhātu votthapana⁷-vasena Attha mahāvīpākacittāni tadārammana-vasena Nava kīriya-cittāni⁸ javana-vasena labbhanti

* Sota-ghāna-jivhā-kāya-dvāresu pi es' eva nayo Manodvāre pana *atthi kusalo* ti catubhūmaka-kusalavasena ka-thitaṃ *Atthi akusalo* ti dvādasa-akusala-vasena *Atthi avyākato* ti ekādasannaṃ kāmāvacara-vīpākānaṃ, dasannaṃ

¹ Vbh 31 ff.

² P tikadukānaṃ

³ R etesaṃ

⁴ R pi; S ti.

⁵ Vbh 61

⁶ SR om

⁷ B. votthābana always

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate itthe me¹ ārammane rāgo uppanno, anitthe patigho, asamapekkhanāya moho Vinibandhaṣṣa pana me māno uppanno, parāmatthassa ditthi, vikkhepagatassa uddhaccaṇ, asanittthāgatassa vicikicchā, thānāgatassa anusayo uppanno ti pariggahe thito kula-putto attano kilesuppattiṇ ñatvā ime me kilesā vaddhamānā anāyavyasanāya saṇvattissanti, handa ne² nigganhāmī ti cintetvā na kho pana sakkā nipajjitvā niddāyantena kilese nigganhituṇ, ādito va vīriyaṇ kātuṇ vattati, silaṇ sodhetun ti hetthā vuttanayen' evā patipajjitvā arahattaṇ pāpunāti Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā. Magga-phalavedanā lokuttarā ti, evaṇ rūpārammane uppannaṇ kilesaṇ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika³-vedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā Evaṇ samatikkama-vasena labbhanti

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate eko evaṇ pariggahaṇ patthapeti —idaṇ rūpaṇ kiṇ nissitan ti Tato naṇ bhūtanissitan ti ñatvā cattāri mahābhūtāni upādārūpaṇ ca rūpaṇ ti parigganhāti, tadārammane dhamme arūpaṇ ti parigganhāti, tato sappaccayaṇ nāma-rūpaṇ parigganhitvā tīni lakkhanāni āropetvā vipassanāpatipātiyā sankhāre sammasitvā arahattaṇ pāpunāti Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā Magga-phalavedanā lokuttarā ti evaṇ rūpārammanaṇ sammasitvā nibbattitā ti ayaṇ vedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā Evaṇ bhāvanā vasena labbhanti

Aparo bhikkhu sunāti —kasinaparikammaṇ kira katvā samāpattiyo uppādetvā samāpattipadattānaṇ vipassanaṇ vadhetvā arahattaṇ pāpunanti ti, ajjhāsaya-sampanno kulaputto bhāriyaṇ etan ti asallakkhetvā mayā pi esa guno nibbattetuṇ vattati ti purimanayen' eva patipajjitvā arahattaṇ pāpunāti. Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā Maggaphala-vedanā lokuttarā ti evaṇ sotaviññānaṇ

¹ S R om,

² P te

³ S °bhūmaka

catubhūmika-vedanānibbattiyā balava-paccayo hoti ti catubhūmika-vedanā sotasamphassapaccayā nāma jātā Evaṃ tāva upanissaya-vasena labbhanti

Sotadāvre pana sadde āpāthagate ti sabbaṃ cakkhudvāre vutta-nayen' eva veditaḅbaṃ Evaṃ saddārammane uppannaṃ kilesaṃ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika-vedanā sotasamphassapaccayā nāma jātā Evaṃ samatikkama-vasena labbhanti

Sotadvāre pana sadde āpāthagate ekō evaṃ pariggahaṃ patthapeti ayaṃ saddo kiṃ nissito ti sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditaḅbaṃ Evaṃ saddārammanaṃ sammāsītvā nibbattitā ti ayaṃ vedanā sotasamphassapaccayā nāma jātā Evaṃ bhāvanā-vasena labbhanti

Ghāna-jivhā-kāyadvāresu pana gandhārammanādisu āpāthagatesu itthe me ārammane rāgo uppanno ti sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditaḅbaṃ Evaṃ gandhārammanādisu uppannaṃ kilesaṃ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika-vedanā ghāna-jivhā-kāyasamphassapaccayā nāma jātā Evaṃ tisu dvāresu samatikkamana-vasena labbhanti

Ghānadvārādisu pana gandhādisu āpāthagatesu eko evaṃ pariggahaṃ patthapeti ayaṃ gandho, ayaṃ raso, idaṃ phoṭṭhabbaṃ kiṃ nissitan ti, sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditaḅbaṃ Evaṃ gandhārammanādisu sammasītvā nibbattitā ti ayaṃ vedanā ghāna-jivhā-kāyasamphassapaccayā nāma jātā Evaṃ bhāvanā-vasena labbhanti

Manodvāre pana tīhi pi ākārehi labbhanti Ekacco hi jātiṃ bhayato passati, jaraṃ vyādhiṃ, maranaṃ, bhayato passati Bhayato disvā jāti-jarā-vyādhi-maranehi muccituṃ¹ vattati, na kho pana sakkā nīpajjitvā niddāyantena jātiādihi muccituṃ,² ādito va vīriyaṃ kātuṃ, silaṃ soḍhetuṃ vattati ti cintetvā cakkhudvāre vuttanayen' eva patipajjitvā arahattaṃ pāpunāti Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā Magga-phala-vedanā lokuttarā ti evaṃ jāti-jarā-vyādhi-maranaṃ catubhūmika-vedanā-nibbattiyā balavapaccayo

¹ P S muñcituṃ

² S muñcetuṃ

hoti ti catubhūmika-vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā Evaṇ tava upanissaya-vasera labbhanti

Manodvāre pana dhammārammane āpāthagate ti sabbaṇ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditabbaṇ Evaṇ dhammārammane uppannaṇ kilesaṇ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika-vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā Evaṇ samatikkāma-vasena labbhanti

Manodvāre pana dhammārammane āpāthagate eko evaṇ pariggahaṇ patthāpeti etaṇ dhammārammanaṇ kiṇ-nissitan ti? Vatthu-nissitan¹ ti Vatthu¹ kiṇ-nissitan ti? Mahābhūtanissitan² ti So cattāri mahābhūtāni upādārūpaṇ ca rūpaṇ ti pariggaṇhāti, tadārammane dhamme arūpaṇ ti pariggaṇhāti, tato sappaccayaṇ nāma-rūpaṇ pariggaṇhitvā tīni lakkaṇāni āropetvā vipassanāpatipātiyā sankhāre sammāsivā arahattaṇ pāpunāti Tattha sabbaṇ pi paṇikamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarā-rūpāvacarā Magga-phala-vedanā lokuttarā ti, evaṇ dhammārammanaṇ sammāsivā nibbattitā ti ayaṇ vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā Evaṇ bhāvanā-vasena labbhanti

Yā paṇ' etā sabbesam pi catuvisatīvidhādīnaṇ vārānaṇ pariyośānesu *cakkhusamphassaṇā vedanā* *pe* *manosamphassaṇā vedanā* ti³ cha cha vedanā vuttā, tā sampayuttapaccaya-vasena vuttā ti

Ayaṇ vedanākkhandhaniddeso

Saññākkhandhādayo pi imnā upāyena veditabbā Kevaṇ hī saññākkhandha-niddese tikesu vedanāttika-pītittikā pi labbhanti Dukesu ca sukhāsahagata⁴-dukādayo pi

Sankhārakkhandha-niddese phassasā pi sankhārakkhandha-pariyāpannattā phassasampayutto ti avatvā *cittasampayutto* ti vuttaṇ⁵ Dukesu c' ettha hetudukādayo pi labbhanti Tikā saññākkhandha-sadisā eva

Viññānakkhandha - niddese cakkhusamphassaṇādibhāvaṇ avatvā *cakkhuvññānan* ti ādi vuttaṇ⁶ Na hī sakkā viññānaṇ manosamphassaṇaṇ ti niddisituṇ Sesam ettha saññākkhandhe vutta-sadisam eva Imesaṇ pana tinnam pi khandhānaṇ

¹ B Vatthuṇ°

² B °bhūtāni nis°

³ Vbh 26

⁴ P °gatā.

⁵ Vbh 40

⁶ Vbh 54

niddese yeva vedanākkhandha-niddesato atireka-tika-dukā-laddhā Tesañ vasena vārapabbhedo veditabbo ti

Abhidhammabhājanīyaṃ.

[Pañhapucchaka]

Idāni pañhapucchakaṃ¹ hoti Tattha pañhapucchane pañcannaṃ khandhānaṃ katvā kusalā² Katvā akusalā² katvā avyākata² ti ādinā nayena yaṃ labbhati, yañ ca na labbhati, taṃ sabbaṃ pucchitvā viśajjane rūpakhandho avyākato ti ādinā nayena yaṃ labbhati tad eva uddhatan ti veditabbaṃ Yattha yattha ca eko khandho ti vā dve khandhā ti vā paricchedaṃ akatvā sīyā uppannā, sīyā anuppannā ti ādinā nayena tanti thapitā, tattha tattha pañcannam pi khandhānaṃ gahanaṃ veditabbaṃ Seso tesañ tesañ dhammānaṃ² kusalādivibhāgo hetthā Dhammasangahatthakathāyaṃ vutto yeva

Ārammanattikesu pana³ cattāro khandhā pañcapannāsa kāmāvacaradhamme ārabha rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa sammasantassa paccavekkhantassa ca parittārammanā honti Sattaviśati⁴ rūpārūpāvacaradhamme ārabha rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa pariggahaṃ patthapentassa mahaggatārammanā Magga-phala-nibbānāni paccavekkhantassa appamānārammanā Paññattiṃ⁵ paccavekkhanakāle na-vattabbārammanā ti Te yeva sekhāsekhānaṃ maggapaccavekkhanakāle maggārammanā honti Maggakāle saha-jātahetunā maggahetukā Maggaṃ garuṃ katvā paccavekkhanakāle ārammanādhipatinā maggādhipatino Viriya-jetthakaṃ vā vīmaṃsā-jetthakaṃ⁶ vā maggaṃ bhāventassa saha-jātādhipatinā maggādhipatino Chandajetthakaṃ pana cittajetthakaṃ vā bhāventassa na-vattabbārammanā⁷ nāma honti

Atitāni pana khandha-dhātu-āyatanāni ārabha rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa pariggahaṃ patthapentassa atitārammanā honti. Anāgatāni ārabha

¹ Vbh 61

³ S R om

⁶ B P vīmaṃsa°

⁴ S R °vīsa

² S R khandhānaṃ

⁵ S R °ñatti

⁷ S R na-vattabbā

anāgatārammanā honti Paccuppannāni ārabha paccuppannārammanā honti Paññattīṅ vā nibbānaṅ vā paccavekkhantassa na-vattabbārammanā honti Tathā attano khandha-dhātu-āyatanāni ārabha rajjantassa dussantassa muyhantassa saṅvarantassa pariggahaṅ patthapentassa ajjhattārammanā honti Paresaṅ khandha-dhātu-āyatanāni¹ ārabha evaṅ pavattentassa² bahiddhārammanā Pannattinibbāna-paccavekkhanakāle pi bahiddhārammanā yeva Kālena ajjhantaṅ, kālena bahiddhā dhammesu evaṅ pavattentassa² ajjhata-bahiddhārammanā Ākiñcaññāyatana-kāle na-vattabbārammanā ti vedittabbā

Iti Bhagavā imaṅ Khandhavibhangaṅ Suttanta-bhājanīyādivasena tayo parivatte nīharitvā bhājento dassesi Tisu pi hi¹ parivattesu eko va paricchedo Rūpakkhandho hi sabbattha kāmāvacaro yeva Cattāro khandhā catubhūmikā lokiya-lokuttaramissakā kathitā ti

Sammoḥavinodanīyā Vibhaṅgathakathāya Khandhavibhanga-middeso pathamo

¹ S R om

² S R °tantassa

[ĀYATANAVIBHANGA

Suttantabhājanīya]

Idāni tad anantare Āyatana-niddese¹ Suttanta-bhājanīyaṇ
tāva dassento *dvādasāyatanaṇ cakkhāyatanaṇ rūpāyatanaṇ*
ti² ādīm āha

Tattha pālimuttakena tāva nayena —

Attha-lakkhana-tāvātva-kamasankhepa-vitthārā,
tathā datthabbato c' eva, viññātabbo vīnicchayo

Tattha viśesato tāva cakkhatīti cakkhu² Rūpaṇ assādeti,
vibhāveti cāti *attho* Rūpayatīti rūpaṇ Vannaṇvīkāraṇ
āpaṇṇamānaṇ hadayaṇgatabhāvaṇ pakāsetīti *attho* Sunātīti
sotaṇ Sappatīti saddo, udāhariyatīti *attho* Ghāyatīti
ghānaṇ Gandhayatīti³ gandho, attano vatthuṇ sūca-
yatīti *attho* Jīvitaṇ⁴ avhāyatīti jivhā Rasanti taṇ
sattā ti raso, assādetīti ti *attho* Kucchitānaṇ sāsava-
dhammānaṇ āyo ti kāyo Āyo ti uppattideso Phusiyatīti
phothhabbaṇ Manayatīti⁵ mano Attano lakkhanaṇ
dhārayantīti dhammā

Aviśesato pana āyatanato, āyānaṇ tananato, āyatassa ca
nayanato, *āyatanaṇ* ti⁶ vedītabbaṇ Cakkhurūpādīsu hi taṇ
taṇ dvārārammaṇā citta-cetasikā dhammā sena sena anu-
bhavanādīnā kiccena āyatanā utthahanti ghatenti vāya-
manti ti vuttaṇ hoti Te ca pana āyabhūte dhamme etāni
tanonti vitthārentīti vuttaṇ hoti Idañ ca⁷ anamatagge
saṅsāre pavattaṇ atīta-āyataṇ⁸ saṅsāradukkaṇ yāva na
nivattati, tāva nayant' eva, pavattayanti ti vuttaṇ hoti
Iti sabbe p' ime dhammā āyatanato, āyānaṇ tananato, āya-
tassa ca nayanato āyatanā, āyatanaṇ ti vuccanti.

Api ca nivāsathānatthena,⁹ ākaratthena, samosaranat-

¹ P S R āyatanavibhanga° ² *Vbh* 70

³ S R gandhetīti

⁴ S R °tam.

⁵ S R Munaya°

⁶ *Vism* 481

⁷ S R *add* pana.

⁸ S R atīva°.

⁹ P B nivāsana°

thānatthena, sañjātidesatthena, kāranatthena ca āyatanaṅ
veditabbaṅ Tathā hi loke issaṃ āyatanaṅ, Vāsudevāyata-
nan ti¹ ādisu nivāsathānaṅ² āyatanaṅ ti vuccati Su-
vannāyatanaṅ, rajatāyatanaṅ³ ti ādisu ākaro Sāsane
pana manorame āyatane sevanti naṅ vihangamā ti* ādisu
samosaraṇatthānaṅ Dakkhināpatho gunnaṅ āyatanaṅ
ti ādisu sañjātideso Tatra tatr' eva sakkhābhābbaṅ pāpu-
nāti, sati sati āyatane† ti ādisu kāranaṅ Cakkhu-ādisu cāpi
te te cittacetasiḱā dhammā nivasanti tad-āyatta-vuttitāyā
ti cakkhādayo nesaṅ nivāsathānaṅ² Cakkhādisu ca te ākin-
nā taṅ-nissitattā tad ārammanattā cāti cakkhādayo nesaṅ
ākaro Cakkhādayo ca nesaṅ samosaraṇatthānaṅ, tattha
tattha vatthudvārārammana-vasena samosaraṇato Cak-
khādayo ca nesaṅ sañjātideso, taṅ-nissayārammanabhāvena
tatt' eva uppattito Cakkhādayo ca nesaṅ kāranaṅ, tesāṅ
abhāve abhāvato ti Iti nivāsathānatthena² ākaratthena
samosaraṇatthānatthena sañjātidesatthena kāranatthenā ti
imehi kāraṇehi ete dhammā āyatanaṅ⁴ āyatanaṅ ti vuccan-
ti. Tasmā yathā-vutten' atthena cakkhu ca taṅ āyatanaṅ
cāti cakkhāyatanaṅ pe dhammā ca te āyatanaṅ
cāti dhammāyatanaṅ ti evaṅ tāv' ettha atthato viññātabbo
vinicchayo

Lakkhanato ti cakkhādīnaṅ lakkhanato p' ettha viññātabbo
vinicchayo Tāni ca pana nesaṅ lakkhanāni hetthā rūpa-
kanda⁵-niddese vuttanayen' eva veditabbāni

Tāvato ti tāvabhāvato Idaṅ vuttaṅ hoti, cakkhādayo
pi hi dhammā eva, evaṅ sati dhammāyatanaṅ icc' eva avatvā
kasmā dvādasāyatanaṅ vuttānīti ce? Cha-viññānakāyup-
pattidvārārammana-vavatthānato Idha hi⁶ channaṅ viñ-
ñānakāyānaṅ dvārābhāvena ārammanabhāvena ca⁷ vavat-
thānato ayam eva tesāṅ bhedo hoti ti dvādasā vuttāni
Cakkhuvīññāna-vīthi-pariyāpannassa hi viññānakāyassa cak-
khāyatanaṅ' eva uppattidvāraṅ Rūpāyatanaṅ' eva c' āram-

* A iii, 43

† Ib 17

¹ So Asl 141² B nivāsanaṅ, not traced³ P ratanāya°⁴ SR om⁵ P rūpakhandā°⁶ P R pana⁷ R om bhāvena ca

manaṅ Tathā itarāni itaresaṅ Chatthassa pana bhava-
ngamana-sankhāto manāyatane-kadeso va uppattidvāraṅ
Asādhāraṇaṅ ca dhammāyatanaṅ ārammanaṅ ti . Iti channaṅ
viññānakāyānaṅ uppattidvārārammana-vavatthānato dvā-
dasa vuttānīti evam ettha tāvatvato viññātabbo vīnicchayo

Kamato ti idhāpi¹ pubbe vuttesu uppattikkamādisu desa-
nākkamo va yujjati Ajjhattikesu hi āyatanesu sanīdassana-
sappatigha-visayattā cakkhāyatanaṅ pākataṅ ti pathamaṅ
desitaṅ Tato anīdassana-sappatigha-visayaṅ sotiāyatanādīni
Atha vā dassanānuttariya-savanānuttariya-hetubhāvena ba-
hūpākārattā² ajjhattikesu cakkhāyatanasotiāyatanāni patha-
maṅ desitāni Tato ghānāyatanādīni tīni Pañcannam pi
gocara-visayattā ante manāyatanaṅ Cakkhādīnaṅ pana
gocarattā tassa tassa anantarāni bāhiresu rūpāyatanādīni
Api ca viññānuppattikārana-vavatthānato pi ayam eva
tesaṅ kamo vedītabbo Vuttaṅ h' etaṅ *cakkhuṅ ca paticca
rūpe ca uppaṇati cakkhuvīññānaṅ pe manaṅ ca
paticca dhamme ca uppaṇati manovīññānaṅ* ti Evaṅ kamato
p' ettha viññātabbo vīnicchayo

Sankhepa-vīthārā ti sankhepato hi manāyatanassa c' eva
dhammāyatane-kadesassa ca nāmena, tad avasesānaṅ ca āya-
tanānaṅ rūpeṇa sangahītatā dvādasā pi āyatanāni nāma-
rūpamattam eva honti Vīthārato pana ajjhattikesu tāva
cakkhāyatanaṅ jātivaseṇa cakkhuppasādamattam eva Pac-
caya-gatī-nīkāya-puggalabhedato pana anantappabhedāṅ
Tathā sotiāyatanādīni cattāri Manāyatanaṅ tebhūmaka-
kusalākusala-vīpākakīriya-viññānabhedena ekāsītipabhe-
daṅ Vatthu-patīpadā-bhedaṅ pana anantappabhedāṅ Rū-
pagandharasāyatanāni samutthāna-bhedato catuppabhedāni
Saddāyatanaṅ dvīppabhedāṅ Sabhāga-visabhāgabhedato
pana sabbāni pi anantappabhedāni Phothhabbāyatanaṅ
pathavidhātu-tejodhātuvāyodhātu-vasena tīppabhedāṅ, sam-
utthānato catuppabhedāṅ, sabhāga-visabhāgato anekka-
pabhedāṅ Dhammāyatanaṅ tebhūmakadhammārammana-
vasena anekappabhedāni ti evaṅ sankhepa-vīthārā viññā-
tabbo vīnicchayo

¹ S etthāpi.

² S R. °kārā

Vibhavagatikato¹ pubbāpara-vasena² bhavasankantigamanato pakatibhāva-vijahanato ca vāparināmadhammaṃ idaṃ anic-cavevacanam' eva *Rūpā aniccā* ti ādisu pi es' eva, nayo

Api c' ettha thapetvā cakkhuṃ tebhūmaka-dhammā aniccā, no cakkhu, cakkhu pana cakkhu c' eva aniccañ ca Tathā sesadhammā dukkhā, no³ cakkhu Cakkhu pana cakkhu c' eva dukkhañ ca Sesadhammā anattā, no cakkhu 'Cakkhu pana cakkhu c' eva anattā cāti Rūpādisu pi es' eva nayo

Imasmiṃ pana Suttantabhājanīye Tathāgāṣṇena kiṃ dassitan ti ? Dvādasannaṃ āyatanānaṃ anattalakkhanaṃ Sammā-sambuddho hi anattalakkhanaṃ dassento aniccena vā dasseti, dukkhena vā, aniccadukkhehi vā Tatha *cakkhuṃ bhikkhave attā ti yo vadēyya, taṃ na uppaṇati Cakkhussa uppādo pi vayo pi paññāyati Yassa kho pana uppādo pi vayo pi paññāyati, attā me uppaṇati ca⁴ veti⁴ cāti icc' assa evam āgataṃ hoti, tasmā taṃ na uppaṇati Iti cakkhu anattā ti* imasmiṃ sutte aniccena anattalakkhanaṃ dassesi *Rūpaṃ bhikkhave anattā, rūpañ ca h' idaṃ bhikkhave attā abhavissa, na-y-idaṃ rūpaṃ ābādāhāya saṃvattēyya, labbhetha ca rūpe 'evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣī ti Yasmā ca kho bhikkhave rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādāhāya saṃvattati, na ca labbhati rūpe evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣī ti imasmiṃ sutte dukkhena anattalakkhanaṃ dassesi *Rūpaṃ bhikkhave aniccaṃ Yad aniccaṃ taṃ dukkhaṃ Yaṃ dukkhaṃ tad anattā Yad anattā taṃ n' etaṃ mama, n' eso haṃ asmi, na m' eso attā ti† ādisu anicca-dukkehi anattalakkhanaṃ dassesi⁵ Kasmā² Anicca-dukkhānaṃ pākataṭṭā, hatthato hi tattake vā sarake vā kasmañcid eva vā pativā bhinne aho aniccaṃ ti vadanti Evaṃ aniccaṃ pākataṃ nāma Attabhāvasmiṃ pana gandapilakadisu vā utthitāsu khānukantakādīhi vā viddhāsu⁶ aho dukkhaṃ ti vadanti Evaṃ dukkhaṃ pākataṃ, nāma Anattalakkhanaṃ apākataṃ andhakāraṃ avibhūtaṃ duppativijhaṃ duddīpanaṃ duppañ-***

* *M* iii, 282

† *S* iii, 66

‡ *Ibid* 44

¹ *S R* °gatito

² *S R* °pariya°

³ *P adds* ca

⁴ *P cavati, om ca*

⁵ *R* °esi

⁶ *S R* , viddhesu

ñāpanaṅ Anicca-dukkhalakkhanāni uppādā vā Tathāgātānaṅ anuppādā vā paññāyati Anattalakkhanaṅ vinā Buddhuppādā na paññāyati, Buddhuppāde yeva paññāyati Mahiddhikā hi mahānubhāvā tāpasaparibbājakā Sarabhanga-satthārādayo¹ pi aniccaṅ dukkhaṅ ti vattuṅ sakkonti, anattā ti vattuṅ na sakkonti Sace hi te sampattaparisāya añattā ti vattuṅ sakkhuneyyuṅ, sampattaparisāya magga-phala-pativedho bhavēyya Anattalakkhana-paññāpanaṅ hi aññāsa kassaci avisayo, Sabbaññu-Buddhānam eva visayo Evam etaṅ anattalakkhanaṅ apākataṅ Tasmā Satthā anattalakkhanaṅ dassento aniccena vā dassesi, dukkhena vā, anicca-dukkhehi vā Idha pana taṅ anicca-dukkhehi dassesi ti vedītabbaṅ

Imāni pana lakkhanāni kassa amanasikārā appativedhā, kena paticchannattā na upatthahanti? Aniccalakkhanaṅ tāva udayabbayaṅ amanasikārā appativedhā, santatiyā paticchannattā na upatthāti Dukkhalakkhanaṅ abhinhasampatipīlanassa amanasikārā appativedhā, iriyāpathehi paticchannattā na upatthāti Anattalakkhanaṅ nānādhātuvinibbhogassa amanasikārā appativedhā, ghanena² paticchannattā na upatthāti Udayabbayaṅ pana pariggahetvā santatiyā vikopitāya aniccalakkhanaṅ yathāvasarasato³ upatthāti Abhinhasampatipīlanaṅ manasikatvā iriyāpathe ugghātite dukkhalakkhanaṅ yathāvasarasato upatthāti Nānādhātuyo vinibbhujitvā ghanavinibbhoge kate anattalakkhanaṅ yathāvasarasato upatthāti

Ettha ca aniccaṅ, aniccalakkhanaṅ, dukkhaṅ, dukkhalakkhanaṅ, anattā, anattalakkhanaṅ ti ayaṅ vibhāgo vedītabbo. Tattha *aniccaṅ* ti khandhapañcaṅ Kasmā? Uppādavayaññathattabhāvā, hutvā abhāvato vā Uppādavayaññathattaṅ aniccalakkhanaṅ, hutvā abhāva-sankhāto ākāra-vikāro vā *Yad aniccaṅ taṅ dukkhaṅ* ti* vacanato pana tad eva khandhapañcaṅ dukkhaṅ Kasmā? Abhinhasampatipīlanato Abhinhasampatipīlanākāro dukkhalakkhanaṅ

* S III, 22 *passim*

¹ S Sarabhanga-Sunettādayo, R °satthādayo

² S R santatighanena ³ P yāthā° *always*

Yaṅ dukkhaṅ tad anattā* tī pana vacanato tad eva khandha-
pañcakaṅ anattā Kasmā² Avasavattanato Avasavat-
tanākāraṅ anattalakkhanaṅ Iti aññad eva aniccaṅ dukkhaṅ
anattā Aññāni anicca-dukkhānattalakkhānāni Pañcaka-
khandhā dvādasāyatanāni atthārasadhātuyo tī idaṅ hi sab-
bam pi aniccaṅ dukkhaṅ anattā nāma Uttappakārākāra-
vikārā anicca-dukkhānattalakkhānānīti Suttantabhājanī-
yaṅ¹

Sankhepato pan' ettha dasāyatanāni kāmvāvacarāni Dve
tebhūmakāni Sabbesu pi sammasanavāro² kathito tī
veditabbo

[Abhidhammabhājanīya]

Abhidhammabhājanīye yathā hetthā vipassakānaṅ upa-
kāratthāya cakkhāyatanāṅ rūpāyatanāṅ tī yugalato āya-
tanāni vuttāni, tathā avatvā ajjhattika-bāhirānaṅ ab-
bokārato³ sabhāva-dassanatthaṅ cakkhāyatanāṅ sotāya-
tananā tī evaṅ ajjhattikabāhiravavatthāna-nayena⁴ vuttāni
Tesaṅ niddesavāre *tattha katamaṅ cakkhāyatanānaṅ* tī⁵ ādīni
hetthā⁶ vuttanāyena' eva veditabbāni Yaṅ pan' etaṅ dham-
māyatana-niddese *tattha katamā asankhatadhātu*⁷ *Rāgakkhayo,*
dosakkhayo, mohakkhayo tī vuttaṅ,⁸ tatrāyam attho asan-
khatadhātūti asankhatasabhāvaṅ nibbānaṅ Yaasmā pan'
etaṅ āgamma rāgādayo khīyanti, tasmā rāgakkhayo, do-
sakkhayo, mohakkhayo tī vuttaṅ Ayam ettha ācariyā-
naṅ samānatthakathā Vitandavādī pan' āha pāṭiyekkaṅ
nibbānaṅ nāma n' atthi, kilesakkhayo va nibbānaṅ tī
Suttaṅ āharā tī ca vutte *Nibbānaṅ nibbānaṅ tī āvuso*
*Sāriputta vuccati, katamaṅ nu kko āvuso nibbānaṅ tī?*² *Yo*
kko āvuso rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, idaṅ vuccati
nibbānaṅ tī etaṅ Jambukhādaka-suttaṅ† āharitvā iminā
Suttena veditabbaṅ pāṭiyekkaṅ nibbānaṅ nāma n' atthi,
kilesakkhayo va nibbānaṅ tī āha So vattabbo kiṅ pana
yathā c' etaṅ suttaṅ, tathā attho tī² Addhā vakkhati

* *Ibid*

† *S* 1v, 251

¹ *S R add nāma* ² *B H °cāro* ³ *B P S R abbho°* ⁴ *S R ajjhattike°*

⁵ *Text 70* ⁶ *S om* ⁷ *P °khatā°* ⁸ *Vbh° 72*

āma, n' atthi suttato muñcivā attho ti Tato vattabbo idaṅ tāva te suttaṅ ābhataṅ, anantarasuttaṅ āharā ti Anantarasuttaṅ nāma Arahattaṅ arahattan ti āvuso Sāriputta vuccati, katamaṅ nu kho āvuso arahattan ti? Yo kho āvuso rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, idaṅ vuccati arahattan ti¹ Idaṅ tass' evānantaraṅ ābhata²-suttaṅ Imasmīṅ pana naṅ³ ābhate āhaṅsu nibbānaṅ nāma dhammāyatana-pariyāpanno dhammo Arahattaṅ cattāro khandhā Nibbānaṅ sacchikaṭvā viharanto Dhammasenāpatī nibbānaṅ pucchito pi arahattaṅ pucchito pi kilesakkhayaṃ eva āha Kiṅ pana nibbānaṅ ca arahattaṅ ca ekaṅ udāhu nānaṅ ti? Ekaṅ vā hotu, nānaṅ vā, ko ettha tayā atibahuṅ cunnikaranaṅ karontena attho, na tvaṅ ekaṅ nānaṅ jānāsī ti Nanu nāte sādhu hotī ti, evaṅ punappunaṅ pucchito vañcetuṅ asakkonto āha rāgādīnaṅ khīnante⁴ uppannattā arahattaṅ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccati ti Tato naṅ āhaṅsu mahākammaṅ te kataṅ, lañchaṅ datvā pi taṅ vadāpento etad eva vadāpeyya Yath' eva ca te etaṅ vibhajtvā kathitaṅ evaṅ idam pi sallakkhehi nibbānaṅ hi āgamma rāgādayo khīnā ti nibbānaṅ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuttaṅ, tīni pi hi etāni nibbānass' eva adhivacanāni ti

Sace evaṅ vutte saññattīṅ⁵ gacchati, icc' etaṅ kusalaṅ No ce, bahunibbānatāya kāretabbo Kathaṅ? Idaṅ⁶ tāva pucchitabbo Rāgakkhayo nāma rāgass' eva khayō, udāhu dosa-mohānam pi, dosakkhayo nāma dosass' eva khayō, udāhu rāga-mohānam pi, mohakkhayo nāma mohass' eva khayō, udāhu rāga-dosānam pi ti? Addhā vakkhati Rāgakkhayo nāma rāgass' eva khayō, dosakkhayo nāma dosass' eva khayō, mohakkhayo nāma mohass' eva khayō ti Tato vattabbo Tava vāde rāgakkhayo ekaṅ nibbānaṅ hoti, dosakkhayo ekaṅ, mohakkhayo ekaṅ, tīnaṅ akusalāmūlānaṅ khaye tīni nibbānāni honti Catunnaṅ upādānānaṅ khaye cattāri, pañcannaṅ nīvaranānaṅ khaye pañca, channaṅ tanhākāyānaṅ khaye cha, sattannaṅ anusayānaṅ khaye satta, atthannaṅ micchattānaṅ khaye attha, navannaṅ tanhāmūlaka-

¹ *Ibid*² SR āgataṅ³ *So all MSS*⁴ P khīnante⁵ BH pañ'⁶ PS evaṅ

dhammānaṃ khaye nava, dasannaṃ saṃyojanānaṃ khaye dasa, diyaddha-kilesa-sahasassa khaye pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nibbānaṃ ti bahūni nibbānāni honti Natthi pana te nibbānaṃ pamānaṃ ti Evaṃ pana agahetvā nibbānaṃ āgamma rāgādayo khīnā ti ekam eva nibbānaṃ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccati Tīmi pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti ganha

Sace pana evaṃ vutte pi na sallakkheti, olārikatāya kāretabbo Kathaṃ² Andhabālā hi accha-dīpi-miga-makkatādayo pi kilesapariyutthitā vatthuṃ patisevanti, atha nesaṃ patisevana-pariyante kilesa vūpasammati Tava vāde accha-dīpi-miga-makkatādayo nibbānappattā nāma honti. Olārikaṃ vata te nibbānaṃ, thūlaṃ, kannehi¹ pilandhituṃ na sakkoti² Evaṃ pana agahetvā nibbānaṃ āgamma rāgādayo khīnā ti ekam eva nibbānaṃ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccati Tīmi pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti ganha

Sace pana evaṃ vutte pi na sallakkheti, gotrabhunā pi³ kāretabbo Kathaṃ² Evaṃ tāva pucchitabbo tvaṃ gotrabhū nāma atthi ti vadesi ti² Āma vadāmi ti. Gotrabhukkane kilesā khīnā, khīyanti, khīyissantī ti² Na khīnā, na khīyanti, api ca kho khīyissantī ti Gotrabhū pana kiṃ ārammanaṃ karotī ti² Nibbānaṃ Tava gotrabhukkane kilesā na khīnā, na khīyanti, atha kho khīyissantī, tvaṃ akhīnesu yeva kilesesu kilesakkhayaṃ nibbānaṃ paññapesi,⁴ appahīnesu anusayesu anusayappahānaṃ nibbānaṃ paññapesi Taṃ te na sameti Evaṃ pana agahetvā nibbānaṃ āgamma rāgādayo khīnā ti ekam eva nibbānaṃ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccati Tīmi pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti ganha

Sace pana evaṃ vutte pi na sallakkheti, maggena kāretabbo Kathaṃ² Evaṃ tāva pucchitabbo tvaṃ maggaṃ nāma vadesi ti² Āma vademi ti⁵ Maggakkhane kilesā khīnā, khīyanti, khīyissantī ti² Jānamāno vakkhati khīnā ti vā khīyissantī ti vā vattuṃ na vattati, khīyanti ti

¹ R kanne pi

² S R sakkā ti

³ P om

⁴ P paññā°

⁵ vadāmīti (?)

vuttuṇ vattatī ti Yadi evaṇ, maggassa kilesakkhayaṇ nibbānaṇ katamaṇ² Maggena^f khīyanaka-kilesā katame² Maggo katamaṇ kilesakkhayaṇ nibbānaṇ ārammanaṇ katvā katame kilese khepeti² Tasmā mā evaṇ ganha, nibbānaṇ pana āgamma rāgādayo khīnā ti ekam eva nibbānaṇ rāgakkhayo, doṣakkhayo, mohakkhayo ti vuccati Tīni pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti

Evaṇ vutte evam āha tvaṇ āgamma āgamma ti vadesi, āgamma nāmāfi idaṇ te kuto laddhan ti² Suttato laddhan ti Āhara suttan ti *Evaṇ aviṇṇā ca tanhā ca taṇ āgamma tamhā khīnaṇ, tamhā bhaggaṇ, na ca kiñci kadāci* ti Evaṇ vutte paravādī tunhībhāvaṇ āpanno ti

Abhidhammabhājanīyaṇ.

[Pañhapucchaka]

Idhāpi dasāyatanāni kāmāvacarāni Dve pana catubhūmakāni lokiya-lokuttara-missakāni vedītabbānīti¹

Idhā pi pañhapucchake yaṇ labbhati, yañ ca na labbhati, taṇ sabbaṇ pucchitvā labbhamānavasen' eva vissajjanaṇ vuttaṇ Na kevalaṇ ca idha, sabbesu pi pañhapucchakesu es' eva nayo Idha pana dasannaṇ āyatanānaṇ rūpabhāvena avyākatatā vedītabbā Dvīnaṇ āyatanānaṇ khandhavihange catuñnaṇ khandhānaṇ viya kusalādībhāvo vedītabbo Kevalaṇ hi cattāro khandhā sappaccayā va sankhatā va, dhammāyatanāṇ pana svī appaccayaṇ svī asankhatan ti² āgataṇ Ārammanattikesu ca anārammanaṇ sukhumarūpasankhātaṇ dhammāyatanāṇ na-vattabba-kotthāsaṇ bhajati Tañ ca kho anārammanattā, na parītādībhāvena na-vattabhadhammārammanattā ti Ayam ettha viśeso Sesaṇ tādīsam³ eva Idhā pi hi cattāro khandhā viya dvādasāyatanā⁴ pañcapannāsa-kāmāvacaradhamme ārabha rajjantassa dussantassa muhyantassa saṇvarantassa sammasantassa paccavekkhantassa ca parītārammanā ti sabbaṇ khandhesu vutta-sadīsam evāti

Āyatanavibhanga-middeso dutīyo.

¹ Vbh 75

³ SR sadīsam

² PSR om ti.

⁴ SR āyatanāni

[DHĀTUVIBHANGA

Suttantabhājanīya]

Idāni tad' anantare Dhātu-vibhange sabbā¹ dhātuyo chahi chahi dhātūhi saṅkhipivā tīhi chakkehi suttantabhājanīyaṇ dassento *cha dhātuyo* ti² ādim āha Tattha *chāti* ganana-paricchedo *Dhātuyo* ti paricchinna-dhammanidassanaṇ *Pathavīdhātūti* ādisu dhātvattho³ nāma sabhāvattho,⁴ sabhāvattho⁴ nāma suññattho,⁴ suññattho⁴ nāma nissattattho⁴ ti evaṇ sabhāva-suññata-nissattatthena pathavī yeva dhātu pathavīdhātu Āpodhātu-ādisu pi es' eva nayo

Evam ettha padasamāsaṇ viditvā evam attho vedītabbo *Pathavīdhātūti* patitthānadhātu *Āpodhātūti* ābandhanadhātu *Tejodhātūti* paripācanadhātu *Vāyodhātūti* vitthambhanadhātu *Ākāśadhātūti* asamphutthadhātu *Vīñānadhātūti* vijānanadhātu

Pathavīdhātudvayan ti pathavīdhātu dve ayaṇ, ayaṇ pathavīdhātu nāma na ekā eva,⁵ ajjhattika-bāhira-bhedena pana dve dhātuyo evā ti attho Ten' ev' āha *atthi ajjhattikā*, *atthi bāhrā* ti Tattha *ajjhattikā* ti⁶ satta-santāna-pariyāpannā niyakajjhattā⁷ *Bāhrā* ti sankhārasantāna-pariyāpannā anindriyabaddhā *Ajjhattaṇ paccattaṇ* ti ubhayaṃ p' etaṇ niyakajjhattādhivacanam⁷ eva Idāni taṇ sabhāvākārato dassetaṇ *kakkhalan* ti ādi vuttaṇ Tattha *kakkhalan* ti thaddhaṇ *Kharigatan* ti pharusaṇ *Kakkhalassa bhāvo kakkhalattaṇ* *Kakkhalabhāvo* ti kakkhalasabhāvo

Ajjhattaṇ upādinnan ti niyakajjhattasankhātāṇ⁷ upādinnaṇ Upādinnaṇ nāma sarīratthakaṇ Sarīratthakaṇ hi kamma-samutthānaṇ vā hotu mā vā, taṇ sandhāya upādinnam pi atthi anupādinnam pi Ādinna-gahita-parāmatthavasena

¹ R sabba

² Vbh 82

³ P SR °attho

⁴ S R °attho

⁵ P ya.

⁶ S om ti

⁷ P niyataj°

pana sabbam etaṅ¹ upādinnam evāti dassetuṅ ajjhattaṅ upādinnan ti āha.

Idāni tam eva pathaviḍhātuṅ vatthu-vasena dassetuṅ *seyyathādan* kesā lomā ti ādi vuttaṅ Tattha *seyyathādan* ti nīpāto Tass' attho yā sā ajjhattikā pathaviḍhātu, sā katamā² yaṅ vā ajjhattaṅ paccattaṅ kakkhalaṅ nāma taṅ katamaṅ ti² Kesā lomā ti ādi tassā ajjhattikāya pathaviḍhātuyā vatthu-vasena pabheda-dassanaṅ Idaṅ vuttaṅ hoti kesā nāma ajjhāttā upādinnā sarīratthakā kakkhalattalakhanā, imasmiṅ sarīre pāṭiyekko kothhāso, lomā nāma pe karisaṅ nāma Idha pana avuttam pi Patisambhidāmagge pāli-ārūhaṅ matthalungaṅ āharitvā matthalungaṅ nāma ajjhattaṅ upādinnaṅ sarīratthakaṅ kakkhalattalakhanaṅ, imasmiṅ sarīre pāṭiyekko kothhāso Parato āpodhātu-ādīnaṅ niddese pītādīsu pi es' eva nayo

Iminā kiṅ dassitaṅ hoti² Dhātu-manasikāro Imasmiṅ pana dhātumanasikāre kammaṅ katvā vipassanaṅ patthapetvā uttamattaṅ arahattaṅ pāpūntukāmena kiṅ kattabbaṅ² Catupārisuddhisīlaṅ sodhetabbaṅ Silavato hi kammaṅ matthāna-bhāvanā ijjhati Tassa sodhana-vidhānaṅ Visuddhimagge vuttanāyena' eva vedītabbaṅ Visuddhasīlena pana sīle patitthāya dasa pubbaṅgalobodhā² chinditabbā Tesam pi³ chindana-vidhānaṅ Visuddhimagge vuttanāyena' eva vedītabbaṅ Chinnapalībodhena² dhātumanasikāra-kammaṅ matthānaṅ uggānhitabbaṅ Ācariyenaṅ pi kammaṅ matthānaṅ uggānhitāpentena sattavīdhaṅ uggāhakoṣallaṅ dasavīdhaṅ ca mana sīkārakoṣallaṅ ācikkhitabbaṅ Antevāsīkenāṅ pi ācariyassa santike bahu-vāre sajjhāyaṅ katvā nījjataṅ pagunaṅ kammaṅ matthānaṅ kātābaṅ⁴ Vuttaṅ h' etaṅ Atthakathāyaṅ Adīkammīkena bhikkhūnā jarāmaranā mucchitukāmena⁵ sattaḥ' ākārehi uggāhakoṣallaṅ icchitabbaṅ, dasaḥ' ākārehi manasikāra-koṣallaṅ icchitabbaṅ ti⁶

Tattha vacasā, manasā, vannato, santhānato, dāsato, okāsato, paricchato ti imehi sattaḥ' ākārehi imasmiṅ dhātumanasikāra-kammaṅ matthāne uggāhakoṣallaṅ icchitabbaṅ Anupubbato, nātīsiḡhato, nātīsanīkato, vikkhepapatībāha-

¹ S R. p' etaṅ

² P °pālī°, H °dasapālī°

³ S R om pi

⁴ S R. kattabbaṅ

⁵ P. muñcitu°

⁶ R om ti

nato, pannattisamatikkamato, anupubbamuñcanato, lak-
khanato, tayo ca suttantā 1 imehi dasah' ākārehi manasi-
kārakosallaṅ icchitabbaṅ Tad ubhayam pi¹ parato Satipat-
thānavibhange āvibhavissati Evaṅ uggahitakammatthā-
nena pana Visuddhimagge vutte², atthārasa senāsanadose
vajjetvā pañcangasamannāgate senāsane vasantena attanā
pi pañcahi padhāniyangehi samannāgatena pacchābhattaṅ
pindapātapatikantena vivittokāsagatena kammatthānaṅ
manasikātabbaṅ Manasikarontena ca vanna-santhāna-diso-
kāsapariccheda-vasena³ kesādisu ekekakotthāsaṅ manasikari-
tvā avasāne evaṅ manasikāro pavattetabbo ime kesā nāma
sīsakatāhapalivethana-camme jātā Tattha yathā vammī-
kamatthake jātesu kunthatinesu⁴ na vammīkamatthako jā-
nāti mayi kunthatināni⁴ jātāni ti Nāpi⁵ kunthatināni⁴
jānanti mayaṅ vammīkamatthake jātāni ti Evam eva⁶
na sīsakatāhapalivethana-cammaṅ jānāti mayi kesā jātā
ti Nāpi⁵ kesā jānanti mayaṅ sīsakatāhapalivethana-
camme jātā ti Aññaamaññaṅ ābhogapaccavekkhanara-
hitā ete dhammā Iti kesā nāma imasmīṅ sarīre pātiyekko
kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavi-
dhātūti

Lomā sarīravethanacamme jātā Tattha yathā suñña-
gāmatthāne jātesu dabbatinesu na suññagāmatthānaṅ jānāti
mayi dabbatināni jātāni ti Nāpi dabbatināni jānanti
mayaṅ suññagāmatthāne jātāni ti, evam eva na sarīra-
vethana cammaṅ jānāti mayi lomā jātā ti Nāpi lomā
jānanti mayaṅ sarīravethanacamme jātā ti Aññaamañ-
ñaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti lomā
nāma imasmīṅ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato
suñño nissatto thaddho pathavidhātūti

Nakhā angulīnaṅ aggesu jātā Tattha yathā kumārakesu
dandakehi madhukatthike vijjhītvā kilantesu na dandakā
jānanti amhesu madhukatthikā thapitā⁷ ti Nāpi madhu-
katthikā jānanti mayaṅ dandakesu thapitā ti, evam eva
na anguliyo jānanti amhākaṅ aggesu nakhā jātā ti Nāpi
nakhā jānanti mayaṅ angulīnaṅ aggesu jātā ti Añña-

¹ S R hi ² *Vism* 118 ³ R *add* ca ⁴ P S R kuntha°

⁵ S R na pi *always* Cf *Vism* 353 ⁶ S R evaṅ ⁷ P pātā

maññaṅ ābhogapaccavekkhanarahita ete dhammā Iti nakhā nāma imasmiṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Dantā hanukatthikesu jātā Tattha yathā vaddhakihi pāsāna-udukkhalesu kenacid eva silesajātena bandhitvā thapitatthamabhesu na udukkhalāni jānanti amhesu thambhā thitā ti, nāpi thambhā jānanti mayaṅ udukkhalesu thitā ti, evam eva na hanukatthikā jānanti amhesu dantā jātā ti, nāpi dantā jānanti mayaṅ hanukatthikesu jātā ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti dantā nāma imasmiṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Taco sakalasarīraṅ pariyonandhitvā thito Tattha yathā alla-gocamma-pariyonaddhāya mahāvīnāya na mahāvīnā jānāti ahaṅ allagocammena pariyonaddhā ti, nāpi allagocammaṅ jānāti mayā mahāvīnā pariyonaddhā ti, evam eva na sarīraṅ jānāti ahaṅ tacena pariyonaddhan ti, nāpi taco jānāti mayā sarīraṅ pariyonaddhan ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti taco nāma imasmiṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Maṅsaṅ atthisanghātaṅ anulimpetvā thitaṅ Tattha yathā mahāmattikāya littāya bhittiyā na bhitti jānāti ahaṅ mahāmattikāya littā ti, nāpi mahāmattikā jānāti mayā mahābhitti littā ti, evam eva na atthisanghāto jānāti ahaṅ navamaṅsapesīsatappabhedena maṅsena litto ti, nāpi maṅsaṅ jānāti mayā atthisanghāto litto ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti maṅsaṅ nāma imasmiṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

*Nahāru*¹ sarīrabhantare atthīni ābandhamānā thitā Tattha yathā vallīhi vinaddhesu kuddadārūsu na kuddadārūni jānanti mayaṅ vallīhi vinaddhā ti, nāpi vallīho jānanti amhehi kuddadārūni vinaddhāni ti, evam eva na atthīni jānanti mayaṅ nhārūhi ābandhāni² ti, nāpi nhārū jānanti amhehi atthīni ābandhāni² ti Aññamaññaṅ

¹ Bm̄ Nhāru *always*

² P S R ābad°.

ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti nahāru nāma imasmīṇ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavidhātūti

Atthāsu panhikatthi goppakattṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ Goppakattṭhi jaṅghattṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ Jaṅghattṭhi ūrutthi¹ ukkhipivā thitaṇ Ūrutthi¹ katittṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ Katittṭhi pitthikantakaṇ ukkhipivā thitaṇ Pitthikantako gīvatthiṇ ukkhipivā thito Gīvatthi sīsattṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ Sīsattṭhi gīvatthike patittṭhiṇ Gīvatthi pitthikantake patittṭhiṇ Pitthikantako katittṭhimhi patittṭhito Katittṭhi ūrutthike¹ patittṭhiṇ Ūrutthi¹ jaṅghattṭhiṇ patittṭhiṇ Jaṅghattṭhi goppakattṭhike patittṭhiṇ Goppakattṭhi panhikatthike patittṭhiṇ Tattha yathā² itthaka-dāru-gomayādisu³ sañcayesu na hetthumā hetthimā jānanti mayaṇ uparime uparime ukkhipivā thitā ti, nāpi uparimā uparimā jānanti mayaṇ hetthimesu hetthimesu patittṭhitā ti, evam eva⁴ na panhikatthi jānāti ahaṇ goppakattṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na goppakattṭhi jānāti ahaṇ jaṅghattṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na jaṅghattṭhi jānāti ahaṇ ūrutthi¹ ukkhipivā thitaṇ ti Na ūrutthi¹ jānāti ahaṇ katittṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na katittṭhi jānāti ahaṇ pitthikantakaṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na pitthikantako jānāti ahaṇ gīvatthiṇ ukkhipivā thito ti Na gīvatthi jānāti ahaṇ sīsattṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na sīsattṭhi jānāti ahaṇ gīvatthimhi patittṭhitā ti Na gīvatthi jānāti ahaṇ pitthikantake patittṭhitā ti Na pitthikantako jānāti ahaṇ katittṭhimhi patittṭhito ti Na katittṭhi jānāti ahaṇ ūrutthimhi¹ patittṭhitā ti Na ūrutthi jānāti ahaṇ jaṅghattṭhimhi patittṭhitā ti Na jaṅghattṭhi jānāti ahaṇ goppakattṭhimhi patittṭhitā ti Na goppakattṭhi jānāti ahaṇ panhikatthimhi patittṭhitā ti Aññaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti atthi nāma imasmīṇ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavidhātūti

Atthamaññaṇ tesāṇ tesāṇ atthinaṇ abbhantare thitaṇ Tattha yathā velupabbādinaṇ anto pakkhittesu sinnavettag-

¹ P ūrat°

² B tā

³ P itthakā°

⁴ S R evaṇ

gādīsu¹ na velupabbādīni jānanti amhesu vettaggādīni pakkhittāni tī, nāpi vettaggādīni jānanti mayaṅ velupabbādīsu thitāni tī,² evam eva³ na atthīni jānanti amhākaṅ anto miṅgaṅ thītan tī, nāpi miṅgaṅ jānāti ahaṅ atthīnaṅ anto thītan tī Aññamaññaṅ ābhogapaccavekhananarahitā ete dhammā Iti atthimiṅgaṅ nāma imasmiṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Vakkaṅ galāvātakato nikkhantena ekamūlena thokaṅ gantvā dvīdhā bhinnena thūlanahārunā⁴ vinibaddhaṅ hutvā hadayamaṅsaṅ parikkhīpītvā thītaṅ Tattha yathā vantūpanibandhe ambaphaladvaye na vantaṅ jānāti mayā ambaphaladvayaṅ upanibandhan⁵ tī, nāpi ambaphaladvayaṅ jānāti ahaṅ vantena upanibandhan⁵ tī, evam eva na thūlanahāru⁴ jānāti mayā vakkaṅ upanibandhan⁵ tī, nāpi vakkaṅ jānāti ahaṅ thūlanahārunā⁴ upanibandhan⁵ tī Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkanarahitā ete dhammā Iti vakkaṅ nāma imasmiṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Hadayaṅ sarīrabhantare uratthīpañjaramajjaṅ nissāya thītaṅ Tattha yathā jinnasandamānikapañjaraṅ⁶ nissāya thapītāya maṅsapesiyā na sandamānikapañjarabbhantaraṅ jānāti maṅ nissāya maṅsapesi thapītā tī, nāpi maṅsapesi jānāti ahaṅ jinnasandamānikapañjarabbhantaraṅ nissāya thītā tī, evam eva⁷ na uratthīpañjarabbhantaraṅ jānāti maṅ nissāya hadayaṅ thītan tī, nāpi hadayaṅ jānāti ahaṅ uratthīpañjarabbhantaraṅ nissāya thītan tī Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkanarahitā ete dhammā Iti hadayaṅ nāma imasmiṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Yakanaṅ anto-sarīre dvīnaṅ thanānaṅ abhantare dakkhīnapassaṅ nissāya thītaṅ Tattha yathā ukkhalīkapālapassamhi lagge yamakamaṅsapīnde na ukkhalīkapālapassaṅ⁸ jānāti mayi yamakamaṅsapīndo laggo tī, nāpi yama-

¹ S R chīna° ² P khittānīti ³ R evaṅ ⁴ P S R °nahā°

⁵ P S R °baddhan

⁶ P S R °pañjarabbhantaraṅ

⁷ S R evaṅ always

⁸ S R °kapālaṅ

kamaṅsapindo jānāti ahaṅ ukkhalikapālapasse laggo ti, evam eva na thanānaṅ abbhantare dakkhinapassaṅ jānāti maṅ nissāya yakanaṅ thītan ti, nāpi yakanaṅ jānāti ahaṅ thanānaṅ abbhantare dakkhinapassaṅ nissāya thītan ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti yakanaṅ nāma imasmīṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Kilomakesu paticchannakilomakaṅ hadayaṅ ca vakkaṅ ca parivāretvā thītaṅ Apaticchannakilomakaṅ sakalasarīre cammassa hetthato maṅsaṅ pariyoṇandhitvā thītaṅ Tattha yathā pilotikapalivethite maṅse na maṅsaṅ jānāti ahaṅ pilotikāya palivethītan ti, nāpi pilotikā jānāti mayā maṅsaṅ palivethītan ti, evam eva na vakka-hadayāni sakalasarīre maṅsaṅ ca jānāti ahaṅ kilomakena paticchannaṅ ti, nāpi kilomakaṅ jānāti mayā vakka-hadayāni sakalasarīre maṅsaṅ ca paticchannaṅ ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti kilomakaṅ nāma imasmīṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Pihakaṅ hadayassa vāmapasse udarapatalassa matthakapassaṅ nissāya thītaṅ Tattha yathā kottakamatthakapassaṅ nissāya thītāya gomayapindiyā na kottakamatthakapassaṅ jānāti gomayapindi maṅ nissāya thītā ti, nāpi gomayapindi jānāti ahaṅ kottakamatthakapassaṅ nissāya thītā ti, evam eva na udarapatalassa matthakapassaṅ jānāti pihakaṅ maṅ nissāya thītan ti, nāpi pihakaṅ jānāti ahaṅ udarapatalassa matthakapassaṅ nissāya thītan ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti pihakaṅ nāma imasmīṅ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Papphāsaṅ sarīrabbhantare dvinnāṅ thanānaṅ abbhantare hadayaṅ ca yakanaṅ ca paticchādetvā olambantaṅ thītaṅ Tattha yathā junnakotthabbhantare olambamāne sakunakulāvake na juna¹-kottabbhantaraṅ² jānāti mayi sakunakulāvako olambamāno thito ti, nāpi sakunakulāvako jānāti ahaṅ junnakotthabbhantare³ olambamāno thito

¹ B junaṅ² P S R °taro³ P °taraṅ.

tī, evam eva na sarīrabbhantaraṇ jānāti mayī papphāsaṇ olambamānaṇ thītan tī, nāpī papphāsaṇ jānāti ahaṇ evarūpe sarīrabbhantare olambamānaṇ thītan tī Añña-maññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Itī papphāsaṇ nāma imasmiṇ, sarīre pātiyekko kothhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavīdhātūti

Antaṇ galavātakato karīsamaggapariyante sarīrabbhantare thītaṇ Tattha yathā lohīdadonikāya¹ obhujitvā thāpīte chinnaśīsadhamaṇīkalevare² na lohīdadonī jānāti mayī dhamaṇīkalevaraṇ³ thītan tī, nāpī dhamaṇīkalevaraṇ³ jānāti ahaṇ lohīdadonikāya thītan tī evam eva na sarīrabbhantaraṇ jānāti mayī antaṇ thītan tī, nāpī antaṇ jānāti ahaṇ sarīrabbhantare thītan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Itī antaṇ nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kothhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavīdhātūti

Antaḡunaṇ antantare ekavīsati-antabhogē bandhitvā thītaṇ Tattha yathā pādapuñchanaraḡjūmandalakaṇ sībbitvā thītesu⁴ raḡjukesu na pādapuñchanaraḡjūmandalakaṇ jānāti raḡjukā maḡ sībbitvā⁵ thītā tī, nāpī raḡjukā jānanti mayāṇ pādapuñchanaraḡjūmandalakaṇ sībbitvā⁵ thītā tī Evam eva na antaṇ jānāti antaḡunaṇ maḡ ābandhitvā thītan tī, nāpī antaḡunaṇ jānāti ahaṇ antaṇ bandhitvā⁶ thītan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Itī antaḡunaṇ nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kothhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavīdhātūti

Udaraṇaṇ udare thītaṇ asīṭa-pīta-khāyīta-sāyītaṇ Tattha yathā suvānadonīyaṇ⁷ thīte suvānavamathumhī⁷ na suvānadonī⁷ jānāti mayī suvānavamathu⁷ thīto tī, nāpī suvānavamathu⁷ jānāti ahaṇ suvānadonīyaṇ⁷ thīto tī, evam eva na udaraṇ jānāti mayī udaraṇaṇ thītan tī, nāpī udaraṇaṇ jānāti ahaṇ udare thītan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Itī udaraṇaṇ nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kothhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavīdhātūti

¹ S R °doniyā

² P S R °bare

³ P S R °baraḡ

⁴ S. thāpīta

⁵ S sībbitvā

⁶ H. āban°

⁷ S R supāna°

Karīsaṇ pakkāsaya-sankhāte atthangulavelupabbasadise antapariyosāne thitaṇ Tattha yathā velupabbe omadditvā pakkhittāya sanhapandumattikāya na velupabbaṇ jānāti mayi pandumattikā thitā ti, nāpi pandumattikā jānāti ahaṇ velupabbe thitā ti, evam eva na pakkāsayo jānāti mayi karīsaṇ thitan ti, nāpi karīsaṇ jānāti ahaṇ pakkāsaye thitan ti Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti karīsaṇ nāma imasmīṇ sarīre pātiyekko kothhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

*Matthalungaṇ*¹ sīsakatāhabbhantare thitaṇ Tattha yathā purānalābukatāhe pakkhittāya pitthapindiyā na lābukatāhaṇ jānāti mayi pitthapindi thitā ti, nāpi pitthapindi jānāti ahaṇ lābukatāhe thitā ti, evam eva na sīsakatāhabbhantaraṇ jānāti mayi matthalungaṇ thitan ti, nāpi matthalungaṇ jānāti ahaṇ sīsakatāhabbhantare thitan ti Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti matthalungaṇ nāma imasmīṇ sarīre pātiyekko kothhāso acetano avyākato suñño missato thaddho pathaviḍhātūti

Yaṇ vā paṇ' aññam pīti iminā āpokothhāsādīsu tīsu anugataṇ pathaviḍhātuṇ lakkhanavasena yevāpanakaṇ pathaviṇ katvā dassesi ²

Bāhirapathaviḍhātuniddese *ayo* ti kālaloṇaṇ

Lohan ti jātiloṇaṇ, vijātiloṇaṇ, kittimaloṇaṇ, pisācaloṇaṇ³ ti catubbidhaṇ Tattha ayo, sajjhaṇ,⁴ suvanṇaṇ, tīpu, sīsaṇ, tambaloṇaṇ, vekantakaloṇaṇ ti imāni satta jātilohāni nāma. Nāganāsikaloṇaṇ⁵ vijātiloṇaṇ nāma Kaṇsa-loṇaṇ, vattaloṇaṇ, ārakūtan ti tīni kittimalohāni nāma Morakkhakaṇ, puthukaṇ, malnakaṇ, capalakaṇ,⁶ selakaṇ, ātakaṇ, bhalla-kaṇ,⁷ dūsiloṇaṇ ti attha pisācalohāni nāma Tesu pañca jātilohāni pāhiyaṇ visuṇ vuttān' eva Tambaloṇaṇ vekanta-kan ti imehi pana dvīhi jātilohehi saddhiṇ sesaṇ sabbam pi idha lohan ti veditabbaṇ

Tīpū ti setatīpu

Sīsan ti kālātīpu

¹ Omitted in text

² S R dasseti

³ R vipāsada°

⁴ S R sajjhu

⁵ S R °nāsikā°

⁶ S R pacala°

⁷ S R ,salla°.

*Sajjhān*¹ ti rajataṇ
Muttā ti sāmuddikamuttā
Manṭi thapetvā pālī-āgate² veluriyādayo seso jotirasā-
 dibhedo sabbo pi maṇi
Veluriyo ti vaṅsavannaṃmaṇi
Sankho ti sāmuddikasankho
Silā ti kālasiḷā, pandusiḷā, setasiḷā ti ādibhedā sabbā pi siḷā
*Pavālaṇ*³ pavālam eva
Rajatan ti kehāpano
Jātarūpan ti suvanṇaṇ
Lohitanko ti rattamaṇi
Masāragallan ti kabaramaṇi
 Tinādisu bahisārā antamaso nālīkerādayo pi *tināṇ* nāma
 Antosāraṇ antamaso dārukhandam pi katthaṇ nāma
Sakkharā ti muggamattato yāva mutthippamānā marumbā⁴
 sakkharā nāma Muggamattato pana hetthā vālikā ti vuccati
Kathalan ti yaṇ kiñci kapālaṇ
Bhūmī ti pathavī
Pāsāno ti antomutthiyaṇ asanthahanato⁵ patthāya hatthip-
 pamānaṇ asampatto pāsāno nāma Hatthippamānato⁶ pat-
 thāya⁷ upari pabbato nāma
Yaṇ vā panāti iminā tālatthi - nālīkeraphalādi - bhedaṇ
 sesapathayaṇ⁸ ganhāti
Yā ca aṇṇhattikā pathavīdhātu yā ca bāhrā ti iminā dve pi
 pathavīdhātuyo kakkhalatthena lakkhanato ekā⁹ pathavī-
 dhātu evāti dasseti
 Āpodhātuniddesādisu hetthā vuttanayen' eva veditabbaṇ
Āpo āpogatan ti¹⁰ ādisu ābandhanavasena āpo Tad eva
 āposabhāvaṇ gatattā āpogataṇ nāma
*Snehavasena*¹¹ *sneho* So yeva snehabhāvaṇ gatattā *sne-*
hagataṇ nāma
Bandhanattay rūpassā ti avimbbhogarūpassa bandhana-
 bhāvo
Pittay semhan ti ādīni pi vanna-santhāna-dīsokāsa-paricche-

¹ S R Sajjhun

² R °gata

³ P adds ti

⁴ B H marumpā

⁵ H °napāsānato

⁶ H adds pana

⁷ S adds pana

⁸ H pathavīdhātuṇ

⁹ S R om

¹⁰ Vbh 83

¹¹ P S Snehana°

davasena pariggahetvā dhātu-vasen' eva¹ manasikātabbāni. Tatrāyaṇ nayo, pittedu hi abaddhapittaṇ jīvitindriyapaṭibaddhaṇ sakalasariraṇ vyāpetvā ṭhitaṇ. Baddhapittaṇ pittakosake ṭhitaṇ.² Tattha yathā pūvaṇ vyāpetvā³ ṭhite tele na pūvaṇ jānāti telaṇ maṇ vyāpetvā ṭhitan ti, nāpi⁴ telaṇ jānāti ahaṇ pūvaṇ vyāpetvā ṭhitan ti, evam eva na sariraṇ jānāti abaddhapittaṇ maṇ vyāpetvā ṭhitan ti, nāpi abaddhapittaṇ jānāti ahaṇ sariraṇ vyāpetvā ṭhitan ti. Yathā ca vassodakena punne kosātakikosake na kosātakikosako jānāti mayi vassodakaṇ ṭhitan ti, nāpi vassodakaṇ jānāti ahaṇ kosātakikosake ṭhitan ti, evam eva⁵ na pittakosako jānāti mayi baddhapittaṇ ṭhitan ti, nāpi baddhapittaṇ jānāti ahaṇ pittakosake ṭhitan ti. Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti pittaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.⁶

Semhaṇ ekapatthapūrappamaṇaṇ⁷ udarapaṭale ṭhitaṇ. Tattha yathā upari sañjātaphenapaṭalāya candanikāya na candanikā jānāti mayi phenapaṭalaṇ ṭhitan ti, nāpi phenapaṭalaṇ jānāti ahaṇ candanikāya ṭhitan ti, evam eva na udarapaṭalaṇ jānāti mayi semhaṇ ṭhitan ti, nāpi semhaṇ jānāti ahaṇ udarapaṭale ṭhitan ti. Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti semhaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Pubbo anibaddhokāso yattha yatth' eva khānu-kaṇṭakapaharaṇa-aggiyālādihi abhigate⁸ sarīrappadesa lohitaṇ saṇṭha-hitvā paccati, gaṇḍapīlakādayo vā uppajjanti, tattha tattha tiṭṭhati. Tattha yathā pharasuppahārādivasena paggharitaniiyāse rukkhe na rukkhassa pharasuppahārādippadesa⁹ jānanti amhesu niyyāso ṭhito ti, nāpi niyyāso jānāti ahaṇ rukkhassa pharasuppahārādippadesesu⁹ ṭhito ti, evam eva na sarīrassa khānu-kaṇṭakādihi abhihatappadesā¹⁰

¹ R. °visešen' eva.

² S.R. om.

³ P. byā°.

⁴ S.R. na pi *always*.

⁵ P.S.R. evaṇ.

⁶ S.R. *add* evaṇ manasikaroti.

⁷ S. °patta°.

⁸ P.B. °haṭe.

⁹ S.R. om. pharasup.

¹⁰ B.P. °haṭap°.

jānanti amhesu pubbo thito ti, nāpi pubbo jānāti ahaṅ tesu¹ padesesu thito ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti pubbo nāma imasmiṅ sarire pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Lohitaṅ saṅsaranalohitaṅ abaddhapittaṅ viya sakalasarīraṅ vyāpetvā thitaṅ Sannicitalohitaṅ yakanatthānassa hetthābhāgaṅ pūretvā ekapatthapūranappamānaṅ² vakka-hadaya-yakana-papphāsāni tementaṅ thitaṅ Tattha saṅsaranalohite abaddhapittasaddiso va vinicchaṅyo Itaraṅ pana yathā jajjarakapālatthe udake hetthā leddukhandāni temayamāne³ na leddukhandāni jānanti mayaṅ udakena temiyamānā thitā ti,⁴ nāpi udakaṅ jānāti ahaṅ leddukhandāni tememī ti, evam eva na yakanassa hetthābhāgatthānaṅ vakkādini vā jānanti mayi lohitaṅ thitaṅ, amhe vā⁵ temayamānaṅ thitaṅ ti, nāpi lohitaṅ jānāti ahaṅ yakanassa hetthābhāgaṅ pūretvā vakkādini temayamānaṅ thitaṅ ti. Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti lohitaṅ nāma imasmiṅ sarire pāṭiyekko kotthāso acetano dvyaṅkato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Sedo aggisantāpādikālesu kesa-lomakūpavivarāni pūretvā titthati c'eva paggharati ca Tattha yathā udakā abbūlhamattesu bhisa-mulāla-kumudanālakalāpesu na bhisādi-kalāpavivarāni jānanti amhehi⁶ udakaṅ paggharati ti, nāpi bhisādi-kalāpavivarehi⁷ paggharantaṅ udakaṅ jānāti ahaṅ bhisādi-kalāpavivarehi paggharāmi ti, evam eva na kesa-lomakūpavivarāni jānanti amhehi sedo paggharati ti, nāpi sedo jānāti ahaṅ kesa-lomakūpavivarehi paggharāmi ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti sedo nāma imasmiṅ sarire pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Medo thūlassa sakalasarīraṅ pharitvā⁸ kīsassa jaṅghamaṅ-

¹ S R khānu-kantakādīhi abhihatesu.

² S °patta, S R °pūramattaṅ

³ (S R temi°)

⁴ B tema°, S R temiyāmāti

⁵ B H va

⁶ S R amhesu

⁷ S R °kalāpehi

⁸ S R add thitaṅ

sādini nissāya thito patthinnasneho ¹ Tattha yathā haliddi-pilotikapaticchanne maṅsaṃpuñje na maṅsapuñjo ² jānāti maṅ nissāya haliddipilotikā thitā ti, nāpi haliddipilotikā jānāti ahaṅ maṅsapuñjaṅ nissāya thitā ti, evam eva na sakalasarīre jaṅghādisu vā maṅsaṅ jānāti maṅ nissāya medo thito ti, nāpi medo jānāti ahaṅ sakalasarīre jaṅghādisu vā maṅsaṅ nissāya thito ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti medo nāma imasmiṅ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto patthinnasneho ³ patthinnāyūsabhūto ⁴ ābandhanākāro āpodhātūti

Assu yadā sañjāyati, tadā akkhikūpake pūretvā tittḥati vā paggharati vā Tattha yathā udakapunnesu tarunātālatthikūpakesu na tarunātālatthikūpakā jānanti amhesu udakaṅ thitan ti, nāpi udakaṅ jānāti ahaṅ tarunātālatthikūpakesu thitan ti, evam eva na akkhikūpakā jānanti amhesu assu thitan ti, nāpi assu jānāti ahaṅ akkhikūpakesu thitan ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti assu nāma imasmiṅ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Vasā aggisantāpādikāle hatthatala-hatthapitthi-pādātala-pādapitthi-nāsāputa-nalāta-aṅsakūtesu thita-vīlinasneho Tattha yathā pakkhittatele ācāme na ācāmo jānāti maṅ telaṅ ajjhottharivā thitan ti, nāpi telaṅ jānāti ahaṅ ācāmaṅ ajjhottharivā thitan ti, evam eva na hatthatalā-dippadeso jānāti maṅ vasā ajjhottharivā thitā ti, nāpi vasā jānāti ahaṅ hatthatalādippadeso ajjhottharivā thitā ti Aññamaññaṅ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti vasā nāma imasmiṅ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Khelo tathārūpe kheluppatti-paccaye satī ubhoḥi kapolāpassehi orohivā jivhāya tittḥati Tattha yathā abbocehmana-udakanissande naditirakūpake na kūpatalaṅ jānāti mayī udakaṅ santittḥati ti, nāpi udakaṅ jānāti ahaṅ kūpatale

¹ P SR pattinna°

² R °jaṅ

³ P pattinna°, SR om

⁴ P pattinna°, SR om pattinna

santitthāmi tī, evam eva na jivhātalaṃ jānāti mayi ubhohi kapolapassehi orohitvā khelo thito tī, nāpi khelo jānāti ahaṃ ubhohi kapolapassehi orohitvā jivhātale thito tī Aññamaññaṃ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti khelo nāma imasmiṃ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti¹

Singhānikā yadā sañjāyati tadā nāsāpute pūretvā tittathati vā paggharati vā Tattha yathā pūtidadhibharitāya sippikāya na sippikā jānāti mayi pūtidadhi thitan tī, nāpi pūtidadhi jānāti ahaṃ sippikāya thitan tī, evam eva na nāsāputā jānanti amhesu singhānikā thitā tī, nāpi singhānikā jānāti ahaṃ nāsāputesu thitā tī Aññamaññaṃ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti singhānikā nāma imasmiṃ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Lasikā atthikasandhīnaṃ abbhañjanakiccaṃ sādhayamānā asītisatasandhīsu thitā Tattha yathā telabbhañjite akkhe na akkho jānāti maṃ telaṃ abbhañjivā thitan tī, nāpi telaṃ jānāti ahaṃ akkhaṃ abbhañjivā thitan tī, evam eva na asītisatasandhayo jānanti lasikā amhe abbhañjivā thitā tī, nāpi lasikā jānāti ahaṃ asītisatasandhayo abbhañjivā thitā tī Aññamaññaṃ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti lasikā nāma imasmiṃ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Muttaṃ vatthissa abbhantare thitaṃ Tattha yathā candanikāya pakkhitte adhomukhe ravanaghate¹ na ravanaghato jānāti mayi candanikāraso thito tī, nāpi candanikāraso jānāti ahaṃ ravanaghate thito tī, evam eva na vatthi jānāti mayi muttaṃ thitan tī, nāpi muttaṃ jānāti ahaṃ vatthimhi thitan tī Aññamaññaṃ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti muttaṃ nāma imasmiṃ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Yaṃ vā paṇāti avasesesu tisu kotthāsesu² āpodhātuṃ³ san-

¹ yavanaghate (?).

² H adds aṇugataṃ

Vbh 83

dhāya vuttaṃ Bāhira-āpodhātu-niddese mūlaṃ paticca nib-
batta raso mūlaraso nāma¹ Khandharasādisu pi es' eva
nayo Khirādīni pākatān' eva .

Yathā pana bhesajjasikkhāpade, evam idha niyamo natthi,
yaṃ kiñci khiraṃ¹ khīram eva Sesesu pi es' eva nayo

Bhummānīti āvātādisu thītaudakāni

Antalikkhānīti pathavi-appattāni vassodakāni

Yaṃ vā panāti himodaka-kappavināsaka-udaka-pathavi-
sandhāraka-udakādīni idha yevāpanakatthānaṃ pavitthāni

Tejodhātu-niddese tejanavasena *tejo*

Tejo va tejobhāvaṃ gatattā *tejogataṃ*

Usmā ti unhākāro *Usmā* va usmābhāvaṃ gatattā *usmā-*
gataṃ

Usuman ti canda-usumaṃ

Tad eva usumabhāvaṃ gatattā *usumagataṃ*

Yena cāti yena tejogatena kupitena²

Santappatīti ayaṃ kāyo santappati Ekāhikajarādi-bhā-
vena usumajāto hoti

*Yena ca jīriyatīti*³ yena ayaṃ kāyo jīriyati³ Indriya-
vekallataṃ balaparikkhayaṃ valipalitādi-bhāvaṃ ca pāpunāti

Yena ca paridayhatīti yena kupitena² ayaṃ kāyo dayhati.
So ca puggalo dayhāmi dayhāmi ti kandanto satadhota-
sappi-gosita-candanādilepanaṃ⁴ c' eva tālavantavātaṃ ca
paccāsīṃsati

Yena ca asitapītakhāyitasāyitaṃ sammā parināmaṃ gacchatī-
ti yen' etaṃ asitaṃ vā odanādi, pītaṃ vā pānakādi, khāyitaṃ
vā pīthakhajjakādi, sāyitaṃ vā ambapakkamadhuphāntādi
sammā paripākaṃ gacchatī, rāsādi-bhāvena vivekaṃ gaccha-
tīti attho Ettha ca purimā tayo tejodhātu catusamutthānā
Pacchimo kamma-samutthāno va Ayaṃ tāv' ettha padasaṃ-
vannanā

Idaṃ pana manasikāravidhānaṃ idha bhikkhu yena santap-
pati, ayaṃ imasmiṃ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyā-
kato suñño nissatto paripācanākāro tejodhātūti manasikaroti
Yena jīriyati,⁵ yena paridayhati, yena asita-pīta-khāyita-
sāyitaṃ sammā parināmaṃ gacchatī, ayaṃ imasmiṃ sarīre

¹ B. om

² BH kuppi°

³ B H. jira°; Vbh jirate.

⁴ B H °gosita°, P °lepañ.

⁵ B H jira°. .

pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto pari-
pācanākāro tejodhātūti manasikāroti

Yaṇ vā panāti imasmīṇ sarire pākatiko eko¹ utu atthi,
so yevāpanakatthānaṇ pavittho

Bāhiratejodhātu-niddese katthāṇ paticca pajjalito katthu-
pādāno aggi *katthaggi* nāma

Sakalīkaggi-ādisu pi es' eva nayo

Sankāraggī ti kacavaraṇ sankaddhitvā jālāpito kacavaraggi

*Indaggī*ti asaṇi-aggi

Aggsantiāpo ti jālāya vā vitaceikangārānaṇ² vā santāpo

*Suruya-santiāpo*³ ti ātapo.

Katthasannmāyā-santiāpo ti kattharāsithāne santāpo Se-
sesu pi es' eva nayo

Yaṇ vā panāti petaggi-kappavimāsaggi-nīrayaggi-ādāyo
idha yevāpanakatthānaṇ pavitthā

Vāyodhātu-niddese vāyanavasena *vāyo*⁴

Vāyo va vāyobhāvaṇ gatattā *vāyogataṇ*

Thambhātattāṇ rūpassā ti avimibbhoga-rūpassa thambhi-
tabhāvo

Uddhaṅgamā vātā ti uggāra-hikkārādi-pavattakā⁵ uddhaṇ
ārohanavātā

Adhogamā vātā ti uccāra-passāvādi-nīharanakā adho oro-
hanavātā. °

Kucchisayā vātā ti antānaṇ bahi vātā

Kotthasayā vātā ti antānaṇ⁶ anto vātā

Angamāṅgānusārīno vātā ti dhamanījālānusārena⁷ saka-
lasarīre angamāṅgāni anusatā⁸* sammiñjana-pasāranādi-nib-
battakā⁹ vātā

Satthakavātā ti sandhibandhanāni kattariyā chundantā
viya pavattavātā

Khurakavātā ti khurena viya hadayaṇ phālanavātā

Uppalakavātā ti hadayamaṅsam eva uppātanakavātā

* Imamhā thānā yāva vāyodhātuniddesapariyosānā S R pottha-
kesu ūnaṇ

¹ P om ² B H °tangā° ³ B H Sūriya° always

⁴ Vbh 84 ⁵ P S R °hikkādi° ⁶ B om ⁷ P S R dhamani°

⁸ S R anusāranavātā ⁹ B samañchara° always, H sammiñjana

Assāso ti anto pavisananāsikāvāto

Passāso ti bahi nikkhamanānāsikāvāto Ettha ca purimā sabbe catusamutthānā. Assāsapassāsā cittasamutthānā va Ayam ettha padavannanā.

Idaṇ pana manasikāravidhānaṇ idha bhikkhu uddhanga-mādibhede vāte uddhangamādivasena pariggahetvā uddhangamā vātā nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto vitthambhanākāro vāyodhātūti manasikaroti

Sesesu pi es' eva nayo

Yaṇ vā panāti sese vāyokotthāse anugatā vātā idha yevāpanakatthānaṇ pavitthā

Bāhira-vāyodhātu-niddese *puratthmā vātā* ti puratthma-disato āgatā vātā. Pacchimuttaradakkhinesu pi es' eva nayo.

Saha rajena *sarajā*

Rajavirahitā suddhā *arajā* nāma

Sītā ti sītautu-samutthānā, sītavalāhakantare samutthitā

Unhā ti unhautu-samutthānā, unhavalāhakantare samutthitā

Parittā ti mandā tanukavātā

Adhmattā ti balavavātā

Kālā ti kālavalāhakantare samutthitā Yehr abbhāhato chavivanno kālako hoti, tesaṇ etaṇ adhivacanan ti pi eke

*Verambhavātā*¹ ti yojanato upari-vāyana-vātā

Pakkhavātā ti antamaso makkhikāya pi pakkhāyūhanasamutthitā vātā

Supannavātā ti garulavātā *Kāmañ ca ime pi pakkhavātā va, ussadasena pana visuṇ gahitā

Tālavantavātā ti tālapannehi vā aññena vā kenaci mandalasanthānena samutthāpitā vātā

*Vadhūpanavātā*² ti vijānapattakena² samutthāpitā vātā Imāni ca tālavanta-vidhūpanāni anuppannam pi vātaṇ uppādentī, uppannam pi parivattenti

Yaṇ vā panāti idha pāli-āgate thapetvā sesavātā yevāpanakatthānaṇ pavitthā

¹ P. Verambāḥ

² B P. bīja^o

Ākāsadhātuniddese appatighattanatthena na kassatīti akāso,¹ so² va² ākāso³

Ākāso⁴, va⁴ ākāsabhāvaṇ gatattā ākāsaḡataṇ

Aghattanīyatāya aghaṇ

Agham eva aghabhāvaṇḡ gatattā aghaḡataṇ

Vvaro ti antaraṇ

Tad éva⁵ vivarabhāvaṇ gatattā vivaraḡataṇ

Asamphutthaṇ maṇsalohitehīti maṇsalohitehi nissataṇ

Kannacchiddān ti ādi pana tass' eva pabheda-dassanaṇ

Tattha kannacchiddān ti kannasmīṇ⁶ chiddaṇ⁶ vivaraṇ⁷ maṇsalohitehi asamphutthokāso Sesesu pi es' eva nayo

Yenāti yena vivarena etaṇ asitādibhedaṇ ajjhoharaṇīyaṇ,⁶ ajjhoharati anto paveseti

Yatthā ti yasmiṇ antoudarapatalasankhāte okāse etad eva catubbidhaṇ ajjhoharaṇīyaṇ tittḡhāti

Yenāti yena vivarena sabbam p' etaṇ vipakkaṇ kasatabhāvaṇ āpannaṇ nikkhamati, taṇ udarapatalato yāva kari-samaggā vidatthi-caturangulamattaṇ chiddaṇ maṇsalohitehi asamphutthaṇ nissataṇ ākāsadhātūti veditabbaṇ

Yaṇ vā paṇāti ettha cammantaraṇ maṇsantaraṇ nhārun-taraṇ⁸ atthantaraṇ⁹ lomantaraṇ ti idaṇ sabbaṇ yevāpana-katthānaṇ pavitthaṇ

Bāhira-ākāsadhātuniddese asamphutthaṇ catūhi mahābhūtehīti catūhi mahābhūtehi nissataṇ bhitticchidda-kavāta-chiddādikaṇ veditabbaṇ Imiṇā yasmiṇ ākāse parikkammaṇ karontassa catukka-pañcakaḡḡhānāni uppajjanti, taṇ kathitaṇ

Viññānadhātuniddese¹⁰ cakkhuvīññānasankhātādhātu cakkhuvīññānadhātu Sesāsu pi es' eva nayo Iti imāsu chasu dhātūsu pariggahitāsu atthārasa dhātuyo pariggahitā va honti Kathaṇ ? Pathavī-tejo-vāyodhātuggahanena tāva photthabbadhātu gahitā va hoti Āpodhātuākāsadhātuggahanena dhammadhātu Viññānadhātuggahanena tassā purecārika-pacchācārikattā manodhātu gahitā va hoti Cakkhuvīññānadhātu-ādayo sutte āgatā eva. Sesā nava āharitvā

¹ B R H ākāso ² B R S H om ³ B S R H om ⁴ P om

⁵ S om , R vivaram eva ⁶ S R om ⁷ S R kannavivaraṇ

⁸ P S R. nahā° ⁹ B S R H atṡḡhān° , ¹⁰ Vbh 85

dassetabbā Cakkhuvīññādhātuggahanena hi tassā nissayabhūtā cakkhudhātu, ārammanabhūtā rūpadhātu ca gahitā va honti Evaṃ sotavīññādhātu-ādigghanena sotadhātu-ādayo ti¹ atthārasā pi gahitā va honti

Tāsu dasahi dhātūhi rūpapariggaho² hoti. Sattahi arūpapariggaho Dhammadhātuyā³ siyā rūpapariggaho, siyā arūpapariggaho Iti addhekādasahi dhātūhi rūpapariggaho, addhattha-dhātūhi⁴ arūpapariggaho ti rūpārūpapariggaho kathito hoti Rūpārūpaṇ, pañcakkhandhā : taṇ hoti dukkhasaccaṇ Taṇ samutthāpikā purimatanhā samudayasaccaṇ Ubhinnaṇ appavatti nirodhasaccaṇ Taṇ pajānāno maggo maggasaccanti idaṇ catusaccakammatthānaṇ atthārasadhātuvasena abhinivittihassa bhikkhuno yāva arahattā matthakaṇ pāpetvā nigamanaṇ kathitaṇ ti veditaṇṇaṇ

Idāni dutiyachakkaṇ dassento *aparā pi cha dhātuyo* ti ādim āha Tattha *sukhadhātu dukkhadhātūti* kāyappasādvatthukāni sukhadukkhāni sappatipakkhavasena⁵ yugalakato dassitāni Sukhaṇ hi dukkhassa patipakkho, dukkhaṇ sukhasassa Yattakaṇ sukhena pharitatthānaṇ, tattakaṇ dukkhaṇ pharati Yattakaṇ dukkhena pharitatthānaṇ, tattakaṇ sukhaṇ pharati

Somanassadhātu, domanassadhātūti idam pi tath'eva yugalakaṇ kataṇ Somanassaṇ hi domanassassa patipakkho, Domanassaṇ somanassassa Yattakaṇ somanassena pharitatthānaṇ, tattakaṇ domanassaṇ pharati Yattakaṇ domanassena pharitatthānaṇ, tattakaṇ somanassaṇ pharati

Upekkhādhātu avijjādhātūti idaṇ pana⁶ dvayaṇ sarikkhakavasena yugalakaṇ kataṇ Ubhāyam pi h'etaṇ avibhūtattā sarikkhakaṇ hoti

Tattha sukhadukkhadhātuggahanena taṇ-sampayuttā kāyavīññādhātu, vatthubhūtā kāyadhātu, ārammanabhūtā phothhabbadhātu ca gahitā honti Somanassa-domanassadhātuggahanena taṇ-sampayuttā manovīññādhātu gahitā hoti Avijjādhātuggahanena dhammadhātu gahitā Upekkhādhātuggahanena cakkhu-sota-ghāna-jivhāvīññādhātu⁷-

¹ SR om ti

² P SR add kathito

³ SR Atthadhātuyā

⁴ SR °thamāhi, om dhātūhi

⁵ SR om sappati

⁶ S R pada

⁷ (P °jivhā-kāya°)

manodhātuyo, tāsañ yeva vatth' ārammanabhūtā cakkhu-dhātu-rūpadhātu-ādayo ca gahitā ti evañ atthārasa pi dhātuyo gahitā va honti.

Idāni tāsū dasahi dhātūhi rūpapariggaho ti ādi sabbañ hetthā vuttanayen' eva' veditabbañ Evam pi ekassa bhikkhuno yāva arahattā matthakañ pāpetvā nigamanañ kathi-
tañ hotiti veditabbañ *Tattha katamā sukkhadhātu² yañ kāyikañ sātan* ti ādini hetthā vuttanayān' eva

Tatiya-chakke *kāmo¹* ti dve kāmā vatthukāmo ca kilesa-kāmo ca

Tattha kilesakāmañ sandhāya kāmāpatisañyuttā dhātu *kāmādhātu*, kāmāvitakkass' etañ nāmañ Vatthukāmañ sandhāya kāmo yeva dhātu *kāmādhātu*, kāmāvacaradhammanam etañ nāmañ

Vyāpādapatisañyuttā dhātu *vyāpādadhātu* Vyāpādavita-kkass' etañ nāmañ Vyāpādo va dhātu *vyāpādadhātu* Dasa-āghātavattukassa paṭighass' etañ nāmañ

Vihīṅsāpatisañyuttā dhātu *vihiṅsādhātu* Vihīṅsāvitak-kass' etañ nāmañ Vihīṅsā yeva dhātu *vihiṅsādhātu*. Para-satta-vihesanañ' etañ² nāmañ Ayañ pana hetthā anāga-tattā evañ atthādivibhāgato veditabbo vihiṅsanti etāya satte,³ vihiṅsanañ vā etañ sattānan ti vihiṅsā Sā vihetha-nalakkhaṇā, karuṇā-paṭipakkhalakkhaṇā vā, parasantāne ubbegañānarasā, sakasantāne karuṇāviddhañsanarasā vā, dukkhāyatana-paccupatthānā, paṭighapadatthānā ti veditabbā

Nekkhammañ vuccati lobhā nikkhantattā alobho Nivara-nehi nikkhantattā pathāmañjhaṇaṇṇā Sabbākusalehi nikkhantattā sabbakusalañ⁴

Nekkhammapatisañyuttā dhātu *nekkhammadhātu*, nek-khammavitakkass' etañ nāmañ Nekkhammam eva dhātu *nekkhammadhātu*, sabbassā pi kusalass' etañ nāmañ

Avyāpādapatisañyuttā dhātu *avyāpādadhātu*, avyāpāda-vitakkass' etañ nāmañ Avyāpādo va dhātu *avyāpādadhātu*, mettāy' etañ nāmañ

Avihiṅsāpatisañyuttā dhātu *avihiṅsādhātu*, avihiṅsāvitak-

¹ S R kāmā, *Vbh* 86

² R °vihetha°.

³ S R parasatte.

⁴ S sabbañ°.

kass' etaṇ nāmaṇ Avihīṇsā va dhātu avihīṇsādhātu , ka-
runāy' etaṇ nāmaṇ

Idāni tam ev' atthaṇ dassetuṇ *tattha katamā kāmādhātū* ti
padabhājanaṇ āradhaṇ Tattha *paṭisaṇyutto* ti sampayoga-
vasena paṭisaṇyutto *Takko vitakko* ti ādīni vutt' atthān'
eva

Vihethetīti bādheti dukkhāpeti

Hethanā ti pānippahārādīhi bādhanā dukkhuppādanā.
Balavahethanā *vihethanā*

Hīṇsanti etāyāti *hīṇsanā*. Balavahīṇsanā *vihīṇsanā*

Rosanā ti ghattanā

Virosanā ti balavaghattanā Sabbattha vā upasaggena
padaṇ vaddhitaṇ

Upahananti etenāti *upaghāto*

Paresaṇ upaghāto *parūpaghāto*

Mettāyanti etāyā ti *mettā*

Mettāyanākāro *mettāyanā*.

Mettāya ayitassa mettā-samangino¹ bhāvo *mettāyattāṇ*

Vyāpādena vimuttassa cetaso vimutti *cetovimutti* Ettha
ca purimehi tīhi upacārappattā pi appanāpattā pi mettā
kathitā Pacchimeṇa appanāpattā va

Karunāyanti etāyā ti *karunā*

Karunāyanākāro *karunāyanā*

Karunāya ayitassa karunā-samangino bhāvo *karunāya-*
tattāṇ

Vihīṇsāya vimuttassa cetaso vimutti *cetovimutti* Idhā
pi purimanāyena' eva upacārappanā-bhedo veditabbo Ubha-
yatthā pi ca pariyoṣānapade mettā karunā ti cetovimutti-
visesanattaṇ vuttaṇ

Ettha ca kāmavitakko sattesu pi uppajjati sankhāresu pi.
Ubhayattha uppanno pi kammaopathabhedo va Vyāpādo
pana sattesu uppanno yeva kammaopathaṇ bhūdati, na itaro
Vihīṇsāya pi es' eva nayo Ettha ca duvidhā kathā sabba-
sangāhikā c' eva asambhinnā ca Kāmādhātuggahanena hi
vyāpāda-vihīṇsādhātuyo pi gahitā Kāmādhātuyā yeva pana
nīharitvā nīharitvā dve pi etā dassitā ti Ayaṇ tāv' ettha

¹ R. mettāya°

sabbasangāhikakathā Thapetvā pana vyāpāda-viññādhātuyo sesā sabbā pi kāmādhātū evāti ayaṇ asambhinnakathā nāma¹. Nekkhammadhātuggahanenā pi avyāpāda-viññādhātuyo gahitā yeva Nekkhammadhātuto pana nīharitvā nīharitvā tad' ubhayaṃ pi dassitan ti ayam etthāpi sabbasangāhikakathā.² Thapetvā avyāpāda-viññādhātuyo avasesā nekkhammadhātūti ayaṇ asambhinnakathā nāma. Imāhi ca¹ chaḥi dhātūhi pariggahitāhi atthārassa dhātuyo pariggahitā va hoṃti Sabbā pi hi tā kāmādhātuto va nīharitvā nīharitvā labbhāpetabbā³ atthārasadhātuyo va hoṃti, tinaṇ chakkānaṇ vasena atthārassa hoṃti Evaṇ pana agahetvā ekekaṃ pi chakke vuttanayena atthārassa atthārassa katvā sabbāni tāni atthārasakāni ekajjhaṇ abhisankhīpītvā⁴ atthāras' eva hoṃti veditabbā

Iti imasmiṇ Suttantabhājanīye solasa dhātuyo kāmāvacarā, dve tebhūmakā ti evam ettha sammasanacāro⁵ va kathito ti veditabbo

Suttantabhājanīyaṇ.

[*Abhidhammabhājanīya*]

Abhidhammabhājanīye sarūpen' eva sabbā pi dhātuyo dassento⁶ atthārassa dhātuyo, cakkhūdhātu, rūpadhātu ti⁶ ādīm āha

Tattha uddesavāre tāva

Atthato lakkhanādīto, kama-tāvatva-sankhyato⁷

Paccayā atha atthabbā, veditabbo vīcchayo

Tattha atthato ti cakkhatīti cakkhu Rūpayatīti rūpaṇ Cakkhussa viññānaṇ cakkhuvīññānaṇ ti evam ādinā tāva nayena cakkhādīnaṇ viśesatthato veditabbo vīcchayo Avīsesena pana vīdahatī, dhīyate, vīdhānaṇ, vīdhīyate etāya, ettha vā dhīyatīti dhātu Lokiyā hi dhātuyo kāraṇabhāvena vavatthitā hutvā suvannarajatādīdhātuyo vīya suvannarajatādīṇ anekappakāraṇ⁸ saṅsāradukkhaṇ vīda-

¹ S R om

² S R add nāma

³ P S bhāvetabbā, R labhā³

⁴ S om abhi

⁵ P °vāro

⁶ Vbh 87

⁷ P,S,R. sankhato

⁸ S °pakāra

hanti Bhārahārehi¹ ca² bhāro³viya sattehi dhīyante dhāriyanti⁴ attho Dukkha⁵vidhānamattam eva c' etā avasavat-tanato Etāhi ca karanabhūtāhi saṅsāradukkhaṇ⁵ sattehi anuvihīyati, tathā vihitaṇ c' etaṅ saṅsāradukkhaṇ⁶ etāsv' eva dhīyati thapiyatīti attho Iti cakkhādisu ekeko dhammo yathā-sambhavaṅ vidahati dhīyate ti ādi-attha-vasena dhātūti vuccati Apī ca yathā tittihīyānaṅ attā nāma sabhāvato n' atthi, na evam etā, etā pana attano sabhāvaṅ dhārentīti dhātuyo Yathā ca loke vicittā haritālamano silādayo silāvayavā dhātuyo ti vuccanti, evam etā pi dhātuyo viya dhātuyo Vicittā h' ete⁷ nānañeyyāvayavā ti Yathā vā sarirasankhātassa samudāyassa avayavabhūtesu rasasonitādisu aññamaññaṅ visabhāgalakkhanaparicchennesu dhātu-samaññā, evam etesu pi pañcakkhandhasankhātassa attabhāvassa avayavesu dhātu-samaññā veditabbā Aññamaññaṅ visabhāgalakkhanaparicchinnā h' ete cakkhādayo ti Apī ca dhātūti niḥjīvamattass' etaṅ adhivacanaṅ Tathā hi Bhagavā chadhātuko⁸ ayaṅ bhikkhu puriso ti* ādisu jīvasaññāsamūhananattaṅ dhātu-desanaṅ akāsīti Tasmā yathāvutten' atthena cakkhu ca taṅ dhātu cāti⁹ cakkhudhātu pe manoviññānaṅ ca taṅ dhātu cāti⁹ manoviññānadhātūti evaṅ tāv' ettha¹⁰ atthato viññātabbo vīnicchayo

Lakkhanādito ti cakkhādīnaṅ lakkhanādito p' ettha veditabbo vīnicchayo Tāni ca pana nesaṅ lakkhanādīni hetthā vuttanāyena eva veditabbāni

Kamato ti idhā pi pubbe vuttesu uppattikkamādisu desanākkamo va yujjati So pan' āyaṅ hetu-phalānupubbavattānāvasena vutto Cakkhudhātu rūpadhātūti idaṅ hi dvayaṅ hetu Cakkhuvīññānadhātūti phalaṅ Evaṅ sabbattha kamato veditabbo vīnicchayo

Tāvavato ti tāvabhāvato Idaṅ vuttaṅ hoti, tesu tesu hi suttābhidhammapadesesu ābhādhātu, subhādhātu, ākāsānañcāyatanadhātu, viññānañcāyatanadhātu, ākiñcaññāya-

* M iii 239

¹ S R. Āhārehi

² P om

³ S R. kāyo

⁴ P S R. °yante ti

⁵ P S R. add vidahati

⁶ B H om

⁷ P h' etā

⁸ B S R. °turo

⁹ S R. ca.

¹⁰ S. evam ettha

tanadhātu, nevasaññānāsaññāyatanadhātu, saññāvedayita-
nīrodhadhātu, kāmadhātu, vyāpādadhātu, vihiṅsādhātu,
nekkhammadhātu, avyāpādadhātu, avihīṅsādhātu, sukha-
dhātu, dukkhadhātu, somanassadhātu, domanassadhātu,
upekkhādhātu, avijjādhātu, ārambhadhātu, nikkamadhātu,¹
parakkamadhātu, hīnadhātu,² majjhīmadhātu,³ panītadhātu⁴
pathavīdhātu, āpodhātu, tejodhātu, vāyodhātu, ākāsadhātu,
viññānadhātu, sankhatadhātu, asankhatadhātu, anekadhātu-
nānādhātuloko ti evam ādayo aññā pi dhātuyo dissanti

Evaṅ sati sabbāsaṅ vasena paricchedaṅ akatvā kasmā
atthārasā ti ayam eva paricchedo kato ti ce² Sabhā-
vato vijjamānānaṅ sabbadhātūnaṅ tad antogadhattā
Rūpadhātu yeva hi ābhādhātu Subhadhātu pana rūpādi-
patibaddhā Kasmā² Subhanimittattā Subhanimittaṅ
hi subhadhātu Tañ ca rūpādivinimuttaṅ na vijjati Kusa-
lavipākārammanā vā rūpādayo eva subhadhātūti rūpādi-
mattam ev' esā Ākāsānañcāyatanadhātu-ādisu cittaṅ ma-
noviññānadhātu Sesā dhammā dhammadhātu

Saññāvedayitanīrodhadhātu pana sabhāvato n' atthi Dhā-
tudvayanīrodhamattam eva hi sā, kāmadhātu-dhammadhātu-
mattaṅ vā hoti Yath' āha *Tattha katamā kāmadhātu² Kā-
mapatisaṅgyutto takko⁵ pe micchāsankappo* ti * At-
thārasa pi dhātuyo vā, yathāha *hetthato avīcimrayaṅ pari-
yantaṅ katvā uparito paranimmitavasavattideve anto karitvū
yaṅ etasmīṅ antare etthāvaccarā ettha parivyāpannā khandhā⁶
dhātu-āyatanā rūpā vedanā saññā sankhārā viññānaṅ, ayaṅ
vuccati kāmadhātū* ti †

Nekkhāmmadhātu dhammadhātu eva *Sabbe pi kusalū
dhammā nekkhammadhātū* ti vā vacanato manoviññānadhātu
pi hoti yeva Vyāpāda-vihīṅsā-avyāpāda-avihiṅsā-sukha-
dukkha - somanassa - domanassupekkhā-avijjā-ārambha-nik-
kama-parakkamadhātuyo dhammadhātu yeva.

Hīnamajjhīmapanītadhātuyo atthārasa-dhātumattam eva
Hīnā hi cakkhādayo hīnadhātu Majjhīmapanītā cakkhā-
dayo majjhīmā ceva panītā ca dhātū Nippariyāyena pana

* *Vbh.* 363† *Ibid* 86, cf *Dhs* § 1280, *Pts* 83¹ P nikkhama°² S R hīnā°³ S R majjhīmā°⁴ S R panītā°.⁵ S R *add* vītakko⁶ S R °dha

akusalā dhammadhātu-manoviññānadhātuyo hinadhātu ¹ Lokiyā kusalāvyaakatā ubho pi cakkhuhadhātu-ādayo ca majjhima-dhātu ² Lokuttarā pana dhammadhātu-manoviññānadhātuyo panitadhātu ³

Pathavī-tejo-vāyodhātū⁴ phoththabbadhātu yeva Āpodhātu ākāsadhātu⁵ ca dhammadhātu yeva Viññānadhātu cakkhuviññānādi-satta-viññānadhātu-sankhepo yeva Sattarasa dhātuyo dhammadhātu-ekadeso ca sankhatadhātu Asankhatadhātu pana⁶ dhammadhātu-ekadeso va Anekadhātunānadhātuloko pana atthāraṣa-dhātuppabhedamattam evāti. Iti sabhāvato vijjānānaṅ sabbadhātūnaṅ tad' antoga-dhattā atthāras' eva vuttā ti

Api ca vijānanasabhāve viññāne jīvasaññīnaṅ saññāsamūhananattam pi atthāras' eva vuttā Santi hi sattā vijānanasabhāve viññāne jīvasaññīno Tesaṅ cakkhu-sotaghāna-jivhā-kāyaviññāna⁷-manoviññānadhātu-bhedena tassā anekattaṅ, cakkhu-rūpādipaccayāyattavuttitāya aniccatā ca pakāsetvā dīgharattānusayitaṅ jīvasaññaṅ samūhanitukāmena Bhagavatā atthārasa dhātuyo pakāsītā Kiṅca bhīyyo, tathā veneyyājḥāsaya-vasena ⁸ Ye ca imāya nāti-sankhepavittārāya desanāya veneyyā sattā, tad' ajḥāsaya-vasena ca atthāras' eva pakāsītā.

Sankhepa-vittāranayena tathā tathā hi
dhammaṅ pakāsayaṭi esa yathā yathā 'ssa
saddhammatejavihataṅ vilayaṅ khanena
veneyya-sattahadayaṣu tamo payātīti

Evam ettha tāvatvato veditabbo vīmicchayo

*Sankhyato*⁹ ti cakkhuhadhātu tāva jātito eko dhammo tveva sankhaṅ¹⁰ gacchati cakkhuppasādavasena Tathā sota-ghāna jivhā-kāya-rūpa-sadda-gandha-rasadhātuyo sotappasādādivasena Phoththabbadhātu pana pathavī-tejo-vāyo-vasena tayo dhammā ti sankhaṅ¹⁰ gacchati Cakkhuviññānadhātu kusalākusalavipākavasena dve dhammā ti sankhaṅ¹⁰ gacchati

¹ P R hīnā°

² S R majjhimā°

³ R panitā°

⁴ S °dhātuyo

⁵ S (*adds* ādayo)

⁶ S R om

⁷ S om viññāna, S R *add* manodhātu

⁸ S R H *add* ca

⁹ P R sankhāto

¹⁰ R sankhyaṅ *always*

Tathā sota-ghāna-jvāhā-kāyaviññānadhātuyo Manodhātu pana pañcadvārāvajjana-kusalākusalavipāka-sampaticchana-vasena tayo dhammā ti sankhaṇ¹ gacchati Dhammadhātu tannaṇ arūpakkhandhānaṇ solasannaṇ sukhumarūpānaṇ asaṇ-khatāya ca dhātuyā vāsena vīsati dhammā ti sankhaṇ gacchati Manoviññānadhātu² sesakusalākusalāvīkataviññāna-vāsena chasattati-dhammā ti sankhaṇ gacchatīti, evam ettha sankhyato vedītabbo vīnicchayo

Paccayā ti cakkhudhātu-ādīnaṇ cakkhuviññānadhātu-ādīsu paccayato³ vedītabbo vīnicchayo So pan' etesaṇ paccaya-bhāvo nīddesavāre āvībhavīssati

Datthabbā ti datthabbato p' ettha vīnicchayo vedītabbo ti attho Sabbā eva hī sankhatā dhātuyo pubbantāparantavī-vittato dhuva-subha-sukattabhāva-suññato paccayāyattavuttito ca datthabbā Vīsesato pan' ettha bherītaṇ vīya cakkhudhātu datthabbā, dādo vīya rūpadhātu, sādō vīya cakkhuviññānadhātu Tathā ādāsataṇ vīya cakkhudhātu, mukhaṇ vīya rūpadhātu, mukhanimittaṇ vīya cakkhuviññānadhātu Atha vā ucchu-tīlāni vīya cakkhudhātu, yantacakkayatthī vīya rūpadhātu, ucchurasatēlāni vīya cakkhuviññānadhātu Tathā adharāraṇī vīya cakkhudhātu, attarāraṇī vīya rūpadhātu, aggī vīya cakkhuviññānadhātu Esa nayo sotadhātu-ādīsu

Manodhātu pana³ yathāsambhavato cakkhuviññānadhātu-ādīnaṇ⁴ purecarānucarā vīya datthabbā Dhammadhātuyā vedanākkhandho sallam īva sūlam īva ca datthabbo Saññā-sankhārakkhandhā vedanā-sallasūlayogā āturā⁵ vīya Pu-thujjanānaṇ vā saññā āsādākkhajanānato rīttamutthī vīya Ayathābhuccanīmittaggāhakato vanamīgo vīya Sankhārā patīsandhīyaṇ pakkhīpanato angārakāsuyaṇ khīpanapurīso vīya. Jātīdukkhānubandhato rājapurīsānubandha-corā⁶ vīya Sabbānatthāvahassa khandhasantānassa hetuto vīsarukkhābījāni vīya Rūpaṇ nānāvīdh' upaddavanīmittato khuracakkaṇ vīya datthabbaṇ Asankhatā pana dhātu amatato santato khemato ca datthabbā Kasmā² Sabbā-nattha-patīpakkhābhūtattā Manoviññānadhātu gahītāram-

¹ B sankhyaṇ *aluvys* ² S R *add* pana ³ H paccayabhāvato

⁴ S R °viññānādīnaṇ ⁵ P °yogāturā ⁶ °baddha° (?)

manaṃ muñcitvā pi aññaṃ gahe tvā va pavattanato vānamakato¹ viya duddamanato² aśsakhalunko viya yatthakāmani-pātito vehāsaṃ khittadando viya lobhadosaḍi-nānappakā-raklesa-yogato ranganato viya datthabbā ti.

Niddesa vāre *cakkhuñ ca paticca rūpe cāti*³ idaṃ ca dva yaṃ paticca aññaṃ ca kiriyamanodhātuñ c' eva sampayutta-khandhattayaṃ cāti attho Cakkhuviññānadhātuyā hi cakkhu nissayapaccayo hoti, rūpaṃ ārammanapaccayo, kiriyamanodhātu vigatapaccayo, tayo arūpakkhāndhā saha jātapaccayo Tasmā eṣā cakkhuviññānadhātu ime cattāro paticca uppajjati nāma

Sotañ ca paticcāti ādisu pi es' eva nayo

Niruddhasamanantarā ti niruddhāya samanantarā

Taṃ jā manodhātū ti tasmīṃ ārammane jātā kusalākusalavi-pākato duvidhā manodhātu, sampaticchanakiccā

Sabbadhammesu vā pana pathamasamannāhāro ti etesu cakkhuviññānādisu sabbadhammesu uppajjamānesu pathamasamannāhāro Cakkhuviññānadhātu-ādinaṃ vā ārammanasankhātesu sabbadhammesu pathamasamannāhāro ti ayam ettha attho veditabbo⁴ Etena pañcadvārāvajjanakiccā kiriyamanodhātu ga hitā ti veditabbā

Manodhātuyā pi uppajjitvā niruddhasamanantarā ti ettha pi-kāro sampindanatto, tasmā manodhātuyā pi manoviññānadhātuyā pi ayam ettha attho veditabbo Tena yā ca vipākamanodhātuyā uppajjitvā niruddhāya samanantarā uppajjati santīranakiccā vipākamanoviññānadhātu, yā ca tassā uppajjitvā niruddhāya samanantarā uppajjati votthapanakiccā⁵ kiriyamanoviññānadhātu, yā ca tassā uppajjitvā niruddhāya samanantarā uppajjati javanakiccā manoviññānadhātu, sā sabbā pi kathitā hotīti veditabbā

Manañ ca paticcā ti bhavangamanaṃ

*Dhamme cāti catubhūmikadhammārammanaṃ*⁶

Uppajjati manoviññānan ti sahāvajjanakaṃ javanaṃ nibbāttati Imasmiṃ pana thāne hatthe ga hitapañhaṃ nāma gañhiṃsu Mahā-Dhammarakkhitatthero kira nāma Dīghabhānakābhaya ttheraṃ hatthe ga he tvā āha *paticcāti* nāma

¹ SR mahāvāna°

² P °damato

³ Vbh 87

⁴ SR om

⁵ BH votthabbana° always

⁶ SR °bhūma°.

āgatatthāne āvajjanaṅ viṣuṅ na kātabbaṅ, bhavanganissita-
kam eva kātabban ti Tasmā īdha mano ti sahāvajjanaṅ
bhavangaṅ Manoviññānaṅ ti javanamanoviññānaṅ

Imasmiṅ pana Abhidhammabhājanīye solasa dhātuyo kā-
māvacarā, dve catubhūmikā lokiya-lokuttara-missakā kathī-
tā ti.

Abhidhammabhājanīyaṅ.

[Pañhapucchaka]

Pañhapucchake¹ atthārasannaṅ² dhātūnaṅ hetthā vutta-
nāyānusāren' eva kusalādibhāvo veditabbo

Ārammanattikesu pana *cha dhātuyo parittārammanā* ti³
idaṅ pana pañcannaṅ cakkhuvīññānādīnaṅ manodhātuyā ca
ekantena pañcasu rūpārammanādīsu pavattiṅ sandhāya
vuttaṅ

Dve dhātuyo ti vuttānaṅ pana dhammadhātu-manoviññā-
nadhātūnaṅ manāyatana-dhammāyatanesu vuttanāyena' eva
parittārammanādītā veditabbā.

Iti imasmim pi Pañhapucchake solasa dhātuyo kāmāva-
carā, dve catubhūmikā⁴ lokiya-lokuttara-missakā kathītā

Evam ayaṅ Dhātuvibhango pi teparivattaṅ nīharitvā va
bhājetvā desito⁵ ti

Dhātuvibhanganddeso.

¹ B Pañhā° always

² S R add pi

³ Vbh 90

⁴ S °bhūmakā

⁵ S R dassito

[SACCAVIBHANGA

Suttantabhāṅganyā]

Idāni tad anantare Saccavibhange *cattārī* ti¹ gananaparicchedo

Aryasaccānī ti paricchinnadhammanidassanaṅ
Dukkhaṅ ariyasaccan ti ādimhi pana uddesavāre,

Vibhāgato nibbacana-lakkhanādippabhedato,
atth' atthuddhārato c' eva, anūnādhikato tathā,
kamato ariyasaccesu, yaṅ ñānaṅ tassa² kiccato,
antogadhānaṅ pabhedā, upamāto catukkato,
suññatekavidhādīhi, sabhāga-visabhāgato,
vinicchayo vedītabbo, viññunā sāsanakkame

Tattha *vibhāgato* ti dukkhādīnaṅ hi cattāro cattāro atthā
vibhattā tathā avitathā anaññathā, ye dukkhādīni abhisamen-
tehi abhisametabbā Yath' āha *Dukkhasa pīlanattho, san-*
khatattho, santāpattho, viparīnāmattho, ime cattāro dukkhasa
dukkhatthā tathā avitathā anaññathā Samudayassa āyūha-
nattho, nidānattho, saṅyogattho, palibodhattho pe
nirodhassa nissaranattho, vvekattho, asankhatattho, amatattho
pe maggassa niyyānattho, hetvattho,³ dassanattho,
adhīpateyyattho, ime cattāro maggassa maggatthā tathā avi-
*tathā anaññathā** ti Tathā *dukkhasa pīlanattho, sankhatattho,*
santāpattho, viparīnāmattho abhisamayattho† ti evam ādi
Iti evaṅ vibhattānaṅ catunnaṅ catunnaṅ atthānaṅ vasena
dukkhādīni vedītabbānīti Ayaṅ tāv' ettha vibhāgato vin-
nicchayo vedītabbo⁴

* P/s II, p 104

† *Ibd.* p 107.

¹ *Vbh* 99

² Vm jāti-ādīnaṅ nicchayā ñāna

³ P S R hetattho, H Vm hetuttho

⁴ S R, Vm om

Nibbācanalakkhanādiṭṭhappabhedato ti ettha pana nibbācanato tāva idha du iti ayaṅ saddo kucchite dissati Kucchitaṅ hi puttaṅ duputto ti vadanti Khaṅ-saddo pana tucche Tucchaṅ hi ākāsaṅ khaṅ ti vuccati Idañ ca pathāmasaccaṅ kucchitaṅ ānekaupaddavādhittānato, tucchaṅ bālaṅaparīkappita - dhuva - subha - sukhattabhāva - virahitato, tasmā kucchitattā tucchattā ca *dukkhaṅ* ti vuccati Saṅ iti ca¹ ayaṅ saddo samāgamo, sametan ti ādisu saṅyogaṅ dīpēti U iti ayaṅ saddo uppannaṅ, uditan ti ādisu uppattiṅ Aya-saddo pana² kāraṅ dīpēti Idañ cāpi dutiyasaccaṅ avasesa-paccaya-samāyoge satī dukkhassuppattikāraṅ Iti dukkhassa saṅyoge uppattikāraṅ *dukkhasamudayaṅ* ti vuccati Tatiyasaccaṅ pana yasmā ni-saddo abhāvaṅ, rodha-saddo ca cāraṅ dīpēti, tasmā abhāvo ettha saṅsāracāraṅsankhātassa dukkharodhassa sabbagati-suññattā, samadhigate vā tasmīṅ saṅsāracāraṅsankhātassa dukkharodhassa abhāvo hoti tappatipakkhattā ti pi *dukkhaṅrodhaṅ* ti vuccati Dukkhaṅ vā anuppādanīrodha-paccayattā dukkhaṅrodhaṅ ti³ Catutthasaccaṅ pana yasmā etaṅ⁴ dukkhaṅrodhaṅ gacchati, ārammanavasena tad abhimukhabhūtatā⁵, patipadā ca hoti dukkhaṅrodhappattiyā⁶, tasmā *dukkhaṅrodhagāminī patipadā* ti vuccati

Yasmā pan' etāni Buddhādayo ariyā pativijjhanti, tasmā *ariyasaccāni* ti vuccanti Yath' āha *Cattār' imāni bhikkhave ariyasaccāni Katamāni pe Imāni kho bhikkhave cattāri ariyasaccāni* ? Ariyā imāni pativijjhanti, tasmā *ariyasaccāni* ti vuccanti ti * Api ca ariyassa saccāni ti pi ariyasaccāni Yath' āha, *sadēvake bhikkhave loke pe manussāya Tathāgato ariyo, tasmā ariyasaccāni ti vuccanti ti* † Atha vā etesaṅ abhisambuddhattā ariyabhāvasiddhito pi ariyasaccāni Yath' āha *Imesaṅ kho bhikkhave catunnaṅ ariyasaccānaṅ yathābhūtaṅ abhisambuddhattā Tathāgato arahāṅ sammāsambuddho ariyo ti vuccati* ti * Api ca kho pana ari-

* S v, 433, but not the last sentence

† Ibid 435

¹ S R.H om

² Vm om

³ S R add vuccati

⁴ S R evaṅ

⁵ P S.R °mukhī°

⁶ S °nīrodhup°.

yāni saccāni ti pi ariyasaccāni Ariyāni ti tathāni¹ avitathāni avisaṅvādakāni ti attho Yath' āha *Imāni kho bhikkhave cattāri ariyasaccāni tathāni avitathāni anaññathāni, tasmā ariyasaccāni ti vuccanti* ti* evam ettha nibbānato vimicchayo veditabbo

Kathaṅ *lakkhanādippabhedato* ? Ettha hi bādhanalakkhanaṅ dukkhasaccaṅ, santāpana-rasaṅ, pavatti-paccupatthānaṅ Pabhavalakkhanaṅ samudayasaccaṅ, anupacchedakarana-rasaṅ, palibodhapaccupatthānaṅ Santi-lakkhanaṅ nirodhasaccaṅ, accutirasaṅ, animittapaccupatthānaṅ Niyyānalakkhanaṅ maggasaccaṅ, kilesappahānakaranarasaṅ, vutthānapaccupatthānaṅ Api ca pavatti-pavattaka²-nivatti-nivattaka²-lakkhanāni patipātiyā Tathā sankhata-tanhā-asankhata-dassana-lakkhanāni cāti evam ettha lakkhanādippabhedato vimicchayo veditabbo

Atthattuddhārato c' evā ti ettha pana atthato tāva ko saccattho ti ce ? Yo paññācakkhunā upaparikkhamānānaṅ māyā va viparīto, maricī va visaṅvādako, titthiyānaṅ attā va anupalabbhasabhāvo ca na hoti, atha kho bādhana-pabhava-santi-niyyānappakārena³ tacchāvīparitabhūtabhāvena ariyāñānassa gocaro hoti yeva, esa aggilakkhanaṅ viya lokapakatī viya ca tacchāvīparitabhūtabhāvo saccattho ti veditabbo Yath' āha *idaṅ dukkhaṅ ti bhikkhave tātham etaṅ avitatham etaṅ anaññatham etaṅ* ti* vitthāro Api ca

Nābādhaṅ yato dukkhaṅ, dukkhā aññaṅ na bādhaṅ, bādhakattaniyāmena, tato saccam idaṅ mataṅ taṅ vinā nāññato dukkhaṅ, na hoti na ca taṅ tato, dukkhahetu-niyāmena iti saccaṅ visattikā nāññā nibbānato santi, santaṅ na ca na taṅ yato, santabhāvanīyāmena, tato saccam idaṅ mataṅ maggā aññaṅ na niyyānaṅ, anīyyāno⁴ na cāpi so, tacchanīyyānābhāvattā,⁴ iti so saccasammato iti tacchāvīpallāsa-bhūtabhāvaṅ catūsu⁵ pi, dukkhādīsv' avisesena saccatthaṅ āhu paṇḍitā ti

* S. v, 431

¹ S R om.

² Vm °tana

³ P S R °niyyānap°

⁴ Vm °niyā°.

⁵ S R Vm catus-v' api

Evayañ *atthato* vīmicchayo vedītabbo

Kathañ *atthuddhāro* ? Idhāyañ saccasaddo anekesu atthesu dīssati, seyyathīdañ ? *Saccañ bhane na kuṇṇheyyā* ti ādisu vācāsacce *Sacce thitā samanabrāhmanā* ti¹ ādisu viratisacce *Kasmā nū saccāni vadanti nānā, pavādyāse kusalā vadānā* ti ādisu ditthisacce *Ekayañ² hi saccañ na duttiyam atthī³* ti ādisu paramatthasacce, nibbāne c' eva magge ca *Catunnañ saccānañ katvā kusalā⁴* ti ādisu ariyasacce Svāyam idhā pi ariyasacce vattatīti evam ettha atthuddhāro pi vīmicchayo vedītabbo

Anūnādhikato ti kasmā pana cattār' eva ariyasaccāni vuttāni anūnāni anadhikāni ti ce ? Aññassāsambhavato, aññatarassa ca anapaneyyabhāvato⁵ Na hi etehi aññañ adhikañ vā, etesañ vā ekam pi apanetabbañ sambhoti Yath' āha *Idha bhikkhave āgaccheyya samano vā brāhmano vā n' etañ⁶ dukkhañ ariyasaccañ, aññañ dukkhañ ariyasaccañ, yañ samanena Gotamena desitañ⁷, aham etañ⁸ dukkhañ ariyasaccañ thapetvā aññañ dukkhañ ariyasaccañ paññāpessāmī ti n' etañ thānañ vijatī ti** ādi Yathā c' āha *Yo hi koci bhikkhave samano vā brāhmano vā evaṇ vadeyya n' etañ⁶ dukkhañ pathamañ ariyasaccañ yañ samanena Gotamena desitañ, aham etañ dukkhañ pathamañ ariyasaccañ paccakkhāya aññañ dukkhañ pathamañ ariyasaccañ paññāpessāmī ti n' etañ thānañ vijatī ti** ādi.

Api ca pavattim ācikkhanto Bhagavā sahetukañ ācikkhi, nivattīti ca sa-upāyañ Iti pavattī-nivattī-tad' ubhayahetūnañ etaparamato⁹ cattār' eva vuttāni Tathā pariññeyya-pahātabba - sacchikātabba - bhāvētābbānañ, tanhāvattthu-tanhātanhānirodha-tanhānirodhupāyānañ, ālayālayarāmatā-ālayasamugghāta-ālayasamugghātupāyānañ ca vasenāpi cattār' eva vuttāni ti evam ettha anūnādhikato vīmicchayo vedītabbo

Kamato ti ayam pi desanākkamo va Ettha ca olārikattā sabbasattasādhāranattā ca suviññeyyan ti dukkhasaccañ

* S v, 428 (bhikkhu for bhikkhave)

¹ S R Vm cāti ² P Ekam ³ Vm om atthi

⁴ S R. add Katvā akusalā ? ⁵ Vm apaneyyābhāvato

⁶ S R. n' ēdañ ⁷ Vm om ⁸ S R idañ ⁹ B H etappa°.

pathamaṇ vuttaṇ Tass' eva hetudassanattaṇ tad ananta-
raṇ samudayasaccaṇ Hetunirodhā phalanirodho ti ñāpa-
natthaṇ tato nirodhasaccaṇ Tad adhigamupāyadassanattaṇ
ante maggasaccaṇ Bhavasukhassādagadhītānaṇ¹ vā sattā-
naṇ saṇvegajananattaṇ pathamaṇ dukkham āha Taṇ
n' eva akataṇ āgacchati, na issaranimmānādito hoti, iṭo pana
hoti ti ñāpanattaṇ tad anantaraṇ samudayaṇ Tato² sahetu-
kena dukkhena abhībhūtattā saṇviggamānasānaṇ³ dukkhanis-
sarana-gavesīnaṇ nissaranaḍassanena assāsajanaṇattaṇ⁴ niro-
dhaṇ Tato nirodhādhigamatthaṇ nirodhasampāpakaṇ mag-
gaṇ ti evam ettha kamato⁵ vimicchayo vedītabbo

Arayasaccesu yaṇ ñānaṇ tassa kiccato ti saccañānakiccato⁶
pi⁷ vimicchayo vedītabbo ti attho Duvidhaṇ hi saccañānaṇ
anubodhañānaṇ ca⁸ pativedhañānaṇ ca Tattha anubodha-
ñānaṇ lokīyaṇ, anussavādi-vasena nirodhe magge ca pavatta-
ti Pativedhañānaṇ lokuttaraṇ, nirodham ārammanaṇ ka-
tvā kiccato cattāri pi saccaṇi pativijjhati Yath' āha *yo*
bhikkhave dukkhaṇ passati, dukkhasamudayaṇ pi so passati,
dukkhanirodham pi passati, dukkhanirodhaḡāmīnī-patipadam
pi passati ti* sabbaṇ vattabbaṇ⁹ Yaṇ pan' etaṇ lokīyaṇ,
tattha dukkhañānaṇ pariyyutthānābhībhavavasena¹⁰ pavat-
tamānaṇ sakkāyaditthiṇ nīvatteti, samudayañānaṇ ucche-
daditthiṇ, nirodhañānaṇ sassataditthiṇ, maggañānaṇ akiri-
yaditthiṇ Dukkhañānaṇ vā dhuva-subha-sukhattabhāva-
rahitesu khandesu dhuva-subha-sukhattabhāvasaññā-sankhā-
taṇ¹¹ phale vippatipattiṇ, samudayañānaṇ issara-padhāna-¹²
kāla-sabhāvādīhi¹³ loko pavattatīti akārane kārañābhīmāna-
pavattaṇ hetumhi vippatipattiṇ, nirodhañānaṇ arūpaloka¹⁴-
lokathūpikādīsu¹⁵ apavaggagāhabhūtaṇ¹⁶ nirodhe vippatipat-
tiṇ, maggañānaṇ kāmasukhallika-attakīlamathānuyoḡappa-

* S v, 437

¹ P S R °gathi°; H °gedhikānaṇ

² R tathā

³ S R add sattānaṇ ⁴ S R assāda°

⁵ S R H add pi

⁶ S R H °ñanassa°. ⁷ P om

⁸ Vm om ca.

⁹ P S R vitthāretabbaṇ

¹⁰ S R °bhavana°

¹¹ Vm om saññā ¹² B H °patthāna

¹³ S kāla-bhāvādīhi.

¹⁴ P °loke

¹⁵ B °thūvikā°

¹⁶ P gāhahetubbhūtaṇ.

bhede avisuddhimagge visuddhimaggagāhavasena pavattaṇ
upāye vippatipattiṇ nivatteti Ten' etaṇ vuccati

Loke lokappabhava lokatthagame sive ca tad' upāye,
sammuyhati tāva naro, na vijānāti yāva saccāni ti

Evam ettha ñānakiccato pi¹ vimicchayo vedītabbo

Antogadhānaṇ pabhedā ti dukkhasaccasmiṇ hi² thapetvā
tanhañ c' eva anāsavadhamme ca sesā sabbadhammā auto-
gadhā³ Samūdayasacce chattiṇsa tanhāvicarītāni Nīro-
dhasaccaṇ asammisṇaṇ Maggasacce sammāditthi-mukhena
vīmaṇsiddhipāda-paññindriya-paññābala-dhammavīcayasam-
bojjhangāni, sammāsankappāpadesena tayo nekkham-
mavitakkādayo, sammāvācāpadesena cattāri vacīsucarītāni,
sammākammantāpadesena tīni kāyasucarītāni, sammā-ājīva-
mukhena⁴ appicchatā santutthitā ca, sabbesaṇ yeva vā etesaṇ
sammāvācā-kammantājīvānaṇ ariyakantasīlattā sīlassa⁵ ca
saddhā-hatthena patiggahetabbattā tesā atthitāya ca⁶ atthi-
bhāvato saddhindriya-saddhābala-chandiddhipādā, sammā-
vāyāmāpadesena catubbidhasammappadhāna - vīriyindriya-
vīriyabala-vīriyasambojjhangāni⁷, sammāsati-apadesena ca-
tubbidhasatīpatthāna - satīndriya - satībala - satīsambojjhan-
gāni⁸, sammāsamādhi-apadesena savitakkasavīcārādayo tayo
tayo⁹ samādhi cīttasamādhi-samādhīndriya-samādhībala-pīti-
passaddhi-samādhi-upekkhāsambojjhangāni antogadhānīti¹⁰
evam ettha antogadhānaṇ¹⁰ pabhedā pi vimicchayo vedī-
tabbo

Upamāto ti bhāro vīya hi dukkhasaccaṇ datthabbaṇ
Bhārādānam iva samudayaśaccaṇ Bhāranikkhepanam iva
nīrodhasaccaṇ Bhāranikkhepanupāyo vīya maggasaccaṇ
Rogo vīya ca dukkhasaccaṇ Roganīdānam iva samudaya-
saccaṇ Rogūpasamo¹¹ vīya nīrodhasaccaṇ Bhesajjam iva
maggasaccaṇ Dubbhikkham iva vā dukkhasaccaṇ Dub-
butthi vīya samudayasaccaṇ Subhikkham iva nīrodhasacc-

¹ S R. om

² P °saccamhi

³ S R °gatā, Vm °gadhā va

⁴ S R Vm sammājīva°

⁵ Vm ariyakantasīlassa

⁶ S R. Vm. H om

⁷ B H vīriya° always

⁸ H. °dhassatīpatthānassatīndriyassatībalassatīsam°

⁹ R Vm qm

¹⁰ S R °gatā°.

¹¹ H. Vm Rogavupa°

caṅ Suvutthi viya maggasaccaṅ Api ca¹ verī-veramūla-verasamuggahāta - verasamuggahātūpāyehi², visarukkha - rukkhāmūla-mūlupaccheda-tadupacchedupāyehi³, bhaya-bhaya-mūla-nibbhaya-tad' adhigamupāyehi, orimatira-mahogha-pārimatira - taṅsampāpakavāyāmehi⁴ ca yojetvā p' etāni upamāto veditabbānīti evam ettha upamāto vīnicchayo veditabbo

Catukkato ti atthi c' ettha dukkhaṅ na ariyasaccaṅ, atthi ariyasaccaṅ na dukkhaṅ, atthi dukkhañ c' eva ariyasaccaṅ ca, atthi n' eva dukkhaṅ na ariyasaccaṅ Esa nayo samudayādisu Tattha maggasampayuttā dhammā sāmāññaphalāni ca *yad aniccaṅ taṅ dukkhaṅ* ti vacanato sankhāradukkhātāya dukkhaṅ, na ariyasaccaṅ Nirodho ariyasaccaṅ, na dukkhaṅ Itaraṅ pana ariyasaccadvayaṅ siyā dukkhaṅ aniccato, na pana yassa pariññāya Bhagavatī brahmacariyaṅ vussati, tathatthena⁴ Sabbākārena pana upādānakkhandhapañcakaṅ⁵ dukkhañ c' eva ariyasaccaṅ ca, aññatra tanhāya Maggasampayuttā dhammā sāmāññaphalāni ca yassa pariññatthaṅ Bhagavatī brahmacariyaṅ vussati tathatthena⁶ n' eva dukkhaṅ na ariyasaccaṅ Evaṅ samudayādisu pi yathāyogaṅ yojetvā catukkato p' ettha vīnicchayo veditabbo

Suññatekavindhādhī ti ettha suññato tāva paramatthena hi sabbān' eva saccāni vedaka-kāraka-nibbuta-gamakābhāvato suññānīti veditabbāmi Ten' etaṅ vuccati

Dukkham eva hi na koci dukkhito
kārako⁷ na kiriyā va⁸ vijjati
atthi nibbuti, na nibbuto pumā
maggam atthi, gamako na vijjati

Atha vā

Dhuva-subha-sukhatta-suññaṅ
purimadvayam, attasuññaṃ amatapadaṅ,
dhuva-sukha-atta-virahito⁹
maggo itī suññatā tesu

¹ H *adds* loke ² S R *om* from verī-

⁴ S R tathatthena; Vm tathatthena

⁶ P S R tathatthena, Vm tathatthena

⁸ P. Vm. ca

³ H °chedanupā°

⁵ S R upādāna°

⁷ S R *add* ca

⁹ P °attarahito

Nirodhasuññāni vā tīni Nirodho ca sesattaya-suñño, phalasuñño vā Ettha hetu-samudaye dukkhassābhāvato¹, magge ca nirodhassa, na phalena sagabbho pakati-vādīnaṃ pakati viya Hetu-suññaṃ ca phalaṃ dukkha-samudayānaṃ nirodha-maggānaṃ ca asaṃavāyā Na hetusamavetaṃ hetu-phalaṃ hetu-phalasangavāyādīnaṃ² dvi-anukādīni viya Ten' etaṃ vuccati

Tayam idha nirodhasuññaṃ, tayena tenāpi nibbuti suñña

suñño phalena hetu, phalam pi taṃ hetunā suññaṃ ti

Evaṃ tāva suññato vinicchayo vedītabbo

Ekaviddhādhī ti sabbam eva c' ettha dukkhaṃ ekaviddhaṃ pavattibhāvato, duvidhaṃ nāma-rūpato, tividhaṃ kāmārūpārūpūpapattibhavabhedato, catubbidhaṃ catu-āhārabhedato, pañcaviddhaṃ pañcupādānakkhandhabhedato Samudayo pi ekavidho pavattakabhāvato, duvidho ditthi-sampayuttāsampayuttato, tividho kāma-bhava-vibhava-tanhā-bhedato, catubbidho catumaggappaheyyato, pañcavidho rūpābhinandanādibhedato, chabbidho chatanhākāya-bhedato Nirodho pi ekavidho asankhatadhātubhāvato Pariyāyena pana duvidho saupādisesa-anupādisesato³, tividho bhavattaya-vūpasamato, catubbidho catumaggādhigamanīyato⁴, pañcavidho pañcābhinandanavūpasamato, chabbidho chatanhākāyakkhayabhedato Maggo pi ekavidho bhāvetabato, duvidho samatha-vipassanā-bhedato, dassana-bhāvanā-bhedato vā, tividho khandhattayabhedato

Ayaṃ hi sappadesattā nāgaraṃ viya rajjena nippadesehi tihi khandhehi sangahito Yath' āha Na kho āvuso Visākha ariyena atthangikena maggena tayo khandhā sangahitā, tīhi ca kho āvuso Visākha khandhehi ariyo atthangiko maggo sangahito Yā c' āvuso Visākha sammā-vācā, yo ca sammā-kammanto, yo ca sammā-ājīvo, ime dhammā sīlakkhandhe sangahitā. Yo ca sammā-vāyāmo, yā ca sammā-sati, yo ca sammā-samādhi, ime dhammā samādhikkhandhe sangahitā. Yā ca sammā-ditthi, yo ca sammā-sankappo, ime dhammā

¹ P °sa abhā°

² Vm °samayādīnaṃ.

³ Vm. °sesabhedato

⁴ H °gādīgama°.

paññākkhandhe sangahitā* tī. Ettha hi sammā-vācādaye tayo silam eva, tasmā te sajjātito¹ silakkhandhena sangahitā Kiñcāpi hi pāliyaṅ silakkhandhe tī bhummena. niddeso kato, attho pana karanavasen' eva veditaḅbo Sammā-vāyāmādisu pana² tisu² samādhi attāno dhammatāya ārammane ekaggabhāvena appetuṅ na sakkoti, viriye³ pana paggahakiccaṅ sādheṅte⁴ satiyā ca apilāpanakiccaṅ sādheṅtiyā laddhupakāro hutvā sakkoti

Tatrāyaṅ upamā yathā hi nakkhattaṅ* kilissāmā tī uyyānaṅ pavitthesu tisu saḅāyesu eko supupphitaṅ campakarukkhaṅ disvā hatthaṅ ukkhipivā pi gahetuṅ na sakkuneyya, ath' assa dutiyo onamivā pitthiṅ dadeyya, so tassa, pitthiyaṅ thatvā pi kampamāno gahetuṅ na sakkuneyya, ath' assa itaro aṅsakūtaṅ upanāmeyya, so ekassa pitthiyaṅ thatvā ekassa aṅsakūtaṅ olubbha yathā-ruci⁵ pupphāni ocuṅtvā pilandhitvā nakkhattaṅ kileyya, evaṅ sampadam idaṅ datthabbaṅ Ekato uyyānaṅ pavitthā tayo saḅāyā viya hi ekato jātā sammāvāyāmādayo tayo dhammā Supupphitacampakarukkho⁶ viya ārammanaṅ Hatthaṅ ukkhipivā pi gahetuṅ asakkonto viya attano dhammatāya ārammane ekkaggabhāvena appetuṅ asakkonto samādhi Pitthiṅ datvā onatasahāyo viya vāyāmo Aṅsakūtaṅ datvā thitasahāyo viya satī Yathā tesu ekassa pitthiyaṅ thatvā ekassa aṅsakūtaṅ olubbha itaro yathā-ruci pupphaṅ gahetuṅ sakkoti, evam eva⁷ viriye⁸ paggahakiccaṅ sādheṅte satiyā ca apilāpanakiccaṅ sādheṅtiyā laddhupakāro⁹ samādhi sakkoti ārammane ekaggabhāvena appetuṅ, tasmā samādhi yev' ettha sajjātito samādhikkhandheṅa sangahito, vāyāmasatiyo pana kiriyato sangahitā honti

Sammāditthi-sammāsankappesu pi paññā attano dhammatāya aniccaṅ dukkhaṅ anattā tī ārammanaṅ nicchetuṅ na sakkoti, vitakke pana ākotetvā ākotetvā dente sakkoti Kathaṅ? Yathā hi heraññiko kahāpanaṅ hatthe thapetvā

* M p 293

¹ P S R sajjātito

² S R om

³ P viriyena

⁴ B P °tena

⁵ S R Vm °ruciṅ

⁶ S R Vm °campako

⁷ S R evaṅ

⁸ P S R viri° always

⁹ H adds hutvā

sabbabhāgesu oloketukāmo samāno na cakkhu talen' eva parivattetuṅ sakkoti, angulipabbehi pana parivattetvā parivattetvā ito c' ito ca oloketuṅ sakkoti, evam eva na paññā attano dhammatāya aniccādivasena ārammanañ nicchetuṅ sakkoti, abhiniropana-īakkhanena pana āhananapariyāhananarasena vitakkena ākotentena viya parivattentena viya ca ādāya ādāya¹ dinnam eva nicchetuṅ sakkoti, tasmā idhā pi² sammāditthi yeva sajetito paññākkhandhena sangahitā, sammā-sankaṅgo pana kiriyato sangahito³ hoti

Iti mehi tīhi khandhehi maggo sangahaṅ gacchati, tena vuttaṅ tividho khandhattaya-bhedato ti

Catubbidho sotāpatti-maggādivasena⁴

Api ca sabbān' eva saccāni ekavidhāni avitathattā, abhiññeyyattā vā Duvidhāni lokiya-lokuttarato, sankhatā-sankhatato ca⁵ Tividhāni dassanabhāvanāhi pahātābato, appahātābato, neva pahātābba-nāpahātābato⁶ ca Catubbidhāni pariññeyyādi-bhedato ti evam ettha ekavidhādīhi vimicchayo veditabbo

Sabhāgavisabhāgato ti sabbān' eva ca³ saccāni aññamaññāṅ⁷ sabhāgāni, avitathato attasuññato dukkarapativēdhato ca Yath' āha *Taṅ kiṅ maññasi Ānanda? Katamaṅ nu kho dukkaratarāṅ vā durabhāsambhavatarāṅ vā, yo vā dūrato va sukhumena tālacchuggalena asanaṅ atipāteyya ponkhānūponkhaṅ avirādhitāṅ, yo vā satadhā⁸ bhinnassa vālassa kotiyā kotiyā pativijheyā ti? Etad eva bhante dukkaratarāṅ c' eva durabhāsambhavatarāṅ ca, yo satadhā⁸ bhinnassa vālassa kotiyā kotiyā pativijheyāti Tato kho te Ānanda duppativijhatarāṅ pativijhantī, ye idāṅ dukkhan ti yathābhūtarāṅ pativijhantī . . pe ayaṅ dukkhamirodhagāmanī patipadā ti yathābhūtarāṅ pativijhantī ti* Visabhāgāni salakkhanavavattānato Purimāni ca dve sabhāgāni duravagāhattena⁹ gambhīrattā lokiyattā sāsavattā ca, visabhāgāni*

* S v, 454

¹ S om, Vm H ādāyādāya ² S R idha, om pi ³ S R om

⁴ R sotāpattādmaggavasena, S H sotāpannādmaggavasena

⁵ Vm vā

⁶ Vm om

⁷ S R Vm °mañña

⁸ S R sattadhā

⁹ B P S R °hatthena

phalahetu-bhedato, pariññeyya-pahātābbato ca Pacchīmā-
ni pi dve sabhāgāni gambhīrattena¹ duravagāhattā lokut-
tarattā anāsavattā ca Visabhāgāni visaya-visayībhedato
sacchikātabba-bhāvetābbato ca Pathama-tatīyāni cāpi sa-
bhāgāni phalāpadesato, visabhāgāni sankhatāsankhatato
Dutiya-catutthāni cāpi sabhāgāni hetu-apadesato, visabhā-
gāni ekantakusalākusalato Pathama-catutthāni cāpi sa-
bhāgāni sankhatato, visabhāgāni lokiyalokuttarato Duti-
yatatīyāni cāpi sabhāgāni, neva-sekkha-nāsekkhabhāvato,²
visabhāgāni sarammanānārammanato

Iti evaṇ pakārehi, nayehi ca vicakkhano
vijaññā ariyasaccānaṇ, sabhāgavisabhāgatan ti

Idāni sankhepato udditthāni dukkhādīni vibhajitvā das-
setuṇ ayaṇ *Tattha katamaṇ dukkhaṇ ariyasaccaṇ* ? *Jāti pi*
dukkhā ti³ middesavāro āraddho Tattha jāti veditābbā,
jatīyā dukkhattho veditabbo Jarāmaranaṇ, soko, paridevo,
dukkhaṇ domanassaṇ, upāyāso, appiyya-sampayogo, piya-
vippayogo veditabbo Piyavippayogassa dukkhattho vedi-
tabbo. Icchā veditābbā, icchāya dukkhattho veditabbo
Khandhā veditābbā, khandhānaṇ dukkhattho veditabbo

Tattha dukkhassa ariyasaccassa kathanatthāya ayaṇ mā-
tikā idaṇ hi dukkhaṇ nāma aneṇaṇ nānappakāraṇ, Seyya-
thīdaṇ ? Dukkhadukkhaṇ, viparināmadukkhaṇ, sankhāra-
dukkhaṇ, paticchannadukkhaṇ, appaticchannadukkhaṇ, pari-
yāyadukkhaṇ, nīppariyāyadukkhan ti

Tattha kāyīkacetāsikā⁴ dukkhā vedanā sabhāvato ca nā-
mato ca dukkhattā dukkhadukkhaṇ nāma⁵ Sukhavedanā⁶
viparināmena dukkhuppatti-hetuto viparināmadukkhaṇ
nāma⁷ Upekkhā-vedanā c' eva avasesā ca tebhūmakā
sankhārā udayabbaya-pīlittā sankhāradukkhaṇ nāma⁷
Tathā pīlanaṇ paṇa maggaphalānam pi atthi, tasmā ete
dhammā dukkhasaccapariyāpannatthena⁸ sankhāraduk-
khaṇ nāmāti veditābbā Kannasūla-dantasūla-rāga-japa-
rilāha-dosa-japānilāhādi kāyīka-cetasīko ābādho pucchitvā

¹ S R °ratthēna

⁴ B P H °sīka

⁷ Vm. om

² B P nevasekkhā°

⁵ Vm ti vuccati

⁸ P. H °pannatthena, S R °pannatthena

³ Vbh 99

⁶ Vm sukhā°.

jānitabbato upakkamassa ca apākatabhāvato paticchanna-
dukkhaṃ nāma, apākatadukkhaṃ tī pi vuccati Dvattiṅ-
sa-kammakāraṇādi-samuttāhāno ābhādhō apucchitvā¹ jānitab-
bato upakkamassa ca pākatabhāvato apaticchannaduk-
khaṃ² nāma, pākataḍukkhaṃ tī pi vuccati Thapetvā
dukkhadukkhaṃ sesaṃ dukkhasaccavibhange āgataṃ jāti-ādi
sabbhaṃ pi tassa tassa dukkhasa vatthubhāvato pariya-
dukkhaṃ nāma Dukkhadukkhaṃ nippariyāyadukkhaṃ
nāma

Tattha pariya-āyadukkhaṃ, nippariyāyadukkhaṃ tī imas-
miṃ padadvaye thatvā dukkhaṃ ariyasaccaṃ kathetabbaṃ
Ariyasaccaṃ ca nāma' etaṃ³ pāliyaṃ sankhepato pi āgacchati
vitthārato pi Sankhepato āgatattāhāne sankhepena pi vit-
thārena pi kathetuṃ vattati Vitthārato āgatattāhāne pana
vitthārena' eva kathetuṃ vattati, na sankhepena Taṃ idaṃ
imasmiṃ thāne vitthārena⁴ āgataṃ tī vitthārena' eva kathetab-
baṃ Tasmā yaṃ taṃ niddesavāre⁵ *Tattha katamaṃ dukkhaṃ
ariyasaccaṃ* ? *Jāti pi dukkhā* tī ādini padāni⁶ gahetvā jāti
veditabbā, jātiyā dukkhattho veditabbo tī ādi vuttaṃ

Tattha jāti-ādini tāva *Tattha katamā jāti* ? *Yā tesāṃ tesāṃ
sattānaṃ tamhi tamhi sattamkāye jāti saṃjātī* tī imassa pana
padabhājanīyassa vasena veditabbāni Tatrāyaṃ atthavan-
nanā *tesāṃ tesāṃ sattānaṃ* tī ayaṃ sankhepato anekesaṃ
sattānaṃ sādharānaṃiddeso Yā Devadattassa jāti, yā
Somadattassa jāti⁷ tī evaṃ hi divasam pi kathiyamāne
n' eva sattā pariya-ādānaṃ gacchanti, na sabbhaṃ aparattadī-
panaṃ sījhatī, imehi pana dvīhi padehi na koci satto aparī-
yādīno hoti, na kiñci aparattadīpanaṃ na sījhatī Tena
vuttaṃ *yā tesāṃ tesāṃ sattānaṃ* tī *Tamhi tamhi* tī ayaṃ gati-
jāti-vasena⁷ anekesaṃ sattamkāyānaṃ sādharānaṃiddeso
Sattamkāye tī sattānaṃ nikāye, satta-ghatāyaṃ satta-samūhe
tī attho *Jātī* tī ayaṃ jāti-saddo anekatttho, tathā h' esa
*ekam pi jātiṃ dve pi jāti yo** tī ettha bhava āgato *Atthi Vi-*

* D 1, 81, e'c, etc

¹ Vm adds va

² P.BH appatic°

³ SR nāma, om etaṃ

⁴ SR °ren' eva

⁵ SR ud°

⁶ SR om

⁷ SR om jāti

sākkhe niganthā nāma samanajātī ti* ettha nikāye Tirī¹ nāma tinajātī nābhryā uggantvā nabhāṇā āhacca thitā ahoṣī ti† ettha paññattiyaṇ Jāti dvīhi khandhehi sangahitā ti ettha sankhatalakkhane Yaṇ mātu-kucchumhi² pathamaṇ cittaṇ uppannaṇ, pathamaṇ viññānaṇ pātubhūtaṇ, tad upādāya sā v' assa jātī ti ettha patisandhiyaṇ Sampatiṇjāto Ānanda Bodhisatto ti ettha pasūtiyaṇ Anupakuttho jātvādenā ti‡ ettha kule Yato 'haṇ bhagvī aryyāya jātvā jāto³ ti ettha ariya-sile Idha panāyaṇ savikāresu⁴ pathamābhīmibattakkhandhesu⁵ vattati Tasmā jāyamānakavasena⁶ jāti ti idam ettha sa-bhāvapaccattaṇ Sañjāyana-vasena sañjātī ti upasaggena padaṇ vaddhitaṇ Okkamanavasena okkanti Jāyanatthena vā jāti, sā aparipunnāyatanavasena vuttā⁷ Sañjāyanatthena sañjātī, sā paripunnāyatanavasena vuttā⁷ Okkamanatthena okkanti, sā andaja-jalābujavasena vuttā⁷ Te hi andakosañ ca vatthikosañ ca okkamanti, okkamantā pi⁸ pavisantā viya patisandhiṇ gahanti Abhinibbattanatthena abhinibbatti Sā saṇsedaja-opapātikavasena vuttā⁸ Te hi pākātā eva hutvā nibbattanti Ayaṇ tāva sammuti-kathā

Idāni paramatthakathā hoti Khandhā eva⁹ hi paramatthato pātubhavanti, na sattā¹⁰ Tattha ca khandhānaṇ ti ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṇ, pañcavokārabhave pañcannaṇ¹¹ gahanaṇ veditabbaṇ Pātubhāvo ti uppatti Āyatanānaṇ ti ettha³ tatra tatra uppajjamānāyatanavasena sangaho veditabbo Patilābho ti santatiyaṇ pātubhāvo yeva Pātubhavantān' eva hi tāni patiladdhāni nāma honti Ayaṇ vuccati jāti ti ayaṇ jāti nāma kathiyati

Sā pan' esā tattha tattha bhāve pathamābhīmibatti-lakkhanā, niyyātanarasā, atitabhavato idha ummuḅjanapaccupatthānā,¹² phalavasena dukkhavacittatā-paccupatthānā vā

Idāni jātiyā dukkhattho veditabbo ti ayaṇ hi jāti sayāṇ na dukkhā, dukkhuppattiyā pana vatthu-bhāvena

* A 1, 206.

† A 11, 240 (tiriyā)

‡ Ibid 152

¹ S R Tiriyā, H Tiriyaṇ² R °chisimṇ³ S R om⁴ S R saha vikārakesu⁵ S R pathamanib°⁶ S R jāyanaka°.⁷ B H yuttā⁸ B P yuttā⁹ P yeva¹⁰ S R. satto.¹¹ S R. add pi¹² P uppajana°, S R uppajana°.

dukkhā tī vuttā Kataradukkhassa panāyaṇ vatthūti ?
Yaṇ taṇ Bālapanditasuttādisu* Bhagavatā pi upamāvasena
pakāsitaṇ āpāyikadukkhāṇ,¹ yañ ca sugatīyaṇ manussaloke
gabbhokkanti-mūlakādi-bhedaṇ dukkhāṇ uppajjati, tassa
sabbassā pi esā vatthu °

Tatr' idaṇ gabbhokkanti-mūlakādi-bhedaṇ dukkhāṇ ayaṇ
hi satto mātukucchimhi nibbattamāno na uppala-paduma-
pundarikādisu nibbattati, atha kho hetthā āmāsayassa upari
pakkāsayassa, udarapatala-pitthikantakānaṇ vemajjhe, para-
masambādhe, tibbandhakāre, nānākunapagandha-paribhāvite,
asuci-paramaduggandha-pavana-vicarite,² adhimattajegucche
kucchippadese pūtimaccha-pūtikummāsa-candanikādisu kimi
viya nibbattati So tатtha nibbatto dasamāse mātukucchi-
sambhavana usmanā³ putapākaṇ viya paccamāno, pittha-
pindi⁴ viya sediyamāno, sammīḷjana⁵-pasāranādirahito adhi-
mattaṇ⁶ dukkhāṇ paccanubhotīti idaṇ tāva gabbhokkanti-
mūlakaṇ dukkhāṇ

Yaṇ pana so⁷ mātu sahasā upakkhalana⁸-gamana-nisīdana
vutthāna⁹-parivattanādisu surādhutta-hatthagato elako viya
ahitundka-hatthagato¹⁰ sappapotako viya ca ākaddhana-
parikaddhana-odhunana-niddhunanādinā upakkamena adhi-
mattaṇ dukkham anubhavati, yañ ca mātu sītūdakapāna-
kāle sītanarakūpapanno viya, unha-yāgubhattādi¹¹-ajjho-
haranakāle angāravutthi-samparikīno viya, lonambilādi-
ajjhoaranakāle khārāpaticchakādi¹²-kammakaranappatto¹³
viya tibbaṇ dukkham anubhoti, idaṇ gabbha-pariharanamū-
lakaṇ dukkhāṇ

Yaṇ pan' assa mūlhagabbhāya mātuyā mittāmacca-suhaj-
jādīhi pi adassanārahe dukkhuppattitthāne chedanaphālanādi-
hi dukkhāṇ uppajjati, idaṇ gabbhavipatti-mūlakaṇ dukkhāṇ

Yaṇ¹⁴ vijāyamānāya mātuyā kammajehi vātehi parivattetvā
narakapāpataṇ viya atubhayānakaṇ yonmaggaṇ patipātiya-

* M 11, 163, S 11, 23

¹ S R āpāyikaṇ °

² S R cm asuci

³ B H usmānā

⁴ S R °pindaṇ

⁵ B samañchana always

⁶ S R °matta

⁷ H pan' eso

⁸ S R pak °

⁹ P utthāna

¹⁰ P S R °gunthika °

¹¹ P dīni

¹² S R Vm khārāpaticchikādi

¹³ B H °kāranap °

¹⁴ R om

mānassa,¹ paramasambādheṇa, yonimukheṇa tālacchiggalena viya nikkaddhiyamānassa mahānāgassa,² narakasattassa viya ca sanghātapabbatehi vicunṇiyamānassa dukkhaṇ uppaṇṇati, idaṇ vi jāyanamūlakaṇ dukkhaṇ

Yaṇ pana jātassa taruna-vana-sadisassa sukumārasarirassa hatthagahana-nahāpana³ - dhovana - colaparimajjanādi - kāle⁴ sūcimukha-khuradhārā-vijjhana-phālana-sadisāṇ⁵ dukkhaṇ uppaṇṇati, idaṇ mātukucchito bahi nikkhamanamūlakaṇ⁶ dukkhaṇ

Yaṇ tato paraṇ pavattiyaṇ attanā va attānaṇ vadhentassa,⁷ acelakavatādivasena ātāpanaparitāpanānuyogam anuyuttassa, kodhavasena abhuñjantassa ubbandhantassa⁸ ca dukkhaṇ hoti, idaṇ attūpakkamamūlakaṇ dukkhaṇ

Yaṇ pana parato vadhabandhanādini anubhavantassa uppaṇṇati, idaṇ parūpakkamamūlakaṇ dukkhaṇ ti Iti imassa sabbassā pi dukkhassa ayaṇ jāti vatthum eva hotitī⁹ Ten' etaṇ vuccati —

Jāyetha no ce narakesu satto,
tatt'h' aggidāhādīkam appasayaṇ,
labhetha dukkhaṇ nu kuhiṇ patitthaṇ,
icc' āha dukkhā ti munidha jātiṇ¹⁰

Dukkhaṇ tīracchesu kasā-patoda-
dandābhigātādi-bhavaṇ¹¹ anekaṇ,
yaṇ taṇ kathaṇ tattha bhavēyya jātiṇ,
vinā tahiṇ jāti tato pi dukkhā

Petesu dukkhaṇ pana khuppiṇāsā
vātātāpādippabhavaṇ vicittaṇ,
yasmā ajātassa na tattha atthi,
tasmā pi dukkhaṇ muni jātim āha

Tibbandhakāre ca asayhasīte,
lokantare yaṇ asuresu dukkhaṇ,
na taṇ bhava tattha na cassa jāti,
yato ayaṇ jāti tato pi dukkhā

¹ S R Vm patipādiya°

² S R mahānāgassa nikkaddhiyamānassa

³ B. nhā°.

⁴ B majjānā°

⁵ S R °dhārāhi viya viṇ°, H Vm °dhārāhi°.

⁶ S R. °mamūlakaṇ

⁷ B H vadhan°

⁸ S R om

⁹ S R Vm hoti

¹⁰ S R jāti

¹¹ P. bhayaṇ.

Yaṅ cāpi gūthanarake viya mātu-gabbhe,
satto vasaṅ cīram, ato baḥi nikkhamañ¹ ca,
paṅgoti dukkham atighoram, idam pi natthi
jātiṅ vinā, iti pi jāti-r-ayaṅ² hi dukkhā

Kiṅ bhāsītena bahunā² nanu yaṅ kuhiñci,
atthi 'dha kiñci³ api dukkham idaṅ kadāci
n' ev' atthi jāti-virahe yad ato Mahesī
dukkhā ti sabbapathamaṅ imam āha jātin ti

Jarānidese jarā ti sabhāvapaccattaṅ

Jīranatā ti ākāraniddeso

Khandiccan ti ādayo tayo kālātikkame kiccāniddeṣā Pac-
chimā dve pakatiniddeṣā Ayaṅ hi jarā ti iminā padena
sabhāvato dīpitā Ten' assā idaṅ sabhāvapaccattaṅ

Jīranatā ti iminā ākārato Ten' assāyaṅ ākāraniddeso

Khandiccan ti iminā kālātikkame danta-nakhānaṅ khandi-
tabhāvakarānakiccato⁴

Pālīccan ti iminā kesalomānaṅ palitabhāvakarānakiccato

Valittacatā ti iminā maṅsaṅ milāpetvā tace valittabhāva-
karānakiccato⁵ dīpitā Ten' assā ime khandiccan ti ādayo
tayo kālātikkame kiccāniddeṣā Te hi imesaṅ vikārānaṅ
dassanavasena pakatībhūtā ti pakatajarā dassitā Yath' eva
hi udākaṣṣa vā vātassa vā aggino vā tinarukkhādīnaṅ⁶ saṅ-
bhaggapalibhaggatāya⁷ vā jhāmatāya vā gatamaggo pakāto
hoti Na ca so gatamaggo, tān' eva udakādini Evam eva
jarāya dantādisu khandiccādivasena gatamaggo pakāto,
cakkhuṅ ummīletvā pi gayhatī Na ca khandiccādīn' eva
jarā, na hi jarā cakkhuvīññeyyā hoti

Āyuno saṅghāni, indriyānaṅ paripāko ti imehi pana padehi
kālātikkame yeva abhivattāya⁸ āyukkhaṅya-cakkhādī-
ndriyaparipāka-sankhātāya pakatīyā⁹ dīpitā (?) Ten' ass' ime
pacchimā dve pakatiniddeṣā ti veditabbā Tattha yasmā
jaraṅ pattassa āyu hāyatī, tasmā jarā āyuno saṅghānī phalū-
pacārena vuttā Yasmā¹⁰ daharakāle suppasannāni sukhumān

¹ B nikkhamanañ ² S R H Vm jāti ayaṅ ³ B H kiñci-r-api.

⁴ P °karanā° ⁵ S H valibhāva°

⁶ S R tinakatthādīnaṅ ⁷ (P saṅsaḡ°)

⁸ P anibhattāya, B atib° ⁹ S R pavattiyā ¹⁰ S R add ca

pi attano visayaṇ sukhen' eva ganhana-samatthāni cakkhā-
dīni indriyāni jaraṇ pattassa paripakkāni ālulitāni avisadāni
olārikam pi attano visayaṇ gahetuṇ asamatthāni honṭi, tasmā
indriyānaṇ paripāko ti phalūpacāren' eva¹ vuttā

Sā pan' esā evaṇ nidditthā sabbā pi jarā pākataṭa paticchannā
ti duvidhā hoti Tattha dantādisu khandādibhāva-dassanato²
rūpadhammesu jarā pākata-jarā nāma Arūpadhammesu
pana jarā tādisassa vikārassa adassanato paticchanna jarā³
nāma Tattha yvāyaṇ khandādibhāvo dissati, so tādisānaṇ
dantādiṇaṇ suviññeyyattā⁴ vanno yeva Taṇ cakkhunā disvā
manodvārena cintetvā ime dantā⁵ jarāya pahatā ti jaraṇ
jānāti, udakatthāne baddhāni gosingādīni oloketvā hetthā
udakassa atthi-bhāvaṇ⁶ jānanaṇ viya

Puna avīci savīcīti evam pi ayaṇ jarā⁷ duvidhā hoti Tattha
maṇi-kanaka-rajata-pavāla-canda-suriyādīnaṇ⁸ mandadasa-
kādisu pānīnaṇ viya ca⁹ pupphaphalapallavādisu apānīnaṇ
viya ca antarantarā vanna visesādīnaṇ dubbūññeyyattā¹⁰ jarā
avīci-jarā nāma, nīrantarajarā ti attho Tato aññesu pana
yathāvuttesu antarantarā vanna visesādīnaṇ suviññeyyattā
jarā savīci-jarā nāma Tattha savīci-jarā upādinnānupādīn-
naka-vasena¹¹ evaṇ dīpetabbā¹² daharakumārakānaṇ hī
pathamam eva khīradantā nāma utthahanti, na te thirā
Tesu pana patitesu puna dantā utthahanti, te pathamam
eva setā honti, jarāvātena pana pahatakāle kālakā honti
Kesā pana⁹ pathamam eva tambā pi honti kālakā pi setā pi
Chavi pana salohitikā¹³ hoti, vaddhantānaṇ vaddhantānaṇ¹⁴
odātānaṇ odātabhāvo kālakānaṇ kālakahāvo paññāyati,
jarāvātena pana pahatakāle valīṇ gānhāti Sabbam pi sassaṇ
vāpītakāle setaṇ hoti, pacchā nilaṇ; jarāvātena pana
pahatakāle pandukaṇ hoti Ambankurenāpi dīpetuṇ vat-
tati eva

Ayaṇ vuccati jarā *ti ayaṇ jarā nāma kathīyati Sā pan'

¹ S R °rena, om eva

² B H khandhādi°

³ S R °channā, om jarā

⁴ S R dubbū°

⁵ S R khandhā

⁶ P °bhāva

⁷ Vism 449

⁸ H add's viya

⁹ S R om

¹⁰ S R duviñ°

¹¹ S R upādinnakavasena, H °nakānupādīn°

¹² S R veditabbā

¹³ P S R °hitakā, H -maṇsā °hitikā

¹⁴ R om

esā khandhaparipākālakḥhanā, maranūpanayanarasā,¹ yob-
banavnāsapaccupatthānā

Jarāyā dukkhattho veditabbo ti ettha pana ayam pi²
sayaṅ na dukkhā, dukkḥassa pana vatthu-bhāvena dukkhā
ti vuttā Katarassa dukkḥassa² Kāyadukkḥassa c' eva
domanassadukkḥassa ca Jinnassa hi attabhāvo jarasakataṅ
viya dubbalo hoti, thātuṅ vā gantuṅ vā nisīdituṅ vā vāya-
mantassa balāyaṅ³ kāyadukkḥaṅ⁴ uppajjati Puttadāre yathā-
pure asallakkhente domanassaṅ uppajjati Iti imesaṅ dvim-
nam pi⁵ dukkhānaṅ vatthu-bhāvena dukkhā ti veditabbā
Api ca

Angānaṅ sīṭhīl-bhāvā, indriyānaṅ vikārato,
yobbanassa vināsena, balassa upaghātato,

vippavāsā satādīnaṅ, puttadārehi attano
appasādanīyato⁶ ca,⁷ bhīyyo bālattapattiyā,

pappoti dukkhaṅ yaṅ macco, kāyikaṅ mānasaṅ tathā,
sabbam etaṅ jarā-hetu, yasmā, tasmā jarā dukhā⁸ ti

Marananiddese cavanakavasena⁹ cuti Eka-catu-pañcak-
khandhāya cutiyā sāmāññavacanam etaṅ

Cavanatā ti bhāvavacanena lakkhananidassanaṅ

Bhedo ti cuti-khandhānaṅ banguppattiparidīpanaṅ¹⁰

Antaradhānaṅ ti ghatassa viya bhinnassa bhinnānaṅ cuti-
khandhānaṅ yena kenaci pariyaēyena thānābhāvaparidīpanaṅ

Maccu maranan ti maccu-sankhātaṅ maranaṅ

Kālo nāma antako, tassa kriyā¹¹ *kālakriyā*¹² Ettāvatā
sammutiyā maranaṅ dīpitaṅ hoti

Idāni paramatthena dīpetuṅ *khandhānaṅ bhedo* ti ādim āha
Paramatthena hi khandhā yeva bhijjanti, na satto nāma
koci marati Khandhesu pana bhijjamānesu satto marati,
bhinnesu mato ti vohāro hoti Ettha ca catupañcavokāra-
vasena khandhānaṅ bhedo. Ekavokāravasena kalebarassa¹³
nikkhepo Catuvokāravasena vā khandhānaṅ bhedo Sesa-

¹ S.R. maranopa°

² S.R. add jarā

³ S.R. balava

⁴ S. kāyika°.

⁵ S.R. om

⁶ S.R. Vm °niyato

⁷ S.R. Vm c' eva

⁸ B S R H dukkhā

⁹ P S R cavanavasena

¹⁰ S.R. angup°

¹¹ R. add's ti.

¹² H kālan° ~

¹³ B H kalevara° always

dvayavasena kalebarassa¹ nikkhepo vedītabbo Kasmā² Bhavadvaye pi rūpakāya-sankhātassa kalebarassa¹ sambhavato.² Yasmā vā Cātummahārājikādisu khandhā.bhujant'eva, na kiñci nikkhipati, tasmā tesañ vasena khandhānañ bhedo Manussādisu kalebarassa¹ nikkhepo

Ettha ca kalebarassa nikkhepakaranato maranañ *kalebarassa nikkhepo* ti vuttañ

Jvītvīndriyassa upacchedo ti imnā indriyabaddhass'eva maranañ nāma hoti, anīndriyabaddhassa māranañ nāma n'atthī ti dasseti Sassañ matañ, rukkho mato ti idañ pana vohāramattam eva Atthato pana evarūpāni vacanāni sassādīnañ khayavayabhāvam eva dīpenti

Idaṅ vuccati maranan ti idaṅ sabbam pi maranañ nāma kathīyati

Api c' ettha khanīkamaranañ, sammutīmaranañ, samucchēdamaranan ti ayam pi bhedo vedītabbo Tattha khanīkamaranañ nāma pavatte rūpārūpadhammānañ bhedo. Tisso mato, Phasso mato ti idaṅ sammutī-maranañ nāma Khīnāsavassa appatisandhikā kālakiriya³ samucchēdamaranañ nāma Imasmīñ pan'atthe³ sammutī-maranañ adhippetañ Jātīk khayamaranañ, upakkamamaranañ, sarasamaranañ āyuk khayamaranañ, puññakkhayamaranan ti pi tass'eva nāmañ. Tay' idaṅ cutī-lakkhanañ, viyoga-rasañ, vipavāsa-paccupatthānañ

Maranassa dukkhattho vedītabbo ti ettha pana idam pi sayañ na dukkhañ, dukkhassa pana vatthubhāvena dukkhan ti vuttañ Māranantikā hī⁴ sārīrikā vedanā pativāte gahitā āditta-tinukkā viya sarīsañ nīdahanti⁵ Narakanīmittādīnañ upatthahanakāle⁶ balavadomanassañ uppajjati Iti mesañ dvinnam pi⁷ dukkhānañ vatthu bhāvena dukkhan ti vedītabbañ Api ca

Pāpassa pāpakammādi-nīmittam anupassato,

• bhaddassāpasahantassa,⁸ viyogañ piyavatthukañ⁹

¹ B H kalevara° *always*

² B H sabbhāvato

³ B S R pan' ettha

⁴ B P Maranan ti kāyikā

⁵ nīḍḍa° (?)

⁶ P upatthāna°

⁷ S R om pi

⁸ B P H °sopa°, S R bhaddassa-m-asahantassa

⁹ Vm °vatthuto.

mīyamānassa yaṅ dukkhaṅ, mānasaṅ¹ avisesato,
sabbesaṅ cā pi yaṅ sandhi-bandhanacchedanādikaṅ

viṭṭujjamāna-mammānaṅ,² hotidukkhaṅ sarīrajaṅ,
asayham appatikāraṅ,³ dukkhass' etass' idaṅ yato,
maranaṅ vatthu, ten' etaṅ dukkham icc' eva bhāsitan ti

Api ca imāni jāti-jarā-maranāni nāma imesaṅ sattānaṅ vadha-
kapaceāmittā⁴ viya otāraṅ gavesantāni vicaranti Yathā hi
purisassa tīsu paccāmittesu otānāpekkhesu vicarantesu eko
vadeyya Ahaṅ asuka-araññassa nāma vannaṅ kathetvā etaṅ
ādāya tattha gamissāmi, ettha mayhaṅ dukkaraṅ n' atthi
ti, dutiyo vadeyya Ahaṅ tava etaṅ gahetvā gatakāle pothe-
tvā dubbalaṅ karissāmi, ettha mayhaṅ dukkaraṅ n' atthi
ti, tatiyo vadeyya Tayā etasmīṅ pothetvā dubbale kate
tinhena asinā sisacchedanaṅ nāma mayhaṅ bhāro hotū ti—
te evaṅ⁵ vatvā⁶ tathā kareyyuṅ Tattha pathamapaccāmit-
tassa araññassa⁷ vannaṅ kathetvā taṅ ādāya tattha gatakālo
viya suhajja ñāti-mandalato nikkaddhitvā yattha kathaci
nibbattāpanaṅ nāma jātiyā kiccaṅ, dutiyassa pothetvā dub-
balakaraṅ viya nibbattakkhandhesu nipatitvā parādhīna-
mañcaparāyanabhāvakaranaṅ jarāya kiccaṅ, tatiyassa tin-
hena asinā sisacchedanaṅ viya jīvitakkhaya-pāpanaṅ mara-
nassa kiccaṅ ti veditabbaṅ

Api c' ettha jātidukkhaṅ sādīnava-mahākantārappaveso
viya datthabbaṅ Jarādukkhaṅ tattha annapānarahitassa
dubbalaṅ viya datthabbaṅ Maranadukkhaṅ dubbalassa iriyā-
pathavattane⁸ vihataparakkamassa vālādīhi anayavyasanā-
pādanaṅ⁹ viya datthabban ti¹⁰

Sokaniddese vyasatīti¹¹ vyasanaṅ¹², hitasukhaṅ khīpati vid-
dhaṅsetīti attho

Ñātīnaṅ vyasanaṅ¹² ñāti-vyasanaṅ Cora-roga-bhayādīhi
ñātikkhaya ñātivināso ti attho Tena ñāti-vyasana

¹ S R mānusaṅ

² °dhammānaṅ *all MSS*

³ S R °appatikāraṅ

⁴ S °mittāni

⁵ S R ekato

⁶ S R hutvā

⁷ S R H arañña

⁸ H °pathappavat°

⁹ S R °sanapāpanaṅ

¹⁰ P *om ti*

¹¹ S.R. viyassatīti, H. viyasa°

¹² B P H. bya° *always*

Phutthassāti ajjhotthatassa abhibhūtassa samannāgatassāti attho.

Sesesu pi es' eva nayo.

Ayaṅ pana viseso: bhogānaṅ vyasanaṅ¹ *bhogavyasanaṅ*; rājacorādi-vasena bhogakkhayaṅ bhogaṅvināso ti attho. Rogo yeva vyasanaṅ *rogavyasanaṅ*. Rogo hi ārogaṅ vyasati² vināsetīti vyasanaṅ. Silassa vyasanaṅ *silavyasanaṅ*. Dusilyass' etaṅ nāmaṅ. Sammādiṭṭhiṅ vināsayamānā³ uppannā diṭṭhi eva vyasanaṅ *diṭṭhi-vyasanaṅ*. Etthā ca purimāni dve anipphannani. Pacchimāni tīni nipphannāni tilakkhaṇabbhāhatāni. Purimāni⁴ ca tīni neva kusalāni, na akusalāni. Siladiṭṭhi-vyasanadvayaṅ akusalaṅ.

Aññataraññatarena ti⁴ gahitesu vā yena kenaci, agahitesu vā mittāmaccaṅvyasanādisu yena kenaci.

Samannāgatassāti samanubandhanassa⁵ aparimuccamānassa.

Aññataraññatarena dukkhadhammenā ti yena kenaci sokaḍukkhassa uppattihetunā.

Soko ti socanakavasena soko. Idaṅ tehi⁶ kāraṇehi uppajjanakasokassa sabhāvapaccattaṅ.

Socanā ti socanākāro.

Socitattan ti socitabhāvo.

Anto soko ti abbhantare⁷ soko. Dutiyapadaṅ upasagga-vasena⁸ vaddhitaṅ. So hi abbhantare⁹ sukkhāpento viya parisukkhāpento upajjatīti 'anto soko, anto parisoko' ti vuccati.

Cetaso pariṅjhāyanā ti cittassa jhāyanākāro.¹⁰ Soko hi uppajjamāno aggi viya cittaṅ jhāpeti paridahati,¹¹ cittaṅ me jhāmaṅ, na me kiñci paṭibhāti ti vadāpeti. Dukkhitō mano dummano. Tassa bhāvo *domanassaṅ*.¹²

Anupavittḥatṭhena soko va sallaṅ ti *sokasallaṅ*.

Ayaṅ vuccati soko ti ayaṅ soko nāma kathīyati.

So panāyaṅ kiñcāpi atthato domanassavedanā va hoti;

¹ B.P.H. bya *always*.

² S.R. viyassati; H. viyasati.

³ S.R. viddhaṅsaya°.

⁴ *Vbh.* 100.

⁵ S.R. °bandhassa; H. °bandhantassa.

⁶ S.R.H. etehi.

⁷ S.R. °tara.

⁸ S.R. °saggena.

⁹ S.R.H. °taraṅ.

¹⁰ P. jhānā°.

¹¹ S.R. dahati, paridahati (?).

¹² *Text* 100.

evaṅ sante pi anto nijjhānalakkhano, cetaso parinijjhāya-
naraso, anusocanapaccupatthāno¹ Sokassa dukkhattho ve-
ditabbo ti ettha pana ayaṅ sabhāvadukkhattā ceva dukkhassa
ca vatthu-bhāvena dukkho ti vutto. Kataradukkhassāti²
Kāyikadukkhassa³ cevā javanakkhane ca domanassa-duk-
khassa Sokavegena hi hadaye mahāgando⁴ utthahitvā
paripaṇṇitvā bhijjati, mukhato vā kālalohitaṅ nikkhamati,
balavaṅ⁵ kāyadukkhaṅ uppajjati, ettakā me ñātayo khayaṅ
gatā, ettakā me bhogā ti cintentaṅ ca balavaṅ domanassaṅ
uppajjati Iti imesaṅ dvinnāṅ dukkhānaṅ vatthu-bhāvena
p' esa dukkho ti veditabbo Api ca

Sattānaṅ hadayaṅ soko, sallaṅ viya vittujjati,
aggitatto va nārāco, bhusañ ca dahate⁶ puna
samāvahati ca vyādhijarāmaranabhedanaṅ,
dukkham pi vividhaṅ yasmā, tasmā dukkho⁷ ti

vuccatīti.

Paridevaniddese mayhaṅ dhītā, mayhaṅ putto ti evaṅ
ādiṣṣa ādiṣṣa⁸ devanti rodanti etenāti ādevo Taṅ taṅ vannaṅ
parikittetvā parikittetvā devanti etenāti paridevo Tato
parāmi dve dve padāni purimadvayass' eva ākārahāvanid-
desavasena vuttāni

Vācā ti vacanaṅ

Palāpo ti tucchaṅ niratthakavacanaṅ

Upaddhabhanita-aññabhanitādivasena virūpo palāpo⁹ vip-
palāpo

Lālappo ti punappunaṅ lapanāṅ

Lālappanākāro lālappanā

Lālappitassa bhāvo lālappitattaṅ

Ayaṅ vuccati paridevo ti ayaṅ paridevo nāma kathiyati
So lālappanalakkhano, gunadosaparikittanaraso, sambhama-
paccupatthāno Paridevassa dukkhattho veditabbo ti ettha
pana ayam pi sayaṅ na dukkho, kāyadukkhā-domanassa-duk-
khānaṅ pana vatthu-bhāvena dukkho ti vutto Paridevanto
hi attano khandhaṅ mutthīhi potheti, ubho hi hatthehi uraṅ

¹ S R socana°

⁴ S R add vā

⁷ H dukkhan

² R S om ti

⁵ S balava

⁸ S R om

³ S R kāyaduk°

⁶ P dahate

⁹ S R add ti

paharati piṅṣati,¹ sīsena bhittiyā saddhuṅ yujjhati, ten' assa balavaṅ kāyadukkhāṅ uppajjati Ettakā me ñātayo khayaṅ vayaṅ abbhatthaṅ gatā tī ādini cinteti,² ten' assa balavaṅ domanassaṅ uppajjati Iti imesaṅ dvinnam pi dukkhānaṅ vatthu-bhāvena dukkho tī veditabbo Apī ca

Yaṅ sokasallavīhato paridevamāno
kanthottha-tālu-tala³-sosaṅgam appasayaṅ,
bhīyyo 'dhamattam adhiḅacchati yeva dukkhāṅ,
dukkho tī tena Bhāḅavā paridevam āhā tī.

Dukkha-domanassaniddesā hetthā Dhammasangahattha-kathāyaṅ vanṇitattā pākātā eva⁴ Lakkhanādini pana tesāṅ tattha⁵ vuttān' eva Dukkhasa dukkattho veditabbo, domanassassa dukkhattho veditabbo tī ettha pana ubhayam p' etaṅ sayaṅ ca dukkhattā kāyīkacetasi dukkhānaṅ ca vatthu-bhāvena dukkhan tī vuttaṅ Hatthapādānaṅ hi kannanāsikānaṅ ca chedanadukkhena dukkhitassa, anāthasā-lāyaṅ ucchittha-kapālaṅ purato katvā nīpanassa, vanamu-khehi pulavakesu⁶ nikkhamantesu balavaṅ kāyadukkhāṅ uppajjati Nānārangaṅ vatta-vattha⁷-manuññālankāraṅ nak-khattaṅ kilantaṅ mahājanaṅ disvā balavadomanassaṅ uppaj-jati Evaṅ tava dukkhassa dvinnam pi dukkhānaṅ vatthu-bhāvo veditabbo. Apī ca

Pīleti kāyīkam idaṅ, dukkhāṅ dukkhāṅ ca mānasaṅ bhīyyo janayati yasmā tasmā, dukkhan tī visesato vuttan tī

Ceto-dukkhasamappitā pana kese pakīriya urāni patipīṅ-senti,⁸ āvattanti vivattanti, chīṅṅapapātaṅ papatanti, satthaṅ āharanti, viṣaṅ khādanti, rajjuyā ubbandhanti, aggaṅ pavī-santi, taṅ taṅ viparītaṅ vatthuṅ tathā tathā vippatīsārīno⁹ paridayhamānacittā cintenti Evaṅ domanassassa ubhin-nam pi dukkhānaṅ vatthu-bhāvo veditabbo Apī ca

Pīleti yato cittaṅ, kāyassa ca pīlanaṅ samāvahati,
dukkhan tī domanassaṅ, vidomanassā¹⁰ tato āhūti¹¹

¹ BH piṅṣati

² BH °tesī

³ S R Vm °gala

⁴ Asl 41, 256

⁵ S R om

⁶ S pulavesu

⁷ S R nānārāḅavathā

⁸ BH °piṅṣenti, R °piṅṣanti

⁹ H. °tissārīno

¹⁰ H pi domanassaṅ

¹¹ BH °ahūti

Upāyāsaniḍḍese āyāsanatthena āyāso Saṅsīdana-visidānākārappavattassa cīttakīlamathass' etaṅ nāmaṅ

Balavaṅ¹ āyāso upāyāso

Āyāsītabhāvo² āyāsītattaṅ

Upāyāsītabhāvo³ upāyāsītattaṅ

Ayaṅ vuccati upāyāso ti ayaṅ upāyāso nāma kathīyati So pan' esa vyāsattīlakkhano, nīttunānāraso, visādapaccupattihāno Upāyāsassa dukkhattho vedītabbo ti ettha pana ayam pi sayāṅ na dukkho, ubhinnam pi⁴ dukkhānaṅ⁵ vatthu-bhāvena dukkho ti vutto Kupitena hi raññā issariyaṅ acchīditvā hataputta-bhātīkānaṅ ānattavadhānaṅ⁶ bhayena ataviṅ pavīsītvā nilīnānaṅ mahāvīsādappattānaṅ dukkhatthānena dukkhaseyyāya dukkhanisaṅgāya balavaṅ kāyadukkhāṅ uppajjati Ettakā no nītakā, ettakā bhogā natthā ti cīntentānaṅ balavadomanassaṅ uppajjati Iti imesaṅ dvīnam pi dukkhānaṅ vatthu-bhāvena dukkho ti vedītabbo ti Apī ca

Cīttassa⁷ parīdahanā,⁸ kāyassa visādanā ca adhīmatṭaṅ, yaṅ dukkham upāyāso, janeti dukkho tato vutto

Ettha ca mandaggīnā anto bhājane yeva telādīnaṅ pāko vīya soko Tikkhaggīnā paccamānassa bhājanato bahī nīkkhamaṅ vīya parīdevo Bahī nīkkhantāvasesassa nīkkhamītum pi appahontassa anto bhājane yeva yāva parīkkhayā pāko vīya upāyāso datthabbo

Appīyasampayogaḍḍese yassā ti ye assa

Anīttā ti aparīyesītā Parīyesītā vā hontu, aparīyesītā vā, nāmam' ev' etaṅ amanāpārammanānaṅ

Manasmiṅ na kamanti na pavīsīntīti akantā Manasmiṅ na appīyanti, na vā manaṅ vaddhentiṅti amanāpā

Rūpā ti ādī tesaṅ sabhāvanīdassanaṅ

Anatthaṅ kāmentī icchāntīti anāttakāṅṅā

Ahītaṅ kāmentī icchāntīti ahītakāmā

Aphāsukaṅ⁹ dukkhavīhāraṅ kāmentī icchāntīti aphāsukākāmā¹⁰

¹ S R balava

² S R Āyāsītassa bhāvo

³ S R °sītassa bhāvo

⁴ S R H add pana

⁵ S R om

⁶ H. ānatī°

⁷ H Vm add ca

⁸ S R dayhanā

⁹ S R Aphāsu

¹⁰ S R aphāsukāmā

Catūhi yogehi khemaṇṇ nibbhayaṇ vivattaṇ na icchanti, sabhayaṇ vattam eva nesaṇ kāmenti icchantitī *ayogakkhemakāmā*.

Api ca saddhādīnaṇ vuddhi-sankhātassa atthassa akāmanato, tesañ yeva hāni sankhātassa anatthassa ca kāmanato *anattakāmā*

Saddhādīnaṇ yeva upāyabhūtassa hitassa akāmanato saddhā-hāni-ādīnaṇ upāyabhūtassa ahitassa ca kāmanato *ahitakāmā*

Phāsukavihārassa¹ akāmanato, aphāsukavihārassa² ca kāmanato *aphāsukakāmā*³

Yassa kassaci nibbhayassa akāmanato, bhayassa ca kāmanato *ayogakkhemakāmā* ti evam p' ettha⁴ attho datthabbo

Sangatī ti gantvā saṇyogo

Samāgamo ti āgatehi saṇyogo

Samodhānan ti thānanisaṇṇādisu sahabhāvo

Missībhāvo ti sabbakiccānaṇ saharanaṇ Ayaṇ satta-vasena yojanā Sankhāravasena pana yaṇ labbhati, taṇ gahetabbaṇ

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ appiyasampayogo nāma kathiyati So anitthasamodhānalakkhano, cittavighātakaranaṇaso, anattabhāvapaccupatthāno So atthato eko dhammo nāma natthi Kevalaṇ appiyasampayuttānaṇ duvidhassāpi dukkhassa-vatthu-bhāvato dukkho ti vutto Anitthāni hi vatthūni samodhānatatāni vijjhana-chedana-phālanādīhi kāyīkam pi⁵ dukkhaṇ uppādentī, ubbejjananato⁶ mānasam pi Ten' etaṇ vuccati

Disvā va appiye dukkhaṇ, pathamaṇ hoti cetasi, tadupakkama sambhūtam atha kāye yato idha, tato dukkhadvayassāpi, vatthuto so Mahesinā dukkho vutto⁷ ti viññeyyo, appiyehi samāgamo ti

Piyavippayoganiddeso vutta-patipakkhanayena vedītabbo

Mātā vā ti ādi pan' ettha atthakāme sarūpena dassetuṇ vuttaṇ Tattha mamāyatitī *mātā*

¹ S R Phāsuvī°

² S R aphāsuvī°

³ S R aphāsukāmā

⁴ P S R evam ettha

⁵ S R om pi.

⁶ B H °janayato, P °gaṇ janayato, S R ubbejjanīyato

⁷ B vatto

Piyāyatitī *pitā*
 Bhajatitī *bhātā* Tathā *bhaginī*
 Mettāyantitī *mittā* Minantitī vā *mittā*¹, sabbaguyhesu
 anto pakkhipantitī² attho

Kiccakaraniyesu sahabbhāvattkena amā hontitī *amaccā*
 Ayaṇ amhākaṇ ajjhattiko ti evaṇ jānantī, ñāyantitī vā
nātī

Lohitena sambandhā ti *sālohitā* Evam etāni padāni
 atthato veditabbāni

Ayaṇ vuccatīti ayaṇ piyehi vippayogo nāma kathiyati
 So itthavatt huviyogalakkhano, sokuppādanaraso, vyasana-
 paccupatthāno So atthato eko dhammo nāma n' atthi
 Kevalaṇ piyavippayuttānaṇ duvidhassāpi dukkhassa vatthu-
 bhāvato dukkho ti vutto Itthāni hi vatthūni viyujjamānāni
 sarīrassa sosana-milāpanādi-bhāvena kāyikam pi dukkhaṇ
 uppādentī, yam pi no ahosi, tam pi no n' atthi ti anu-
 socāpanato mānasam pi Ten' etaṇ vuccati

Ñāti-dhanādi-viyogā, sokasarasamappitā vitujjanti
 bālā yato tato 'yaṇ, dukkho ti mato piyaviyogo³ ti

Ichhānidde⁴ *jātidhammānan* ti jāti-sabhāvānaṇ jāti-
 pakatikānaṇ

Ichhā uppajjati tanhā uppajjati

Aho vatā ti patthanā

Na kho pan' etaṇ icchāya pattabban ti yaṇ etaṇ aho vata
 mayaṇ na jāti-dhammā assāma, na ca vata no jāti āgaccheyyā
 ti evaṇ pahīnasamudayesu sādhusu vijjamānaṇ ajātidham-
 mattaṇ, parinibbutesu ca vijjamānaṇ jātiyā anāgamaṇ
 icchitaṇ, taṇ icchantassāpi maggabhāvanāya vinā apattab-
 bato anicchantassa⁵ ca bhāvanāya pattabbato na icchāya
 pattabbaṇ nāma hoti

Idam pī ti etam pi Parisesāni⁶ upādāya pi-kāro

Yaṇ p' icchan ti yena pi dhammena alabbhaneyyaṇ vat-
 thuṇ icchanto na labhati, taṇ alabbhaneyya-vatthu⁷-iccha-
 naṇ dukkhan ti veditabbaṇ

¹ S R om ti vā mittā

³ Vm °vippayogo

⁶ P B H Upari sesāni

² B P H °pentitī

⁴ Vbh 101

⁵ S R °tassāpi

⁷ H S R °vatthumhi

Jarā-dhammānan ti ādisu pi¹ es' eva nayo Evam ettha alabbhaneyya-vatthūsu icchā va yaṇ p' icchaṇ na labbhati, tam pi dukkhan ti vuttā Sā alabbhaneyya-vatthu-icchanalakkhanā, tappariyesanarasā, teṣaṇ appattipaccupatthānā² Dvinnāṇ pana dukkhānaṇ vatthu-bhāvato dukkhā ti vuttā

Ekacco hi rājā bhavissati ti sambhāvito hoti, so chinna-bhinnaganena parivārito pabbatavisamaṇ vā vanagahanaṇ vā pavisati Atha rājā taṇ pavattiṇ űatvā balakāyaṇ peseti³ So rājapurisehi nihataparivāro sayam pi laddhappahāro palāyamāno rukkhantaraṇ vā pāsānantaraṇ vā pavisati Tasmiṇ samaye mahāmegho utthahati, tibbandhakārā kālavaddalikā hoti Atha naṇ samantato kālakupillikādayo pānā parivāretvā ganhanti, ten' assa balavakāyadukkhāṇ uppaṇjati Man ekaṇ⁴ nissāya ettakā űātī ca⁵ bhogā ca vinatthā ti cintentassa balavadomanassaṇ uppaṇjati Iti ayaṇ icchā imesaṇ dvinnam pi dukkhānaṇ vatthubhāvena dukkhā ti veditabbā Api ca

Taṇ taṇ patthayamānānaṇ, tassa tassa alābhato yaṇ vighātamayaṇ dukkhāṇ, sattānaṇ idha jāyati, alabbhaneyya-vatthūnaṇ, patthanā tassa kāranaṇ yasmā tasmā Jino dukkhāṇ, icchitālābham abravī⁶ ti.

Upādānakkhandhaniddese *sankhūtenā* ti desanaṇ sandhā ya vuttaṇ Dukkhaṇ hi ettakāni dukkhasatāni ti vā ettakāni dukkhasahasāni ti vā ettakāni dukkhasatasahasāni ti vā sankhipituṇ na sakkā, desanā⁷ pana sakkā, tasmā dukkhāṇ nāma aññaṇ kiñci n' atthi,⁸ *sankhūtena pañcupādānakkhandhā dukkhā* ti desanaṇ sankhipanto⁹ evam āha

Seyyathīdan ti nipāto Tassa te katame ti ce ti¹⁰ attho

Rūpūpādānakkhandho ti ādīnaṇ attho khandhavibhange vanṇito yeva Khandhānaṇ dukkhattho veditabbo ti ettha pana

¹ S R om pi

² H apatti°

³ B H S R pesesi

⁴ S R ekakaṇ

⁵ S. om

⁶ P abruvī

⁷ S R desanaṇ

⁸ S R na aññaṇ kiñci, om natthi.

⁹ B P H °pento

¹⁰ P om ce ti, S R iti ce t.

Jātuppabhutikaṇ dukkhaṇ, yaṇ vuttaṇ idha Tādinā,
avuttaṇ yañ ca taṇ sabbhaṇ, vinā ete na vijjati
yasmā tasmā upādānakkhandhā sankhepato ime,¹
dukkhā ti vuttā dukkhanta-desakena Mahesinā

Tathā hi indhanam² iva pāvako, lakkham iva paharanāni,
gorūpam iva danṣa-makasādayo, khattam iva lāyakā, gāmaṇ
viya gāmaghātakā, upādānakkhandhapañcakam eva jāti-
ādayo nānappakārehi bādhayamānā³ tinalatādini viya bhū-
miyaṇ, puppha-phala-pallavādini⁴ viya rukkhesu, upādānak-
khandhesu yeva nibbattanti Upādānakkhandhānaṇ ca ādi-
dukkhaṇ jāti Majjhe-dukkhaṇ jarā Pariyosāna-dukkhaṇ
maranaṇ Māranantikadukkhābhīghātena⁵ paridayhamā-
nadukkhāṇ⁶ soko Tad asahanato lālappanadukkhāṇ⁷ pa-
ridevo Tato dhātukkubhasankhāta-anitthaphotthabba⁸-
samāyogato kāyassa ābādhana⁹ dukkhāṇ dukkhāṇ Tena
bādhiyamānānaṇ⁹ puthujjanānaṇ tattha paṭighuppattito
ceto-bādhana¹⁰ dukkhāṇ¹⁰ domanassaṇ Sokādi-vuddhiyā ja-
nitavisādānaṇ anutthunanadukkhāṇ upāyāso Manoratha-
viḡhātappattānaṇ icchā-viḡhātadukkhāṇ icchitālābho ti evaṇ
nānappakāratato upaparikkhiyamānā upādānakkhandhā va
dukkhā ti Yad etaṇ ekam ekaṇ dassetvā vuccamānaṇ¹¹
anekehi kappehi na sakkā asesato vattuṇ, taṇ sabbam pi
dukkhaṇ ekajalabindumhi sakalasaṃmuddajalasaṇ viya yesu
kesuci pañcasu upādānakkhandhesu sankhīpitvā dassetuṇ
sankhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā ti Bhagavā avocāti

*Dukkhasaccamiddesakathā nitthitā*¹²

[*Samudayasaccamiddesa*]

Samudayasaccamiddese yā 'yaṇ tanhā' ti¹³ yā ayaṇ tanhā
*Ponobbhavikā*¹⁴ ti punabbhavakaranaṇ punobbhavo¹⁵,
Punobbhavo¹⁵ silam assāti ponobbhavikā¹⁴ Apī ca punab-

¹ P idha

² B S mdanam

³ S R bādhiyanti nāma

⁴ S R °vāni

⁵ H adds bādhiyamānānaṇ

⁶ P °dayha° S R °dayhanaduk°

⁷ H °kho

⁸ P °potthabba

⁹ R bādhiya°, H bādhiya°

¹⁰ S R om ceto

¹¹ P ucca°

¹² P S R om nitthitā

¹³ Text 101

¹⁴ P S R Ponobha°

¹⁵ S R punobbhavo

bhavaṇ¹ deti, punabbhavāya¹ saṇvattati, punappunaṇ bhave nibbattetīti ponobbhavika² Sā pan' esā punabbhavassa¹ dāyikā pi atthi, adāyikā pi Punabbhavāya¹ saṇvattanikā pi atthi³ asaṇvattanikā pi, dinnāya patisaṇdhiyā upadhivepakka-mattā⁴ pi Sā punabbhavaṇ¹ dadamānā pi adadamānā pi⁵ Punabbhavāya¹ saṇvattamānā pi asaṇvattanikā⁶ pi dinnāya patisaṇdhiyā upadhivepakkamattā⁴ pi ponobbhavikā evāti nāmaṇ labhati

Abhinandanasankhātena nandirāgena sahaḡatā ti *nandirāgasahaḡatā* Nandirāgena saddhiṇ atthato ekattam eva ḡatā ti vuttaṇ hoti

Tatra tatrābhinandinī ti yatra yatra attabhāvo⁷ tatra tatrābhinandinī Rūpādisu vā ārammanesu tatra tatrābhinandinī Rūpābhinandinī, sadda - gandha-rasa - photthabba-dhammābhinandinī ti attho

Seyyathīdan ti nīpāto Tassa sā katamā ti ce ti attho

Kāmatanhā ti kāme tanhā kāmatanhā Pañcakāmaguṇīkarāḡass' etaṇ adhivacanaṇ⁸

Bhave tanhā *bhavatanhā*. Bhavapatthanā-vasena uppanassa⁹ sassataditthi-sahaḡatassa rūpārūpabhavarāḡassa ca jhānaṇkāntiyā c' etaṇ adhivacanaṇ

Vibhave tanhā *vibhavatanhā* Ucchedaditthi-sahaḡatassa rāḡass' etaṇ adhivacanaṇ

Idāni tassā tanhāya vatthuṇ vitthārato dassetuṇ *sā llopan' esā* ti ādīm āha

Tattha *uppaḡatī* ti jāyati

Nivisatī ti punappunaṇ¹⁰ pavatti-vasena patitthahati

Yaṇ loke piyaṇrūpaṇ sātaraṇpan ti yaṇ lokasmiṇ piyasabhāvaṇ c' eva madhurasabhāvaṇ ca

*Cakkhuṇ*¹¹ *loke* ti ādisu lokasmiṇ hī cakkhādisu mamattena abhinivittā sattā sampattiyaṇ patitthitā attano cakkhuṇ ādāsādisu nimittaḡgahanānusārena vipasanna-pañcapasādaṇ¹² suvannavimāne ugghātita-maṇī-sihapaṇjaraṇ viya maṇṇanti Sotaṇ rajatapanāḡkaṇ viya pāmangasuttakaṇ viya

¹ B H punob°

² P S R. ponobha°

³ R om

⁴ S R °vepakka

⁵ S R om

⁶ P S R °tamānā

⁷ H °bhāve

⁸ P S R nāmaṇ

⁹ H add's rāḡassa

¹⁰ S R. °puna

¹¹ H. °khu

¹² H °sannaṇ°

ca maññanti Tunganāsā tī laddhavohāraṅ ghānaṅ vattetvā
 thapita-harītālavattīṅ viya maññanti Jivhaṅ-rattakamba-
 lapataṅ viya mudu-siniddha-madhura-rasadaṅ maññanti
 Kāyaṅ sālalatthi viya suvannatoranaṅ viya ca maññanti
 Manaṅ aññesaṅ manena 'asadiṣaṅ ulāraṅ maññanti Rūpaṅ
 suvannakanikārapupphādivannaṅ viya Saddaṅ matta-
 karavīka-kokīla-mandadhamita-manivaṅsa-nighosaṅ¹ viya
 Attanā patīḷaddhāni catusamutthānika-gandhārammanā-
 dīni kassa aññassa evarūpāni atthī tī maññanti Tesāṅ
 evaṅ maññamānānaṅ tāni cakkhādīni piyarūpāni ceva honti²
 sātārūpāni ca³ Atha nesaṅ tattha anuppannā ceva tanhā
 uppajjati, uppannā ca punappunaṅ pavattivasena⁴ nīvisati,
 tasmā Bhagavā cakkhūṅ⁵ loke piyarūpaṅ sātārūpaṅ etth' esū
 tanhā uppaṅgamānā uppaṅgaṭī tī ādim āha

Tattha uppaṅgamānā tī yadi⁶ uppajjati, tadā' ettha uppa-
 jātīti attho Esa nayo sabbatthāpīti.⁷

*Samudayasaccamiddesa-kathā*⁸

[Nirodhasaccamiddesa]

Nirodhasaccamiddese yo tassā yeva tanhāyā tī⁹ ettha yo
 tass' eva dukkhassā tī vattabbe yasmā samudayanīrodhen'
 eva¹⁰ dukkhaṅ nirujjhati, no aññathā, yath' āha

*Yathā pi¹¹ mūle anupaddave dalhe,¹²
 chinno pi rukkho puna-d eva¹³ rūhati,
 evam pi tanhānusaye anūhate,
 nibbattate¹⁴ dukkham idaṅ punappunā tī **

Tasmā taṅ dukkhanīrodhaṅ dassento samudayanīrodhena
 dassetuṅ evam āha Sīhasamānavuttino hi Tathāgatā Te
 dukkhaṅ nirodhentā¹⁵ dukkhanīrodhañ ca dassentā¹⁵ hetumhi
 patipajjanti, na¹⁶ phale Suvānavuttino pana aññatitthiyā
 Te dukkhaṅ nirodhentā¹⁵ dukkhanīrodhañ ca dassentā¹⁵ atta-

* Dhṛp 338

¹ P °manivaṅṣasaṅg° ² R om ³ R adds honti.

⁴ B pavatta° ⁵ H °khu ⁶ S R H yadā ⁷ S R °thāti.

⁸ H adds nīṭṭhitā ⁹ Vbh 103 ¹⁰ S R °dhena, om eva

¹¹ S R. hi ¹² B dale, H dale ¹³ P S R puna-r' eva

¹⁴ P S R Vm °tatī ¹⁵ H °ento * ¹⁶ S R po

kilamathānuyogena ceva tass' eva ca desanāya phale patipajjanti, na hetumhī sihasamānavuttitāya Satthā hetumhī patipajjanto yo tassā yevā ti ādim āha

Tattha tassā yevā ti yā sā uppatti-nivesa-vasena hetthā pakāsītā, tassā yeva

Asesavirāganrodho¹ ti ādini sabbāni nibbāna-vevacanān' eva Nibbānaṅ hi āgamma tanhā asesā virajjati² nirujjhati, tasmā taṅ tassā yeva tanhāya asesavirāganirodho ti vuccati Nibbānaṅ ca āgamma tanhā cajiyati, patinissajjiyati, muccati, na alliyati, tasmā nibbānaṅ cāgo, patinissaggo, mutti, anālayo ti vuccati

Ekam eva hi nibbānaṅ Nāmāni pan' assa sabbasankhātānaṅ nāma-patipakkhavasena anekāni³ nibbāna-vevacanān' eva honti Seyyathidaṅ² Asesavirāganirodho, cāgo, patinissaggo, mutti, anālayo, rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, tanhākkhayo, anuppādo, appavattaṅ, animittaṅ, appanīhitaṅ, anāyūhanaṅ, appatisandhi,⁴ anupavatti,⁵ agatī, ajātaṅ, ajaraṅ, avyādhi, amataṅ, asokaṅ, aparidevaṅ, anupāyasaṅ, asankilthān ti ādini

Idāni maggena chinnāya, nibbānaṅ āgamma appavattipattāya pi ca tanhāya yesu vatthūsu tassā uppatti dassitā, tatth' eva abhāvaṅ dassetuṅ sā kho pan' esā ti ādim āha

Tattha yathā puriso khette jātaṅ titta⁶-alābuvallīṅ dīsvā aggato patthāya mūlaṅ pariyesitvā chindeyya, sā anupubbena milāyitvā appavattiṅ⁷ gaccheyya, tato tasmīṅ khette tittalābu niruddhā pahīnā ti vucceyya Evam eva khette tittalābu viya⁸ cakkhādisu tanhā Sā ariyamaggena mūlacchinā nibbānaṅ āgamma appavattiṅ⁹ gaccheyya⁹ Evaṅ gatā pana tesu vatthūsu khette⁴ titta-alābu viya na paññāyati Yathā ca atavito core ānetvā nagarassa dakkhinadvāre ghāteyyuṅ, tato ataviyaṅ corā matā ti vā māritā ti vā vucceyyuṅ; evam eva¹⁰ ataviyaṅ corā viya yā cakkhādisu tanhā, sā dakkhinadvāre corā viya nibbānaṅ āgamma niruddhattā nibbāne niruddhā Evaṅ niruddhā pana tesu vatthūsu ata-

¹ B. °nrodhā.

⁴ SR om

⁶ P tittaka

⁹ H gacchati

² S virajjati

⁵ SR appavatti; H anupapatti

⁷ SR H apaññattiṅ

¹⁰ SR evaṅ

³ H add's sabbāni

⁸ H add's yā

viyaṅ corā viya na paññāyati Ten' assā tath' eva nirodhaṅ¹
dassento cakkhuṅ² loke piyarūpaṅ satarūpaṅ, etth' esū tanhā
pahiyamānā pahiyati, nuruḷhamānā nuruḷhatī ti ādīm āha
Sesam ettha uttānattham evāti

Nirodhasaccaniddesakathā

[Maggasaccaniddesa]

Maggasaccaniddese ayam evā ti³ aññamagga-patikkhepan-
atthaṅ niyamaṅ Ariyo ti taṅ-taṅ-maggavaḷḷhehi kilesehi
ārakattā, ariyabhāvakarattā, ariyaphalapatilābhakarattā ca
ariyo Attha angāni⁴ assā ti atthangaiko Svāyaṅ caturangikā
viya senā, pañcangikaṅ viya turiyaṅ angamattam eva hoti,
angavinimmutto⁵ natthi

Nibbānatthikehi maggiyati, nibbānaṅ vā maggati, kilese
vā mārento gacchatiti maggo

Seyyathīdan ti so katamo ti ce⁶

Idāni angamattam eva maggo hoti, angavinimmutto⁵
natthīti dassento sammāditthi pe sammāsamādhī
ti āha

Tattha sammādassanalakkhanā sammāditthi

Sammā abhinropanalakkhano sammāsankappo

Sammāpariggahalakkhanā sammāvācā

Sammāsamutthāpana-lakkhano sammākammanto

Sammāvodāpana-lakkhano⁷ sammā-āḷavo

Sammā paggahalakkhano sammāvāyāmo

Sammā upatthānalakkhanā sammāsati.

Sammā samādhānalakkhano sammāsamādhī

Tesu ca⁸ ekekassa tīni tīni kiccāni honti Seyyathīdaṅ⁹
Sammāditthi tāva aññehi pi⁹ attano paccanīkakilēsehi sad-
dhiṅ micchādittḥiṅ pajahati, nirodhaṅ ārammanaṅ karoti,
sampayuttadhamme ca⁸ passati, tappaticchādaka-mohavi-
dhamanavasena asammohato. Sammāsankappādayo pi tath'
eva micchāsankappādīni ca⁸ pajahanti, nirodhaṅ ca āramma-
naṅ karonti. Visesato pan' ettha sammāsankappo sahaḷā-

¹ B P H nruddhaṅ

² B.P.H atth' angāni

³ S R. add ti attho

⁴ S R. ori ca.

⁵ H. °khu

⁶ B °vinimmutto, S R add maggo

⁷ P. °vodānalak°.

⁸ S R. om

⁹ Vbh 104

tadhamme abhinropeti Sammāvācā sammā pariggaṅhāti Sammākammanto sammā samutthāpeti. Sammā-ājīvo sammā vodāpeti Sammāvāyāmo sammā paggaṅhāti Sammāsati sammā upatthāti¹ Sammāsamaḍhi sammā padahati²

Api c' esā sammāditthi nāma pubbabhāge nānākkhanā nānārammanā hoti, maggakāle ekakkhanā ekārammanā; kiccato pana dukkhe nānaṅ ti ādini cattāri nāmāni labhati Sammāsankappādayo pi pubbabhāge nānākkhanā nānārammanā honti, maggakāle ekakkhanā ekārammanā Tesu sammāsankappo kiccato nekkhammasankappo ti ādini tīni nāmāni labhati Sammāvācādayo tayo³ pubbabhāge nānākkhanā nānārammanā viratiyo pi honti cetanāyo pi, maggakāle pana viratiyo va Sammāvāyāmo sammāsati ti idam pi dvayaṅ kiccato sammappadhāna-satipatthāna-vasena cattāri nāmāni labhati Sammāsamaḍhi pana pubbabhāge pi maggakkhane pi sammāsamaḍhi yeva

Iti mesu atthasu dhammesu Bhagavatā nibbānādhigamāya patipannassa yogino bahūpakārattā pathamaṅ sammāditthi desitā Ayaṅ hi⁴ paññā-pajjoto, paññā-satthan ti ca vuttā, tasmā⁵ etāya pubbabhāge vipassanā-ñānasankhātāya sammāditthiyā avijjandhakāraṅ viddhaṅsetvā⁶ kilesacore ghātento khemena yogāvācaro nibbānaṅ pāpunāti Tena vuttaṅ nibbānādhigamāya patipannassa yogino bahūpakārattā pathamaṅ sammāditthi desitā ti Sammāsankappo pana tassā⁷ bahūpakāro, tasmā tad anantaraṅ vutto Yathā hi heraññiko hatthena parivattetvā parivattetvā⁸ cakkhunā kahāpanaṅ olokento ayaṅ kūto, ayaṅ cheko ti jānāti, evaṅ yogāvācaro⁸ pubbabhāge vitakkēna vitakketvā vitakketvā vipassanā-paññāya olokayamāno ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarādayo ti jānāti Yathā vā³ pana purisena kotiyaṅ gahetvā parivattetvā parivattetvā³ dinnaṅ mahārukkhaṅ tacchako vāsiyā tacchetvā kamme upaneti, evaṅ vitakkēna vitakketvā vitakketvā dinna-dhamme yogāvācaro paññāya ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarā ti ādinā nayena paricchinditvā kamme upaneti

¹ S R. upatthāpeti

² P S H samādahati, R sammādahati

³ S R om

⁴ P Ayam pi

⁵ S R kasmā

⁶ vidhametvā

⁷ S R tassa

⁸ S R add pi

Tena vuttaṅ sammāsankappo pana tassā¹ bahūpakāro, tasmā tadanantaraṅ vutto ti Svāyaṅ yathā sammā-diṭṭhiyā, 'evaṅ sammāvācāya pi upakārako Yath' āha *Pubbe kho gahapati vitakketvā vicāretvā pacchā vācaṅ bhinda-tī* ti * Tasmā tad anantaraṅ sammāvācā vuttā Yasmā pana idaṅ c' idaṅ ca karissāmā ti pathamaṅ vācāya saṅgha-ḥitvā loke kammante payojenti, tasmā vācā² kāyakammasa upakārikā ti sammāvācāya anantaraṅ sammākammanto vutto Catubbidhaṅ pana vacīduccaritaṅ tividhaṅ kāyaduc-caritaṅ pahāya ubhayaṅ³ sucaritaṅ pūrentass' eva yasmā ājīvatthamakasiṅḥaṅ pūratī, na itarassa, tasmā tad ubhaya-antaraṅ sammā-ājīvo vutto Evaṅ suddhājivena pari-suddho me ājīvo ti ettāvataṅ paritosaṅ akatvā suttapamattena viharituṅ na yuttaṅ, atha kho sabba-riyāpathesu idaṅ viri-yam ārabhitabban ti dassetuṅ tad anantaraṅ sammāvāyāmo vutto Tato āradhaviṛiyenāpi kāyādisu catūsu vatthūsu satī suppatitthitā⁴ kātabbā ti dassanattaṅ tadanantaraṅ sammāsati desitā Yasmā pana evaṅ suppatitthitā satī samādhissa upakārānupakārānaṅ dhammānaṅ gatiyo saman-vesitvā pahoti ekattārammane cittaṅ samādhātuṅ,⁵ tasmā sammāsati-anantaraṅ sammāsamādhī desito ti veditabbo

Sammāditthindese *dukkhe nānan* ti⁶ ādinā catusacca-kammattḥānaṅ dassitaṅ Tattha purimāni dve saccāni vattaṅ Pacchimāni vivattaṅ Tesu bhikkhuno vatte kammattḥā-nābhiniveso hoti, vivatte natthi abhiniveso Purimāni hi² dve saccāni pañcakkhandhā dukkhaṅ, tanhā samudayo ti evaṅ sankhepena ca katame pañcakkhandhā⁷ ti ādinā nayena vitthārena ca ācariyassa sātike ugghanhitvā vācāya punap-punaṅ parivattento yogāvacarō kammaṅ karoti Itaresu pana dvīsu saccesu nirodhasaccaṅ itthaṅ kantaṅ manāpaṅ, maggasaccaṅ itthaṅ kantaṅ manāpan ti evaṅ savanen' eva kammaṅ karoti So evaṅ kammaṅ karoṅto cattāri saccāni ekena pativedhena pativijjhati, ekābhisaṃmayena abhisamāpenti

* S 1v, 293, cf M. 1, 301

¹ S R tassa

² S R om

³ S R ubhaya

⁴ S R sūpatitthitā

⁵ B H sammā°

⁶ Vbh 104

⁷ S R add-rūpakkhando

Dukkhaṃ pariññā-pativedhena pativijjhatī¹ Samudayaṃ pa-
hānapativedhena², nirodhaṃ sacchikīriyapativedhena; mag-
gaṃ bhāvanāpativedhena pativijjhatī Dukkhaṃ pariññābhi-
samayena pe maggaṃ bhāvanābhisamayena abhi-
sametī. Evam assa pubbabhāge dvīsu saccesu uggaha-pari-
pucchā-savana-dhāraṇa-sammasana-pativedho hotī Dvīsu
savanapativedho yeva

Aparabhāge tīsu kiccato pativedho¹ hotī Nirodhe āram-
manapativedho Tattha sabbam pi pativedhañānaṃ lokut-
taraṃ Savana-dhāraṇa-sammasanañānaṃ lokiyaṃ kāmāva-
caraṃ Paccavekkhanā pana pattasaccassa hotī, ayañ ca
ādikammiko, tasmā sā idha na vuttā Imassa ca bhikkhuno
pubbe pariggahato dukkhaṃ pariññāmi, samudayaṃ pa-
jahāmi, nirodhaṃ sacchikaromi, maggaṃ bhāvemī tī ābhoga-
samannāhāra-manasikāra-paccavekkhanā natthī, pariggahato
patthāya hotī Aparabhāge pana dukkhaṃ pariññātam eva
hotī pe maggo³ bhāvito va hotī

Tattha dve saccāni duddasattā gambhīrāni Dve gam-
bhīrattā duddasāni Dukkhasaccaṃ hi uppatitto pākataṃ,
khānu-kantakappahārādīsu aho dukkhaṃ tī vattabbatam pi
āpajjati Samudayam pi khādītukāmatā-bhuñjitukāmatā-
di-vasena uppatitto pākataṃ. Lakkhanapativedhato pana
ubhayam pi gambhīraṃ Iti tāni duddasattā gambhīrāni
Itaresaṃ pana dvīnaṃ dassanattāya payogo bhavagga-
gahanatthaṃ hatthappasāraṇaṃ viya, avīci-phanatthaṃ
pādappasāraṇaṃ viya, satadhā bhīnavālassa kotiyā kotī⁴
patipādanaṃ viya ca hotī. Iti tāni gambhīrattā duddasāni
Evaṃ duddasattā gambhīresu gambhīrattā ca duddasesu
catūsū⁵ saccesu uggahādi-vasena pubbabhāgañānupattiṃ
sandhāya idaṃ *dukkhe ñānaṃ* tī ādi vuttaṃ Pativedhakkhane
pana ekam eva ñānaṃ hotī

Sammāsankappaniddese kāmato nissato tī *nekkhamma-
sankappo*

Vyāpādato nissato tī *avyāpādasankappo*

Vihīṅṣāya⁶ nissato tī *avīhīṅṣā-sankappo* Tattha nek-
khammavitakko kāmavitakkassa padaghātaṃ padacchedaṃ

¹ S R om

² H. °nappatī°

³ P om

⁴ S R koti.

⁵ P. catu.

⁶ S R: Vihīṅṣato.

karonto¹ uppajjati Avyāpādavitaṅkko vyāpādavitaṅkassa, avihīṅsā-vitaṅkko vihiṅsā-vitaṅkassa. Nekkhammavitaṅkko ca kāmavitaṅkassa paccaniko hutvā uppajjati, avyāpāda-avihiṅsā-vitaṅkā vyāpāda-vihīṅsā-vitaṅkānaṃ Tattha yogāvacaro kāmavitaṅkassa padaghātanatthaṃ kāmavitaṅkaṃ vā sammasati, aññaṃ vā¹ kiñci sankhāraṃ Ath' assa vipassanākkhane vipassanā-sampayutto sankappo tadangavasena kāmavitaṅkassa padaghātaṃ² padacchedaṃ karonto uppajjati Vipassanaṃ ussukkāpetvā maggaṃ pāpeti Ath' assa maggakkhane maggasampayutto³ sankappo samucchadavasena kāmavitaṅkassa padaghātaṃ padacchedaṃ karonto uppajjati Vyāpādavitaṅkassāpi padaghātanatthaṃ vyāpādavitaṅkaṃ vā aññaṃ vā sankhāraṃ⁴, vihiṅsā-vitaṅkassa padaghātanatthaṃ vihiṅsā-vitaṅkaṃ vā aññaṃ vā sankhāraṃ sammasati Ath' assa vipassanākkhane ti sabbaṃ purīmanayen' eva yojetabbaṃ

Kāmavitaṅkādināṃ pana tinnāṃ⁵ pāliyaṃ vibhatesu atthatiṅsārammanesu ekakammattānaṃ pi apaccanikaṃ nāma natthi Ekantato pana kāmavitaṅkassa tāva asubhesu pathamajjhānaṃ eva paccanikaṃ; vyāpādavitaṅkassa mettāya tikacatukkajjhānāni, vihiṅsā-vitaṅkassa karunāya tikacatukkajjhānāni Tasmā asubhe⁶ parikkamaṃ katvā jhānaṃ samāpannassa samāpattikkhane jhānasampayutto sankappo vikkhambhanavasena kāmavitaṅkassa paccaniko hutvā uppajjati Jhānapādaṃ⁷ katvā vipassanaṃ patthapentassa⁸ vipassanākkhane vipassanā-sampayutto sankappo tadangavasena kāmavitaṅkassa paccaniko hutvā uppajjati Vipassanaṃ ussukkāpetvā maggaṃ pāpentassa maggakkhane maggasampayutto sankappo samucchadavasena kāmavitaṅkassa paccaniko hutvā uppajjati Evaṃ uppanno nekkhammasankappo ti vuccatīti vedītabbo Mettāya pana parikkamaṃ katvā, karunāya parikkamaṃ katvā jhānaṃ samāpajjatīti sabbaṃ purīmanayen' eva yojetabbaṃ Evaṃ uppanno avyāpādasankappo ti vuccati, avihīṅsā-sankappo ti vuc-

¹ P *adds* pana

² P °samuppayutto

³ P S R tinnam pi

⁴ H Jhānaṃ°

⁵ P S R °ghātaṃ

⁶ P S R *add* sammasati

⁷ S R asubha; H. °bhesu

⁸ H pattha°

catīti veditabbo Evam ete nekkhammasankappādayo vipassanā-jhānavasena uppattīnaṃ nānattā pubbabhāge nānā Maggakkhane¹ pana imesu tīsu thānesu uppannessa akusala-sankappassa padacchedato anuppatti-sādhānavasena maggangaṃ pūrayamāno eko va kusalasankappo uppajjati. Ayaṃ sammāsankappo nāma.

Sammāvācāniddeṣe pi² yasmā aññen' eva cittaṇa mūsāvādā viramati, aññena³ piṣunāvācādīhi, tasmā catasso p' etā veramaniyo pubbabhāge nānā . Maggakkhane pana micchāvācā-sankhātāya catubbidhāya akusala-dussilyacetanāya padacchedato anuppatti-sādhānavasena maggangaṃ pūrayamānā ekā va sammāvācāsankhātā kusalaveramanī uppajjati, ayaṃ sammāvācā nāma

Sammākammantaniddeṣe pi yasmā aññen' eva cittaṇa pānātipātā viramati, aññena adinnādānā, aññena micchācārā, tasmā tisso p' etā veramaniyo pubbabhāge nānā Maggakkhane pana⁴ micchā-kammantasankhātāya⁵ tividhāya akusaladussilyacetanāya padacchedato anuppatti-sādhānavasena maggangaṃ pūrayamānā ekā va sammā-kammantasankhātā kusalaveramanī uppajjati, ayaṃ sammākammanto nāma

Sammā-ājīvaniddeṣe *idhā* ti imasmiṃ sāsane

Ariyasāvako ti ariyassa Buddhassa sāvako

Micchā-ājīvaṃ pahāyā ti pāpakaṃ⁶ ājīvaṃ pajahitvā

Sammā-ājīvenā ti Buddhapasatthena kusala-ājīvena

Jīvitāṃ⁷ kappeti ti jīvitappavattīṃ pavatteti Idhā pi yasmā aññen' eva cittaṇa kāyadvāravīttikkamā viramati, aññena vacīdvāravīttikkamā, tasmā pubbabhāge nānakkhānesu⁸ uppajjati Maggakkhane pana dvīsu dvāresu sattanaṃ kammaṃpathānaṃ vasena uppannāya micchā-ājīvadussilyacetanāya padacchedato anuppatti-sādhānavasena maggangaṃ pūrayamānā ekā va sammā-ājīvasankhātā kusalaveramanī uppajjati, ayaṃ sammā-ājīvo nāma

Sammāvāyāmaniddeṣo Sammappadhānavibhange anupadavannāvasena āvibhavissati Ayaṃ⁹ pana pubbabhāge nānā-cittesu labbhati Aññen' eva hi cittaṇa anuppannānaṃ

¹ R. °nesu

² *Vbh.* 105

³ S R aññen' aññena

⁴ S R om

⁵ P °sankhāya

⁶ S R micchā

⁷ P. Jīvikaṃ

⁸ P S R. H. nānāk°

⁹ S R *add* pi.

pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya vāyāmaṃ karoti, aññena uppannānaṃ pahānāya, aññen'eva ca anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya, aññena uppannānaṃ thituyā Maggakkhane pana eka-citte yeva labbhati Ekam eva hi maggasāmpayuttaṃ viriyaṃ catukicca-sādhanaṃ tathena cattāri nāmāni labbhati.

Sammāsatiniddeso pi Satipatthānavibhange anupadavanna-nāvasena āvibhavissati Ayam pi ca pubbabhāge nānā-cittesu labbhati¹ Aññen'eva hi cīttena kāyaṃ parigganhāti, aññena aññena¹ vedanādīni Maggakkhane² eka-citte yeva labbhati. Ekā yeva hi maggasāmpayuttā satī catu-kicca-sādhanatthena³ cattāri nāmāni labbhati

Sammāsamādhiniddese cattāri jhānāni pubbabhāge pi nānā, maggakkhane pi Pubbabhāge samāpatti-vasena nānā, maggakkhane nānāmaggavasena Ekassa hi pathama-maggo pathamajjhāniko hoti Dutiyamaggādayo pi pathamajjhānikā,⁴ dutiyādisu aññatarajjhānikā vā Ekassa pathama-maggo dutiyādināṃ aññatarajjhāniko hoti Dutiyādayo pi dutiyādināṃ aññatarajjhānikā vā pathamajjhānikā vā Evaṃ cattāro pi maggā jhānavasena sadisā vā asadisā vā ekaccasadisā vā honti Ayaṃ pan'assa viśeso pādakajjhānaniyāmena hoti. Pādakajjhānaniyāmena tāva pathamajjhānalābhīno pathamajjhānā vutthāya vipassantassa uppannamaggo pathamajjhāniko hoti Magganga-bojjhāngāni pan'ettha paripunnān'eva honti Dutiyajjhānato vutthāya⁵ vipassantassa uppanno dutiyajjhāniko hoti Maggāngāni pan'ettha satta honti Tatiyajjhānato vutthāya⁵ vipassantassa uppanno tatiyajjhāniko Maggāngāni pan'ettha satta, bojjhāngāni cha honti

Esa⁶ nayo catutthajjhānato patthāya yāva nevasaññānāsaññāyatānā Āruppe catukkapañcakajjhānaṃ uppajjati, Tañ ca kho lokuttaraṃ, no lokiyanti vuttaṃ Ettha kathaṃ ti² Etthāpi pathamajjhānādisu yato vutthāya sotāpattimaggāṃ patilabhitvā arūpasamāpattiṃ bhāvetvā so āruppe uppanno, taṃ-jhānikā va tassa tattha tayo maggā uppajjanti.

¹ S.R H om

² P adds pana

³ P. sādhatthena.

⁴ S R add vā

⁵ P utthāya

⁶ S Es' eva

Evañ pādakaṃjhānam eva niyameṭi¹ Keci pana Therā vi-
passanāya ārammanabhūtā khandhā niyameṭi¹ ti¹ vadanti
Keci puggalaṃhāsaya niyameṭi¹ ti¹ vadanti Keci vut-
thānagāminī vipassanā niyameṭi¹ ti¹ vadanti Yesañ vā-
davimicchayo hetthā Cittuppādakande lokuttarapadabhāja-
niya-vannanāyaṃ vutta-nayen' eva veditabbo

Ayaṃ vuccati sammāsamādhī ti yā imesu catusu jhānesu ekag-
gatā, ayaṃ pubbhāge lokiyo, aparabhāge lokuttaro sammā-
samādhī nāma vuccatīti Evaṃ lokiyalokuttaravasena Bha-
gavā maggasaccaṃ desesi² Tattha lokiyamagge sabbān' eva
maggangāni yathānurūpaṃ chasu ārammanesu aññatarā-
rammanāni honti Lokuttaramagge pana catusaccapative-
dhāya pavattassa ariyassa³ nibbānārammanaṃ aviḷḷānusa-
samugghātakaṃ⁴ paññā-cakkhu sammāditthi Tathā sampan-
naditthissa⁵ taṇ-sampayuttaṃ tividha-micchāsankappasamug-
ghātakaṃ⁴ cetaso nibbānapadābhūropanaṃ sammāsankappo
Tathā passantassa vitakkentassa ca taṇ-sampayuttā va
catubbidha-vacīduccarita-samugghātikā⁶ micchāvācāya viratī
sammāvācā Tathā vīramantassa taṇ-sampayuttā va micchā-
kammanta-samucchedikā tividha-kāyaduccaritaviratī sam-
mākammanto Tesañ yev' assa vācā-kammantānaṃ vodāna-
bhūtā taṇ-sampayuttā va kuhanādi-samucchedikā micchā-
ājīvaviratī sammā-ājīvo Imissā sammāvācā-kammantājīva-
sankhātāya silabhūmiyaṃ⁷ patitthamānassa tad anurūpo taṇ-
sampayutto va kosajjasamucchedako anuppannānaṃ uppan-
nānaṃ⁸ akusala-kusalānaṃ⁹ anuppāda-pahānuppādatthitī-sā-
dhako ca¹⁰ viriyārambho sammāvāyāmo Evaṃ vāyamantassa
taṇ-sampayutto va micchā-sativiniddhunako kāyādisu kā-
yānupassanādi-sādhako ca cetaso asammoso satī Iti anut-
tarāya satiyā suvihita-cittārakkhassa¹¹ taṇ-sampayuttā va
micchā-samādhī-samugghātikā cittekaggatā sammāsamā-
dhī ti

¹ B P H niyā° *Asl* 230 ² S dassesi ³ S R H ariyasāvakaṃsa.

⁴ B °ṭakaṃ ⁵ B P °ditthassa

⁶ S R °ghātakā, B °ghāṭikā ⁷ S R °yā

⁸ P S R H anuppannuppannānaṃ

⁹ P S R H kusalākusalānaṃ

¹⁰ S R om

¹¹ S R suvihitārak°

Esa lokuttaro ariyo atthangiko maggo, yo saha lokiyena maggena dukkhanirodhagāminī patipadā tī sankhaṇ¹ gato So kho 'paṇ' esa maggo sammāditthi-sankappānaṇ² vijjāya, sesadhammānaṇ caraṇena sangahitattā vijjā ceva caranañ ca Tathā tesañ dvinnāṇ vipassanāyānena, itaresaṇ samathayānena saṅgahitattā samatho ceva vipassanā ca Tesāṇ vā dvinnāṇ paññākkhandhena, tadanantarānaṇ tinnāṇ silakkhandhena, avasesānaṇ samādhikkhandhena, adhipaññā-adhisīla-adhicittasikkhāhi ca sangahittattā khandhattayañ ceva sikkhāttayañ³ ca hotī Yena samannāgato ariyasāvako dassanasamatthehi cakkhūhi gamanasamatthehi ca pādehi samannāgato addhiko viya vijjācaranasampanno hutvā vipassanāyānena kāmasukhallikānuyogaṇ, samathayānena attakilamathānuyogaṇ tī antadvayaṇ parivajjetvā majjhimapatipadaṇ patipanno paññākkhandhena mohakkhandhaṇ, silakkhandhena dosakkhandhaṇ, samādhikkhandhena ca lobhakkhandhaṇ padārento adhipaññāsikkhāya paññāsampadaṇ, adhisīlasikkhāya silasampadaṇ, adhicittasikkhāya samādisampadan tī tisso sampattiyo patvā amataṇ nibbānaṇ sacchikarotī Ādī-majjha-pariyosāna-kalyānaṇ sattatīṇsa-bodhipakkhiyadhammaratana - vicittaṇ sammattaniyāmasankhātaṇ⁴ ariyabhūmiñ ca okkanto hotīti

Suttantabhājanuyavannā.

[Abhidhammabhājanīya]

Idāni Abhidhammabhājanīyaṇ hotī Tattha ariyasaccāni tī avatvā nippadesāto paccayasankhātaṇ samudayaṇ dassetuṇ cattāri saccāni tī vuttaṇ Ariyasaccāni tī⁵ hi⁶ vutte avasesā ca kilesā, avasesā ca akusalā dhammā, tīni ca kusalamūlāni sāsavāni, avasesā ca sāsavā kusaladhammā na sangayhanti Na ca kevalaṇ tanhā vā dukkhaṇ samudāneti, ime pi avasesā ca kilesādayo paccayā samudānenti feva Iti ime pi paccayā dukkhaṇ samudānenti yevatī nippadesato paccayasankhātaṇ samudayaṇ dassetuṇ ariyasaccāni tī avatvā cattāri saccāni tī vuttaṇ

¹ B H sankhyaṇ

² P °sammāsan°

³ B P H sikkhat°

⁴ B P sampatta°

⁵ Vbh. 106.

⁶ P. om

Niddesavāre ca nesaṇ pathamaṇ dukkhaṇ aniddisītvā tass' eva dukkhasa sukhaniddesathaṇ dukkhasamudayo niddittho Tasmīṇ hi nidditthe avasesā ca kilesā ti ādinā nayena dukkhasaccaṇ sukhaniddesaṇ hoti Nirodhasaccam p' ettha tanhāya pahānaṇ, tanhāya ca avasesānaṇ ca kilesānaṇ pahānaṇ ti evaṇ yathā-vuttassa samudayassa pahānavasena pañcah' ākārehi nidditthaṇ Maggasaccaṇ pan' ettha patha-majjhānika - sotāpattimaggavasena Dhammasanganiyaṇ vibhattassa desanā-nayassa mukhamattam eva dessentena nidditthaṇ Tattha nayabhedo veditabbo, taṇ upari pakāsa-yissāma Yasmā pana na kevalaṇ atthangiko maggo va patipadā, *Pubbe va kho pan' assa kāyakammaṇ vacīkammaṇ ājīvo suparisuddho hoti* ti* vacanato pana puggalajjhāsaya-vasena pañcangiko pi maggo patipadā evāti desito, tasmā taṇ nayaṇ dassetuṇ pañcangikavāro pi niddittho Yasmā ca na kevalaṇ atthangika-pañcangikamaggā va patipadā, sampayuttakā pana atirekapaññāsa-dhammā pi patipadā eva, tasmā taṇ nayaṇ dassetuṇ tatiyo sabbasangāhikavāro pi niddittho Tattha avasesā¹ dhammā dukkhanirodhagāmi-niyā patipadāya sampayuttā ti idaṇ parihāyati Sesāṇ sabbattha sadisam eva

Tattha atthangikavārassa *tanhāya*² ca avasesānaṇ ca kilesānaṇ pahānaṇ ti ādisu pañcasu kotthāsesu pathamakotthāse tāva sotāpattimagge jhānābhīnivese suddhikapatipadā, suddhikasūñātā, suññātapatipadā, suddhika-appanīhitaṇ,³ appanīhitapatipadā ti imesu pañcasu vāresu⁴ dvinnaṇ catukka-pañcakanayānaṇ vasena dasa nayā honti Evaṇ sesesu pi ti vīsatiyā bhīnivesesu dve nayasatāni Tāni catūhi adhipatīhi catugunitāni attha-satāni⁵ Iti suddhikāni dve, sādhipatī atthā ti sabbam pi nayasahassaṇ hoti Yathā ca sotāpattimagge, evaṇ sesamaggesu pi ti cattāri nayasahassāni honti Yathā ca pathamakotthāse cattāri, evaṇ sesesu pi ti atthangikavāre pañcasu kotthāsesu vīsati-nayasahassāni honti Tathā pañcangikavāre sabbasangāhikavāre cāti sabbāni pi

Cf A III, 124 f

¹ S.R. avasesa

² S.R.H. *add* pahānaṇ, tanhāya

³ H °hitā ⁴ S.R. ṭhānesu, Cf *Asl* 221 ⁵ B.H. *om* satāni

satthi-nayasahassāni Satthārā vibhattāni Pāli pana sankhepena āgatā Evam idaṃ tividhamahāvāraṃ pañcadasakotthāsaṃ satthi-nayasahassa-patimanditaṃ¹ abhidhāmmabhājanīyaṃ nāma niddiṭṭhaṃ tī vedītabbaṃ

Abhidhāmmabhājanīyavannaṇā.

[*Pañhapucchaka*]

Pañhāpucchake² catunnam pi saccānaṃ Khandhaviḅhange vuttanayānusāreṇ' eva kusalādi-bhāvo vedītabbo Āramanattikesu pana samudayasaccaṃ kāmāvacaradhamme asādentassa parittārammanaṃ hotī, mahaggatadhamme asādentassa mahaggatārammanaṃ, paññattiṃ assādentassa na-vattabbārammanaṃ Dukkhasaccaṃ kāmāvacara-dhamme ārabba uppannaṃ parittārammanaṃ, rūpārūpāvacara-dhamme ārabbh' uppattikāle mahaggatārammanaṃ Nava lokuttaradhamme paccavekkhanakāle appamānārammanaṃ, pannattiṃ³ paccavekkhanakāle navattabbārammanaṃ Maggasaccaṃ sahaṃjātahetuvaseṇa sabbadā pi maggaḅhetukaṃ, virīyaṃ vā vīmaṃsaṃ vā jettakaṃ katvā maggabhāvanā-kāle maggādhīpati, chandacittesu aññatarādhīpatikāle navattabbaṃ nāma hotī Dukkhasaccaṃ ariyānaṃ maggapaccavekkhanakāle maggārammanaṃ; tesāṃ yeva maggaṃ⁴ gaṃṃ katvā paccavekkhanakāle maggādhīpati; sesadhamma-paccavekkhanakāle navattabbaṃ hotī *Dve saccānī* tī⁵ dukkhasamudayasaccāni. Etāni hi atītādībhede dhamme ārabbh' uppattikāle atītādī-ārammanāni honti Samudayasaccaṃ aṃḅhattādībhede dhamme assādentassa aṃḅhattādī-ārammanaṃ hotī Dukkhasaccaṃ ākiñcaññāyatanakāle navattabbārammanam pi tī vedītabbaṃ Iti imasmiṃ pañhāpucchake⁶ dve saccāni lokiyāni honti, dve lokuttarāni Yathā ca imasmiṃ, evaṃ purimesu pi dvīsu Sammāsambuddhena hi tīsu pi suttantabhājanīyādīsu lokiyalokuttarān' eva saccāni kathitāni Evam ayaṃ Saccaviḅhango pi tepari⁷attaṃ⁷ niḅarītvā vā bhājetvā dassīto tī

Saccaviḅhangamiddeso.

¹ BH °pati°

³ P Paññattiṃ, S R °ñatti

⁵ Vbh 112.

² P S R Pañha°

⁴ P dhammaṃ

⁷ P tīparī°

⁶ P S R pañha°

INDRIYA-VIBHANGA-ÑIDDESΟ

[*Abhidhammabhāṣanyā*]

Idāni tad anantare Indriyavibhange *bāvīsati*¹ ganapanaricchedo *Indriyānīti* paricchinna-dhammamadassanaṃ

Idāni tāni sarūpato dassento cakkhundriyan tī ādīm āha Tattha cakkhudvāre indatthaṃ kāretīti² *cakkhundriyaṃ* Sota-ghāna-ṛivhā-kāyadvāre indatthaṃ kāretīti² *kāyendriyaṃ* Vijānanalakkhane³ indatthaṃ kāretīti² *manndriyaṃ* Itthibhāve indatthaṃ kāretīti² *itthendriyaṃ* Purisabhāve indatthaṃ kāretīti² *purisendriyaṃ* Anupālanalakkhane indatthaṃ kāretīti² *jīvitendriyaṃ* Sukhalakkhane indatthaṃ kāretīti² *sukhendriyaṃ* Dukkha-somanassa-domanassa-upekkhālakkhane indatthaṃ kāretīti² *upekkhendriyaṃ* Adhimokkhālakkhane indatthaṃ kāretīti² *saddhendriyaṃ* Paggahalakkhane indatthaṃ kāretīti² *viriyendriyaṃ* Upatthānalakkhane indatthaṃ kāretīti² *satvendriyaṃ* Avikkhepalakkhane indatthaṃ kāretīti² *samādhendriyaṃ* Dassanalakkhane indatthaṃ kāretīti² *paññendriyaṃ* Anaññātāñ ñassāmīti pavatte jānanalakkhane indatthaṃ kāretīti² *anaññātāññassāmītiendriyaṃ* Nātānaṃ yeva dhammānaṃ puna⁴ ājānane indatthaṃ kāretīti² *aññendriyaṃ* Aññātāvibhāve indatthaṃ kāretīti² *aññātāvendriyaṃ*

Idha suttantabhājanīyaṃ nāma na gahitaṃ Kasmā² Suttante imāya patipātiyā bāvīsatiyā⁵ indriyānaṃ anāgatattā Suttantasmiṃ hi katthaci dve indriyāni kathitāni, katthaci tīni, katthaci pañca Evaṃ pana nīrantaraṃ dvāvīsati āgatāni⁶ nāma natthi Ayaṃ tāv' ettha atthakathā-nayo Ayaṃ pana āparo nayo Etesu⁷ hi,

Atthato lakkhanādīhi, kamato ca vijāniyā
bhedaḥbheda tathā kiccā, bhūmito ca vimicchayaṃ

¹ *Vbh.* 122

² S R karotīti

³ S janana^o

⁴ P om

⁵ S R bāvīsati

⁶ P āgatā

⁷ R. Etesaṃ

Tattha cakkhādīnaṃ tāva cakkhatīti cakkhūti ādinā nayena attho pakāsīto Pacchimesu pana tīsu pathamaṃ pubbhāge anaññātaṃ amataṃ padaṃ, catusaccadhammaṃ vā jāniṣṣāmi ti evaṃ paṭipannassa uppaḍḍantaṃ indriyattha-sambhavato¹ ca anaññātaññassāmitindriyaṃ ti vuttaṃ Dutiyaṃ ājānanto ca indriyatthasambhavato¹ ca aññindriyaṃ Tatiyaṃ aññātāvīno catusu saccesu nitthitaññānakkaccassa khīnāsavass' eva² uppaḍḍantaṃ indriyatthasambhavato ca aññātāvīndriyaṃ

Ko pan' esa indriyattho³ nāmāti? Indalingattho indriyattho³ Indadesitatho indriyattho³ Indaditthattho indriyattho³ Indasitthattho indriyattho³ Indajutthattho indriyattho³ So sabbo pi idha yathāyogaṃ yujjati Bhagavā hi Sammāsambuddho paramissariyabhāvato Indo, kusalākusalāñ ca kammaṃ, kammesu kassaci issariyābhāvato. Ten' ev' ettha kammaṃsañjanitāni indriyāni kusalākusalakammaṃ⁴ ullingenti,⁵ tena ca sīthānīti indalingatthena indasitthatthena ca indriyāni Sabbān' eva pan' etāni Bhagavatā yathābhūta⁶ pakāsītāni ca⁷ abhisambuddhāni cāti indadesitthatthena indaditthatthena ca indriyāni Ten' eva Bhagavatā Munīdena kānīci gocarāsevanāya, kānīci bhāvanāsevanāya sevītānīti indajutthatthena pi indriyāni Apī ca ādhipaccasankhātena⁸ issariyatthenāpi etāni indriyāni Cakkhu-viññānādīpavattiyaṃ hi cakkhādīnaṃ siddham ādhipaccaṃ. Tasmīṃ hi tikkhe tikkhattā, mande ca mandattā ti ayaṃ tāv' ettha atthato vinīchayo

Lakkhanādīhī ti lakkhana-rasa-paccupatthāna-padatthānehi pi cakkhādīnaṃ vinīchayaṃ vijāniyā ti attho Tāni⁹ nesaṃ lakkhanādīni hetthā vuttān' eva¹⁰ Paññindriyādīni hi cattāri atthato amoho yeva Sesāni tattha sarūpen' ev' āgatāni.

Kamato ti ayam pi desanākkamo va Tattha ajjhata-dhammaṃ pariññāya ariyabhūmipatilābho hotīti attabhāva-pariyāpannāni cakkhundriyādīni pathamaṃ desitāra So pan' attabhāvo yaṃ dhammaṃ upādāya itthi ti vā puriso

¹ S R. °yattha°.

² S R °savassa, om eva.

³ S R °yattho always

⁴ S R °ladhammaṃ

⁵ S R °ganti

⁶ S R °bhūtaṃ

⁷ H om

⁸ P °paccaya°

⁹ H adds ca

¹⁰ P vuttanayen' eva

tī vā sankhaṇ¹ gacchati, ayaṇ so tī nidassanattaṇ tato itthindriyaṇ purisindriyañ ca So duvidho pi jīvitindriyapa-tibaddhavuttī tī nāpanatthaṇ tato jīvitindriyaṇ Yāva tassa pavatti, tāva etesaṇ vedayitānaṇ aniyatti yañ ca² kiñci vedayitaṇ, sabbaṇ taṇ sukhadukkhaṇ tī nāpanatthaṇ tato sukhindriyādīni Taṇ-nirodhatthaṇ pana ete dhammā bhāve-tabbā tī patipatti-dassanattaṇ tato saddhādīni Imāya patipattiyā esa dhammo pathamaṇ attani pātubhavattīti patipattiyā amoghabhāvaḍḍsanattaṇ tato anaññātāññas-sāmītindriyaṇ Tass' eva phalattā tato anantaraṇ bhāve-tabbattā ca tato aññindriyaṇ Ito³ paraṇ bhāvanāya imassa adhigamo, adhigate ca pan' imasmiṇ natthi kiñci uttari karaṇiyaṇ tī nāpanatthaṇ ante paramassāsabhūtaṇ aññātā-vindriyaṇ desitaṇ tī ayam ettha kamo.

Bhedābheda tī jīvitindriyass' eva c' ettha bhedo Taṇ hi rūpajīvitindriyaṇ arūpajīvitindriyaṇ tī duvidhaṇ hoti Se-sānaṇ abhedo tī evam ettha bhedābhedato vimicchayaṇ vijāniyā.

Kiccā tī kiṇ⁴ indriyānaṇ kiccaṇ tī ce² Cakkhundriyassa tāva *Cakkhāyatanaṇ*⁵ *cakkhuvīññānadhātuyā taṇ-sampayuttalānañ ca dhammānaṇ indriyapaccayena paccayo** tī vacanato yaṇ taṇ indriyapaccayabhāvena sādhetabbaṇ attano tikkha-mandādi-bhāvena cakkhuvīññānādi-dhammānaṇ tikkha-mandādi-sankhātaṇ attākārānuvattāpanaṇ, idaṇ kiccaṇ. Evaṇ sota-ghāna-jivhā-kāyānaṇ Manindriyassa pana saha-jātadhammānaṇ attano vasavattāpanaṇ Jīvitindriyassa sa-hajātadhammānupālanaṇ Itthindriya-purisindriyānaṇ itthi-purisanimitta - kuttākappākārānuvattānaṇ Sukha - dukkha-somanassa-domanassindriyānaṇ saha-jātadhamme abhi-bhavitvā yathā-sakaṇ olārikākārānupāpanaṇ Upekkhin-driyassa santa-panīta-majjhattākārānupāpanaṇ⁶ Saddhā-dīnaṇ patipakkhābhāvānaṇ sampayuttadhammānañ ca pasanākārādi - bhāva - sampāpanaṇ Anaññātāññas-sāmī-tindriyassa saṇyojanattayappahānañ c' eva sampayuttakānañ

* *Tīkapatthāna*, 1, 5 f

¹ BH sankhyaṇ

² P SR om ca

³ S Tato

⁴ S.R kim.

⁵ T -P. text *Cakkhundriyaṇ*

⁶ S R. °pādanaṇ

ca tappahānābhimūkhābhāvakaranaṃ Aññindriyassa kāmarāga-vyāpādādi-tanukaranappahānañ¹ c' eva saha-jātānañ ca attano vasānuvattāpanaṃ Aññātāvindriyassa sabbakiccesu usukkappahānañ c' eva amatābhimukhābhāvapaccayatā ca sampayuttānaṃ ti evāṃ ettha kiccato vinicchayaṃ vijāniyā

Bhūmito ti cakkhu-sota-ghāna-jīvhā-kāya-itthi-purisa-sukha-dukkha-domanassindriyāni c' ettha kāmāvacarān' eva Manindriya-jīvitindriya-upekkhindriyāni saddhā-vīriya-satisamādhī-paññindriyāni ca catubhūmapariyāpannāni Somanassindriyaṃ kāmāvacara-rūpāvacara-lokuttaravasena bhūmittayapariyāpannaṃ Avasāne tīni lokuttarān' evāti evaṃ bhūmito pi vinicchayaṃ vijāniyā Evaṃ hi vijānanto

Saṃvegabāhulo bhikkhu, thito indriyaṃvare
indriyāni pariññāya, dukkhass' antaṃ nigacchatīti

Niddesavāre yaṃ cakkhu catunnaṃ mahābhūtānaṃ ti ādi sabbaṃ Dhammasaṅganiyaṃ padabhājane vuttanāyena' eva vedītabbaṃ Vīriyindriya-samādhindriyaniddesādisu ca sammāvāyāmo, micchā-vāyāmo, sammāsamādhī, micchā-samādhī ti ādīni na vuttāni Kasmā² Sabbasaṅgāhakattā² Sabbasaṅgāhakāni² hi idha indriyāni kathitāni Evaṃ sante p' ettha dasa indriyāni lokiyāni kāmāvacarān' eva Tīni lokuttarāni Nava lokiya-lokuttaramissakānīti

Abhidhammabhājanīyaṃ

[*Pañhapucchaka*]

Pañhapucchake sabbesaṃ pi indriyānaṃ kusalādi-vibhāgo pālī-nayānusārena' eva vedītabbo Ārammanattikesu pana *satt' indriyāni anārammanā* ti³ cakkhu-sota-ghāna-jīvhā-kāya-itthi-purisa-indriyāni sandhāya vuttaṃ Jīvitindriyaṃ pana arūpamissakattā idha anāhataṃ⁴

*Dvīndriyā*⁵ ti dve indriyā Sukha-dukkhadvayaṃ sandhāy' etaṃ vuttaṃ Tañ hi ekantaparittārammanaṃ

Domanassindriyaṃ sīyā parittārammanaṃ sīyā mahagga-

¹ H °pādādīnaṃ, S °pahānāni, R °pahāni

² S R °gāhī°

³ Vbh. 127

⁴ B H P anābhatthaṃ

⁵ S R °yāni

tārammanan tī kāmāvacaradhamme ārabba pavattikāle parittārammanañ hotī, rūpāvacarārūpāvacare pana ārabba pavattikāle mahaggatārammanañ, pannatti¹-ārammanakāle² na-vattabbārammanañ

Navindriyā sīyā parittārammanā tī mānindriya-jīvitindriya-somanassindriya-upekkhindriyāni c' eva saddhādi-pañcakañ ca sandhāya idaṅ vuttaṅ. Jīvitindriyaṅ hī rūpaṅ missakattā anārammanesu rūpadhammesu³ sangahitam pi arūpakotthāsenā sīyā pakkhe sangahitaṅ

Cattāri indriyānīti sukha-dukkha-domanassa-aññātāvindriyāni Tāni hī maggārammanattike⁴ na bhajanti

Maggahetukan tī saha-jāta hetuṅ sandhāya vuttaṅ Vīriya-vīmaṅsajetthakakāle⁵ sīyā maggādhipatī Chandacittajetthakakāle sīyā na-vattabbā

Das' indriyā sīyā uppannā sīyā uppādino tī satta rūpindriyāni tīni vipākindriyāni sandhāy' etaṅ vuttaṅ Das' indriyāni⁶ domanassena saddhiṅ hetthā vuttān' eva

Tattha⁷ domanassindriyaṅ pannattiṅ ārabba pavattikāle na-vattabbārammanañ, sesāni nibbānapaccavekkhanakāle pi.

Tīn' indriyāni bahiddhārammanānīti tīni lokuttarindriyāni.

Cattārīti sukha-dukkha-somanassa-domanassāni Tāni hī ajjhatta-dhamme pi bahiddhā-dhamme⁸ pi ārabba pavattanti⁹

Atth' indriyā tī mānindriya-jīvitindriya-upekkhindriyāni c' eva saddhādi-pañcakañ ca

Tattha ākiñcaññāyatana-kāle na-vattabbārammanatā vedītabbā Iti imasmim pi pañhapucchake das' indriyāni kāmāvacarāni, tīni lokuttarāni Nava, lokiyalokuttaramissakān' eva kathitānīti ayam pi Abhidhammabhājanīyena saddhiṅ ekaparicchedo va hotī Ayaṅ pana Indriyavibhango dve-parivattaṅ niharitvā bhājetvā dassito tī

Indriyavibhangavannanā.

¹ B H.R.S °taṅ

⁴ H S R °tkaṅ.

⁷ P Tassa

² S R ārabba pavattanakāle

⁵ S H °maṅsā°.

⁸ P °mehī

³ S R om

⁶ S R °yānīti

⁹ S vat°

PACCAYĀKĀRAVIBHANGA

Idāni tad-anantare Patīccasamuppādavibhange yā ayaṅ
avvijaṅpaccayā.sankhārā ti¹ adinā nayena tantī nikkhittā, tassā
atthasaṅvannanaṅ karontena² Vibhajjavādī-mandalaṅ otarivā
ācariye anabbhācikkhantena sakasamayaṅ avokkamantena
parasamayaṅ anārūhantena Suttaṅ appatibāhantena Vinayaṅ
anulomentena³ mahāpadese olokontena dhammaṅ dīpentena
atthaṅ sangahantena⁴ tam ev' atthaṅ puna āvattetvā⁵ aparehi
pī pariyaeyehi⁶ niddisantena ca yasmā atthasaṅvannanā kā-
tabbā hotī Pakatīyā pī ca dukkarā va Patīccasamuppādassa
atthasaṅvannanā Yath' āhu Porānā

Saccaṅ satto patīsandhi, paccayākāram eva ca,
duddasā caturo dhammā, desetuṅ ca sudukkarā ti

Tasmā aññatra āgamādhigamappattehi na sukarā Patīcca-
samuppādassa atthavannanā⁷ ti paritulayitvā

Vattukāmo ahaṅ ajja, paccayākāravannanaṅ
patiṭṭhaṅ nādhigacchāmi, ajjhogālho va sāgaraṅ
sāsanaṅ pan' idaṅ nānā-desanānaya-manditaṅ,
pubbācariyamaggo ca, abbochinno pavattati
yasmā tasmā tadubhayaṅ, sannissāy' atthavannanaṅ
ārabhissāmi etassa, tāṅ sunātha samāhitā

Vuttaṅ h' etaṅ pubbācariyehi

Yo koc' imaṅ atthikatvā⁸ suneyya,
labhetha pubbāpariyaṅ viśesaṅ,
laddhāna pubbāpariyaṅ viśesaṅ
adassanaṅ maccurājassa gacche ti

¹ *Vbh* 135

² P °mantena

³ S R Vm r-āvat°

⁴ H °saṅvannanā

² S R *add* mahāpadesena

⁴ S R sangā°, Vm gāhan°

⁶ Vm pariyaeyantarehi

⁸ B atthiṅ°.

Avijjā-paccayā sankhārā ti ādisu hi¹ ādito yeva tāva

Desanā-bhedato attha-lakkhanekavidhādito,
Angānañ ca vavatthānā, viññātabbo vimicchayo

Tattha* *desanā-bhedato* ti Bhagavāto hi vallihārakānaṃ catunaṃ purisānaṃ valliggahanaṃ viya ādito vā majjhato vā patthāya yāva pariyośānaṃ, tathā pariyośānato vā majjhato vā patthāya yāva āditi catubbidhā paticcasamuppādadesanā Yathā hi vallihārakesu catūsu purisesu eko vallyā mūlam eva pathamaṃ passati, so taṃ mūle chetvā sabbaṃ ākaddhitvā ādāya kamme upaneti, evaṃ Bhagavā *Iti kho bhikkhave avijjā-paccayā sankhārā pe . jāti-paccayā jarāmānaṃ*† ti ādito patthāya yāva pariyośānā pi paticcasamuppādaṃ deseti.²

Yathā pana tesu purisesu eko vallyā majjhaṃ pathamaṃ passati, so majjhe chinditvā uparibhāgaṃ yeva ākaddhitvā ādāya kamme upaneti, evaṃ Bhagavā *Tassa taṃ vedanaṃ abhinandato abhivadato ajhosāya titthato uppaṇati nandī Yā vedanāsu nandī, tad upādānaṃ Tass' upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti* ti‡ majjhato patthāya yāva pariyośānā pi deseti

Yathā ca tesu purisesu eko vallyā aggaṃ pathamaṃ passati, so agge gahetvā aggānusārena yāva mūlā sabbaṃ ādāya kamme³ upaneti, evaṃ Bhagavā *Jāti-paccayā jarāmānaṃ ti iti kho pan' etaṃ vuttaṃ Jāti-paccayā nu kho bhikkhave jarāmānaṃ, no vā, kathaṃ vā⁴ ettha hotīti? Jāti-paccayā bhante jarāmānaṃ, evaṃ no ettha hoti jāti-paccayā jarāmānaṃ ti Bhavapaccayā jāti pe . avijjā-paccayā sankhārā ti iti kho pan' etaṃ vuttaṃ* * . *Avijjā-paccayā nu kho bhikkhave⁵ sankhārā, no vā, kathaṃ vā⁴ ettha hotīti? Avijjā-paccayā bhante sankhārā, evaṃ no ettha hoti avijjā-paccayā sankhārā* ti‡ pariyośānato patthāya yāvā ādito pi paticcasamuppādaṃ deseti.

Yathā pana tesu⁶ purisesu eko vallyā majjham eva pathamaṃ passati, so majjhe chinditvā⁷ hetthā otaranto yāva

* Vsm. 523 f

† M 1, 261.

‡ S III, 14.

¹ Vm. om hi.

² R dasseti

³ P kammante

⁴ Vm vo.

⁵ Vm om

⁶ Vm pan' etesu

⁷ S R chetvā

mūlā ādāya kamme upaneti, evaṅ Bhagavā *Ime ca*¹ *bhikkhave cattāro āhārā kvṅ-nidānā, kvṅsamudayā, kvṅ-jātikā kvṅ-pabhavā*² *Ime cattāro āhārā tanhā-nidānā tanhā-samudayā tanhā-jātikā tanhā-pabhavā Tanhā kvṅ-nidānā*² *Vedanā, phasso, salāyatanaṅ, nāmarūpaṅ, viññānaṅ, sankhārā kvṅ-nidānā*² *Sankhārā avijjānidānā avijjā-pabhavā** tī majjhato patthāya yāva ādito desetī

Kasmā pan' evaṅ desetīti² Paticcasamuppādassa samantabhadakkattā, sayañ ca desanā-vilāsappattattā Samantabhadako hi paticcasamuppādo, tato tato nīyappativadhāya saṅvattati yeva Desanāvilāsappatto ca Bhagavā catuvesāraja-patisambhidāyogena catubbidhagambhīrabhāvappattiyā ca So desanāvilāsappattattā nānāyeh' eva² dhammaṅ desetī

Viśesato pan' assa yā ādito patthāya anulomadesanā, sā pavatti-kāranavibhāga-sammūlhaṅ³ veneyyajaṇaṅ samanupassato yathāsakehi kāraṇehi pavatti-sandassanattaṅ uppatikkama-sandassanattaṅ ca pavattitā⁴ tī nītabbā Yā pariyośānato patthāya patilomadesanā, sā *kicchaṅ vatāyaṅ loko āpanno, jāyati ca jiyati ca mīyati*⁵ *cā*† tī ādinā nayena kicchāpannaṅ lokam anuvilokayato pubbhāgapativadhānusāreṇa tassa tassa jarāmaranādīkassa dukkhassa attanā 'dhiḡatakāranasandassanattaṅ. Yā pana⁶ majjhato patthāya yāva ādi,⁷ sā āhāranidāna-vavatthāpanānusāreṇa yāva atitaṅ addhānaṅ atiharitvā puna atitaddhato pabhutī hetu-phala-paṭipātisandassanattaṅ Yā pana majjhato patthāya yāva pariyośānā⁸ pavattā, sā paccuppanne addhāne anāgataddha-hetu-samutthānato pabhutī anāgataddha-sandassanattaṅ Tāsu yā sā pavattikāraṇa-sammūlhassa veneyyajaṇassa yathāsakehi kāraṇehi pavatti-sandassanattaṅ uppatikkama-sandassanattaṅ ca ādito patthāya anulomadesanā vuttā, sā idha nikkhittā tī vedītabbā

Kasmā pan' ettha avijjā ādito vuttā² Kiṅ pakatīvādīnaṅ

* *M loc cit*

† *D* ii, 30, *S* ii 5, 104

¹ *Vm om ca* ² *S R °nāyehi, om eva* ³ *R °mūlha*

⁴ *Vm. pavattā* ⁵ *Vm adds ca cavati uppajjati*

⁶ *S Vm om* ⁷ *Vm. adds payattā* ⁸ *Vm °sānaṅ*

pakati viya avijjā pi akāraṇaṅ¹ mūlakāraṇaṅ² lokassāti ?
 Na akāraṇaṅ *Asavasamudayā avijjā-samudayo* ti* hi avijjāya
 kāraṇaṅ vuttaṅ Atthi pana pariyāyo yena mūlakāraṇaṅ
 siyā Ko pana so² ti ? Vattakathāya sīsabhāvo Bhagavā
 hi vattakathaṅ kathento dve dhamme sīsaṅ katvā kathesi
 avijjaṅ vā, bhavatanhaṅ vā, yathāha *Purimā bhikkhave koti
 na paññāyati avijjāya*³ *ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā sama-*
*bhavi*⁴ ti *Evañ c' etaṅ bhikkhave vuccati, atha ca pana pañ-*
ñāyati idappaccayā avijjā ti Bhavatanhaṅ vā, yath' āha
Purimā bhikkhave koti na paññāyati bhavatanhāya *ito pubbe*
bhavatanhā nāhosi, atha pacchā samabhavi ti *Evañ c' etaṅ*
bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati idappaccayā bhava-
tanhā ti †

Kasmā pana Bhagavā vattakathaṅ kathento ime dve va⁵
 dhamme sīsaṅ katvā kathesīti ?⁶ Sugati-duggati-gāmino
 kammassa visesahetubhūtattā Duggati-gāmino hi kammassa
 visesahetu avijjā Kasmā ? Yasmā avijjābhūto puthuj-
 jano aggisantāpa-lagulābhīghāta-parissamābhībhūtāya⁷ vaj-
 jhagāviyā⁸ tāya parissamāturatāya nīrassādam⁹ pi attano
 anathāvaham pi ca unhodakapānaṅ viya kilesasantāpato
 nīrassādam pi duggati-vimpātato¹⁰ ca attano anathāvaham
 pi pānātipātādīm anekappakāraṅ duggati-gāmīkammaṅ āra-
 bhati Sugati-gāmino pana kammassa visesahetu bhavatan-
 hā Kasma ? Yasmā bhavatanhābhībhūto puthujjano ya-
 thā-vuttappakārayā¹¹ gāviyā¹² sītūdakatanhāya sa-assādaṅ¹³
 attano parissamavīnodanañ¹⁴ ca sītūdakapānaṅ viya kilesa-
 santāpavīrahato sa-assādaṅ, sugati-sampāpanena attano dug-
 gati-dukkhaparissamavīnodanañ ca pānātipātā veramaṇī-ādīm
 anekappakāraṅ sugati-gāmī-kammaṅ ārabhati

Etesu pana vattakathāya sīsabhūtesu dhammesu katthaci

* *M* 1, 55 . † *Not traced Cf S* 11, 178, 111, 149

¹ S R °rakaṅ

² Vm pan' eso

³ Vm om

⁴ P sambha°

⁵ S Vm H om va, P yeva

⁶ S R Vm °tīti

⁷ B H S R Vm °bhūtā

⁸ B H S R Vm. °gāvī

⁹ S R paritassādam

¹⁰ S R. H °tanato

¹¹ B H S R °kāra, Vm sā vuttappakārā

¹² B H S R gāvī

¹³ P samas°

¹⁴ Vm pañissaya°

Bhagavā ekadhammamūlikāṇ desanaṇ deseti Seyyathidaṇ ' *Iti kho bhikkhave avijjūpanisā sankhārā, sankhārūpanisaṇ viññānan* †* ādi Tathā *upādāmyesu bhikkhave dhammesu assādānupassino viharato tanhā pavaddhati, tanhāpaccayā upādānan* †† ādi Katthaci ubhayamūlikam pi Seyyathidaṇ ? *Avijjānīvaranassa bhikkhave bālassa tanhāya sampayuttassa evam ayaṇ kāyo samudāgato, iti ayaṇ c' eva kāyo, bahiddhā ca nāmarūpaṇ, itth' etaṇ dvayaṇ, Dvayaṇ paticca phasso, sal' ev' āyatanān,*¹ *yehi phuttho bālo sukhadukkhāṇ patisaṇvedeti* †† ādi † Tāsu tāsu² desanāsu *avijjā-paccayā sankhārā* † ti ayam idha avijjā. vasena ekadhammamūlikā desanā ti veditabbā Evaṇ tāv' ettha desanābhedato viññātabbo vimicchayo

Atthato † ti avijjādīnaṇ padānaṇ atthato Seyyathidaṇ ? Pūretuṇ ayuttatthena kāyaduccarītādi avindiyaṇ nāma, aladdhabban ti attho Taṇ avindiyaṇ vindaṭīti *avijjā* Tabbiparītato kāyasucarītādi vindiyaṇ nāma Taṇ vindiyaṇ na vindaṭīti *avijjā* Khandhānaṇ rāsatthaṇ, āyatanānaṇ āyatanatthaṇ, dhātūnaṇ suññatthaṇ,³ saccānaṇ tathatthaṇ, indriyānaṇ adhipateyyatthaṇ⁴ aviditaṇ karotīti *avijjā* Dukkhādīnaṇ pīlanādi-vasena vuttaṇ catubbidhaṇ catubbidhaṇ⁵ atthaṇ aviditaṇ karotīti pi *avijjā* Antavirahite saṅsāre sabbayoni-gati-bhava-viññānatthitī-sattāvāsesu satte javāpetīti *avijjā* Paramatthato avijjamānesu itthi-purīsādisu javati, vijjamānesu pi khandhādisu na javatīti *avijjā* Api ca cakkhuvīññānādīnaṇ vatthārammanapaticcasamuppāda-paticcasamuppānānaṇ dhammānaṇ chādanato pi *avijjā*

Yaṇ paticca phalam eti so paccayo. Paticcā ti na vinā tena, taṇ⁶ apaccakkhitvā⁷ ti attho Eti ti uppajjati c' eva pavattati cāti attho Api ca upakārakattho paccayattho Avijjā ca sā paccayo cāti avijjā-paccayo, tasmā *avijjāpaccayā*

Sankhatam abhisankharontīti *sankhārā* Api ca avijjā-paccayā sankhārā, sankhārasaddena āgatasankhārā cāti duvidhā sankhārā Tattha puññapuññāneñjābhisankhārā⁸ tayo, kāya-vaci-cittasankhārā tayo ti ime cha avijjāpaccayā

* S n, 31

† *Ibid* 84‡ *Ibid* 23 f¹ Vm adds ca² Vm om, H tisu³ P suññatatthaṇ⁴ SR Vm adhipatīyat°⁵ S Vm om⁶ Vm om⁷ B appac°.⁸ P R °nañjā°.

sankhārā Te sabbe pi lokiyakusalakusalacetanā-mattam eva honti Sankhatasankhāro,¹ abhisankhatasankhāro,¹ abhisankharanakasankhāro, payogābhisankhāro ti ime pana cattāro sankhārasaddena āgata-sankhārā. Tattha *aniccā vata sankhārā* ti ādisu vuttā sabbe pi sappaccayā dhammā sankhata-sankhārā nāma Kammanibbattā tebhūmakā² rūpārūpadhammā abhisankhatasankhārā ti atthakathāsu vuttā Te pi *aniccā vata sankhārā** ti etth' eva sangahaṇṇaṇ gacchanti Visuṇṇa pana nesaṇṇā³ āgatattānaṇṇaṇ na paññāyati Tebhūmakakusalākusalacetanā pana abhisankharanakasankhāro⁴ ti vuccati Tassa *Avijjāgato ayaṇṇa bhikkhave purisapuggalo puññāṇā ce⁵ abhisankhāraṇṇa⁶ abhisankharoti* ti ādisu āgatattānaṇṇaṇ paññāyati Kāyikacetasikaṇṇa pana vīriyaṇṇaṇ payogābhisankhāro to vuccati So *Yāvaticā abhisankhārassa gati, tāvatikaṇṇaṇ gantvā akkhāhataṇṇaṇ maññe atthāsī* ti ādisu āgato. Na kevalāṇi ca ete yeva, aññe pi: *Saññā-vedayntanirodhaṇṇaṇ samāpajantassa kho āvuso Visākha bhikkhuno pathamaṇṇaṇ nrujhatī vacīsankhāro, tato kāyasankhāro, tato cittasankhāro* § ti ādinā nayena sankhārasaddena āgatā anekasankhārā⁷ Tesu natthi so sankhāro, yo sankhatasankhāre⁸ sangahaṇṇaṇ na gaccheyya.

Ito paraṇṇaṇ *sankhārapaccayā viññānaṇṇaṇ* ti ādisu vuttaṇṇaṇ vuttanayen' eva vedītabbaṇṇaṇ

Avutte pana vijānātīti *viññānaṇṇaṇ*
 Namatīti *nāmaṇṇaṇ*. Ruppātīti *rūpaṇṇaṇ*
 Āye tanoti,⁹ āyataṇṇaṇ ca nayatīti *āyatanaṇṇaṇ*
 Phusatīti *phassa*
 Vedayatīti *vedanā*
 Paritassatīti *tanhā*
 Upādiyātīti *upādānaṇṇaṇ*
 Bhavati, bhāvayati cāti *bhavo*
 Jananaṇṇaṇ *gāti*
 Jāranaṇṇaṇ *jarā*

* D. ii, 157, S i, 158, etc

† S ii, 82

‡ A i, 112

§ M i, 302

¹ Vm °khārā

² S °mikā

³ S R pan' esāṇṇaṇ.

⁴ P °kharāṇaṇaṇ°

⁵ S R Vm qd'āṇṇaṇ

⁶ S R Vm sankhāraṇṇaṇ

⁷ Vm aneke

⁸ Vm °khārehi.

⁹ P tanotīti

Marānti etenātī¹ māraṇaṇ

Socanaṇ soko

Paridēvanaṇ paridevo

Dukkhatitī² dukkhaṇ Uppādatthitivasena vā dvedhā²
khanatitī³ dukkhaṇ

Dummanassa⁴ bhāvo domanassaṇ

Bhuso⁵ āyāso upāyāso

Sambhavantī⁶ ti nibbattanti⁶ Na kevalañca sokādih' eva,
atha kho sabbapadehi sambhavanti⁷-saddassa yojanā kātābbā

Itarathā hi avijjā-paccayā sankhārā⁸ ti vutte kiṇ karonti ti
na paññāyeyyuṇ,⁸ sambhavanti⁹ pana yojanāya satī avijjā
ca sā paccayo cāti avijjāpaccayo, tasmā avijjā-paccayā
sankhārā sambhavanti⁹ paccaya-paccayuppanna-vavatthā-
naṇ kataṇ hoti Esa nayo sabbattha

Evaṇ ti nidditthanayanidassanaṇ Tena avijjādih' eva
kāraṇehi, na Issaranimmānādihīti dasseti

Etassā ti yathāvuttassa

Kevalassā ti asammissassa, sakalassa vā

Dukkhaḥkhandhassā⁹ ti dukkhasamūhassa, na sattassa, na
sukhasubhādīnaṇ

Samudayo ti nibbatti

Hotī ti sambhavati Evam ettha atthato viññātabbo
vinicchayo

Lakkhanādito ti avijjādīnaṇ lakkhanādito Seyyathīdaṇ ?
Aññānalakkhanā avijjā, sammohanarasā, chādanapaccu-
patthānā, āsavapadatthānā Abhisankharanalakkhanā san-
khārā, āyūhanarasā, cetaṇā-paccupatthānā, avijjā-padatthā-
nā Vijānalakkhanaṇ viññānaṇ, pubbangamarasaṇ, pati-
sandhi-paccupatthānaṇ, sankhārapadatthānaṇ, vatthāram-
manapadatthānaṇ vā Namanalakkhanaṇ nāmaṇ, sampayo-
garasaṇ, avinibbhogapaccupatthānaṇ, viññānapadatthānaṇ
Ruppanalakkhanaṇ rūpaṇ, vikranarasāṇ, avyākatapaccu-
patthānaṇ, viññānapadatthānaṇ Āyatanalakkhanaṇ¹⁰ salā-
yatanaṇ, dassanādirassaṇ, vatthu¹⁰-dvārabhāva-paccupatthā-

¹ S R tenāti

² Vm dvidhā

³ S R add pi

⁴ Vm Dummana

⁵ P bhūyo

⁶ Vm abhinib°

⁷ P °vantīti

⁸ Vm °yeyya

⁹ P dukkhandhassāti

¹⁰ S R. add bhāva

naṅ, nāmarūpapadatthānaṅ Phusanaḷakkhano phasso, san-
ghattanaraso, sangati-paccupatthano, salāyatanapadatthāno
Anubhavanalakkhanā vedanā, visayarasa-sambhogarāsā,¹ su-
khadukkhapaccupatthānā, phassapadatthānā Hetulakkhanā
tanhā, abhinandanarasā, atittibhāvapaccupatthānā,² vedanā-
padatthānā Gahanalakkhanaṅ upādānaṅ, amuñcanarasaṅ,
tanhādahlatta - ditthi - paccupatthānaṅ, tanhāpadatthānaṅ
Kamma-kammaphala-lakkhano bhavo, bhāvana-bhavanara-
so, kusalākusalāvyaḷakatapaccupatthāno, upādānapadatthāno
Jāti-ādīnaṅ lakkhanādīni Saccavibhange vuttanayen' eva
veditabbāni

Evam ettha lakkhanādito pi viññātabbo vīnicchayo

Ekavidhādito ti ettha aviḷjā aññānādassana³-mohādī
bhāvato ekavidhā. Appatipatti-micchāpatipattito duvidhā
Tathā sasankhārāsankhārato Vedanāttaya - sampayogato
tīvidhā Catusaccāppativedhato⁴ catubbīdhā Gati-pañca-
kādinavacchādanato⁵ pañcavidhā Dvārārammanato⁶ pana
sabbesu pi arūpadhammesu chabbīdhatā veditabbā San-
khārā sāsava-vīpākadhammadhammādī-bhāvato ekavidhā
Kusalākusalato duvidhā Tathā paritta-mahaggata-hīna-
majjhima - micchattaniyatāniyatato⁷ Tīvidhā puññābhisan-
khārādī-bhāvato Catubbīdhā catuyonisaṅvattanato Pañ-
cavidhā pañca-gati-gāmito Viññānaṅ lokiyavīpākādī-
bhavāto ekavidhaṅ Sahetukāhetukādito duvidhaṅ Bha-
vattaya - pariyāpannato vedanāttayasampayogato, ahetuka-
duhetuka-tīhetukato ca tīvidhaṅ Yoni-gati-vasena catub-
bīdhaṅ pañcavidhā ca Nāmarūpaṅ viññānasannissayato
kammapaccayato ca ekavidhaṅ Sārammanānārammanato⁸
duvidhaṅ Atītādito tīvidhaṅ Yoni-gati-vasena catub-
bīdhaṅ pañcavidhā ca Salāyatanaṅ sañjāti-samosaranat-
thānato ekavidhaṅ Bhūtappasādaviññānādito duvidhaṅ
Sampattāsampatta-nobhayagocarato tīvidhaṅ Yoni-gati-
pariyāpannato catubbīdhaṅ pañcavidhā cāti Iminā nayena
phassādinam pi ekavidhādī-bhāvo veditabbo ti Evam ettha
ekavidhādito pi viññātabbo vīnicchayo

¹ S R visayasamb°

² S R Vm atitta°

³ S R aññāna-adas°

⁴ B P °cāpaṭi°

⁵ R dīnaṅ chā°

⁶ S °rāmbanato

⁷ P °chatta-sammatta°

⁸ P °mamāram°

Angūnañ ca vavattihānā ti sokādayo c' ettha bhavacakkassa avicchedadassanattaṅ vuttā Jarā-maranabbhāhatassa hi bālassa 'te sambhavanti Yath' āha *Assutavā bhikkhave puthiṅgano kāyikāya dukkhāya vedanāya phuttho samāno socati, kulamati, paridevati, urattālīṅ kantati, sammoham āpaṅgati* ti * Yāva ca tesañ pavatti, tāva avijjāyā ti puna pi avijjā-paccayā sankhārā ti sambandham eva hoti bhavacakkaṅ Tasmā tesam pi jarā-maranen' eva ekasankhepaṅ katvā dvādas' eva patuccasamuppādangānīti¹ veditabbāni Evam ettha angānaṅ vavattihānato pi viññātabbo vinicchayo Ayaṅ tāv' ettha uddesavārasena sankhepakathā

[*Avijjāpada*]

Idāni middesavārasena vitthārakathā hoti *Avijjā-paccayā sankhārā* ti² hi vuttaṅ

Tattha avijjā-paccayesu sankhāresu dassetabbesu yasmā putte kathetabbe pathamaṅ pitā kathiyati, evaṅ hi satī Mittassa putto, Dattassa putto ti putto³ su-kathito hoti, tasmā desanākusalo Satthā sankhārānaṅ janakattena⁴ pitī-sadisaṅ⁵ avijjaṅ tāva dassetuṅ *Tattha katamā avijjā* ? *Dukkhe aññānan* ti ādim āha

Tattha yasmā ayaṅ avijjā dukkhasaccassa yāthāvasarasa-lakkhanaṅ⁶ jānituṅ passituṅ pativijjhutuṅ na deti, chādetvā pariyanandhitvā ganthetvā⁷ titthati, tasmā dukkhe aññānan ti vuccati Tathā yasmā dukkhasamudayassa, dukkhanirodhassa, dukkhanirodhagāminiyā patipadāya yāthāvasarasalakkhanaṅ⁸ jānituṅ passituṅ pativijjhutuṅ na deti, chādetvā pariyanandhitvā ganthetvā⁷ titthati, tasmā dukkhanirodhagāminiyā patipadāya aññānan ti vuccati. Imesu catūsu thānesu Suttantikapariyāyena aññānaṅ avijjā ti kathitaṅ

Nikkhepakande pana Abhidhammapariyāyena pubbante aññānan ti aparesu pi catūsu thānesu aññānaṅ gahitaṅ⁷

* *Not traced Cf M* 1, 86, A 11, 54, 11, 188

¹ P °gāni

² *Text* 135.

³ P vutto

⁴ P jananatthena, S R °katthena

⁵ P R pitu°.

⁶ P yā tāva

⁷ S R ganhitvā

⁸ P yātāva°.

Tattha *pubbanto*¹ ti atīto addhā, atītāni khandha-dhātu-
āyatanāni

*Aparanto*¹ ti anāgato addhā, anāgatāni khandha-dhātu-
āyatanāni

*Pubbantāparanto*¹ ti tad ubhayaṃ

Idappaccayatā ti sankhārādīnaṃ kāraṇāni avijjādīni angāni

Patīccasamuppānādhammā ti avijjādīhi nibbattā sankhā-
rādayo dhammā

Tatrāyaṃ avijjā yasmā atītānaṃ khandhādīnaṃ yāthā-
vasarasalakkhanaṃ² jānituṃ passituṃ pativijjhituṃ na deti,
chādetvā pariyanandhītvā ganthetvā³ titthati, tasmā pubbante
aññānaṃ ti vuccati Tathā yasmā anāgatānaṃ khandhā-
dīnaṃ atītānāgatānaṃ khandhādīnaṃ idappaccayatāya c' eva
patīccasamuppānādhammānañ ca yāthāvasarasalakkhanaṃ⁴
jānituṃ passituṃ pativijjhituṃ na deti, chādetvā pariyanan-
dhītvā ganthetvā³ titthati, tasmā 'idappaccayatā-patīcca-
samuppānesu dhammesu aññānaṃ' ti vuccati Imesu attha-
su thānesu Abhidhammapariyāyena aññānaṃ avijjā ti kathī-
taṃ Evaṃ kiṃ kathitaṃ hoti² Kiccato c' eva jātito ca avijjā
kathitā nāma hoti Kathaṃ² Ayaṃ hi avijjā imāni attha
thānāni jānituṃ passituṃ pativijjhituṃ na detīti kiccato ka-
thitā Uppajjamānā pi⁵ imesu atthasu⁶ thānesu uppajjatīti
jātito pi kathitā

Evaṃ kathetvā puna yaṃ evarūpaṃ aññānaṃ adassanaṃ ti
ādīni pañcavīsati padāni avijjāya lakkhanaṃ dassetuṃ gahī-
tāni Tattha yasmā ayaṃ avijjā imehi atthahi padehi kathitā
pi puna pañcavīsatiyā padehi lakkhane akathite sukathitā
nāma na hoti, lakkhane pana kathite yeva sukathitā nāma
hoti Yathā puriso natthaṃ gonaṃ pariyesamāno manusse
puccheyya Apī ayye setaṃ gonaṃ passatha, rattaṃ gonaṃ
passathā ti Te evaṃ vadeyyuṃ imasmīṃ ratthe setarat-
tānaṃ gonānaṃ anto natthi, kiṃ te gonassa lakkhanaṃ ti.
Atha tona sanghātī⁷ vā nangalaṃ vā ti vutte gono suka-
thito nāma bhavēyya, evam eva yasmā ayaṃ avijjā atthahi
padehi kathitā pi puna pañcavīsatiyā padehi lakkhane akathite

¹ P H. °ante

² P S R yathāva°

³ S R ganhītvā

⁴ P yātāva°

⁵ S R add ca

⁶ S R om

⁷ P sankhānaṃ, S R sanghātī.

sukathitā nāma na hoti, lakkhane pana kathite yeva sukathitā nāma hoti, tasmā yān' assā¹ lakkhanadassanatthaṇ pañcavīsati-padāni kathitāni, tesam pi vasena veditabbā

Seyyathidaṇ² Nānaṇ nāma paññā Sā atthānatthaṇ² kāranākāraṇaṇ³ catusaccadhammaṇ viditaṇ pākataṇ karoti Ayaṇ pana aviyyā uppajjivā taṇ viditaṇ pākataṇ kātuṇ na detīti nānapaccanikato aññānaṇ Dassanaṇ ti pi paññā Sā pi taṇ ākāraṇ passati Aviyyā pana uppajjivā taṇ passituṇ na detīti adassanaṇ Abhisamayo ti pi paññā Sā taṇ ākāraṇ abhisameti Aviyyā pana uppajjivā taṇ abhisametuṇ na detīti anabhisamayo Anubodho, sambodho, pativedho⁴ ti pi paññā Sā taṇ ākāraṇ anubujjhati, sambujjhati, pativujjhati Aviyyā pana uppajjivā taṇ anubujjhituṇ sambujjhituṇ pativujjhituṇ na detīti ananubodho, asambodho, appatvedho Sangāhanā ti pi paññā Sā taṇ ākāraṇ gaḥetvā ghaṇsitvā gahāti Aviyyā pana uppajjivā taṇ gaḥetvā ghaṇsitvā gahituṇ na detīti asangāhanā Pariyogāhanā ti pi paññā Sā taṇ ākāraṇ ogāhetvā anupavīsitvā gahāti Aviyyā pana uppajjivā taṇ ogāhetvā⁵ anupavīsitvā gahituṇ na detīti aparivyogāhanā Samapekkhanā ti pi paññā Sā taṇ ākāraṇ samaṇ sammā ca pekkhati Aviyyā pana uppajjivā taṇ samaṇ sammā ca pekkhituṇ na detīti asamapekkhanā Paccavekkhanā ti pi paññā Sā taṇ ākāraṇ paccavekkhati Aviyyā pana uppajjivā taṇ paccavekkhituṇ na detīti apaccavekkhanā Nāssā kiñci kammaṇ paccakkhaṇ atthi, sayañ ca apaccavekkhitvā kataṇ kammaṇ ti apaccakkhakammaṇ Dummedhabhāvatāya dummejjaṇ Bālabhāvatāya bālyaṇ⁶ Sampajaññaṇ ti pi paññā Sā atthānatthaṇ⁶ kāranākāraṇaṇ catusaccadhammaṇ sammā pajānāti Aviyyā pana uppajjivā taṇ ākāraṇ pajānituṇ na detīti asampajaññaṇ. Mohanavasena moho Pamohana-vasena pamoho Sammohanavasena sammoho Avindiyaṇ vīdatīti ādivasena⁷ aviyyā Vattasmiṇ ohanati osālapetīti aviyyogho Vattasmiṇ yojetīti aviyyāyogo Appahīnava-

¹ P yā tassā, S R pun' assā; H. yāni 'ssā

² B H atthatthaṇ, P attatthaṇ

³ B kāranākāraṇaṇ always

⁴ P paṭibodho

⁵ B P ogāhitvā

⁶ B H atthatthaṇ; P. attatthaṇ .

⁷ P. ādinā vasena

senā¹ punappunaṅ uppajjanato ca *avijjāntusayo*. Magge-pariyutthitacorā addhike viya kusalacittaṅ pariyutthāti gaṇhāti vilumpatīti² *avijjāpariyutthānaṅ*. Yathā nagaradvāre palighasankhātāya langiyā patitāya anto-nagare manussānaṅ bahinagaragamanam³ pi bahinagare manussānaṅ anto-nagarappavesanam pi pacchijjati; evam eva yassa sakkāyanagare ayaṅ patitā, tassa nibbāna-sampāpakaṅ ñānagamanāṅ pacchijjati⁴ *avijjā-langī* nāma hoti. Akusalaṅ ca taṅ mūlaṅ ca, akusalānaṅ vā mūlan ti akusalamūlaṅ. Taṅ pana na aññaṅ, idhādihppeto moho ti *moho akusalamūlaṅ*. *Ayaṅ vuccati avijjā* ti ayaṅ evaṅ lakkhaṇā avijjā nāmāti vuccati. Evaṅ pañcaviṣati-padavasena avijjāya lakkhaṇaṅ veditabbaṅ.

Evaṅ lakkhaṇā panāyaṅ avijjā 'dukkhādisu aññaṅ' ti vuttā pi dukkhasaccassa ekadeso hoti, saha-jātā hoti, taṅ ārammaṇaṅ karoti, chādeti. Samudayasaccassa na ekadeso hoti, saha-jātā hoti, taṅ ārammaṇaṅ karoti, chādeti. Nirodhasaccassa neva ekadeso hoti, na saha-jātā, na taṅ ārammaṇaṅ karoti, kevalaṅ chādeti. Maggasaccassāpi na ekadeso, na saha-jātā, na taṅ ārammaṇaṅ karoti, kevalaṅ chādeti. Dukkhārammaṇatā avijjā uppajjati, taṅ ca chādeti. Samudayārammaṇatā avijjā uppajjati, taṅ ca chādeti. Nirodhārammaṇatā avijjā nuppajjati, taṅ ca chādeti. Maggārammaṇatā avijjā nuppajjati, taṅ ca chādeti.

Dve saccā duddasattā gambhīrā. Dve saccā gambhīrattā duddasā. Api ca kho pana dukkhanirodhaṅ ariyasaccaṅ gambhīraṅ c' eva duddasaṅ ca. Tattha dukkhaṅ nāma pākataṅ; lakkhaṇassa pana duddasattā gambhīraṅ namā jātaṅ. Samudaye pi es' eva nayo. Yathā pana mahāsamuddaṅ manthetvā o-jāya nīharaṇaṅ nāma bhāro, sinerupādato vālikāya uddharaṇaṅ nāma bhāro, pabbataṅ pīletvā rasassa nīharaṇaṅ nāma bhāro, evam eva dve saccāni gambhīratāya eva duddasāni. Nirodhasaccaṅ pana atigambhīraṅ ca atiduddasaṅ cāti evaṅ duddasattā gambhīraṅ, gambhīrattā ca duddasānaṅ catunnaṅ ariyasaccānaṅ paṭicchādakaṅ mohan-dhakāraṅ, ayaṅ vuccati *avijjā* ti.

Avijjāpadaṅ.

¹ S.R.H. °natthena c' eva.

² B.H. viluppa°.

³ S.R. °ranikkhamanam.

⁴ P. °chinda°.

[Sankhārapada]

Sankhārapade hetthā vutta-sankhāresu sankhārasaddena āgata-sankhāre anāmasitvā avijjāpaccayā sankhāre yeva dassento *Tattha kātame avijjā-paccayā sankhārā*² *Puññā-bhīṣankhāro* ti ādim āha Tattha punāti attano kāraṇaṇ, pūreṭi c' assa ajjhāsayaṇ, pujañ¹ ca bhavaṇ nibbattetitī puñño Abhisankharoti² vipākaṇ katattā-rūpañ cāti abhisankhāro Puñño va abhisankhāro *puññābhisankhāro* Puññāpatipakkhato³ apuñño. Apuñño va abhisankhāro⁴ *apuññābhisankhāro* Na iñjatitī āneñjaṇ⁵ Āneñjaṇ⁵ eva abhisankhāro āneñjaṇ⁵ ca bhavaṇ abhisankharotitī *āneñjābhisankhāro* Kāyena pavattito, kāyato vā pavatto, kāyassa vā sankhāro ti *kāyasankhāro* Vacī-sankhāra-citta-sankhāresu pi es' eva nayo Tattha pathamattiko Parivīmaṇṣanasuttavasena gahito Tattha hi *puññañ ce sankhāraṇ abhisankharoti, puññūpagaṇ hoti viññānaṇ* *Apuññanañ ce sankhāraṇ abhisankharoti,*² *apuññūpagaṇ hoti viññānaṇ, āneñjañ*⁶ *ce sankhāraṇ abhisankharoti āneñjūpagaṇ*⁶ *hoti viññānaṇ* ti* vuttaṇ

Dutiyattiko tad anantarassa Vibhangasuttassa vasena gahito Sammāditthi-suttapariyāyena⁷ gahito ti pi vattuṇ vattati yeva Tattha hi *Tayo'me bhikkhave sankhārā Ka tame tayo*² *Kāyasankhāro, vacīsankhāro, cittasankhāro* tiṭ vuttaṇ Kasmā pan' etesaṇ suttānaṇ vasena te gahitā ti² Ayaṇ Abhidhammo nāma na adhunā kato, nāpi bāhūraka-isīhi vā sāvakehi vā devatāhi vā bhāsito, Sabbaññu-jina-bhāsito pana ayaṇ Abhidhamme pi hi Sutte pi ekasadisā va tanti nidditthā ti imass' atthassa dīpanatthaṇ

Idān⁸ te sankhāre pabhedato dassetuṇ *tattha*⁹ *katamo puññābhisankhāro* ti ādim āha Tattha *kusalā cetanā* ti aniyamato catubhūmikacetanā¹⁰ pi vattā Kāmāvacarā rūpāvacarā ti niyamitattā pana attha kāmāvacarakaṅkusala, cetanā pañca rūpāvacarakusalacetanā ti terasa cetanā puññā-

* Cf. S II, 82

† Ibid 4, 39 f., IV, 293

¹ P puñcañ² P °khāroti³ SR °pakkhatā⁴ SR add ti⁵ S aññ°⁶ SR anañj°⁷ SR °suttanta°⁸ P. Imāni⁹ SR om¹⁰ H. catubbhū°, P °maka°

bhusankhāro nāma *Dānamayā* ti ādīhi tāsāṃ yeva cetānāṃ puññakriyavatthuvaseṇa¹ pavatti dassitā Tattha attha kāmāvacarā va dāna-sīlamayā honti Bhāvanāmayā pana terasa pi Yathā hi paguṇaṃ dhammaṃ sajjhāyamāno ekaṃ dve anusandhi-gate² pi na jānāti, paccchā āvajjanto jānāti, evam eva kasinaparīkammaṃ karontassa paguṇajjhānaṃ paccavekkhantassa pagunakammaṃ matthānaṃ ca manasikarontassa nānavippayuttā bhāvanā hoti Tena vuttaṃ bhāvanāmayā pana terasa pīti Tattha dānamayādisu *Dānaṃ ārabha dānam adhikicca yā uppaṇṇati cetanā sañcetanā cetayitattaṃ, ayaṃ vuccati dānamayo puññābhūsanākhāro ti Sīlaṃ ārabha bhāvanam adhikicca yā uppaṇṇati cetanā sañcetanā cetayitattaṃ, ayaṃ vuccati bhāvanāmayo puññābhūsanākhāro ti Ayaṃ sankhepadesaṇā*

Cīvarādisu pana catusu paccayesu, rūpādisu vā chasu āramanesu, annādisu vā dasasu dānavatthūsu taṃ taṃ dentassa tesāṃ uppādanato patthāya pubbabhāge, pariccāgākāle, paccchā somanassacittena anussarane cāti tīsu kālesu pavattā cetanā dānamayā nāma Sīlaṃ paripūranatthāya³ pana pabbajissāmīti vihāraṃ gacchantassa, pabbajantassa, manorathaṃ matthakaṃ pāpetvā pabbajito vata 'mhi,⁴ sādhu, sutthūti āvajjantassa, pātimokkhaṃ saṃvarantassa, cīvarādayo paccaye paccavekkhantassa, āpāthagatesu rūpādisu cakkhudvārādīni saṃvarantassa ājīvaṃ sodhentassa ca pavattā cetanā sīlamayā nāma Patisambhidāyaṃ vuttena vipassanā-maggena *Cakkhuṃ amccato dukkhato anattato bhāventassa rūpe pe dhamme pe Cakkhuvññānaṃ . pe manovññānaṃ Cakkhusamphassaṃ manosamphassaṃ Cakkhusamphassaṃ vedanaṃ pe manosamphassaṃ vedanaṃ . pe Rūpasāññaṃ . pe . jarāmaranaṃ amccato dukkhato anattato bhāventassa pavattā cetanā bhāvanāmayā nāma ti ayaṃ vitthārakathā **

Apuññābhūsanākhāraniddese *akusalā cetanā* ti dvādasa-akusalacitta-sampayuttā cetanā *Kāmāvacarā* ti kiñcāpi

* Pīti ?

¹ H. °kriyā°.

² S R °dhiyo gate

³ S om. pari.

⁴ P. °jite ca taṃ hi

tattha thapetvā dve domanassasahagatacetanā sesā rūpā-rūpabhavē¹ uppajjanti, tattha pana patisandhiṃ na ākad-dhanti, kāmāvacare yeva patisandhi-vasena vipākaṃ avacārentīti kāmāvacarā ty' eva vuttā

Āneñjābhisankhāraṃ dde² kusalā cetanā arūpāvacarā ti catasso arūpāvacarakusalacetanā Etā hi catasso aniñjanattīhena aniñjanassa ca abhisankharanatthena³ āneñjābhisankhāro ti vuccanti Rūpāvacaracattutthajjhānato⁴ hi tisso kusalāvīpākakriyacetanā, dvādasa arūpāvacara-cetanā ti pañcadasa dhammā niccalatthena⁵ aphanadanatthena āneñjā⁶ nāma Tattha rūpāvacarā kusalā cetanā aniñjā samānā pi attanā sarikkhakam pi⁷ sa-ññanam pi aniñjanam pi rūpārūpaṃ janetīti āneñjābhisankhāro nāma⁸ hoti Vipākakriyacetanā pana avīpākāttā vipākaṃ na abhisankharonti, tathā arūpāvacarā vipākakriyacetanā ti ekādasā pi etā cetanā āneñjā va, na⁹ abhisankhārā Catubbīdhā pana arūpāvacarakusalacetanā yathā hatthi-assādīnaṃ sadisā va chāyā honti, evaṃ attanā sadisaṃ niccalaṃ arūpam eva janetīti āneñjābhisankhāro ti vuccatīti

Evaṃ puññābhisankhāravasena terasa, apuññābhisankhāravasena dvādasa, āneñjābhisankhāravasena catasso ti sabbā p' etā pariṇiditā ekūnatiṃsa cetanā honti Iti Bhagavā aparimānesu¹⁰ cakkavālesu aparimānānaṃ¹⁰ sattānaṃ uppajjanaka-kusalākusalacetanā¹¹ mahātulāya dhārayamāno^{1,2} nāhiyaṃ pakkhupitvā minamāno viya ca sabbaññutaññāna paricchinditvā ekūnatiṃsam eva dassesi

Idāni aparimānesu¹⁰ cakkavālesu aparimānā¹⁰ sattā kusalākusalakammaṃ āyūhamānā yehi dvārehi āyūhanti, tāni tīni kammadvārāni dassento *Tattha katamo kāyasaṅkhāro? Kāyasañcetanā* ti ādim āha Tattha *kāyasañcetanā* ti kāyaviññattiṃ samutthāpetvā kāyadvārato pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā, dvādasa akusalacetanā ti samavīsati cetanā Kāyadvāre ādāna-gahaṇa-copanaṃ pāpayamānā uppannā vīsati kusalākusalacetanā ti pi vattuṃ vattati Vacī-

¹ S R H add pi

² S R Ānañ°

³ P °khāra°

⁴ P °cattujjhānato

⁵ P B aniccala°

⁶ S R ānañ°

⁷ S R H add asarikkhakam pi.

⁸ S R add na

⁹ B P pana.

¹⁰ B H ,appari°

¹¹ P R °kusalā cetanā

¹² S R H add viya

sañcetanā ti vacīviññattīṅ samutthāpetvā vacīdvārato¹ pavattā tā yeva visati cetanā Vacīdvāre hanusañcopanaṅ vākyabhedanṅ pāpayamānā uppannā visati cetanā ti pīvattunṅ vattati Abhiññācetanā pan'ettha parato viññānassa paccayo na hotīti na gahitā Yathā ca abhiññācetanā, evaṅ uddhaccacetanā pī na hotī Tasmā sā pī viññānassa paccayaḅhāve apanetabbā Avijjāpaccayā pana sabbā p'etā hontī *Mano-sañcetanā* ti ubho pī viññattīyo asamutthāpetvā, manodvāre uppannā sabbā pī ekūnatīṅsa cetanā Itī Bhagavā aparimānesu cakkavālesu aparimānā sattā kusalākusalakammaṅ āyūhamānā imehi tīhi dvārehi āyūhantīti āyūhanakamma-dvāraṅ dassetīti

Imesaṅ pana dvīnam pī tikānaṅ aññamaññaṅ sampayogo vedītabbo Kathaṅ² Puññābhīsanikhāro hī kāyaduccarītā viramantassa sīyā kāyasankhāro, vacīduccarītā viramantassa sīyā vacīsankhāro Evaṅ attha kusalacetanā kāmāvacarā puññābhīsanikhāro ca hotī, kāyasankhāro ca, vacīsankhāro ca Manodvāre uppannā pana terasa cetanā puññābhīsanikhāro ca hotī cittasankhāro ca Apuññābhīsanikhāro pī² kāyaduccarītasena pavattīyaṅ sīyā kāyasankhāro, vacīduccarītasena pavattīyaṅ sīyā vacīsankhāro, dve-dvārāni muñcītvā manodvāre pavattīyaṅ sīyā cittasankhāro ti evaṅ apuññābhīsanikhāro kāyasankhāro pī hotī vacīsankhāro pī cittasankhāro pī Kāyasankhāro pana sīyā puññābhīsanikhāro, sīyā apuññābhīsanikhāro, na āneñjābhīsanikhāro Tathā vacīsankhāro Cittasankhāro pana sīyā puññābhīsanikhāro, sīyā apuññābhīsanikhāro, sīyā āneñjābhīsanikhāro ti ime avijjāpaccayā sankhārā nāma

Kathaṅ pan'etaṅ jānītabbaṅ ime sankhārā avijjā-paccayā hontī ti² Avijjā-bhāve bhāvato Yassa hī dukkhādisu avijjāsankhātāṅ aññānaṅ appahīnaṅ hotī, so dukkhe tāva pubbantādisu ca aññānena saṅsāradukkhaṅ sukhasaññāya gahetvā tassa hetubhūte tīvidhe pī³ sankhāre ārabhatī Samudaye aññānena dukkhahetubhūte pī tanhā-parīkkhāre sankhāre sukahetuto maññamāno ārabhatī Nīrodhe pana magge ca aññānena dukkhassa anīrodhabhūte pī gati-visese

¹ S R. °dvāre² S, R. add ca.³ S R. om

dukkhanīrodhasaññī hutvā nirodhassa ca amaggbabhūtesu pi yañña-amaratapādisu¹ nirodhamaggasaññī² hutvā dukkhanīrodhaṃ patthayamāno yaññāmaratapādīmukhena ti-vidhe pi sankhāre ārabhati. Apī ca so tāya catusu saccesu appahināvijjatāya visesato jāti-jarā-roga-maranādi-anekā-dīnaya-vokinnāṃ³ puññaphalasankhātaṃ dukkhaṃ dukkhato ajānanto tassa adhigamāya kāyavacīcittasankhārabhedaṃ puññābhīsanikhāraṃ ārabhati, devaccharākāmakō⁴ viya marupapātaṃ⁵ Sukha-sammatassāpi ca tassa puññaphalassa ante mahāparilāhajanakaṃ viparināmadukkhataṃ appassādatañ ca apassanto pi tappaccayaṃ vuttappakāram eva puññābhīsanikhāraṃ ārabhati, salabho viya dīpasikhābhīnipātaṃ, madhubindugiddho viya ca madhulitta-satthadhārālehanaṃ Kāmūpasevanādisu ca savipākesu ādīnavaṃ apassanto sukhasaññāya c' eva kilesābhībhūtātāya ca dvārattayappavattam pi apuññābhīsanikhāraṃ ārabhati, bālo viya gūthagilanaṃ,⁶ maritukāmo viya ca visakhādanaṃ. Āruppavipākesu cāpi sankhāraviparināmadukkhataṃ anavabujjhamāno sassatādivipallāsena cittasankhārabhūtaṃ āneñjābhīsanikhāraṃ ārabhati, disāmūlho viya pisāca-nagarābhīmukha-maggagamaṇaṃ

Evāṃ yasmā avijjā-bhāvato va sankhārabhāvo, na abhāvato, tasmā jānītabbam etaṃ ime sankhārā avijjāpaccayā hotī ti. Vuttam pi c' etaṃ *Avindvā bhikkhave avijjā-gato puññābhīsanikhāram pi abhīsanikharoti, apuññābhīsanikhāram pi abhīsanikharoti, āneñjābhīsanikhāram pi abhīsanikharoti, yato kho bhikkhave bhikkhuṃ avijjā pahīnā, vijjā uppannā, so avijjāvīrāgā vijjuppadā neva puññābhīsanikhāraṃ abhīsanikharoti* ti * Etth' āha ganhāma tāva etaṃ avijjā sankhārānaṃ paccayo ti, idaṃ pana vattabbaṃ katamesaṃ sankhārānaṃ kathaṃ paccayo hotīti ?

Tatr' idaṃ vuccati

Paccayo hoti puññānaṃ, duvidhā 'nekadhā pana,

Paresaṃ, pacchimānaṃ sā, ekadhā paccayo matā

* Cf S 11, 82

¹ P yañ ca°, Vm H yaññāmara°

² P nirodhadhammasaññī

³ R Vm add pi.

⁴ B °chāra°

⁵ H maruppapātaṃ

⁶ S R Vm °kilanaṃ

Tattha puññānaṅ duvidhā ti āraṁmanapaccayena ca upanissayapaccayena cā ti dvedhā paccayo hoti. Sā hi avijjaṅ khayato vayato sammasanakāle kāmāvacāraṅ puññābhīsanākhārānaṅ āraṁmanapaccayena paccayo hoti. Abhiññācittena samoha-cittaṅānanākāle rūpāvacāraṅ Avijjāsamatikkamanatthāya pana dānādini ceva kāmāvacārapuññākiyavatthūni pūrentassa, rūpāvacārajjhānāni ca uppādentassa dvinnam pi tesāṅ upanissayapaccayena paccayo hoti. Tathā avijjāsammūhataṅ kāmabhava-rūpabhavasampattiyo patthetvā tān' eva puññāni karontassa

Anekadhā pana paresan ti apuññābhīsanākhārānaṅ anekadhā paccayo hoti. Kathaṅ² Esā hi avijjaṅ ārabha rāgādīnaṅ uppajjanakāle āraṁmanapaccayena, gaṛuṅ katvā assādanakāle āraṁmanādhipati - āraṁmanūpanissayehi, avijjāsammūhassa anādīnavadassāvino pānātipātādini karontassa upanissayapaccayena, dutiyajavanādīnaṅ anantarasamanantarānantarūpanissayāsevāna-natthi-vigatapaccayehi, yaṅ kiñci akusalaṅ karontassa hetu-sahajāta-aññamaññānissaya-sampayutta-atthi-avigatapaccayehi anekadhā paccayo hoti

Pacchimānaṅ sā ekadhā paccayo matā ti āneñjābhīsanākhārānaṅ upanissayapaccayen' eva¹ ekadhā paccayo matā. So pan' assā² upanissayabhāvo puññābhīsanākhāre vuttanāyena' eva veditabbo ti. Etth' āha kiṅ panāyam ekā va avijjāsanākhārānaṅ paccayo, udāhu aññe pi paccayā hontī ti². Kiñc' ettha³ yadi tāva ekā va, ekakāranavādo āpajjati, atha aññe pi santi, avijjāpaccayā sanākhārā ti ekakārananiddeso nuppajjati². Na nuppajjati. Kasmā² Yasmā

Ekaṅ na ekato idha, nānekam, anekato pi no ekaṅ,

Phalam atthi, atthi pana eka-hetuphala-dīpanen' attho

Ekato hi kāranato na idha kiñci ekaṅ phalam atthi, na anekaṅ. Nāpi anekehi kāraṇehi ekaṅ. Anekehi pana kāraṇehi anekam eva hoti. Tathā hi anekehi utu-pathavī-bīja-salīla-sanākhātehi kāraṇehi⁴ anekam eva rūpa-gandha-rasādi ankurasanākhātaṅ phalam uppajjamānaṅ dissati. Yaṅ pan' etaṅ avijjā-

¹ P. °yena, om eva

² H °assa

³ Vm. 542. Kim pan' ettha

⁴ S adds anekehi

paccayā sankhārā, sankhārāpaccaya viññānaṃ ti ekekahetu-phala-dīpanaṃ katanṃ, tattha attho atthi, payojanaṃ vijjati Bhagavā hī katthaci padhānattā¹ katthaci pākātattā, katthaci asādhāranattā, desanāvīlāsassa ca veneyyānaṃ ca anurūpato ekam eva hetuṃ vā phalaṃ vā dīpeti Phassapaccayā vedanā ti hī ekam eva hetuṃ phalaṃ c' āha Phasso hī vedanāya padhānahetu,¹ yathā-phassaṃ vedanā-vavatthānato, Vedanā ca phassassa padhānaphalaṃ,¹ yathā-vedanaṃ phassavavatthānato Semhasamutthānā ābādhā ti pākātattā ekaṃ hetum āha Pākato h' ettha semho, na kammādayo *Ye keci bhikkhave akusalā dhammā, sabbe te ayoniso-manasikāra-mūlakā* ti* asādhāranattā ekaṃ hetum āha Asādhāraṇo hī ayoniso-manasikāro akusalānaṃ, sādharānaṃ vatthārammanādīnīti Tasmā ayam idha avijjā vijjamānesu pi aññesu vatthārammana - saha-jātadhammādisu sankhārakāraṇesu *Assādānupassino tanhā pavaddhatī* ti† ca *Avijjā-samudayā āsavasamudayo* ti‡ ca vacanato aññesam pi tanhādīnaṃ sankhārahetuṇaṃ hetūti padhānattā, *Avudvā bhikkhave avijjāgato puññābhīsaṅkhāram pi abhisankharotī* ti§ pākātattā, asādhāranattā ca sankhāraṇaṃ hetubhāvena dīpitā ti veditabbā Eten' eva ca ekekahetuphala-dīpanaparihāravacanena sabbattha ekekahetuphaladīpane payojanaṃ veditabbā ti

Etth' āha evaṃ sante pi ekantāntthaphalāya sāvaṃjāyā avijjāyā kathaṃ puññāneṃjābhīsaṅkhāra-paccayattaṃ yujjati ? Na hī nimbabijato ucchu uppaṃjattīti ? Kathaṃ na yujjissati ? Lokasmīṃ hī

Viruddho cāvīruddho ca, sadīsāsādiso tathā

Dhammānaṃ paccayo siddho, vipākā eva te ca na

Dhammānaṃ hī thāna²-sabhāva-kiccādi-vīruddho ca avīruddho ca paccayo loke siddho Purīmacittaṃ hī aparacittassa thānavīruddho paccayo, purīmasippādi-sikkhā ca pacchā pavattamānānaṃ sippādīkīriyānaṃ Kamīmaṃ rūpassa sabhāvavīruddho paccayo, khīrādīni ca dadhī-ādīnaṃ Āloko cakkhuvīññānassa kiccavīruddho, gulādayo ca āsavādīnaṃ Cakkhurūpādayo pana cakkhuvīññānādīnaṃ thānavīruddhā pac-

* S v, 91 (converse) † S ii, 84 ‡ M i, 55 § S ii, 82

¹ B P H. patthāna° always.

² P. ñāna-.

cayā Purimajavanādayo pacchimajavanādīnaṃ sabhāvā-
viruddhā kiccāviruddhā ca Yathā ca viruddhāviruddhā
paccayā siddhā, evaṃ sadisāsadisā pi Sadisam eva hi utu-
āhāra-sankhātaṃ rūpaṃ rūpassa paccayo hoti, sālībhijādini
ca sālīphalādīnaṃ Asadisam pi rūpaṃ arūpassa, arūpaṃ ca
rūpassa paccayo hoti, golomājaloma¹-visāna-dadhī-tīlapit-
thādini ca dabba-bhūtanakādīnaṃ² Yesaṃ ca dhammānaṃ
te viruddhāviruddhā sadisāsadisā paccayā, na te dhammā
tesaṃ dhammānaṃ vipākā yeva³

Iti ayaṃ avijjā vipākavasena ekantāntthaphalasabhāva-
vasena⁴ ca sāvaṃjā pi samānā sabbesam pi etesaṃ puññābhi-
sankhārādīnaṃ yathānurūpaṃ thāna-kicca-sabhāva-viruddhā-
viruddhapaccaya-vasena sadisāsadisapaccayavasena ca pac-
cayo hotīti veditabbā⁵ So c' assā paccayabhāvo Yassa hi
dukkhādīsu avijjāsankhātaṃ aññānaṃ appahīnaṃ hoti, so
dukkhe tāva pubbantādīsu ca aññānena saṅsāradukkhāṃ su-
khasaññāya gahetvā tassa hetubhūte tividhe pi sankhāre āra-
bhatī ti ādinā nayena vutto eva Api ca ayaṃ añño pi pari-
yāyo

Cutūpapāte saṅsāre, sankhārānaṃ ca lakkhane,
Yo patuccasanuppanna-dhammesu ca vimuyhati,
Abhisankharoti so ete, sankhāre tividhe yato,
Avijjā paccayo tesaṃ tividhānam p' ayaṃ⁶ tato ti

Kathaṃ pana yo etesu vimuyhati,⁷ so tividhe p' ete sankhāre
karotīti⁸ ce² Cutiyā tāva vimūlho sabbattha khandhānaṃ
bhedo maraṇaṃ ti cutiṃ aganhanto satto marati, sattassa
desantaraṃsankamaṇaṃ ti ādini vikappeti Upapāte vimūlho
sabbattha khandhānaṃ pātubhāvo jāti ti upapātaṃ aganhanto
satto upapajjati, sattassa nava-sarirapātubhāvo ti ādini
vikappeti Saṅsāre vimūlho yo esa

Khandhānaṃ ca pātīpātī, dhātuāyatanāna ca,
Abhōcchinnā⁹ vattamānā, saṅsāro ti pavuccatīti,

¹ °māvīloma *all MSS*

² P °bhūtanakhādīnaṃ, Vm dubbā°, B °bhūtanakādīnaṃ

³ Vm eva

⁴ Vm °phalā°

⁵ H °bbo

⁶ B H. pi yaṃ, R ayaṃ, om pi

⁷ P pi muyhati

⁸ Vm abhisān°

⁹ P S R Vm °chinnāṃ

Evaṇ vannaṭo saṅsāro, taṇ evaṇ aganhanto ayaṇ satto asmā lokā paraṇ lokaṇ gacchatī, parasmā lokā imaṇ lokaṇ āgacchatī tī ādīni vikappeti Sankhārānaṇ lakkhane vimūlho sankhārānaṇ sabhāvalakkhanaṇ sāmāññalakkhanaṇ ca aganhanto sankhāre attato attaniyato dhuvato subhato sukhato ca vikappeti Paticcasaṃmuppannadhammesu vimūlho avijjādīhi sankhārādīnaṇ pavattiṇ aganhanto attā jānāti vā na jānāti vā, so eva karoti ca kāreti ca, so¹ patisaṇḍhiyaṇ upapajjati², tassa anu-Issarādayo kalalādi-bhāvena sarīraṇ santhapetvā³ indriyāni sampādentī, so indriyasampanno phusati, vedayati, tanhīyati upādiyati, ghatiyati, so puna bhavantare bhavati ti vā, sabbe sattā niyati-sangati-bhava-parinatā ti vā vikappeti So evaṇ¹ avijjāya andhīkato evaṇ vikappento yathā nāma andho pathaviyaṇ vīcaranto⁴ maggam pi amaggam pi thalam pi ninnam pi samam pi visamam pi patipajjati, evaṇ puññaṇ pi apuññaṇ pi āneñjam pi sankhāraṇ abhisankharotīti Ten' etaṇ vuccati

Yathā pi nāma jaccandho, naro aparināyako
 Ekadā yāti maggena, umaggenāpi⁵ ekadā,
 Saṅsāre saṅsaraṇ bālo, tathā aparināyako
 Karoti ekadā puññaṇ, apuññaṇ api⁶ ekadā
 Yadā ñatvā ca⁷ so dhammaṇ, saccāni abhisamessati,
 Tadā avijjūpasamā, upasanto carissatīti

Ayaṇ avijjāpaccayā sankhārā ti padasmiṇ vitthā akathā

[Viññānapada]

Sankhārapaccayā viññānapadaniddese cakkhuvīññānaṇ ti ādisu cakkhuvīññānaṇ kusala vipākaṇ akusala vipākaṇ ti duvidhaṇ hotī, tathā sota-ghāna-ṛivhā-kāyaviññānaṇ Manoviññānaṇ pana kusalākusala vipākā dve manodhātuyo, tisso ahetukamanoviññānadhātuyo, attha sahetukāni kāmāvaca-ravipākacittāni, pañca rūpāvaca-rāni, cattāri arūpāvaca-rāni

¹ Vm om

² Vm adds ca

³ Vm °pentā, H santha°.

⁴ Vm caranto

⁵ Vm kummag°, P S R H ummag°

⁶ P S R: pi ca

⁷ Vm ca ñatvā

bāvīsatividhaṅ hoti Iti imehi chahi viññānehi sabbāni paṭṭattiṅsa¹ lokiyavipākaviññānāni sangahitāni honti Lokutarāni pana vattakathāyaṅ na yujjantīti na gahitāni .

Tattha siyā kathaṅ pan' etaṅ jānitabbaṅ idaṅ vuttappa-kāraṅ viññānaṅ sankhārapaccayā hotīti² Upacitakammābhāve vipākābhāvato Vipākaṅ h' etaṅ, vipākāñ ca na upacitakammābhāve uppajjati Yadi uppajjeyya, sabbesaṅ sabbavipākāni uppajjeyyuṅ, na ca uppajjantīti jānitabbaṅ etaṅ sankhārapaccayā idaṅ viññānaṅ hotīti Katarasankhārapaccayā katara-viññānaṅ ti ce² Kāmāvacarapuññābhī-sankhārapaccayā tāva kusalavipākāni pañca cakkhuvīññānādīni, manovīññāne ekā manodhātu, dve manovīññānadhātuyo, attha kāmāvacara-mahāvīpākānīti solasa Yath' āha. *kāmāvacarassa kusalassa kammassa katattā² upacitattā vipākaṅ cakkhuvīññānaṅ uppannaṅ hoti . pe . . sota-ghāna-ṅkhā-kāyavīññānaṅ . pe vipākā manodhātu uppannā hoti, manovīññānadhātu uppannā hoti somanassa-sahagatā; manovīññānadhātu uppannā hoti upekkhāsahagatā, manovīññānadhātu uppannā hoti somanassasahagatā nānasampayuttā, somanassasahagatā nānasampayuttā sasankhārena, somanassasahagatā nānavippayuttā, somanassasahagatā nānavippayuttā sasankhārena, upekkhā-sahagatā nānasampayuttā; upekkhā-sahagatā nānasampayuttā sasankhārena, upekkhā-sahagatā nānavippayuttā, upekkhā-sahagatā nānavippayuttā sasankhārenā ti ** Rūpāvacarapuññābhī-sankhārapaccayā paṭṭattiṅsa pañca rūpāvacaravipākāni. Yath' āha *tass' eva rūpāvacarassa kusalassa kammassa katattā² upacitattā vipākaṅ viviceva kāmehi pe pathamaṅ³ ṅhānaṅ pe pañcamaṅ³ ṅhānaṅ upasampajja viharatī ti †* Evaṅ puññābhī-sankhārapaccayā ekavīsati-vidhaṅ viññānaṅ hoti

Apuññābhī-sankhārapaccayā pana akusalavipākāni pañca⁴ cakkhuvīññānādīni, ekā manodhātu, ekā manovīññānadhātūti evaṅ sattividhaṅ viññānaṅ hoti Yath' āha *Akusalassa kammassa katattā² upacitattā vipākaṅ cakkhuvīññānaṅ hoti⁵,*

* Dhs §§ 431-497

† Ib § 499

¹ B H. bāttiṅsa² B H katattā³ P °ma⁴ S R om.⁵ S R add pe

sota-ghāna-ṅvāhā kāyavvññānaṅ vipākā manodhātu, vipākā manovññānadhātu uppannā hotī ti *

Āneṅṅābhīsankhārapaccayā pana cattāri arūpavipākānīti evaṅ catubbidhaṅ vññānaṅ hotīti¹ Yathāha *Tass' eva arūpāvacarassa kusalassa kammassa katattā² upacittā vipākāṅ sabbaso rūpasaññānaṅ samatikkamā ākāsānañcāyatana-saññā-sahagātaṅ pe vññānañ ca³ pe ākvīcaññā³ pe nevasaññānāsaññāyatana-saññā-sahagātaṅ, sukhasa ca pahānā pe , catutthaṅ ḡhānaṅ⁴ upasam-paṅṅa viharatī ti †*

Evaṅ yaṅ sankhārapaccayā vññānaṅ hotī, taṅ⁵ ñatvā idāni'ssa evaṅ pavattī vedītabbā Sabbam eva hī idaṅ pavattī-patisandhi-vasena dvidhā pavattatī Tatha dvepañcaviññānāni, dve manodhātuyo, somanassa-sahagatāhetukamano-vññānadhātūtī imāni terasa pañcavokārabhave pavattīyaññ' eva⁶ pavattantī Sesāni ekūnavīsati tīsu bhavesu yathā-nurūpaṅ pavattīyam pi⁷ patīsandhiyam pi pavattantī Ka-thaṅ² Kusalavipākāni tāva cakkhuvññānadīni pañca kusalavipākena vā⁷ akusalavipākena vā nibbattassa yathākka-maṅ parīpākam upagatīndriyassa cakkhādīnaṅ āpāthagataṅ⁸ itthaṅ vā itthamaḡḡhattaṅ vā rūpādī-ārammaṅ ārabba, cak-khādī-pasādaṅ nissāya dassana-savana-ghāyana-sāyana-phu-sanakiccaṅ sādhayamānāni pavattantī Tathā akusalavipākāni pañca Kevalaṅ hī tesaṅ anitthaṅ anitthamaḡḡhattaṅ vā rūpādī-ārammaṅ⁹ hotī Ayam eva vīseso Dasāpi c' etāni nīyatadvarārammanavatthutthānāni, nīyatakiccān' eva ca bhavanti Tato kusalavipākānaṅ cakkhuvññānadīnaṅ anantaṅ¹⁰ kusalavipākamanoḡḡhātu tesaṅ yeva ārammanam ārab-bha¹¹ hadaya vatthuṅ nissāya sampaticchanakiccaṅ sādha-ymānā pavattatī Tathā akusalavipākānaṅ anantarā akusa-

* *Dhs* §§ 556-61† *Iḡ* §§ 502-4¹ Vm hotī² BH katattā³ P *adds* āyatana-saññā-sahagātaṅ, Vm *adds* āyatana⁴ P catuḡḡhānaṅ⁵ SR hotīti⁶ P °yañ c' eva, Vm °yaṅ yeva⁷ SR om⁸ SR āpātham āgātaṅ⁹ Vm om rūpādī.¹⁰ SR Vm °tarā¹¹ B ārambha

lavipākā Idañ ca pana dvayaṇ aniyatadvārārammanaṇ, niyatavatthutthānaṇ, niyatakiccaṇ ca hoti Somanassasaha-gatā pana ahetuka-manoviññānadhātu kusalavipākamanodhātuyā anantaraṇ tassā eva¹ ārammanaṇ ārabha, hadaya-vatthuṇ nissāya, santīranakiccaṇ sādhayamānā ca² chasu dvāresu balavārammane kāmāvacarasattānaṇ yebhuyyena lobhasampayuttajavanāvasāne bhavangavīthiṇ pacchūḍitvā javanena gahītārammane tadārammanavasena³ sakiṇ vā dvikkhattuṇ vā pavattati . Cittapavatti-ganañāyaṇ pana sabbadvāresu⁴ tadārammane dve eva cittavārā āgatā Idaṇ pana cittaṇ tadārammanan ti ca pitthibhavangaṇ ti cāti dve nāmāni labhati . aniyatadvārārammanaṇ, niyatavatthukaṇ, aniyatatthānakiccaṇ ca hotīti Evaṇ tāva terasa pañcavokā-rabhava pavattiyāñi' eva⁵ pavattantīti vedītabbāni

Sesesu ekūnavīsatiyā cittesu⁶ na kiñci attano anurūpāya patīsandhiyā na pavattati Pavattiyaṇ pana kusalākusalavipākā tāva dve ahetukamanoviññānadhātuyo pañcadvāre kusalākusalavipākamanodhātūnaṇ anantaraṇ santīranakiccaṇ, chasu dvāresu pubbe vuttanayen' eva tadārammanakiccaṇ, attanā dinnapatisandhito uddhaṇ asati bhavangupacchedake⁷ cittuppāde bhavangakiccaṇ ante cutīkiccaṇ⁸ cāti cattāri kiccāni sādhayamānā⁹ niyatavatthukā⁹ aniyatārammanatthāna-kiccā⁹ hutvā pavattanti Attha kāmāvacarasahetukacittāni pavattiyaṇ⁶ vuttanayen' eva chasu dvāresu tadārammanakiccaṇ, attanā dinnapatisandhito uddhaṇ asati bhavangupacchedake cittuppāde bhavangakiccaṇ, ante cutī-kiccaṇ cāti tīni kiccāni sādhayamānāni niyatavatthukāni aniyatārammanatthāna-kiccāni¹⁰ hutvā pavattanti Pañca rūpāvacarāni cattāri ca arūpāvacarāni¹¹ attanā dinnapatisandhito uddhaṇ asati bhavangupacchedake cittuppāde bhavangakiccaṇ, ante cutīkiccaṇ cāti kiccadvayaṇ sādhayamānāni pavattanti Tesu rūpāvacarāni niyatavatthārammanāni aniyatatthānakiccāni Itarāni avatthukāni¹² niyatārammanāni

¹ P yeva² S R. va³ S Vm H *add* ca⁴ So all MSS⁵ P °yañ c' eva , Vm °yaṇ yeva⁶ Vm om⁷ R °daka⁸ P kiñ⁹ S R °āni¹⁰ Vm °tadvārāram°¹¹ Vm āruppāni.¹² Vm niyatavat°

amīyatatthānakiccāni hutvā pavattantīti evaṇ tāva battiṇṣa¹-
vidham pi viññānaṇ pavattiyaṇ² sankhārapaccayā pavattati
Tatr' āssa te te sankhārā kammaṇpaccayena ca upanissaya-
paccayena ca paccayā honti

Tattha yān' etāni ekādasa tadārammanacittāni vuttāni,
tesu ekam pi rūpārūpabhava tadātammanaṇ hutvā na pavat-
tati (Kasmā² Bījābhāvā Tattha hi kāmāvacaravipāka-
sankhātāṇ paṭisandhi-bijaṇ n' atthi, yaṇ rūpādisu ārammane-
su³ pavattiyaṇ tassa janakaṇ bhaviyya Cakkhuvīññānā-
dīnam pi rūpabhava abhāvo āpajjatīti ce² Na, indriyap-
pavatti-ānubhāvato, dvāravithibhede cittaniyamato ca Ya-
thā c' etaṇ tadārammanaṇ ekantena rūpārūpabhava nappa-
vattati, tathā sabbe pi akāmāvacare dhamme nānubandhati
Kasmā² Ajanakattā ceva janakassa ca asadisattā Taṇ hi
yathā nāma gehā⁴ nikkhamitvā bahi gantukāmo tarunadārako
attano janakaṇ pītaṇ vā aññaṇ vā pītu-sadisaṇ hitakāmaṇ
ñātiṇ⁵ anguliyaṇ gahetvā anubandhati, na aññaṇ rājapuri-
sādiṇ, tathā etam pi bhavangārammanato bahi nikkhamitu-
kāmaṇ sabhāgatāya attano janakaṇ pītaṇ vā pītu-sadisaṇ⁶
vā kāmāvacarajavanam eva anubandhati, na aññaṇ mahag-
gataṇ anuttaraṇ vā Yathā c' etaṇ mahaggatalokuttare
dhamme nānubandhati, tathā yadā ete kāmāvacaradhammā
pi mahaggatārammanā hutvā pavattanti, tadā te pi nānu-
bandhati Kasmā² Aparicītaḍesattā, accantaparittāram-
manattā ca Taṇ hi yathā pītaṇ vā pītu-sadisaṇ⁶ vā ñātiṇ
anubandhanto pi tarunadārako gharadvāra-antaravithi-catuk-
kādimhi paricīte yeva dese anubandhati, na araññaṇ⁷ vā
yuddhabhūmiṇ vā gacchantaṇ, evaṇ kāmāvacaradhamme
anubandhantaṇ pi amahaggatādimhi paricīte yeva dese pavat-
tamāne dhamme anubandhati, na mahaggata-lokuttara-
dhamme ārabha pavattamāne ti Yasmā c' assa *Sabbo kāmā-
vacaravipāko*,⁸ *kīriyamanodhātu*, *kīriyāhetukamanovīññā-
nadhātu*⁹ *somanassasahagatā*, *ime dhammā parittārammanā* ti*
evaṇ accantaparittam eva ārammanaṇ vuttaṇ, tasmā p' etaṇ

* *Dhs* § 1406

¹ B H bātṭiṇṣa

² P °tiyā

³ H *adds* pavattaṇ.

⁴ S gehato

⁵ S R *add* vā

⁶ B H S R pīti°

⁷ P aññaṇ

⁸ S R H °vacarassa°

⁹ B kriya-ahe°

mahaggatalokuttarārammane kāmāvataradhamme pi nānu-
bandhatīti vedītabbaṅ

Kiṅ vā imāya yutti-kathāya ? Atthakathāyaṅ hi ēkanten' eva vuttaṅ Ekādasa tadārammanacittāni nāma-gottaṅ ārabba javane javite tadārammanaṅ na gāhanti Pannatiṅ ārabba javane javite tadārammanaṅ na labbhati Tīlakhanārammanika-vipassanāya tadārammanaṅ na labbhati Vutthānagāminiyā balavavipassanāya tadārammanaṅ na labbhati Rūpārūpadhamme¹ ārabba javane javite tadārammanaṅ na² labbhati Micchattaniyatadhammesu tadārammanaṅ na labbhati Sammattaniyatadhammesu tadārammanaṅ na labbhati Lokuttaradhamme ārabba javane javite tadārammanaṅ na labbhati Abhiññānāṅ ārabba javane javite tadārammanaṅ na labbhati Patisambhidānāṅ ārabba javane javite tadārammanaṅ na labbhati Kāmāvacare dubbalārammane tadārammanaṅ na labbhati Chasu dvāresu balavārammane āpāthagate yeva labbhati Labbhamānaṅ ca kāmāvacare yeva labbhati Rūpārūpa-bhave tadārammanaṅ nāma n' atthī ti

Yaṅ pana vuttaṅ Sesesu ekūnavīsatiyā cittesu na kiñci attano anurūpāya patisandhiyā na pavattatīti, taṅ atisankhit-tattā dubbijānaṅ, ten' assa vitthāranāya-dassanattaṅ vuc-cati Katī patisandhiyo ? Katī patisandhicittāni ? Kena kattha patisandhi hoti ? Kiṅ patisandhiyā ārammanaṅ ti ? Asaññāpatisandhiyā³ saddhiṅ vīsati patisandhiyo Vuttap-pakāraṅ' eva⁴ ekūnavīsati patisandhicittāni Tattha akusa-lavipākāya ahetukamanoviññanadhātuyā apāyesu patisandhi hoti Kusālavipākāya manussaloke jaccandha-jātibadhira-jātiummatta-elaṅgā-napuṅsakādīnaṅ Atthahi sahetuka-mahāvīpākehi⁵ kāmāvacaradevesu ceva manussesu ca puñ-ṇavantaṅ patisandhi hoti Pañcahi rūpāvacaravīpākehi rūpī Brahmāloke Catūhi arūpāvacaravīpākehi arūpāloke ti Yena ca yattha patisandhi hoti, sā eva tassa anurūpapati-sandhi⁶ nāma

Sankhepato⁷ patisandhiyā tīni ārammanāni honti kammaṅ,

¹ S R rūpāvacarārūpāvacara°

² B om ³ Vm °ñasattapa°

⁴ P °kāren' eva

⁵ Vm °tukakāmāvacaravīpā°

⁶ Vm °rūpā°

⁷ S R Vm add pana

kammanimittañ, gatanimittan tī Tattha kammañ nāma āyūhitā kusalākusalacetanā Kammanimittañ nāma yañ vatthuñ ārammañ katvā kammañ āyūhatī Tattha atīte kappakotisatasahassamatthakasmim pi kamme kate tasmīñ khane kammañ vā kammanimittañ vā āgantvā upatthāti. Tatr' idañ kammanimittassa upatthāne vatthu Gopakasīvalī kira nāma Tālapitthikavihāre cetiyañ kāresi Tassa marana-mañce nīpanassa cetiyañ upatthāsī So tad' eva nimittañ ganhitvā kālañ-katvā devaloke nibbatti

Aññā sammūlhakālakīriyā nāma hotī Parammukhañ gacchantassa hī pacchato tikhinena asinā sīsañ chindanti, nīpa-jitvā niddāyantassāpi tikhinena asinā sīsañ chindanti, udake osīdāpetvā mārentī, evarūpe pi kāle aññatarañ kammañ vā kammanimittañ vā upatthāti Aññañ lahukamaranañ nāma atthī, nikhādanadandakamatthakasmīñ¹ hī nīlīnamakkhikañ² muggarena paharītvā piṇṇanti,³ evarūpe pi kāle kammañ vā kammanimittañ vā upatthāti Evañ piṇṇiyamānāya⁴ pana makkhikāya pathamañ kāyadvārāvajjanañ bhavangañ nāvatteti, manodvārāvajjanam eva āvatteti Atha javanañ javītvā bhavangañ otarati Dutiyavāre kāyadvārāvajjanañ bhavangañ āvatteti Tato kāyaviññāṇañ sampaticchanañ santīranañ votthapanan⁵ tī vīthīcittāni pavattanti Javanañ javītvā bhavangañ otarati Tatiyavāre manodvārāvajjanañ bhavangañ⁶ otarati Etasmīñ thāne kālakīriyañ⁷ karoti Idañ kīmatthañ ābhatañ⁸ Arūpadhammānañ vīsaya nāma evañ lahuko tī dīpanatthañ

Gatanimittañ nāma nibbattanaka-okāse eko vanna upatthāti Tattha nīraye upatthāhante lohakumbhī-sadisō hutvā upatthāti Manussaloke upatthāhante⁸ mātukucchi kambalayāna-sadisā⁹ hutvā upatthāti Devaloke upatthāhante kapparukkha-vimāna-sayanādīni upatthāhanti Evañ kammañ kammanimittañ gatanimittan tī sankhēpato patīsandhiyā tīni ārammanāni hontī

Aparo nayo —patīsandhiyā tīni ārammanāni hontī atītañ,

¹ H nikkhā°

² SR nīlīnañ°

³ BH piṇṇanti

⁴ BH piṇṇi°

⁵ BH votthabbanāñ *always*

⁶ SR H *add* āvatteti, atha javanañ javītvā bhavangañ

⁷ BH kālañ kriyañ

⁸ SR °thite

⁹ SR kambalasadīsā

paccuppannaṃ, navattabbañ ca Aṣaṅṅī-patisandhi anārammanā ti ¹ Tatttha viññānañcāyatana-nevasaṅṅānāsaṅṅāyatana-patisandhīnaṃ atītaṃ eva ārammanaṃ Dasannaṃ kāmāvacarānaṃ atītaṃ vā paccuppannaṃ vā Sesānaṃ navattabbaṃ Evaṃ tīsu ārammanesu pavattamānā pana² patisandhi yasmā atītārammanassa vā navattabbārammanassa vā cuticittassa anantaram eva hoti,³ paccuppannārammanaṃ pana cuticittaṃ nāma n' atthi, tasmā dvīsu ārammanesu aññatarārammanāya cutiyā anantaraṃ tīsu ārammanesu aññatarārammanāya patisandhiyā sugati-duggati-vasena pavattanākarō vedītabbo Seyyathīdaṃ² Kāmāvacarasugatiyaṃ tāva thitassa pāpakammīno puggalassa *Tān c' assa⁴ tasmīṃ sanāye olambantī* ti ādi-vacanato maranamañce nīpannassa yaṭhūpacitaṃ pāpakammaṃ vā kammanimittaṃ vā manodvāre āpātham āgacchati, taṃ ārabba uppannāya tadārammanapariyosānāya suddhāya vā⁵ javanavīthiyā anantaraṃ bhavangavīsayāṃ ārammanaṃ katvā cuticittaṃ uppajjati Tasmīṃ niruddhe tad' eva āpāthagataṃ kammaṃ vā kammanimittaṃ vā ārabba anupacchinna-kilesabala-vīnāmītaṃ⁶ duggati-pariyāpannaṃ patisandhicittaṃ uppajjati Ayaṃ atītārammanāya cutiyā anantarā atītārammanā patisandhi

Aparassa maranasamāye vuttappakāra-kammavasena⁷ narakādisu aggijālavanādikaṃ duggati-nimittaṃ manodvāre āpātham āgacchati Tassa⁸ dvīkkhattuṃ bhavange⁹ uppajjtvā niruddhe taṃ ārammanaṃ ārabba ekaṃ āvajjanaṃ, maranassa āsannabhāvena mandibhūta-vegattā pañca javanāni, dve tadārammanānīti tīni vīthīcittāni uppajjanti Tato bhavangavīsayāṃ ārammanaṃ katvā ekaṃ cuticittaṃ Ettāvatā ekādasa cittakkhanā atītā honti Ath' āvasesa¹⁰-pañca-cittakkhanāyuke tasmīṃ yeva ārammane patisandhicittaṃ uppajjati Ayaṃ atītārammanāya cutiyā anantarā paccuppannārammanā patisandhi

Aparassa maranasamāye pañcannaṃ dvārānaṃ aññatarasmiṃ

¹ S R om ti

² S R om

³ S R pavattati

⁴ S R. Vm tāni 'ssa

⁵ S R Vm om

⁶ B P H °balava-vīnā°

⁷ S R °pakārārammana-va°

⁸ Vm tasmā

⁹ P H °vangam

¹⁰ Vm Ath' assa ava°

dvāre¹ rāgādi-hetubhūtaṅ hīnārammanaṅ āpātham āgacchati Tassa yathākkamena uppanna-votthapanāvāsāne maranassa āsannabhāvena mandībhūta-vegattā pañca javanāni dve tadārammanāni ca uppajjanti Tato bhavangavisayam ārammanaṅ katvā ekaṅ cuticittaṅ Ettāvata² dve bhavangāmi, āvajjanaṅ, dassanaṅ, sampaticchanaṅ, santīranaṅ, votthapanaṅ, pañca javanāni, dve tadārammanāni ekaṅ cuticittanti pañcadasa cūttakkhanā atitā honti Athāvasesa-ekacūttakkhanāyuke tasmīṅ yeva³ ārammane patisandhicittaṅ uppajjati Ayam pi atitārammanāya cutiyā anantarā paccuppannārammanā patisandhi Esa tāva atitārammanāya sugatī-cutiyā anantarā atitapaccuppannārammanāya duggatī-patisandhiyā pavattanākāro

Duggatīyaṅ thitassa pana upacitānavajjakammassa vuttanāyena⁴ eva⁴ taṅ anavajjakammaṅ vā kammanimittaṅ vā manodvāre āpātham āgacchatīti kanhapakkhe sukkapakkhaṅ thapetvā sabbaṅ purīmanāyena⁴ eva vedītabbaṅ Ayaṅ atitārammanāya duggatī-cutiyā anantarā atitapaccuppannārammanāya sugatīpatisandhiyā pavattanākāro.

Sugatīyaṅ thitassa pana upacitānavajjakammassa *Tāmi c' assa⁵ tasmīṅ samaye olambantī* ti ādivacanato maranamañce nīpanassa yathūpacitaṅ anavajjakammaṅ vā kammanimittaṅ vā manodvāre āpātham āgacchati Tañ ca kho upacitakāmāvacarānavajjakammassa⁵ eva Upacitamahaggatakammassa pana kammanimittam eva āpātham āgacchati Taṅ ārabba uppannāya tadārammanapariyosānāya suddhāya vā javanavīthiyā anantaraṅ bhavangavisayaṅ ārammanaṅ katvā cuticittam uppajjati Tasmīṅ nīruddhe tad eva āpāthagataṅ kammaṅ vā kammanimittaṅ vā ārabba anupacchinna-kilesabala-vīnamitaṅ⁶ sugatī-pariyāpannaṅ patisandhicittam uppajjati. Ayaṅ atitārammanāya cutiyā anantarā atitārammanā na-vattabbārammanā vā patisandhi.

Aparassa maranasamaye kāmāvacarānavajjakammavasena manussaloke mātukucchi-vanna-sankhātaṅ vā devaloke uyānakapparukkhādivannasankhātaṅ⁷ vā sugatīnimittaṅ⁸ ma-

¹ Vm om ² Vm adds ca

³ P eva ⁴ P utta^o

⁵ S R Vm tāni 'ssa

⁶ B P H °balavavimā^o

⁷ Vm °yāna-vimānakappa^o

⁸ S R add vā duggatīnimittaṅ vā

nodvāre āpātham āgacchatī Tassa duggatīnimittē dassitā-
nukkamen' eva cuticittānantaraṅ patisandhicittaṅ uppajjati
Ayaṅ atitārammanāya cutiyā anantarā paccuppannārammanā
patisandhi

Aparassa maranasamaye ñātakā Ayaṅ tāta tav' atthāya
Buddhapūjā kariyati, cittaṅ pasādehi'' tī¹ vatvā pupphadā-
ma-dhaja-patākādi-vasena² rūpārammanaṅ vā, dhammasa-
vana-tuiyapūjādi-vasena saddārammanaṅ vā dhūma-vāsa-
gandhādi-vasena gandhārammanaṅ vā, Idaṅ tāta³ sāyassu,
tav' atthāya dātabbaṅ⁴ deyyadhamman tī vatvā madhu-
phānitādivasena rasārammanaṅ vā, Idaṅ tāta³ phusassu
tav' atthāya dātabbaṅ⁴ deyyadhamman tī vatvā Cīnapata-
Somarapatādi-vasena⁵ phothhabbārammanaṅ vā pañcadvāre
upasaṅharanti Tassa tasmīṅ āpāthagate rūpādi-ārammane
yathākkamena uppannavotthapanāvasāne⁶ maranassa āsan-
abhāvena mandībhūtavegattā pañca javanāni dve tadā-
rammanāni ca uppajjanti Tato bhavangavisayaṅ āramma-
naṅ katvā ekaṅ cuticittaṅ, tadavasāne⁷ tasmīṅ yeva ekacittak-
khanatthitike ārammane patisandhi-cittaṅ uppajjati Ayam
pi atitārammanāya cutiyā anantarā paccuppannārammanā
patisandhi

Aparassa pana pathavika-inajjhānādi-vasena patiladdha-
mahaggatassa⁸ sugatiyaṅ thitassa maranasamaye kāmā-
vacarakusalakamma - kammanimitta - gatīnimittānaṅ⁹ añña-
taraṅ, pathavikasīnādikaṅ vā nimittaṅ, mahaggatacittaṅ vā
manodvāre āpātham āgacchatī, cakkhusotānaṅ vā aññataras-
mīṅ kusaluppatti-hetubhūtaṅ panītam ārammanaṅ āpātham
āgacchatī Tassa yathākkamena uppannavotthapanāvasāne
maranassa āsannabhāvena mandībhūtavegattā pañca javanāni
uppajjanti Mahaggatagatikānaṅ pana tadārammanaṅ
n' atthī, tasmā javanānantaraṅ yeva¹⁰ bhavangavisayaṅ
ārammanaṅ katvā ekaṅ cuticittaṅ uppajjati Tass' āvasāne
kāmāvacara - mahaggata - sugatīnaṅ aññatarasugati - pariya-
pannaṅ yathūpatthitesu¹¹ ārammanesu aññatarārammanaṅ

1 P. °detīti.

2 P. °patākā°.

3 SR tāva

4 SR Vm °bba

5 Vm °patta° pattādi°

6 P. °phothhabba°

7 SR tassāvasāne

8 SR °mahagga

9 SR Vm add vā

10 P. eva.

11 Vm yathopat°

patīsandhicittaṅ uppajjati Ayaṅ na-vattabbārammanāya sugati-cutiyā¹ anantarā atīta-paccuppanna-na-vattabbānaṅ² aññatafārammanā patīsandhi Eten' ānusārena āruppacutiyaṅ pi anantarā patīsandhi vedītabbā Ayaṅ atīta-na-vattabbārammanāya sugati-cutiyā anantarā atīta-na-vattabbāpaccuppannārammanāya patīsandhiyā pavattanākāro

Duggatiyaṅ thitassa pana pāpakammīno vuttanayen' eva taṅ³ kammaṅ kammanimittaṅ gatimimittaṅ vā manodvāre, pañcadvāre⁴ pana akusaluppattīhetubhūtaṅ ārammanaṅ āpātham āgacchati Ath' assa yathākkamena cutīcittāvasāne duggatipariyāpannaṅ tesu ārammanesu aññatarārammanaṅ patīsandhi-cittaṅ uppajjati Ayaṅ atītarārammanāya duggatīcutiyā anantarā atītapaccuppannārammanāya⁵ patīsandhiyā pavattanākāro ti

Ettāvatā ekūnavīsati-vidhassāpi viññānassa patīsandhi-vasena pavattī dīpitā hotī Tay' idaṅ sabbam pi evaṅ

Pavattamānaṅ sandhimhi, dvidhā⁶ kammēna vattati,
Missādīhi ca bhedehi, bhed' assa duvidhādiko

Idaṅ hi ekūnavīsati-vidham pi vipākaviññānaṅ patīsandhimhi pavattamānaṅ dvidhā⁶ kammēna vattati Yathāsakaṅ hi etassa janakaṅ⁷ kammaṅ nānākkhanika-kamma-paccayena ceva upanissaya-paccayena ca paccayo hotī Vuttaṅ h' etaṅ, *Kusalākusalaṅ kammaṅ vipākassa⁸ upanissaya-paccayena paccayo* ti * Evaṅ vattamānassa pan' assa missādīhi bhedehi duvidhādiko pi bhedo vedītabbo Seyyathīdaṅ⁹ Idaṅ hi patīsandhi-vasena ekadhā vattamānam⁹ pi rūpena saha missāmissabhedato duvidhaṅ Kāmarūpārūpabhavabhedato tīvidhaṅ Andaja-jalābuja-saṅsedaja-opapātika-yoni-vasena¹⁰ catubbīdhaṅ Gatī-vasena pañcavidhaṅ Viññānatthitī-vasena sattavidhaṅ Sattāvāsa-vasena atthavidhaṅ hotī Tattha.

Missāṅ dvidhā bhāvabhedā, sa-bhāvaṅ tattha ca dvidhā,
Dve vā tayo vā dasakā, omato ādinā saha

* *Tīkapatthānaṅ* 11, 167, 168

¹ S R om sugati. ² Vm °tābbārammanānaṅ ³ P om
⁴ Vm adds vā ⁵ R om atīta ⁶ R Vm dvedhā ⁷ R Vm janaka
⁸ H adds nānākkhanika-kamma-paccayena.
⁹ Vm pavat° ¹⁰ R om yoni.

Missañ dvidhā bhāvabhedā ti yaṅ h' etam ettha aññatra arūpabhavā rūpamissañ patisandhivīññānaṅ uppajjati, taṅ rūpabhavē itthindriyapurisindriya-sankhātena bhāvena vinā uppattito, kāmabhavē aññatra jātipandāka-patisandhiyā bhāvena saha uppattito sa-bhāvaṅ a-bhāvan ti duvidhaṅ¹ hoti Sabhāvaṅ tattha ca dvidhā ti tathāpi ca yaṅ sa-bhāvaṅ, taṅ itthi-purisabhāvānaṅ aññatarena saha uppattito duvidham eva hoti Dve vā tayo vā dasakā omato ādinā sahā ti yaṅ h' etam ettha missañ amissan ti dvaye ādibhūtaṅ rūpamissañ patisandhi-vīññānaṅ, tena saha vatthu-kāyadasakavasena dve vā, vatthu-kāyabhāvadasakavasena tayo vā dasakā omato uppajjanti, n' atthi ito paraṅ rūpaparihānīti

Taṅ pan' etaṅ² evaṅ omakaparimānaṅ uppajjamānaṅ andaja-jalābujanāmikāsu dvisu yonisū jāti-unnāya ekena aṅsunā uddhata³-tela-sappimandappamānaṅ kalalan ti laddhasankhaṅ⁴ hutvā uppajjati Tattha yonīnaṅ gati-vasena sambhāvabhedo veditabbo Etāsu hi

Niraye bhummaṅgajjesu, devesu ca na yonīyo
tisso purimikā honti, catasso pi gatittaye

Tattha devesu cā ti ca-saddena yathā niraye ca bhummaṅgajjesu ca devesu, evaṅ nijjhāmatanhi kapetesu ca purimikā tisso yonīyo na santīti veditabbā Opapātikā eva hi te honti Sese pana tiracchānapettivīsaya-manussa-sankhāte gatittaye, pubbe vajjitabhummadevesu⁵ catasso⁶ yonīyo honti Tattha

Tiṅsa nava ceva rūpīsu, sattatī ukkaṅsato va⁷ rūpāni,
saṅsedajopapātīsu.⁸ aṭṭha vā avakaṅsato tiṅsa.

Rūpibrahmesu tāva opapātikayonikesu cakkhu-sota-vatthudasakānaṅ jīvitanaṅvakaṅsa cāti catunnaṅ kalāpānaṅ vasena tiṅsa ca nava ca patisandhivīññānena saha rūpāni uppajjanti. Rūpibrahme pana thāpetvā aññesu saṅsedaja-opapātikesu⁹ ukkaṅsato cakkhu-sota-ghāna-ṇivhā-kāya-bhāva-vatthu-dasa-

¹ P dvidhaṅ

² P panītaṅ

³ PH uddhata

⁴ BH °khyāṅ

⁵ B vajjata°, H S R Vm add ca.

⁶ Vm add pi

⁷ S R ca, Vm 'tha

⁸ S R °pātika yonīsu, Vm saṅsedupapāta yonīsu

⁹ Vm °pātikayonikesu

kānaṅ vasena sattati Tāni ca niccaṅ devesu Tattha vanṇo,
gandho, raso, oḷā, catasso cāpi dhātuyo, cakkhupasādo, jī-
vitindriyaṅ¹ ti ayaṅ dasarūpaparimāno rūpapuñño cakkhuda-
sako nāma Evaṅ² sesā veditabbā Avakaṅsato pana jac-
candha-badhira-aghānaka-napuṅsakassa jivhā-kāya-vatthu-
dasakānaṅ vasena tiṅsa rūpāni uppajjanti Ukkaṅsāvakaṅ-
sānaṅ pana antare anurūpato vikappo veditabbo Evaṅ
viditvā puna

Khandhārammana-gatī-hetū-vedanā-pīti-vitakka-vicārehi,
bhedābhedaviseso, cutī-sandhīnaṅ pariññeyyo

Yā h' esā missāmissato duvidhā patisandhi, yā c' assā² atītā-
nantarā cutī, tāsāṅ imehi khandhādīhi bhedābhedaviseso
ñātabbo ti attho Kathaṅ² Kadāci³ catukkhandhāya arū-
pacutiyā⁴ anantarā catukkhandhā va ārammanato pi abhinā
patisandhi hoti Kadāci amahaggata-bahuddhārammanāya
mahaggata-ajjhattārammanā Ayaṅ tāva arūpabhūmisu ye-
va⁵ nayo Kadāci pana catukkhandhāya āruppacutiyā⁶
anantarā pañcakkhandhā kāmāvacarapatisandhi Kadāci
pañcakkhandhāya kāmāvacaracutiyā rūpāvacaracutiyā vā
anantarā catukkhandhā āruppapatisandhi Evaṅ atītāram-
manacutiyā⁷ atīta-navattabba-paccuppannārammanā⁸ pati-
sandhi Ekacca - sugaticutiyā ekacca - duggatipatisandhi
Ahetukacutiyā sahetukapatisandhi, duhetukacutiyā tihetu-
kapatisandhi, upekkhāsahagatacutiyā somanassasahagata-
patisandhi, appītikacutiyā sappītikapatisandhi, avitakkacu-
tiyā savitakkapatisandhi, avicāracutiyā savicārapatisandhi
avitakka-avicāracutiyā savitakka-savicārapatisandhī tassa
tassa viparītato ca yathāyogaṅ yojetabbaṅ

Laddhappaccayam iti, dhammamattam etaṅ bhavanta-
ram upeti

nāssa tato sankanti, na tato hetuṅ¹ vinā hoti

¹ Vm jīvitan

² S R tassā

³ Vm adds pana

⁴ H āruppa°

⁵ Vm eva

⁶ S R Vm arūpa°

⁷ R S Vm H °manāya cutiyā

⁸ Vm om atītanavattabba, S R paccuppannā atītā navattab-
bārammanā

Iti h' etaṇ laddhapaccayaṇ rūpārūpadhammattaṇ uppaj-
jamānaṇ bhavantaṇ upetīti vuccati, na satto, na jīvo
Tassa nāpi atītabhavato idha sankanti atthi, nāpi tato hetuṇ
vinā idha pātubhāvo Tay' idaṇ pakātena manussa-cuti-
patisandhikkamena pakāsayissāma

Atītabhavasmīṇ hi sarasena upakkamena vā samāsaṇna-
maranassa¹ asayhānaṇ sabbanga-paccangasandhi-bandhanac-
chedakānaṇ² māranantika-vedanāsattānaṇ³ sanṇipātaṇ asa-
hantassa ātape pakkhitta⁴-haritatālapannaṃ iva kamena
upasussamāne⁵ sarīre nruddhesu cakkhādisu indriyesu ha-
dayavatthumatte patitthutesu kāyindriya-manindriya-jīvitin-
driyesu tankhanāvasesa-hadayavatthusannissitaṇ⁶ viññānaṇ
garu-samāsevitāsanna-pubbakatānaṇ⁷ aññataṇ laddhāvase-
sa-paccayasankhārasankhātaṇ⁸ kammaṇ vā tadupatthāpitaṇ
vā kammanimitta-gatīnimitta-sankhātaṇ vīsayam ārabha
pavattati

Tad evaṇ pavattamānaṇ tanhā-avijjānaṇ appahīnattā avi-
jāpaticchādītādīnave tasmīṇ vīsaye tanhā nāmeti,⁹ saha-jāta-
sankhārā khīpanti Taṇ santativasena tanhāya nāmiya-
mānaṇ¹⁰ sankhārehi khīpamānaṇ¹¹ orimatīrarukkhavimibad-
dharajjūm¹² ālabhitvā mātīkātīkkamako¹³ vīya purimañ ca
nissayaṇ jahati,¹⁴ aparañ ca kammasamutthāpitaṇ nissayaṇ
assādayamānaṇ vā anassādayamānaṇ vā ārammanādīhi yeva
paccayehi pavattati¹⁵

Ettha ca purimaṇ cavanato cuti. Pacchimaṇ bhavan-
tarādi-patisandhānato patisandhī ti vuccati Tad etaṇ
nāpi purimabhavā idh' āgataṇ,¹⁶ nāpi tato kammasankhāra-
nāmīta-vīsayādi-hetuṇ¹⁷ vinā pātubhūtan ti vedītabbaṇ

Sīyūṇ nidassanān' ettha, patighosādīkā atha
santānabandhato n' atthi, ekatā nāpi nānatā

¹ P S R samāpanna°

³ P B. °sattānaṇ

⁵ Vm apasus°

⁷ Vm garukata-samā°

⁹ Vm nameti

¹¹ B H P khīppa°, R khīpaya°

¹³ P °nikkhamato

¹⁵ P idha āgataṇ

² R °paccanga-sambandhanac°

⁴ P S pakkhittaṇ

⁶ S R hadayasannissitaṇ

⁸ P saddāvasesa° sankhataṇ

¹⁰ R Vm nāmiya°

¹² R °baddhaṇ°, B H °bandha°

¹⁴ R pajahati

¹⁵ Vm °tīti

¹⁷ Vm °sankhāra nati-vīsa°.

Ettha c' etassa viññānassa purimabhavato idha anāgamane atītabhavapariyāpannahetūhi ca uppāde patighosa-padīpamuddā-patibimbappakārā¹ dhammā nidassanāni siyuṅ Yathā hi patighosapadīpamuddā² chāyā-saddādihetukā aññatra agantvā³ honti, evam eva idaṅ cittaṅ Ettha ca santānabaddhato⁴ n' atthi ekatā nāpi nānatā Yaḍi hi santānabandhe satī ekantam ekatā bhaveyya, na khīrato dadhi sambhūtaṅ siyā Athāpi ekantanānatā bhaveyya, na khīrasādhīno dadhi siyā⁵ Esa nayo sabbahetu-hetusamuppannesu Evañ ca satī sabbalokavohāra-lopo siyā, so ca anittho, tasmā ettha na ekantam ekatā vā nānatā vā upagantabbā tī

Etth' āha nanu evaṅ asankanti-pātubhāve satī ye imasmīṅ manussattabhāve khandhā, tesaṅ niruddhattā phalapaccayaassa ca kamma tatha agamanato aññassa aññato ca taṅ phalaṅ siyā Upabhuñjake ca asatī kassa taṅ phalaṅ siyā² Tasmā na sundaram idaṅ vidhānan tī Tatr' idaṅ vuccatī

Santāne yaṅ phalaṅ etaṅ, nāññassa na ca aññato
bījānaṅ abhisankhāro, etass' atthassa sādha ko⁶

Ekasantānasmīṅ hi phalam uppajjamānaṅ tatha ekantaṅ⁷ ekattanānattānaṅ patisiddhattā aññassā tī vā aññato tī vā na hotī Etassa ca pan' atthassa⁸ bījānaṅ abhisankhāro sādha ko Ambabījādīnaṅ hi abhisankhāresu katesu tassa bījassa santāne laddhapaccayā kālantare phalaviseso uppajjamāno na aññabījānaṅ, nāpi aññābhisankhārapaccayā uppajjatī, na ca tāni bījāni abhisankhārā vā phalatthānaṅ⁹ pāpunantī¹⁰ Evaṅ sampadam idaṅ vedītabbaṅ Vijjā-sīpposadhādīhi cāpi¹¹ bālasarīre upayuttehi kālantare vuddhasarīradīsu phaladehi¹² ayam attho vedītabbo Yam pi vuttaṅ upabhuñjake ca asatī kassa taṅ phalaṅ siyā² tī, tatha

Phalassuppattiyā eva, siddhā bhūñjakasammutī,
phaluppādena rukkhassa, yathā phalatī-sammutī

¹ P °kāra

² B P °muddac

³ Vm adds va

⁴ B H °bandhato, P °bandhanato, R °pabandhato

⁵ Vm om

⁶ P sāvako

⁷ Vm ekanta

⁸ Vm vacanatthassa

⁹ P thalatthānā

¹⁰ P vā gunantī

¹¹ R om

¹² Vm phalaṅ detīti

Yathā hi rukkhāsankhātānaṃ dhammānaṃ ekadesabhūtaṃ
 rukkhaphalassa uppattiyā eva rukkho phalatīti vā phalito
 ti vā vuccati, tathā deva-manussa-sankhātānaṃ khandhānaṃ
 ekadesabhūtaṃ upabhogasankhātassa sūkhadukkhaphalassa
 uppāden' eva devo vā manusso vā upabhuñjati ti vā, su-
 khito, dukkhito ti vā vuccati, tasmā na ettha aññena ūpa-
 bhūñjakena nāma koci attho atthīti Yo pi vadeyya evaṃ
 sante pi ete sankhārā vijjamānā vā phalassa paccayā siyūṃ,
 avijjamānā vā? Yadi ca vijjamānā, pavattikkhane yeva nesarū
 vipākena bhavitabbaṃ Atha avijjamānā, pavattito pubbe
 ca pacchā ca niccaṃ phalāvahā siyūṃ ti? So evaṃ vattabbo

Katattā paccayā ete, na ca niccaṃ phalāvahā
 pātibhogādikaṃ tattha, veditabbaṃ nidassanaṃ

Katattā eva hi sankhārā attano phalassa paccayā honti, na
 vijjamānattā vā avijjamānattā vā Yath' āha *kāmāvaca-*
rassa kusalassa kammassa katattā¹ upacitattā vipākaṃ cakkhu-
*viññānaṃ uppannaṃ hoti ti** ādi Yathārahassa² attano
 phalassa ca³ paccayā hutvā na puna phalāvahā honti, vipākka-
 vipākattā⁴ Etassa c' atthassa vibhāvane idaṃ pātibhogā-
 dikaṃ nidassanaṃ veditabbaṃ yathā hi loke yo kassaci at-
 thassa niyyātanatthaṃ pātibhogo hoti, bhandāṃ vā kīṇāti,
 ivaṃ vā gaṇhāti, tassa taṃ kiriyākaranamattam eva tad' attha-
 niyyātanādīmiḥ paccayo hoti, na kiriyāya vijjamānatā⁵ vā
 avijjamānatā⁵ vā, na ca tadattha-niyyātanādito param pi
 dhārako va hoti. Kasmā? Niyyātanādīnaṃ katattā Evaṃ
 katattā va sankhārā pi attano phalassa paccayā honti, na ca
 yathārahaṃ phaladānato param pi phalāvahā hontīti Ettā-
 vatā missāmissavasena dvidhā pi pavattamānassa patisandhi-
 viññānassa sankhārapaccayā pavatti dīpitā hoti Idāni
 sabbesu' etesu battiṅsa-viññānesu⁶ sammohaviḡhātattaṃ

Patisandhi-pavatīnaṃ, vasen' ete bhavādīsu
 vijānitabbā sankhārā, yathā yesaṃ ca paccayā

* *Dhs* § 431

¹ P S R katattā

² S Vm *add* ca.

³ P R S *om* ca

⁴ Vm *om* vipākka

⁵ Vm °mānattaṃ

⁶ Vm °vipākaviññānesu, B H bāt°

Tattha tayo bhavā, catasso yonīyo, pañca gatiyo satta viññānatthitīyo, nava sattāvāsā tī ete bhavādayo nāma Etesu bhavādisu patisandhiyaṇ pavatte ca ete¹ yesaṇ vipākaviññānānaṇ paccāyā, yathā ca paccāyā hontī, tathā vijānitabbā tī attho Tattha puññābhīsanikhāre tāva kāmāvacara-atthacetanā-bhedo puññābhīsanikhāro avisesena kāmabhāve sugatiyaṇ navannaṇ vipākaviññānānaṇ patisandhiyaṇ nānākkhanīkakkamma-paccāyena ceva upanissaya-paccāyena cāti dvidhā² paccāyo Rūpāvacara-pañca-kusalacetanā-bhedo puññābhīsanikhāro rūpabhāve patisandhiyaṇ eva pañcannaṇ Vuttappabhedakāmāvacaro pana kāmabhāve sugatiyaṇ upekkhāsahagatāhetuka-manoviññānadhātu-vajānaṇ³ sattannaṇ parittavipākaviññānānaṇ vuttanāyena' eva dvidhā⁴ paccāyo pavatte no patisandhiyaṇ Sv' eva⁵ rūpabhāve pañcannaṇ vipākaviññānānaṇ tath' eva paccāyo pavatte, no patisandhiyaṇ Kāmabhāve pana duggatiyaṇ atthannam pi parittavipākaviññānānaṇ tath' eva⁶ paccāyo pavatte, no patisandhiyaṇ

Tattha nīraye Mahāmoggallānattherassa⁷ narakacārikādisu⁸ itthārammanasamāyoge so paccāyo hotī Tīracchānesu pana nāga-supanna-petamaḥiddhikesu ca itthārammanāṇ labbhatī yeva Sv' eva kāmabhāve sugatiyaṇ solasannam pi kusalavipākaviññānānaṇ tath' eva⁶ paccāyo pavatte ca patisandhiyaṇ ca Avisesena⁹ puññābhīsanikhāro rūpabhāve dasannaṇ vipākaviññānānaṇ tath' eva⁶ paccāyo pavatte ca patisandhiyaṇ ca

Dvādasākusalacetanā-bhedo apuññābhīsanikhāro kāmabhāve duggatiyaṇ ekassa viññānassa tath' eva⁶ paccāyo patisandhiyaṇ, no pavatte Channaṇ pavatte, no patisandhiyaṇ Sattannam pi akusalavipākaviññānānaṇ pavatte ca patisandhiyaṇ ca Kāmabhāve pana sugatiyaṇ tesāṇ yeva sattannaṇ tath' eva⁶ paccāyo pavatte, no patisandhiyaṇ Rūpabhāve catunnaṇ viññānānaṇ tath' eva paccāyo pavatte, no patisandhiyaṇ So ca kho kāmāvacare anuttarūpadassana-

¹ S R c' ete² R Vm dvedhā³ Vm om dhātu⁴ S R Vm dvedhā⁵ P Dv' eva⁶ S R tath' eva⁷ B °gālāna° P °gālāna°⁸ P °cāritādisu⁹ S R Vm add pana

saddasavana-vasena. Brahmaloke pana anitthā¹ rūpādayo nāma n' atthi Tathā kāmāvacaradevaloke pi.

Aneñjābhīsanikhāro arūpabhāve catunnaṃ vipākaviññānānaṃ tath' eva paccayo pavatte ca patisandhiyañ ca. Kāmāvacarakusalākusalato pana sabbasangāhikanayena visatīcetanā-bhedo pi kāyasankhāro kāmabhāve dasannaṃ vipākaviññānānaṃ patisandhiyaṃ nānākkhānikakammappaccāyena ceva upanissaya-paccāyena cāti dvidhā² paccayo Sv' eva³ kāmabhāve terasannaṃ, rūpabhāve navannaṃ vipākaviññānānaṃ tath' eva⁴ paccayo pavatte, no patisandhiyaṃ Sv' eva kāmabhāve tevisatīyā vipākaviññānānaṃ tath' eva⁴ paccayo pavatte ca patisandhiyañ ca

Vacīsankhāre pi es' eva nayo Atthavīsati-ekūnatīṣa-cetanā-bhedo pi pana cīttasankhāro tīsu bhāvesu ekūnavīsatiyā vipākaviññānānaṃ tath' eva⁴ paccayo patisandhiyaṃ, no pavatte Sv' eva dvīsu bhāvesu hetthā vuttānaṃ terasannañ ca navannañ cāti dvāvīsatiyā vipākaviññānānaṃ tath' eva⁴ paccayo pavatte, no patisandhiyaṃ, tīsu pana bhāvesu dvatīṣāya pi⁵ vipākaviññānānaṃ tath' eva paccayo pavatte ceva patisandhiyañ ca

Evāṃ tāva bhāvesu patisandhi-pavattīnaṃ vasena te sankhārā yesaṃ paccāyā yathā ca paccāyā hontī, tathā vijānītabbā Eten' eva nayena yonīdisu pi vedītabbā Tat' idaṃ ādito patthāya mukhamattappakāsanaṃ Imesu hi sankhāresu yasmā puññābhīsanikhāro tāva dvīsu bhāvesu patisandhiṃ datvā sabbāṃ attano vipākāṃ janeti, tathā andajādīsu catusu yonīsu, devamanussa-sankhātāsu dvīsu gatisu, nānattakāyanānattasaññī⁶ - nānattakāyaekattasaññī⁶ - ekattakāyanānattasaññī⁶-ekattakāyaekattasaññī⁶-sankhātāsu manussānañ ceva pathama-dutīya-tatīyajjhānabhūmīnañ⁷ ca vasena⁸ catūsu viññānatthītisū, asaññasattāvāse pan' esa rūpamattam ev' ābhīsanīkharotīti catūsu yeva sattāvāsesu ca patisandhiṃ datvā sabbāṃ⁹ attano vipākāṃ janeti, tasmā esa etesu dvīsu bhāvesu, catūsu yonīsu, dvīsu gatisu, catūsu viññānatthītisū,

¹ Vm. anittha

² R dvedhā

³ P Dv' eva.

⁴ S R tatth' eva

⁵ P om

⁶ Vm °kāyā°.

⁷ H S R °tatīya-catutthaj°, S R °bhumānaṃ

⁸ Vm om

⁹ S R. Vm sabbam

catūsu sattāvāsesu ca ekavīsatiyā vipākaviññānānaṃ vuttanayen' eva paccayo hoti yathāsambhavaṃ patisandhiyaṃ¹ pavatte ca

Apuññābhisankhāro pana yasmā ekasmiṃ yeva kāmabhava, catūsu yonīsu, avasesāsu tīsu gatisu, nānattakāya-ekattasaññī-sankhātāya ekissā viññānatthitīyā, tādise yeva ca ekasmiṃ śattāvāse patisandhi-vasena vipaccati, tasmā esa ekasmiṃ bhava, catūsu yonīsu, tīsu gatisu, ekissā viññānatthitīyā, ekamhi ca sattāvāse sattannaṃ, vipākaviññānānaṃ vuttanayen' eva paccayo hoti patisandhiyaṃ pavatte ca

Āneñjābhisankhāro pana yasmā ekasmiṃ² arūpabhava, ekissā opapātikayonīyā, ekissā devagatīyā, ākāsānañcāyatanaḍisu tīsu viññānatthitīsu, ākāsānañcāyatanaḍisu ca catūsu sattāvāsesu patisandhi-vasena vipaccati, tasmā esa³ ekasmiṃ yeva⁴ bhava, ekissā yonīyā, ekissā devagatīyā,⁵ tīsu viññānatthitīsu, catūsu sattāvāsesu, catunnaṃ viññānānaṃ vuttanayen' eva paccayo hoti patisandhiyaṃ pavatte ca

Kāyasankhāro pi yasmā ekasmiṃ kāmabhava, catūsu yonīsu, pañcasu gatisu, dvīsu viññānatthitīsu,⁶ dvīsu sattāvāsesu patisandhiṃ datvā sabbaṃ⁷ attano vipākaṃ janeti, tasmā esa ekasmiṃ bhava, catūsu yonīsu, pañcasu gatisu, dvīsu viññānatthitīsu, dvīsu ca⁸ sattāvāsesu, tevīsatiyā vipākaviññānānaṃ tath' eva paccayo patisandhiyaṃ pavatte ca Vacisankhāre pi es' eva nayo

Cittasankhāro pana yasmā ekaṃ sattāvāsaṃ thapetvā na katthaci na vipaccati, tasmā esa tīsu bhavesu, catūsu yonīsu, pañcasu gatisu, sattu viññānatthitīsu, atthasu sattāvāsesu yathāyogaṃ dvattiṃsāya vipākaviññānānaṃ tath' eva paccayo patisandhiyaṃ pavatte ca

Aviññānake pana sattāvāse sankhārapaccayā viññānaṃ n' atthi Apī ca puññābhisankhāro asaññasattesu katattārūpanaṃ nānākkhanukakammappaccayena paccayo ti Evaṃ

Patisandhi-pavattīnaṃ vasen' ete⁹ bhavāḍisu
vijānitabbā sankhārā, yathā yesaṃ ca paccayā ti

Sankhārapaccayā viññānaniddeso

¹ S R °dhīyā

² S R Vm add yeva

³ P eva

⁴ S R H Vm om

⁵ S R Vm om deva

⁶ S R pathamaviñ°

⁷ S R H °sabbam

⁸ P om

⁹ B P vasena te

[Viññānapaccayā nāmarūpaniddesa]

Viññānapaccayā nāmarūpaniddese

Desanā-bhedato sabba-bhavādisu pavattito
sangaḥā paccayanayā, viññātabbo vinicchayo

Desanā-bhedato ti *Tattha katamaṇ rūpaṇ* ² *Cattāro* ca mahābhūtā catunnaṅ ca mahābhūtānaṇ upādāya-rūpaṇ ti* evaṇ tāva suttante ca idha ca rūpapadassa abhedato ekasadisā desanā katā Nāma-padassa pana bhedato Suttantasmiṇ hi [*Tattha*] *katamaṇ nāmaṇ* ² *Vedanā, saññā, cetanā, phasso, manasikāro* ti vuttaṇ* Idha vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho ti Tattha hi yam pi cakkhuviññānapaccayā nāmaṇ uppajjati, uppannaṅ ca cittassa thiti arūpīnaṇ dhammānaṇ āyū ti evaṇ aññadhammasannissayena agahetabbato pākataṇ, taṇ dassento cetanā-phassamanasikāravasena sankhārakkhandhaṇ tidhā bhunditvā dvīhi khandhehi saddhiṇ desesi Idha pana tattha vuttaṅ ca avuttaṅ ca sabbaṇ nāmaṇ sanganhanto *tayo khandhā, vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho* ti āha

Kiṇ pana ime tayo khandhā va nāmaṇ viññānaṇ nāmaṇ nāma¹ na hotīti ² No na hoti, tasmīṇ pana gayhamāne nāma-viññānassa ca² paccayaviññānassa cāti dvinnaṇ viññānaṇ sahabhāvo āpajjati, tasmā viññānaṇ paccayatthāne thapetvā paccayanibbattaṇ nāmaṇ dassetuṇ tayo va³ khandhā vuttā ti Evaṇ tāva desanābhedato viññātabbo vinicchayo

Sabbabhavādisu pavattito ti ettha pana nāmaṇ ekaṇ sattāvāsaṇ thapetvā sabbabhava-yoni-gati-viññānatthiti-sesa-sattāvāsesu pavattati Rūpaṇ dvīsu bhavesu, catesu yonīsu, pañcasu gatisu, purimāsu catūsu viññānatthītisu, pañcasu ca sattāvāsesu pavattati Evaṇ pavattamāne c' etasmīṇ nāmarūpe vasmā abhāvaka-gabbhaseyyakānaṇ andajānaṅ ca patisaṅdhikkhane vatthu-kāyavasena rūpato dve santatīsisāni tayo ca arūpīno khandhā pātubhavanti, tasmā tesāṇ vitthārena rūparūpato⁴ visati-dhammā tayo ca arūpīno khan-

* S 11, 4; (*Dhs* § 1310)¹ P om² S om³ R om⁴ P rūpārūpato

dhā ti ete tevīsati-dhammā viññānapaccayā nāmarūpan ti veditabbā

Agahitaggahanena pana ekasantatisīso nava rūpadhamme apanetvā cuddasa ° Sabhāvākānaṅ bhāvadasakaṅ pakkhiṭtvā tetṭiṅsa Tesam pi agahitaggahanena santatisīsadva-yato atthārasa rūpadhamme apanetvā pannarasa Yasmā ca opapātikasattesu Brahmakāyikādīnaṅ¹ patisandhikkhane cakkhu-sota-vatthu-dasakānaṅ jīvitindriya-navakassa ca va-sena rūparūpato² cattāri santati-sīsāni tayo ca arūpino khandhā pātubhavanti, tasmā tesāṅ vitthārena rūparūpato ekūna-cattālīsa dhammā tayo ca arūpino khandhā ti ete dvācattālīsa dhammā viññānapaccayā nāmarūpan ti veditabbā

Agahitaggahanena pana santati-sīsattayato sattavīsati-dhamme apanetvā pannarasa Kāmahave pana yasmā sesa-opapātīkānaṅ saṅsedaṅgānaṅ vā sabhāvākāparipunnā-yatanānaṅ patisandhikkhane rūparūpato² satta santati-sīsāni tayo ca arūpino khandhā pātubhavanti, tasmā tesāṅ vitthārena rūparūpato sattati dhammā tayo ca arūpino khandhā ti ete tesattati-dhammā viññānapaccayā nāmarūpan ti veditabbā

Agahitaggahanena pana santati³-sīsachakkato catupaññāsa dhamme apanetvā ekūnavīsati Esa ukkaṅsato Avakaṅ-sena⁴ pana taṅ-taṅ-rūpasantati-sīsavikalānaṅ tassa tassa vasena hāpetvā hāpetvā⁵ sankhepato ca vitthārato ca patisandhi-viññānapaccayā nāmarūpasankhā⁶ veditabbā Arūpīnaṅ pana tayo va⁷ arūpino khandhā Asaññīnaṅ rūpato jīvitindriyanavakam evāti esa tāva patisandhiyaṅ nayo

Pavatte pana sabbāttha rūpappavattidese patisandhi-cittassa thitikkhane patisandhi-cittena sahapavatta-ututo utusamutthānaṅ suddhatthakaṅ pātubhavati Patīsandhi-cittaṅ pana rūpaṅ na samutthāpeti Taṅ hi yathā papāte patitapuriso parassa paccayo hotuṅ na sakkoti, evaṅ vatthudubbalatāya dubbalattā rūpaṅ samutthāpetuṅ na sakkoti Patīsandhi-cittato pana uddhaṅ pathamabhavangato pabhuti

¹ H °kāyikānaṅ ² S R Vm rūpato ³ S R Vm rūpasantati

⁴ S R Avakaṅsavasena

⁵ S R Vm om

⁶ S R °rūpassa°, Vm °sankhyā, B P H °sankhātā

⁷ S R. om

cittasamutthānakaṇ¹ suddhatthakaṇ, saddapātubhāvakāle patisandhikkhanato uddhaṇ pavatta-ututo ceva cittato ca saddanavakaṇ, ye pana kabalikārāhārūpaṇivino gabbasey-yakasattā, tesañ

*Yañ c' assa bhūṇṇati mātā, annaṇ pānañ ca bhojanaṇ,
tena so tattha yāpeti, mātukucchigato naro ti**

vacanato mātara² ajjhoharītāhārena³ anugate sarīre, opapā-tikānaṇ sabbapathamaṇ attano mukhagataṇ⁴ kḥelaṇ ajjho-haranakāle āhārasamutthānaṇ suddhatthakan ti idaṇ āhāra-samutthānassa suddhatthakassa utucittasamutthānānañ⁵ ca ukkaṇsato dvinnaṇ navakānaṇ vasena chabbīsatiṇidhaṇ, pubbe ekekacittakkhane tikkhattuṇ uppajjamānaṇ vuttaṇ⁶ kammāsamutthānaṇ⁷ sattatiṇidhan ti channavutiṇidhaṇ rūpaṇ, tayo ca arūpino khandhā ti samāsato navanavutiṇidhammā Yasmā vā saddo aniyato, kadācid' eva pātubhāvato, tasmā duṇidham pi taṇ⁸ apanetvā ime sattanavutiṇidhammā yathāsambhavaṇ sabbasattānaṇ viññānapaccayā nāma-rūpan ti veditabbā⁹ Tesañ hi suttānam pi pamattānam pi carantānam pi¹⁰ khādantānam pi pivantānam pi divā ca rattiñ ca ete viññānapaccayā pavattanti Tañ ca nesañ viññānapaccayabhāvaṇ parato vannayissāma

Yaṇ pan' etam ettha kammajarūpaṇ, taṇ bhava-yoni-gati-viññānatthiti¹¹-sattāvāsesu sabbapathamaṇ patitthahantam pi ti-samutthānikarūpena anupatthaddhaṇ na sak-koti santhātūṇ, nāpi ti-samutthānikaṇ tena anupatthaddhaṇ, atha kho vātābbhāhatā pi catuddisā-vavatthāpitā nalakālā-piyo¹² viya, ūmi-vegabbhāhatā pi mahāsamudde katthaci laddhapatitthā bhinnavāhanikā viya ca aññamaññupatthad-dhān' ev' etāni apatamānāni santhahitvā¹³ ekam pi vassaṇ dve pi vassāni pe vassasatam pi yāva tesañ sattānaṇ āyukkhayo vā puññakkhayo vā tāva pavattantiti evañ sab-babhavādisu pavattito p' ettha viññātabbo vnicchayo.

* S 1, 206

¹ Vm °thānaṇ

² S mātu, R mātuyā

³ SR ajjhohatāhārena

⁴ S °gata

⁵ P °samutthānañ

⁶ Vm. vutta

⁷ Vm adda ca

⁸ S. om

⁹ Vm °tabbaṇ

¹⁰ Vm om

¹¹ Vm om viññāna

¹² Vm °pino

¹³ P sangahitvā

Sangahā tī ettha ca yaṇ āruppe¹ pavatti-patisandhīsu, pañcavokārabhave ca pavattiyā viññānapaccayā nāmaṃ eva, yañ ca asaññīsu² sabbattha, pañcavokārabhave ca pavattiyā viññānapaccayā rūpāṃ eva, yañ ca pañcavokārabhave sabbattha viññānapaccayā nāmarūpaṇ, taṇ sabbaṇ nāmañ ca rūpañ ca nāmarūpañ ca nāmarūpan tī evaṇ ekadesasarūpekasesaṇyena sangahetvā viññānapaccayā nāmarūpan tī vedītabbaṇ Aṣaññīsu² viññānābhāvā ayuttan tī ce[?] N' āyutaṇ Idam pi³

Nāmarūpassa yaṇ hetu, viññānaṇ taṇ dvidhā mataṇ,
vipākam avipākañ ca, yuttam eva yato idaṇ

Yaṇ hi nāmarūpassa hetu viññānaṇ, taṇ vipākāvīpākabhedato dvidhā⁴ mataṇ Idañ ca asaññāsattesu kammasamutthānatā pañcavokārabhave pavatta-abhisankhāraviññānapaccayā rūpaṇ, tathā pañcavokāre pavattiyaṇ kusalādi-cittakkhane kammasamutthānan tī yuttam eva idaṇ Evaṇ sangahato p' ettha viññātabbo vimicchayo

Paccayanā tī ettha hi

Nāmassa pākaviññānaṇ, navadhā hoti paccayo,
vatthu-rūpassa navadhā, sesarūpassa atthadhā
abhisankhāraviññānaṇ, hoti rūpassa ekadhā
tad' aññaṇ pana viññānaṇ, tassa tassa yathārahaṇ

Yaṇ h' etaṇ⁵ patisandhiyaṇ pavattiyaṇ vā vipākasankhātaṇ nāmaṇ, tassa rūpamissassa vā rūpa-amissassa⁶ vā patisandhikaṇ vā aññaṇ vā vipākaviññānaṇ sahaṇāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-vipāka-āhāra-indriya-atthi-avīgatapaccayehi navadhā paccayo hoti Vatthu-rūpassa patisandhiyaṇ sahaṇāta-aññamañña-nissaya-vipāka-āhāra-indriya-vīppayutta-atthi-avīgatapaccayehi navadhā paccayo hoti Thapetvā pana vatthu-rūpaṇ sesarūpassa imesu navasu aññamañña-paccayaṇ apanetvā sesehi atthahi paccayehi paccayo hoti Abhisankhāraviññānaṇ pana asaññāsatta⁷-rūpassa vā pañcavokāre⁸ vā kammaṇassa⁹ suttantikapariyāyena¹⁰ upanissaya-

¹ H Vm arūpe

² Vm asaññesu

³ S R Imasmiṇ

⁴ Vm dvedhā

⁵ P c' etaṇ

⁶ S R Vm om rūpa

⁷ S R °satte

⁸ Vm °kārabhave

⁹ Vm add's rūpassa

¹⁰ S R H Vm °pariyāyato

vasena ekadhā va¹ paccayo hoti Avasesaṅ pathamabha-
vangato pabhūti sabbam pi¹ viññānaṅ tassa tassa nāma-
rūpassa yathārahaṅ paccayo hotīti vedītabbaṅ

Vitthārato pana tassa paccayanaye² dassiyamāne sabbā
pi patthānakathā vitthāretabbā hotīti na naṅ ārabhāma
Tattha sīyā, kathaṅ pan' etaṅ jānitabbaṅ patisandhi-nāma-
rūpaṅ viññānapaccayā hotīti² Suttato yuttito ca Sutte
hi *Cuttānuparivattano dhammā* ti² ādinā nayena bahudhā ve-
danādīnaṅ viññānapaccayatā siddhā Yuttito pana

Cittajena hi rūpena, idha ditthena sījjhāti
aditthasāpi rūpassa, viññānaṅ paccayo iti

Citte hi pasanne³ appasanne vā tadanurūpāni rūpāni uppaj-
jamānāni ditthāni Ditthena ca aditthassa anumānaṅ⁴ ho-
tīti iminā idha ditthena cittajarūpena aditthasāpi patisan-
dhirūpassa viññānaṅ paccayo hotīti jānitabbam etaṅ Kam-
masamutthānassāpi hi tassa citta⁵ amutthāna⁵ eva viññā-
napaccayatā Patthāne āgatā ti Evaṅ paccayanayato p'
ettha viññātabbo vīnicchayo

Ettha ca viññānapaccayā nāmarūpan ti bhāsamanēna
Bhagavatā yasmā upaparikkhamānānaṅ paṇḍitānaṅ para-
matthato nāmarūpamattam eva pavattamānaṅ dissati, na
satto, na poso, tasmā appativattivaṅ⁵ samanena vā Brāh-
manena vā devena vā Mārena vā Brahmunā vā kenaci vā
lokasmiṅ anuttaraṅ Dhammacakkaṅ pavattitaṅ hotīti

Viññānapaccayā nāmarūpaniddeso

[*Nāmarūpapaccayā salāyatananiddeso*]

Nāmarūpapaccayā salāyatananiddese,

Nāmaṅ khandhattayaṅ, rūpaṅ, bhūtavattadhārikaṅ mataṅ
kateka⁶ esaṅ taṅ, tassa, tādisass' eva paccayo

Yaṅ h' etaṅ salāyatanassa paccayabhūtaṅ nāmarūpaṅ,
tattha *nāman* ti vedanādi-khandhattayaṅ⁶ Rūpaṅ pana
sakasantati⁷-pariyāpannaṅ, nyamato cattāni bhūtāni, cha

¹ Vm om

² Dhs § 1199

³ S R add vā.

⁴ S R °ssānu°

⁵ S R appati°

⁶ B H P °dikhan°

⁷ S R ekasantati, Vm sasantati

vatthūni, jīvitindriyaṃ ti evaṃ bhūtavatthādikaṃ matan ti
veditabbaṃ

Taṃ pana nāmaṃ ca rūpaṃ ca nāmarūpaṃ ca nāmarūpan ti
evaṃ katekasesaṃ chatthāyatanaṃ ca salāyatanaṃ ca *salā-*
yatanan ti evaṃ katekasesass' eva salāyatanassa paccayo ti
veditabbaṃ Kasmā² Yasmā āruppe¹ nāmam eva paccayo,
taṃ ca chatthāyatanass' eva, na aññassa

Nāmapaccayā chatthāyatanan ti hi avyākataṃ vakkhatī
Idha sangahitam eva hi tattha vibhantan ti veditabbaṃ

Tattha sīyā, kathaṃ paṇ' etaṃ jānitabbaṃ nāmarūpaṃ
salāyatanassa paccayo ti² Nāmarūpabhāve bhāvato
Tassa tassa hi nāmassa rūpassa ca bhāve taṃ taṃ āyatanāṃ
hoti, na aññathā Sā paṇ' assa tabbhāvabhāvībhāvatā pac-
cayanayasmīṃ yeva āvibhavissati, tasmā

Patisandhiyaṃ pavatte vā, hoti yaṃ yassa paccayo,
yathā ca paccayo hoti, tathā neyyaṃ vibhāvinā

Tatrāyaṃ² attha-dīpanā³

Nāmam eva hi āruppe, patisandhi-pavattisu
paccayo sattadhā, chaddhā,⁴ hoti taṃ avakaṅsato

Kathaṃ² Patisandhiyaṃ tāva avakaṅsato sahaajāta-añña-
mañña - nissaya-sampayutta-vipāka-atthi-avigatapaccayehi
sattadhā⁵ nāmaṃ chatthāyatanassa paccayo hoti Kiñci
paṇ' ettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccayenāti evaṃ añ-
ñathā pi paccayo hoti, tassa vasena ukkaṅsāvakaṅso veditab-
bo Pavatte pi vipākaṃ vuttanayen' eva⁶ paccayo hoti
Itaraṃ pana avakaṅsato-vuttappakāresu⁶ paccayesu vipāka-
paccayavajjehi chahi⁷ paccayo hoti Kiñci paṇ' ettha hetu-
paccayena, kiñci āhārapaccayenāti evaṃ aññathā pi paccayo
hoti, tassa vasena ukkaṅsāvakaṅso veditabbo

Aññasmim pi bhāve nāmaṃ, tath' eṃ patisandhiyaṃ,
chatthassa, itaresaṃ taṃ, chah' ākārehi paccayo

Āruppato hi⁸ aññasmim pi pañcavokārabhāve taṃ vipāka⁹-
nāmaṃ hadayavatthuno sahāyaṃ hutvā chatthassa manā-

¹ S R H Vm arūpe

² Vm °yam

³ R om attha

⁴ B P H chaṭṭhā

⁵ S R sattahi

⁶ P utta°

⁷ H adda paccayehi

⁸ P ti, S R pi

⁹ B P H vipākaṃ

yatanassa yathā āruppe vuttaṅ, tath' eva avakaṅsato satta-
dhā paccayo hoti Itaresaṅ pan' etaṅ pañcannaṅ cakkhāya-
tanādīnaṅ catumahābhūtasahāyaṅ hutvā saha-jāta-nissaya-
vipāka-vippayutta-atthi-avigatavasena chah' ākārehi paccayo
hoti Kiñci pan' ettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccaye-
nāti evaṅ aññathā pi paccayo hoti, tassa vasena ukkaṅsā-
vakaṅso veditabbo

Pavatte pi tathā hoti, pākaṅ pākassa paccayo,
apākaṅ¹ avipākassa, chadhā chatthassa paccayo

Pavatte pi hi pañcavokārabhave yathā patisandhiyaṅ, tath'
eva vipākanāmaṅ vipākassa chatthāyatanassa avakaṅsato
sattadhā paccayo hoti Avipākaṅ pana avipākassa chatthassa
avakaṅsato va tato vipākapaccayaṅ apanetvā chadhā va
paccayo hoti Vuttanayen' eva pan' ettha ukkaṅsāvakaṅso
veditabbo

Tatth' eva sesapañcannaṅ, vipākaṅ paccayo bhava,
catudhā avipākam pi, evam eva pakāsitaṅ

Tatth' eva hi pavatte sesānaṅ cakkhāyatanādīnaṅ pañcannaṅ
cakkhupasādādi-vatthukam pi² itaram pi vipākanāmaṅ pac-
chājāta-vippayutta-atthi-avigatapaccayehi catudhā paccayo
hoti Yathā ca vipākaṅ, avipākam pi evam eva pakāsitaṅ
Tasmā kusalādi-bhedam pi tesāṅ catudhā paccayo hotīti
veditabbaṅ Evaṅ tāva nāmam eva patisandhiyaṅ pavatte
vā yassa yassa āyatanassa paccayo hoti, yathā ca³ hoti,
tathā veditabbaṅ

Rūpaṅ pan' ettha āruppa-bhava bhavati⁴ paccayo
na ekāyatanassāpi, pañcakkhandhabhave pana
rūpato sandhiyaṅ vatthu, chadhā chaṭṭhassa paccayo
bhūtāni catudhā honti, pañcannaṅ avisesato

Rūpato hi patisandhiyaṅ vatthurūpaṅ chatthassa manāya-
tanassa saha-jāta-aññamañña-nissaya-vippayutta-atthi-aviga-
tapaccayehi chadhā paccayo hoti. Cattāri pana bhūtāni
avisesato patisandhiyaṅ pavatte ca yaṅ yaṅ āyatanaṅ uppa-
jati, tassa tassa vasena pañcannam pi cakkhāyatanādīnaṅ

¹ S R apākam

³ Vm adds paccayo

² Vm om

⁴ BP bhava

sahajāta-nissaya-atthi-avigatapaccayehi catudhā paccayā honti

Tidhā jīvitam etesaṃ, āhāro ca pavattiyaṃ
tān' eva chaddhā chatthassa, vatthu tass' eva pañcadhā

Etesaṃ pana cakkhādīnaṃ¹ pañcannaṃ patisandhiyaṃ pavatte
ca atthi-avigata-indriyavasena rūpajīvitaṃ tidhā paccayo hoti

Āhāro cā tī² āhāro ca atthi-avigata-āhāravasena tidhā
paccayo hoti So ca kho ye sattā āhārūpajīvino, tesāṃ āhā-
rānugate kāye pavattiyaṃ yeva, no³ patisandhiyaṃ Tāmi
pana pañca cakkhāyatanādīni chatthassa cakkhu-sota-ghāna-
jivhā-kāyaviññānasankhātassa manāyatanassa nissaya-pure-
jāta-indriya-vippayutta-atthi-avigatavasena chah' ākārehi⁴
paccayā honti pavatte, no patisandhiyaṃ Thapetvā pana pañ-
ca-viññānāni tass' eva avasesamanāyatanassa vatthurūpaṃ
nissaya-purejāta-vippayutta-atthi-avigatavasena⁵ pañcadhā
paccayo hoti pavatte, no patisandhiyaṃ

Evaṃ rūpam eva patisandhiyaṃ pavatte vā yassa yassa
āyatanassa paccayo hoti, yathā ca hoti, tathā vedītabbaṃ

Nāmarūpaṃ paṇ' ubhayaṃ, hoti yaṃ yassa paccayo,
yathā ca tam pi sabbattha, viññātabbaṃ vibhāvīnā

Seyyathīdaṃ² Patīsandhiyaṃ tāva pañcavokārabhave khan-
dhattaya-vatthurūpasankhātaṃ nāmarūpaṃ chatthāyatanassa
sahajāta-aññamañña-nissaya-vipāka-sampayutta-vippayutta-
atthi-avigatapaccayādīhi paccayo⁶ tī Idam ettha mukha-
mattaṃ Vuttanayānusārena pana sakkā sabbaṃ yojetun
tī na ettha vitthāro dassīto tī

Nāmarūpapaccayā salāyatanamiddeso

[*Salāyatanapaccayā phassaṃiddesa*]

Salāyatanapaccayā phassaṃiddeso

Cha-l-eva⁷ phassā sankhepā, cakkhusamphassa-ādayo,
viññānam iva battiṃsa,⁸ vitthāreṇa bhavanti te

¹ P S R cakkhāyatanādīnaṃ

² Vm om

³ S. na

⁴ S R chahi ākārehi

⁵ S R °vasen eva

⁶ P S R add hoti

⁷ R Vm Sa-l-eva

⁸ B H bāt° always

Sankhepato hi pāliyaṅ cakkhusamphasso ti ādayo cha-l-eva phassā āgatā Vitthārena pana cakkhusamphassādayo pañca kusalavipākā pañca akusalavipākā ti dasa, sesā bāvīsati-lokiyavipākaviññāna-sampayuttā ca bāvīsati evaṅ sabbe pi sankhārapaccayā vutta-viññānam iva battiṅsa honti Yaṅ pan' etassa battiṅsa-vidhassāpi phassassa paccayo salāyatanaṅ, tattha

Chatthena saha ajjhattaṅ, cakkhādiṅ bāhirehi pi salāyatanaṃ icchanti, chaḥi saddhiṅ vicakkhaṇā

Tattha ye tāva upādinnaka-pavattikathā ayan ti ekasantati¹-pariyāpannam eva paccayaṅ paccayuppannaṅ ca dīpenti, te *chatthāyatana-paccayā phasso* ti pālī-anusārato āruppe² chatthāyatanaṅ ca, aññattha sabbasangahato salāyatanaṅ ca phassassa paccayo ti ekadesasarūpekasesaṅ katvā chatthena saha ajjhattaṅ cakkhādiṅ³ salāyatanaṃ ti icchanti Taṅ hi chatthāyatanaṅ ca salāyatanaṅ ca salāyatanaṃ tv' eva sankhaṅ gacchati Ye pana paccayuppannam eva ekasantati-pariyāpannaṅ dīpenti, paccayaṅ pana bhinnasantānam pi, te yaṅ yaṅ āyatanaṅ phassassa paccayo hoti, taṅ sabbaṅ⁴ dīpenti⁵ bāhuraṃ pi pariggahetvā tad eva chatthena saha ajjhattaṅ, bāhirehi pi rūpāyatanaḍiḥi saddhiṅ, salāyatanaṃ ti icchanti Tam pi hi chatthāyatanaṅ ca salāyatanaṅ ca salāyatanaṃ ti etesaṅ ekasese kate salāyatanaṃ tv' eva sankhaṅ gacchati

Etth' āha na sabbāyatanehi eko phasso sambhoti, nāpi ekamhā āyatanā sabbe phassā, ayaṅ ca salāyatana-paccayā phasso ti eko va vutto, so kasmā ti? • Tatr' idaṅ vissajjanaṅ. saccam etaṅ, sabbehi⁶ eko, ekamhā vā sabbe na sambhonti; sambhoti pana anekehi eko Yathā cakkhusamphasso cakkhāyatanā, rūpāyatanā, cakkhuviññānasankhātā manāyatanaṅ, avasesā sampayuttadhammāyatanā cāti, evaṅ sabbattha yathānurūpaṅ yojetabbaṅ Tasmā eva hi

Eko pan' ekāyatanappabhavo iti dīpito
phasso 'yaṅ ekavacana-middesen' idha⁷ Tādinā.

¹ S R Vm saka°.

² H arūpe.

³ S R. cakkhādi.

⁴ Vm *add* pi

⁵ Vm. dīpetvā.

⁶ S R. *add* pi.

⁷ B P. 'idha

Ekavacananiddesenā ti salāyatanapaccayā phasso ti iminā
 hī¹ ekavacananiddesena anekehi āyatanehi eko phasso hotīti
 Tādinā dīpito ti attḥo Āyatanesu pana

Chadhā pañca, tato ekaṇ navadhā, bāhūrāni cha
 yathāsambhavam etassa, paccayatthe² vibhāvaye

Tatrāyaṇ vibhāvanā cakkhāyatanādīni tāva pañca cakkhu-
 samphassādi-bhedato pañcavidhassa phassassa nissaya-pure-
 jāta-indriya-vippayutta-atthi-avigata-vasena chadhā pac-
 cayā hontī Tato paraṇ ekaṇ vipākamanāyatanaṇ³ aneka-
 bhedassa vipākamanosamphassassa saha-jāta-aññamañña-
 nissaya-vipāka-āhāra-indriya-sampayutta-atthi-avigatava-
 sena navadhā paccayo hotī Bāhiresu pana rūpāyatanaṇ
 cakkhusamphassassa ārammana-purejāta-atthi-avigatavasena
 catudhā paccayo hotī. Tathā saddāyatanādīni sotasamphas-
 sādīnaṇ. Manosamphassassa pana tāni ca dhammāyatanañ⁴
 ca tathā va⁵ ārammanapaccayamatten' eva cāti evaṇ bāhi-
 rāni cha yathāsambhavam etassa paccayatthe² vibhāvaye ti
Salāyatanapaccayā phassaniddeso

[*Phassapaccayā vedanāniddesa*]

Phassapaccayā vedanāniddese

Dvārato vedanā vuttā cakkhusamphassajādikā
 cha-l-eva,⁶ tā pabhedena ekūnanavutī matā

Cakkhusamphassajā vedanā ti ādinā hī nayena pāliyaṇ imā
 cakkhusamphassajādikā dvārato cha-l-eva⁶ vedanā vuttā
 Tā pana pabhedena ekūnanavutiyā cittehi sampayuttattā
 ekūnanavutīti matā.

Vedanāsu pan' etāsu idha battiṇsa vedanā
 vipākacittayuttā⁷ va adhippetā ti bhāsītā
 atthadhā tattha pañcanaṇ pañcadvāramhī paccayo,
 sesānaṇ ekadhā phasso, manodvāre pi so tathā

Tattha hī pañcadvāre cakkhupasādādi-vatthukānaṇ pañcan-
 naṇ vedanānaṇ cakkhusamphassādiko phasso saha-jāta-

¹ S R Vm om

² S R Vm °yatte

³ S R vipākaṇ

⁴ S R. Vm dhammārammanañ

⁵ S R om

⁶ S R Vm Sa-l-eva

⁷ Vm vipākasampayuttā.

aññamañña-nissaya-vipāka-āhāra-sampayutta-atthi-avigatavasena aṭṭhadhā paccayo hoti. Sesānaṅ pana ekekasmiṅ dvāre sampaticchana - santīraṇa - tadārammaṇavasena pavattānaṅ kāmāvacaravipākavedanānaṅ¹ cakkhusamphassā-diko phasso upanissayavasena ekadhā va paccayo hoti.

Manodvāre pi so tathā ti² manodvāre pi hi tadārammaṇavasena pavattānaṅ kāmāvacaravipākavedanānaṅ so saha-jātamano-samphassasankhāto phasso tath' eva aṭṭhadhā paccayo hoti. Paṭisandhi-bhavanga-cutivasena ca pavattānaṅ³ tebhūmakavipākavedanānam⁴ pi. Yā pan' etā⁵ manodvāre tadārammaṇavasena pavattā kāmāvacaravedanā, tāsāṅ manodvāre āvajjanasampayutto manosamphasso upanissayavasena ekadhā paccayo hotīti.

*Phassapaccayā vedanānidde*so.

[*Vedanāpaccayā taṇhānidde*sa]

Vedanā-paccayā taṇhāniddese:

Rūpatanḥādi-bhedena, cha taṇhā idha dīpitā.
ekekā tividhā tattha, pavattākārato matā.

Imasmiṅ hi vedanāpaccayā taṇhāniddese, seṭṭhipuṭṭo, brāhmaṇaputto ti pitito nāma-vasena putto viya imā rūpatanḥā . . . pe . . . dhammatanḥā ti ārammaṇato nāma-vasena cha taṇhā dīpitā, pakāsītā kathītā ti attho. Tattha rūpe taṇhā rūpatanḥā ti iminā nayena padattho veditabbo. Tāsu ca⁶ pana taṇhāsu ekekā taṇhā pavatti-ākārato kāmataṇhā bhavatanḥā vibhavatanḥā ti evaṅ tividhā⁷ matā. Rūpatanḥā eva hi yadā cakkhussa āpāthagataṅ⁸ rūpārammaṇaṅ kāmāsādavasena assādayamānā pavattati, tadā kāmataṇhā nāma hoti. Yadā tad' ev' ārammaṇaṅ dhuvaṅ sassatan ti pavattāya sassatadiṭṭhiyā⁹ saddhiṅ pavattati, tadā bhavatanḥā nāma hoti. Sassatadiṭṭhi-sahagato hi rāgo bhavatanḥā ti vuccati. Yadā pana tad' ev' ārammaṇaṅ ucchijjati vīnassatī ti pavattāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiṅ pavattati, tadā vibhavatanḥā nāma hoti. Ucchedadiṭṭhi-sahagato

¹ H. Vm. *add so.*

² B.P. pi.

³ Vm. *adds* tesaṅ.

⁴ S.R. *om.* vipāka.

⁵ Vm. pana tā.

⁶ Vm. *om.*

⁷ S.R. tidhā.

⁸ S.R. Vm. āpātham āgataṅ.

⁹ S.R. *om.* sassata.

hi rāgo vibhavatanhā ti vuccati Es' eva¹ nayo saddatan-
hādīsu pī ti etā atthārāsa tanhā honti

Tā² ajjhattarūpīdisu atthārāsa, bahiddhā atthārāsā ti
chattiṅsa Iti atītā chattiṅsa, anāgatā chattiṅsa, paccup-
pannā chattiṅsāti atthasataṅ tanhā honti Tā pana³ san-
khipamānā⁴ rūpādi-ārammanavasena cha, kāmatanhādivasena
vā tisso va tanhā hontīti vedītabbā Yasmā pan' ime sattā
puttaṅ assādetvā putte mamattena dhātīyā viya rūpādi-
ārammanavasena uppajjamānaṅ vedanaṅ assādetvā veda-
nāya mamattena rūpādi-ārammanadāyakānaṅ citta-kāra-
gandhabba-gandhika - sūda - tantavāya - rasāyanavīdhāyaka-
vejīdīnaṅ mahāsakkāraṅ karonti, tasmā sabbā p' esā vedanā-
paccayā tanhā hotīti vedītabbā

Yasmā c' ettha adhippetā vipākasukhavedanā,
ekā va⁵ ekadhā v' esā,⁶ tasmā tanhāya paccayo

Ekadhā ti upanissaya-paccayena⁷ paccayo hoti, yasmā vā

Dukkhi sukhaṅ patthayati, sukhi bhūyo pi icchatī
upekkhā pana santattā sukham icc' eva bhāsītā
Tanhāya paccayā tasmā honti tisso pi vedanā
vedanā-paccayā tanhā itī vuttā⁸ Mahesinā.

Vedanā-paccayā cāpi yasmā n' ānusayaṅ vinā
hoti, tasmā na sā hoti brāhmanassa vusīmato ti

Vedanāpaccayā tanhā-niddeso

[*Tanhāpaccayā upādānamiddesa*]

Tanhā-paccayā upādānamiddese

Upādānāni cattārī, tāni attha-vibhāgato,
dhammasankhepavīthārā, kamato ca vibhāvaye

Pāhyaṅ hi upādānan ti kāmupādānaṅ . . . pe . . . attavā-
dupādānan ti imāni cattārī upādānāni¹ āgatāni

Tesaṅ ayaṅ attha-vibhāgo vatthusankhātaṅ kāmaṅ upā-
diyatīti kāmupādānaṅ Kāmo ca so upādānaṅ cāti pi kāmupā-
dānaṅ

¹ Vm esa, om eva

⁴ BP sankhippa°

⁷ Vm. °yen' eva.

² Vm sā

⁵ R ca

⁸ SR vuttaṅ

³ Vm puna

⁶ P c' esā

Upādānaṃ tī dalhaggahanaṃ Dalhattho¹ h' ettha upa-
saddo, upāyāsa-upakatthādisu viya

Tathā ditthi ca sā upādānañ cāti *ditthupādānaṃ* Ditthiṃ
upādiyatīti vā ditthupādānaṃ

Sassato attā ca loko cāti ādisu hi purimaditthiṃ² uttara-
ditthi³ upādiyatī Tathā silabbataṃ upādiyatīti *silabbatupā-
dānaṃ* Silabbatañ ca taṃ upādānañ cāti pi silabbatupādā-
naṃ Gosila-govatādini hi evaṃ suddhiṃ tī abhinivesato sayam
eva upādānānīti Tathā vadanti etenāti *vādo* Upādiyanti
etenāti *upādānaṃ*⁴

Kiṃ vadanti, upādiyanti vā² Attānaṃ Attano vādupā-
dānaṃ *attavādupādānaṃ* Attavādamattam eva vā attā
tī upādiyanti etenāti attavādupādānaṃ Ayaṃ tāva tesāṃ
atthavibhāgo

Dhammasankhepavithhāre⁵ pana kāmupādānaṃ tāva *Tattha
katamaṃ kāmupādānaṃ*² *Yo kāmesu kāmaccchando kāmārāgo
kāmanandī kāmatañhā kāmasneho*⁶ *kāmaparilāho kāmamucchā
kāmaṃhosānaṃ idaṃ vuccati kāmupādānaṃ** tī āgatattā sankhe-
pato tanhādallhattaṃ vuttaṃ⁷ Tanhādallhattaṃ nāma puri-
matanāhā-upanissaya-paccayena dalhasambhūtā uttaratanhā
eva Keci pan' āhu appattavisayapatthanā tanhā, andha-
kāre corassa hatthappasāraṇaṃ viya. Sampattavisayaga-
hanaṃ upādānaṃ, tass' eva bhandagahanaṃ viya Appicchatā-
santutthi-⁸patipakkhā ca te dhammā Tathā pariyesanā-
rakkhadukkhamaṃ tī

Sesupādānattayaṃ⁹ pana sankhepato ditthimattam eva.
Vithhārato pana pubbe rūpādisu vuttāya¹⁰ atthasatappa-
bhedāya pi tanhāya dalhabhāvo kāmupādānaṃ Dasavat-
thukā micchādittthi ditthupādānaṃ Yath' āha *Tattha kata-
maṃ ditthupādānaṃ*² *Natthi dannaṃ, natthi yutthaṃ . . . pe
. . . sacchikatvā pavedentī tī yā evarūpā ditthi pe . . .
vupariyesagāho, idaṃ vuccati ditthupādānaṃ* tī * Silavatehi¹¹
suddhi-parāmasanaṃ¹² pana silabbatupādānaṃ Yath' āha,

* *Dhs* §§ 1214 f

¹ Vm Dalhatthe

⁴ R. °nāni

⁷ Vm vuccati

¹⁰ Vm vutta

² SR °ditthi

⁵ SR °thāro

⁸ H °thitā

¹¹ Vm Silabbatehi

³ SR °ditthiṃ

⁶ SR °sneho

⁹ SR. sesam upā°.

¹² B P. °māsanaṃ

Tattha katamaṇ sīlabbatupādānaṇ ² *Sīlena suddhī, vatena suddhī, sīlabbatena suddhī ti yā evarūpā ditthi pe vipariyesagāho, idaṇ vuḍḍati sīlabbatupādānaṇ** ¹ *Viṣati-vatthukā sakkāyaditthi attavādupādānaṇ, yath' āha Tattha katamaṇ attavādupādānaṇ* ² *Idha assutavā puthujjano pe sappurisadhamme avinīto rūpaṇ attato samanupassati pe vipariyesagāho idaṇ vuḍḍati attavādupādānaṇ* ¹ * Ayam ettha dhammasankhēpavittihāro

Kamato ti ettha pana tividhe kamo uppattikkamo, pahānakkamo, desanākkamo ca *Tattha* anamatagge saṅsāre imassa pathamaṇ uppatti ti abhāvato kilesānaṇ nīppariyāyena uppattikkamo na vuḍḍati *Pariyāyena* pana yebhuyyena ekasmiṇ bhāve attagāhapubbangamo sassatucchedābhīniveso *Tato* sassato ayaṇ attā ti gāhato attavissuddhatthaṇ sīlabbatupādānaṇ, ucchiḍḍati ti gāhato paralokanīrapēkkhassa kāmupādānaṇ ti evaṇ pathamaṇ attavādupādānaṇ, tato ditthi-sīlabbatupādānānī¹ ayam etesaṇ ekasmiṇ² bhāve uppattikkamo

Ditthupādānādini c' ettha pathamaṇ pahīyanti, sotapattimaggavaḍḍhā, kāmupādānaṇ pacchā, arahattamaggavaḍḍhā ti ayam etesaṇ pahānakkamo *Mahāvīsayattā* pana pākātattā ca etesu kāmupādānaṇ pathamaṇ desitaṇ *Mahāvīsayāṇ* hi taṇ, atthacittasampayogā *Appavīsayāni* itarāni, catucittasampayogā *Yebhuyyena* ālayarāmatāya pajāya pākataṇ kāmupādānaṇ, na itarāni *Kāmupādānaṇ* vā vatthukāmānaṇ samadhigamatthaṇ³ kotūhalamangalādībahulo hoti, na sassataditthī⁴ tad anantaṇ ditthupādānaṇ *Taṇ* pabhijjamaṇaṇ sīlabbata-attavādupādānavasena duvidhaṇ hoti *Tasmiṇ* dvaye gokriyaṇ vā⁵ kukkurakriyaṇ vā disvā pi vedītabbato olārikan ti sīlabbatupādānaṇ pathamaṇ desitaṇ *Sukhumattā* ante attavādupādānaṇ ti ayam etesaṇ desanākkamo

Tanhā ca purimass' ettha ekadhā hoti paccayo
Sattadhā atthadhā vā pi hoti sesattayassa sā

* *Dhs* § 1216

¹ S R H Vm °bata-kāmupādā°

² R *adds* ekasmiṇ

³ S R °gamanatthaṇ

⁴ Vm sā 'ssa ditthīti

⁵ Vm *om*

Ettha ca evaṇ desite¹ upādānacatukke purimassa kāmupā-
dānassa² kāmataṇhā upanissayavasena ekadhā va paccayo
hoti, taṇhābhīnanditesu viṣayesu uppattito Sesattayassa
pana sahaajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-atthi-avigata-
hetuvāsena sattadhā vā upanissayena saha³ atthadhā vā pi
paccayo hoti Yadā ca sā upanissayavasena paccayo hoti,
tadā asahaajātā va hotīti

Taṇhā-paccayā upādānamiddeso

[*Upādānapaccayā bhavaniddesa*]

Upādānapaccayā bhavaniddese

Atthato dhammato c' eva sātthato⁴ bheda-sangahā,
yaṇ yassa paccayo c' eva, viññātabbo viñicchayo

Tattha bhavatīti bhavo

Duvidhenā ti dvīhi ākārehi pavattito ti attho. Atha vā
duvidhenā ti paccatte karanavacanaṇ, duvidho ti vuttaṇ hoti.

Atthī ti saṇvijjati

Kammam eva bhavo *kammabhavo*

Uppatti yeva bhavo *uppattibhavo* Ettha ca uppatti
bhavatīti bhavo Kammaṇ pana yathā sukhakāranattā
sukho Buddhānaṇ uppādo ti vutto,* evaṇ bhavakāranattā
phalavohārena bhavo ti veditabbaṇ

Tattha katamo kammabhavo ti tesu dvīsu bhavesu yo kamma-
bhavo ti vutto, so katamo ti attho Puññābhisankhārādayo
vuttatthā eva⁵

Sabban ti anavasesaṇ

Bhavaṇ gacchatī gameti cāti *bhāvagāmī* Imiṇā lokutta-
raṇ patikkhupatī Ayaṇ hi vattakathā Tañ ca vivatta-
nissītan ti Kariyatīti *kammaṇ*

Kāmasankhāto⁶ bhavo *kāmabhavo* Esa nayo rūpārūpa-
bhavesu

Saññāvataṇ⁷ bhavo, saññā vā ettha bhave atthī ti
saññābhavo

* *Dhp* 194

¹ Vm desito

² SR om

³ Vm °sayavasena

⁴ SR sādhyato

⁵ P yeva

⁶ R SH add Kāmabhavādisu

⁷ R saññaya sambhavo, Vm saññā ca taṇ bhavo

Vipariyāyena *asaññābhavo*

Olārīkasaññāya bhāvā, sukhumāya ca bhāvā neva saññā,
nāsaññā asmiṇ bhāve ti *nevasaññānāsaññābhavo*

Ekena rūpakkhandhena vokinno bhavo *ekavokārabhavo*.
Eko vā vokāro assa bhavassāti ekavokārabhavo Esa¹ nayo
catuvokārapañcavokārabhavesu

Ayaṇ vuccati uppattibhavo ti esa navavidho pi uppatti-
bhavo nāma vuccati ti evaṇ tāv' ettha atthato viññātabbo
vivicchayo

Dhammato pana ettha hi puññābhīsankhāro dhammato
terasa cetanā Apuññābhīsankhāro² dvādasa Āneñjābhī-
sankhāro catasso *Sabbam pi bhavagāmīkamman* ti etena
sabbe p' ete³ dhammā cetanā-sampayuttā vā kammāsankhātā
ācayagāmino dhammā sangahitā Kāmabhavo pañca-upā-
dinnakkhandhā⁴ Tathā rūpabhavo Arūpabhavo cattāro
Saññābhavo catupañca Asaññābhavo eko upādinnak-
khandho Nevasaññānāsaññābhavo cattāro Ekavokāra-
bhavādayo ekacatupañcakkhandhā upādinnakkhandhehi ti
evam ettha dhammato pi viññātabbo vivicchayo

*Sāttato*⁵ ti yathā ca bhavaniddese tath' eva⁶ kāmañ ca⁷
sankhāraniddese pi puññābhīsankhārādayo va vuttā, evaṇ
sante pi purimā⁸ atītakammavasena idha patīsandhiyā paccā-
yattā vuttā⁷ Ime⁹ paccuppannakammavasena āyatīṇ pati-
sandhiyā paccayattā ti punavacanaṇ sātthakam⁵ eva Pubbe
vā *Tattha katamo puññābhīsankhāro*² *Kusalacetanā kāmā-
vacarā* ti evam ādinā nayena cetanā va sankhārā ti¹⁰ vuttā
Idha pana *sabbam pi bhavagāmī-kamman* ti vacanato cetanā
sampayuttā pi Pubbe ca viññānapaccayam eva kammaṇ
sankhārā ti vuttaṇ Idāni asaññābhavanībhattakam pi
Kīṇ vā bahunā² Avijjā-paccayā sankhārā ti ettha puñ-
ñābhīsankhārādayo va kusalākusaladhammā vuttā Upā-
dānapaccayā bhavo ti idha pana uppatti-bhavassāpi
sangahitattā kusalākusalāvyākātā dhammā vuttā, tasmā

¹ P Es' eva

² B Puñ°.

³ S R pi te

⁴ S R upādānak°

⁵ S R Sādhya°

⁶ B P tath' eva

⁷ Vm om

⁸ H Vm purime

⁹ H Idha

¹⁰ S R om

sabbathā¹ pi sātthakam¹ ev' idaṇ puna vacānan ti evam ettha sātthayo² pi viññātabbo vīnicchayo³

Bhedasangahā ti upādānapaccayā bha⁴ssa bhedato ceva sangahato ca Yaṇ hi kāmupādānapaccayā kāmabhavanibbattaṇ kammaṇ kariyati, so kammabhavo Tadabhinibbattā khandhā upapatti-bhavo Esa nayo rūpārūpabhavesu Evaṇ kāmupādānapaccayā dve kāmabhavā, tadantogadhā⁵ va³ saññābhava-pañcavokārabhavā Dve rūpabhavā, tadantogadhā va⁴ saññābhava-asaññābhava-ekavokārabhava-pañcavokārabhavā Dve arūpabhavā, tadantogadhā va⁴ saññābhava-nevasaññānāsaññābhava-catuvokārabhavā ti saddhiṇ antogadhehi cha bhavā Yathā ca kāmupādānapaccayā saddhiṇ antogadhehi cha,⁵ tathā sesupādānapaccayā pīti evaṇ upādānapaccayā bhedato saddhiṇ antogadhehi catuvīsati bhavā Sangahato pana kammabhavaṇ upapattibhavañ ca ekato katvā kāmupādānapaccayā saddhiṇ antogadhehi eko kāmabhavo, tathā rūpārūpabhavā ti tayo bhavā Tathā sesupādānapaccayā pīti evaṇ upādānapaccayā sangahato⁶ saddhiṇ antogadhehi dvādasa bhavā

Api ca avisesena upādānapaccayā kāmabhavūpagaṇ kammaṇ kammabhavo Tadabhinibbattā khandhā upapattibhavo Esa nayo rūpārūpabhavesu Evaṇ upādānapaccayā saddhiṇ antogadhehi dve kāmabhavā, dve rūpabhavā, dve arūpabhavā ti aparena pi⁷ pariāyena⁸ sangahato cha bhavā Kammabhava-upapattibhavabhedan vā anupagamma saddhiṇ antogadhehi kāmabhavādi-vasena tayo bhavā honti Kāmabhavādi-bhedañ cāpi⁹ anupagamma kammabhava-upapattibhava-vasena dve bhavā honti Kammupapattibhedañ ca¹⁰ anupagamma upādānapaccayā bhavo ti bhavavasena eko bhavo hotīti evam ettha upādānapaccayassa bhavassa bhedasangahā¹¹ pi viññātabbo vīnicchayo

Yaṇ yassa paccayo¹² evā ti yañ c' ettha upādānaṇ yassa paccayo¹³ hoti, tato pi viññātabbo vīnicchayo ti attho Kiṇ pan' ettha kassa paccayo hoti¹⁴ ? Yaṇ kiñci yassa kassaci

¹ S R sādhakam

² S R sādhyato

³ H ca

⁴ Vm. H ca

⁵ Vm adds bhavā

⁶ H adds pana

⁷ S Vm om

⁸ S adds pi

⁹ Vm °bhedam pi

¹⁰ R S Vm cāpi

¹¹ S °gahato

paccayo hoti yeva Ummattako viya hi puthujjano, so idaṇ yuttan,¹ idaṇ yuttan ti avicāretvā yassa kassaci upādānassa³ vasena yaṇ kiñci bhavaṇ patthetvā yaṇ kiñci kammaṇ karoti yeva, tasmā yad ekacce silabbatupādānena rūpārūpabhavā na hontī ti vadanti, taṇ na gahetabbaṇ Sabbhena pana sabbo hotīti gahetabbaṇ Seyyathidaṇ² Idh' ekacco anūssavavasena vā ditthānusārena vā kāmā nām' ete manus-saloke ceva khattiya-mahāsālādisu⁴ chakāmāvacaradevaloke ca samiddhā ti cintetvā tesan adhigamattaṇ asaddhammasavanādihi vañcīto iminā kamma kāmā sampajjantī ti maññamāno kāmupādānavasena kāyaduccarītādīni pi karoti, so duccharitapāripūriyā apāye upapajjati Sanditthike vā⁵ pana kāmē patthayamāno patiladdhe vā⁶ gopayamāno kāmupādānavasena kāyaduccarītādīni⁷ karoti, so duccharitapāripūriyā apāye upapajjati⁸ Tatrāssa uppatti⁹-hetubhūtaṇ kammaṇ kammabhavo Kammābhiniḥhattā khandhā uppattibhavo Saññābhava-pañcavokārabhavā pana tadantogadhā eva Aparo pana saddhammasavanādihi upabrūhita-ñāno iminā kamma kāmā sampajjantī ti maññamāno kāmupādānavasena kāyasucarītādīni karoti, so sucaritapāripūriyā¹⁰ devesu vā manussesu vā upapajjati⁸ Tatrāssa uppatti⁹-hetubhūtaṇ kammaṇ kammabhavo Kammābhiniḥhattā khandhā uppattibhavo Saññābhava-pañcavokārabhavā pana tadantogadhā eva Iti kāmupādānaṇ sappabhedassa sāntogadhassa kāmabhavassa paccayo hoti Aparo rūpārūpabhavesu tato samiddhatarā kāmā ti sutvā vā parikkappetvā vā kāmupādānavasen' eva rūpārūpasamāpatīyo nibhattetvā samāpatti-balena rūpārūpabrahmaloke upapajjati¹¹ Tatrāssa uppatti¹²-hetubhūtaṇ kammaṇ kammabhavo Kammābhiniḥhattā khandhā uppattibhavo Saññā-asaññā-nevasaññānāsaññā-ekavokāra-catuvokāra-pañcavokārabhavā pana tadantogadhā eva •Iti kāmupādānaṇ sappabhedānaṇ sāntogadhānaṇ¹³ rūpārūpabhavānam pi paccayo

¹ S R H yuttam ² S R H idam ³ S R upādāna

⁴ S R °mahāsārakulādisu, Vm °mahāsālakulādisu

⁵ S R om

⁶ Vm ca

⁷ P adds pi

⁸ P R uppajjati

⁹ P R Vm uppatti

¹⁰ P sucarata°

¹¹ S R •Vm uppaj°

¹² P R Vm uppatti°

¹³ S R anto°

hoti Aparo ayaṇ attā nāma kāmāvacarasampatti-bhave vā rūpārūpabhavānaṇ va aññatarasmiṇ¹ yecchinno su-ucchinno² hoti ti ucchedaditthiṇ upādāya tādupagaṇ kammaṇ karoti, tassa taṇ kammaṇ kammabhavo, kammābhiniḃbattā khandhā uppattibhavo³ Saññābhavādayo pana tadantogadhā eva Iti ditthupādānaṇ sappabhedānaṇ sāntogadhānaṇ⁴ tinnam pi kāmārūpārūpabhavānaṇ paccayo hoti Aparo ayaṇ attā nāma kāmāvacarasampatti-bhave vā rūpārūpabhavānaṇ va aññatarasmiṇ sukhi hoti, vigatapariḃlāho hoti ti attavādupādānena tadupagaṇ kammaṇ karoti, tassa taṇ kammaṇ kammabhavo Tadabhinibbattā khandhā uppattibhavo Saññābhavādayo pana tadantogadhā eva Iti attavādupādānaṇ sappabhedānaṇ sāntogadhānaṇ⁴ tinnāṇ bhavānaṇ paccayo hoti Aparo idaṇ silabbataṇ nāma kāmāvacarasampatti-bhave vā rūpārūpabhavānaṇ va aññatarasmiṇ pūrentassa sukhaṇ pāripūriṇ gacchatī ti silabbatupādānavasena tadupagaṇ kammaṇ karoti, tassa taṇ kammaṇ kammabhavo Tadabhinibbattā khandhā uppattibhavo Saññābhavādayo pana tadantogadhā eva Iti silabbatupādānam pi⁵ sappabhedānaṇ sāntogadhānaṇ⁴ tinnāṇ bhavānaṇ paccayo hoti ti⁶ evam ettha yaṇ yassa paccayo hoti, tato pi viññātabbo viñicchayo Kiṇ pan' ettha kassa bhavassa kathaṇ paccayo hoti ti ce⁷

Rūpārūpabhavānaṇ, upanissayapaccayo upādānaṇ, sahaṇātādīhi pi taṇ, kāmabhavassatī viññeyyaṇ

Rūpārūpabhavānaṇ⁷ hi kāmabhavapariyāpannassa ca kāmabhavass' kusalakammass' eva uppattibhavassa c' etaṇ catubbidham pi upādānaṇ upanissayapaccayena ekadhā paccayo hoti Kāmabhavattaṇ sampayutta-akusalakammabhavassa⁹ sahaṇāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-atthi-avigata-hetupaccayappabhedehi sahaṇātādīhi paccayo hoti Vippayuttassa pana upanissayapaccayen⁸ evāti

Upādānapaccayā bhavamiddeso

¹ B P aññatrasmiṇ

² S R om

³ P R Vm uppatti

⁴ S R anto°

⁵ Vm om

⁶ Vm H hoti

⁷ S R °bhavassa

⁸ Vm kamma°

⁹ Vm °yuttā kusalā kam°

[³ Bhavapaccayā jātivinndesa]

Bhavapaccayā jāti^a vinndesādisu jāti-ādīnaṅ vimicchayo Sacca-
vibhange vuttanayen' eva vedītabbo

Bhavo ti pan' ettha¹ kammabhavo va adhippeto So hi
jātiyā paccayo, na upapattibhavo So pana² kammapac-
caya-upanissayapaccayavasena dvidhā³ va⁴ paccayo hotīti
Tattha siyā, kathaṅ pan' etaṅ jānitabbāṅ bhavo jātiyā pac-
cayo ti⁵ cē[?] Bāhirapaccayasamatte pi hīnapanītātādi⁶-
visesadassanato Bāhirānaṅ hi janaka-janetti⁷-sukka-
sonūtāhārādīnaṅ paccayānaṅ samatte pi sattānaṅ yamakā-
nam⁸ pi sataṅ hīnapanītātādi-viseso dissati So ca na ahetu-
ko, sabbadā ca sabbesaṅ ca abhāvato, na kammabhavato
aññahetuko, tadabhinibbattakasattānaṅ ajjhattasantāne añ-
ñassa kāranassa abhāvato ti kammabhava⁹hetuko va Kam-
maṅ hi sattānaṅ hīnapanītātādi⁹-visesahetu¹⁰ Ten' āha
Bhagavā *kammaṅ satte vibhayaṅ yadidaṅ hīnapanītātāyā*¹¹
ti * Tasmā jānitabbam etaṅ bhavo jātiyā paccayo ti Yas-
mā ca asati jātiyā jarāmaranaṅ nāma sokādayo ca¹² dhammā
na honti, jātiyā pana sati jarāmaranaṅ ceva jarāmarana-
sankhāta-dukkhadhammaphutthassa ca bālassa jarāmaranā-
bhisambandhā vā, tena tena dukkhadhammena phutthassa
anabhisambandhā vā sokādayo ca dhammā honti, tasmā
ayaṅ¹³ jāti jarāmaranassa ceva sokādīnaṅ ca paccayo hotīti
vedītabbā Sā pana upanissayakotiya ekadhā va paccayo
hotīti

Bhavapaccayā jāti-ādivinndeso

Evam etassā ti ādīnaṅ attho uddesavāre vuttanayen' eva
vedītabbo

Sangati-ādīni samudaya-vevacanān' eva Yasmā pan'
ettha sokādayo avasāne vuttā, tasmā yā sā avijjā¹⁴ avijjā-

* M iii, 203 c

¹ S R c' ettha

² S R ca, H ca paṭṭa

³ S R Vm dvedhā

⁴ P om va

⁵ P hotīti, H tīti

⁶ S R °panītādi

⁷ Vm °jananī

⁸ S R sama°

⁹ P S R °panītādi.

¹⁰ S R Vm visesassa hetu.

¹¹ P hīnapanītāyāti

¹² Vm vā

¹³ S R Vm ayam pi

¹⁴ Vm om

paccayā sankhārā tī evam etassa bhavacakkassa ādimhi vuttā, sā,

Sokādihi avijjā, -siddhā bhavacakkaṃ aviditādim idaṇ, kāraka-vedakarahitaṇ, -dvādasavidha-suññatāsuññāṇ,

satataṇ samitaṇ pavattatīti veditabbaṇ Kathaṇ paṇ' ettha sokādihi avijjā siddhā² Katham idaṇ bhavacakkaṇ ayiditādi² Kathaṇ kārakavedakarahitaṇ² Kathaṇ dvādasavidhasuññatā-suññāṇ tī ce² Ettha hi sokadukkhadomanassupāyāsā avijjāya aviyoginō Parīdevo ca nāma mūlhassatī tesu tāva siddhesu siddhā va hotī avijjā Apī ca *Āsava-samudayā avijjāsamudayo* tī hi¹ vuttaṇ* *Āsava-samudayā* c' ete sokādayo hontī Kathaṇ² Vatthukāma-viyoge tāva soko kāmāsava-samudayo hotī Yath' āha

Tassa ce kāmāyānassa, chandaṇātassa jaṇtuno
te kāmā parihāyanti, sallaviddho va ruppātī tī †

Yathā c' āha kāmato jāyatī soko tī Sabbe pī c' ete ditthā-savasamudayā hontī Yath' āha *Tassa ahaṇ rūpaṇ, mama rūpan tī pariyutthāyāno rūpaviparināmaññathābhāvā uppaṇanti sokaparīdevadukkhadomanassupāyāsā* tī ‡ Yathā ca ditthā-savasamudayā, evaṇ bhavāsava-samudayā pī Yathāha *Ye pī te devā dīghāyukā vanna-vanto sukhabahulā uccesu vimānesu ciraṇ dīgham addhānaṇ tittanti, te pī Tathāgata-sa dhammadesanaṇ sutvā bhayaṇ santāsaṇ sayvegam āpaṇanti*, § pañca pubbanimittāni disvā maranabhayena² santajjitānaṇ devānaṇ viyā tī

Yathā ca bhavāsava-samudayā, evaṇ avijjā-sava-samudayā pī Yath' āha *Sa kko³ bhikkhave bālo ditth' eva dhamme tvividhaṇ dukkhadomanassaṇ patisaṇvedetī* tī ||

Itī yasmā āsava-samudayā ete hontī, tasmā ete sījhamānā⁴ avijjāya hetubhūte āsava sādheti, āsavesu ca siddhesu paccayabhāve bhāvato³ avijjā pī siddhā va hotī tī Evaṇ tāv' etthā³ sokādihi avijjā siddhā hotīti veditabbā Yasmā pana evaṇ paccayabhāve bhāvato avijjāya siddhāya puna avijjā-paccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññānaṇ tī evaṇ

* M. 1, 55 † Sn 767. ‡ S III, 3 § Ibid 85 || M III, 163

¹ Vm om.

² S.R °bhaya

³ S.R.H add so

⁴ P bhj°

hetuphalaparampaṅrāya pariyośānaṅ n' atthi, tasmā taṅ
hetuphalasambanōḥavasena pavattaṅ dvādasangaṅ bhava-
cakkāṅ aviditādīti śuddhaṅ hoti

Evaṅ satī, avijjā-paccayā sankhārā tī idaṅ ādimattaka-
thanaṅ virujjhatīti ce ? Na-y-idaṅ ādimattakathanaṅ, pa-
dhānadhammakathanaṅ¹ pan' etaṅ Tīnaṅ hi vattānaṅ
avijjā padhānā¹ Avijjāggahanena hi avasesaṅ kilesavattañ
ca kammādīni ca bālaṅ palivethenti, sappasiraggahanena
sesaṅ sappasārīraṅ viya bāhaṅ² Avijjā-samucchede pana
kate tehi vimokkho hoti, sappasiracchede³ kate palivethita-
bāhāvīmokkho⁴ viya Yath' āha Avijjāya' tv' eva asesavi-
rūganvrodhā sankhāranvrodho tī* ādi Iti yaṅ ganhato bandho,
muñcato⁵ ca mokkho⁶ hoti, tassa padhānadhammassa¹ katha-
nam idaṅ, na ādimattakathanaṅ tī evam idaṅ bhavacakkāṅ
aviditādī ti veditabbaṅ

Ta-y-idaṅ yasmā avijjādīhi kāraṇehi sankhārādīnaṅ pa-
vattī, tasmā tato aññena Brahmā Mahābrahmā, settho,⁷
sajjīta⁸ tī evaṅ parikkappitena Brahmādīnā vā saṅsārassa
kāraṇena, *So kho pana me ayaṅ attā vado⁹ vedeyyo*† tī
evaṅ parikkappitena attanā vā sukhadukkhaṅ vedakena
rahitāṅ Iti kāravēdakarāhitāṅ tī veditabbaṅ Yasmā
pan' ettha avijjā udayabbayadhammakattā¹⁰ dhuvabhāvena,
saṅkulitthattā saṅkilesikattā ca subhabhāvena, udayabbaya-
patipīlitattā¹¹ sukhabhāvena, paccayāyattavuttittā vasavat-
tanabhūtena attabhāvena ca suññā, tathā sankhārādīni
pi angāni, yasmā vā¹² avijjā na attā, na attano, na attani,
na attavati¹³, tathā sankhārādīni pi angāni, tasmā dvādasa-
vidhasuññatā-suññam idaṅ¹⁴ bhavacakkāṅ tī veditabbaṅ
Evañ ca viditvā puna

Tassa avijjā¹⁵ tanhā, mūlam, atītādayo tayo kālā
Dve attha dve eva¹⁶ ca, sarūpato tesu angāni

* S 11, 1 etc		† M 1, 8	c
¹ BH patthā°	² S bāhuṅ	³ H adda pana	
⁴ Vm palibodhita°	⁵ Vm muccato	⁶ SR vimok°	
⁷ BH setthena	⁸ BH sajjīto, R sajīto, P sañjīta		
⁹ BH °vedo, SR Vm attavādo	¹⁰ SR °mayutta.		
¹¹ Vm om pati	¹² SR add pan' ettha	¹³ B PH °vatīti	
¹⁴ Vm etaṅ	¹⁵ SR Vm Tassāvijjā	¹⁶ H evaṅ	

Tassa kho pan' etassa¹ bhavacakkassa avijjā tanhā cāti dve dhammā mūlan ti veditabbā Tadā etaṃ pubbantā-haranato avijjā-mūlaṃ vedanāvasānaṃ, apēraṇṭa-sandhānato² tanhā-mūlaṃ jarāmaranāvasānaṃ ti duvidhaṃ hoti Tattha purimaṃ dīttīcaritavasena vuttaṃ Pacchimaṃ tanhā-caritavasena Dīttīcaritānaṃ hi avijjā, tanhācaritānaṃ tanhā saṅsāranāyikā. Ucchedadītti-samugghātāya vā pa-thamaṃ, phaluppattiyā hetūnaṃ anupacchedappakāsanato Sassatadītti-samugghātāya dutiyaṃ, uppannānaṃ jarāma-ranappakāsanato Gabbhaseyyakavasena vā purimaṃ, anu-pubbapavattidīpanato Opapātikavasena pacchimaṃ, sa-huppatti-dīpanato Atītapaccuppannānāgatā c' assa tayo kālā Tesu pāliyaṃ sarūpato āgatavasena avijjā sankhārā cāti³ dve angāni atītakālāni Viññānādīni bhavāvasānāni attha paccuppannakālāni. Jāti ceva jarāmaranaṃ ca dve anāgatakālānīti veditabbāni Puna

Hetuphala-hetupubbaka-tīsandhī-catubhedasangahaṃ c' etaṃ, Visatī-ākārānaṃ, tīvattam anavatthitaṃ bhamatī

Iti pi veditabbaṃ Tattha sankhārānaṃ ca patīsandhīviñ-ñānassa ca antarā eko hetuphalasandhī nāma. Vedanāya ca tanhāya ca antarā eko phalahetusandhī nāma Bhavassa ca jātiyā ca antarā eko hetuphalasandhīti⁴ evam idaṃ hetu-phala-hetupubbaka-tīsandhīti veditabbaṃ Sandhīnaṃ ādī-pariyosāna-vavatthitā⁵ pan' assa cattāro sangahā honti. Seyyathīdaṃ⁶ Avijjāsankhārā eko sangaho Viññāna-nā-marūpa-salāyatana-phassa-vedanā dutiyo Tanhā-upādāna-bhavā tatiyo Jāti-jarāmaranaṃ ca uttho ti evam idaṃ catubhedasangahaṃ ti veditabbaṃ.

Atīte hetavo pañca, idāni phalapañcakaṃ,

Idāni hetavo pañca, āyatīṃ phalapañcakan ti

Etehi pana visatīyā ākārehi⁶ visatī-ākārānaṃ⁷ ti veditabbaṃ. Tattha *utīte hetavo pañcāti* avijjā sankhārā cāti⁸ ime tāva dve

¹ Vm om etassa

² B H P R santānato

³ S R ti

⁴ P phala-hetu°, S R °sandhī nāmāti

⁵ P °vavatthā, S R pavattitā

⁶ S R ākārasankhātehi, Vm ākārasankhātehi arehi

⁷ Vm ākārarānaṃ.

⁸ R ti

vuttā eva¹ Yāsmā pana avidvā paritassati, paritasito² upādriyati, tassa³ upādānapaccayā bhavo, tasmā tanhupādānabhavā pi gahitā, honti Ten' āha *Purimakammabhavasmīṃ moho aviṃṣā, āyūhanā sankhārā, nīkanti tanhā, upagamanāṃ upādānaṃ, cetanā bhavo* ti⁴ ime pañca dhammā purimakammabhavasmīṃ idha patisandhiyā paccayā ti * Tattha purimakammabhavasmīṃ ti purime kammabhave Atītajātiyaṃ kammabhave kariyamāne ti attho *Moho aviṃṣā* ti yo tadā dukkhādisū moho yena mūlho kammaṃ karoti, sā aviṃṣā *Āyūhanā sankhārā* ti taṃ kammaṃ karoto purimacetanāyo,⁵ yathā dānaṃ dassāmi ti cittaṃ uppādetvā māsam pi saṃvaccharam pi dānupakaranāni sajjentassa uppannā purimacetanāyo Patiggāhakānaṃ pana hatthe dakkhinaṃ patitthāpayato cetanā bhavo ti vuccati *Ekāvajjanesu vā chasu javanesu cetanā āyūhanasankhārā nāma, Sattamā⁶ cetanā⁷ bhavo* Yā kāci vā pana cetanā bhavo, taṃ⁷ sampayuttā āyūhanasankhārā nāma *Nīkanti tanhā* ti yā kammaṃ karontassa tassa phale upapattibhave nīkāmanā patthānā, sā tanhā nāma *Upagamanāṃ upādānaṃ* ti yaṃ kammaṃ⁸ bhavassa paccayabhūtaṃ idaṃ katvā asukasmiṃ nāma thāne kāme sevissāmi, ucchiṃjissāmi ti⁹ ādinā nayena pavattaṃ upagamanāṃ gahanaṃ¹⁰ parāmasanaṃ, idaṃ upādānaṃ nāma *Cetanā bhavo* ti āyūhanāvasāne vutta-cetanā¹¹ bhavo ti evam attho veditabbo

Idāmi phalapañcakan ti viññānādi-vedanāvasānaṃ pāliyaṃ āgatam eva Yath' āha. *Idha patisandhi viññānaṃ, okkanti nāmarūpaṃ, pasādo āyatanaṃ, phuttho phasso, vedayitaṃ vedanā, iti ime pañca dhammā idhūppattibhavasmīṃ pure katassa kammassa paccayā* ti * Tattha *patisandhi viññānaṃ* ti yaṃ bhavantarapatīsandhānavasena¹² uppannattā patīsandhi ti vuccati, taṃ viññānaṃ *Okkanti nāmarūpaṃ* ti yā gabbhe rūpārūpadhammānaṃ okkanti, āgantvā pavisaṃnaṃ viya, idaṃ nāmarūpaṃ *Pasādo āyatanaṃ* ti idaṃ cak-

* Pts 1, 52.

¹ P yeva

² Vm °tassito

³ R Vm tass'

⁴ H iti

⁵ SR om purima

⁶ Vm °me

⁷ Vm om

⁸ Vm kamma

⁹ P uppaj°

¹⁰ S om

¹¹ Vm vuttā°

¹² R. bhavantare°

khādi pañcāyatana vasena vuttaṅ *Phuttho phasso* ti yo ārammaṇaṅ phuttho phusanto uppanno, ayaṅ phasso *Vedayitaṅ vedanā* ti yaṅ patisaṅdhiviññānaena vā salāyatana-paccayena vā phassena sahuppannaṅ vipākavedayitaṅ,¹ sā vedanā ti evam attho veditabbo

Idāni hetavo pañcā ti tanhādayo pāhyaṅ āgatā va² tanhupādānabhavā Bhave pana gahite tassa pubbabhāgā taṅ-sampayuttā vā sankhārā gahitā va honti Tanhupādānag-gahanena ca taṅ-sampayuttā, yāya vā mūlho kammaṅ karoti, sā aviyyā gahitā va hotīti evaṅ pañca Ten' āha *Idha pari-pakkattā āyatanānaṅ moho aviyyā, āyūhanā sankhārā, nikkanti tanhā, upagamaṇaṅ upādānaṅ, cetanā bhavo Iti ime pañca dhammā idha kammabhavasmīṅ āyatvaṅ patisaṅdhīyā paccayā* ti * Tattha *idha paripakkattā āyatanānaṅ* ti paripakkāyatanassa kammakaraṇakāle sammoho dassito Sesāṅ uttānam eva.

Āyatvaṅ phalapañcakan ti viññānādīni pañca Tāni jātigga-hānaena vuttāni Jarāmaranaṅ pana tesāṅ yeva jarāmaranaṅ Ten' āha *Āyatvaṅ patisaṅdhi viññānaṅ, okkanti nāmarūpaṅ, pasādo āyatanaṅ, phuttho phasso, vedayitaṅ vedanā Iti ime pañca dhammā āyatvaṅ uppatibhavasmīṅ idha katassa kam-massa paccayā* ti Evam idaṅ viṣati-ākāraṅ³ hoti Tattha purimabhavasmīṅ pañca kamma-sambhārā, etarahi pañca vipākadharmā, etarahi pañca kamma-sambhārā, anāgate pañca vipākadharmā ti dasa dhammā kammaṅ, dasa vipāko ti⁴ dvīsu thānesu kammaṅ kammaṅ nāma, dvīsu thānesu vipāko vipāko nāmāti sabbam p' etaṅ bhavacakkaṅ⁵ paccayā-kāravattaṅ kammañ ceva kammavipāko ca Tathā dvīsu thānesu kammaṅ kamma-sankhepo, dvīsu thānesu vipāko vipāka-sankhepo ti sabbam⁶ p' etaṅ kamma-sankhepo ceva vipāka-sankhepo ca. Dvīsu thānesu kammaṅ kammavattaṅ, dvīsu thānesu vipāko vipākavattaṅ ti sabbam p' etaṅ kamma-vattañ ceva vipākavattañ ca Tathā dvīsu thānesu kammaṅ kamma-bhavo, dvīsu vipāko vipākabhavo ti sabbam p' etaṅ kammabhavo ceva vipākabhavo ca. Dvīsu thānesu kammaṅ

* *Pts loc cit*

¹ H vipākaṅ

² Vm om

³ Vm H °ākārāraṅ

⁴ SR iti

⁵ SR °cakka

⁶ P sabbasam.

kammappavattaṅ, dvīsu vipāko vipākappavattan ti sabbam p' etaṅ kammaṅ pāvattaṅ ceva vipākappavattaṅ ca Tathā dvīsu thānesu kammaṅ kammaṅ santatī, dvīsu vipāko vipākasantatī sabbam p' etaṅ kammaṅ santatī ceva vipākasantatī ca Dvīsu thānesu kammaṅ kriyā nāma, dvīsu vipāko kriyā-phalaṅ nāmātī sabbam p' etaṅ kriyā ceva kriyā-phalaṅ cātī

^ Evaṅ samuppannam idaṅ sahetukaṅ
dukkhaṅ aniccaṅ calam ittarādhavaṅ
dhammehi dhammā pabhavanti hetuso,
na h' ettha attā va¹ paro va¹ vijjati
dhammā dhamme sañjanenti, hetusambhārapaccayā²
hetūnaṅ ca nirodhāya, dhammo Buddhena desito
hetusu uparuddhesu, chinnaṅ vattaṅ na vattati
evaṅ dukkhaṅ kriyāya,³ brahmacariy' idha⁴ vijjati⁵
satte c' anupalabbhante, nev' ucchedo na sassataṅ

Tivattam anavatthitaṅ bhamatī ti ettha pana sankhārabhavā kammavattaṅ, avijjā-tanhupādānāni kilesavattaṅ, viññāna-nāmarūpa-salāyatana-phassa-vedanā vipākavattan ti imehi tīhi vattehi tivattam idaṅ bhavacakkaṅ yāva kilesavattaṅ na upacchiyyati, tāva anupacchinnaṅ paccayattā anavatthitaṅ punappunaṅ parivattanato⁶ bhamatī yevātī vedītabbaṅ Tay' idam evaṅ bhamamānaṅ

Saccappabhavato kiccā, vāranā upamāhi ca,
gambhīraṅ yabhedā ca, viññātabbaṅ yathārahaṅ

Tattha yasmā kusalākusalakammaṅ avisesena samudayasaccaṅ ti saccavibhange vuttaṅ, tasmā avijjā-paccayā sankhārā ti avijjāya sankhārā⁷ dutiyasaccappabhavaṅ dutiyasaccaṅ. Sankhārehi viññānaṅ dutiyasaccappabhavaṅ pathamasaccaṅ. Viññānādīhi nāmarūpādīni vipākavedanā-pariyosānāni pathamasaccappabhavaṅ pathamasaccaṅ Vedanāya tanhā pathamasaccappabhavaṅ dutiyasaccaṅ⁸ Tanhāya upādānaṅ dutiyasaccappabhavaṅ dutiyasaccaṅ Upādānato bhāvo dutiyasaccappabhavaṅ pathamadutiyasaccavayaṅ Bhavato

¹ S ca ² P S R hetusankhāra°.

⁴ B H °cāriy' idha, P °cārīdha

⁶ B H P °vattanato

³ B H kriyāya

⁵ P S R vussati

⁷ S R om

jāti dutiyasaccappabhavaṇ pathamasaccaṇ Jātiyā jarāmaranaṇ pathamasaccappabhavaṇ pathamasaccan ti evaṇ tāv' idaṇ saccappabhavato viññātabbaṇ yathārahaṇ

Yasmā pan' ettha avijjā vatthūsu ca satte sammoheti, paccayo ca hoti sankhārānaṇ pātubhāvāya, tathā sankhārā sankhatañ¹ ca abhisankharonti, paccayā ca honti viññānassa Viññānam pi vatthuñ ca pativijānāti,² paccayo ca hoti nāmarūpassa Nāmarūpam pi aññamaññañ ca upatṭhambheti, paccayo ca hoti chalāyatanassa³ Salāyatanam pi sa-visaye ca vattati, paccayo ca hoti phassassa Phasso pi ārammanañ ca phusati, paccayo ca hoti vedanāya Vedanā pi ārammanarasañ ca anubhavati, paccayo ca hoti tanhāya Tanhā pi rajjanīye ca dhamme rajjati, paccayo ca hoti upādānassa Upādānam pi upādānīye ca dhamme upādiyati, paccayo ca hoti bhavassa Bhavo pi nānāgatīsu ca vikkhīpati, paccayo ca hoti jātiyā Jāti pi khandhe ca janeti, tesañ abhinibbatti⁴-bhāvena pavattittā⁵ paccayo ca hoti jarāmaranassa Jarāmaranam pi khandhānaṇ pākabhedabhāvañ ca adhitṭhati, paccayo ca hoti bhavantarapātubhāvāya, sokādīnaṇ adhitṭhānattā Tasmā sabbapadesu dvidhā⁶ pavattakiccato⁷ pi idaṇ viññātabbaṇ yathārahaṇ

Yasmā c' ettha avijjā-paccayā sankhārā ti idaṇ kāra-kadassananivāraṇaṇ Sankhārapaccayā viññānan ti at-tasankanti-dassana-nivāraṇaṇ Viññānapaccayā nāmarūpan ti attā ti parikkappita-vatthubheda-dassanato ghanasāññā-nivāraṇaṇ Nāmarūpapaccayā salāyatanan ti ādisu attā passati pe vijānāti,⁸ phusati, vedayati,⁹ tanhīyati, upādiyati, bhavati, jāyati, jiyati, mīyati ti evam ādi-dassana-nivāraṇaṇ Tasmā micchādassana-nivāranato p' etaṇ bhavacakkaṇ viññātabbaṇ yathārahaṇ

Yasmā pan' ettha salakkhana-sāmaññalakkhanavasena dhammānaṇ adassanato andho viya avijjā Andhassa upakkhalanaṇ viya avijjā-paccayā sankhārā Upakkhalitassa pa-

¹ S sankhāta-viññānañ, R adds viññānañ

² Vm patijānāti

⁴ S H Vm. °batta, R °battana

⁶ S R Vm dvedhā

⁸ S R. jānāti

³ P S R Vm sajjā°

⁵ S R pavattattā

⁷ S R Vm pavatti°

⁹ S R Vm vediyati

tanaṅ viya sankhārapaccayā viññānaṅ Patitassa gandapātubhāvo viya viññānapaccayā nāmarūpaṅ Gandabheda-pilakā viya nāmarūpapaccayā salāyatanaṅ Gandapilakāghattanaṅ viya salāyatanapaccayā phaso Ghattanadukkhāṅ viya phassapaṭcayā vedanā Dukkassa patikārābhilāso¹ viya vedanāpaccayā tanhā Patikārābhilāsenā¹ asāppāya-gahanaṅ viya tanhā-paccayā upādānaṅ Upādinnāsāppāyālepanaṅ viya upādānapaccayā bhavo Asāppāyālepanena gandavikārapātubhāvo viya bhavapaccayā jāti Gandavikārato gandabhedo viya jāti-paccayā jarāmaranaṅ

Yasmā² paṇ' ettha avijjā appatipatti-micchāpatipattibhāvena satte abhibhavati, patalaṅ viya akkhimi Tad abhibhūto ca bālo ponobbhavikehi³ sankhārehi attānaṅ vetheti, kosakārakimi viya kosappadesehi Sankhārapariggahitaṅ viññānaṅ gatīsu patitthaṅ labhati, parināyakapariggahito viya rājakumāro rajje Upapattinimittaṅ⁴ parikkappanato viññānaṅ patisandhiyaṅ anekappakāraṅ nāmarūpaṅ abhinibbatteti, māyākāro viya māyaṅ Nāmarūpe⁵ patitthitaṅ salāyatanaṅ vuddhiṅ virūhiṅ vepullaṅ pāpunāti, subhūmiyaṅ patitthito vanappagumbo viya Āyatana⁶-ghattanato phasso jāyati, arañi-sahitābhūmaddanato⁷ aggi viya Phassaena phutthassa vedanā pātubhavati, agginā phutthassa dāho⁸ viya Vedayamānassa⁹ tanhā vaddhati,¹⁰ lonūdakaṅ¹¹ pivato pipāsā viya Tasito bhavesu abhilāsaṅ karoti, pipāsito viya pāniye Tad' ass' upādānaṅ, upādānena bhavaṅ upādiyati, āmisalobhena maccho balisaṅ viya Bhave sati jāti hoti, bīje sati ankuṇo viya Jātassa avassaṅ jarāmaranaṅ, uppanassa rukkhassa patanaṅ viya Tasmā evaṅ upamāhi p' etaṅ bhavacakkaṅ viññātabbaṅ yathārahaṅ

Yasmā ca Bhagavatā atthato pi dhammato pi desanāto pi pativedhato pi gambhīrabhāvaṅ sandhāya gambhīro c' āyaṅ Ananda patuccasamuppādo gambhīrāvabhāso cā ti* vuttaṅ,

* D 11, 55, S 11, 92

¹ SH Vm pati°

² SR Vm add vā

³ PSR ponobha°, Vm punabbha°

⁴ P Vm uppat°, SR °nimitta.

⁵ SR °rūpa

⁶ SR °nassa

⁷ PSR Vm °manthanato

⁸ H Vm dāho

⁹ PR °edīya°.

¹⁰ Vm pavaḍ°

¹¹ SR. Vm lono°.

tasmā gambhīrabhedato p' etaṅ bhavacakkaṅ viññātabbaṅ yathārahaṅ

Tattha yasmā na¹ jātito jarāmaranaṅ na hoti, na ca jātiṅ vinā aññato hoti, itthañ ca jātito samudāgacchatīti evaṅ jātipaccaya-samudāgatatthassa² duravābodhaniyato jarāmaranassa jātipaccayasambhūta-samudāgatatto² gambhīro, tathā jātiyā bhavapaccaya³ pe sankhārānaṅ avijjā-paccayasambhūta-samudāgatatto² gambhīro, tasmā idaṅ bhavacakkaṅ attha-gambhīraṅ ti ayaṅ tāv' ettha attha-gambhīratā Hetuphalaṅ hi attho ti vuccati Yath' āha, *Hetuphale ñānaṅ atthapatisambhūda* ti⁴ Yasmā pana yen' ākārena yad avatthā ca avijjā tesāṅ tesāṅ⁵ sankhārānaṅ paccayo hoti, tassa duravābodhaniyato avijjāya sankhārānaṅ paccayattho gambhīro Tathā sankhārānaṅ pe jātiyā jarāmaranassa paccayattho gambhīro, tasmā idaṅ bhavacakkaṅ dhammagambhīraṅ ti ayam ettha dhammagambhīratā⁶ Hetuno hi dhammo ti nāmaṅ Yath' āha. *Hetumhi ñānaṅ dhammapatisambhūda* ti⁴

Yasmā c' assa tena tena kāranena tathā tathā pavatte-tabbattā desanā pi gambhīrā, na tattha sabbaññutaññānato aññaṅ ñānaṅ patitthaṅ labhati, tathā h' etaṅ katthaci sutte anulomato, katthaci patilomato katthaci anulomapatilomato, katthaci vemaṅghato patthāya anulomato vā patilomato vā, katthaci tīsandhi-catusankhepaṅ, katthaci dvisandhi-tīsankhepaṅ, katthaci ekasandhidvisankhepaṅ desitaṅ, tasmā idaṅ bhavacakkaṅ desanā-gambhīraṅ ti ayaṅ desanā-gambhīratā Yasmā pan' ettha⁷ yo⁸ avijjādīnaṅ sabhāvo, yena patividdhena avijjādayo dhammā⁹ salakkhanato patividdhā honti, so duppariyogāhattā¹⁰ gambhīro, tasmā idaṅ bhavacakkaṅ pativedhagambhīraṅ

Tathā h' ettha avijjāya aññānādassana-saccāsampativedhattho¹¹ gambhīro • Sankhārānaṅ abhisankharanāyūhanasārāga-rāgattho Viññānassa suññata-avyāpāra-asankanti-

¹ S R pana

² S R H °paccayā°, S R °gatatth°

³ S R H Vm °paccayā.

⁴ *Vbh* 293

⁵ S R om

⁶ S om dhamma

⁷ Vm c' ettha

⁸ S R H Vm add so

⁹ Vm sammā

¹⁰ P °gāḷhattā

¹¹ B P °sappati°, S °saccāpati°

patisandhī - pātubhāvatto Nāmarūpassa ekuppādavimbbhogāvimbbhoga-namanaruppanattho Salāyatanassa adhipatī-loka-dvāra-khetta-vīsaya¹-vīsayībhāvatto Phassassa phusana-sanghattana-sangati-sannipātatto Vedanāya ārammanarasānubhavana - sukhadukkhamaññhattabhāva - niṣṣīva-vedayitatto Tanhāya abhinanditajjhosāna-sarītā-latā-nadī²-tanhāsamudda-duppūranattho Upādānassa ādānagahanābhīnīvesaparāmāsaduratikkamanattho³ Bhavassa āyūhanābhīsanikharana-yonī-gatī-thitī-nivāsesu khīpanattho Jātiyā jāti-sañjātī-okkanti-nibbatti-pātubhāvatto Jarāmaranassa khaya-vaya-bheda-vīparināmattho gambhīro ti ayam ettha pativedhagambhīratā

Yasmā pan' ettha ekattanayo, nānattanayo, avyāpāranayo, evaṇ-dhammatānayo ti cattāro atthanayā honti, tasmā nayabhedato p' etaṇ bhavacakkaṇ viññātabbaṇ yathārahaṇ Tattha avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññānan ti evaṇ bījassa ankurādībhāvena rukkhabhāvappatti viya santānānupacchedo ekattanayo nāma Yaṇ sammā passanto hetuphalasambandhena pavattamānassa⁴ santānassa anupacchedāvabodhato ucchedaditthiṇ pajahati Micchā passanto hetuphalasambandhena pavattamānassa santānānupacchedassa ekattagahanato sassataditthiṇ upādiyati

Avijjādīnaṇ pana yathāsakaṇ lakkhanavavattānaṇ nānattanayo nāma Yaṇ sammā passanto nava-navānaṇ uppādadassanato sassataditthiṇ pajahati Micchā passanto ekasantānapatitassa bhīnnasantānass' eva nānattagahanato ucchedaditthiṇ upādiyati

Avijjāyā⁵ sankhārā mayā uppādetabbā, sankhārānaṇ vā viññānaṇ amhehī ti evam-ādi-vyāpārābhāvo avyāpāranayo nāma Yaṇ sammā passanto kārakassa abhāvāvabodhato attaditthiṇ pajahati Micchā passanto yo asati pi vyāpāre avijjādīnaṇ sabhāvanīyamasiddho hetubhāvō, tassa agahanato akiriyaḍitthiṇ upādiyati

Avijjādīhi pana kāranehi sankhārādīnaṇ yeva sambhavo

¹ Vm om vīsaya

² B lalā°, P lalanādī

³ SR Vm °mattho

⁴ Vm om

⁵ SR add Tattha.

khirādihī dadhi-ādīnaṃ viya, na aññesan ti ayaṃ evaṃ-dhammatānayo nāma Yaṃ sammāpassanto paccayānurūpato phalāvabodhato¹ ahetakaditthiṃ ca² akiriyaḍitthiṃ ca pajahati Micchā passanto paccayānurūpaṃ phalappavattiyāga-hetvā yato kutoci yassa kassaci asambhavagahanato ahetakaditthiṃ ceva niyatavādaṃ ca upāḍiyatīti evaṃ idaṃ bhavacakkaṃ

Saccappabhavato kiccā, vāranā upamāhi ca,
gambhīranayabhedā ca, viññātabbaṃ yathārahaṃ

Idaṃ hi gambhīrato³ agādhaṃ Nānāyagahanato durabhīyānaṃ Nānāsinaṃ samādhupavarasilāyaṃ sunisītena

Bhavacakkam apadāletvā, asani-vicakkam* iva niccannimmathanaṃ
saṃsārabhayam atīto, na koci supinantare py' atthi

Vuttam pi c' etaṃ Bhagavatā gambhīro c' āyaṃ Ānanda paticca-samuppādo gambhīrāvabhāso ca Etassa c' Ānanda dhammassa aññānā ananubodhā appatvedhā⁴ evaṃ ayaṃ paṇā tantākulakajātā gulāgunthakajātā⁵ muñṇababbajabhūtā apāyaṃ duggatvā vinipātaṃ saṃsāraṃ nātvattatī ti † Tasmā attano vā paresaṃ vā hitāya sukhāya patipanno⁶ avasesakiccāni pahāya

Gambhīre paccayākārapabhede idaṃ pandito
yathāgādhaṃ labheth' evaṃ anuyuñje sadā sato ti.

Suttantabhājanīyaṃ.

[*Abhidhammabhājanīya*]

Evaṃ mahāpathaviṃ pattharanto viya ākāsaṃ vitthārayanto⁷ viya ca sabbadhammesu appatīhatañāno Satthā suttantabhājanīye nigganthiṃ niḍḍantaṃ paccayākāraṃ nānācittavasena dassetvā idāni yasmā na kevalaṃ ayaṃ paccayākāro nānācīt-

* Mt asanicakkam ti asanmaṇḍalaṃ

† D loc cit , S loc cit

¹ R S. Vm °bodhā ² S Vm om ³ Vm atigam° ⁴ Vm. om

⁵ B H vunāgun°, P. vutāgundīkajātā, Mt Gunāya sakunīyā nīdaṃ gunāgundīkaṃ

⁶ P °ne

⁷ S R vitthārento.

tesu yeva hoti, ekacitte pi hoti yeva, tasmā abhidhammabhā-janīyavasena ekacittakkhikaṇ paccayākāraṇ nānappa-kārato dassetuṇ avijjāpaccayā-sankhāro¹ ti ādinā nayena mātikaṇ tāva thapesi Evaṇ thapitāya pana mātikāya

Avijjādīhi mūlehi nava mūlapadā nava
nayā, tattha catukkāni, vārabhedāñ ca dīpaye

Tātrāyaṇ dīpanā ettha hi avijjā-sankhāra-viññāna-nāma-chatthāyaṇa - phassa - vedanā - tanhā - upādānappabhedehi² avijjādīhi navahi mūlapadehi avijjādiko sankhārādiko³ viññānādiko³ nāmādiko³ chatthāyatanādiko⁴ phassādiko³ vedanādiko³ tanhādiko³ upādānādiko³ ti ime nava mūlapadā nava nayā honti, tesu yo tāva ayaṇ avijjādiko nayo, tattha paccaya-catukkaṇ, hetucatukkaṇ, sampayuttacatukkaṇ, aññamaññacatukkan ti cattāri catukkāni honti Yathā c' ettha, evaṇ sesesu pīti ekekasmīṇ naye catunnaṇ catunnaṇ catukkānaṇ vasena chatthiṇsa catukkāni Tattha ekekena⁵ catukkena catunnaṇ catunnaṇ vārānaṇ sangahitattā catunnam pi catukkānaṇ vasena ekekasmīṇ naye solasa solasa vārā ti catucattāli-sādhikaṇ vārasataṇ hotīti vedītabbaṇ

Tattha yad etaṇ sabbapathame avijjā-mūlake⁶ naye paccayacatukkaṇ, tasmīṇ pathamo nāmarūpatthāne nāmassa, salāyatanatthāne chatthāyatanassa ca vuttattā aparipunnāngadvayayutto⁷ dvādasangikavāro nāma Dutiyo nāmarūpatthāne nāmass' eva salāyatanatthāne ca na⁸ kassaci vuttattā⁹ aparipunnā-ekangayutto ekādasangikavāro nāma Tatiyo salāyatanatthāne chatthāyatanassa¹⁰ vuttattā paripunnā¹¹-ekangayutto dvādasangikavāro nāma Catuttho pana paripunnā-dvādasangiko yeva.

Tattha sīyā, ayam pi chatthāyatanapaccayā phasso ti vuttattā aparipunnēkangayutto yevāti ? Na, tassa anangattā Phasso yeva h' ettha¹² angaṇ, na chatthāyatanāṇ Tasmā tassa anangattā n' āyaṇ aparipunnēkangayutto¹³ ti

Atthakathāyaṇ pana vuttaṇ pathamo sabbasangāhikat-

1 P °khārā

2 S R tanh' upā°

3 S R °dito 4 B chaḷā°

5 R ekeka

6 S R °laka

7 S R °na-ekangayutto

8 R om

9 S R avut°

10 S R salā°

11 P S R., a pari°

12 S R hi ettha

13 S R °na-ekanga°

thena, dutiyo paccayavisesatthena, tatiyo gabbhaseyyaka-sattānaṅ vasena, catuttho opapātikasattānaṅ vasena gahito Tathā¹ pathamo² sabbasangāhikatthena, dutiyo paccayavisesatthena, tatiyo aparipunnāyatanavasena, catuttho paripunnāyatanavasena gahito Tathā pathamo sabbasangāhikatthen' eva, dutiyo mahānidānasuttantavasena,³ tatiyo rūpabhavavasena, catuttho kāmabhavavasena gahito ti Tattha pathamo imesu dutiyādisu vāresu na katthaci na pavasatīti sabbasangāhiko ti vutto Sesānaṅ viseso parato āvibhavisatī Tass' āvibhāvattāṅ

Yaṅ yattha aññathā vuttaṅ, avuttañ cāpi yaṅ yaḥiṅ,
yaṅ yathā paccayo yassa, taṅ sabbam upalakkhaye

Tatrāyaṅ nayo avisesena tāva catusu pi etesu suttanta-bhājanīye viya sankhārā ti avatvā sankhāro ti vuttaṅ, taṅ kasmā ti² Ekacittakkhanikattā Tatra hi nānācittakkhaniko paccayākāro vibhatto Idha ekacittakkhaniko āradhho Ekacittakkhane ca bahū cetanā ca santīti sankhārā ti avatvā sankhāro ti vuttaṅ Pathamavāre pan' ettha ekacittakkhana-pariyāpannadhamma-sangahanato sabbatthāna-sādhāranato ca rūpaṅ chaddetvā viññānapaccayā nāman tv' eva vuttaṅ Taṅ hi ekacittakkhanapariyāpannaṅ sabbatthānasādhāranañ ca, na katthaci viññānapavattitthāne na pavattatī Yasmā ca ekacittakkhanapariyāpanno eko v' ettha⁴ phasso, tasmā tass' anurūpaṅ⁵ paccaya-bhūtaṅ āyatanaṅ ganhanto salāyatanaṅ nāma-paccayā chatthāyatanaṅ ti ekaṅ manāyatanaṅ yeva āha Tañ hi ekassa akusalaphassassa anurūpaṅ⁶ paccayabhūtaṅ Kāmañ c' etaṅ sankhārapaccayā viññānaṅ ti etthāpi vuttaṅ, hetuphalavisesadassanattaṅ pana angapunnatthañ⁶ ca puna idha gahitaṅ Tatra hi etassa visesena sankhāro hetu, avisesena nāmaṅ phalaṅ. Idha pan' assa avisesena nāmaṅ hetu, visesena phasso phalaṅ ti Sokādayo pana yasmā sabbe ekacittakkhane na sambhavanti, sabbasmūñ ca cīttappavattitthāne ceva citte ca na pavattanti, tasmā na gahitā Jāti-

¹ S R om

² S R add ca

³ B °nidhāna°

⁴ S R va c' ettha

⁵ S R °rūpa

⁶ S R angaparipūraṇatthañ, H angapūraṇatthañ.

jarāmaranāni pana acittakkhanamattāni pi samānāni cittak-
khane antogadhattā angaparipūranatthaṇ gahitāni Evaṇ
tāv' ettha yaṇ aññathā vuttaṇ, yañ ca avuttaṇ, taṇ veditab-
baṇ Yaṇ pan' ettha ito parsesu vāresu vuttaṇ, tass' attho
vuttanayen' eva veditabbo Yasmiṇ yasmiṇ pana vāre yo
yo viseso āgato, taṇ taṇ tattha tath' eva pakāsayissāma

Yaṇ yathā paccayo yassā ti ettha pana sankhārassa avijjā
sampayutta-dhammasādhāraṇehi saha-jāta-aññamañña-nissaya-
sampayutta-atthi-avigatapaccayehi chaḥi hetupaccayena cāti
sattadhā paccayo Tathā yasmā parato hetucatukkādini
tīnicatukkāni avigata-sampayutta-aññamañña-paccayavasena
vuttāni, tasmā idha tāni apanetvā avasesānaṇ vasena avijjā
sankhārassa catudhā paccayo ti¹ veditabbo Sankhāro
viññānassa sādharāṇehi chaḥi kammāhārapaccayehi cāti
atthadhā paccayo Idha pana te yeva tayo apanetvā pañca-
dhā Viññānaṇ nāmassa sādharāṇehi chaḥi indriyāhārā-
dhipatīhi cāti navadhā Idha pana² tayo apanetvā chadhā
Nāmaṇ³ chatthāyatanassa sādharāṇehi chaḥi. Kiñci pan' ettha
adhipatipaccayena, kiñci āhārapaccayādihīti anekadhā Idha
pana te yeva tayo apanetvā tidhā catudhā pañcadhā vā
Chatthāyatanāṇ phassassa yathā viññānaṇ nāmassa, evaṇ
phasso vedanāya sādharāṇehi chaḥi āhārapaccayena cāti satta-
dhā Idha pana te yeva yato apanetvā catudhā Vedanā
tanhāya sādharāṇehi chaḥi jhānindriyapaccayehi⁴ cāti attha-
dhā Idha pana te yeva tayo apanetvā pañcadhā Tanhā
upādānassa yathā avijjā sankhārassa, evaṇ upādānaṇ bhavassa
sādharāṇehi chaḥi maggapaccayena cāti sattadhā Idha pana
te yeva tayo apanetvā catudhā Bhavo jātiyā, yasmā jātīti
idha sankhatalakkaṇaṇ adhippetāṇ, tasmā pariyaṇena upa-
nissayapaccayen' eva paccayo Tathā jāti jarāmaranassāti
Ye pana evaṇ vadanti imasmiṇ catukke sabbesam pi
sankhārādīnaṇ avijjādayo saha-jātapaccāyena paccayā honti,
saha-jātapaccayavasen' eva hi pathamavāro āraddh' ti, te
bhavādīnaṇ tathā abhāvaṇ sesapaccayānañ ca sambhavaṇ
dassetvā patikkhipitabbā Na hi bhavo jātiyā saha-jātapac-

¹ S R hotīti

³ H *edds* ca

² S parato yeva, H *adds* te yeva.

⁴ P cānīn°

cayo hoti, na jāti jarāmaranassa Ye c' etesaṅ sankhārā-dīnaṅ avasesā paccayā vuttā, te pi sambhavanti yeva, tasmā na sakkā chaddetun ti Evaṅ tāva pathamavāre yaṅ yattha aññathā vuttaṅ, avuttañ cāpi yaṅ yaṅ, yañ ca yathā yassa¹ paccayo hoti, taṅ veditabbaṅ

Dutiyavārādisu pi es' eva nayo Ayaṅ pana viseso dutiyavāre nāma-paccayā phasso ti vatvā salāyatanatthāne na kiñci vuttaṅ, taṅ kimatthan ti² Paccayavisesadassanattahañ ceva Mahānidānadesanāsangahatthañ ca Phassassa hi na kevalañ ca chatthāyatanam eva paccayo, vedanākkhandhādayo pana tayo khandhā pi paccayā yeva Mahānidānasuttante c' assa *Atthi idappaccayā phasso² Iti putthena sat' Ananda atthi ti 'ssa vacanīyaṅ Kīṇ-paccayā phasso²² iti ce vadeyya, nāma-paccayā phasso ti 'cc' assa vacanīyan** ti evaṅ salāyatanaṅ chaddetvā ekādasangiko paticca-samuppādo vutto, tasmā imassa paccayavisesassa dassanatthaṅ imissā ca Mahānidānasuttantadesanāya pariggahatthaṅ dutiyavāre nāmapaccayā phasso ti vatvā salāyatanatthāne na kiñci vuttan ti

Esa tāva dutiyavāre viseso Tatiyavāre pana viññāna-paccayā nāmarūpan ti suttantabhājanīye āgatam eva catuttham angaṅ vuttaṅ, taṅ ekacittakkhanikattā paccayākārassa idha ayuttan ti ce² Taṅ³ n' āyuttaṅ Kasmā² Salakkhane paccayabhāvato⁴ Sace pi hi tattha rūpaṅ cittakkhanato uddhaṅ titthati, tathā pi 'ssa taṅ viññānaṅ salakkhane paccayo hoti Kathaṅ² Purejātassa tāva cittasamutthānassa aññassa vā pacchā-jātapaccayena⁵ Vuttaṅ h' etaṅ⁶ *Pacchā-jātā cittacetasikā dhammā pure-jātassa imassa kāyassa pacchājātapaccayena paccayo†* ti Sahajātassa pana cittasamutthānassa nissayapaccayena paccayo Yath' āha *cittacetasikā dhammā cittasamutthānānaṅ rūpānaṅ nissayapaccayena paccayo ti ‡* Yadi evaṅ purimavāresu kasmā evaṅ na

* D ii, 56

† *Tīkap*, 5‡ *Ibid* 4¹ S R yaṅ yassa yathā, P om yassa³ S R om⁵ Add paccayo (?)² S R add ti⁴ S R paccayā^o⁶ P c' etaṅ

vuttan ti ? Rūpappavatti-desañ sandhāya desitattā Ayaṇ hi paccayākāro rūpappavattidese kāmabhavē gabbhaseyya-kānañ ceva aparipunnāyatana¹-opapātīkānañ ca rūpāvacara-devānañ ca vasena desito Ten' ev' ettha nāmarūpapaccayā salāyatananan tī avatvā chatthāyatananan ti vuttaṇ Tattha nāmaṇ hetthā vuttanayam eva Rūpaṇ pana hadaya-rūpaṇ vedītabbaṇ Taṇ pan' etassa chatthāyatanaṇ nissaya-paccayena ceva purejātapaccayena cāti dvidhā paccayo hotīti Esa tatiyavāre viśeso

Catutthavāro pana yoni-vasena opapātīkānaṇ, āyatana-vasena paripunnāyatanaṇ, bhavavasena kāmāvacarasattānaṇ vasena vutto Ten' ev' ettha nāmarūpapaccayā salāyatananan ti vuttaṇ Tattha nāmaṇ chatthāyatanaṇ² saha-jātādīhi, cakkhāyatanaṇ pacchājātapaccayena Rūpe hadayarūpaṇ chatthāyatanaṇ nissaya-paccayapurejātapaccayehi, cattāri mahābhūtāni cakkhāyatanaṇ saha-jāta-nissaya-atthi-avigatehi Yasmā pan' esa ekacittakkhamko paccayākāro, tasmā ettha salāyatana-paccayā ti avatvā chatthāyatana-paccayā phasso ti vutto ti ayaṇ catutthavāre viśeso³

Evam etesaṇ nānākaraṇaṇ ūnavā puna sabbesv' eva tesu viśesena pathamakā dve vārā arūpabhavē paccayākāradassanātthaṇ⁴ vuttā ti vedītabbā Arūpabhavasmiṇ hi rūpeṇa asammāsaṇi patīccasamuppādāṅgaṇi pavattanti Tatiyo rūpabhavē paccayākāradassanātthaṇ vutto Rūpabhavasmiṇ hi satī pi rūpasammāsatte salāyatanaṇ na pavattati. Catuttho kāmabhavē paccayākāradassanātthaṇ vutto Kāmabhavasmiṇ hi sakalaṇ salāyatanaṇ pavattati Tatiyo vā rūpabhavē ceva kāmabhavē ca aparipunnāyatanaṇ⁵ akusalappavattikkhanaṇ sandhāya vutto Catuttho vā kāmabhavē paripunnāyatanaṇ Pathamo vā sabbatthagāmitaṇ⁶ sandhāya vutto So hi na katthaci cittappa⁷ vattidese na pavattati. Duttiyo paccayaviśesaṇ sandhāya vutto Ekādasāṅgikattaṇ h' ettha⁷ phassassa ca nāmapaccayattaṇ⁸ paccayaviśeso Tatiyo purimayoni-dvayaṇ sandhāya vutto, purimāsu hi dvīsu

¹ S R °yatanaṇaṇ

² S R saḷā°

³ H adds ti

⁴ H °kāradīpanātthaṇ

⁵ S pari°

⁶ R °mmaṇ

⁷ P c' ettha

⁸ S R om paccayattaṇ

yonīsu so sambhavatī, tattha sadā salāyatanassa asambhavato.
Catuttho pacchimayoni-dvayaṇ sandhāya vutto Pacchimā-
su hi so¹ dvisu yonīsu² sambhavatī, tattha sadā salāyatanassa
sambhavato tī Ettāvatā ca yaṇ vuttaṇ catūsū pi vāresu

Yaṇ yattha aññathā vuttaṇ, avuttañ cāpi yaṇ yaṇ,
yaṇ yathā paccayo yassa taṇ sabbam upalakkhaye tī
gāthāya attha-dīpanā katā³ hotī

Eten' evānusārena, sabbam etaṇ nayaṇ, ito
vīseso yo ca taṇ jaññā, catukkesu paresu pi

Tattha yo tāva idha vutto nayo, so sabbattha pākato
yeva Vīseso pana evaṇ vedītabbo hetucatukke tāva avijjā
hetu assatī avijjāhetuko Avijjā assa saḥavattanato⁴ yāva
bhāgā pavattikā gamikā tī vuttaṇ hotī Avijjāpaccayā
tī ca ettāvatā saḥajātādī-paccayavasena sādḥāranato san-
khārasa avijjāpaccayo tī dassetvā puna avijjā-hetuko tī
eten' eva vīsesato avīgatapaccayatā dassitā *Sankhāra-
paccayā vññānaṇ sankhārahetukan* tī ādisu pi es' eva nayo.

Kasmā pana bhavādisu hetukaggahaṇaṇ⁵ na katan tī ? Avi-
gatapaccayaniyamābhāvato, abhāvato ca avīgatapaccayassa
*Thapetvā upādānaṇ vedanākkhandho saññākkhandho sankhāra-
kkhandho vññānakkhandho, ayaṇ vuccatī upādānapaccayā bhavo*
tī vacanato upādānapaccayā⁶ catunnaṇ khandhānaṇ idha
bhavo tī nāmaṇ Sankhārakkhandhe ca *jāti dvīhi khandhehi
sangaḥatā* tī ādivacanato jātijarāmaranāni antogadhāni
Tattha yāva upādānaṇ tāva jātijarāmaranānaṇ anupalab-
bhanato⁷ upādānaṇ bhavassa na niyamato avīgatapaccayo
hotī *Yā tesāṇ tesāṇ dhammānaṇ jāti* tī ādivacanato sankha-
talakkhanesu jātiyā⁸ jarāmaranasankhātassa bhavassa jā-
tikkhanamatte yeva abhāvato avīgatapaccayabhāvo na
sambhavatī Tathā jātiyā jarāmaranakkhane abhāvato
Upanissayapaccayen' eva pana bhavo jātiyā, jāti jarāmara-
nassa paccayo tī sabbathā pi avīgatapaccayaniyamābhāvato
abhāvato ca avīgatapaccayassa bhavādisu hetukaggahaṇaṇ⁵
na katan tī vedītabbaṇ

¹ S tā, R tāsu

² S R add so

³ P kathā

⁴ S R saḥatathanato

⁵ S R hetug°

⁶ S R H °yānaṇ

⁷ S.R. °laddhito

⁸ S R jāti

Keci pan' āhu bhavo duvvdhenā ti vacanato uppattimissa-ko bhavo, na ca uppattibhavassa upādānaṅ avigatapaccayo hotīti upādānapaccayā bhavo upādānahetuko ti avatvā upādānapaccayā bhavo ti vutto Idha pacchinnattā¹ parato pi na vuttan ti Taṅ idha uppatti-missakassa bhavassa anadhippetattā ayuttaṅ Arūpakkhandhā hi idha bhavo ti āgatā

Bhavapaccayā jāti ti ettha ca thapetvā jātijarāmara-nāni avaseso bhavo jātiyā paccayo ti veditabbo Kasmā² Jāti-ādīnaṅ jātiyā appaccayattā Yadi evaṅ thapetvā jātijarāmara-nāni bhavo jātiyā paccayo ti vattabbo ti² Āma vattabbo, vattabbapadesābhāvato pana na vutto Dasa-manganiddese hi upādānapaccayasambhūto² bhavo vattabbo, ekādasamanganiddese jāti vattabbā, yo pana bhavo jātiyā paccayo, tassa vattabbapadeso n' atthī ti vattabbapadesā-bhāvato na vutto Avutto pi pana yuttito gahetabbo ti viññānapaccayā nāmarūpan ti ādisu ca viññānādīnaṅ avigatabhāva³-paccayabhāva-sambhavato viññānahetukādivacanaṅ katan ti Esa hetucatumke viseso Sampayuttacatumke avijjāpaccayā ti ettāvataḥ saha-jātādi-paccayavaseṇa sankhārassa avijjāpaccayataṅ dassetvā puna avijjā-sampayutto ti sampayuttapaccayatā dassitā

Sesapadesu⁴ pi es' eva nayo

Yasmā pana arūpīnaṅ dhammānaṅ rūpadhammehi sampayogo n' atthi, tasmā viññānapaccayā nāmarūpan ti ādisu tatiyacatutthavārapadesu viññānasampayuttaṅ nāman ti ādinā nayena yaṅ labbhati, tad eva gahitan ti Esa sampayuttacatumke viseso Aññamaññacatumke pi avijjāpaccayā ti saha-jātādi-paccayavaseṇa sankhārassa avijjāpaccayataṅ dassetvā sankhārapaccayā pi avijjā ti aññamaññapaccayatā dassitā

Sesapadesu pi es' eva nayo Yasmā pana bhavo nippadeso, upādānaṅ sappadesaṅ, sappadesadhammo ca nippadesadhammassa paccayo hoti, na nippadesadhammo sappadesadhammassa, tasmā ettha bhavapaccayā pi upādānan ti na vuttaṅ Hetthā vā desanāya pacchinnattā¹ evaṅ na

¹ S R paric°

³ S R om bhāva

² S R °paccayā°

⁴ S R Sesesu padesu

vuttaṅ Yasmā ca nāmarūpapaccayā salāyatanaṅ atthi, salāyatanaṅ paccayā ekacittakkhane nāmarūpaṅ natthi, yassa salāyatanaṅ aññamaññapaccayo bhavēyya, tasmā catutthavāre chatthāyatanaṅ paccayā pi nāmarūpan ti yaṅ labbhati, tad eva gahitan ti esa aññamaññacatukke viseso

Avijjāmūlakanaṅyatātikā

Idāni sankhārapaccayā avijjā ti sankhāramūlakanaṅ āradhho Tatthā pi¹ yathā avijjāmūlake, evaṅ cattāri catukkāni solasa ca vārā veditabbā Pathamacatukke pana pathamavāram eva dassetvā desanā sankhittā Yathā c' ettha, evaṅ viññānamūlakādisu pi² Tattha sabbesv' eva tesu sankhāramūlakādisu atthasu nāyesu sankhārapaccayā avijjā ti ādinā nāyena saha jātādi-paccayavasena avijjāya sankhāradīpaccayataṅ dassetvā puna avijjāpaccayā sankhāro ti ādinā nāyena ekacittakkhane pi paccayākāraccakkassa pavatti dassitā Kasmā³ pana bhavamūlakā jāti jarāmaranamūlakā vā nayā na vuttā? Kiṅ bhavapaccayā avijjā na hotīti? Na no hoti, Sankhārapaccayā avijjā ti evam ādisu pana vuccamānesu na koci bhavapariyāpanno dhammo avijjāya paccayo na vutto, tasmā apubbassa aññassa avijjāpaccayassa⁴ vattabbassa abhāvato bhavamūlako nayo na vutto Bhavaggahanena ca avijjā pi sangahaṅ gacehati, tasmā *bhavapaccayā avijjā* ti vuccamāne avijjāpaccayā avijjā ti pi vuttaṅ siyā Na ca ekacittakkhane avijjā avijjāya paccayo nāma hoti Tattha pacchinnattā⁵ va⁶ jāti jarāmaranamūlakā pi nayā na gahitā Apī ca bhavē jāti jarāmaranāni pi antodaghāni Na c' etāni⁷ ekacittakkhane avijjāya paccayā hontīti bhavamūlakā jāti jarāmaranamūlakā vā nayā na vuttā ti

Mātīkākathā

Idāni yathā hetthā cīttuppādakande kusalattikaṅ ādiṅ katvā nikkhittamātīkāya paṭipāṭiyā pathamaṅ kusalaṅ bhājitaṅ, tathā idha mātīkāya anikkhittattā pathamaṅ kusalaṅ anāmasitvā *avijjāpaccayā sankhāro* ti akusaladhamavasena mātīkāya nikkhittattā nikkhepaṭipāṭiyā va avijjādinī

¹ S R Tattha hi ² S ti ³ P Tasmā ⁴ H avijjāya°
⁵ S R paric° ⁶ S R H ca ⁷ S R ca tāni

pāticcasamuppādangāṇi bhājetvā dassetuṅ *katame dhammā akusalā* ti¹ ādim āha Tass' attho hetthā Cittuppādakande vuttanayen' eva veditabbo

Yasmā pana ekacittakkhane tanhāya ca kāmupādānassa² sambhavo natthi, tasmā yaṅ ettha tanhāpaccayā upādānaṅ labbhati, tad eva dassetuṅ *ditthi ditthigatan* ti ādi vuttaṅ Bhavaniddese ca yasmā upādānaṅ sankhārakkhandhe³ sangahaṅ gacchati, tasmā *thapetvā upādānaṅ vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho viññānakkhandho* ti vuttaṅ Evaṅ hi vuccamāne⁴ upādānassa upādānapaccayattaṅ āpajjeyya Na ca tad eva tassa paccayo hoti Jātiādīniddesesu yasmā ete arūpadhammānaṅ jāti-ādayo, tasmā *khandīccan pāheccan valttacatā, cuti cavanatā* ti na vuttaṅ

Evaṅ pathamavāraṅ nitthāpetvā puna dutiyavāre yasmiṅ samaye pathamavārena paccayākāro dassito, tasmīṅ yeva samaye aparena pi nayena paccayākāraṅ dassetuṅ viṣuṅ samayavavattthānavāraṅ avatvā *tasmīṅ samaye avijjāpaccayā sankhāro* ti ādinā va nayena desanā katā Tattha *thapetvā phassan* ti idaṅ yasmā phasso pi nāma-pariyāpanno, tasmā phassassa nāmato niharanattaṅ vuttaṅ Tatiyavāre yassa cittasamutthānarūpassa viññānaṅ paccayo, tasmīṅ pavattamāne⁵ yasmā ten' upatthaddhānaṅ cakkhāyatanādīnaṅ upacitattaṅ paññāyati, tasmā *cakkhāyatanassa upacayo* ti ādi vuttaṅ Yasmā ca kammajarūpassa pi tasmīṅ samaye vattamānassa viññānaṅ pacchājātapaccayena paccayo hoti, tasmā pi evaṅ vuttaṅ Tattha kiñcāpi kammajaṅ cittasamutthānaṅ ti dve 'va santatiyo gahitā, itarā pi pana dve santatiyo gahe-tabbā Tāsaṅ pi hi viññānaṅ paccayo hoti yeva Catutthavāre pana yasmā ekacittakkhane pi mahābhūtarūpapaccayā cakkhāyatanādīni,⁶ hadayarūpapaccayā chatthāyatanaṅ, nāmapaccayā ca pacchājātasaha-jātādi-vasena yathānurūpaṅ sabbāni pi pavattanti, tasmā *tattha katanaṅ nāmarūpapaccayā salāyatanāṅ* ² *cakkhāyatanan* ti ādi vuttaṅ

Pathamacatukkaniddeso

¹ *Vbh* 144-8, *Dhs* § 365 f

³ S R °khandha

⁵ S vatta°

² H S add ca

⁴ H S ~~pa~~ vuc°

⁶ S R add pi.

Dutiyacatukke¹ sabbaṃ uttānam eva

Tatīyacatukke² yassa sampayuttapaccayabhāvo na hoti,
yassa ca hoti, taṃ viṣuṃ dassetuṃ idaṃ vuccati viññānapaccayā
nāmaṃ ūpaṃ viññānasampayuttaṃ nāmaṃ ti ādi vuttaṃ

*Tatīyacatukkaniddeso*³

Catutthacatukke⁴ phassapaccayā nāmaniddese kiñcāpi *tha-*
petvā phassaṃ vedanākkhandho pe viññānakkhandho,
*idaṃ vuccati phassapaccayā nāmaṃ ti*⁵ vuttaṃ, tathā pi anan-
tarātītapadaniddese *thapetvā phassaṃ vedanākkhandho*
pe viññānakkhandho ti vuttattā avuttam pi taṃ vut-
tam eva hoti. Yad eva hi nāmaṃ phassassa paccayo, phasso
pi tass' eva paccayo ti

Catutthacatukkaniddeso

Yathā c' āyaṃ catutthacatukke solasavārapabbhedo avijjā-
mūlako pathamanayo etasmiṃ⁶ pathamākusalacitte pakāsīto,
evaṃ sankhāramūlakādayo attha nayā pi vedītabbā. Pāli
pana sankhīttā. Evam eva⁷ tasmīṃ pathamākusalacitte yeva
nava nayā, chaṭṭiṃsa catukkāni, catuccattālisādhikaṃ ca
vārasataṃ hotīti vedītabbaṃ

[*Akusalaniddesa*]

Idāni iminā va nayena sesākusalacittesu pi paccayākāraṃ
dassetuṃ *Katame dhammā akusalā* ti⁸ ādi āraddhaṃ. Tattha
yasmā ditthivīppayuttesu tanhāpaccayā upādānaṃ n' atthi,
tasmā upādānatthāne upādānaṃ viya dalhamipātīnā adhimok-
khena padaṃ pūritaṃ. Domanassa-sahagatesu ca yasmā
vedanāpaccayā tanhā pi n' atthi, tasmā tanhāthāne tanhā
viya balavakilesena patighena padaṃ pūritaṃ. Upādānat-
thāne adhimokkhen' eva. Vicikicchā-sampayutte pana yasmā
sannutthānābhāvato adhimokkho pi natthi, tasmā tanhāthāne
balavakilesabhūtāya vicikicchāya padaṃ pūritaṃ. Upādā-
natthānaṃ parihīnaṃ eva. Uddhaccasampayutte pana yas-
mā adhimokkho atthi, tasmā tanhāthāne balavakilesena
uddhaccena padaṃ pūritaṃ. Upādānatthāne adhimokkhen'
eva. Sabbatth' eva ca viśesamattaṃ dassetvā pāli sankhīttā.

¹ *Vbh* 148-53

² *Vbh* 153-8

³ *S R om*

⁴ *Vbh*. 158-64

⁵ *H S R add na; Vbh* 161.

⁶ *S R ekasmiṃ*

⁷ *H evaṃ*

⁸ *Vbh* 164

Yo e' āyaṅ viśeso dassito, tattha kevaḷaṅ adhimokkhaniddeso va apubbo, sesaṅ hetthā āgatam eva

Adhimokkhaniddese pana adhimuccanavasena *adhimokkho* Adhimuccati vā tena ārammane cittaṅ, nibbīcīcīchatāya sanñitthānaṅ gacchatī ti *adhimokkho* Adhimuccanākāro *adhimuccanā* Tassa cittaṣṣa, tasmīṅ vā¹ ārammane adhimuttatā ti *tadadhimuttatā* Sabbacittesu ca pathamacitte vuttanayen' eva nayacatukkavārappabhedo vedītabbo Kevaḷaṅ hī vicīcīcīhā-sampayutte upādānamūlakassa nayassa² abhāvā attha nayā, dvatīṅsa catukkānī, atthavisādhīkañ ca vārasataṅ hotīti

Akusalaniddeso

[*Kusalaniddesa*]

Idānī iminā va³ nayena kusalacittādisu pi paccayākāraṅ dassetuṅ *Katame dhammā kusalā* ti⁴ ādi āradḍhaṅ Yathā pana akusale pathamaṅ mātīkaṅ nīkkhīpītvā pacchā niddeso kato, na tathā idha Kasmā⁵ Appanāvāre nānattasambhavato Lokiyakusalādisu hī tesāṅ dhammānaṅ dukkha-saccaparīyāpannattā *evam etassa kevalassa dukkhakkhandhassā* ti appanā hotī, lokuttarakusalādisu *evam etesaṅ dhammānaṅ* ti,⁵ tasmā ettha sādāhāranato mātīkaṅ thapetuṅ na sakkā ti pāṭīyekaṅ tesāṅ tesāṅ kusalādīnaṅ mātīkaṅ uddisītvā va niddeso kato ti Tattha yasmā ekacittakkhane kusalasankhārena saddhīṅ avījjā natthī, tasmā taṅ avatvā avījjā vīya akusalānaṅ kusalānaṅ mūlato kusalamūlaṅ, tanhupādānānañ ca abhāvato⁶ tanhāthāne tanhā vīya ārammane ajjhogālhō pasādo, upādānatthāne upādānaṅ vīya dalhanīpātī nāma adhimokkho vutto Sesaṅ hetthā vuttanayen' eva vedītabban ti

Kusalaniddeso

[*Avyākataniddesa*]

Avyākataṅ hetthā cittuppādakande āgatapatīpāṭīyā va vibhattaṅ Sabbavāresu ca avījjāmūlakā nayā parīhīnā Kasmā⁷ Avījjāthāne thapetaḍḍassa abhāvato Kusala-

¹ R e'

² SR om

³ R om

⁴ Vbh 169.

⁵ Vbh 172

⁶ °vatā all MSS.

cittesu hi avijjāthāne thapetabbaṃ kusalamūlaṃ¹ atthi, cakkhuvīññānādisu² natthi Sahetukesu pana kiñcāpi atthi, evaṃ sante pi idha pacchinnattā³ tattha na gahitaṃ Pañcaviññānasote sotapatitā va hutvā desanā katā ti veditabbā. Visesto pan' ettha cakkhuvīññānādisu tanhāthānaṃ upādānatthānaṃ ca parihīnaṃ Kasmā? Tanhāthānārahassa balavadhammassa abhāvā, adhimokkharahitattā ca Sesāhetupesu tanhāthānam eva parihīnaṃ Sahetukesu pasādasabbhāvato⁴ tanhāthāne pasādena padaṃ pūritaṃ. Evam ettha kusalākusalavipākesu cakkhuvīññānādisu sankhāra-viññānānāma-chatthāyatana-phassa-vedanā-mūlakā cha cha, sesāhetukesu adhimokkhamūlakena saddhiṃ satta satta, sahetukesu pasādamūlakena saddhiṃ attha attha nayā veditabbā

Tattha⁵ cakkhuvīññānādisu pi catunnam pi catukkānaṃ ādivāro va vutto Dutiyavāro paccayavisesatthena labbhamaṇo pi na vutto Tatiyacatutthavārā asambhavato yeva Rūpamissakā hi te, na ca cakkhuvīññānādinī rūpaṃ samutthāpentī Yathā ca pathamacatukke dve vārā labbhanti, evaṃ sesacatukkesu pi Tasmā pathamacatukke dutiyavāro, sesacatukkesu ca dve dve vārā avuttā pi vuttā va hontīti veditabbā Sesāhetukāvyaḅate sabbacatukkesu sabbe pi vārā labbhanti Idha pacchinnattā³ pana parato na gahitā Sotapatitā va hutvā desanā katā ti Sesa-sahetukavipākesu pi es' eva nayo, aññatra arūpāvacaaravipākā Arūpāvacaaravipākasmīṃ hi vāradvayam eva labbhatīti.

Avyākatamiddeso

[*Avijjāmūlakakusalamiddesa*]

Idāni aparena pariyaḅena ekacittakkhane paccayākāraṃ dassetuṃ puna *Katame dhammā kusalā* ti ādi āradhāṃ⁶ Tattha avijjāpaccayā ti upamissayapaccayataṃ sandhāya vuttaṃ Ten' eva niddesavāre *tattha katamā avijjā* ti avibhavitvā *tattha katamo avijjāpaccayā sankhāro* ti vibhattaṃ Kusala-

¹ S R °mūlakaṃ

³ S R pañc°

⁵ P. tassa; R. om.

² S R add avyākatamūlaṃ

⁴ S R phassādisambhavato

⁶ Vbh 184.

cetanā-sankhāto hi sankhāro yeva tasmiṃ samaye cittaena saha jāto hoti, na avijjā Tattha lokiyakusalessa hetthā suttantabhājanīye vuttanāyena' eva avijjā paccayo hoti Yasmā pana appahīnāvijjo avijjāya pahānatthaṃ lokuttaraṃ bhāveti, tasmā tassāpi samatikkamavasena paccayo hoti Avijjāvato yeva hi kusalāyūhanaṃ hoti, na itarassa Tattha tebhūmakakusale sammohavasena pi samatikkamabhāvanāvasena pi āyūhanaṃ labbhati Lokuttare samuccheda-bhāvanāvasenāti

Sesaṃ vuttanāyama eva Ayaṃ pana viśeso. yathā hetthā ekekakusale catunnaṃ catukkānaṃ vasena nava solasakā laddhā, tathā idha na labbhanti Kasmā² Avijjāya avigata-sampayutta-aññamaññapaccayābhāvato Upanissayavase-na paṇ' ettha pathamacatukkama eva labbhati Tam pi pathamavāraṃ eva dassetvā sankhittaṃ, nīharitvā pana dassetabban ti

Avijjāmūlakakusalamūddeso

Idāni avyākatesu pi aparen' eva nayena paccayākāraṃ dassetuṃ *Katame dhammā avyākatā* ti¹ ādi āradhaṃ Tattha kusalamūlapaccayā ti idam pi upanissayapaccayataṃ sandhāya vuttaṃ Kusalavipākassa hi kusalamūlaṃ, akusalavipākassa ca akusalamūlaṃ upanissayapaccayo hoti Nānākkhanīkammappaccaye pana vattabbaṃ eva natthi Tasmā esa upanissayapaccayena ceva nānākkhanīkammappaccayena ca paccayo hoti Ten' eva niddesavāre *tattha katamaṃ kusalamūlaṃ* ti avibhajitvā *Tattha katama kusalamūlapaccayā sankhāro* ti vibhattaṃ, ākusalavipāke² pi es' eva nayo Avijjāmūlakakusalamūddese viya ca imasmim pi vipākaniddese pathamaṃ paccayacatukkama eva labbhati Tam pi pathamavāraṃ dassetvā sankhittaṃ Tasmā ekekasmiṃ vipākacitte ekama-ekass' eva catukkassa vasena kusalamūlake akusalamūlake ca naye vārapabbhedo veditabbo

Kīriyadhamaṇaṃ pana yasmā neva avijjā, na kusalākusalamūlāni upanissayapaccayataṃ labhanti, tasmā kīriyāvāseṇa paccayākāro na vutto ti

¹ *Vbh* 180

² S R akusalamūla°

Evam esa :

Akusalakusalāvyākata¹-dhammesu anekabhedato vatvā
kusalākusalānaṃ pana, vipāke ca upanissayavasena
puna ekadhā va vutto, vādippavarena paccayākāro
dhammapaccayabhede, ñānassa pabhedaJananatthaṃ
pariyatti-savana-cintana-patipattikkamavivaJJitānañ ca
yasmā ñānapabhedo, na kadāci pi hoti etasmiṃ,
pariyatti-savana-cintana-patipattikkamato sadā dhiro
tattha kayirā, na h' aññaṃ, karaṇīyatarāṃ tato atthi ti.
Abhidhammabhājanīyaṃ.

*Ayaṃ pana Paccayākāro Suttanta-Abhidhammabhājanīya-
vasena dve-parivattam eva nīharitvā bhājetvā dassito hoti*

Pañccasamuppādavibhanganiddeso.

¹ P R °lavvyākata

SATIPATTHĀNAVIBHANGA

Idāni tadanantare Satipatthānavibhange *cattāro* ti ganana-pariccheḍḍo. Tena na tato hetthā, na uddhan ti satipatthāna-paricchedaṇ dipeti

Satipatthānā ti tayo satipatthānā satigocaro pi, tidhā patipannesu sāvakesu Satthuno patighānuna-yavītivattatā pi, sati pi *Catunnaṇ bhikkhave satipatthānānaṇ samudayaṇ ca atthagamaṇ ca desessāmi, taṇ sunātha, sādhukaṇ manasikarōtha . . . pe Ko ca bhikkhave kāyassa samudayo?* *Āhārasamudayā¹ kāyassa samudayo** ti ādisu hi satigocaro satipatthānan ti vuccati Tathā *Kāyo upatthānaṇ, no sati Sati upatthānaṇ ceva sati cātī†* ādisu.

Tass' attho patitthāti asmi² ti patthānaṇ Kā patitthāti² Sati Satiyā patthānaṇ satipatthānaṇ Padhānaṇ³ thānan ti vā patthānaṇ, satiyā patthānaṇ satipatthānaṇ, hatthitthāna-assatthānādini viya

Tayo satipatthānā yad arayo sevati, tad arayo sevamāno sathā ganaṇ⁴ anusāsitum arahatī ti† ettha tidhā patipannesu sāvakesu Satthuno patighānuna-yavītivattatā satipatthānan ti vuttā Tass' attho patthapetabbato patthānaṇ; pavat-tayitabbato ti attho Kena patthapetabbato ti² Satiyā satiyā patthānaṇ satipatthānaṇ *Cattāro satipatthānā bhāvītā Sahuṭikatā satta bojjhange paripūrentī⁵*§ ti ādisu pana sati yeva satipatthānan ti vuccati

Tass' attho patitthātīti patthānaṇ Upatthāti, okkantitvā pakkhanditvā pavattatīti attho Sati yeva patthānatthēna⁶ satipatthānaṇ Atha vā saranatthēna sati, upatthānat-

* S v, 184, with sādhukaṇ manasikarōtha omitted

† *Pis* 1 p 183, 11 p 232, 233

‡ Not traced

§ S v, 73

¹ S R °dayo.

² S R tasmiṇ

³ B H Patthānaṇ

⁴ S R ganam

⁵ S R °pūressantī

⁶ P R patthānaṇ

thena patthānaṃ, iti satī ca sā patthānañ cāti pi satipatthānaṃ. Idam idha adhippetāṃ Yađi evaṃ, kasmā satipatthānā ti bahuvacanaṃ katan ti ? satiyā bahuttā, ārammanabhedena hi bahudhā katā satīyo ti

Kasmā pana Bhagavatā cattāro va satipatthānā vuttā anūnā anadhikā ti ? Veneyya-hitattā, tanhācaritaditthi-carita-samathayānika-vipassanāyānikesu hi manda-tikkhāvasena dvidhā pavattesu mandassa tanhācaritassa olārikaṃ kāyānupassanā-satipatthānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa sukhumaṃ vedanānupassanā-satipatthānaṃ Ditthacaritassa pi mandassa nātipphabhedagataṃ cittānupassanā-satipatthānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa atippabhedagataṃ dhammānupassanā-satipatthānaṃ Samathayānikassa ca mandassa akicchena adhigantabbhanimittaṃ pathamaṃ satipatthānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa olārikārammane asanthahanato dutiyaṃ Vipassanāyānikassāpi mandassa nātipphabhedagatārammanaṃ tatiyaṃ, tikkhassa atippabhedagatārammanaṃ catutthaṃ Iti cattāro va vuttā anūnā anadhikā ti

Subha - sukha - nicca - attabhāvavipallāsappahānatthaṃ vā Kāyo hi asubho¹ Tattha subhavipallāsavipallatthā² satta. Tesā tattha asubhabhāvadassanena tassa vipallāsassa pahānatthaṃ pathamaṃ satipatthānaṃ vuttaṃ Sukhaṃ niccaṃ attā ti gahitesu pi ca vedanādisu vedanā dukkhā, cittaṃ aniccaṃ, dhammā anattā Etesu ca nicca-attabhāva³-vipallāsavipallatthā² sattā, tesā tattha dukkhādibhāvadassanena⁴ tesā⁵ vipallāsānaṃ pahānatthaṃ sesāni tīni vuttānīti evaṃ subha-sukha-nicca-attabhāvavipallāsappahānatthaṃ vā cattāro va vuttā anūnā anadhikā ti vedītabbā

Na kevalāñ ca vipallāsappahānattham eva, atha kho caturogga - yogāsava - gantha - upādāna - agatippahānattham pi catubbidhāharaparīññatthañ ca cattāro va vuttā ti pi vedītabbā

Ayaṃ tāva pakarananayo Atthakathāyaṃ pana sara-
navasena ceva ekatta⁶-samosaranavasena ca ekam eva satī-
patthānaṃ ārammanavasena cattāro ti etad eva vuttaṃ.

¹ S R add va

² B H P °latthā

³ S R om bhāva

⁴ S R. °nen' ev'

⁵ S R esaṃ

⁶ P ekattha

Yathā hi catudvāre nagare pācīnato āgacchantā pācīnadīsāya utthānakaṅ¹ bhandāṅ gahetvā pācīnadvārena nagaram eva pavisanti, dakkhinato, pacchimoto, uttarato āgacchantā uttaradisāya utthānakaṅ¹ bhandāṅ gahetvā uttaradvārena nagaram eva pavisanti, evaṅ sampadam idaṅ veditabbaṅ Nagaṅ viya hi nibbāna-mahānagaṅ Dvāraṅ viya atthāngiko lokuttaramaggo. Pācīnadīsādayo viya kāyādayo Yathā pācīnato āgacchantā pācīnadīsāya utthānakaṅ bhandāṅ gahetvā pācīnadvārena nagaram eva pavisanti, evaṅ kāyānupassanā-mukhena āgacchantā cuddasavidhena kāyānupassanaṅ bhāvetvā kāyānupassanā-bhāvanānubhāvānibbattena ariyamaggena ekaṅ nibbānam eva osaranti Yathā dakkhinato āgacchantā dakkhinadisāya utthānakaṅ bhandāṅ gahetvā dakkhinadvārena nagaram eva pavisanti, evaṅ vedanānupassanā-mukhena āgacchantā navavidhena vedanānupassanaṅ bhāvetvā vedanānupassanā-bhāvanānubhāvānibbattena ariyamaggena ekaṅ nibbānam eva osaranti. Yathā pacchimoto āgacchantā pacchimadisāya utthānakaṅ bhandāṅ gahetvā pacchimadvārena nagaram eva pavisanti, evaṅ cittānupassanā-mukhena āgacchantā solasavidhena cittānupassanaṅ bhāvetvā cittānupassanābhāvanānubhāvānibbattena ariyamaggena ekaṅ nibbānam eva osaranti Yathā uttarato āgacchantā uttaradisāya utthānakaṅ bhandāṅ gahetvā uttaradvārena nagaram eva pavisanti, evaṅ dhammānupassanā-mukhena āgacchantā pañcavidhena dhammānupassanaṅ bhāvetvā dhammānupassanā-bhāvanānubhāvānibbattena ariyamaggena ekaṅ nibbānam eva osaranti evaṅ saranavasena ceva ekattasamosaranavasena² ca ekam eva satipatthānaṅ ārammanavasena cattāro ti vuttā ti veditabbā.

Idha bhikkhū ti ettha kiñcāpi Bhagavatā devaloke nisīditvā ayaṅ satipatthānavibhango kathito, ekabhikkhu³ pi tattha Bhagavato santike nisinnako nāma natthīti,⁴ evaṅ sante pi yasmā ime cattāro satipatthāne bhikkhū bhāventi, bhikkhugocārā hi ete, tasmā idha bhikkhū ti ālapati Kiṅ pan' ete satipatthāne bhikkhū yeva bhāventi, na bhikkhunī-ādayo ti ?

¹ S R. °naka² P ekattha°³ H eko bhikkhu⁴ S R natthi.

Bhikkhunī-ādayo pi bhāventi, bhikkhū pana aggaparisā. Iti aggaparisattā idha bhikkhū ti ālapati. Paṭipattiyā vā bhikkhu-bhāvadassanato evam āha. Yo hi idaṃ paṭipattiṃ paṭipajjati, so bhikkhu nāma hoti. Paṭipannako hi devo vā hotu, manusso vā, bhikkhū ti sankhyaṃ gacchati yeva. Yath' āha:

*Alankato ce pi samaṇ careyya
Santo danto niyato brahmacārī,
Sabbesu bhūtesu nidhāya dandaṃ,
So brāhmaṇo, so samaṇo, sa bhikkhū ti.**

Ajjhattan ti niyakajjhattaṃ adhippetāṃ. Tasmā *ajjhattaṃ kāye* ti attano kāye ti attho.

Tattha *kāye* ti rūpakāye; rūpakāyo hi idha angapaccangānaṃ kesādīnaṃ ca dhammānaṃ samūhaṭṭhena hatthikāya-assakāya-rathakāyādayo¹ viya kāyo ti adhippeto. Yathā ca² samūhaṭṭhena, evaṃ kucchitānaṃ āyanaṭṭhena³; kucchitānaṃ hi paramajegucchānaṃ so āyo ti pi kāyo. Āyo ti uppatti-deso. Tatrāyaṃ vacanatto: āyanti tato ti āyo. Ke āyanti? Kucchitā kesādayo. Iti kucchitānaṃ kesādīnaṃ āyo ti kāyo. *Kāyānupassī* ti kāyānupassanasīlo,⁴ kāyaṃ vā anupassamāno. Kāye ti ca vatvā pi puna kāyānupassī ti dutiyaṃ kāyaggaḥaṇaṃ asammissato vavatthāna-ghanavinibbhogādi-dassanattaṃ katan ti veditabbaṃ. Tena na kāye yeva⁵ vedanānupassī, cittadhammānupassī vā; atha kho kāye kāyānupassī yevāti kāyasankhāte vatthusmiṃ kāyānupassanākārass' eva dassanena asammissato vavatthānaṃ dassitaṃ hoti. Tathā na kāye angapaccangaavinimutta-ekadhammānupassī, nāpi kesalomādi-avinimutta-itthi-purisānupassī; yo pi c' ettha kesalomādiko bhūtopādāyasamūhasankhāto kāyo, tatthāpi na bhūtopādāyavinimutta-ekadhammānupassī, atha kho rathasambhārānupassako viya angapaccangasamūhānupassī. Nagarāvayaṃvānupassako viya kesalomādi-samūhānupassī. Kadalikkhandhapattavatti-vinibhuñjako⁶ viya rittamuṭṭhi-vini-

* For third line cf. S.-N. ver. 629.

¹ S.R. om. assakāya-rathakāya.

² S.R. om.

³ H. āyatṭhena.

⁴ S.R. kāyaṃ anu°.

⁵ S. om.

⁶ H. °bhujjako.

vethako viya ca bhūtipādāyasamūhānupassī yevāti nānappakārato samūhavasena¹ kāyasankhātassa vatthuno dassanena ghanavinibbhogo dassito hoti Na h' ettha yathāvutta-samūhavinimutto kāyo vā itthī vā puriso vā añño vā koci dhammo dissati, yathāvutta-dhammasamūhamatte yeva pana tathā tathā sattā micchābhinivesaṇ karonti Ten' āhu Porānā

Yaṇ passati na taṇ ditthaṇ, yaṇ ditthaṇ taṇ na passati Apassaṇ bajjhate mūlho, bajjhamāno na muccatīti

Ghanavinibbhogādi-dassanatthan ti vuttaṇ, ādi-saddena c' ettha ayam pi attho vedītabbo Ayaṇ hi etasmīṇ kāye kāyānupassī yeva, na aññadhammānupassī Kiṇ² vuttaṇ hoti ? Yathā anudakabhūtāya pi marīciyā udakānupassino honti, na evaṇ aniccadukkhānatta-asubhabhūte yeva imasmīṇ kāye nicca-sukha-atta-subhabhāvānupassī,³ atha kho kāyānupassī, anicca-dukkhānatta-asubhākāra-samūhānupassī yevāti vuttaṇ hoti

Athavā y' vāyaṇ Mahāsatiṭṭhāne *Idha bhikkhave bhikkhu araññagato vā pe so sato va assasati* ti* ādinā nayena assāsapassāsādi cunnakajāta⁴-atthikapariyosāno kāyo vutto, yo ca *Idh' ekacco pathavīkāyaṇ aniccato anupassati*, tathā *āpokāyaṇ, tejokāyaṇ, vāyokāyaṇ, kesakāyaṇ lomakāyaṇ chavīkāyaṇ, cammakāyaṇ, maṇsakāyaṇ, ruhrakāyaṇ, nahārukāyaṇ, atthīkāyaṇ, atthimūṇakāyaṇ*† ti Patisambhidāyaṇ kāyo vutto, tassa sabbassa imasmīṇ yeva kāye anupassanato kāye kāyānupassī ti evam pi attho datthabbo

Athavā kāye ahan ti vā, maman ti vā evaṇ gahetabbassa kassaci ananupassanato pi tassa tass' eva pana kesalomādikassa nānādharmasamūhassa anupassanato⁵ kāye kesādi-dhammasamūha-sankhāte kāyānupassī ti evam attho datthabbo Api ca *Imasmīṇ kāye aniccato anupassati, no niccato*‡ ti ādinā anukkamena Patisambhidāyaṇ āgatanayassa sabbass' eva aniccalakkhanādino ākārasamūhasankhātassa kā-

* D ii, 291

† Pts ii p 232

‡ Ibid

¹ S R *add* ca, H °vasen' eva² S R °passī ti³ S R *om* bhāva⁴ H °cunnika°⁵ R dassanato,

yassa anupassanato pi kāye kāyānupassī ti evam pi attho datthabbo Tathā hi ayaṅ¹ kāye kāyānupassanā-patipadaṅ patipanno bhikkhu maṅ kāyaṅ aniccānupassanādīnaṅ sat-tannaṅ²anupassanānaṅvasena aniccato anupassati, no niccato, dukkhato anupassati, no sukhato, anattato anupassati, no attato, nibbindati, no nandati, virajjati, no rajjati, nirodheti, no samudāneti, patinissajjati, no ādiyati. So taṅ aniccato anupassanto niccasaññaṅ pajahati Dukkhatto anupassanto sukhasaññaṅ pajahati Anattato anupassanto attasaññaṅ pajahati Nibbindanto nandiṅ pajahati Virajjanto rāgaṅ pajahati Nirodhento samudayaṅ pajahati Patinissajjento ādānaṅ pajahatīti veditaḅbo

Viharaṭī ti catusu iriyāpathavihāresu aññataravihāra³-samāyoga-paridīpanam etaṅ Ekaṅ iriyāpathabādhanaṅ aparena⁴ iriyāpathena vicchinditvā apatamānaṅ⁵ attabhāvaṅ harati pavatteti ti attho

Bahiddhā kāye ti parassa kāye

Ajjhattabahiddhā kāye ti kālena attano kāye, kālena parassa kāye Pathamanayena hi attano kāye kāyapariggaho vutto Dutīyanayena parassa kāye Tatīyanayena kālena attano kālena parassa kāye Ajjhattabahiddhā pana ghatitāram-maṅ nāma natthi Pagunakammattāhānassa pana aparāparaṅ sañcaranakālo ettha kathito

Ātāpī ti kāyapariggāhakavīriya-samāyoga-paridīpanam etaṅ So hi yasmā tasmīṅ samaye yaṅ taṅ vīriyaṅ tīsu bhavesu kilesānaṅ ātāpanato ātāpo ti vuccati, tena samannāgato hoti, tasmā ātāpī ti vuccati

Sampajāno ti kāyapariggāhakena sampajāññasankhātena ñānena samannāgato

Satimā ti kāyapariggāhikāya satiyā samannāgato

Ayaṅ pana yasmā satiyā ārammaṅ pariggahetvā paññāya anupassati, na hi satī-vīrahitassa anupassanā nāma atthi, ten' ev' āha *Satiṅ ca khvāhaṅ bhikkhave sabbattihikaṅ vadāmī* ti,* tasmā ettha *kāye kāyānupassī viharatī* ti ettāvata kāyānu-

* S v, 115

¹ S R. om

² S R atthannaṅ

³ S R aññatarassa

⁴ S R aññatarena

⁵ B apatha°

passanā-satīpatthānakammatthānaṃ vuttaṃ hoti Athavā yasmā anātāpino anto-sankhepo antarāyakaro hoti, asampajāno upāyapariggāhe anupāyaparivajjane ca sammuyhāti, mutthassatī upāyāpariccāge anupāyapariggāhe ca asamatto va hoti, ten' assa taṃ kammatthānaṃ na sampajjati Tasmā yesaṃ dhammānaṃ ānubhāvena taṃ sampajjati, tesāṃ dassaṇṭhaṃ *ātāpī sampajāno satimā* ti idaṃ vuttaṃ ti vedītabbaṃ

Iti kāyānupassanā-satīpatthānaṃ sampayogangaṃ ca dassetvā idāni pahānangaṃ dassetuṃ *vineyya loke abhijjhādomanassaṃ* ti vuttaṃ

Tattha *vineyyā* ti tadangavinayena vā vikkhambhanavinayena vā vinayivā

Loke ti ettha¹ y' vāyaṃ ajjhattādi-bhedo kāyo pariggāhito, sv' eva idha loko nāma. Tasmīṃ loke abhijjhādomanassaṃ vinayivā ti attho Yasmā paṇ' ettha abhijjhāgāhaneṇa kāmaccando, domanassaggāhaneṇa vyāpādo sangahaṃ gacchati, tasmā nīvaranaparivāpanna-balavadhammadvayadassaneṇa nīvaranappahānaṃ vuttaṃ hotīti vedītabbaṃ Visesena c' ettha abhijjhāvinayena kāyasampatti-mūlakassa anurodhassa, domanassavinayena kāyavipatti-mūlakassa virodhassa, abhijjhāvinayena ca kāye abhiratīyā, domanassavinayena kāyabhāvanāya anabhiratīyā, abhijjhāvinayena kāye abhūtānaṃ subhasukhabhāvādīnaṃ pakkhepassa², domanassavinayena kāye bhūtānaṃ asubhasukhabhāvādīnaṃ apanayanassa ca pahānaṃ vuttaṃ Tena yogāvacarassa yogānubhāvo yogasamatthata³ ca dīpitā hoti Yogānubhāvo hi esa yad ayaṃ⁴ anurodhavirodha-vippamutto aratīratisaho abhūtapakkhepa-bhūtāpanayana-virahito ca hoti Anurodhavirodhavippamutto c' esa aratīratisaho abhūtaṃ apakkhipanto bhūtaṃ ca anapanento yogasamattho hotīti

Aparo nayo *kāye¹ kāyānupassī* ti ettha anupassanāya kammatthānaṃ vuttaṃ *Viharatī* ti ettha vutta-vihāreṇa kammatthānikassa kāyaparīharanaṃ *Ātāpī* ti ādisu ātāpeṇa sammappadhānaṃ, satisampajāñheṇa sabbatthakakammatthānaṃ, kammatthānaparīharanūpāyo vā, satiyā vā kāyānupassanā-vasena patiladdha-samatho, sampajāñheṇa

¹ S R om

² S R pekkhanassa

³ S R. yogasampattitā

⁴ B P hadayaṃ, H yvāyaṃ

vipassanā, abhujjhādomanassavinayena bhāvanāphalaṃ vuttan
ti veditabbaṃ Ayaṃ tāva kāyānupassanāsatiṭṭhānū-
desassa¹ attha-vannanā.

Vedanānupassanā-satiṭṭhānūdesādisu pi ajjhattādiṃ
vuttanayen' eva veditabbāni. Etesu pi hi attano vedanādisu,
parassa vedanādisu, kālena attano kālena parassa vedanādisūti
tividho pariggaho vutto

Vedanāsu vedanānupassī ti ādisu ca vedanādīnaṃ puna
vacane payojanaṃ kāyānupassanāyaṃ² vuttanayen' eva vedi-
tabbaṃ *Vedanāsu vedanānupassī, citte cittānupassī, dham-
mesu dhammānupassī* ti ettha pana vedanā ti tisso vedanā
Tā ca lokiyā eva Cittam pi lokiyaṃ, tathā dhammā
Tesaṃ vibhāgo niddesavāre pākato bhavissati Kevalaṃ
pan' idha yathā vedanā anupassitabbā, tathā anupassanto
vedanāsu vedanānupassī ti veditabbo Esa nayo citta-
dhammesu.

Kathaṃ ca vedanā anupassitabbā ti ? Sukhā tāva vedanā
dukkhato, dukkhā sallato, adukkhamasukhā aniccato
Yathāha

*Yo sukhaṃ dukkhato adda³, dukkham addakke sallato,
Adukkhamasukhaṃ santaṃ, addakke⁴ naṃ aniccato
Sī ve sammadaso⁵ bhikkhu, upasanto carissatī ti **

Sabbā eva c' etā dukkhā ti pi anupassitabbā Vuttaṃ h' etaṃ⁶
Yaṃ kiñci vedayantaṃ, sabbā taṃ dukkhasmīn ti vadāmi ti †
Sukhadukkhato⁷ pi ca anupassitabbā, yathāha *Sukhā vedanā
thiti-sukhā viparināma⁸-dukkhā* tiṃ saḥbaṃ vitthāretabbaṃ
Api ca aniccādi-satta-anupassanā-vasena pi anupassitabbā
Sesaṃ niddesavāre yeva pākataṃ bhavissati.

Cittadhammesu pi cittaṃ tāva ārammanādhipati-sahajāta-
bhūmi - kamma - vipāka - kiriyādi - nānattabhedānaṃ aniccādi-
anupassanānaṃ⁹ niddesavāre āgatasarāgādi-bhedānaṃ ca va-

* S 1v, 207, but ending pariṇānāti vedanā

† S 11, 53

‡ M 1, 303

¹ S R. °nuddesa

² S R. °nāya

³ P 'ddakkehi.

⁴ B adakkehi, P addakkehi

⁵ P saccadaso.

⁶ P S R c' etaṃ

⁷ S R Sukhā°.

⁸ B H °nāmā

⁹ B P. °ādinupass°

sena anupassitabbaṃ Dhammā salakkhana-sāmaññalakkhanānaṃ, suññatā-dhammassa aniccādi-sattānupassanānaṃ niddesavāre āgata-santāsantādi-bhedānaṃ c' eva vasena anupassitabbā Sesaṃ vuttanayam eva

Kāmañ c' ettha yassa kāyasankhāte loka abhijjhādomanasaṃ pahīnaṃ, tassa vedanādi-lokesu pi taṃ pahīnam eva. Nānāpuggalavasena pana nānācittakkhanika-satipatthāna-bhāvaṇā-vasena ca sabbattha vuttaṃ Yato vā ekattha pahīnaṃ sesesu pi pahīnaṃ hoti, ten' ev' assa tattha pahāna-dassanattham pi evaṃ vuttan ti veditabban ti.¹

Uddesavāra-kathā natthitā

Idāni seyyathāpi nāma cheko vilīvakārako² thūlakilañja-saṅhakilañja-cangotaka³-pelā-putādini upakaranāni kattukāmo ekaṃ mahāveluṃ labhitvā catudhā bhinditvā tato ekekaṃ velukhandaṃ gahetvā phāletvā taṃ taṃ upakaranāṃ kareyya, yathā vā pana cheko suvannakāro nānāvihitaṃ pīlandhanavikatiṃ kattukāmo supārisuddhaṃ suvannaghātikaṃ labhitvā catudhā chinditvā tato ekekaṃ kotthasaṃ gahetvā taṃ taṃ pīlandhanaṃ kareyya, evam eva Bhagavā satipatthānadesanāya sattānaṃ anekappakāraṃ visesādhigamaṃ kattukāmo ekam eva sammāsatiṃ *Cattāro satipatthānā idha bhikkhu aṃhattaṃ kāye kāyānupassī viharatī* ti ādinā nayena ārammanavasena catudhā bhinditvā⁴ tato ekekaṃ satipatthānaṃ gahetvā vibhajanto *Kathaṃ ca bhikkhu aṃhattaṃ kāye* ti ādinā nayena niddesavāraṃ vattum āraddho

Tattha *kathaṃ cā* ti ādi vitthāretuṃ kathetukamyatā pucchā Ayaṃ pan' ettha sankhepattho kena ca ākārena kenappakārena bhikkhu aṃhattaṃ kāye kāyānupassī viharatī? Sesapucchā-vāsesu pi es' eva nayo

Idha bhikkhū ti imasmiṃ sāsane bhikkhu Ayaṃ h' ettha⁵ idha-saddo aṃhattādi-vasena sabbappakārakāyānupassanā⁶-nibbattakassa puggalassa sannissayabhūta-sāsanaparidīpano aññasāsanaṃ tathābhāvapatisedhano ca. Vuttaṃ h' etaṃ *Idh' eva bhikkhave samano pe suññā parappavādā*

¹ S R om ti

² B vilippa°, H vilibba°, S R kilañja°

³ B H °cankotaka

⁴ S R chun°.

⁵ P c' ettha

⁶ S R °pakārena°

*samanehi*¹ *aññe*² ti * Tena vuttaṃ imasmiṃ sāsane bhikkhū ti *Aṃhantaṃ kāyaṃ* ti attano kāyaṃ *Uddhaṃ pādatalā* ti pādatalato upari *Adho kesamatthakā* ti kesaggato hetthā *Tacaparivāntaṃ* ti tiriyaṃ tacaparicchinnaṃ *Pūraṃ nānappakārassa asucino paccavekkhātī* ti nānappakārakesādi-asucibharito³ ayaṃ kāyo ti passati *Kathaṃ*² *Atthi* imasmiṃ kāye kesā . . pe . . muttan ti *Tattha atthi* ti saṃvijjanti *Imasmiṃ* ti y' vāyaṃ uddhaṃ pādatalā adho kesamatthakā tiriyaṃ tacaparivānto pūro nānappakārassa asucino ti vuccati

Tasmiṃ *kāye* ti sarīre *Sarīraṃ* hi asucisañcayato kucchitānaṃ kesādīnaṃ c' eva cakkhurogādīnaṃ ca rogasatānaṃ āyabhūtaṃ kāyo ti vuccati.

Kesā lomā ti ete kesādayo dvattiṃsākārā *Tattha atthi* imasmiṃ kāye kesā, atthi imasmiṃ kāye lomā ti evaṃ sambandho veditabbo *Imasmiṃ* hi pādatalato patthāya upari, kesamatthakā patthāya hetthā, tacato patthāya tiriyantato⁴ ti ettake vyāmamatte kalebare sabbākārena pi vicinanto na koci kiñci muttaṃ vā maṇiṃ vā veluriyaṃ vā agaruṃ vā kunkumaṃ vā kappūraṃ vā vāsacunnādiṃ vā anumattam pi suci bhāvaṃ passati, atha kho paramaduggandhājegucchaṃ assirīkadassanaṃ nānappakāraṃ kesalomādi-bhedaṃ asuciṃ yeva passati *Tena vuttaṃ Atthi imasmiṃ kāye kesā lomā* pe . . muttan ti *Ayam ettha padasambandhato vannaṇā*

*Imaṃ*⁵ pana kammattānaṃ bhāvetvā arahattaṃ pāpuntu-kāmena kulaputtēna ādito va⁶ catubbidhaṃ silaṃ sodhetvā supariśuddhasile patitthitena y' vāyaṃ dasasu palibodhesu palibodho⁷ atthi, taṃ upacchindivā patikkūlamanasikāra-kammattāna-bhāvanāya pathamajjhānaṃ nibbattetvā jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ patthapetvā⁸ arahattaṃ anāgāmi-phalādisu vā aññataṃ pattassa sabbantimena paricchedena sātthakathā-pāliya⁹ kataparicayassa tanti-ācariyas-sāpi kalyānamittassa• santike uggahetabbaṃ *Visuddhaṃ*

* M 1, 63

¹ B °nehi

² H aññehi

³ S R °cipūrto.

⁴ H parito

⁵ H Idaṃ

⁶ S R om

⁷ R om

⁸ H pattha°

⁹ S R H °kathāya°.

tathārūpaṅ kalyānamittaṅ ekavīhāre alabhantena tassa vasa-
natthānaṅ gantvā uggahetabbaṅ

Tattha catubbidhasīlavīsodhanañ¹ c' eva palibodho² ca,
palibodhupacchedo ca, ācariyassa santikaṅ upasankamana-
vidhānañ ca, sabbam pi Visuddhimagge vitthārito kathitaṅ,³
tasmā taṅ tattha kathitanayen' eva veditabbaṅ Ācariyena
•pana kammaṭṭhānaṅ kathentena tividhena kathetabbaṅ
eko bhikkhu pakatīyā uggahitakammaṭṭhāno hoti, tassa ekaṅ⁴
dve nisajjavāre sajjhāyaṅ kāretvā kathetabbaṅ Eko santike
vasitvā ugganhitukāmo hoti, tassa āgatāgatavelāya katheta-
bbaṅ Eko ugganhitvā aññattha gantukāmo hoti, tassa
nātīpapañcaṅ⁵ nātīsankhepaṅ katvā nījataṅ nigganthikaṅ
kammaṭṭhānaṅ kathetabbaṅ Kathentena kiṅ ācikkhitabban
ti² Sattadhā⁶ uggahakosallaṅ dasadā ca manasikāra-
sallaṅ ācikkhitabbaṅ

Tattha vacasā, manasā, vannato, santhānato, disato,
okāsato, paricchato ti evaṅ sattadhā uggahakosallaṅ
ācikkhitabbaṅ Imasmiṅ hi patikkūlamanasikārakammaṭ-
ṭhāne⁷ yo pi tīpitako hoti, tenāpi manasikārakāle pathamaṅ
vācāya sajjhāyo kātabbo Ekassa hi sajjhāyaṅ karontass'
eva kammaṭṭhānaṅ pākataṅ hoti, Malayavāsī-Mahādevatthe-
rassa santike ugghitakammaṭṭhānānaṅ dvinnāṅ therānaṅ
vīya Thero kira tehi kammaṭṭhānaṅ yācīto cattāro māse
imaṅ eva⁸ sajjhāyaṅ karothā ti dvattiṅsākārapāliṅ adāsī
Te kiñcāpi tesāṅ⁹ dve tayo nīkāyā pagunā, padakkhinaggāhi-
tāya¹⁰ pana cattāro māse dvattiṅsākāraṅ sajjhāyantā va
sotāpannā ahesuṅ Tasmā kammaṭṭhānaṅ kathentena āca-
riyena antevāsiko vattabbo pathamaṅ tāva vācāya sajjhāyaṅ
karohī ti

Karontena ca tacapañcakādīni paricchinditvā anuloma-
patilomavasena sajjhāyo kātabbo Kesā, lomā, nakhā, dantā,
taco ti hi vatvā puna patilomato tæco, dantā, nakhā, lomā,
kesā ti vattabbaṅ Tad anantaraṅ vakkapañcake maṅsaṅ,
nhāru,¹¹ atthī, atthimūṅaṅ,¹² vakkāna ti vatvā puna patilomato

¹ S R °sīlasodhanañ ² S R dasapali° ³ Vism 89 f.

⁴ S R eka ⁵ P °ca ⁶ S R add ca ⁷ B H patikūla° always

⁸ B P H evaṅ, Vm yeva ⁹ R nesāṅ

¹⁰ B °gāhikāya

¹¹ P S R nahāru always

¹² S R °jā

vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru, maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti vattabbaṇ Tato papphāsaṇapañcaka hadayaṇ, yakanaṇ, kilomakaṇ, pihaṇ, papphāsan ti vatvā puna patilomato papphāsaṇ, pihaṇ, kilomakaṇ, yakanaṇ, hadayaṇ, vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru, maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti vattabbaṇ Tato imaṇ tantuṇ anārūlham pi Patisaṃbhīdāmagge āgataṇ matthalungaṇ* karisāvasāne tantuṇ āropetvā imasmiṇ matthalungaṇapañcaka antaṇ, antagunaṇ udariyaṇ, karisaṇ, matthalungaṇ ti vatvā puna patilomato matthalungaṇ, karisaṇ, udariyaṇ, antagunaṇ antaṇ, papphāsaṇ, pihaṇ, kilomakaṇ, yakanaṇ, hadayaṇ, vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru, maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti vattabbaṇ Tato medachakke pittaṇ, semhaṇ, pubbo, lohitaṇ, sedo, medo ti vatvā puna patilomato medo, sedo, lohitaṇ, pubbo, semhaṇ, pittaṇ, matthalungaṇ, karisaṇ, udariyaṇ, antagunaṇ, antaṇ, papphāsaṇ, pihaṇ, kilomakaṇ, yakanaṇ, hadayaṇ, vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru, maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti vattabbaṇ Tato muttachakke assu vasā, khelo, singhānikā, lasikā, muttan ti vatvā puna patilomato muttaṇ, lasikā, singhānikā, khelo, vasā, assu, medo, sedo, lohitaṇ, pubbo, semhaṇ, pittaṇ, matthalungaṇ, karisaṇ, udariyaṇ, antagunaṇ, antaṇ, papphāsaṇ, pihaṇ, kilomakaṇ, yakanaṇ, hadayaṇ, vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā ti evaṇ kālasatam pi kālasahassam pi kālasatasahassam pi vācāya sajjhāyo kātabbo

Vacasā sajjhāyena hi kammattānatan ti pagunā hoti, na ito c' ito ca cittaṇ vidhāvati, kottāsā pākātā honti, hatthasankhalikā viya khāyanti,¹ vatipādapan ti viya ca khāyanti

Yathā ca pana vacasā, tath' eva manasā pi sajjhāyo kātabbo. Vacasā sajjhāyo pi¹ hi manasā sajjhāyassa paccayo hoti. Manasā sajjhāyo lakkhanapativedhassa paccayo hoti. Lakkhanapativedho maggaphalapativedhassa paccayo hoti.

Vannato ti kesādiṇaṇ vanna vavattapetaṇ.

Santhānato ti tesāṇ yeva² santhānaṇ vavattapetaṇ.

* ? Pts cf 1, 137

¹ Vm om

² H. adds kesādiṇaṇ

Disato ti imasmīṇ¹ sarīre nābhito uddhaṇ uparimā² disā, adho hetthimā² disā Tasmā ayaṇ kotthāso imissā nāma disāyāti disā vavatthapetaḅbā

Okāsato ti ayaṇ kotthāso imasmīṇ nāma okāse patitthito ti evaṇ tassa tassa okāso vavatthapetaḅbo

Paricchedato ti sabhāgaparicchedo visabhāgaparicchedo ti dve paricchedā Tattha ayaṇ kotthāso hetthā ca upari ca tiriyaṇ ca iminā nāma paricchinnō ti evaṇ sabhāgaparicchedo veditaḅbo Kesā na lomā, lomā pi na kesā ti evaṇ amissika-tavasena³ visabhāgaparicchedo veditaḅbo

Evaṇ sattadhā uggahakosallaṇ ācikkhantena pana idaṇ kammattānaṇ asukasmīṇ sutte patikūlavasena⁴ kathitaṇ, asukasmīṇ dhātuvasenāti ũatvā ācikkhitabbaṇ Idaṇ hi Mahāsattapattāhāne⁵ patikūlavasena⁶ eva⁴ kathitaṇ, Mahāhatthipadūpama⁵-Mahārāhulovāda-Dhātuvibhangesuṇ dhātuvasena kathitaṇ Kāyagatāsati-sutteṇ pana yassa vannato upatthāti, taṇ sandhāya cattāri jhānāni vibhattāni Tattha dhātuvasena kathitaṇ vipassanākammattānaṇ hoti Patikūlavasena⁴ kathitaṇ samathakammattānaṇ Tad etaṇ idha samathakammattānaṇ Avisesato sabbasādhārana-vasena kathitaṇ ti vadanti yevāti⁶

Evaṇ sattadhā uggahakosallaṇ ācikkhitvā anupubbato, nātisighato, nātisanikato, vikkhepapatibāhanato, pannattisamatikkamanato,⁷ anupubbamuñcanato, appanāto, tayo ca suttantā ti evaṇ dasadhā manasikāraḅkosallaṇ ācikkhitabbaṇ

Tattha *anupubbato* ti idaṇ hi sajjhāyakaranato patthāya anupatipātīyā⁸ manasikātabbaṇ, na ekantarikāya, ekantarikāya hi manasikaronto yathā nāma akusalo puriso dvattiṇṅsapadaṇ nissenīṇ ekantarikāya ārohanto kilantakāyo patati, na ārohanaṇ sampādeti, evam eva bhāvanā-sampattivasena adhigantabbassa assādassa anadhigamā kilantacitto patati, na bhāvanaṇ sampādeti Anupubbato manasikarontenāpi ca nātisighato manasikātabbaṇ Atisighato manasikaroto⁹

* *D* II, 292-8† *M* I, 185-90, 421-3, III, 239 42‡ *Ib* III, 90 2¹ Vm *adda* hi² S R °ma³ Vm *amissakatā*°.⁴ P S R *patikkūla*° *always*⁵ Vm °padopama, B °padupama⁶ Vm *om from* Avisesato⁷ S R °mato⁸ S R *anupubbapati*°⁹ P °kāroto

hi yathā nāma tiyojanaṅ¹ maggaṅ patipajjivā okkamana-vissajjanaṅ asallakkhetvā sīghena javena sattakkhattum² pi gamanāgamaṅ³ karoto purisassa kiñcāpi addhānaṅ parikkhayaṅ gacchati, atha kho pucchitvā va gantabbaṅ hoti, evam eva kevalaṅ kammaṭṭhānaṅ pariyoṣānaṅ pāpunāti, avibhūtaṅ pana hoti, na viṣesaṅ āvahaṭi, tasmā nātisīghato manasikātabbaṅ Yathā ca nātisīghato, evaṅ nātisanikato pr Atisanikato manasikaroto hi yathā nāma tadahe va tiyojanaṅ maggaṅ gantukāmassa purisassa antarāmagge ruk khapabbatagahanādisu⁴ vilambamānassa maggo parikkhayaṅ na gacchati, dviha-tīhena⁵ pariyoṣāpetabbo hoti, evam eva kammaṭṭhānaṅ pariyoṣānaṅ na gacchati, viṣeṣādhigamassa paccayo na hoti

Vikkhepapatibāhanato ti kammaṭṭhānaṅ viṣajjetvā bahiddhā puṭhuttārammane cetaso vikkhepo patibāhitabbo Appatibāhato hi yathā nāma ekapadikaṅ papātamaṅgaṅ patipannassa purisassa akkamaṇapadaṅ asallakkhetvā⁶ ito cito ca vilokayato padavāro virajjhati, tato sataporise papāte patitabbaṅ hoti, evam eva bahiddhā vikkhepe satī kammaṭṭhānaṅ pariḥāyati, pariḥaṅsati, tasmā vikkhepapatibāhanato manasikātabbaṅ

Pannattisamatikkamanato ti yā ayaṅ kesā lomā ti ādikā pannatti, taṅ atikkamivā patikūlan ti cittaṅ thapetabbaṅ Yathā hi udakadullabhakāle manussā araṅṅe udapānaṅ disvā tattha tālapannādikaṅ kiñcid eva saṅṅānaṅ bandhitvā tena saṅṅānena āgantvā nahāyanti ceva pivanti ca, yadā pana tesāṅ abhinhasaṅcārena āgatāgatapadaṅ pākataṅ hoti, tadā saṅṅānena kiccaṅ na hoti, icchiticchitakkhane gantvā nahāyanti ceva pivanti ca, evam eva pubbabhāge kesā, lomā ti pannattivasena manasikaroto patikūlabhāvo pākato hoti Atha kesā, lomā ti pannattiṅ samatikkamivā patikūlabhāve yeva ca cittaṅ thapetabbaṅ

Anupubbamuñcanato ti yo yo kotthāso na upatthāti taṅ taṅ muñcantena anupubbamuñcanato manasikātabbaṅ Ādikammikassa hi kesā ti manasikaroto manasikāro gantvā

¹ S R °jana

² Vm satak°

³ S R gamaṇaṅ

⁴ Vm °bata talākādisu

⁵ S R °hen' eva

⁶ P °lakhetvā

muttan tī imaṅ¹ pariyośānakotthāsam eva āhacca tīttatī
Muttan tī ca manasīkaroto manasīkāro gantvā kesā tī imaṅ²
ādīkotthāsam eva āhacca tīttatī Ath' assa³ manasīkaroto⁴
keci kotthāsā upatthahanti, keci na upatthahanti Tena ye
ye upatthahanti, tesu tesu tāva kammaṅ kātabbaṅ Yāva
dvīsu upatthitesu tesam pi eko sutthutaraṅ upatthahatī, evaṅ
upatthitaṅ pana tam eva punappunaṅ manasīkarontena
appanā- uppādetabbā

Tatrāyaṅ upamā yathā hī dvattiṅsatālake tālavane va-
santaṅ makkataṅ gahetukāmo luddo ādimhī thītatālassa
pannaṅ sarena vijjhītvā ukkutthiṅ kareyya, atha so⁵ makkato
patipātiyā tasmīṅ tasmīṅ tāle patitvā pariyaṅta-tālam eva
gaccheyya, tattha pi gantvā luddena tath' eva kate puna ten'
eva nayena āditālaṅ āgaccheyya, so evaṅ punappunaṅ
patipātiyā gacchamāno⁶ ukkutthukkutthattāhāne⁷ yeva uttha-
hitvā puna anukkamena ekasmīṅ tāle nīpatitvā tassa vemaṅjhe
makulatālapannaśūciṅ dalhaṅ gahetvā vijjhiyamāno pi na
utthaheyya, evaṅ sampadam idaṅ datthabbaṅ

Tatr' idaṅ opammaśaṅsandanaṅ yathā hī tālavane dvat-
tiṅsa tālā, evaṅ imasmīṅ kāye dvattiṅsa kotthāsā Makkato
viya cittaṅ Luddo viya yogāvācaro. Makkatassa dvattiṅsa-
tālake tālavane nivāso viya yogino cittassa dvattiṅsa-kot-
thāsake kāye ārammanavasena anusañcaranaṅ Luddena
ādimhī thīta-tālassa pannaṅ sarena vijjhītvā ukkutthiyā
katāya makkatassa tasmīṅ tasmīṅ tāle patitvā pariyaṅta-
tālagamanaṅ viya yogino kesā tī manasīkāre āraddhe pati-
pātiyā gantvā pariyośānakotthāse eva cittassa santhānaṅ⁸
Puna paccāgamane pi es' eva nayo Punappunaṅ pati-
pātiyā gacchamānassa⁹ makkatassa ukkutthukkutthattāhāne¹⁰
utthānaṅ viya punappunaṅ manasīkaroto kesuci kesuci
upatthitesu anupatthahante vissajjetvā upatthitesu parikam-
makaranaṅ Anukkamena ekasmīṅ *tāle nīpatitvā tassa
vemaṅjhe¹¹ makulatālapannaśūciṅ dalhaṅ gahetvā vijjhiya-

¹ P S R idaṅ ² S R idaṅ ³ H *add's* manasmīṅ

⁴ Vm *add's* manasīkaroto

⁵ B P H kho

⁶ Vm paripātiyamāno

⁷ B P H °ukkutthutthāne

⁸ S R santhāhanaṅ

⁹ Vm. paripātiyamānassa

¹⁰ B H. °thutthāne

¹¹ Vm. maṅjhe

mānassa pi anutthānaṃ viya avasāne dvīsu upatthitesu yo sutthutaraṃ upatthāti, tam eva punappunaṃ manasikarītvā appanāya uppādanaṃ

Aparā pi upamā yathā nāma pīnapātiko bhikkhu dvattiṅsa-kulaṃ gāmaṃ upanissāya vasanto pathamagehe eva dve bhikkhā labhitvā parato ekaṃ vissajjeya, puna-divase tisso labhitvā parato dve vissajjeya, tatiyadivase ādimhi yeva pattapūraṃ labhitvā āsanasālaṃ gantvā paribhuñjeya, evaṃ sampadam idaṃ datthabbaṃ Dvattiṅsa-kula-gāmo viya hi dvattiṅsākāro Pīnapātiko viya yogāvācaro Tassa taṃ¹ gāmaṃ upanissāya vāso viya yogino dvattiṅsākāre parikkamma-karanaṃ Pathamagehe dve bhikkhā labhitvā parato ekissā vissajjanaṃ² viya, tatiyadivase tisso labhitvā parato dvīnaṃ vissajjanaṃ viya ca manasikaroto manasikaroto anupatthahante anupatthahante³ vissajjetvā upatthitesu upatthitesu yāva kotthāsadvaye⁴ parikkamma-karanaṃ Tatiyadivase ādimhi yeva pattapūraṃ labhitvā āsanasālaṃ nisīditvā paribhogo viya dvīsu yo sutthutaraṃ upatthahati,⁵ tam eva punappunaṃ manasikarītvā appanāya uppādanaṃ

Appanāto ti appanā-kotthāsato, kesādisu ekekasmīṃ kotthāse appanā hotīti vedītabbā⁶ ti ayam ettha adhippāyo

Tayo ca suttantā ti Adhīcittaṃ, Sītībhāvo, Bojjhangakosallaṃ ti ime tayo suttantā* viriyasamādhī-yojanattaṃ vedītabbā ti ayam ettha adhippāyo Tattha Adhīcittam anuyuttēna bhikkhave bhikkhunā tīṃ nimittāni kālena kālaṃ manasikātabbāni Kālena kālaṃ samādhīnimittaṃ manasikātabbaṃ, kālena kālaṃ paggahanīmittaṃ manasikātabbaṃ, kālena kālaṃ upekkhānimittaṃ manasikātabbaṃ Sāce bhikkhave adhīcittam anuyutto bhikkhu ekantaṃ samādhīnimittaṃ yeva manasikareyya, thānaṃ taṃ cittaṃ kosaṃjāya saṃvatteyya, sace bhikkhave adhīcittam anuyutto bhikkhu ekantaṃ paggahanīmittaṃ yeva manasikareyya, thānaṃ taṃ cittaṃ uddhaccāya saṃvatteyya Sace bhikkhave adhīcittam anuyutto bhikkhu ekantaṃ upekkhānimittaṃ yeva manasikareyya, thānaṃ taṃ cittaṃ na sammā

* See below

¹ SR om

⁴ So all MSS

² B °jaṃ

⁵ Vm upatthāti

³ Vm om

⁶ B °tabbo

samādhvayati¹ āsavānaṃ khayāya Yato ca kho bhikkhave
 adhiccittam anuyutto bhikkhu kālena kālaṃ samādhinnmittaṃ,
 paggahanmittaṃ, upekkhānmittaṃ manasīkarotī, taṃ hoti
 cittaṃ mudu ca kammanīyañ² ca pabhassarañ ca, na ca pa-
 bhangu, sammā samādhvayati āsavānaṃ khayāya Seyyathāpi
 bhikkhave suvannakāro vā suvannakārantevāsī vā ukkaṃ ban-
 dhatai, ukkaṃ bandhivā ukkāmuḥhaṃ ālmpeti, ukkāmuḥhaṃ āl-
 petvā sandāsena jātārūpaṃ gahetvā ukkāmuḥhe pakkhīpivā
 kālena kālaṃ abhidhamatī, kālena kālaṃ udakena parippphoseti,
 kālena kālaṃ aṃhupēkkhatī Sace bhikkhave suvannakāro vā
 suvannakārantevāsī vā taṃ jātārūpaṃ ekantaṃ abhidhameyya,
 thānaṃ taṃ jātārūpaṃ dayheyya³ Sace⁴ bhikkhave suvannakāro
 vā suvannakārantevāsī vā taṃ jātārūpaṃ ekantaṃ udakena
 parippphoseyya, thānaṃ taṃ jātārūpaṃ nibbāyeyya Sace bhik-
 khave suvannakāro vā suvannakārantevāsī vā taṃ jātārūpaṃ
 ekantaṃ aṃhupēkkheyya, thānaṃ taṃ jātārūpaṃ na sammā
 paripākaṃ gaccheyya Yato ca kho bhikkhave suvannakāro
 vā suvannakārantevāsī vā taṃ jātārūpaṃ kālena kālaṃ abhidha-
 matī, kālena⁵ kālaṃ udakena parippphoseti, kālena kālaṃ aṃhu-
 pēkkhatī, taṃ hoti jātārūpaṃ mudu⁶ ca kammanīyañ² ca pabhas-
 sarañ ca, na ca pabhangu, sammā upeti kammanīya Yassū yassā
 ca pīlandhanavīkatvīyā ākankhatī, yadī patīkāya, yadī kunda-
 lāya, yadī gīveyyākāya,⁷ yadī suvannamālāya, tañ c' assa atthaṃ
 anubhotī, evam eva kho bhikkhave adhiccittam anuyuttena
 pe sammā samādhvayati āsavānaṃ khayāya Yassa yassa
 ca abhīññā-sacchīkaranīyassa dhammassa cittaṃ abhinīnāmetī
 abhīññā-sacchīkriyāya, tatra tatr' eva sakkhī bhābbatāṃ pā-
 pumātī satī āyatane* tī idaṃ suttāṃ Adhiccittān tī vedī-
 tabbaṃ

Chahi bhikkhave dhammehi samanāgato bhikkhu bhābbo
 anuttaraṃ sītibhāvaṃ sacchīkātauṃ Katamehi chahi² Idha
 bhikkhave bhikkhu yasmīṃ samaye cittaṃ niggahetabbaṃ,
 tasmīṃ samaye cittaṃ niggahātī, yasmīṃ samaye cittaṃ
 paggahetabbaṃ, tasmīṃ samaye cittaṃ paggahātī, yasmīṃ

* A 1, 256 f

¹ Vm °hīyeyya

² Vm kammanīyañ.

³ P daheyya

⁴ R. addṣ pi

⁵ P addṣ kālena

⁶ P muduñ

⁷ Vm gīveyyāya

samaye cittaṃ sampahaṅsitaḅbaṃ, tasmīṃ samaye cittaṃ sampahaṅseti, yasmīṃ samaye cittaṃ aṅghupekkhitabbaṃ, tasmīṃ samaye cittaṃ aṅghupekkhati, pavītādhamuttiko ca hoti, nibbānābhurato Imehi llo bhikkhave chaṃhi dhammehi samanāgato bhikkhu bhabbo anuttaraṃ sītibhāvaṃ sacchikātum ti* idaṃ suttaṃ Sītibhāvo ti veditabbaṃ

Bojjhangakosallaṃ pana *Evam eva llo bhikkhave yasmīṃ samaye līnaṃ cittaṃ hoti, akālo tasmīṃ samaye passaddhisambojjhangassa bhāvanāyā* ti† Saṅyutta-Mahāvagge Bojjhangasaṅyutte āgatam eva

Iti idaṃ sattavidhaṃ uggahakosallaṃ suggahitaṃ katvā mañ ca dasavidhaṃ manasikāra-kosallaṃ sutthu vavatthapetvā tena yoginā ubhayakosallavasena kammattānaṃ sādhukaṃ uggahetabbaṃ Sace pan' assa ācariyena saddhiṃ ekavihāre yeva phāsu hoti, evaṃ vitthārena akathāpetvā kammattānam anuyuñjantena viśesaṃ labhitvā uparūpari kathāpetabbaṃ Aññattha vasitukāmena yathā-vuttena vidhmā vitthārato kathāpetvā punappunaṃ parivattetvā sabbaṃ ganthitthānaṃ¹ chinditvā kammattānabhāvanāya ananurūpaṃ senāsanaṃ pahāya mahāvāsataḍi-atthārasa-dosavajjite anurūpe vihāre viharantena khuddakapalibodhupacchedaṃ katvā yo tāva rāgacarito hoti, tena yasmā rāgo pahātabbo, tasmā patikūlamanasikāre parikammaṃ kātābbaṃ Karontena pana kesesu tāva nimittaṃ gaḅhetabbaṃ

Kathaṃ² Ekaṃ vā dve vā kese luñcitvā hatthatale thapetvā vanna tāva vavatthapetabbo Chinnatthāne pi kese oloketuṃ vattati Udakapatte vā yāgupatte vā oloketum pi vattati yeva Kālakakāle diśvā kālakā ti manasikātabbā, setakāle setā ti, missakakāle pana ussadvavasena manasikātabbā honti Yathā ca kesesu, evaṃ sakale pi tacapañcake diśvā va nimittaṃ gaḅhetabbaṃ, evaṃ nimittaṃ gaḅhetvā sabbakotthāsesu vanna-santhāna-diśokāsa-paricchedavasena* vavatthapetvā vanna-santhāna-gandha-āsayokāsavasena pañcadhā patikūlato² vavatthapetabbā

* A III, 435

† S V, 112

¹ B gandit°.² SR Vm patikkūlatā, P. adds va

Tatrāyaṅ sabbakotthāsesu anupubbakathā kesā* tāva pakati-vannena kālakā addāritthakavannā, santhānato dīghavattalikā¹ tulādanda-santhānā, disato uparimadisāya jātā, okāsato ubhosu passesu kannacūlikāhi, purato nalā-tantena, pacchato galavātakena paricchinnā Sīsakatā-havethanaṅ allacammaṅ kesānaṅ okāso Paricchedato ti² kesā sisavethanacamme vīhaggamattaṅ pavisitvā patitthitena hetthā attano mūlatalena,³ upari ākāsena, tiriyaṅ añña-maññaena paricchinnā Dve kesā ekato natthi ti ayaṅ sabhāgaparicchedo Kesā na lomā, lomā na kesā ti evaṅ avasesehi⁴ ekatiṅsa-kotthāsehi amissikatā kesā nāma pāti-yekko kotthāso ti ayaṅ visabhāgaparicchedo Idaṅ kesānaṅ vannādito vavattthāpanaṅ

Idaṅ pana nesaṅ vannādivasena pañcadhā patikūlato⁵ vavattthāpanaṅ kesā ca nām' ete vannato pi patikūlā,⁵ santhānato pi,⁶ gandhato pi,⁶ āsayato pi, okāsato pi patikūlā.⁵ Manuññe pi hi yāgupatte vā bhattapatte vā kesavannaṅ kiñci disvā kesamissakam idaṅ, haratha nan ti jgucchanti, evaṅ kesā vannato patikūlā⁵ Rattiṅ bhuñjantā pi kesasanthānaṅ akkavākaṅ vā makacivākaṅ vā chupitvā⁷ pi tath' eva jgucchanti, evaṅ santhānato patikūlā⁵ Telamakkhana-puppha-dhūmādi⁸-sankhāra-virahitānañ ca kesānaṅ gandho paramajjeguccho hoti, tato jegucchataro aggimhi pakkhittānaṅ

Kesā hi vannasanthānato appatikūlā⁵ pi siyuṅ, gandhena pana patikūlā⁵ eva⁹ Yathā hi daharassa kumārassa vaccaṅ vannato haliddivannaṅ, santhānato pi haliddipindasanthānaṅ, sankāratthāne chādḍitañ ca uddhumātaka-kālasunakhasarīraṅ vannato tālapakkavannaṅ, santhānato vattetvā visattha-mudingsasanthānaṅ, dāthā pi ssa sumanamakulasa-

* With the following anatomical disquisition of *Vism* 353 f, and *Khp Comy* 38 f

¹ SR Vm °vatta

⁴ SR Vm avasesa

⁶ SR add patikkūlā

⁸ SR Vm °dhūpādi.

² HSR Vm om

⁵ PSR patikkū° always

⁷ P phusitvā, B supitvā.

⁹ HSR Vm yeva

³ S mūlena

disā tī ubhayaṃ pi vannasanthānato siyā appatikkūlaṃ,¹ gandhena pana patikkūlam¹ eva Evaṃ kesā pi siyaṃ vannasanthānato appatikkūlā,¹ gandhena pana patikkūlā¹ evāti Yathā pana asucitthāne gāmanissandena jātāni sūpeyyapannāni nāgarikamanussānaṃ jegucchāni honti² aparibhogāni, evaṃ kesā pi pubba-lohita-mutta-karisa-pittasemhādi-nissandena jātattā atijegucchā tī idaṃ nesaṃ āsayato patikkūlyaṃ¹ Ime ca kesā nāma gūtharāsīmhi uttṭhatakannikaṃ³ viya ekattiṃsa⁴-kothhāsarāsīmhi jātā Te susānasankāratthānādisu jāta-sākaṃ viya parikhādisu⁵ jāta-kamalakuvalayādīpupphaṃ viya ca asucitthāne jātattā paramajegucchā tī idaṃ nesaṃ okāsato patikkūlyaṃ⁶

Yathā ca kesānaṃ, evaṃ sabbakothhāsānaṃ vannasanthānagandhāsayaokāsavasena pañcadhā patikkūlatā⁷ vavatthapetabbā Vannasanthānadisokāsaparicchedavasena pana sabbesu pi visuṃ visuṃ vavatthapetabbā Tattha lomā tāva pakati-vannato na kesā viya asambhinnakālākā, kālapingalā pana honti, santhānato⁸ onataggatālamūlasanthāna⁹, disato dvisu disāsu jātā, okāsato thapetvā kesānaṃ patitthitokāsaṃ ca hatthapādatalāni ca yebhuyyena avasesasarīravethanacamme jātā Paricchedato sarīravethanacamme likkhāmatṭaṃ¹⁰ pavāsītvā patitthitena hetthā attano mūlatalena, upari ākāseṇa, tiriyaṃ aññamaññaṇa paricchinnā Dve lomā ekato natthi ayaṃ nesaṃ¹¹ sabhāgaparicchedo Visa-bhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva

Nakhā tī vīsatiyā nakhapattānaṃ¹² nāmaṃ Te sabbe pi vannato setā, santhānato macchasakalīkasanthānā, disato pādanakhā hetthimadisāya jātā¹³, hātthanakhā uparimadisāyāti¹⁴ dvisu disāsu jātā Okāsato angulīnaṃ aggapitṭhesu patitthitā Paricchedato dvisu disāsu angulikotimaṃsehi, anto angulipitthimaṃseṇa, bahi ceva agge ca ākāseṇa, tiriyaṃ aññamaññaṇa paricchinnā Dve nakhā ekato natthi

¹ BH patikū° always

² S om

³ SR °nikā

⁴ B ekattiṃsa°

⁵ BH parikkhā°

⁶ P SR patikkūlaṃ

⁷ P add's va

⁸ P santā°

⁹ S Vm onataggā°

¹⁰ Vm lkhā°

¹¹ P tesāṃ

¹² SR °pattānaṃ

¹³ Vm om

¹⁴ P uparidīsā°

Ayaṅ nesaṅ sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva

Dantā tī paripunnadantassa dvattiṅsa dantattikāni Te pi vannato setā, santhānato anekasanthānā. Tesāṅ hi hetthimāya tāva dantapāliyā majjhe cāttāro dantā mattikā-punde¹ patipātiyā thapita-alābubijasanthānā Tesāṅ ubhosu passesu ekeko ekamūlako ekakotiko mallikāmakula-santhāno Tato ekeko dvi-mūlako dvi-kotiko yānaka-upatthambhanika-santhāno² Tato dve dve ti-mūlā ti-kotikā Tato dve dve catumūlā catukotikā tī Uparimāpāliyā pi es' eva nayo Disato uparimadisāya jātā Okāsato dvīsu hanukatthikesu patitthitā Paricchedato hetthā hanukatthike patitthitena attano mūlatalena, upari ākāseṇa, tiriyaṅ aññamaññeṇa paricchinnā Dve dantā ekato natthi Ayaṅ nesaṅ sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva

Taco tī sakalasariraṅ vethetvā thitacammaṅ Tassa upari kālasāmapītādi-vannā

Chavi nāma yā³ sakalasarirato pi sankaddhiyamānā badaratthimattā hoti Taco pana vannato seto yeva So c' assa setabhāvo aggūjalābhigāta-paharanappahārādihi viddhaṅsitāya chaviyā pākato hoti Santhānato sarira-santhāno va hoti Ayam ettha sankhepo Vitthārato pana pādangulittaco kosakārakakosasanthāno Pitthipādattaco putabaddha⁴-upāhanasanthāno Janghattaco bhattaputakatalapannasanthāno Ūruttaco tandulabharita-dighatthavīkasanthāno Āṇisadattaco udakapūrita-pataparissāvānasanthāno Pitthittaco phalakonaddha-cammasanthāno Kucchittaco vīṇādoṇikonaddha-cammasanthāno Urattaco yebhuyyena caturassasanthāno Ubhayabāhuttaco tūṇīro-naddhacammasanthāno Pitthihatthattaco khurakosakasanthāno, phalakatthavīkasanthāno⁵ vā Hatthangulittaco kuñjikā⁶-kosakasanthāno Gīvattaco galakañcukasanthāno Mukhattaco chiddāvacciddo⁷ kitakulāvākasanthāno Sī-sattaco pattatthavīkasanthāno tī

Tacaparigganhakena ca yogāvācarena uttarotthato pat-

¹ P mattikā°

² Vm °thambhūṇisaṇ°

³ B P H nām' esā

⁴ B H P °bandha

⁵ H Vm phanattā°

⁶ P kuñjikā°

⁷ Vm °chidda.

thāya uparimukhaṇ ñānaṇ pesetvā pathamaṇ tāva mukhaṇ pariyoṇandhitvā thitacammaṇ vavathhapetabbaṇ Tato nalātatthacammaṇ Tato thavikāya pakkhittapattassa ca¹ thavikāya² antarena hattham iva sīsattḥikassa ca sīsacamma-ssa ca antarena ñānaṇ pesetvā atthikena saddhiṇ cammassa ekābaddhabhāvaṇ viyojentena sīsacammaṇ vavathhapetabbaṇ Tato khandhacammaṇ Tato anulomena patilomena ca dakkhinahatthacammaṇ Atha ten' eva nayeṇ vāmahatthacammaṇ Tato pitthacammaṇ Taṇ³ taṇ³ vavathhapetvā anulomena ca patilomena ca dakkhinapādacammaṇ Atha ten' eva nayena vāmapādacammaṇ Tato anukkamen' eva vatthi-udara-hadaya-gīva-cammāni⁴ vavathhapetabbāni Atha gīvācammānantaraṇ hetthimahanucammaṇ vavathhapetvā adharotthapariyoṣānaṇ pāpetvā nitthapetabbaṇ⁵ Evaṇ olārikolārikaṇ parigganhan-tassa sukhumam pi pākataṇ hoti Disato dvisu disāsu jāto Okāsato sakalasarīraṇ pariyoṇandhitvā thito Paricchedato hetthā patitthitatalena, upari ākāseṇa paricchinnō Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva

Maṇsaṇ ti nava-maṇsapesisatāni Taṇ sabbam pi vannato rattaṇ kiṇṣukapupphasadisaṇ Saṇthānato jaṅghapindikamaṇsaṇ tālapannaṇputabhattasanthānaṇ⁶ Ūramaṇsaṇ nisadapotakasanthānaṇ Ānisadamaṇsaṇ uddhanakotisanthānaṇ Pitthimaṇsaṇ tālagulapatalasanthānaṇ Phāsukadvayamaṇsaṇ kotthalikāya⁷ kucchiyaṇ tanumattikālepana⁸-santhānaṇ Thanamaṇsaṇ vattetvā⁹ avakkhittamattikāpindasanthānaṇ Bāhudvayamaṇsaṇ diguṇaṇ katvā thapita-niccamma-mahāmūsikasanthānaṇ Evaṇ olārikolārikaṇ maṇsaṇ parigganhan-tassa sukhumam pi pākataṇ hoti. Disato dvisu disāsu¹⁰ jātaṇ Okāsato dasādhikāni tīni atthi-satāni anulimpetvā¹¹ thitaṇ Paricchedato hetthā atthi-saṅghāte¹² patitthitatalena, upari tacena, tiriyaṇ aññamañ-

¹ SR om² H SR Vm add ca³ SR Vm om., H. once.⁴ H Vm °gīvā°⁵ H nitthā°⁶ Vm tālapatta°⁷ R Vm pottha°⁸ Vm °lepa⁹ Vm thatvā¹⁰ P. disā¹¹ B H. °pitvā¹² P H °ghāte,

ñena paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visa-
bhāgaparicchedo pana kesasadiso va

*Nahārū*¹ ti nava-nhārusatāni¹ Vannato² sabbe pi nahārū¹
setā, santhānato nānāsanthānā Etesu hi gīvāya uparibhāga-
to patthāya³ pañca mahānahārū sarīraṃ vinaddhamānā⁴ hada-
yassa⁵ purimappassena otinnā, pañca pacchimappassena, pañca
dakkhinappassena, pañca vāmapassena, pañca⁶ dakkhinahat-
thaṃ vinaddhamānā pi hatthassa purimappassena, pañca pacchi-
mappassena⁷ Tathā vāmahatthaṃ vinaddhamānā pi Dakkhi-
napādaṃ vinaddhamānā pi pādassa purimappassena pañca, pac-
chimappassena pañca Tathā vāmapādaṃ vinaddhamānā pi
evaṃ sarīradhāranā⁸ nāma satthumahānahārū kāyaṃ vinaddha-
mānā otinnā Ye kandarā ti pi vuccanti Te sabbe pi
kandalamakulasanthānā⁹ Aññe pana taṃ taṃ padesaṃ a-
jhottharivā thitā¹⁰ Tato sukhumatarā suttarajjuka-santhā-
nā Aññe tato sukhumatarā pūtilatā-santhānā Aññe tato
sukhumatarā mahāvīnātanti-santhānā Aññe thūlasuttaka-
santhānā Hatthapādapitthiyaṃ¹¹ nahārū sakunapāda-santhā-
nā Sīsanahārū¹² dārakānaṃ sīsajālakasanthānā Pitthinahā-
rū¹³ ātape pasārīta-allajālasanthānā Avasesā taṃ taṃ anga-
paccangānugatā nhārū sarīre patimukka-jālakañcuka-san-
thānā Disato dvīsu disāsu jātā Okāsato sakalasarīre
atthīni ābandhivā¹⁴ thitā Paricchedo hetthā tīnaṃ
atthīsatānaṃ uparī patitthītatalehi, uparī maṅsacammāni
āhacca thītapadesehi, tīriyaṃ aññamaññena paricchinnā
Ayaṃ nesaṃ sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana
kesasadiso yeva

Atthī ti thapetvā¹⁵ dvattīṃsa dantatthīni avasesāni catu-
satthī hatthatthīni, catusatthī pādattthīni, catusatthī maṅsa-
nissitāni mudu-atthīni, dve panhikatthīni, ekekasmīṃ pāde
dve¹⁵ goppakattthīni, dve jaṅghattthīni, dve jaṅnukatthīni,¹⁶

¹ B H nhā° always

² P adds pi

³ P om

⁴ Vm vinandha° always

⁵ H Vm om

⁶ H om

⁷ H adds pañca

⁸ SR Vm °dhārakā

⁹ B P H kaṇḍala°

¹⁰ H adds aññe

¹¹ Vm °thisu

¹² Vm sīse°.

¹³ Vm pitthiyaṃ°, H pitthiyā°

¹⁴ SR ban°

¹⁵ H Vm dve dve

¹⁶ R Vm ekaṃ jaṅnukatthi

dve ūrutthīni,¹ dve katitthīni, atthārasa piṭṭhikantakatthīni, catuvisati phāsukatthīni, cuddasa uratthīni,² ekaṇ hadayatthi, dve akkhakatthīni, dve kotthatthīni,³ dve bhāhatthīni,⁴ dve dve aggabāhatthīni,⁴ satta gīvatthīni, dve hanukatthīni, ekaṇ nāsikatthi, dve akkhittthīni, dve kannatthīni, ekaṇ nalātatthi, ekaṇ muddhatthi, nava sīsakapālatthīnīti⁵ evaṇ tīmatāni atthīsatāni Tāni sabbāni pi vannato setāni, santhānato nānāsanthānāni Tattha hi aggapādangulitthīni katakabhījasanthānāni Tadanantarāni majjhapabbatthīni panasatthīsanthānāni Mūlapabbatthīni panavasanthānāni Piṭṭhīpādattthīni kottitakandalakandarāsīsanthānāni⁶ Panhikatthi ekatthitālaphalabhījasanthānaṇ Gopphakatthīni baddhakīlagolakasanthānāni⁷ Janghatthīnaṇ⁸ gopphakatthīsu patitthitattthānaṇ apanītataca - sindikālīrasanthānaṇ⁹ Khuddakajanghatthīkaṇ dhanukadandasanthānaṇ Mahantaṇ milātasappapitthīsanthānaṇ Jannukatthi ekato parikkhīna-phēnakasanthānaṇ Tattha janghatthīkassa¹⁰ patitthitattthānaṇ atikhinagga¹¹-gosīngasanthānaṇ Ūrutthi¹²-duttacchīta-vāspīharasudandakasanthānaṇ *Tassa katitthimhi patitthitattthānaṇ kilāgolakasanthānaṇ Tena katitthīno patitthitattthānaṇ aggacchinna - mahāpunnāgaphalasantthānaṇ Katī - atthīni¹⁴ dve pi ekābaddhāni¹⁵ hutvā kumbhakāraka-uddhanasantthānāni Pātīyekkaṇ kammārakūtayottasantthānāni¹⁶ Kotīyaṇ thīta¹⁷-ānīsadattthi adhomukkaṇ katvā gahītasappaphanasanthānaṇ¹⁸ sattattthānesu¹⁹ chiddāvachchīdaṇ Piṭṭhikan-

- mesāṇ dvīnaṇ lakkhanānaṇ antare dussamānā pāthā 1902-me vasse Marammaratthe Piṇḍi Gī Mandine yānte muddāpita potthake ceva Lankāyaṇ 1910 me vasse muddita pathama bhāge ca na dīssanti

¹ Vm R om ekaṇ ūrutthi, P °ūrat°

² P udaratthīni • ³ BH kottat° ⁴ BHP °bhāhut°

⁵ Vm °sīsakapālānīti ⁶ BP °kandalakandarāsī°

⁷ BHP bandha° ⁸ B °thīni na

⁹ B °tacaṇ bhūditvā ka.īra°

¹⁰ BH °atthi tassa ¹¹ SR atikhinagga, Vm atikhinagga

¹² P ūratthīni ¹³ PB °nāni ¹⁴ Vm H Katitthīni

¹⁵ R °bandhāni ¹⁶ Vm °yottaka° ¹⁷ Vm H thītaṇ

¹⁸ R om santhānaṇ ¹⁹ Vm sattu thānesu, H sattattthāthā°

takathīni abhantarato uparūparithapita - sisakapattave-
thakasanthānāni,¹† bāhīrato vattanāvalisanthānāni, tesañ
antarantarā kakacadanta-sadisā dve tayo kantakā honti
Catuvīsatiyā phāsukatthīsu² aparipunnāni aparipunna-asi-
tasanthānāni,³ paripunnāni paripunnāsitasanthānāni³, sab-
bāmi pi odātakukkutassa pasāritapakkkhasanthānāni Cud-
dasa uratthīni junna-sandamānikapañjarasanthānāni⁴ Ha-
dayatthi dabbiphalā-santhānañ Akkhakatthīni khudda-
ka-lohavāsīdandasanthānāni⁵ Kottatthīni⁶ ekato parik-
khīna-sihalakuddālasanthānāni Bāhutthīni ādāsadandaka-
santhānāni Aggabāhutthīni yamakatālakanda⁷-santhānāni
Maubandhatthīni ekato alliyāpetvā thapita - sisaka - pat-
tavethasanthānāni^{8*} Pitthihatthāththīni kottita-kandala-
kandarāsisanthānāni⁹ Hatthangulīsu mūlapabbatthīni pa-
navasanthānāni Majjhapabbatthīni aparipunna-panasatthi-
santhānāni Aggapabbatthīni katakabijasanthānāni Satta
gīvatthīni dandena vijjhītvā patipātiyā thapita-vaṅsakaḷi-
racakkalīkasanthānāni¹⁰ Hetthimahanukatthi kammārānañ
ayokūtayottakasanthānañ, uparīmañ avalekhanasatthaka-
santhānañ Akkhikūpanāsakūpatthīni apānītamāñjataruna-
tālatthi-santhānāni Nalātatthi adhomukhathapitasankha-
thālakakapālasanthānañ¹¹ Kannacūlikatthīni nahāpitakhura-
kosakasanthānāni Nalātakannacūlikānañ uparī pattaban-
dhanokāse¹² atthi sankutīta-ghatapunna,¹³ patalakhandasān-
thānañ Muddhatthi¹⁴ mukhacchunna-vankanālikerasanthā-
nañ¹⁵ Sīsaththīni sibbetvā thapita-jajjara-lābukatāhasanthā-
nāni

Disato dvisu disāsū jātāmi Okāsato avisesena sakalasa-

† Mt Vethetvā thapita sisamaya pattakañ

* See p 237

¹ R °sikattha°, S °sivatta, H sīsavethaka°, SR °vethana°

² H pāsu° ³ H °asisan° ⁴ SR °pañjaradanda°

⁵ SR om from Hadayatthi ⁶ S Vm Kotthat°

⁷ SR yamakatāladanda om, B °thālaka

⁸ SR °vethaka° ⁹ B P H °kandalakandaraāsī°

¹⁰ SR °cakkhasan° ¹¹ SR °thālakapāla°, H °sankhatthā°

¹² SR °bandhokāse ¹³ B SR °ghata°, P °ghati°

¹⁴ SR °dhanatthi ¹⁵ SR °na mahānālikera°

rīre thitāni Visesena pan' ettha sīsattthīni gīvattthīsu patitthitāni Gīvattthīni pitthikantakatthīsu Pitthikantakatthīni katitthīsu Katitthīni ūrutthīsu Ūrutthīni¹ jannukatthīsu Jannukatthīni janghatthīsu Janghatthīni goppakatthīsu Goppakatthīni pitthipādattthīsu patitthitāni Paricchedato anto atthimiñjēna, upari² mañsena, agge mūle ca aññamaññēna paricchinnāni Ayañ nesañ sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Atthimiñjan ti tesañ tesañ atthīnañ abbhantaragatañ miñjañ Tañ vannato setaṇ, santhānato mahanta-mahantānañ atthīnañ abbhantaragatañ velunāliyañ pakkhitta - sedita - mahāvettaggasanthānañ Khuddānukhuddakānañ abbhantara-gatañ veluyatthipabbesu pakkhitta - sedita - tanu - vettagga santhānañ Disato dvisu disāsu jātañ Okāsato atthīnañ abbhantare patitthitañ Paricchedato atthīnañ abbhantara-talehi paricchinnañ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Vakkaṇ ti ekabandhanā dve mañsapindā Tañ vannato mandarattañ³ pālibhaddaka-atthi-vannañ Santhānato dā-rakānañ yamakakilāgolakasanthānañ, ekavantapatibaddha⁴-ambaphaladvayasanthānañ vā Disato uparimāya disāya jātañ Okāsato galavātakā nikkhantena ekamūlena thokañ gantvā dvedhā bhinnena thūlanahārunā vimibaddhañ⁵ hutvā hadayamañsañ parikkhīpivā thitañ Paricchedato vakkañ vakkabhāgena paricchinnañ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Hadāyaṇ ti hadayamañsañ Tañ vannato rattañ⁶ paduma-pattapitthivannañ, santhānato bāhīrapattāni apanetvā adho-mukhatthapita - padumamakulasanthānañ, bahū matthañ,⁷ anto kosātakīphalassa⁸ abhantarasadisañ Paññavantānañ thokañ vikaṣitañ, mandapaññānañ makulam⁹ eva Anto e' assa punnāgatthi-paṭitthānamatto āvātako hoti, yattha addhapaśatamattañ lohitañ santhāti, yañ nissāya manodhātu¹⁰ manoviññānadhātu ca vattanti Tañ pan' etañ rāga-

¹ P Ūratthīni ² Vm uparito

³ SR om manda

⁴ SR Vm °vantūpambaddha

⁵ BHP °bandhañ

⁶ Vm ratta ⁷ Vm matthañ

⁸ P SR kosātakī⁹

⁹ SR Vm. mukulitam

¹⁰ H Vm add ca

caritassa rattañ hoti Dosacaritassa kālakaṇṇ Mohacaritassa maṅsadhovanudakasadisañ Vitakkacaritassa kulathayūsavannaṇ Saddhācaritassa kaṅkārappupphavannaṇ Paññācaritassa acchaṇ vippasannaṇ¹ anāvilaṇ pandaraṇ parisuddhaṇ niddhotajātimaṇi viya jutimantaṇ khāyati Disato uparimāya disāya jātaṇ Okāsato sarirabbhantare dvinnaṇ thanānaṇ majjhe patitthitaṇ Paricchedato² hadayabhāgena paricchinnaṇ, ayam assā sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Yakanan ti yamakamaṅsapatalaṇ Taṇ vannaṇ ratta-pandukadhātukaṇ,³ nātirattaṇ⁴ kumudassa pattapitthivannaṇ, santhānato mūle ekaṇ agge yamakaṇ kovilārapattasanthānaṇ Tañ ca dandhānaṇ ekam eva hoti mahantaṇ Paññavantaṇ dve vā tīm vā khuddakāni Disato uparimāya disāya jātaṇ Okāsato dvinnaṇ thanānaṇ abbhantare dakkhina-passaṇ nissāya thitaṇ Paricchedato yakanāṇ yakanabhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Kilomakan ti paticchannāpaticchannabhedato duvidhaṇ pariyoṇahanamaṅsaṇ⁵ Taṇ duvidham pi vannaṇ setaṇ dukūlapilotikavannaṇ Santhānato attano okāsasanthānaṇ Disato paticchannakilomakaṇ uparimāya disāya jātaṇ⁶ Itaraṇ dvisu disāsu jātaṇ Okāsato paticchannakilomakaṇ hadayañ ca vakkañ ca paticchādetvā thitaṇ⁶ Appaticchannakilomakaṇ sakalasarīre cammassa hetthato maṅsaṇ pariyoṇandhitvā thitaṇ Paricchedato hetthā maṅsena, upari cammena, tiriyaṇ kilomakabhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va⁷

Pihakan ti udarajivhāmaṅsaṇ Taṇ vannaṇ nilaṇ, nigundikapupphavannaṇ Santhānato sattangulappamānaṇ abandhanaṇ kālavacchakajivhā-santhānaṇ Disato uparimāya disāya jātaṇ Okāsato hadayassa vāmapassa udarapatalassa matthakapassaṇ nissāya thitaṇ yasmiṇ pahara-nappahārena bahi nikkhante sattānaṇ jīvitakkhayo hoti

¹ R Vm °nam

² Vm adds hadayaṇ

³ H Vm rattañ°.

⁴ S Vm nātiratta

⁵ S R pariyoṇānahadayamaṅsaṇ

⁶ Vm om

⁷ Vm yeva

Paricchedato pihakabhāgena paricchinnaṃ Ayam assa sabhā-gaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Papphāsan ti dvattiṅsa-maṅsakhandappabhedan¹ papphāsamaṅsaṃ Taṃ vannato rattaṃ nātipakka-udumbaraphalavannaṃ Santhānato visamacchinnabahalapūvakhandasanthānaṃ Abbhantare asitapītānaṃ abhāve uggatena kammajatejasmānā abbhāhatattā sankhāditapalālapindam, iva nrasaṃ nrojaṃ Disato uparimāya disāya jātaṃ Okāsato sarīrabbhantare dvinnaṃ thanānam antare hadayaṃ ca yakanaṃ ca paticchādetvā olambantaṃ thitaṃ Paricchedato papphāsabhāgena paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Antan ti purisassa dvattiṅsa-hatthā, itthiyā atthavisati-hatthā ekavīsatiyā thānesu obhaggā antavatti Tad etaṃ vannato setaṃ sakkharasudhāvannaṃ Santhānato lohita-donyaṃ ābhujitvā thapita-sīsacchinna-sappasanthānaṃ Disato dvīsu disāsu jātaṃ Okāsato upari galavātake hetthā ca karīsamagge vimbaddhattā² galavātakakarīsamaggapariyante sarīrabbhantare thitaṃ Paricchedato antabhāgena paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Antagunan ti antabhogattānesu bandhanaṃ Taṃ vannato setaṃ dakasītalīkamūlavannaṃ Santhānato dakasītalīkamūlasanthānam eva Disato dvīsu disāsu jātaṃ Okāsato kuddālapharasu³-kammādīni karontānaṃ, yantākaddhana-kāle yantasuttam iva yantaphalakāni, antabhoge ekato agalante⁴ ābandhitvā pādapuñchanarajjūmandalakassa antarā taṃ sibbetvā thitarajjukā vīya ekavīsatiyā thānesu⁵ antabhogānaṃ antarā thitaṃ Paricchedato antagunabhāgena paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Udarīyan ti udare bhavaṃ asita-pīta-khāyita-sāyitaṃ Taṃ vannato ajjhohatāhāravannaṃ Santhānato parissāvane sithūlabaddhatandulasanthānaṃ⁶ Disato uparimāya disāya jātaṃ Okāsato udare thitaṃ Udaṃ nāma ubhato nīp-

¹ B H °khandhap° ² B H P °bandhattā. ³ B kudāla°

⁴ B H P aggalantena ⁵ H S R Vm om ⁶ B H P °bandha°

pīlyamānassa allasātakassa majjhe sañjātaphotakasadisaṅ antapatalaṅ, baḥi matthaṅ, anto maṅsakasambukapali-
vethana - kīlthapāvārakapuppahasadisaṅ Kudhitapana-
satacassa¹ abbhantarasadisaṅ tu pi vattuṅ vattati Yattha
takkotakā, ganduppādakā, tālahīrakā, sūcimukhakā, pa-
tatantusuttakā² icc' evamādi - dvattuṅsa - kulappabhedā ki-
mayo ākulavyākulā sandasandacārino hutvā nivasanti Ye
pānabhojanādīmhi avijjamāne ullanghitvā³ viravantā hada-
yamaṅsaṅ abhihananti, pānabhojanādi⁴-ajjhoharanavelāya
ca uddhaṅ-mukhā hutvā pathamaajjhohate dve tayo ālope
turitaturitā vilumpanti,⁵ yaṅ tesāṅ kmīnaṅ sūtigharaṅ, vac-
cakuti, gilānasālā, susānaṅ ca hoti Yattha seyyathāpi
nāma candālagāmadvāre candanikāya nidāghasamaye thūla-
phusitadeve⁶ vassante udakena vuyhamānaṅ mutta-karīsa-
camma-atthi-nahārūkhandā-khela-singhānkā⁷-lobhitappabhuti-
nānākunapajātaṅ nīpatitvā kaddamodakālulitaṅ dvīhati-
haccayena sañjātakimikulaṅ suriyātapavegasantāpakudhitaṅ⁸
uparī phenabubbulake⁹ muñcantaṅ abhinīlavannaṅ parama-
duggandhājecchaṅ neva upagantaṅ na datthuṅ araharūpa-
taṅ āpajjitvā tittati, pageva ghāyituṅ vā sāyituṅ vā, evam
eva nānappakārapānabhojanādi dantamusalasañcunṅitaṅ
jivhāhatthaparivattitaṅ¹⁰ khelalālā-palibuddhaṅ tankhanavi-
gatavannagandharasādi-sampadaṅ tantavāya-khali-suvānava-
mathusadisaṅ nīpatitvā pitta-semha-vātapalivethitaṅ hutvā
udaraggsantāpavegakudhitaṅ kimikulākulaṅ uparūparī phena-
bubbulakāni⁹ muñcantaṅ paramakasambuduggandhājeccha-
bhāvaṅ āpajjitvā tittati Yaṅ sutvā pi pānabhojanādisu
amanuññatā santhāṇi, pageva pana¹¹ cakkhunā avaloketvā
Yattha ca patitaṅ pānabhojanādi pañcadhā vibhāgaṅ¹² gac-
chati, ekaṅ bhāgaṅ pānakā khādanti, ekaṅ bhāgaṅ udaragga-
jhāpeti, eko bhāgo muttaṅ hoti, eko karīsaṅ, eko¹³ rasabhāvaṅ
āpajjitvā sonitamaṅsādīni upabrūhayati Paricchadato uda-

¹ S Kuthita° always ² B H S R °tanta° ³ B H °lughitvā
⁴ S °nāni ⁵ B H viluppanti ⁶ S R °take deve
⁷ B P °nika ⁸ S R P °kuthitaṅ ⁹ B H °puppula° always
¹⁰ B H P °tita ¹¹ B P paññā
¹² Vm vivekaṅ ¹³ Vm adds bhāgo

rapatalena ceva udariyabhāgena ca paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Karisaṇ ti vaccaṃ Taṃ vannato yebhuyyena ajjhohatā-hāravannam eva hoti Santhānato okāsasanthānaṃ Disato hetthimāya disāya jātaṃ Okāsato pakkasaye thitaṃ Pakkāsayo nāma hetthā nābhi-pitthukantakamūlānam antare antāvasāne ubbedhena atthangulamatto velunālikasadiso. Yattha seyyathāpi nāma uparūpari¹ bhūmibhāge paṭitaṃ vassodakaṃ ogalivā hetthā bhūmibhāgaṃ pūretvā titthati, evam eva yaṃ kiñci āmāsāye patitaṃ pānabhojanādikaṃ udaraggmā phenuddehakaṃ pakkaṃ pakkaṃ² nisādāya pīṣitam iva sanhabhāvaṃ āpajjitvā antabīlena ogalivā ogalivā³ mad-ditvā velupabbe pakkhīpamānapandumattikā viya sannicitaṃ hutvā titthati Paricchedito pakkāsāyapatalena ceva karisabhāgena ca paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Matthalungaṇ ti sīsakatāhabbhantare thita-miñjarāsī Taṃ vannato setaṃ ahicchattakapindikavannaṃ Dadhibhāvaṃ asampatta⁴-duttakhīravannaṃ ti pi vattuṃ vattati Santhānato okāsasanthānaṃ Disato uparimāya disāya jātaṃ Okāsato sīsakatāhabbhantare cattāro sibbanimagge nissāya samodhānetvā thapitā cattāro pitthapindā viya samohitaṃ titthati Paricchedito sīsakatāhassa abbhantaratalehi c' eva matthalungabhāgena ca paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Pittan ti dve pītāni baddhapītāni ca abaddhapītāni ca Tattha baddhapittaṃ vannato bahala-madhukatelavannaṃ Abaddhapittaṃ mlāta-ākulītapupphavannaṃ⁵ Taṃ santhānato ubhayam pi okāsasanthānaṃ Disato baddhapittaṃ uparimāya disāya jātaṃ Itaraṃ dvīsu disāsu jātaṃ Okāsato abaddhapittaṃ thapetvā kesa-loma-danta-nakhānaṃ maṅsavanimuttatthānaṃ c' eva thaddhasukkhacammaṃ ca udakam iva telabindu⁶ avasesasarīraṃ vyāpetvā thitaṃ Yamhi kupite akkhīni pītākāni honti, bhamanti, gattaṃ kampati, kandūyati⁷ Baddhapittaṃ hadāyapapphāsānam antare ya-

¹ Vm upari

² SR Vm om

³ Vm om.

⁴ BHP °pattaṃ

⁵ Vm °ākulīpup°

⁶ BPH °binduṃ

⁷ BP kaṇḍāyati

kanamaṅsaṅ nissāya patitthite mahākosātakikosakasadiṣe¹ pittakosake thitaṅ Yamhi kupite sattā ummattakā honti, vipallatthacittā,² hirottappaṅ chaddetvā akattabbaṅ karonti, abhāsitaḅbaṅ bhāsanti, acintetabbaṅ cintenti Paricchedato pittaḅhāgena paricchinnaṅ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiṣo va

Semhan ti sarīrabbhantare ekapattapūrapamānaṅ³ semhāṅ⁴ Taṅ vannato setaṅ nāgabālāpannasavannaṅ⁴ Santhānato okāsasanthānaṅ Disato uparimāya diṣāya jātaṅ Okāsato udarapatale thitaṅ Yaṅ pānabhojanādini⁵ ajjoharanakāle seyyathāpi nāma udae sevālapanaḅbaṅ katthe vā kathale⁶ vā patante chijjivā dvidhā hutvā puna ajjhottharivā titthati, evam eva pānabhojanādiniḅ nīpatante chijjivā dvidhā hutvā puna ajjhottharivā titthati Yamhi ca mandibhūte pakkagando viya pūtikukkutandam iva ca udaraṅ paramajegucchaṅ⁷ kunapagandhaṅ hoti Tato uggatena⁸ gandhena uddeko⁹ pi mukham pi duggandhaṅ pūtikunapasadiṣaṅ hoti So ca puriso apehi duggandhaṅ vāyasiti vattabbaṅ āpajjati Yaṅ ca vaddhitvā bahalattam āpannaṅ pidhānaphalakam iva vaccaḅkūtiyā udarapatalassa abbhantare yeva kunapagandhaṅ sannirujjhitvā¹⁰ titthati Paricchedato semhāḅhāgena paricchinnaṅ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiṣo va

Pubbo ti pūtilohitavasena pavatta-pubbaṅ, taṅ¹¹ vannato pandupālāsavanno Matasarre¹² pana pūtibahalācāmaḅvanno hoti Santhānato okāsasanthāno Disato dvīsu diṣāsu jāto¹³ Okāsato pana pubbassa okāso nāma nībaddho natthi, yattha so sanncito tittheyya, yatra yatra pana khānu-kantakapaharanaggujālādīhi abhihate sarīrappadesse lohitaṅ santhahitvā paccati, gandapilakādayo vā uppajjanti, tatra tatr' eva¹⁴ titthati Paricchedato pubbhāḅhāgena paric-

¹ B H °sātakī°

² B vipallatta°

³ B H °pattha°

⁴ B H R nāgabala°

⁵ Vm °nādi

⁶ B H P kapāle

⁷ Vm °cha

⁸ H P Vm add ca

⁹ P uggāro, S R udehako

¹⁰ P °rundhitvā, S R Vm. °rumbhitvā

¹¹ B H P om

¹² B H P mataka°

¹³ Vm hoti

¹⁴ H Vm om eva

chinno Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Lohitaṇ ti dve lohitāni sannicitalohitaṇ ca saṅsaranalohitaṇ ca Tattha sannicitalohitaṇ vannaṇo nīpakkabahala-lākhārasavannaṇ Saṅsaranalohitaṇ accha-lākhārasavannaṇ Santhānato ubhayam pi okāsanthānaṇ Disato sannicitalohitaṇ uparimāya disāya jātaṇ Itaraṇ dvīsu disāsu jātaṇ Okāساتو saṅsaranalohitaṇ thapetvā kesa-loma-danta-nakāṇānaṇ maṅsavinnuttatthānaṇ c' eva thaddhasukkhacammaṇ ca dhamanījālānusārena sabbaṇ upādinnakasarīraṇ pharivā thitaṇ Sannicitalohitaṇ yakanatthānassa hetthābhāgaṇ pūretvā ekapattapūramattaṇ¹ hadaya-vakka-papphāsānaṇ upari thokaṇ thokaṇ paggharantaṇ vakka-hadaya-yakana-papphāse temayamānaṇ thitaṇ Tasmīṇ hi vakkahadayādini atemante² sattā pipāsītā honti Paricchedato lohita bhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Sedo ti lomakūpādīhi paggharanaka-āpodhātu So vannaṇo vippasannatīlatelavanno Santhānato okāsanthāno Disato dvīsu disāsu jāto Okāساتو sedass' okāso nāma nibaddho natthi, yattha so lohitaṇ viya sadā tittheyya, yadā pana aggisantāpasuriyasantāpa-utuvikārādīhi sarīraṇ santappati, tadā udakato abbhūlhamatta-visamacchinna-bhisamulālakumudanālakalāpo³ viya sabbakesalomakūpavivarehi paggharati, tasmā tassa santhānam pi⁴ kesalomakūpavivarānaṇ yeva vasena veditaṇ Sedaparigganhakena ca yoginā kesalomakūpavivare pūretvā thita-vasen' eva sedo manasikātabbo Paricchedato sedabhāgena paricchunno Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Medo ti thīnasneho So vannaṇo phāntahaddivanna Santhānato thūlasarīrassa tāva camma-maṅsantare thapitahaddivanna-dukūlapilotikasanthāno hoti Kīsasarīrassa jaṅghamaṅsaṇ,⁵ ūramaṅsaṇ, pitthikantakanissitaṇ pitthumaṅsaṇ, udaravattimaṅsaṇ ti etāni nissāya digunaṇ⁶ tiguṇaṇ katvā thapitahaddivanna-dukūlapilotikasanthāno.⁷ Disato

¹ B H °pattha°

³ B P °nālikalāpo

⁶ Vm diguna

² H S R Vm atemante

⁴ S R om

⁷ H °pilotikā°

⁵ P jaṅghā°

dvīsu dīsāsu jāto Okāsato thūlassa sakalasariraṇ pharivā,
kīsassa jaṅghamaṅsādīni nissāya thito Yaṇ sinehasankhyaṇ¹
gatam pi paramajegucchattā neva muddhami telatthāya,
na nāsatelādīnaṇ² atthāya gāhanti Paricchedato hetthā
maṅsena, upari cammena, tiriyaṇ medabhāgena paricchinnō
Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana
kesasadiso va

Assū ti akkhīhi paggharanaka-āpodhātu Taṇ vannato vip-
pasanna-tīlatelavannaṇ Santhānato okāsasanthānaṇ Di-
sato uparimāya dīsāya jātaṇ Okāsato akkhikūpakesu thitaṇ,
na c' etaṇ pittakosake pittam iva akkhikūpakesu sadā san-
nicitaṇ tītthati, yadā pana sattā somanassajātā mahā-
hasitaṇ hasanti, domanassajātā rodanti, paridevanti, tathā-
rūpaṇ visabhāgāhāraṇ³ āharanti, yadā ca nesaṇ akkhīni
dhūma-raja-paṅsukādīhi abhihaññanti,⁴ tadā etehi somanassa-
domanassa-visabhāgāhāra-utūhi samutthahitvā akkhikūpake
pūretvā tītthati vā paggharati vā Assuparigganahakena pana
yoginā akkhikūpake pūretvā thitavasen' eva parigganhitā-
baṇ Paricchedato asubhāgena paricchinnaṇ Ayam assa
sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Vasā ti vilinasneho Sā vannato nālikeratelavannā Ācā-
me āsittatelavannā ti pi vattuṇ vattati Santhānato nahāna-
kāle pasanna-udakassa upari paribbhamanta-sinehabindu-
visatasanthānā⁵ Disato dvīsu dīsāsu jātā Okāsato ye-
bhuyyena hatthatala-hatthapitthi-pādatala-pādapitthi-nāsā-
puta-nalāta-aṅsakūtesu thitā Na c' esā etesu okāsesu sadā
vilinā va hutvā tītthati Yadā pana aggisantāpa-suriya-
santāpa-utuvisabhāga-dhātuvisabhāgehi te padesā usmā-
jātā honti, tadā tattha, nahānakāle pasanna-udakūpani sine-
habinduvisato⁶ viya ito cito ca saṅsarati Paricchedato
vasābhāgena paricchinnā Ayam assā⁷ sabhāgaparicchedo
Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Khelo ti anto-mukhe phenamissā āpodhātu Śo vanna-
to seto phenavanno Santhānato okāsasanthāno Phenā-

¹ P om °sankhaṇ

² H nāsā°

³ Vm vā visamāhāraṇ

⁴ Vm adhi°

⁵ S-R paribbhamana°, P S R °visarasan°, H °vissata°

⁶ P S R °visaro, H °vissato

⁷ B.P assa

santhāno ti pi vattuṇ vattati Disato uparimāya disāya jāto Okāsato ubhohi kapolapassehi oruyha jivhāya thito Na c' esa ettha sadā sannicitō hutvā titthati. Yadā pana sattā tathārūpaṇ āhāraṇ passanti vā, saranti vā unha-tittakataka-lonambilānaṇ vā kiñci mukhe thapenti, yadā vā nesaṇ hadayaṇ ākilāyati, kismiñcid eva vā jūgucchā uppajjati, tadā khelo uppajjivvā ubhohi kapolapassehi oruyha jivhāya santhāti Aggajivhāya c' esa tanuko hoti Mūlajivhāya¹ ba-halo Mukhe pakkhittaṇ ca puthukaṇ vā tandulaṇ vā aññaṇ vā kiñci khādaniyaṇ nadī-pulīne khatakūpakasahlaṇ viya parikkhayaṇ agacchanto va temetuṇ samattho hoti Paricchedato khelabhāgena paricchinnō Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Singhānikā ti matthalungato paggharanaka-asuci Sā vannato tarunatalatthimiñjavannā Santhānato okāsasanthānā Disato uparimāya disāya jātā Okāsato nāsāpute¹ pūretvā thitā Na c' esā ettha sadā sannicitā hutvā titthati, atha kho yathā nāma puriso padumīnipattena dadhiṇ bandhitvā hetthā kantakena vijjheyya, atha tena chiddena dadhimatthu galitvā² bahi pateyya, evam eva yadā sattā rodanti vā, visabhāgāhāra-utuvasena vā sañjāta-dhātukkabhā honti, tadā anto-sīsato pūṭṭemhabhāvaṇ āpannaṇ matthalungaṇ galitvā tālumatthakavivarena otarivvā nāsāpūte pūretvā titthati vā, paggharati vā Singhānikā-parigganhakena pana yoginā nāsāpūte pūretvā thita-vasen' eva parigganhitabbā Paricchedato singhānikābhāgena³ paricchinnā Ayam assā⁴ sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Lasikā ti sarīrasandhīnaṇ abbhantare picchilakunapaṇ Sā vannato kanikāramyāsavannā Santhānato okāsasanthānā Disato dvīsu disāsu jātā Okāsato atthasandhīnaṇ abbhāñjanakiccaṇ sādhaṇamānā asītisatasandhīnaṇ abbhantare thitā Yassa c' esā mandā hoti, tassa utthahantassa nisīdantassa abhikkāmantassa patikkāmantassa sammūñjantassa⁵ pasārentassa atthikāmi katakatāyanti, accharasaddaṇ⁶ karonto viya vicarati, ekayojana-dvīyojanamattam pi addhānaṇ

¹ B P nāsāpūte *always*

² S R *add* galitvā, B galitvā

³ B P °nika° ⁴ B P assa

⁵ B samañchan° ⁶ P accharā°

gatassa vāyodhātu kuppati, gattāni dukkhanti Yassa pana bahulā hoti, tassa utthāna-nisajjādisu na atthīni katakatāyanti, dīgham pi addhānaṃ gatassa na vāyodhātu kuppati, na gattāni dukkhanti Paricchedato lasikābhāgena paricchinnā Ayam assā sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Muttan ti vannato māsakhārodakavannaṃ Santhānato adhomukhatthapita¹-udakakumbhantaragata²-udakasanthānaṃ Disato hetthimāya disāya jātaṃ Okāsato vatthissa abbhantare thitaṃ Vatthi nāma vatthi-puto vuccati Yattha seyyathāpi nāma candanikāya pakkhitte amukhe³ ravanaghate⁴ candanikāraso⁵ pavisati, na c' assa pavisanamaggo paññāyati, evam eva sarīrato muttaṃ pavisati, na c' assa pavisanamaggo paññāyati, nikkhamanamaggo pana pākato hoti Yamhi ca muttassa bharite passāvaṃ karomāti sattānaṃ āyūhanaṃ hoti Paricchedato vatthi-abbhantarena c' eva muttabhāgena ca paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Evaṃ hi kesādike kotthāse vannasanthānadisokāsaparicchedavasena vavatthapetvā anupubbato, nātisighato ti ādinā nayena vanna-santhāna-gandhāsavayokāsavasena pañcadhā patikkulā⁶ ti manasikaroto pannattisamatikkamavasena seyyathāpi cakkhumato purisassa dvattiṃsavannānaṃ kusumānaṃ ekasuttantaṃ mālāṃ olokentassa sabbapupphāni apubbāpariyam iva pākatāni honti, evam eva atthi imasmiṃ kāye kesā ti imaṃ kāyaṃ olokentassa sabbe te dhammā apubbāpariyam iva pākatā honti Tena vuttaṃ manasikārako-sallakathāyaṃ ādikamūmikassa hi kesā ti manasikaroto manasikāro gantvā muttan ti imaṃ pariyośānakotthāsam eva āhacca tutthāti ti

Sace pana bahiddhā pi manasikāraṃ upasaṃharati, ath' assa evaṃ sabbakotthāsesu pākatibhūtesu āhindantā manussatiracchānādayo sattākāraṃ vijahitvā kotthāsarāsivaseṇ' eva upatthahanti, tehi ca ajjhohariyamānaṃ pānabhojanādi kotthāsarāsimhi pakkhīyamānaṃ⁷ iva upatthāti Ath' assa

¹ B amukhat°

² S R Vm °kumbha abbhantaragata

³ P S R. adhomukhe

⁴ So all MSS ⁵ B P °nika°

⁶ Vm H add patikkulā

⁷ Vm pakkhippa°, P °manam

anupubbamuñcanādivasena patikkūlā patikkūlā ti punappunaṅ¹ manasikaroto anukkamena appanā uppajjati

Tattha kesādīnaṅ vannasanthānadisokāsaparicchedavasena upatthānaṅ uggahanimittaṅ Sabbākārato patikkūlavasena upatthānaṅ patibhāganimittaṅ Taṅ punappunaṅ¹ āvajjantassa² manasikarontassa takkāhataṅ vitakkāhataṅ karontassa cattāro khandhā patikkūlārammanā honti Paṭhamajjhānavasena appanā pavattati Pubbabhāge ~~paṭ-~~kamma-upacāracittāni savitakka-savicārāni, sappītikāni, somanassasahagatāni, patikkūlanimittārammanāni Appanā pi savitakkasavicārā, sappītikā, somanassasahagatā va Bhūmantarena pana mahaggatā rūpāvacarā honti Patikkūle pi ca etasmiṃ ārammane āniṣaṅsadassāvītāya somanassaṅ uppajjati, ekattārammanabalen' eva vā taṅ uppajjati Dutiyaṅ jhānādīni pan' ettha na nibbattanti Kasmā² Olārīkattā Idaṅ hi ārammanaṅ olārīkaṅ, vitakkabalen' ev'ettha³ citttekaggatā jāyati, na vitakkasamatikkamenāti Ayaṅ tāva samathavasena kammatthānakathā

Avisesato pana sādharānavasena evaṅ vedtappaṅ, idaṅ hi kammatthānaṅ bhāvetukāmena kammatthānaṅ uggahetvā sajjhāyakāle eva kesādīnaṅ vannanimitta-santhānanimittadisānimitta-okāsanimitta-paricchedanimittāni vācāya pothetvā⁴ pothetvā⁴ ekekakotthāse ayaṅ eta⁵-sarikkhako ti tividhena sajjhāyo kātabbo Kathaṅ² Tacapañcake tāva hetthā vuttanāyena' eva anulomato pañcāhaṅ, patilomato pañcāhaṅ, anuloma-patilomato pañcāhan ti addhamāsaṅ⁶ sajjhāyo kātabbo Tato ācariyassa santikaṅ gantvā vakkapañcakaṅ ugganhitvā tath' eva addhamāsaṅ⁶ sajjhāyo kātabbo Tato te⁷ dasa⁸ pi kotthāse ekato katvā addhamāsaṅ⁶ puna papphā-sapañcakādīsu pi ekekaṅ ugganhitvā addhamāsaṅ⁶ tato te pañcadasa pi kotthāse addhamāsaṅ⁶ Matthalungapañcakaṅ addhamāsaṅ⁶ tato te viṣatikotthāse addhamāsaṅ⁶ medachakkaṅ addhamāsaṅ⁶ tato te chabbīsati pi kotthāse ekato katvā addhamāsaṅ⁶ muttachakkaṅ addhamāsaṅ⁶ tato sabbe

¹ P punappunappunaṅ

² B °jantassa

³ P °kavasena'

⁴ H sodhetvā

⁵ B H etaṅ

⁶ P addha'

⁷ S R dve

⁸ S R om.

pi dvattīṅsa kotthāse ekato katvā addhamāsan¹ ti evaṅ
cha māse sajjhāyo kātabbo

Tattha upanissayasampannassa sappaññabhikkhuno kam-
matthānaṅ ugganhantass' eva kotthāsā upatthahanti Ekac-
cassa na upatthahanti, tena na upatthahantīti viriyaṅ na
vissajjetabbaṅ Yattakā kotthāsā upatthahanti, tattake
gahetvā sajjhāyo kātabbo Evaṅ kammattthānaṅ kathentena
paṇa neva paññavato, na mandapaññassa vasena kathetab-
baṅ, majjhimapaññassa vasena kathetabbaṅ Majjhimapañ-
ñassa hi vasena ācariyā chahi māsehi paricchinditvā tantīṅ
thapayaṅsu

Yassa pana ettavatā pi kotthāsā pākatā na honti, tena tato
param pi sajjhāyo kātabbo eva, no ca kho aparicchinditvā,
cha cha māse paricchinditvā va kātabbo Sajjhāyaṅ karon-
tena vanna na paccavekkhitabbo, na lakkhanaṅ manasikā-
tabbaṅ, kotthāsavasena' eva sajjhāyo kātabbo Ācariyenāpi
vannavasena sajjhāyaṅ karohīti niyametvā na kathetabbaṅ
Niyametvā kathite ko doso ti² Sampattiyam pi vipatti-
saññā-āpajjanaṅ Sace hi ācariyena vannavasena sajjhāyaṅ
karohīti vutte imassa bhikkhuno tathā karontassa kammatt-
thānaṅ vannato na upatthāti, patikkūlavasena vā dhātuvasena
vā upatthāti, ath' esa na idaṅ kammattthānaṅ, vilakkhanaṅ
ti saññī hoti, ācariyena kathitam eva kappetvā gahāti
Patikkūlavasena sajjhāyaṅ karohīti vutte pi sace tassa tathā
karontassa patikkūlato na upatthāti, vaunavasena vā dhātu-
vasena vā upatthāti, ath' esa nay' idaṅ kammattthānaṅ, vilak-
khanan ti saññī hoti, ācariyena kathitam eva kappetvā gan-
hāti Dhātuvasena taṅ sajjhāyaṅ² karohīti vutte pi sace
tassa tathā karontassa dhātuto na upatthāti, vannavasena
vā patikkūlavasena vā upatthāti, ath' esa nay' idaṅ kammatt-
thānaṅ, vilakkhanan ti saññī hoti, ācariyena kathitam eva
kappetvā gahāti Ayaṅ ācariyena niyametvā kathite doso
Kin ti pana vattabbo³ ti² Kotthāsavasena sajjhāyaṅ karo-
hīti vattabbo Kathaṅ² Kesakotthāso lomakotthāso ti
sajjhāyaṅ karohīti vattabbo

Sace pan' assa evaṅ kotthāsavasena sajjhāyaṅ karontassa

¹ P. addha°

² S R om

³ P H add hoti

vannato upatthāti, athānena ovādācariyassa ācikkhitabbaṅ ahaṅ dvattiṅsākāraṅ kotthāsavasena sajjhāyaṅ karomi, mayhaṅ pana vannato upatthātīti Ācariyena kammatthānaṅ viya akammatthānaṅ vilakkhanaṅ etan ti na visaṅvādetabbaṅ, sādhu sappurisa¹ pubbe tayā vannakasine parikkamaṅ katapubbaṅ bhavissati, etad eva kammatthānaṅ tuyhaṅ sappāyaṅ, vannaivasen' eva sajjhāyaṅ karohīti vattaḷbo Tena pi vannaivasen' eva sajjhāyo kātabbo So evaṅ kaṅonto ajjhattaṅ nīlakaṅ, pītakaṅ, lohītaṅ, odātan¹ ti cattāri vannakasmāni labhati Kathaṅ² Tassa hi kesa-loma-pītesu c' eva akkhīnaṅ ca kālakatthāne vannaṅ nīlaṅ nīlan ti manasikarontassa catukkapañcakaṅjjhānāni uppajjanti, jhānaṅ pādakaṅ katvā vipassanaṅ patthapetvā² arahattaṅ pāpunāti Medasmīṅ pana akkhīnaṅ ca pītakatthāne vannaṅ pītakaṅ pītakan ti manasikarontassa catukkapañcakaṅjjhānāni uppajjanti, jhānaṅ pādakaṅ katvā vipassanaṅ patthapetvā² arahattaṅ pāpunāti Maṅsalohītesu pana akkhīnaṅ ca rattatthāne vannaṅ lohītaṅ lohītakan ti manasikarontassa catukkapañcakaṅjjhānāni uppajjanti, jhānaṅ pādakaṅ katvā vipassanaṅ patthapetvā² arahattaṅ pāpunāti Nakha danta-camma-atthīsu pana akkhīnaṅ ca pandaratthāne vannaṅ odātaṅ odātan ti manasikarontassa catukkapañcakaṅjjhānāni uppajjanti, jhānaṅ pādakaṅ katvā vipassanaṅ patthapetvā² arahattaṅ pāpunāti Idaṅ vannaivasena abhinivīthassa bhikkhuno yāva arahattā nigamanaṅ

Aparassa kotthāsavasena sajjhāyaṅ karontassa patikkūlato upatthāti Ath' ānena ovādācariyassa ācikkhitabbaṅ Ācariyena kammatthānaṅ viya akammatthānaṅ vilakkhanaṅ etan ti na visaṅvādetabbaṅ, sādhu sappurisa¹ pubbe tayā patikkūlamanasikāre yogo kato bhivissati, etad eva kammatthānaṅ tuyhaṅ sappāyaṅ, patikkūlavasen' eva sajjhāyaṅ karohīti vattaḷbo Tena pi patikkūlavasena sajjhāyo kātabbo Tassa kesā nāma ajaññā duggandhā jegucchā patikkūlā ti evaṅ patikkūlavasena sajjhāyaṅ karontassa patikkūlārammane³ pathamaṅjjhānaṅ nibbattati So jhānaṅ pādakaṅ katvā vipassanaṅ patthapetvā arahattaṅ pāpunāti.

¹ P S R odātakan

² B H pattha°

³ S R. °naṅ.

Idaṅ patikkūlavasena abhinivittassa bhikkhuno yāva arahattā ngamanāṅ

Aparassa kotthāsavasena¹ sajjhāyaṅ karontassa dhātuto upatthāti Dhātuto upatthahantaṅ kīdisaṅ hutvā upatthā-tīti² Kesā tāva vammikamatthake jātakunthatinakānī² viya hutvā upatthahanti Lomā purānagāmatthāne jāta-dabbatinakāni viya Nakhā dandakesu thapitamadhukaphālatthikosakā viya Dantā mattikāpīnde pavesetvā thapita-alābubijāni viya Taco vināpabbake pariyaonaddha-alla-gocammaṅ viya Maṅsaṅ bhittiyaṅ anulittamattikā viya Nahārū dabbasambhārabaddhavalli viya Atthī ussāpetvā thapita-bhittudabbasambhāro viya Atthimiṅṅaṅ mahāvenumhi pakkhitta-sedita-vettaggaṅ viya Vakkaṅ, hadayaṅ yakanāṅ, kilomakaṅ, piḥakaṅ papphāsan ti ime cha kotthāsā sūnakāragharaṅ³ viya hutvā upatthahanti Dvat-tiṅsa-hatthaṅ antaṅ lohitadoniyaṅ saṅvelletvā⁴ thapita-gharasappo viya Antagunaṅ pādapuñchanake sībbitaraṅjukā viya Udariyaṅ parissāvane sithilabaddhatandulaṅ⁵ viya Karisaṅ venupabbe⁶ pakkhittapandumattikā viya Matthalungaṅ omadditvā thapitā cattāro tandulapitthapindā viya Dvādasavidhā āpodhātu patipātīyā thapitesu dvādasasu udakasārāvakesu pūrita-udakaṅ viya hutvā upatthāti Ath' ānena ovādācariyassa ācikkhitabbaṅ Ācariyena kamma-thānaṅ viya akamma-thānaṅ vilakkhanaṅ etan ti na visaṅ-vādetabbaṅ, sādhu sappurisa¹ pubbe tayā dhātumanasikāre yogo kato bhavissati etad eva kamma-thānaṅ tuyhaṅ sap-pāyaṅ, dhātuvasen' eva sajjhāyaṅ karohīti vattabbo Tena pi dhātuvasena sajjhāyo katabbo

Tatr' idaṅ manasikāramukhen' eva sajjhāyavidhānaṅ, idha bhikkhu kesā sīsaṅ pariyaonandhitvā thita-camme jātā Te na jānanti mayaṅ sīsaṅ pariyaonandhitvā thitacamme jātā ti Sīsaṅ pariyaonandhitvā thita-cammaṅ pi na jānāti kesā mayi jātā ti Acetanā ete avyākataṅ suññā thaddhā patthunnā pathavidhātu esā ti manasikaroti Lomā sariraṅ⁷ pariyaonahanacamme jātā Te na jānanti mayaṅ sariraṅ⁷ pariyaon-

¹ S R om

² P S R °kuntha°, S R °timakā

³ P sūnāgharaṅ

⁴ P S R saṅvelletvā

⁵ B P H °bandha°

⁶ P velu°

⁷ S sarīra

hanacamme jātā ti Sarīraṇ¹ pariyanahanacammam pi na jānāti lomā mayi jātā ti Ete pi acetanā Nakhā angulināṇ aggesu jātā Te na jānanti mayaṇ angulināṇ aggesu jātā ti Angulināṇ aggāni pi na jānanti nakhā amhesu jātā ti Te² pi acetanā Dantā hanukatthike jātā Te na jānanti mayaṇ hanukatthike jātā ti Hanukatthikam pi na jānāti dantā mayi jātā ti Ete pi acetanā Taco na jānāti sarīraṇ mayā pariyanaddhan ti Sarīram pi na jānāti ahaṇ tacenā pariyanaddhan ti Ayam pi acetano Maṇsaṇ na jānāti mayā sarīraṇ anuluttan ti Sarīram pi na jānāti ahaṇ maṇsena anuluttan ti Idam pi acetanaṇ Nahāru na jānāti ahaṇ atthipuñjaṇ ābandhitvā thitan ti Atthipuñjo pi na jānāti nahārujālen' āhaṇ ābaddho³ ti Idam pi acetanaṇ Sīsatti na jānāti ahaṇ gīvatthike patitthitan ti Gīvatthikam pi na jānāti mayi sīsattikaṇ patitthitan ti Gīvatthi na jānāti ahaṇ pitthikantake thitan ti Pitthikantatthiko pi, katitthikaṇ, ūrutthikaṇ,⁴ janghatthikaṇ, goppakatthikaṇ na jānāti ahaṇ panhikatthike patitthitan ti Panhikatthikam pi na jānāti ahaṇ goppakatthikaṇ ukkhipitvā thitan ti pe . gīvatthikaṇ na jānāti ahaṇ sīsattij⁵ ukkhipitvā thitan ti

Patipātiyā⁶ atthiṇi thitāni kotiyā, anekasandhiyamito⁷
na kehi ci

baddho nahārūhi jarāya codito, acetano katthakalinga-
rūpamo

Atthimiṇjaṇ, vakkāṇ pe matthalungaṇ acetanaṇ avyākataṇ suññaṇ thaddhaṇ⁸ patthinnaṇ pathaviḍhātū ti manasikaroti Pittaṇ, semhaṇ pe muttaṇ acetanaṇ avyākataṇ suññaṇ yūsagataṇ āpodhātū ti manasikaroti Ime dve mahābhūte parigghanantassa udare ussādā tejodhātu pākatā hoti Nāsāya ussādā vāyodhātu pākatā hoti Ime cattāro mahābhūte parigghanantassa upādārūpaṇ pākataṇ hoti Mahābhūtaṇ nāma upādārūpena paricchinnaṇ Upādārūpaṇ mahābhūtena Yathā ātapo nāma chāyāya paricchinno, chāyā ātapena, evam eva mahābhūtaṇ upādārūpena

¹ S sarīra

² H Ete

³ B H ābandho

⁴ P ūraṭ^o

⁵ SR °thikaṇ

⁶ SR °tiy'

⁷ Anekehi sandhīhi yamito sambaddho (Mt)

⁸ P tad^o

paricchinnaṃ, upādārūpaṃ mahābhūtena Ath' assa evaṃ cattāri mahābhūtāni tevīsati upādārūpāni rūpakkhando ti rūpakkhandaṃ parigganhantassa āyatanadvārasena arūpino khandhā pākatā honti Iti rūpārūpapariggaho pañcak-khandhā honti Pañcakkhandaṃ dvādasāyatanāni honti Dvādasāyatanāni atthārasa dhātuyo hontīti khandhāyatana-dhātuvaseṇa yamakatālakandaṃ¹ phārento viya dve kotthāse kētvā nāmarūpaṃ vavatthapeti

So idaṃ nāmarūpaṃ na ahētu na appaccayā nibbattaṃ, sa-
hetu-sappaccayā nibbattaṃ Ko paṇ' assa hetu ? Ko pana
paccayo ? ti upaparikkhanto avijjāpaccayā tanhāpaccayā
kamma-paccayā āhārapaccayā cāti tassa paccayaṃ vavattha-
petvā atīte pi paccayā c' eva paccayasammuppannadhammā
ca, anāgate pi etarahi pi paccayā c' eva paccayasammuppanna-
dhammā ca, tato uddhaṃ satto vā puggalo vā natthi, suddha-
sankhārapuñjo evāti² tisu addhāsu kankhaṃ vitarati Ayaṃ
pana vipassanā-sankhārasallakkhanā ñātaparīññā nāma

Evaṃ sankhāre sallakkhetvā thitassa pana bhikkhussa
Dasabalassa sāsane mūlaṃ otinnaṃ nāma hoti, patitthā
laddhā nāma Cūlasotāpanno nāma hoti, miyatagatiko
Tathārūpaṃ³ pana utusappāyaṃ puggalasappāyaṃ bhōjana-
sappāyaṃ dhammasavanasappāyaṃ⁴ labhitvā ekāsane ekapal-
lankavaragato tīni lakkhanāni āropetvā vipassanā-pati-
pātiyā sankhāre sammāsanto arahattaṃ gāhātīti idaṃ dhātu-
vasena abhinivittassa bhikkhuno yāva arahattā nigamanaṃ

Yassa pana neva vannato upatthāti, na patikkūlato, na
suññato, tena me na upatthātīti na kammattānaṃ viśajjētvā
nisīditabbaṃ, kotthāsamanasikāre yeva pana yogo kātabbo
Porānakattherā kira kotthāsamanasikāro va pamānaṃ ti
āhaṃsu Icc' assa punappunaṃ kotthāsavaseṇa sajjhāyaṃ
karontassa kotthāsā pagunā honti Kadā pana pagunā nāma
hontīti ? Yadā kesā ti āvajjītamatte manasikāro gantvā
matthalungaṃ ti antimakotthāse patitthāti, matthalungaṃ
ti āvajjītamatte manasikāro āgantvā kesā ti ādikotthāse
patitthāti Ath' assa yathā nāma cakkhumato purisassa

¹ P. °tālakkhandhaṃ

² S R °rūpānaṃ

³ P adds evaṃ

⁴ S R om

dvattiṅsa-vannānaṅ pupphānaṅ ekasuttaganthitaṅ mālaṅ olokentassa, paṭipāṭiyā vā pana nikhāte dvattiṅsa vatipāde paṭikkamitvā olokentassa paṭipāṭiyā va dvattiṅsa-vannāni pupphāni vatipādā vā pākātā honti, evam eva dvattiṅsa koṭṭhāsā upaṭṭhahanti. Vicarantā tiracchānagatā pi manussā pi sattā ti na upaṭṭhahanti, koṭṭhāsā ti upaṭṭhahanti; khādanīya-bhojanīyaṅ koṭṭhāsantare¹ pakkhipamānaṅ viya hoti; koṭṭhāsānaṅ paṅṅakālato paṭṭhāya tīsu mukhesu ekena mukhena vimuccissati; kammatṭhānaṅ vaṇṇato vā paṭikkūlato vā suṇṇato vā upaṭṭhāti. Yathā nāma pūve pacitukāma itthi madditvā ṭhapita-piṭṭhato yaṅ yaṅ icchati, taṅ taṅ pacati; yathā vā pana same bhūmippadese ṭhapitaṅ udaka-pūraṅ kumbhaṅ yato yato āviñjanti,² tato tato va udakaṅ nikkhamati; evam eva koṭṭhāsānaṅ paṅṅakālato paṭṭhāya tīsu mukhesu ekena mukhena vimuccissati. Ākankhamānassa vaṇṇato, ākankhamānassa paṭikkūlato, ākankhamānassa suṇṇato, kammatṭhānaṅ upaṭṭhahissati yeva. Ayaṅ ettako ugghasandhi nāma. Imasmiṅ ugghasandhismiṅ thatvā arahattaṅ pattā bhikkhū gāṇanapathaṅ vītivattā.

Yassa pana ugghasandhismiṅ kammatṭhānaṅ na upaṭṭhāti, tena kammatṭhānaṅ ugghaetvā sace yattha ācariyo vasati, so āvāso sappāyo hoti, icc' etaṅ kusalaṅ. No ce, sappāyatṭhāne vasitabbaṅ. Vasantena atṭhārāsa vihāradose vajjetvā pañcangasamannāgate senāsane vasitabbaṅ. Sayam pi pañcangasamannāgatena bhavitabbaṅ. Tato pacchābhattaṅ piṅḍapātaṅ paṭikkantena rattiṭṭhānaṅ vā divatṭhānaṅ vā pavisitvā kammatṭhānaṅ manasikātabbaṅ. Kathaṅ? Ādito tāva heṭṭhā vuttanayen' eva anupubbato mañāsikātabbaṅ, na ekan tarikā.³ Anupubbato manasikaronto hi dvattiṅsa-padaṅ nissenṅin padapaṭipāṭiyā⁴ akkamanto pāsādaṅ āruya pāsādanisaṅsaṅ anubhavanakapuriso viya kesā, lomā ti paṭipāṭiyā kammatṭhānaṅ mañāsikaronto kammatṭhānato ca na pari-hātayi; pāsādānisaṅsasadise ca nava lokuttaradhamme anubhavati.

Anupubbato manasikarontenāpi ca nātisighato nātisaṅi-

¹ H. °sabbhantare.

² P. āvijjhanti; S.R. āvajjenti; B.H. āviñchanti.

³ H.S.R. °kāya.

⁴ S.R. om. pada.

kato manasikātabbaṃ Atisīghato manasikarontassa hi kiñcāpi kammaṭṭhānaṃ pagunaṃ hoti, avibhūtaṃ pana hoti Tattha opammaṃ hetthā vuttam¹ eva Atisanikato manasikarontassa kammaṭṭhānaṃ pariyoṣānaṃ na gacchati, antarā va osakkitaṭṭhaṃ hoti Yathā hi puriso tuyojanaṃ maggaṃ sāyaṃ² kacchaṃ bandhitvā patipanno nikkhantatṭhānato³ patthāya sītalacchāyaṃ disvā vissamati, ramaṇiyaṃ vālikātalaṃ⁴ disvā pitthiṃ pasāreti, vanapokkharanaṃ disvā pāṇiyaṃ pivati, nahāyati, pabbataṃ disvā āruya pabbatarāmaneyya-kaṃ passati, taṃ antarā yeva sīho vā vyaggho vā dīpi vā hanati, corā vā pana vilumpanti c' eva hananti ca, evam eva atisanikaṃ manasikarontassa kammaṭṭhānaṃ pariyoṣānaṃ na gacchati, antarā va osakkitaṭṭhaṃ hoti Tasmā nātisīghaṃ nātisanikaṃ ekadivasaṃ tiṃsa vāre manasikātabbaṃ Pāto va dasa vāre, majjhanhike⁵ dasa vāre, sāyanhe dasa vāre sajjhāyo kātabbo, no kātuṃ na vattati Khādaniyaṃ bhojaniyaṃ no khādituṃ no bhūñjituṃ na vattati, etaṃ⁶ pana⁷ vatteyya, idam eva ekantena no kātuṃ na vattati Karonto mahantaṃ atthaṃ gahetvā titthati

Yathā hi ekassa purisassa tīni khattāni, ekaṃ khettaṃ atthakumbhaṃ⁸ deti, ekaṃ solasa, ekaṃ dvattiṃsa Tena tīni pi khattāni patijaggituṃ asakkontena dve chaddetvā ekaṃ dvattiṃsa-kumbhadāyakam eva patijaggitaṭṭhaṃ Tatth' eva kasana-vapana-niddānādīni⁹ kātabbāni Tad ev' assa itaresu dvisu utthānakadāyaṃ¹⁰ dassati, evam eva sesaṃ mukhadhovanādīkammaṃ chaddetvā pi etth' eva kammaṃ kātabbaṃ, no kātuṃ na vattati Karonto mahantaṃ atthaṃ ganhitvā titthatīti ettāvataṃ majjhimā patipadā nāma kathitā Evaṃ patipannaṇāpi vikkhepo patibāhitaṭṭhaṃ Kammaṭṭhānaṃ hi vissajjetvā citte bahiddhā vikkhepaṃ gacchante¹¹ kammaṭṭhānato pariḥāyati, vattabhayaṃ samatikkamituṃ na sakkoti

Yathā hi eko puriso sahasuddhāraṃ sādhetvā¹² vaddhiṃ labhitvā addhānaṃ patipanno antarāmagge kumbhila-ma-

¹ S R vutta nayaṃ ² P sayāṃ ³ S R °takalāto
⁴ B P vālika° ⁵ H P S R majjhantike ⁶ S R evaṃ.
⁷ S R na ⁸ S R H °kumbhe ⁹ H B °niddāyanā°
¹⁰ B °dākayaṃ, H °dāyakaṃ ¹¹ B H P S °anto
¹² S R sodhetvā

kara-gāharakkhasamutthāya¹ gambhīragirikandarāya upari atthataṇ ekapadikaṇ dandakasetuṇ āruya gacchanto akkamanapadaṇ vissajjetvā ito c' ito ca olokento paripatitvā² kumbhīlādi-bhattaṇ hoti, evam eva ayam pi kammatthānaṇ vissajjetvā sacitte³ bahiddhā vikkhepaṇ gacchante kammatthānato parihāyati vattabhayaṃ atikkamituṇ na sakkoti Tat'r idaṇ opammasaṇsandanaṇ, purisassa sahasuddhāraṇ sādhetvā⁴ vaddhuṇ⁵ laddhakālo viya hi imassa bhikkhuno ācariyasantike kammatthānassa uggahitakālo Antarā gambhīragirikandarā viya saṇsāro Tassa kumbhīlādīhi datthakālo viya vattamūlakā⁶ Ekapadikadandakasetu viya imassa bhikkhuno sajjhāyavīthi Tassa purisassa ekapadikaṇ dandakasetuṇ āruya akkamanapadaṇ vissajjetvā ito c' ito ca olokentassa paripatitvā kumbhīlādīnaṇ bhattabhāvaṇ āpannakālo viya imassa bhikkhuno kammatthānaṇ vissajjetvā bahiddhā vikkhittacittassa kammatthānato parihāyitvā vattabhayaṇ samatikkamituṇ asamatthabhāvo veditabbo

Tasmā kesā manasikātabbā Kese manasikaritvā cittupādassa bahiddhā vikkhepaṇ patibāhūtva suddhacitten' eva lomā, nakhā, dantā, taco ti manasikātabbaṇ Evaṇ manasikaronto kammatthānato na parihāyati, vattabhayaṇ samatikkamati Opammaṇ pan' ettha tad eva parivattetvā veditabbaṇ Sahassuddhāraṇ sādhetvā⁴ vaddhuṇ labhūtva chekassa purisassa dandakasetuṇ āruya nivāsanapārūpanaṇ saṇvidhāya dhātupatthaddhakāyaṇ⁷ katvā sotthinā paratīragamaṇaṇ viya chekassa bhikkhuno kese manasikaritvā cittupādassa bahiddhā vikkhepaṇ patibāhūtva suddhacitten' eva lomā, nakhā, dantā, taco ti manasikarontassa kammatthānato aparihāyitvā vattabhayaṇ⁸ samatikkamanaṇ veditabbaṇ Evaṇ bahiddhā vikkhepaṇ patibāhantenāpi hetthā vuttanayen' eva pannattu⁹-samatikkamanato manasikātabbaṇ. Kesā, lomā ti pannattuṇ vissajjetvā patikkūlaṇ patikkūlan ti satī thāpetabbā Pathamaṇ yeva pana patikkūlato na

¹ S om makara, P, R °radakarakkhasa-samutthāya, H °khasadutthāya.

² B aparī°.

³ H citte

⁴ S R sodhetvā

⁵ S R vaddhi

⁶ H P S R °mūlakāni, add mahādukkhāni

⁷ S R °thaddhaṇ°

⁸ P H °bhaya

⁹ B H °nattuṇ

upatthāti, yāva na upatthāti, tāva pannatti na vissajjetabbā
Yadā upatthāti, tadā pannattijjā vissajjetvā patikkūlan tī
manasikātabbajjā Karontena ca hetthā vuttanayen' eva
pañcah' ākārehi patikkūlato manasikātabbā

Tacapañcakasmijjā hī vannasanthānagandhāsayaokāsavasen'
eva¹ pañcavidham pi patikkūlyajjā² labbhati³ Sesesu pi yañ
yañ⁴ labbhati,³ tassa tassa⁴ vasena manasikāro pavattetabbo
Tattha kesādayo pañca kotthāsā subhammittajjā, rāgatthāni-
yajjā, itthārammanan tī sankhayañ gatā Ye keci rajjanaka-
sattā nāma, sabbe te imesu pañcasu kotthāsesu rajjanāni
Ayañ pana bhikkhu mahājanassa rajjanatthāne patikkūlan
tī appanañ pāpeti Tattha⁴ appanāppattito patthāya parato
akīlamanto va appanañ pāpunāti

Tatr' idañ opammañ yathā hī cheko dhanuggaho rājānañ
ārādhettvā satahassutthānakañ⁵ gāmarayañ labhivā san-
naddhapañcāvudho tattha gacchanto antarāmagge dvattijjāsa
core disvā tesu pañca corajettake ghāteyya, tesajjā ghātita-
kālato patthāya tesu dve ekamaggañ patipajjamānā nāma
na honti, evañ sampadam idañ datthabbañ Dhanugga-
hassa rājānañ ārādhettvā gāmarayañ laddhakālo viya hī
massa bhikkhuno ācariyasantike kammattānañ uggahettvā
thutakālo Dvattijjāsa corā viya dvattijjāsa kotthāsā Pañca
corajettakā viya kesādayo pañca Corajettakānañ ghā-
titakālo viya massa bhikkhuno sabbasattānañ rajjanatthāne
tacapañcāke patikkūlan tī appanāya pāpitakālo Sesacorānañ
pānippahāren' eva palāyitakālo viya sesakotthāsesu akīla-
mantass' eva appanāppatti veditabbā

Evañ pannattijjā samatikkamantena ca anupubbamuñ-
canato manasikāro pavattetabbo Kese manasikarontena
manasikaronten' eva kesesu sāpekkhena hutvā lomesu satī
pesetabbā⁶ Yāva lomā na upatthahanti, tāva kesā kesā tī
manasikātabbā Yadā pana lomā upatthahanti, tadā kese
vissajjetvā lomesu satī upatthapetabbā⁶ Evañ nakhādisu
pi manasikāro pavattetabbo

Tatr' idañ opammañ yathā hī jalūkā gacchamānā yāva

¹ SR om eva

² P pātik°

³ B labhati

⁴ SR om.

⁵ SR °hassagghanakañ

⁶ H patthapetabbā

purato patitthaṅ na labhati, tāva pacchato nangutthena ga-
hitatthānaṅ na muñcati, yadā pana purato patitthaṅ labhati,
tadā nangutthaṅ ukkhipivā mukhena gahitatthāne tha-
peti¹, evam eva² kese manasikarontena³ manasikaronten' eva
kesesu sāpekkhena hutvā lomesu satī pesetabbā⁴ Yāva lomā
na upatthahanti, tāva kesā kesā tī manasikātabbā Yadā
lomā upatthahanti, tadā kese vissajjetvā lomesu satī upat-
thapetabbā⁴ Evaṅ nakhādisu pi³ manasikāro pavattetabbo
Evaṅ pavattentena⁵ appanā hotīti vutta-manasikārakosallaṅ
sampādetabbaṅ Kathaṅ² Idaṅ hi appanākammatthānaṅ
manasikarontassa appanaṅ pāpunāti, pathamaṅ yeva tāva na
upatthāti Anamataggasmīṅ hi saṅsāravatte ca³ nānāram-
manesu vaddhitaṅ cittaṅ kesā tī āvijjītamatte sajjhāyasotā-
nusārena gantvā⁶ matthalunge patitthāti Matthalungaṅ
tī āvijjītamatte sajjhāyasotānusārena āgantvā kesesu patit-
thāti Manasikarontassa manasikarontassa pana so so kot-
thāso upatthāti Satī samādhinā³ patitthamānā⁷ pavattati
Tena yo yo kothhāso adhikataṅ upatthāti, tattha tattha
digunena yogaṅ katvā appanā pāpetabbā Evaṅ appanāya
pāpitakālato patthāya sesakothhāsesu akīlamanto appanaṅ
pāpeti

Tattha tālavanamakkato va opammaṅ Apī c' ettha evam
pi yojanā veditabbā dvattiṅsatālakasmīṅ hi tālavane makkato
pativasati,⁸ taṅ gahetukāmo luddo kotiyaṅ thita-tālamūle
thatvā ukkutthim akāsi Māna-jātiko makkato taṅ taṅ tālaṅ
langhitvā pariyaṅtatāle atthāsi Luddo tattha pi gantvā
ukkutthim akāsi Makkato puna tath' eva purimatāle pa-
titthāsi So aparāparaṅ anubandhiyamāno kīlamanto tassa
tass' eva tālassa mūle thatvā ukkutthukkutthakāle⁹ uttha-
hitvā gacchanto gacchanto atikīlanto¹⁰ ekassa tālassa maku-
lapannasūciṅ dalhaṅ gahetvā dhanukotiyā vijjhivā gan-
hante pi na palāyati¹¹

Tatthā dvattiṅsa tālā viya dvattiṅsa kothhāsā Makkato
viya cittaṅ Luddo viya yogāvācaro Luddena tālamūle

¹ H patthapeti

² SR H evaṅ

³ SR om

⁴ H patthapetabbā

⁵ P adds na

⁶ H P āgantvā

⁷ P pi tittha°, B pi titthaha°

⁸ SR vasati

⁹ B P °thikāle

¹⁰ B P H °lamanto

¹¹ H palāyittha

thatvā ukkutthakāle¹ mānaḥātīkassa makkatassa palāyitvā pariyaṅtakotiyaṅ thita-kālo viya anamatagge saṅsāravatte ca² nānārammanesu vaddhitacittassa kesā ti āvajjitamatte sajjhāyasotānusārena gantvā matthalunge patitthānaṅ, pariyaṅtakotiyaṅ thatvā ukkutthe³ ormakoti-āgamanakālo viya matthalungan ti āvajjitamatte⁴ sajjhāyasotānusārena gantvā kesesu patitthānaṅ Aparāparaṅ anubandhiyamānassa kilamantassa⁵ ukkutthukutthathāne⁶ utthānakālo viya manasikarontassa manasikarontassa tasmīṅ tasmīṅ kotthāse upatthahante satiyā patitthāya patitthāya gamanaṅ Dhanukotiyaṅ vijjhitvā gāhantassāpi apalāyanakālo viya yo kotthāso adhikatarāṅ upatthāti, tasmīṅ digunaṅ manasikāraṅ katvā appanāya pāpanaṅ Tattha appanāya pāpitakālato patthāya sesakotthāsesu akilamanto va appanaṅ pāpessati,⁷ tasmā patikkūlaṅ patikkūlan ti punappunaṅ āvajjitabbaṅ, samanāharitabbaṅ, takkāhataṅ vitakkāhataṅ kātabbaṅ Evaṅ karontassa cattāro khandhā patikkūlārammanā honti, appanaṅ pāpunāti Pabbabhāgacittāni parikamma-upacārasankhātāni savitakkasavicārānīti sabbaṅ hetthā vuttasādisam eva Ekaṅ pana kotthāsaṅ manasikarontassa ekam eva pathamajjhānaṅ nibbattati, pāṭiyekkaṅ manasikarontassa dvattiṅsa pathamajjhānāni nibbattanti Hatthe gahīta-pāñha⁸-vatthu pākātikam eva *

So taṅ nimittan ti so bhikkhu taṅ kammattthānanimittan

Āsevatī ti sevati bhajati

Bhāvetī ti vaddheti

Bahulīkarotī ti puṇappunaṅ karotī

Svāvattthitaṅ⁹ vavattthapetī ti suvavattthitaṅ karotī

Bahiddhā kāye cittaṅ upasaṅharatī ti evaṅ katvā bahiddhā parassa kāye attano cittaṅ upasaṅharati, thapeti,¹⁰ peseti

Atthi 'ssa kāye ti atthi assa kāye

Ajjhattabahiddhā kāye cittaṅ upasaṅharatī ti kālena attano kālena paresaṅ kāye cittaṅ upanāmeti¹¹

* *Vism* p 245 f

¹ B P H ukkutthi°

² SR om ³ H °thiyā ⁴ P āvi°

⁵ SR kilantassa

⁶ B P °thitthāne ⁷ SR pāpeti

⁸ B.P °pāñhā

⁹ SR suvavat° ¹⁰ H gameti

¹¹ P. upatthāpeti

Atthi kāye ti idaṇ yasmā na ekantena attano kāyo, nāpi parass' eva kāyo adhippeto, tasmā vuttaṇ Ettha pana attano jīvamānakasarīre patikkūlan ti parikkammaṇ karontassa appanā pi upacāram pi jāyati Parassa jīvamānakasarīre patikkūlan ti¹ manasikarontassa neva appanā jāyati, na upacāraṇ

Nanu ca dasasu asubhesu ubhayam p' etaṇ jāyatīti ? Āma jāyati Tāni hi anupādinna-kapakke thitāni, tasmā tattha appanā pi upacāram pi jāyati Idaṇ pana upādinna-kapakke thitaṇ, ten' ev' ettha ubhayam p' etaṇ na jāyati, asubhānupassanā-sankhātā pana vipassanā-bhāvanā hotīti vedītabbā

Imasmiṇ pabbe kiṇ kathītan ti ? Samathavipassanā kathītā Idān' ettha evaṇ² sabbaṇ³ manasikārasādhāraṇaṇ pakinnakaṇ vedītabbaṇ Etesaṇ hi

Nimittato lakkhanato, dhātuto atha suññato,
khandhādīto ca viññeyyo, kesādīnaṇ vimicchayo

Tattha *nimittato* ti dvattiṇṣākāre satthīsaṇaṇ nimittāni, yesaṇ vasena yogāvacaro dvattiṇṣākāraṇ kotthāsato parigganhātu Seyyathīdaṇ ? Kesassa⁴ vanna-nimittaṇ, santhāna-nimittaṇ, disā-nimittaṇ, okāsa-nimittaṇ, pariccheda-nimittan ti pañca nimittāni hontī Lomādisu pi es' eva nayo

Lakkhanato ti dvattiṇṣākāre atthavīsati-saṇaṇ lakkhanāni hontī, yesaṇ vasena yogāvacaro dvattiṇṣākāraṇ lakkhanato manasikarotī Seyyathīdaṇ ? Kese thaddhattalakkhanaṇ,⁵ ābandhattalakkhanaṇ,⁶ unhattalakkhanaṇ, vitthambhanalak-khanan ti cattāri lakkhanāni hontī Lomādisu pi es' eva nayo.

Dhātuto ti dvattiṇṣākāre *Catudhātuko*⁷ āyaṇ bhikkhu puriso* ti vuttāsu dhātūsu atthavīsati-saṇaṇ dhātuyo hontī, yāsaṇ vasena yogāvacaro dvattiṇṣākāraṇ dhātuto parigganhātu Seyyathīdaṇ ? Kese kakkhalatā pathavīdhātu, ābandhanatā āpodhātu, unhatā tejo dhātu, vitthambhanatā vāyodhātūti catasso dhātuyo hontī Lomādisu pi es' eva nayo

Suññato ti dvattiṇṣākāre channavutī suññatā hontī, yāsaṇ

* M iii, 238, reading Chadhāturo

¹ SR add parikkammaṇ ² SR etth' eva ³ SR H sabba

⁴ PSR kesesu ⁵ H thaddhalak° ⁶ H ābandhanalak°

⁷ B P °dhāturo, H catasso dhātuyo, S R chadhāturo

vasena yogāvacaro dvattiṅśākāraṅ suññato vipassati Seyya-
thīdaṅ² Kesā suññā attena vā attaniyena vā¹ niccena vā²
dhuvena vā¹ sassatena vā¹ aviparināmadhammena vā ti kese
tāva attasuññatā, attaniyasuññatā nīccabhāvasuññatā ti
tisso suññatā honti Lomādisu pi es' evaṃ nayo

Khandhādato ti dvattiṅśākāre kesādisu khandhādivasena
pariggayhamānesu kesā katī khandhā honti, katī āyatanāni,
katī dhātuyo, katī saccāmi, katī satipatthānānīti ādinā nayena
p' ettha vimicchayo viññātabbo

Evaṅ ajjhattādi-bhedato tividhena kāyānupassanaṅ vitthā-
rato dassetvā idāmi *kāyānupassī viharati ātāpī sampañāno* ti
ādīni padāni bhājetvā dassetuṅ *anupassī* ti ādi āraddhaṅ
Tattha yāya anupassanāya kāyānupassī nāma hoti, taṅ
dassetuṅ *Tattha katamā anupassanā*² *Yā paññā pañānanā* ti³
ādi vuttaṅ *Ātāpī* ti ādisu pi es' eva nayo Tattha *paññā*,
pañānanā ti ādīni hetthā Cittuppādakandavannañāyaṅ vutta-
nayan' eva veditabbāmi⁴ *Upeto* ti ādīni sabbāmi aññamañña-
vevacanāmi Api ca āsevanāvasena *upeto*, bhāvanāvasena
sutthu upeto ti *samupeto Upāgato samupāgato, upapanno*
sampanno ti imesu pi⁵ dvisu dukesu ayam eva nayo Ba-
hulikāravasena pana *samannāgato* ti evam ettha yojanā
veditabbā *Imnā ātāpena upeto* ti ādisu pi es' eva nayo

Viharati ti pade tattha katamo vihāro ti pucchāṅ akatvā
puggalādhittānāya desanāya desento *vriyatī* ti ādīm āha
Tass' attho catunnaṅ iriyāpathānaṅ aññatarasamangibhāvato
vriyati Tehi iriyāpathacatukkehi kāyasakatavattanena
vattati Ekaṅ iriyāpathadukkhaṅ aparena iriyāpathena bā-
hitvā⁶ ciratthitīkabhāvena sarīrarakkhanato *pāpeti* Ekasmīṅ
iriyāpathe asanthahitvā sabbiriyāpathavattanato *yapeti*⁷
Tena tena iriyāpathena tathā tathā kāyassa yāpanato *yāpeti*
Cīrakālavattāpanato *carati* Irīyāpathena iriyāpathaṅ vic-
chinditvā jīvitaharanato *viharati*

Sv' eva kāyo loko ti yasmīṅ kāye kāyānupassī viharati,
sv' eva kāyo lujjanapalujjanatthena loko Yasmā pan' assa
kāye pahīyamānaṅ abhujjhādomanassaṅ vedanādisu pi pahī-
yati eva, tasmā *pañca pi upādānakkhandhā loko* ti vuttaṅ

¹ P om² B P H om³ Vbh 194⁴ Dhs § 16⁵ SR om⁶ P bādhitvā⁷ P yāpeti

Santi ti ādisu pi nirodhavasena santatāya *santi* Bhāva-nāya samitattā *santi* Vatthu-pariññāya appavatti-vūpa-samavasena *vūpasanti* Nirodhasankhātaṅ atthaṅ gatā ti *atthangatā* Punappunaṅ nibbattiyā patibāhītattā ativiya atthangatā ti *abbhatthangatā* *Appitā* ti vināsītā Appavattiyaṅ thapitā ti pi attho *Vyappitā*¹ ti suvināsītā Ativiya appavattiyaṅ thapitā ti pi attho Yathā puna² na anvāsavanti, evaṅ sosītattā *sosītā* Sutthu sosītā ti *visosītā*, sukkhāpitā ti attho *Vigatantā*³ katā ti *vyantikātā* Ettha ca anupassanāya kammattānavihārena kammattānikassa kāyapariharanaṅ, ātāpena⁴ sammappadhānaṅ, satī-sampajañña kammattānapariharanūpāyo, satiyā vā kāyānupassanā-vasena patiladdho samatho, sampajañña vipassanā, abhiyjhā-domanassavīnayaena bhāvanā-phalaṅ vuttan ti vedītabbaṅ

Kāyānupassanāniddeśo

Vedanānupassanāniddeśe pi hetthā vutta-sadisaṅ vuttanayen' eva vedītabbaṅ *Sukhaṅ vedanaṅ vedayamāno*⁵ ti ādisu pana *sukhaṅ vedanan* ti kāyikaṅ vā cetasikaṅ vā sukhaṅ vedanaṅ vedayamāno ahaṅ sukhaṅ vedanaṅ vedayamīti pajānātīti attho Tattha kāmaṅ uttānaseyyakā pi dārakā thaññaṅ pīvanādi-kāle sukhaṅ vedayamānā sukhaṅ vedanaṅ vedayamāti pajānanti, na pan' etaṅ evarūpaṅ jānanaṅ sandhāya vuttaṅ Evarūpaṅ hi jānanaṅ sattupaladdhiṅ nappajahati, satta-saññaṅ na ugghātetī, kammattānaṅ vā satīpatthānabhāvanā vā na hotī Imassa pana bhikkhuno jānanaṅ sattupaladdhiṅ pajahati, satta-saññaṅ ugghātetī, kammattānañ c' eva satīpatthānabhāvanā ēa hotī Idaṅ hi ko vedayati, kassa vedanā, kiṅkāranā vedanā ti evaṅ sampajānavedīyanaṅ⁶ sandhāya vuttaṅ

Tattha ko vedayati⁷ ? Na koci satto vā puggalo vā vedayati Kassa vedanā ti⁸ ? Na kassaci sattassa vā puggalassa vā vedanā. Kiṅkāranā vedanā ti⁹ ? Vatthu-ārammanā ca⁷ pan' esa vedanā Tasmā esa evaṅ pajānāti taṅ taṅ⁸ sukhādīnaṅ vatthūṅ ārammanaṅ katvā vedanā va vedayati Taṅ pana

¹ B byattitā

² SR om

³ SR vīantaṅ

⁴ H atāpena

⁵ P SR vedīya° *always*, *Vbh* 195

⁶ H °vedayamānaṅ

⁷ P va

⁸ SR tattha

vedanāpavattiṃ upādāya ahaṃ vedayāmiti vohāramat-
taṃ hotīti Evaṃ vatthuṃ ārammanaṃ katvā vedanā veda-
yatīti sallakkhento¹ esa sukhaṃ vedanaṃ vedayāmiti pajā-
nātīti veditabbo, Cittalapabbate aññataro thero viya
Thero kira aphāsukakāle balavavedanāya nitthunanto² apa-
rāparaṃ parivattati Tam eko daharo āha katarāṃ vo³
bhante thānaṃ rujaṭīti Āvuso, pāṭiyekkaṃ rujanatthānaṃ⁴
nāma natthi. vatthuṃ ārammanaṃ katvā vedanā va vedaya-
tīti Evaṃ jānanakālato patthāya adhivāsetuṃ vattati no
bhante ti Adhivāsemi āvuso ti Adhivāsanā bhante seyyo
ti Thero adhivāsesi Vāto yāva hadayā phālesi Mañcake
antāni rāsikatāni ahesuṃ Thero daharassa dassesi. Vattat'
āvuso ettakā adhivāsanā ti Daharo tunhī ahosi Thero
viriyasamataṃ⁵ yojetvā saha patisambhidāhi arahattaṃ
pāpunitvā samasīsi hutvā parinibbāyi

Yathā ca sukhaṃ, evaṃ *dukkhaṃ pe nrāmisāṃ*
adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vedayamāno nrāmisāṃ adukkha-
masukhaṃ vedanaṃ vedayāmiti pajānāti.

Iti Bhagavā rūpakammatthānaṃ kathetvā arūpakammat-
thānaṃ kathento vedanā-vasena kathesi Duvidhaṃ hi
kammattthānaṃ rūpakammatthānaṃ arūpakammatthānaṃ ca
Rūpapariggaho arūpapariggaho ti pi etad eva vuccati Tattha
Bhagavā rūpakammatthānaṃ kathento sankhepamanasikā-
ravasena vā vitthāramanasikāravasena vā catudhātu-vavat-
thānaṃ kathesi Tad ubhayam pi Visuddhimagge sabbā-
kārato dassitam eva Arūpakammatthānaṃ⁶ kathento ye-
bhuyyena vedanāvasena kathesi Tividho hi arūpakammat-
thāne abhiniveso phaṣṣavasena, vedanāvasena, cittavasenāti
Kathaṃ? Ekaccassa⁷ hi sankhuttana vā vitthārena vā
pariggahite rūpakammatthāne⁸ tasmiṃ ārammane cittaceta-
sikānaṃ pathamābhiniṇṇipāto taṃ ārammanaṃ phusanto uppa-
jamaṇo phasso pākato hoti Ekaccassa taṃ ārammanaṃ
anubhavanti uppaṃjamaṇā vedanā pākata hoti Ekaccassa
taṃ ārammanaṃ pariggahetvā vijānantaṃ uppaṃjamaṇaṃ
viññānaṃ pākataṃ hoti

¹ BH °khanto

⁴ BH rujaṭ°

⁶ P *adds* pana

² P SR nittha°

⁵ B H S R °samādhū, P °samathaṃ

⁷ R ekassa

³ BH kbo

⁸ SR om rūpa.

Tattha yassa phasso pākato hoti, so pi na kevalaṅ phasso va uppajjati, tena saddhiṅ tad ev' ārammanaṅ anubhavamānā vedanā pi uppajjati, sañjānamānā¹ saññā pi, cetayamānā cetanā pi, vijānamānaṅ¹ viññānam pi uppajjatīti phassapañcamake yeva parigghanhāti Yassa vedanā pākata hoti, so pi na kevalaṅ vedanā va uppajjati, tāya saddhiṅ tad ev' ārammanaṅ phusamāno phasso pi uppajjati, sañjānamānā¹ saññā pi, cetayamānā cetanā pi, vijānamānaṅ¹ viññānam pi uppajjatīti phassapañcamake yeva parigghanhāti Yassa viññānaṅ pākataṅ hoti, so pi na kevalaṅ viññānam eva uppajjati, tena saddhiṅ tad ev' ārammanaṅ phusamāno phasso pi uppajjati, anubhavamānā vedanā pi, sañjānamānā¹ saññā pi, cetayamānā cetanā pi uppajjatīti phassapañcamake yeva parigghanhāti

So ime phassapañcamakā dhammā kiṅ-nissitā ti upadhārento vatthu-nissitā² ti pajānāti Vatthu nāma karaṅjakāyo Yaṅ³ sandhāya vuttaṅ *Idaṅ ca pana me⁴ viññānaṅ ettha sataṅ,*⁵ *ettha patibaddhan** ti So atthato bhūtāni ceva upādārūpāni ca Evam ettha vatthu rūpaṅ, phassapañcamakā nāman ti nāma-rūpam eva passati Rūpaṅ c' ettha rūpakkhandho, nāmaṅ cattāro arūpino khandhā ti pañcakkhandhamattaṅ hoti Nāmarūpavinimuttā⁶ hi pañcakkhandhā pañcakkhandhavinimuttaṅ⁶ vā nāmarūpaṅ natthi So ime pañcakkhandhā kiṅ-hetukā ti upaparikkhanto avijjādi-hetukā ti passati Tato paccayo c' eva paccayuppannaṅ ca idaṅ, añño satto vā puggalo vā natthi, suddhasankhārapuñjamattam evāti sappaccayanāmarūpavasena tilakkhanaṅ āropetvā vipassanāpatipātiyā amiccaṅ, dukkhaṅ, anattā ti sāmmasanto vicarati So ajja, ajjā ti pativedhaṅ ākankhamāno tathārūpe divase utusappāyaṅ puggalasappāyaṅ bhojanasappāyaṅ dhammasavanasappāyaṅ vā labhivā ekapallankena nisinno va vipassanaṅ matthakaṅ pāpetyā arahatte patitthāti⁷ Evaṅ imesaṅ tinnam piṅanānaṅ yāva arahattā kammattānaṅ kathitaṅ hoti.

Idha pana Bhagavā arūpakammattānaṅ kathento vedanā-

* D 1, 76, M 11, 17

¹ B H °jānana°

² B vatthuy°

³ P Taṅ

⁴ S R om

⁵ S R nissitaṅ

⁶ P S R °nimmut°

⁷ B H °thasi

vasena kathesi Phassavasena vā¹ hi viññānavasena vā² kathiyamānaṃ na pākataṃ hoti, andhakāraṃ viya khāyati Vedanā-vasena pana pākataṃ hoti Kasmā[?] Vedanānaṃ uppattipākatatāya Sukhadukkhavedanānaṃ hi uppatti pākataṃ Yadā sukhaṃ uppajjati, sakalasarīraṃ khobhentaṃ maddantaṃ pharamānaṃ abhisandayamānaṃ,³ satadhotasappiṇṇā khādāpayantaṃ viya, satapākatelaṃ makkhāpayamānaṃ⁴ viya, udakaghatasahassena parilāhaṃ nibbāpayamānaṃ⁴ viya, aho sukhaṃ, aho sukhaṃ ti vācaṃ nicchārayamānam eva uppajjati Yadā dukkhaṃ uppajjati, sakalasarīraṃ khobhentaṃ maddantaṃ pharamānaṃ abhisandayamānaṃ, tattaphālaṃ⁵ pavesentaṃ⁶ viya, vilīnatambalohena āsiṅcantaṃ viya, sukhatinavanappatimhi⁷ araṇṇe dāru-ukkākalāpaṃ pakkhipamānaṃ viya aho dukkhaṃ, aho dukkhaṃ ti vippalāpayamānam eva uppajjati Iti sukhadukkhavedanānaṃ uppatti pākataṃ hoti

Adukkhamasukhā pana duddīpanā andhakārā avibhūtā Sā sukhadukkhānaṃ apagame sātāsātapatikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkkhamasukhā vedanā ti nayato ganhattassa pākataṃ hoti Yathā kiṃ[?] Antarā pitthipāsānaṃ āruhitvā⁸ palāyantassa miḡassa anupathaṃ gacchanto miḡaluddako pitthipāsānassa orabhāge⁹ aparabhāge¹⁰ pi padaṃ dīsvā majjhe apassanto pi ito ārūlho, ito orūlho, majjhe pitthipāsāne iminā padesena gato bhavissatīti nayato jānāti Evaṃ ārūlhatthāne padaṃ viya hi sukhāya vedanāya uppatti pākataṃ hoti Orūlhatthāne padaṃ viya dukkhāya vedanāya uppatti pākataṃ hoti Ito ārūlho, ito orūlho,¹¹ majjhe eva¹² gato ti nayato gahaṃ viya sukhadukkhānaṃ apagame sātāsātapatikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkkhamasukhā vedanā ti nayato ganhattassa pākataṃ hoti

Evaṃ Bhagavā pathamaṃ rūpakammatthānaṃ kathetvā pacchā arūpakammatthānaṃ kathaṃ vedanā-vasena vivattetvā¹³ dassesi Na kevalaṃ ca idh' eva evaṃ dassesi, Dīghankāyami Mahānidāne, Sakkapaṇṇe Mahāsattipatthā-

¹ P S R om ² P adds ca ³ R °damānaṃ ⁴ P °piya°
⁵ P R S tattakapālaṃ ⁶ B H °santaṃ ⁷ P S °vanaspatimhi
⁸ S R āruhitvā ⁹ P R add pi ¹⁰ P para°, S R pāra°
¹¹ H āruya ¹² P S R evaṃ ¹³ °vattetvā (?)

ne,* Majjhimanikāyamhi Satīpatthāne ca, Cūlatanhāsankhaye, Mahātanhāsankhaye, Cūlavedalle, Mahāvedalle, Ratthapālasutte, Māgandhiyasutte, Dhātuvibhange, Āneñjasappāye,† Saṅyuttanikāyamhi Cūlanidānasutte, Rukkhopame, Parivīmaṅṣanasutte, sakale Vedanā-Saṅyutte ti‡ evaṅ anekesu suttesu pathamaṅ rūpakammatthānaṅ kathetvā pacchā arūpakammatthānaṅ vedanā-vasena vīnivattetvā¹ dassesı Yathā ca tesu tesu, evaṅ imasmim pi Satīpatthānavibhange pathamaṅ rūpakammatthānaṅ kathetvā pacchā arūpakammatthānaṅ vedanāvasena vīnivattetvā dassesı

Tattha sukhaṅ vedanaṅ ti ādisu ayaṅ aparo² pi pajānana-pariyāyo sukhaṅ vedanaṅ vedayāmīti pajānāti ti sukhave-danākkhane dukkhāya vedanāya abhāvato sukhaṅ vedanaṅ vedayamāno sukhaṅ vedanaṅ vedayāmīti pajānāti Tena yā pubbe bhūtapubbā dukkhā³ vedanā, tassā idāmi abhāvato imassā ca sukhāya ito pathamaṅ abhāvato vedanā nāma aniccā adhuvā viparināmadhammā ti itiha tattha sampajāno hoti Vuttam pi c' etaṅ Bhagavatā Yasmīṅ Aggweṣṣana samaye sukhaṅ vedanaṅ vedeti,⁴ neva tasmīṅ samaye dukkhaṅ vedanaṅ vedeti, na adukkhamasukhaṅ vedanaṅ vedeti, sukhaṅ yeva tasmīṅ samaye vedanaṅ vedeti⁴ Yasmīṅ⁵ Aggweṣṣana samaye dukkhaṅ pe adukkhamasukhaṅ vedanaṅ vedeti, neva tasmīṅ samaye sukhaṅ vedanaṅ vedeti, na dukkhaṅ vedanaṅ vedeti, adukkhamasukhaṅ yeva tasmīṅ samaye vedanaṅ vedeti Sukhā pi kho⁶ Aggweṣṣana vedanā aniccā sankhatā patīccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā Dukkhaṅ pi kho pe adukkhamasukhā pi kho Aggweṣṣana vedanā aniccā sankhatā pe nirodhadhammā ti evaṅ passaṅ Aggweṣṣana sutavā ariyasāvako sukhāya⁷ vedanāya nibbindati, dukkhāya pi vedanāya nibbindati, adukkhamasukhāya pi vedanāya nibbindati, nibbindaṅ virajjati, virāgā vimuccati, vimuttasmiṅ vimutti⁸ arāhīti⁸ nānaṅ hoti, khīnā jāti, vusītaṅ brahmacariyaṅ, kataṅ karanīyaṅ, nāparaṅ itthattāyā ti pajānāti ti §

* D ii, 55, 263, 290

† M i, 55, 251, 256, 299, 212, ii, 54, i, 501, iii, 257, ° ii, 228

‡ S ° ii, 92, ° v, 191, ii, 80, iv, 204 f § M i, 500

¹ vattetvā (°) ² B P paro ³ S R dukkha ⁴ S R vediyati

⁵ B H Parasmīṅ ⁶ S R om ⁷ P S H add pi ⁸ P vimuttam itı

Sāmisay vā sukhan ti¹ ādisu sāmisā sukhā nāma pañca-kāmagunāmisa-nissitā cha gehasitasomanassavedanā Nirāmisā sukhā nāma cha nekkhammanissita²-somanassavedanā Sāmisā dukkhā nāma cha gehasitadomanassavedanā Nirāmisā dukkhā nāma cha nekkhammanissita²-domanassavedanā³ Sāmisā adukkhamasukhā nāma gehasita-upekkhāvedanā Nirāmisā adukkhamasukhā nāma cha nekkhammanissita⁴-upekkhāvedanā Tāsaṅ vibhāgo Uparipannāse pāhiyaṅ āgato yeva

So taṅ mmittan ti so taṅ vedanānimmittaṅ *Bahiddhā vedanāsū* ti parapuggalassa vedanāsu *Sukhaṅ vedanaṅ vedayamānaṅ* ti parapuggalaṅ sukhavedanaṅ vedayamānaṅ *Aṅghatabahiddhā* ti kālena attano kālena parassa vedanāsu cittaṅ upasaṅharati Imasmīṅ vāre yasmā neva attā na paro niyamito, tasmā vedanāpariggahamattam eva dassetuṅ *Idha bhikkhu sukhaṅ vedanaṅ sukhā vedanā* ti ādi vuttaṅ Sesam ettha uttānam⁵ eva Imasmīṅ pana pabbe suddhavi-passanā va kathitā ti

Vedanānupassanāniddeso

Cittānupassanāniddese pi hetthā vutta-sadisaṅ vuttanayen' eva veditabbaṅ *Sarāgaṅ vā cittaṅ* ti⁶ ādisu pana *sarāgan* ti atthavidhaṅ lobhasahagataṅ

Vītarāgan ti lokiyakusalāvyākataṅ Idaṅ pana yasmā sammasanaṅ, na dhammasamodhānaṅ,⁷ tasmā idha ekapade pi lokuttaraṅ na labbhati Yasmā pahānekattavasena rāgādihi saha vattanti, pahiyanti tasmā dvisu padesu nippariyāyena na labbhanti⁸ na gahitāni Sesāni cattāni akusala-cittāni neva purimapaḍaṅ, na pacchimapaḍaṅ bhajanti

Sādosan ti duvidhaṅ domanassasahagataṅ

Vītadosan ti lokiyakusalāvyākataṅ Sesāni dasa akusala-cittāni neva purimapaḍaṅ, na pacchimapaḍaṅ bhajanti

Samohan ti vicikicchā-sahagatañ c' eva uddhaccasāhagatañ cāti duvidhaṅ Yasmā pana moho sabbākusalesu uppajjati,

¹ *Vbh* 196

² S R °masita

³ S R om domanassa

⁴ S R °masitā

⁵ P vut°

⁶ *Vbh* 197

⁷ S R sammasanadhamme samodhānaṅ

tasmā sesāmi pi idha vattanti eva Imasmīṃ yeva hi duke
dvādasākusalacittāni pariyaḍimnānīti

Vītamohan ti lokiyakusalāvyākataṃ

Sankhittan ti thīnamiddhānupatitaṃ, etaṃ hi sankutita-
cittaṃ nāma

Vikkhittan ti uddhaccasahagataṃ, etaṃ hi pasatacittaṃ¹
nāma

Mahaggatan ti rūpāvacaraṃ arūpāvacaraṃ ca

Amahaggatan ti kāmāvacaraṃ

Sa-uttaran ti kāmāvacaraṃ

Anuttaran ti rūpāvacaraṃ ca arūpāvacaraṃ ca Tatrāpi
sa-uttaraṃ rūpāvacaraṃ, anuttaraṃ arūpāvacaram² eva

Samāhītan ti yassa appanāsamādhī upacārasamādhī vā
atthi

Asamāhītan ti ubhayasamādhī-rahitaṃ³

Vimuttan ti tadangavikkhambhanavimuttīhi vimuttaṃ⁴

Avimuttan ti ubhayavimuttirahitaṃ Samuccheda-patip-
passaddhī-nissaranavimuttīnaṃ pana idha okāso va natthi

Sarāgam assa cittaṃ ti sarāgaṃ assa cittaṃ Sesāṃ hetthā
vuttanayattā uttānattham⁵ eva Imasmīṃ pi pabbe suddha-
vipassanā va kathitā ti.

Cittānupassanāniddeso

Ettāvatā yasmā kāyānupassanāya rūpakkhandhaparig-
gaho va kathito, vedānānupassanāya vedānākkhandhapa-
riggaho va, cittānupassanāya viññānākkhandhapariggaho va,
tasmā idāni sampayuttadhammasīse, saññā-sankhāra-
khandhapariggaham pi kathetuṃ dhammānupassanaṃ das-
sento *kathaṃ ca bhikkhū* ti ādīm āha Tattha *santaṃ* ti⁶ abhin-
hasamudācāravasema saṃvijjamānaṃ

Asantaṃ ti asamudācāravasena vā pahīnattā vā avijja-
mānaṃ

Yathā cā ti yena kāraṇena kāmaccchandassa uppādo hoti

Tañ ca pajānātī ti taṃ ca kāraṇaṃ pajānāti Imiṇā nayena
sabbapadesu attho vedītabbo Tattha subhanumitte ayoniso

¹ P SR visata°

² B. anupā°

³ P °vīrahitaṃ

⁴ B P vimuttaṃ

⁵ P vut°

⁶ Vbh 199

manasikārena kāmacchandassa uppādo hoti Subhanimittaṅ nāma subham pi subhanimittaṅ, subhārammanañ pi subhanimittaṅ Ayoniso manasikāro nāma anupāyamanasikāro uppathamanasikāro, anicce niccan ti vā dukkhe sukhan ti vā anattani attā ti vā asubhe subhan ti vā manasikāro Taṅ tattha bahulaṅ pavattayato kāmacchando uppajjati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave subhanmittaṅ, tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā kāmacchandassa uppādāya, uppannassa vā kāmacchandassa bhvyyobhāvāya, vepullāyā ti **

Asubhanimitte pana yoniso manasikāren' assa pahānaṅ hoti Asubhanimittaṅ nāma asubham pi asubhanimittaṅ, asubhārammanam pi asubhanimittaṅ Yoniso manasikāro nāma upāyamanasikāro pathamanasikāro, anicce aniccan ti vā dukkhe dukkhan ti vā anattani anattā ti vā asubhe asubhan ti vā manasikāro Taṅ tattha bahulaṅ¹ pavattayato kāmacchando pahiyati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave asubhanmittaṅ Tattha yoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā kāmacchandassa anuppādāya,² uppannassa vā kāmacchandassa pahānāya, na bhvyyobhāvāya, na vepullāyā ti †*

Api ca cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saṅvattanti asubhanimittassa uggaho, asubhabhāvanānuyogo, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, kalyānamittatā, sappāyakathā ti Dasavidhaṅ hi asubhanimittaṅ ugghan-tassāpi kāmacchando pahiyati, bhāventassāpi, indriyesu pihitadvārassāpi, caṭṭunnaṅ pañcannaṅ ālopānaṅ okāse satī udakaṅ pivitvā, yāpanasilatāya bhojane mattaññuno pi Tena vuttaṅ

Cattāro pañca ālope, abhuttvā udakaṅ pive,
ālaṅ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno ti ‡

Asubhakammika-Tissattherasadise asubhabhāvanārate kalyānamitte sevantassāpi³ kāmacchando pahiyati, thānani-sajjādīsu dasa asubhanissitasappāyakathāya pi pahiyati

* S v, 105

† Ibid

‡ Thag ver 983

¹ S R om² B anupā°³ B sentassapi

Tena vuttaṃ cha dhammā kāmaccchandassa pahānāya saṃvattantī ti Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa kāmaccchandassa arahattamaggena āyatū anuppādo hotīti pajānāti

Patighanimitte ayoniso manasikārena pana vyāpādassa uppādo hoti Tattha patigham pi patighanimittaṃ nāma,¹ patighārammanam pi patighanimittaṃ Ayoniso manasikāro sabbattha ekalakkhano va Taṃ tasmīṃ nimitte bahulaṃ pavattayato vyāpāpo uppajjati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave patighanimittaṃ Tattha ayoniso manasikārabahulikāro, ayam āhāro anuppannassa vā vyāpādassa uppādāya, uppannassa vā vyāpādassa bhīyyobhāvāya vepullāyā* ti * Mettāya pana cetovimuttīyā yoniso manasikāren' assa pahānaṃ hoti Tattha mettā ti vutte appanā pi upacāro pi vattati Cetovimuttīti appanā va Yoniso manasikāro vuttalakkhano va Taṃ tattha bahulaṃ pavattayato vyāpādo pahiyati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave mettā cetovimutti Tattha yoniso manasikārabahulikāro, ayam āhāro anuppannassa vā vyāpādassa anuppādāya, uppannassa vā vyāpādassa pahānāya, na bhīyyobhāvāya, na vepullāyā* ti *

Api ca cha dhammā vyāpādassa pahānāya saṃvattanti mettānimittassa uggaho, mettābhāvanānuyogo, kammassakatā-paccavekkhanā, patisankhānabahulatā² kalyānamittatā, sappāyakathā ti Odissakānodissaka-disāpharanānaṃ hi aññataravasena mettaṃ ugganhantassāpi vyāpādo pahiyati, odhiso anodhiso disāpharanavasena³ mettaṃ bhāventassāpi Tvaṃ etassa kuddho kiṃ karissasi? Kim assa silādini vināsetuṃ sakkhissasi? Nanu tvaṃ attanō kammena āgantvā attano kammen' eva gamissasi? Parassa kujjhanaṃ nāma⁴ vitaccikangāra⁵-tatta-ayosalāka-gūthādini gahetvā parassa paharitukāmatā-sadisaṃ hoti Eso pi tava kuddho kiṃ karissati? Kin te silādini vināsetuṃ sakkhissati? Esa attano kammen' āgantvā attano kammen' eva gamissati Appaticchitaṃ⁶ pahenakaṃ viya, pativātakhitta-rajomutthi

* S v, 103

¹ P om

² B H °bahulikātā

³ H ḍisāya°

⁴ S R pana

⁵ B vitaccita°

⁶ P S R Apa°, H Asampaticchita

vyā ca etass' ev' esa kodho matthake patissatīti evaṇ attano ca parassa ca kammassakataṇ paccavekkhato pi, ubhaya-kammassakataṇ paccavekkhitvā patisankhāne thitassāpi, Assaguttattherasadise mettābhāvanā-rate kalyānamitte sevantassāpi vyāpādo pahīyati, thānaniṣajjādisu mettāniṣṭita-sappāyakathāya pi pahīyati Tena vuttaṇ cha dhammā vyāpādassa pahānāya saṇvattanti ti Imehi pana chahi dhammehi pahinassa vyāpādassa anāgāmmaggena āyatīṇ anuppādo hotīti pajānāti

Aratī ti¹ ādisu ayoniso manasikārena thīnamiddhassa uppādo hoti

Aratī nāma ukkanthitā²

Tandī nāma kāyālasiyatā

*Vijambhitā*³ nāma kāyavināmanā

Bhattasammado nāma bhattamucchā bhattaparilāho

Cetaso līnattaṇ nāma cittassa līnākāro

Imesu aratī-ādisu ayoniso manasikāraṇ bahulaṇ pavattayato thīnamiddhaṇ uppajjati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave aratī tandī vijambhitā bhattasammado cetaso līnattaṇ Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannaṇ vā thīnamiddhassa uppādāya, uppannaṇ vā thīnamiddhassa bhīyyobhāvāya vepullāyā* ti *

Ārambhadhātu-ādisu pana yoniso-manasikāren' assa⁴ pahānaṇ hoti *Ārambhadhātu*⁵ nāma pathamārambhavīryaṇ⁵ *Nikkamadhātu* nāma kosajjato nikkhantattā tato balavataṇ Parakkamadhātu nāma paraṇ paraṇ thānaṇ akkamanato tato pi balavataṇ Imasmiṇ tippabhede vīriye yoniso-manasikāraṇ bahulaṇ pavattayato thīnamiddhaṇ pahīyati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave ārambhadhātu*,⁵ *nikkamadhātu, parakkamadhātu Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannaṇ vā*⁶ *thīnamiddhassa anuppādāya, uppannaṇ vā*⁶ *thīnamiddhassa na bhīyyobhāvāya, na vepullāyā* ti *

Api ca cha dhammā thīnamiddhassa pahānāya saṇvattanti

* S v, 105

¹ P S R Aratī

² B H S R °thitā

³ P S R °bhukā

⁴ S °sikāraṇsa.

⁵ H S. °rabbha°

⁶ S om

atibhojane nimittagāho, iriyāpathasamparivattanatā, āloka-
saññāmanasikāro, abbhokāsavāso, kalyānamittatā, sappāya-
kathā ti Āharahatthaka¹ - bhuttavamitaka - tattavattaka-
alaṅsātaka-kākamāsakabhojanaṅ bhuñjtvā rattitthānadivā-
thāne² nisinnassa hi samanadhammaṅ karoto thīnamiddhaṅ
mahāhatthi viya ottharantaṅ āgacchati Catupañca-ālopa-
okāsaṅ pana thapetvā pāniyaṅ pivtvā yāpanasīlassa bhik-
khuno taṅ na hotīti atibhojane nimittaṅ gāhantassāpi thīna-
middhaṅ pahīyati Yasmīṅ iriyāpathe thīnamiddhaṅ okkam-
ati, tato aññaṅ parivattentassāpi³ rattiṅ candāloka-dipāloka-
ukkāloke, divā suriyālokaṅ manasikarontassāpi, abbhokāse
vasantassāpi, Mahākassapattherasadise pahīnathīnamiddhe
kalyānamitte sevantassa pi thīnamiddhaṅ pahīyati Thāna-
nisajjādīsu dhutangamissitasappāyakathāya pi pahīyati Tena
vuttaṅ Cha dhammā thīnamiddhassa pahānāya saṅvattantī
ti Imehi pana chaḥi dhammehi pahīnassa thīnamiddhassa
arahattamaggena āyatiṅ anuppādo hotīti pajānāti

Cetaso avūpasame ayoniso-manasikārena uddhaccakuk-
kuccassa uppādo hoti Avūpasamo nāma avūpasantākāro
Uddhaccakukkuccam eva taṅ atthato Tattha ayoniso-
manasikāraṅ bahulaṅ pavattayato uddhaccakukkuccaṅ up-
pajjati Ten' āha Bhagavā⁴ *Atthi bhikkhave cetaso avūpasamo
Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppan-
nassa vā uddhaccakukkuccassa uppādāya, uppannassa vā
uddhaccakukkuccassa bhīyyobhāvāya vepullāyā ti* * Samādhi-
sankhāte pana cetaso vūpasame yoniso manasikārena pan'
assa⁵ pahānaṅ hoti Ten' āha Bhagavā⁴ *Atthi bhikkhave cetaso
vūpasamo Tattha yoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro
anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa anuppādāya, uppan-
nassa vā uddhaccakukkuccassa na bhīyyobhāvāya, na vepul-
lāyā ti* †

Api ca cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saṅ-
vattanti Bahussutatā, paripucchakatā, Vinaye pakataññūtā,

* S v, 103

† Ibid 106.

¹ BH Āhāra°

² SR °vāthāne

³ B °vattan°.

⁴ S om

⁵ S om pan'.

vuddhasevitatā,¹ kalyānamittatā, sappāyakathā tī Bāhusaccena² pi hi ekaṇ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā Nikāye pāhivasena ca atthavasena ca ugghanantassāpi uddhacacakkuccaṇ pahiyatī, kappiyākappiyaparipucchā-bahulasāpi, Vinayapaññattiyaṇ cinnavasībhāvatāya pakataññuno pi, vuddhe¹ mahallakaththere upasankamantassāpi, Upālittherasadise Vinayadhare kalyānamitte sevantassa pi uddhacacakkuccaṇ pahiyatī Thānaniṣṣajjādisu kappiyākappiyaniṣṣitasappāyakathāya pi pahiyatī Tena vuttaṇ Cha dhammā uddhacacakkucassa pahānāya saṅvattantī tī Imehi pana chahi dhammehi pahīne uddhacacakkucce uddhacassa arahattamaggena, kukkucassa anāgāmmaggena āyatīṇ anuppādo hotīti pajānāti

Vicikicchāthānīyesu dhammesu ayoniso manasikārena vicikicchāya uppādo hotī Vicikicchāthānīyā dhammā nāma punappunaṇ vicikicchāya kāranattā vicikicchā yeva³ Tattha ayoniso manasikāraṇ bahulaṇ pavattayato vicikicchā uppajjati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave vicikicchāthānīyā dhammā Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannāya vā vicikicchāya uppādāya, uppannāya vā vicikicchāya bhīyyobhāvāya vepullāyā* tī * Kusalādidhammesu yoniso manasikārena pan' assā⁴ pahānaṇ hotī Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave kusalākusalā dhammā, sāvaṇṇānavajjā dhammā, sevtabbāsevitābbā dhammā, hīnapanītā dhammā, kanhasukkasappatibhāgā dhammā Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannāya vā vicikicchāya anuppādāya, uppannāya vā vicikicchāya na bhīyyobhāvāya, na vepullāyā* tī †

Api ca cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṅvattantī. bahussutā, paripucchakatā, vināye pakataññūtā, adhimokkhabahulatā, kalyānamittatā, sappāyakathā tī Bāhusaccena² pi hi ekaṇ vā pe pañca vā nikāye pāhivasena ca atthavasena ca ugghanantassāpi vicikicchā pahiyatī, tīni ratanāni ārabha paripucchā-bahulassāpi, vināye cinnavasībhāvassāpi, tīsu ratanesu okappaniyasaddhāsankhātā-

* S v, 103

† Ibid 106

¹ B H vuddh°² B H Bāhussac°.³ S. va⁴ H °ssa

adhimokkhabahulassāpī, saddhādhimutte Vakkalīthēra-sadise kalyānamitte sevantassāpī vicikicchā pahītaṃ, thānānisajjādīsu tinnāṇaṃ ratanānaṃ gunānissita-sappāyakathāya pī pahīyati Tēna vuttaṃ Cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṅvattantī ti Imehi pana chahi dhammehi pahīnāya vicikicchāya sotāpattimaggena āyatīṃ anuppādo hotīti pajānāti

Nīvaranapabbāṇaṃ

Bojjhangapabbe *santan* ti¹ patilābhavasena vijjāmaṇāṇaṃ
Asantan ti appatilābhavasena avijjāmaṇāṇaṃ

Yathā ca anuppannassa ti ādisu pana sātisambojjhangassa tāva *Atthi bhikkhave sātisambojjhangatthānīyā dhammā Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā sātisambojjhangassa uppādāya, uppannassa vā sātisambojjhangassa bhīyyobhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṅvattatī* ti* evaṃ uppādo hotī Tattha satī yeva sātisambojjhangatthānīyā dhammā, yoniso manasikāro vutta-lakkhano yeva Taṃ tattha bahulaṃ pavattayato² sātisambojjhango uppajjati

Api ca cattāro dhammā sātisambojjhangassa uppādāya saṅvattantī sātisampajāññaṃ, mutthassatī-puggalapanīvajjanatā, upatthitassatī-puggalasevanatā, tad adhimuttatā ti Abhikkantādisu hi sattasu thānesu sātisampajāññēna bhattānikkhattakākasadise mutthassatī-puggale parivajjaneṇa, Tīssadattatthēra-Abhayatthēra-sadise upatthitassatī-puggale sevanēna, thānānisajjādīsu sātisamutthāpanatthāṇaṃ ninnaponapabbhāracittatāya ca sātisambojjhango uppajjati Evaṃ catūhi kāraṇehi uppannassa pan' assa arahattāmaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti

Dhammavīcayasambojjhangassa pana *Atthi bhikkhave kusālākusalā dhammā . pe kanha-sukkasappatibhāgā dhammā Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā dhammavīcayasambojjhangassa uppādāya, uppannassa vā dhammavīcayasambojjhangassa bhīyyobhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṅvattatī* ti† evaṃ uppādo hotī.

* S v, 103 f

† *Ibid.* 104

¹ *Vbh* 199 f

² S *adds ca.*

Apī ca satta dhammā dhammavicayasambojjhangassa uppādāya saṅvattanti paṇipucchakatā, vatthu-visadakriyā, indriyasamattapatipādanā, duppaññapuggalaparivajjanaṅ,¹ paññavantapuggalasevanā,¹ gambhiraññānacariyapaccavekkhanā, tad-adhimuttatā ti

Tattha paṇipucchakatā ti khandha-dhātu-āyatana-indriya²-bala - bojjhanga - magganga - jhāna - samatha - vipassanānaṅ³ atthasamānissita⁴-paṇipucchābahulatā

Vatthuvisadakriyā ti ajjhattikabāhiraṅ vattthūnaṅ visadabhāvakaranaṅ Yadā hi 'ssa kesa-nakha-lomāni⁵ dighāni honti, sarīraṅ vā ussannadosaṅ ceva sedamalamakkhitaṅ ca, tadā ajjhattikaṅ vatthu avisadaṅ hoti aparissuddhaṅ Yadā pana cīvaraṅ jūnaṅ kilitthaṅ duggandhaṅ hoti, senāsanaṅ vā uklāpaṅ, tadā bāhiraṅ vatthu avisadaṅ hoti, aparissuddhaṅ, tasmā kesādicchedanena uddhaṅ-virecana-adhovirecanādīhi sarīraṅ⁶ sallahukabhāvakaranaena ucchādana-nahāpanena ca ajjhattikavatthu visadaṅ kātabbaṅ Sūcikkamma-dhovana-rajana-paribhandakaraṇādīhi bāhiraṅ vatthu visadaṅ⁷ kātabbaṅ Etasmiṅ hi ajjhattikabāhiraṅ vattthumhi⁸ avisade uppannesu cittacetāsikesu ñānam pi avisadaṅ hoti aparissuddhaṅ, aparissuddhāni dipakapallika-vatti-telāni nissāya uppannādīpasikhāya obhāso viya Visade pana ajjhattikabāhiraṅ vattthumhi⁹ uppannesu cittacetāsikesu ñānam pi visadaṅ hoti, parisuddhāni dipakapallika-vatti-telāni nissāya uppannādīpasikhāya obhāso viya Tena vuttaṅ vatthu visadakriyā dhammavicayasambojjhangassa uppādāya saṅvattati ti

Indriyasamattapatipādanā nāma saddhādīnaṅ indriyānaṅ samabhāvakaranaṅ Sace hi 'ssa saddhindriyaṅ balavaṅ hoti, itarāni mandāni, tato viriyindriyaṅ paggahakiccaṅ, satindriyaṅ upatthānakiccaṅ, samādhindriyaṅ avikkhepakiccaṅ, paññindriyaṅ dassanakiccaṅ kātuṅ na sakkoti, tasmā taṅ dhammasabhāvapaccavekkhanaena vā, yathā vā¹⁰ manasīkaroto balavaṅ¹¹ jātaṅ, tathā amanasīkārena hā¹²etabbaṅ Vakkalītheravatthu¹² c' ettha nidassanaṅ Sace pana viriyin-

¹ S °natā ² H °driyā ³ S °sanā ⁴ S °sitā ⁵ H °lomādīm

⁶ S sarīra ⁷ H sadaṅ ⁸ S °bāhira ca vattthumhi

⁹ S °bāhira° ¹⁰ S om ¹¹ S balava

¹² Pss of the Brethren, p 197 f

driyaṃ balavaṃ hoti, atha neva saddhindriyaṃ adhimokkha-
kiccaṃ kātuṃ sakkoti, na itarāṇi itarakiccabhedāṃ, tasmā
taṃ passaddhādibhāvanāya¹ hāpetabbaṃ Tatrāpi Sonat-
theravatthu dassetabbaṃ² Evaṃ sesesu pi Ekassa bala-
vabhāve satī itaresaṃ attano kicesu asamatthatā veditabbā
Visesato paṇ' ettha saddhā-paññānaṃ samādhi-viriyaṇaṃ ca
samataṃ pasaṅsanti Balavasaddho hi mandapañño mud-
dhappasanno³ hoti, avatthusmiṃ pasīdati Balavapañño
mandasaddho kerāṭikapakkhaṃ bhajati, bhesajjasamutthito
vīya rogo atekiccho hoti Cittuppādamatten' eva kusalaṃ
hoti ti atidhāvītvā dānādīni puññāni akaronto nīraye uppaj-
jati Ubhinnāṃ pana samatāya vatthusmiṃ yeva pasīdati.
Balavasamādhi⁴ pana mandaviriyaṃ samādhissa kosajjapak-
khattā kosajjaṃ adhibhavati Balavaviriyaṃ mandasamā-
dhi⁴ viriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ adhibhavati
Samādhi pana viriyena saṃyojito⁵ kosajje patitūṃ na labbhati.
Viriyaṃ samādhinā saṃyojitaṃ⁵ uddhacce patitūṃ na labbhati
Tasmā tad⁶ ubhayam pi samaṃ kātābbaṃ Ubhayasamatāya
hi appanā hoti Apī ca samādhikammikassa⁷ balavatī pi
saddhā vattati⁸, evaṃ so saddahanto okappento appanaṃ
pāpunissati Samādhi-paññāsu pana samādhikammikassa
ekaggatā⁹ balavatī vattati¹⁰, evaṃ hi so appanaṃ pāpunāti
Vipassanākammiṃkassa paññā balavatī vattati¹⁰, evaṃ hi so
lakkhanapativedhaṃ pāpunāti Ubhinnāṃ pana samatāya¹¹
appanā hoti yeva Satī pana sabbattha balavatī vattati¹⁰
Satī hi cittaṃ uddhaccapakkhikānaṃ saddhāviriya-paññānaṃ
vasena uddhaccapātato, kosajjapakkhikena ca samādhinā
kosajjapātato rakkhati Tasmā sā¹² lonadhūpanaṃ vīya sab-
bavyañjanesu sabbakammika-amacco vīya ca sabbarājāki-
cesu sabbattha icchitabbā Ten' āha *Satī ca pana sabbatthikā
vuttā Bhagavatā* * Kiṃ kārānā² Cittaṃ hi satipatisaranaṃ.

* Cf S v, 115

¹ B °dhāvībhāva°

² There were three Pss of the Brethren 143, 202 (Dhp Comy iv, 101 f), 275

³ B mudhap°

⁴ B H °dhiṃ

⁵ S R sampayojo°

⁶ S R pana

⁷ S R add hi

⁸ H vattati.

⁹ S R add va

¹⁰ S om

¹¹ S adds pi

¹² H sa

Ārakkhapaccupatthānā ca satī Na vinā satiyā cittassa pag-
gahaniggaho hotī ti

Duppaññapuggalaparivajjanaṅ¹ nāma khandhādibhede ano-
gālhapaññānaṅ dummedhapuggalānaṅ² ārakā parivajjanaṅ

Paññavantapuggalasevanā nāma samapaññāsa-lakkhana-
pariggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgatapuggalase-
vanā

Gambhīraññānacariyapaccavekkhanā nāma gambhīresu
khandādīsu pavattāya gambhīrapaññāya pabhedapaccavek-
khanā

Tad-adhimuttatā nāma thānānisaṅgādīsu dhammavicaya-
sambojjhangasamutthāpanatthaṅ ninnaponapabbhāracittatā
Evaṅ uppanassa pan' assa² arahattamaggena bhāvanā pāri-
pūri hotīti pajānāti

Viriyasambojjhangassa *Atthi bhikkhave ārambhadhātu*,³ *nik-
kamadhātu, parakkamadhātu Tatha yoniso-manasikāraba-
hulikāro, ayam āhāro anuppanassa vā viriyasambojjhangassa
uppādāya, uppanassa vā viriyasambojjhangassa bhūyobhā-
vāya, vepullāya bhāvanāya pārvipūrvyā saṅvattatī* ti* evaṅ
uppādo hotī Apī ca ekādasa dhammā viriyasambojjhangassa
uppādāya saṅvattanti apāyabhayapaccavekkhanatā,⁴ āni-
saṅsādhassāvītā, gamanaividhipaccavekkhanatā,⁵ pindapātāpa-
cāyanatā,⁶ dāyajjamahattapaccavekkhanatā, Satthu-mahat-
tapaccavekkhanatā, jāti-mahattapaccavekkhanatā, sabrah-
macārī-mahattapaccavekkhanatā, kusītapuggalaparivajjanatā,
āraddhaviriyapuggalasevanatā, tadadhimuttatā ti

Tattha nīrayesu pañcavidhabandhanakammakāranato⁷ pat-
thāya mahādukkhaṅ anubhavanakāle pī, tiracchānayoṇiyaṅ
jālakkhipakuminādīhi⁸ gahitakāle pī, pājanakantakādippa-
hārābhūvitunnassa⁹ pana sakatavahanādī-kāle pī, pettivīsaya
anekāni pī vassasahassāni ekaṅ Buddhantaram pī khuppi-
pāsāhi āturibhūtakāle¹⁰ pī, Kālakañjuka-asuresu satthihattā-

* S v, 104

¹ S °janā

² S om

³ H ārabha°

⁴ S °khanā

⁵ B H S R °vithipacca°

⁶ H °cāyanapaccavekkhanatā

⁷ S R °paranato

⁸ H °khipana°, B H °kuminā°

⁹ S R pācanakandakādippahārābhūtitunnassa

¹⁰ B H atūribhūta°

asīthattappamānena atthicammamatten' eva attabhāvena vātātapādi-dukkhānuhavanakāle pi na sakkā viriyasambojjhangaṇ uppadetuṇ Ayam eva te bhikkhu kālo viriyakaranāyā ti evaṇ apāyabhayaṇ paccavekkhantassa pi viriyasambojjhango uppaṇṇati

Na sakkā kusītena nava lokuttaradhammā laddhuṇ, āradhaviṇyena' eva sakkā, ayam ānisaṇso viriyassā ti evaṇ ānisaṇsadassāvmo pi uppaṇṇati

Sabba-Buddha-Paccekabuddha-mahāsāvakeh' eva te¹ gamataggero gantabbo So ca na sakkā kusītena gantun ti evaṇ gamanavidhuṇ² paccavekkhantassāpi uppaṇṇati Ye taṇ pindapātādīhi upatthahanti, ime te manussā neva ñātakā, na dāsakammakarā, nāpi taṇ nissāya jīvissāmā ti te paṇitāni pindapātādīni denti, atha kho attano kārānaṇ³ mahapphalataṇ paccāsiṇsamānā denti Satthārā pi ayaṇ ime paccaye paribhuṇṇitvā kāyadalhibahulo sukhaṇ viharissatī ti na evañ ca⁴ sampassatā tuyhaṇ paccayā anuññātā, atha kho ayaṇ ime paribhuṇṇamāno samanadhammaṇ katvā vattadukkhato mucchissatī ti te paccayā anuññātā So dāni tvaṇ kusīto viharanto na taṇ pindapātaṇ apacāyissasī Āradhaviṇyass' eva hi pindapātāpacāyanaṇ nāma hotī ti evaṇ pindapātāpacāyanaṇ paccavekkhantassāpi uppaṇṇati, Mahāmittattherassa viya

Thero kira Kassakalene nāma pativasatī Tassa ca go-caragāme ekā mahā-upāsikā therāṇ puttaṇ katvā patijaggatī Sā ekadivasaṇ araṇṇaṇ gacchantī dhītaṇ āha Amma, asukasmiṇ thāne purāna-tandulā, asukasmiṇ khīraṇ, asukasmiṇ sappi, asukasmiṇ phānitaṇ, tava bhātūkassa Ayyamittassa āgatakāle bhattaṇ pacitvā khīra-sappi-phānitehi siddhuṇ dehi, tvañ ca bhuṇṇeyyāsīti⁵ Tvaṇ pana kiṇ bhuṇṇissasī ammātī²⁶ Ahaṇ pana hiyyo pakkaṇ pārīvāsikabhattaṇ kañṇijjena bhuttamhī ti .Divā kiṇ bhuṇṇissasī ammā ti⁷ Sāka-pannaṇ⁸ pakkhīpitvā kanatandulehi ambilayāguṇ pacitvā thapehi⁸ ammā ti Thero cīvaraṇ pārūpitvā pattaṇ niharanto va taṇ saddaṇ sutvā attānaṇ ovaḍi mahā-upāsikā kira kañṇi-

¹ H om

² B H S.R. °vīthiṇ

³ H pakārānaṇ

⁴ S om.

⁵ S. om ti

⁶ S om. from Tvaṇ

⁷ B H °pakkaṇ

⁸ H thapehi

yena pārīvāsikabhattaṅ bhuñji, divā pi kanapannambilayā-
guṅ bhuñjissati Tuyhaṅ atthāya pana purānatandulādīni
ācikkhati Taṅ nissāya kho pan' esā neva khettaṅ, na vat-
thuṅ, na bhattaṅ, na vatthaṅ paccāsiṅsati Tisso pana sam-
pattiyo patthayamānā deti Tvaṅ etussā tā sampattiyo dātuṅ
sakkhissasi, na sakkhissasīti? Ayaṅ kho pana pindapāto
tayā sarāgena sadosena samohena na sakkā bhuñjitun ti
pattaṅ thavikāya¹ pakkhīptvā ganthikaṅ muñcītvā nivatti-
tvā² Kassakalenam eva gantvā pattaṅ hetthā-mañce cīvaraṅ
cīvaravaṅse thapetvā arahattaṅ apāpuntvā na nikkhamissā-
mī ti viriyaṅ aditthahītvā nisīdi Digharattaṅ appamatto
hutvā nivutthabhikkhu vipassanaṅ vaddhetvā purebhattam
eva arahattaṅ patvā vīkasamānam iva padumaṅ mahākhīnā-
savo sitaṅ karonto va nisīdi Lenadvāre rukkhamaḥi adhi-
vatthā devatā

Namo te purisājañña, namo te purisuttama,
yassa te āsavā khīnā, dakkhineyyo 'sī mārisā ti

udānaṅ udānetvā bhante, pindāya pavitthānaṅ tumhādisā-
naṅ arahantānaṅ bhikkhaṅ datvā mahallakīthīyo dukkhā
muccissanti ti āha Thero utthahītvā dvāraṅ vivarītvā kā-
līṅ olokento pāto yevāti ñatvā pattacīvaraṅ ādāya gāmaṅ
pāvīsi Dārikā pi bhattaṅ sampādetvā idāni me bhātā āga-
missati, idāni āgamissati ti dvāraṅ vivarītvā olokayamānā
nisīdi Sā there gharadvāraṅ sampatte pattaṅ gahetvā sap-
pīphānitayoṅtassa khīrapindapātassa pūretvā hatthe thapesi-
Thero sukhi³ hotū ti anumodanaṅ katvā pakkāmi⁴ Sā pi
taṅ olokayamānā atthāsī Therassa hi tadā atīviya parisud-
dho chavivanno ahosi, vipasannāni indriyāni, mukhaṅ
bandhanā muttatalapakkaṅ viya atīviya virocītha Mahā-
upāsikā arañña āgantvā kiṅ amma bhātiko te āgato ti pucchi-
Sā sabbaṅ taṅ pavattīṅ ārocesi Upāsikā ajja me puttassa
pabbajitakiccaṅ matthakaṅ pattaṅ ti ñatvā abhiramati te
amma bhātā Buddhasāsane, na ukkanthati ti āha

Mahantaṅ kho pan' etaṅ Satthu dāyaṅṅ yad' idaṅ satta
ariyadhanāni nāma, taṅ na sakkā kusītena gahetuṅ Yathā

¹ B pattatthavi°

² BH °tetvā

³ S sukhaṅ

⁴ BH pakkāmi

hi vippatipannaṃ puttaṃ mātāpitaro ayaṃ amhākaṃ aputto
ti paribāhiraṃ karonti, so tesāṃ accayena dāyajjaṃ na labhati,
evaṃ kusīto pi idaṃ ariyadhanadāyajjaṃ na labhati, ārad-
dhaviriyo va labhati ti dāyajjamahattaṃ paccavekkhato pi
uppaṃjati

Mahā kho pana te Satthā Satthuno hi te mātukucchiṣiṃ¹
patisandhigahanakāle² pi abhinikkhamane pi abhisambo-
dhiyam pi dhammacakkappavattana-yamakapātihāriya-de-
vorohana-āyusankhāravossajjanesu pi parinibbānakāle pi
dasasahassilokadhātu kampittha, yuttaṃ nu te evarūpassa
Satthuno sāsane pabbajitvā kusītena bhavitun ti evaṃ Sat-
thu-mahattaṃ paccavekkhato pi uppaṃjati

Jātyā pi tvaṃ idāni na lāmakajātiko 'si,³ asambhinnāya
Mahāsammatapaveniyā āgate Okkākarājayaṃse jāto Siri-
suddhodanamahārājassa⁴ ca Mahāmāyādeviyā ca nattā,
Rāhulabhaddassa kamittho Tayā nāma evarūpena Jinaput-
tena hutvā na yuttaṃ kusītena viharitun ti evaṃ jāti-mahat-
taṃ paccavekkhato pi uppaṃjati

Sāriputta-Moggallānā⁵ c' eva asīti Mahāsāvakaṃ ca viriyen'
eva lokuttaradhammaṃ pativijjhāsu, tvaṃ etesaṃ sabrahma-
cārīnaṃ maggaṃ patipajjasi, na patipajjasi ti⁶ evaṃ sabrahma-
cārī-mahattaṃ paccavekkhato pi uppaṃjati

Kucchiṃ pūretvā thita-ajagarasādise vissattha-kāyika-
cetasikaviriye kusitapuggale parivajjentassāpi āraddhaviriye
pahitatte puggale sevantassāpi thānaniṣajjādīsu viriyuppā-
danatthaṃ ninnaponapabbhāracittassāpi uppaṃjati Evaṃ
uppannassa pan' assa⁶ arahattamaggena bhāvanā pāripūri
hotīti pajānāti

Pītisambojjhangassa *Atthi bhikkhave pītisambojjhangatthā-
niyū dhammā Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam
āhāro anuppannassa vā pītisambojjhangassa uppādayā, uppan-
nassa vā pītisambojjhangassa bhūyo bhāvāya vepullāya bhā-
vanāya pāripūriyā saṃvattatī* ti* evaṃ uppādo hoti Tattha
pīti yeva pītisambojjhangatthāniyā dhammā nāma Tassā

* S v, 104

¹ S °kucchi

² BHS °ganhana°

³ S om 'si

⁴ SR om Sīm

⁵ BH °galānā

⁶ S om

uppādakamanasikāro yoniso-manasikāro nāma Api ca ekādasa dhammā pītisambojjhangassa uppādāya saṅvattanti Buddhānussati, dhamma-saṅgha-sīla-cāga-devatānussati, upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, sīṃddhapuggala-sevanatā, pasādaniyasuttantapaccavekkhanatā, tad-adhimuttatā ti

Buddhagune anussarantassāpi hi yāva upacārā sakalasāriraṇa pharamāno pītisambojjhango uppajjati Dhamma-Saṅhagune anussarantassāpi, dīgharattaṇa akhandanā¹ katvā rakkhitaṇa catupārisuddhisīlaṇa paccavekkhantassāpi, gihino dasasīlaṇa pañcasīlaṇa paccavekkhantassāpi, dubbhikkhabhayādisu panītaṇa bhojanaṇa sabrahmacārīnaṇa datvā evaṇa nāma adamhā ti cāgaṇa paccavekkhantassāpi, gihino pi eva-rūpe kāle silavantānaṇa dinnadānaṇa paccavekkhantassāpi, yehi gunehi samannāgatā devatā² devattaṇa pattā, tathārūpānaṇa gunānaṇa attanaṇa atthitaṇa paccavekkhantassāpi, samāpattiyā vikkhambhite kilese satti pi sattati pi vassāni na samudācarantīti paccavekkhantassāpi, cetiyadassana-bodhidassana-theradassanesu asakkaccakīriyāya saṅsūcitalūkhabhāve³ Buddhādisu pasādasīnehābhāvena gadrabhapitthe rajasadise* lūkhapuggale parivajjentassāpi, Buddhādisu pasādabahule muducitte sīṃddhapuggale sevantassāpi, ratanattayaṅgunaparīdīpake pasādaniyasuttante paccavekkhantassāpi, thānaniṣajjādisu pīti-uppādanatthaṇa ninnapona-pabbhāracittassāpi uppajjati Evaṇa uppānassa pan' assa arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti

Passaddhisambojjhangassa Atthi bhikkhave kāyapassaddhi cūtipassaddhi Tattha yoniso-manasikārabahulīkārō, ayam āhāro anuppannassa vā passaddhisambojjhangassa uppādāya, uppānassa vā passaddhisambojjhangassa bhūyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṅvattati ti[†] evaṇa uppādo hoti. Api ca satta dhammā passaddhisambojjhangassa uppādāya saṅvattanti panītabhojanasevanatā, ūtusukha-

* Mt Gadrabhapitthe lūkharajo lūkhataro hutvā dissatīti atilūkhatāya taṇ-sadise

† S v. 10

¹ H akkhandanā

³ B saṅsūcika°; S sankucitasukhabhāve

² S om

sevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattapayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāyapuggalasevanatā,¹ tadadhimuttatā ti Panītaṅ hi siddhaṅ sappāyabhojanaṅ bhūñjantassāpi sītunhesu utūsu thānādisu ca iriyāpathesu sappāyaṅ utuñ ca iriyāpathañ ca sevantassāpi passaddhi uppajjati Yo pana mahāpurisajātiko sabba-uturiyāpathakkhamo va hoti, na taṅ sandhāy' etaṅ vuttaṅ Yassa sabhāgavisabhāgatā atthi, tass' eva visabhāge uturiyāpathe vajjetvā sabhāge sevantassāpi uppajjati Majjhattapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakataṅ² paccavekkhanā Iminā majjhattapayogena uppajjati Yo leddu-dandādīhi paraṅ vihethayamāno va vicarati, evarūpaṅ sāraddhakāyaṅ puggalaṅ parivajjentassāpi, saṅyatapādapāniṅ passaddhakāyaṅ³ puggalaṅ sevantassāpi, thānaniṣajādisu passaddhi-uppādanatthāya ninnaponapabbhāracittassāpi uppajjati Evaṅ uppanassa pan' assa arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti

Samādhisambojjhangassa *Atthi bhikkhave samathanimittaṅ avyagganimittaṅ Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppanassa vā samādhisambojjhangassa uppādāya, uppanassa vā samādhisambojjhangassa bhīyyo bhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṅvattatī* ti* evaṅ uppādo hoti. Tattha samatho va samathanimittaṅ Avikkhepatthena⁴ ca avyagganimittan ti Api ca ekādasa dhammā samādhisambojjhangassa uppādāya saṅvattanti vatthuvisadakiriyatā, indriyasamattapatipādanatā, nimittakusalatā, samaye cittassa pagghanatā,⁵ samaye cittassa nigghanatā,⁵ samaye sampahaṅsanatā, samaye ajjhuppekkhanatā, asamāhitapuggalaparivajjanatā, samāhitapuggalasevanatā, jhānavimokkha-paccavekkhanatā, tad-adhimuttatā ti

Tattha vatthuvisadakiriyatā ca indriyasamattapatipādanatā ca vuttanāyena' eva veditabbā

Nimittakusalatā nāma kasinanimittassa uggahanakusalatā⁵
Samaye cittassa pagghanatā⁵ ti yasmiṅ samaye atisīthila-

* S v, 105, v l avyaggha°

¹ B H S °saddhi°

² S °katā

³ B H passaddhi°

⁴ H S °khepanat°

⁵ S °ganhana°

viriyatādīhi linaṅ cittaṅ hoti, tasmīṅ samaye dhammavica-
ya-viriya-pīṭisambojjhangassa¹ samutthāpanena tassa pag-
ganhanaṅ

Samaye cittassa niggahanatā ti yasmīṅ samaye accārad-
dhaviriyatādīhi uddhatacittaṅ² hoti, tasmīṅ samaye passad-
dhi-samādhi-upekkhāsambojjhangassa¹ samutthāpanena tassa
nigganhanaṅ

Samaye sampahaṅsanatā ti yasmīṅ samaye cittaṅ paññā-
payogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā niras-
sādaṅ hoti, tasmīṅ samaye attha saṅvegatthu-paccavekkha-
nena saṅvejeti.

Attha saṅvegavatthūni nāma jāti-jarā-vyādhi-maranāni
cattāri, apāyadukkhaṅ pañcamaṅ, atite vattamūlakaṅ duk-
khaṅ, anāgate vattamūlakaṅ dukkhaṅ, paccuppanne āhā-
rapariyettimūlakaṅ dukkhaṅ ti Ratanattayagunānussara-
nena ca pasādaṅ janeti Ayaṅ vuccati samaye sampahaṅsa-
natā ti.

Samaye ajjupekkhanatā nāma yasmīṅ samaye sammā-
patipattiṅ āgamma alinaṅ anuddhataṅ³ anirassādaṅ⁴ āram-
mane samappavattaṅ samathavīthipatipannaṅ cittaṅ hoti,
tadā 'yaṅ⁵ paggaha-niggaha-sampahaṅsanesu na vyāpāraṅ
āpajjati, sārathī viya samappavattesu assesu Ayaṅ vuccati
samaye ajjupekkhanatā ti

Asamāhitapuggalaparivaḷḷājanatā nāma upacāraṅ vā appa-
naṅ vā appattānaṅ vikkhittacittānaṅ puggalānaṅ ārakā
parivaḷḷānaṅ.

Samāhitapuggalasevanatā nāma upacārena vā appanāya
vā samāhitacittānaṅ sevanā, bhajana, payirupāsana

Tad-adhimuttatā nāma thānanaṣajjādisu samādhi-uppāda-
natthaṅ yeva ninnaponapabbhāracittatā Evaṅ hi patipajja-
nato⁶ esa⁷ uppajjati Evaṅ uppānassa paṇ' assa arahatta-
maggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti

Upekkhāsambojjhangassa *Atthi bhikkhave upekkhāsamboj-
jhangatthānyā dhammā Tattha yoniso-manasikārabahulī-
kāro, ayam āhāro anuppannassa vā upekkhāsambojjhangassa*

¹ S °jhangā

² B uddhata°, S uddhataṅ°, H uddhataṅ°

³ B H °dhaṭṭaṅ

⁴ S anassādaṅ

⁵ S tad' assa

⁶ S °jato

⁷ S eva

uppādāya, uppanassa vā upekkhāsambojjhangassa bhūyo-
bhāvāya, vepullāya bhāvanāya pārīpūriyā saṅvattatī ti* evaṅ
uppādo hoti Tattha upekkhā va upekkhāsambojjhangat-
thāniyā dhammā nāma Api ca pañca dhammā upekkhā-
sambojjhangassa uppādāya saṅvattantī sattamajjhattatā,
sankhāramajjhattatā, sattasankhāra-kelāyana-puggalaparivaj-
janatā, sattasankhāramajjhattapuggalasevanatā, tad-adhi-
muttatā ti

Tattha dvih' ākārehi sattamajjhattataṅ samutthāpeti
tvaṅ attano kammaena āgantvā attano va kammaena gami-
sasi,¹ eso pi attano kammaena āgantvā attano va kammaena
gamissati,² tvaṅ kaṅ kelāyasi[?] ti evaṅ kammassakatāpacca-
vekkhanena³ ca, paramatthato satto yeva natthi, so tvaṅ
kaṅ kelāyasi[?] ti evaṅ nissattapaccavekkhanena ca Dvih'
ev' ākārehi sankhāramajjhattataṅ samutthāpeti Idaṅ cī-
varaṅ anupubbena vannaṅvikāraṅ c' eva jinnabhāvaṅ ca
upagantvā pādapuñchanacolakaṅ hutvā yatthikotiyaṅ chad-
danīyaṅ bhavissati, sace pan' assa sāmiko bhavye, nāssa
evaṅ vinnassitūṅ dadeyyā ti evaṅ assāmikabhāvapaccavek-
khanena⁴ ca, anaddhāniyaṅ idaṅ tāvakālīkaṅ ti evaṅ tāva-
kālīkabhāvapaccavekkhanena ca Yathā⁵ cīvare, evaṅ pat-
tādisu pi yojanā kātābbā

Satta-sankhāra-kelāyanapuggalaparivajjanatā ti ettha yo
puggalo gihī vā attano va⁶ puttadhītādike, pabbajito vā attano
va⁶ antevāsika-samānupajjhāyakādike mamāyati Sahatthen'
eva nesāṅ kesacchedana-sūcīkamma-cīvaradhovana-rajana-
pattapacanādīni karoti, muhuttam pi apassanto asuko
sāmanero kuhiṅ[?] Asuko daharo⁷ kuhiṅ[?] ti bhantamigo
viya ito cito ca āloketi,⁸ aññena kesacchedanādīnaṅ⁹ atthāya
muhuttaṅ tāva asukaṅ pesethā ti yāciyamāno pi amhe pi
taṅ attano kammaṅ na kārema, tumhe naṅ gahetvā kīla-
messathā¹⁰ ti na deti Ayaṅ sattakelāyano nāma Yo pana

* S v, 105

¹ B H °sati

² H °sasi

³ B H °katapac°.

⁴ B H °paccakkhenena

⁵ H adda ca

⁶ S R om

⁷ H hadaro

⁸ S oloketi.

⁹ S °chedādīnaṅ

¹⁰ B H °mssa°.

cīvara-patta-thālaka-kattarayatthiādīnī¹ mamāyati, aññassa hatthena parāmasitum pi na deti, tāvakāhikaṃ yācīto pi mayam pi imaṃ mamāyantā na paribhuñjāma, tumhākaṃ kiṃ dassāmā ti vadati,² ayaṃ sankhāra-kelāyano nāma Yo pana tesu dvīsu pi vatthūsu majjhato udāsīno, ayaṃ satta-sankhāramajjhato nāma Iti ayaṃ upekkhāsambojjhango evarūpaṃ satta-sankhāra-kelāyanapuggalaṃ ārakā parivaj-jentassāpi satta-sankhāramajjhata-puggale sevantassāpi thā-namīsa-jjādīsu taduppādanatthaṃ ninnaponapabbhāracittas-sāpi uppajjati Evaṃ uppannassa pan' assa² arahattamag-gena bhāvanā pāripūri hotīti pajānātīti Sesāṃ sabbattha uttānattham evāti

Bojjhangapabbhaṃ

Imesu pi² dvīsu pabbesu suddhavipassanā va kathitā Iti ime cattāro satipatthānā pubbabhāge nānācittesu labbhanti Aññen' eva hi cītena kāyaṃ parigganhāti, aññena vedanaṃ, aññena cittaṃ, aññena dhamme parigganhāti Lokuttaramagga-khane pana ekacitte yeva labbhanti Adīto hi kāyaṃ parigganhitvā āgatassa vipassanāsampayuttā satī kāyānupassanā nāma Tāya satiyā samannāgato puggalo kāyānupassī nāma³ Vipassanaṃ ussukkāpetvā ariyamaggaṃ pattassa magga-khane maggasampayuttā satī kāyānupassanā nāma Tāya satiyā samannāgato puggalo kāyānupassī nāma Vedanaṃ parigganhitvā, cittaṃ parigganhitvā, dhamme parigganhitvā āgatassa vipassanāsampayuttā satī dhammānupassanā nāma Tāya satiyā samannāgato puggalo dhammānupassī nāma Vipassanaṃ ussukkāpetvā ariyamaggaṃ pattassa magga-khane maggasampayuttā satī dhammānupassanā nāma Tāya satiyā samannāgato puggalo dhammānupassī nāma Evaṃ tāva desanā puggale tūtthati Kāye pana subhan ti vipallāsappahānā kāyapariggāhikā satī mag-gena samījhatīti kāyānupassanā nāma Vedanāya sukhan ti vipallāsappahānā vedanā-pariggāhikā satī maggena samījha-tīti vedanānupassanā nāma Cītte niccan ti vipallāsappa-hānā cittapariggāhikā satī maggena samījhatīti cittānupa-sanā nāma Dhammesu attā ti vipallāsappahānā dhamma-

¹ S °thukādīni

² S om

³ S adds kāyānupassanā

pariggāhikā satī maggena samijjhatīti dhammānupassanā
nāma Iti ekā va maggasampayuttā satī catukiccasādha-
natthena cattārī nāmāni labhati Tena vuttaṃ lokuttara-
maggakkhane pana ekacitte yeva labbhanti ti

Suttantabhājanīyaṃ.

Abhidhammabhājanīye¹ lokuttarasatipatthānavasena de-
sanāya āradhattā yathā kāyādi-ārammanesu lokiyasati-
patthānesu tantī thapitā, evaṃ atthapetvā² sabbāni pi kāyā-
nupassanādīni satipatthānāni Dhammasanganiyaṃ vibhattassa
desanānāyassa mukhamattam eva dassentena midditthāni
Tattha nayabhedo vedītabbo Kathaṃ³ Kāyānupassanāya
tāva sotāpattimagge jhānābhīnivese suddhikapatīpadā, sud-
dhikasūññatā, suññatapatīpadā, suddhika-appanīhitaṃ, appa-
nīhitapatīpadā ti imesu pañcasu thānesu⁴ dvīnaṃ dvīnaṃ
catukkapañcakanāyānaṃ vasena dasa nayā honti Evaṃ
sesesu pi ti vīsatiyā abhīnivesesu dve nayasatāni, tāni catūhi
adhīpatīhi catugunitāni attha Iti suddhikāni dve, sādhi-
patīni⁴ atthā ti sabbam pi nayasahassaṃ hoti Tathā veda-
nānupassanādīsu suddhikasatipatthāne cāti sotāpattimagge
pañcanāyasaḥassāni Yathā ca sotāpattimagge, evaṃ sesa-
maggesu pi ti kusale vīsati-sahassāni Suññatāppanīhitāni-
mittādi-bhedesu pana tato tīgune vipāke satthi-nayasahas-
sānīti evam eva sakīccasādhakānaṃ c' eva saṅsiddhikakīc-
cānaṃ⁵ ca kusalavīpākasatipatthānānaṃ niddesavasena du-
vidho, kāyānupassanādi-vasena ca suddhikavasena ca kusale
pañcannaṃ, vipāke pañcannaṃ ti dasannaṃ niddesavārānaṃ
vasena dasappabhedo, asītināyasaḥassaṃ patimandito Abhi-
dhammabhājanīyanīddeso

Pañhapucchake⁶ pālī-anusāren' eva satipatthānānaṃ kusa-
lādībhāvo vedītabbo Ārammanattikesu pana sabbāni pi
etāni appamānaṃ nibbānaṃ ārabha pavattito⁷ appamānā-
rammanāni' eva, na maggārammanāni Sahaajātahetuvasena
pana maggaḥetukāni Viriyaṃ vā vīmaṅsaṃ vā jetthakaṃ
katvā maggabhāvanākāle maggādhīpatīni Chanda-citta-

¹ *Vbh* 202, *S adds* pana

² *BH* attha°

³ *Dhs* §§ 505-27

⁴ *BH* °patīhi

⁵ *H* bahusaṅsid°

⁶ *Vbh* 205

⁷ *H* pavattanato

jetthakāya maggabhāvanāya na vattabbāni maggādhipatī-
 nīti, phalakāle pi na vattabbān' eva Atitādisu ekāramma-
 nabhāvena¹ pi na vattabbāni Nibbānassa pana bahiddhā-
 dhammattā bahiddhārammanāni nāma hontīti evam etasmīṇ
 pañhapucchake nabbattitalokuttarān' eva satīpatthānāni
 kathitāni Sammāsambuddhena hi Suttantabhājanīyasmiṇ
 yeva lokīyalokuttaramissakā satīpatthānā kathitā, Abhi-
 dhammabhājanīya-Pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti
 Evam ayaṇ Satīpatthānavibhango pi teparivattaṇ nīharitvā
 bhājetvā dassito ti

Satīpatthānavibhanganiddeso.

¹ S °bhāve

SAMMAPPADHĀNAVIBHANGA

Idāni tadanantare Sammappadhānavibhange *cattāro* ti¹
gananaparicchedo Tena na tato hetthā, na uddhan ti sam-
mappadhānaparicchedaṅ dīpeti

Sammappadhānā ti kāranappadhānā, upāyappadhānā, yo-
niso padhānā

Idha bhikkhū ti imasmīṅ sāsane patipannako bhikkhu

Anuppannānan ti anibbattānaṅ

Pāpakānan ti lāmakānaṅ

Akusalānaṅ dhammānan ti akosallasambhūtānaṅ dham-
mānaṅ

Anuppādāyā ti na uppādanatthāya

Chandaṅ janetī ti kattukamyatā-sankhātaṅ kusalacchan-
daṅ janetī uppādeti

Vāyamatī ti payogaṅ parakkamaṅ karotī

Viriyaṅ ārabhatī ti kāyīkacetasiṅ viriyaṅ karotī

Cittaṅ pagganhātī ti ten' eva saha-jātaviriyaena cittaṅ
ukkhīpati

Padahatī ti padhānaviriyaṅ karotī Patipātīyā pan' etāni
cattāri pi padāni āsevanā²-bhāvanā-bahulīkamma-sātacca-
kīriyāhi yojetabbāni

Uppannānaṅ pāpakānan ti anuppannānaṅ ti avattabbataṅ
āpannānaṅ pāpadhammānaṅ³

Pahānāyā ti pajāhanatthāya

Anuppannānaṅ kusalānaṅ dhammānan ti anibbattānaṅ
kosallasambhūtānaṅ dhammānaṅ

Uppādāyā ti uppādanatthāya.

Uppannānan ti nibbattānaṅ

Thitīyā ti thitatthāya

Asamosāyā ti anassanatthaṅ

Bhīyobhāvāyā ti punappunaṅ bhāvāya

¹ *Vbh* 208

² R S āsevana

³ R S pāpakānaṅ dhammānaṅ

Vepullāyā ti vipulabhāvāya

Bhāvanāyā ti vaddhiyā

Pārīpūrīyā ti parīpūranatthāya¹ Ayaṅ tāva catunnaṅ sammappadhānānaṅ uddesavārasena ekapadiko atthudhāro

Idāmi patipātīyā tāni padāni bhājetvā dassetuṅ *kathaṅ ca bhikkhu anuppannānan* ti ādinā nayena niddesavāro āraddho

Tattha yaṅ² hetthā Dhammasangahe āgatasadisaṅ, taṅ² tassa vannanāyaṅ vuttanayen' eva vedītabbaṅ

Yaṅ pana tasmīṅ anāgataṅ, tattha chandanīdese tāva. *yo chando* ti yo chandaniyavasena³ chando

Chandīkatā ti chandikabhāvo, chandakaranākāro vā

Kattukamyatā ti kattukāmatā

Kusalo ti cheko

Dhammacchando ti sabhāvachando Ayaṅ hi chando nāma tanhāchando, ditthīchando, viriyachando, dhammacchando ti bahuvīdho nānappakārako Tesu dhammacchando ti imasmīṅ thāne kattukamyatā - kusaladhammacchando adhippeto

Imaṅ chandaṅ janetī ti chandaṅ kurumāno va chandaṅ janetī nāma

Sañjanetī ti upasaggena padaṅ vaddhitaṅ

*Uttāpetī*⁴ ti chandaṅ kurumāno va taṅ utthāpetī nāma

Samutthāpetī ti upasaggena padaṅ vaddhitaṅ

Nibbattetī ti chandaṅ kurumāno va taṅ nibbattetī nāma

Abhinibbattetī ti upasaggena padaṅ vaddhitaṅ Apī ca chandaṅ karonto va *chandaṅ janetī* nāma Tam eva satataṅ karonto *sañjanetī* nāma Kenacid-eva antarāyena patitaṅ puna ukkhipanto *utthāpetī*⁵ nāma Pabandhatthitaṅ pāpento *samutthāpetī* nāma Taṅ pakataṅ karonto *nibbattetī* nāma Anosakkanatāya anolinavuttīyā⁶ abhinukhabhāvena nibbattento *abhinibbattetī* nāma

Viriyānidese viriyaṅ karonto va *viriyaṅ ārabhati* nāma. Dutiyapadaṅ upasaggena vaddhitaṅ

¹ B pārīpūranatthāya

² SR om

³ R chandanīya^o

⁴ B utthāpetīti

⁵ B utthāpetī

⁶ SR alīnavuttīyāya.

Viriyaṅ karonto yeva ca āsevati bhāveti nāma ¹

Punappunaṅ karonto bahulīkaroti ²

Ādīto va karonto ārabhati Punappunaṅ karonto samārabhati Bhāvanāvasena bhajanto³ āsevati Vaddhento bhāveti Sabbakiocesu tad eva bahulīkaronto bahulīkaroti ti vedītabbo

Cittapaggahanīdese viriyapaggahena yojento cittaṅ pagganhāti ukkhipatīti attho

Punappunaṅ pagganhanto sampagganhāti

Evaṅ sampaggaḥitaṅ yathā na patati tathā naṅ viriyu-patthambhena upatthambhento upatthambheti

Upatthambhitam pi thirabhāvattāya punappunaṅ upatthambhanto paccupatthambheti nāma

Thitvā ti padassa nīdese sabbesam pi asammosādināṅ thiti-vevacanabhāvaṅ dassetuṅ yā thiti, so asammoso ti ādīvuttaṅ Ettha hi hetthimahetthimaṅ padaṅ uparimassa uparimassa padassa¹ attho Uparimaṅ uparimaṅ hetthimassa hetthimassa attho ti pi vattuṅ vattati Sesāṅ sabbattha⁴ uttānattham⁵ evāti

Ayaṅ tāva pālīvannanā

Ayaṅ pan' ettha vinicchayakathā Ayaṅ hi sammappadhānakathā nāma duvidhā lokiyā lokuttarā ca Tattha lokiyā sabbapubbabhāge hoti Sā Kassapasāṅyuttapariyāyena lokiyamaggakkhane vedītabbā Vuttaṅ hi tattha Cattāro me āvuso sammappadhānā Katame cattāro² Idh' āvuso bhikkhu anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppaṅgamānā anattāya saṅvatteyyun ti ātappaṅ⁶ karoti, uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anattāya saṅvatteyyun ti ātappaṅ⁶ karoti, anuppannā me kusalā dhammā anuppaṅgamānā anattāya saṅvatteyyun ti ātappaṅ⁶ karoti, uppannā me kusalā dhammā nīruṅghamānā anattāya saṅvatteyyun ti ātappaṅ⁶ karoti ti *

Ettha ca anuppannā kusalā dhammā ti samathavīpassanā ceva maggo ca

* Cf S ii, 196 f, D iii, 221, M. ii, 11, 26, S iii, 96, v, 244, A ii, 15, 74

¹ R om

² R S add nāma

³ S R bhāvento

⁴ S R ettha

⁵ S R uttānam

⁶ B ātappaṅ

Uppannā kusalā nāma samathavipassanā va Maggo pana sakiṇṇ uppajjitvā nirujjhamāno anattāya saṅvattanako nāma natthi, so hi phalassa paccayaṇ datvā va nirujjhati Purimasmīṇ vā samathavipassanā va gahetabbā ti vuttaṇ Taṇ pana na yuttaṇ

Tattha uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṅvattantīti atthassa āvibhāvattaṇ idaṇ vatthu Eko kira khīnāsavatthero Mahācetiyañ ca Mahābodhiñ ca vandissāmīti samāpattulābhīnā bhandagāhakasāmanerena saddhiṇ jana-padato Mahāvihāraṇ āgantvā Piyangaparivenaṇ¹ pāvīsī Sāyanhasamaye mahābhikkhusanghe cetiyaṇ vandamāne cetiyaṇ vandanatthāya na nikkhamī Kasmā² Khīnāsavanāṇ hi tīsu ratanesu mahantaṇ gāraṇ hoti, tasmā bhikkhusanghe vanditvā patikkante manussānaṇ sāyamāsabhuttavelāya² sāmaneram pi ajānāpetvā cetiyaṇ vandissāmīti ekako va nikkhamī Sāmanero kiṇ nu kho thero avelāya ekako va gacchati, jānissāmī ti upajjhāyassa padānupadiko va nikkhamī Thero anāvajjanena tassa āgamaṇaṇ ajānanto dakkhīmadvārena Mahācetiyaṇaṇ ārūlo Sāmanero pi anupadaṇ yeva ārūlo Mahāthero Mahācetiyaṇ oloketvā Buddhārammaṇaṇ pīṇṇ gahetvā sabbaṇ cetaso samannāharitvā hatthapahattho mahācetiyaṇ vandati Sāmanero therassa vandanākāraṇ dīsvā upajjhāyo me atīviya pasannacitto vandati, kiṇ nu kho pupphāni labhitvā pūjaṇ kareyyā ti cintesī There vanditvā utthāya sīrasīṇ³ añjahaṇ thapetvā mahācetiyaṇ ulloketvā⁴ thite sāmanero ukkāsītva attano āgatabhāvaṇ jānāpesī Thero parivattitvā olokeno kadā āgato, sī ti pucchī Tumhākaṇ cetiyaṇ vandanakāle bhante, atīviya pasanno cetiyaṇ vandittha, kiṇ nu kho pupphāni labhitvā pūjeyyāthāti² Āma sāmanera, imasīṇ cetīye vīya aññatra ettakaṇ dhātunīdhānaṇ nāma natthī Evarūpaṇ asadisaṇ mahāthūpaṇ pupphāni labhitvā ko na pūjeyyā ti Tena hi bhante adhvāsetha, āharissāmī ti tāvad-eva jhānaṇ samāpajjitvā iddhiyā Himavantaṇ gantvā vannagandhasampannāni pupphāni gahetvā parissāvanaṇ pūretvā mahā-

¹ S R Cīngaraparivenaṇ

² S R sāyamāsaṇ bhattavelāyaṇ

³ S. R. sīrasī

⁴ S R oloketvā

there dakkhīnamukhato pacchimamukhaṃ asampatte yeva āgantvā pupphaparissāvanaṃ hatthe ṭhapetvā pūjetha bhante ti āha.

Thero : atimandāni no sāmaṇera pupphāni ti āha. Gacchatha bhante, Bhagavato guṇe āvajjetvā pūjethā ti. Thero pacchimamukhanissitena sopāṇena āruyha-kucchivedikābhūmiyaṃ pupphapūjaṃ kātuṃ āraddho. Veditkābhūmi paripunnā. Pupphāni patitvā dutiyabhūmiyaṃ jaṇṇuppannāna odhinā pūrayiṃsu. Tato otaritvā pādapiṭṭhikāpantiṃ pūjesi.¹ Sā pi paripūri. Paripunnabhāvaṃ ṇatvā heṭṭhimatale vikiranto agamāsi. Sabbacetiyangaṇaṃ² paripūri. Tasmiṃ paripunṇe sāmaṇera, pupphāni na khīyanti ti āha. Parissāvanaṃ bhante adhomukhaṃ karothā ti. Adhomukhaṃ katvā cālesi; tadā pupphāni khīyāni. Thero parissāvanaṃ sāmaṇerassa datvā saddhiṃ hatthipākārena³ cetiyaṃ tikkhataṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā pariveṇaṃ gacchanto cintesi: yāva mahiddhiko vatāyaṃ sāmaṇero, sakkhissati nu kho imaṃ iddhanubhāvaṃ rakkhituṃ⁴ ti. Tato na sakkhissati ti disvā sāmaṇeraṃ āha: sāmaṇera tvaṃ idāni mahiddhiko, evarūpaṃ pana iddhiṃ nāsetvā pacchimakāle kānapesakāriyā hatthena madditaṃ kaṇṇiyaṃ pivissasī ti. Daharakabhāvassa nāma⁵ esa doṣo, yaṃ so upajjhāyassa kathāya saṃvejitvā⁵ kammaṭṭhānaṃ me bhante ācikkhathā ti na yāci. Amhākaṃ upajjhāyo kiṃ vadatīti taṃ pana asuṇanto viya agamāsi.

Thero Mahācetiyaṃ ca Mahābodhiṃ ca vanditvā sāmaṇeraṃ pattacīvaraṃ gāhāpetvā anupubbena Kuṭṭhitissamahāvihāraṃ agamāsi. Sāmaṇero upajjhāyassa paḍānupadiko hutvā bhikkhācāraṃ na gacchati. Katarāṃ gāmaṃ pavisatha bhante ti pucchitvā pana⁶: idāni me upajjhāyo gāmadvāraṃ⁷ sampatto bhavissati ti ṇatvā attano ca upajjhāyassa ca pattacīvaraṃ gahetvā ākāsen' āgantvā therassa pattacīvaraṃ

¹ B. pūjeti.

² S.R. sabbāṃ.

³ B. saṭṭhihatthipākārena. (Duppātho 'yaṃ, na tattha saṭṭhihatthopākāro vijjati. Hatthirūpāni itṭhakāhi māpetvā cetiyassa samantā kata-pākāro hatthipākāro nāma. Tena lakkhitaṃ dutiyamālakaṃ Sīhalā Gajanmaluva iti voharanti).

⁴ S.R. add no.

⁵ B. °jetvā.

⁶ B. puna.

⁷ S. °dvāre.

datvā pindāya pavīsati Thero sabbakālaṃ ovadati sāma-
nera, mā evam akāsi, puthujjamiddhi nāma calā anibaddhā,
asappāyaṃ rūpādi-ārammaṇaṃ labhitvā appamattaken' eva
bhujjati Santāya samāpattiyā parhīnā brahmacariyavāse
santhambhituṃ na sakkontī ti Sāmanero kiṃ katheti may-
haṃ upajjhāyo ti sotuṃ na icchati, tath' eva karoti Thero
anupubbena cetiyavandanaṃ karonto Kabupelandavihāraṃ¹
nāma gato Tattha vasante pi there sāmanero tath' eva
karoti Ath' ekadivasaṃ ekā pesakāradhītā abhirūpā patha-
mavaye thitā Kabupelandagāmato¹ nikkhamitvā padumassa-
raṃ oruyha gāyamānā pupphāni bhañjati Tasmīṃ samaye
sāmanero padumassaramatthakena gacchati² Gacchanto
pana sālalasikāya³ kānamakkhikā viya tassā gītasadde bajjhī
Tāvad-ev' assa⁴ iddhi antarahitā, chinnapakkho kāko viya
ahosi Santasamāpattibalena pana tatth' eva udakapitthe
apatitvā sambalitūlaṃ viya patamānaṃ anupubbena padu-
massaratīre atthāsi So vegena gantvā⁵ upajjhāyassa patta-
cīvaraṃ datvā nivatti Mahāthero pagev' etaṃ mayā ditthaṃ,
nivāriyamāno pi na nivattissati ti kiñci avatvā pindāya
pāvīsi Sāmanero gantvā padumassaratīre atthāsi, tassā
paccuttaraṃ āgamayamāno Sā pi sāmaneraṃ ākāseṇa
gacchantaṃ ca pun' āgantvā thitaṃ ca disvā addhā esa maṃ
nissāya ukkanthito ti ñatvā patikkama sāmanerā ti āha
So pi patikkama Itarā paccuttaritvā sātakaṃ nivāsetvā taṃ
upasankamitvā kiṃ bhante ti pucchī So tam atthaṃ ārocesi
Sā bahūhi kāraṇehi gharāvāse ādīnaṃ Brahmacariyavāse
ānisaṃsaṃ ca dassetvā ovadamānā pi tassa ukkanthaṃ vīno-
detuṃ asakkontī āyaṃ mama kāraṇā evarūpāya iddhiyā pari-
hīno, na dāmi yuttaṃ pariccajituṃ ti idh' eva tittāti vatvā
gharaṃ gantvā mātāpītunaṃ taṃ pavattuṃ ārocesi Te pi
āgantvā nānappakāraṃ ovadamānā vacanaṃ aganhantaṃ
āhaṃsu Tvaṃ amhe uccākulā⁶ ti sallakkhesi⁷ Mayaṃ pesa-
kāra, sakkhissasi pesakārakammaṃ kātun ti ? Sāmanero
āha Upāsaka, gihībhūto nāma pesakārakammaṃ vā kareyya,
nalakārakammaṃ vā, kiṃ iminā, mā sātakamatte⁷ lobhaṃ

¹ B Kammupenda°, S Kapupelanda°, R Kampupelanda°

² SR om ³ B sakka°, SR salasikāya ⁴ BS om assa

⁵ SR vegen' āgantvā ⁶ R uccākulkā ⁷ SR °mattena

karothā ti Pesakāraako udare baddhasātakaṅ¹ datvā gharañ
netvā dhītarañ adāsi

So pesakārakammaṅ ugghanitvā pesakārehi saddhiṅ sālāya kammaṅ karoti Aññesaṅ itthiyo pāto va bhattaṅ sampādetvā āhariṅsu Tassa bhariyā na tāva āgacchati So itaresu kammaṅ vissajjetvā bhuñjamānesu tasaraṅ² vat-tento nisīdi Sā pacchā agamāsi Atha naṅ so aticirena āgatā' sī ti tajjesi Mātugāmo ca nāma api cakkavatturājānaṅ attani patibaddhacittaṅ ñatvā dāsaṅ viya sallakkhetu, tasmā sā evam āha aññesaṅ ghare dāru-panna-lonādini sannihitāni, bāhirato āharitvā dāyakā pesakārakā pi atthi, ahaṅ pana ekikā, tvam pi mayhaṅ ghare idaṅ atthi, idaṅ n' atthi ti na jānāsi Sace icchasi bhuñja, no ce icchasi mā bhuñjā ti. So na kevalañ ussūre bhattaṅ āharasi, vācāya pi maṅ ghat-tesī ti kujjhivā aññaṅ paharanaṅ apassanto tam eva tasara-dandakaṅ³ tasarato³ luñcivā khipi Sā taṅ āgacchantaṅ disvā isakaṅ parivattī Tasaradandakassa³ ca koti nāma tikhinā hoti, sā tassā parivattamānāya akkhikotiyaṅ pavī-sivā atthāsi Sā ubhohi hatthehi vegena akkhū aggahehi Bhinnatthānato lohitaṅ pagghari⁴ So tasmīṅ kāle upajjhāyassa vacanaṅ anussari idaṅ sandhāya maṅ upajjhāyo anāgate kāle⁵ kānapesakāriyā hatthena madditaṅ kañjīyaṅ pivissasī ti āha Idaṅ therena ditthaṅ bhavissati Aho digha-dassī ayyo ti mahāsaddena roditaṅ ārabhi Tam enaṅ aññe-alañ āvuso mā rodi, akkhi nāma bhinnaṅ na sakkā rodanena patipākatikaṅ kātun ti āhaṅsu So nāhaṅ etam atthaṅ rodāmi, api ca kho idaṅ sandhāya rodāmi ti sabbaṅ patipātiyā kathesi Evaṅ uppannā samathavipessanā nrujjhamānā anattāya saṅvattanti

Aparam pi vatthu Tiṅsamattā bhikkhū Kalyāniyaṅ ma-hācetiyaṅ vanditvā atavimaggena mahāmaggaṅ otaramānā antarāmagge jhāmakhette kammaṅ katvā āgacchantaṅ ekaṅ manussaṅ addasaṅsu⁶ Tassa sarīraṅ masmakkhitaṅ⁶ hoti Masimakkhitam⁶ eva ca ekaṅ kāsavaṅ kacchaṅ piletvā nivat-thaṅ Olokīyamāno jhāmakhānu⁷ viya khāyati So divasa-

¹ S bandhana² B vāsaraṅ³ B vāsara°⁴ B paggharati⁵ S R om⁶ B maṅsi°⁷ S R °khānuko

bhāge kammaṅ katvā upaddhahāmakānaṅ dārūnaṅ kalāpaṅ ukkhipitvā pitthiyaṅ vippakinnēhi kesēhi kummaggena āgantvā bhikkhūnaṅ sammukhe atthāsī Sāmanerā disvā aññamaññaṅ olokayamānā āvuso tuyhaṅ pitā, tuyhaṅ¹ mahāpitā, tuyhaṅ mātulo ti hasamānā gantvā² ko nāmo si tvaṅ upāsakā ti nāmaṅ pucchisū So nāmaṅ pucchito vipatisāri hutvā dārukālāpaṅ chaddetvā vatthaṅ saṅvidhāya nivāsetvā mahāthere vanditvā titthatha tāva bhante ti āha. Mahātherā atthaṅsu Daharasāmanerā āgantvā mahātherānaṅ sammukhā pi parihasaṅ karonti Upāsako āha bhante, tumhe maṅ passitvā parihasatha, ettaken' eva matthakaṅ pattamhā ti sallakkhetha³ ? Aham pi pubbe tumhādiso va samano ahoṣiṅ Tumhākaṅ pana cittekaggatā-mattam pi natthi Ahaṅ imasmiṅ sāsane mahiddhiko mahānubhāvo ahoṣiṅ, ākāsaṅ gahetvā pathaviṅ karomi, pathaviṅ ākāsaṅ dūraṅ ganhitvā santikaṅ karomi, santikaṅ dūre.⁴ Cakkavālasahassaṅ⁵ khanena nibbiṃjhāmi Hatthe me passatha, idāni pana¹ makkatahatthasadsā, ahaṅ imeh' eva hatthehi idha nisinnō va candasuriye⁵ parāmasiṅ, imesaṅ yeva pādānaṅ candasuriye⁵ pādakathalikaṅ katvā nisidiṅ Evarūpā me iddhi pamādena antarahitā Tumhe mā pamajjittha. Pamādena hi evarūpaṅ vyasaṅ pāpunanti Appamattā viharantā jāti-jarāmaranassa antaṅ karonti, tasmā⁶ tumhe maṅ yeva ārammaṅ karitvā appamattā hotha bhante ti tajjetvā ovādam adāsī Te tassa kathentass' eva saṅvegaṅ āpajjitvā vipassamānā tiṅsa janā tath' eva arahattaṅ pāpunisū ti Evam pi uppannā samatha-vipassanā nirujjhamānā anathāya saṅgattantūti veditabbā

Ayaṅ tāva lokiyasammappadhānakathāya vimcchayo

Lokuttaramaggakkhane pan' etaṅ ekam eva viriyaṅ catukiccasādhana vasena cattāri nāmāni labhati

Tattha *anuppannānaṅ* ti asamudācāravasena vā anubhūtārammanavasena vā anuppannānaṅ Aññāthā hi anamatagge saṅsāre anuppannā pāpakā akusalā dhammā nāma natthi Anuppannā pana uppajjamānā pi ete yeva

¹ R S om

² S R vatvā

³ S R dūraṅ

⁴ S R °satāsahassaṅ

⁵ S R candima°

⁶ S R om

uppañjanti, pahiyamānā pi ete yeva pahiyanti Tattha ekacassa vattavasena kilesā na samudācaranti Ekaccassa gantha - dhutanga-samādhī-vīpassanā-navakamma-bhāvāna¹ aññataravasena Katha² Ekacco hi vattasampanno hoti Tassa dvāsīti² khuddakavattāni, cuddasa mahāvattāni, cetiyangana - bodhiyangana-pāṇiyamāla³-uposathāgāra-āgantukagamikavattāni ca karontass' eva kilesā okāsa⁴ na labhanti Aparabhāge pan' assa vatta⁴ vissa⁴ jetvā bhinnavattassa carato ayoniso manasikāra⁴ṇi ceva sativossagga⁴ṇi ca āgamma uppañjanti Evam pi asamudācāravasena anuppannā uppañjanti nāma

Ekacco ganthayutto hoti ekam pi nikāya⁴ṇaṇi gāhātī, dve pi, tayo pi, cattāro pi, pañca pi Tass' eva⁴ṇi tepitaka⁴ṇa⁴ Buddhavacana⁴ṇa⁴ atthavasena pāṭivasena⁴ anusandhivasena pubbāparavasena gāhantassa sajjhāyantassa cintentassa vācentassa desentassa pakāsentassa kilesā okāsa⁴ṇa⁴ na labhanti Aparabhāge pan' assa ganthakamma⁴ṇa⁴ pahāya kusītassa carato⁴ ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppañjanti Evam pi asamudācāravasena anuppannā uppañjanti nāma

Ekacco pana dhutangadharo hoti terasa dhutagune⁷ samādāya vattati Tassa dhutagune⁷ pariharantassa⁸ kilesā okāsa⁴ṇa⁴ na labhanti Aparabhāge pan' assa dhutangāni vissa⁴ jetvā bhāhullāya āvattassa⁹ vicarato ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppañjanti Eva⁴ṇa⁴ pi asamudācāravasena anuppannā uppañjanti nāma

Ekacco pana atthasamāpattīsu¹⁰ cinnavasī hoti Tassa pathamajjhānādisu āvajjanavasī-ādīna¹¹ṇa¹¹ vasena viharantassa kilesā okāsa⁴ṇa⁴ na labhanti Aparabhāge pan' assa parihīna¹¹jjhānassa vā vissatthajjhānassa vā bhassādisu anuyuttassa viharato ayoniso manasikāra-sativossagge āgamma uppañjanti Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppañjanti nāma

Ekacco, pana vipassāko hoti Sattasu¹² anupassanāsu¹³

¹ B °navakammikāna¹ ² S R dve asīti ³ S R °mālaka

⁴ B Tass' eva tipitaka⁴, S R Tassa tepitaka⁴ ⁵ S R om

⁶ S R vicarato ⁷ B dhutangagune ⁸ B pariharantassa

⁹ B āvattassa ¹⁰ S R atthasu° ¹¹ S R āvajjana°

¹² R S add vā ¹³ B vīpassanāsu

atthārasasu vā mahāvīpassanāsu kammaṃ karonto viharatī
Tass' evaṃ viharato kilesā okāsaṃ na labhanti Aparabhāge
pan' assa vipassanākammaṃ pahāya kāyadalhahulassa vi-
harato ayoniso-manasikāra-sativossagge āgama uppaṃjanti
Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppaṃjanti
nāma

Ekacco¹ navakammiko hoti, uposathāgāra-bhojanasālādīni
karoti, tassa tesāṃ upakaranāni cintentassa kilesā okāsaṃ
na labhanti Aparabhāge pan' assa navakamme nitthite vā
vissatthe vā ayoniso-manasikāra-sativossagge āgama uppaṃ-
janti, evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppaṃ-
janti nāma Ekacco pana Brahmālokā āgato suddhasatto
hoti, tassa anāsevanāya kilesā okāsaṃ na labhanti Apa-
bhāge pan' assa laddhāsevanassa² ayoniso-manasikāra-sati-
vossagge āgama uppaṃjanti Evam pi asamudācāravasena
anuppannā kilesā uppaṃjanti nāma Evaṃ tāva asamudā-
cāravasena anuppannatā veditabbā

Kathaṃ ananubhūtārammanavasena³ Idh' ekacco an-
anubhūtapubbaṃ manāpiyādi-bhedaṃ ārammaṃ labhati
Tassa tathā ayoniso-manasikāra-sativossagge āgama rā-
gādayo kilesā uppaṃjanti Evaṃ ananubhūtārammanavasena
anuppannā uppaṃjanti nāma Lokuttaramaggakkhane pana
ekam eva viriyaṃ ye evaṃ anuppannā uppaṃjeyyūṃ, te yathā
neva uppaṃjanti, evaṃ nesaṃ anuppādikiccaṃ, uppannānaṃ ca
pahānakiccaṃ sādheti

Tasmā *uppannānaṃ pāpakānaṃ* ti ettha pana catubbidhaṃ
uppannaṃ vattamānuppannaṃ, bhutvā⁴ vigatuppannaṃ,⁴ okā-
sakatuppannaṃ, bhūmiladdhuppannaṃ ti

Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamangino, idaṃ
vattamānuppannaṃ nāma Kamme pana javite āram-
manarasaṃ anubhavivā nruddhavipāko bhutvā vigataṃ⁵
nāma Kammaṃ pana⁶ uppaṃjivā nruddhaṃ bhavitvā⁷
vigataṃ⁵ nāma Tad ubhayam pi bhūtvā vigatuppannaṃ ti
sankhyaṃ⁸ gacchati Kusalākusalakammaṃ aññassa kam-
massa vipākaṃ patibāhivā attano vipākassa okāsaṃ karoti,

¹ SR *add* pana

² SR *om*

³ hutvā (?)

⁴ Vm bhūtāpagato

⁵ B vigatuppannaṃ

⁶ B *om.*

⁷ B bhutvā.

⁸ SR sankhaṃ

evaṃ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaranato patthāya uppanno ti vuccati Idañ okāśakatuppannaṃ nāma Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma Te atītādi-bhedā honti Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā Atītakkhandhesu anusayitā pi hi appahinā va honti, anāgatakhandhesu paccuppannakkhandhesu anusayitā pi appahinā va honti Idañ bhūmiladdhuppannaṃ nāma Ten' āhu Porānā tāsū bhūmisu asamugghātītā kilesā bhūmiladdhuppannā ti sankhyaṃ¹ gacchanti ti

Aparam pi catubbidhaṃ uppannaṃ samudācāruppannaṃ, ārammanādhiggahituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ, asamugghātītuppannaṃ ti Tattha sampati vattamānaṃ yeva samudācāruppannaṃ nāma Sakiṃ cakkhūni ummiletvā ārammane nimitte gahite anussaitānussaritakkhane kilesā nuppajjissantīti² na vattabbā Kasmā² Ārammanassa adhigahitattā Yathā kiṃ² Yathā³ khīrarukkhassa kuthāriyā⁴ āhatāhatatthāne khīraṃ na nikkhamissatīti na vattabbaṃ, evaṃ idañ ārammanādhiggahituppannaṃ nāma Samāpattiyā avikkhambhitakilesā pana imasmiṃ nāma thāne nuppajjissantīti na vattabbā Kasmā² Avikkhambhitattā Yathā kiṃ² Sace khīrarukkhaṃ kuthāriyā⁴ āhaneyya,⁵ imasmiṃ nāma thāne khīraṃ na nikkhameyyāti na vattabbaṃ Evaṃ idañ avikkhambhituppannaṃ nāma Maggena asamugghātītakilesā pana bhavagge nibbattassāpi nuppajjissantīti² purimanayen' eva vitthāretabbaṃ Idañ asamugghātītuppannaṃ nāma

Imesu uppannesu vattamānuppannāṃ, bhutvā vīgatuppannaṃ, okāśakatuppannaṃ, samudācāruppannaṃ ti catubbidhaṃ uppannaṃ na maggavajjhaṃ Bhūmiladdhuppannaṃ, ārammanādhiggahituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ, asamugghātītuppannaṃ ti catubbidhaṃ maggavajjhaṃ Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahati So ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā Vuttam pi c' etaṃ *hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīnaṃ khepeti,*

¹ S R sankhaṃ

² S R na uppaṃ^o

³ B om

⁴ B kudhāriyā

⁵ R S āhaneyyaṃ

nruddhaya nirodheti, vigataya vyantikaroti,¹ atthangataya atthaya gameti, atītaṅgaya natthi taṅgapaṇāḥaṭṭi Hañci anāgata kilese paṇāḥaṭṭi, tena hi ajātaṅgaya² paṇāḥaṭṭi, anibbattaṅgaya anuppannaṅgaya apātubhūtaṅgaya paṇāḥaṭṭi, anāgataṅgaya natthi taṅgapaṇāḥaṭṭi *Hañci paccuppanne kilese paṇāḥaṭṭi, tena hi ratto rāgaya paṇāḥaṭṭi, duttho dosaṅgaya, mūlho mohaṅgaya, vimbaddho mānaṅgaya, parāmattho dutthiṅgaya, vikkhepagato uddhaccaṅgaya, amittihāgato³ vicikicchaya, thāmagato anusayaṅgaya paṇāḥaṭṭi* Kanhasukkadharmā⁴ yuganandhā vattanti *Sankilesikā maggabhāvanā hoti* Tena⁵ hi⁵ natthi maggabhāvanā, natthi phalacchikkiriyā, natthi kilesappahānaṅgaya, natthi dhammābhisaṃmayo ti² *Atthi maggabhāvanā pe atthi dhammābhisaṃmayo ti* *Yathā kathaṅgaya vya² Seyyathā pi taruno rukkhho pe apātubhūtāṅgaya⁷ eva na pātubhavaṅgaya^{*} iti pāliyaṅgaya ajātaphalarukkhho āgato*

Jātaphalarukkheṇa pana dipetabbaṅgaya Yathā hi saphalo taruna-ambarukkhho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyūṅgaya, sesāni pādetvā pacchiyo pūreyyūṅgaya Ath' añño puriso taṅgaya⁶ pharasunā chindeyya Ten' assa neva atītāni phalāni nāsītāni honti, na anāgatapaccuppannāni ca nāsītāni⁷ Atītāni hi manussehi paribhuttāni, anāgataṅgaya anibbattaṅgaya na sakkā nāsetuṅgaya. Yasmiṅgaya pana⁸ samaye so chinno tadā phalāni yeva natthi ti paccuppannāni pi anāsītāni Sace pana rukkhho acchinno assa, ath' assa pathavīrasaṅgaya ca āporasaṅgaya ca āgamma yāni phalāni nibbatteyyūṅgaya, tāni nāsītāni honti Tāni hi ajātāṅgaya⁷ eva na jāyanti, anibbattaṅgaya⁷ eva na nibbattaṅgaya, apātubhūtāṅgaya⁷ eva na pātubhavaṅgaya, evam eva maggo nāpi atītādibhede kilese paṇāḥaṭṭi, nāpi na paṇāḥaṭṭi Yesaṅgaya hi kilesānaṅgaya maggena khandhesu aparīññātesu uppatti siyā, maggena uppajjitvā khandhānaṅgaya pariññātattā te kilesā ajātā va na jāyanti, anibbattā va na nibbattaṅgaya, apātubhūtā va na pātubhavaṅgaya Tarunaputtāya itthiyā puna avijāyanatthaṅgaya,

* Pts II, 217 f, cf Vism 686

¹ B byantiṅgaya karoti, P T S ed vigameti.

² S R om

³ S amittihangato

⁴ S R °sukkā°

⁵ S om

⁶ R.S om °

⁷ S R add na ca anāsītāni

vyādhitānaṃ rogavūpasamatthaṃ pītabhesajjehi cāpi ayam
 attho vibhāvetabbo Evaṃ maggo ye kilese pajahati, te
 atitā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā Na ca
 maggo kilese na pajahati Ye pana maggo kilese pajahati, te
 sandhāya *uppannānaṃ pāpakānaṃ* ti ādi vuttaṃ Na kevalaṃ
 ca maggo kilese ye va pajahati, kilesānaṃ¹ pana appahinattā
 ye uppajjeyyuṃ upādinnakkhandhā, te pi pajahati ye va
 Vuttam pi c' etaṃ sotāpattimaggañānena abhisankhāra viñ-
 ñānassa nirodhena satta bhave thapetvā anamatagge saṅsāre
 ye uppajjeyyuṃ nāmaṃ ca rūpaṃ ca, etth' ete nirujjhanti ti²
 vitthāro Iti maggo upādinnato anupādinnato ca vutthāti
 Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vutthāti
 Sakadāgāmi-maggo sugatibhavekadesato Anāgāmmaggo
 sugatikāma bhavato³ vutthāti⁴ Arahattamaggo rūpārūpa-
 bhavato vutthāti Sabbabhavehi vutthāti yevāti pi vadanti
 Atha maggakkhane kathaṃ anuppannānaṃ uppādāya bhā-
 vanā hoti² kathaṃ vā uppannānaṃ thituyā ti² Maggappa-
 vattiyā eva Maggo hi pavattamāno⁵ pubbe anuppannapub-
 battā anuppanno nāma vuccati Anāgatapubbaṃ⁶ hi thā-
 naṃ gantvā ananubhūtapubbaṃ vā ārammaṇaṃ anubhavitvā
 vattāro bhavanti anāgatattānaṃ āgatamha, ananubhūtaṃ
 ārammaṇaṃ anubhavāmā ti⁷ Yā c' assa⁸ pavatti, ayam eva⁹
 thiti nāmāti thituyā bhāvetīti vattuṃ vattati Evam eva⁴
 tassa¹⁰ bhikkhuno idaṃ lokuttaramaggakkhane viṃyaṃ anup-
 panānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāyā
 ti ādīni¹¹ cattāri nāmāni labhati Ayaṃ lokuttaramaggak-
 khane sammappadhānakathā. Evam ettha lokiyalokutta-
 ramissakā sammappadhānā nidditthā ti¹

Suttantabhājanīyaṃ.

Abhidhammabhājanīye¹² sabbāni pi sammappadhānāni
 Dhammasaṅganiyaṃ vibhattassa desanānā-nayassa mukha-
 mattaṃ eva dassenteṇa nidditthāni

Tattha nayabhedo vedītabbo Kathaṃ² Pathamasammap-

¹ B kilesā (duppātho)

² *Asl* 236, 357

³ S R om sugati

⁴ R S om

⁵ B vattamāno

⁶ S agatapubbaṃ

⁷ anubhavamhāti (?)

⁸ S R ca sā

⁹ R adds hi

¹⁰ R S etassa

¹¹ B ādīnā

¹² *Vbh* 211

padhāne tāva sotāpattimagge jhānābhīvese suddhikapātipadā, suddhikasūññatā, suññatapatipadā, suddhika-appanīhitā, appanīhitapatipadā ti imesu pañcasu thānesu dvinnāṇ dvinnāṇ catukka-pañcakanayānaṇ vasena dasa nayā honti Evaṇ sesesu pīti vīsatiyā abhīvesesu dve nayasatāni, tāni catūhi adhipatīhi catugunitāni attha Iti suddhikāni dve, sādhipatīni atthāti sabbam pi nayasahassaṇ hoti Tathā dutiyasammappadhānādisu suddhikasammappadhāne cāti sotāpattimagge pañca nayasahassāni Yathā¹ sotāpattimagge, evaṇ sesamaggesu pīti kusalavasen' eva vīsati nayasahassāni Vipāke pana sammappadhānehi kattabbakiccaṇ n' atthī ti vipākavāro na gahito ti

Abhidhammabhājanīyaṇ.

Sammappadhānāni pan' ettha nibbattitalokuttarān' eva kathitānīti veditabbāni Pañhapucchake² pāli-anusāren' eva sammappadhānānaṇ kusalādi-bhāvo veditabbo Ārammanattakesu pana sabbāni pi etāni appamānaṇ nibbānaṇ ārabha pavattito appamānārammanān' eva, na³ maggārammanāni³ Sahajātahetuvāsena pana maggahetukāni Vīmaṇsaṇ jettakaṇ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatīni Chandacittajettakāya⁴ pana⁵ maggabhāvanāya na vattabbāni maggādhipatīnīti Vīriyajettakāya⁴ pana aññassa vīriyassa abhāvā na vattabbāni maggādhipatīnīti vā na maggādhipatīnīti vā, atītādisu ekārammanabhāvena⁶ pi na vattabbāni Nibbānassa pana bahiddhā-dhammattā bahiddhārammanāni nāma hontīti Evam etasmiṇ pañhapucchake nibbattitalokuttarān' eva sammappadhānāni kathitāni

Sammāsambuddhena hi suttantabhājanīyasmiṇ yeva lokiyalokuttaramissakā sammāppadhānā kathitā, Abhidhammabhājanīya-pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti evam ayaṇ sammappadhānavibhango pi tēparivattaṇ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Sammappadhānavibhanganiddeso.

¹ R S *add ca*

² Vbh 214

³ S *om.*

⁴ S R. °jettakāya

⁵ B *om*

⁶ S R °bhāve

IDDHIPĀDA-VIBHANGA

Idāni tadanantare Iddhipādavibhange *cattāro* ti¹ ganana-paricchedo

Iddhipādā ti ettha 1jhatīti iddhi, sam1jhatīti nippajjatīti² attho 1jjhantī vā etāya sattā iddhā vuddhā ukkaṅsagatā hontīti pi iddhi Pathamen' atthena iddhi eva pādo ti iddhipādo Iddhi-kotthāso ti attho Dutiyen' atthena iddhiyā pādo ti iddhipādo *Pādo* ti patitthā, adhigamūpāyo ti attho Tena hi yasmā uparūpari vīsesasankhātaṅ iddhiṅ pajjantī pāpunantī, tasmā pādo ti vuccati Evaṅ tāva *cattāro iddhipādā* ti ettha attho vedītabbo

Idāni te bhājetvā dassetuṅ *Idha bhikkhū* ti ādi āraddhaṅ Tattha *idha bhikkhū* ti imasmīṅ sāsane bhikkhu

Chandasamādhīpadhānasankhārasamannāgatan ti ettha chanda hetuko chandādhiko³ vā samādhī *chandasamādhī*. Kattukamyatā-chandaṅ adhipatiṅ karitvā⁴ patiladdhasamādhiss' etaṅ adhivacanaṅ Padhānabhūtā sankhārā padhānasankhārā Catukīccasādhakassa sammappadhāna-viriya'ss' etaṅ adhivacanaṅ

Samannāgatan ti chandasamādhinā ca padhānasankhārehi ca upetaṅ

Iddhipādan ti nippattipariyāyena⁵ vā 1jjhanatthena, 1jjhantī etāya sattā iddhā vuddhā ukkaṅsagatā hontīti iminā vā pariyāyena iddhīti sankhyaṅ⁶ gatānaṅ upacāraṅ jhānādi-kusalacittasampayuttānaṅ chandasamādhīpadhānasankhārānaṅ adhitthānatthena pādabhūtaṅ sesacittacetasi-karāsīti, attho Yaṅ hi parato *iddhipādo ti tathābhūtassa vedanākkhandho . pe vññānakkhandho* ti vuttaṅ,⁷ taṅ iminā atthena yujjati Iminā nayena sesesu pi attho vedītabbo Yath' eva hi chandaṅ adhipatiṅ karitvā pati-

¹ *Vbh.* 216 ² B R nippajjatīti, S nippajjati ³ S chandādhiko.

⁴ S R katvā ⁵ B nibbatti° ⁶ S R sankhyaṅ ⁷ *Vbh.* 217

laddhasamādhī chandasamādhīti vutto, evaṃ viriyaṃ .
pe . cittaṃ, vīmaṃsaṃ adhipatiṃ karitvā patiladdhasamā-
dhī vīmaṃsāsamādhīti vuccati

Idāni chandasamādhī-ādīni padāni bhājetvā dassetuṃ
Kathaṃ ca bhikkhū ti ādi āradhayaṃ

Tattha chandaṃ ce bhikkhu adhipatiṃ karitvā ti yadi bhikkhu
chandaṃ adhipatiṃ chandaṃ jethakaṃ chandaṃ dhuraṃ
chandaṃ pubbangamaṃ katvā samādhyaṃ patilabhati nibbat-
teti, evaṃ nibbattito ayaṃ samādhī chandasamādhī nāma
vuccatīti attho

Viriyāṃ ce ti ādisu pi es' eva nayo

Ime vuccanti padhānasankhārā ti ettāvatā chandiddhipā-
daṃ bhāvayamānassa bhikkhuno padhānābhisanakhārasan-
khātaṃ catukīccasādhakaṃ viriyaṃ kathitaṃ

Tad ekayhaṃ abhisanyūhitvā ti taṃ sabbaṃ¹ ekato rāsiṃ katvā
ti attho *Sankhyaṃ*² *gacchatī* ti ekaṃ³ vohāraṃ gacchatīti
veditabban ti attho

Idāni chandasamādhī-padhānasankhāro ti etasmīṃ pada-
samūhe chandādi-dhamme bhājetvā dassetuṃ *Tattha katamo*
chando ti ādi āradhayaṃ Taṃ uttānattham eva

Upeto hotī ti⁴ iddhipāda-sankhāto dhammarāsi upeto
hoti

Tesaṃ dhammānaṃ ti tesaṃ sampayuttānaṃ chandādi-
dhammānaṃ

Iddhi samiddhī ti ādīni sabbāni nippatti-vevacanān'⁵ eva
Evaṃ sante pi ijjhanakatthena iddhi Sampunnā iddhi
samiddhi Upasaggena vā padaṃ vaddhitaṃ

Ijjhanākāro *ijhanā Samijhanā* ti upasaggena padaṃ
vaddhitaṃ

Attano santāne pātubhāvavasena labhanaṃ *lābho* Pari-
hīnānam pi viriyārambhavasena puna lābho *patilābho*
Upasaggena vā padaṃ vaddhitaṃ

Pattī ti adhiḡamo Aparihānavasena sammā pattīti *sam-*
patti

Phusanā ti patilābhaphusanā.

¹ R S add. pi

² S R sankhaṃ.

³ S R evaṃ.

⁴ Vbh 217

⁵ B S R nibbatti°

Sacchakiriya ti patilābhasacchikiriya va

Upasampadā ti¹ patilābha-upasampadā evāti veditabbā

Tathā-bhūtassāti tena ākārena² bhūtassa Te chandādi-dhamme patilabhitvā ttitassāti attho

Vedanākkhandho ti ādhi chandādayo anto katvā cattāro pi khandhā kathitā

Te dhamme ti te cattāro arūpakkhandhe, chandādayo³ dhamme ti pi vuttaṅ

Āsevati ti ādini vuttatthān' eva

Sesa-iddhipādaniddesesu pi iminā va nayena attho veditabbo

Ettāvatā kiṅ kathitan ti ? Catunnaṅ bhikkhūnaṅ matthakappattaṅ kammattānaṅ kathitaṅ Eko hi bhikkhu chandaṅ avassayati kattukamyatākusaladhammacchandena atthanipphattiyaṅ⁴ satī ahaṅ lokuttaradhammaṅ nibbattessāmi, natthi mayhaṅ etassa nibbattane bhāro ti chandaṅ jettahaṅ chandaṅ dhuraṅ chandaṅ pubbangamaṅ katvā lokuttaradhamme⁵ nibbatteti Eko vīriyaṅ avassayati Eko cittaṅ Eko paññaṅ avassayati paññāya atthanipphattiyaṅ⁴ satī ahaṅ lokuttaradhammaṅ nibbattessāmi, natthi mayhaṅ etassa nibbattane bhāro ti paññaṅ jettahaṅ paññaṅ dhuraṅ paññaṅ pubbangamaṅ katvā lokuttaradhammaṅ nibbatteti Kathaṅ ? Yathā hi catusu amaccaputtesu thānantaraṅ patthetvā vicarantesu eko upatthānaṅ avassayati,⁶ eko sūrabhāvaṅ, eko jātiṅ, eko mantaṅ Kathaṅ ? Tesu hi pathamo upatthāne appamādakāntāya atthanipphattiyā⁷ satī labhamānaṅ lacchām' etaṅ thānantaraṅ ti upatthānaṅ avassayaṅ Duttiyo upatthāne appamatto pi ekacco sangāme paccupatthite santhātuṅ na sakkoti, avassaṅ kho pana rañño paccanto kuppissati, tasmiṅ kupite rathadhure kammaṅ katvā rājānaṅ ārādhetvā āharāpessām' etaṅ thānantaraṅ ti sūrabhāvaṅ avassayaṅ Tatiyo sūrabhāve pi satī ekacco hīnajātiko hoti; jātiṅ soḍhetvā thānantaraṅ dento⁸ mayhaṅ dassatīti⁹ jātiṅ avassayaṅ Catuttho jātimā pi eko amantaṅyo hoti, mantena kattabbakicce uppanne āharāpessām' etaṅ thānantaraṅ ti

¹ R S pi

² S R ten' ākārena

³ S R add vā tayo

⁴ B R °nibbattiyaṅ

⁵ S R °dhammaṅ

⁶ S R avassayaṅ.

⁷ B R °nibbattiyā

⁸ S R dentā

⁹ S R dassantīti

mantaṅ avassayaṃ. Te sabbe pi attano attano¹ avassayabalena thānantarāṇi pāpunīsu

Tattha upatthāne appamatto hutvā thānantaraṅ patto viya chandaṅ avassāya kattukamyatākusaladhammacchandaena atthanipphattiyaṅ² satī ahaṅ lokuttaradhammaṅ nibbattessāmi, natthi mayhaṅ etassa nibbattane bhāro ti chandaṅ jettahaṅ chandaṅ dhuraṅ chandaṅ pubbangamaṅ katvā lokuttaradhammanibbattako datthabbo, Ratthapālatthero viya³ So hi āyasmā chandaṅ dhuraṅ katvā lokuttaradhammaṅ nibbattesi Sūrabhāvena rājānaṅ ārādhetvā thānantaraṅ patto viya viriyaṅ jettahaṅ viriyaṅ dhuraṅ viriyaṅ pubbangamaṅ katvā lokuttaradhammanibbattako datthabbo, Sonatthero viya⁴ So hi āyasmā viriyaṅ dhuraṅ katvā lokuttaradhammaṅ nibbattesi Jāṭisampattiyā thānantaraṅ patto viya cittaṅ jettahaṅ cittaṅ dhuraṅ cittaṅ pubbangamaṅ katvā lokuttaradhammanibbattako datthabbo, Sambhūtatthero viya⁵ So hi āyasmā cittaṅ dhuraṅ katvā lokuttaradhammaṅ nibbattesi Mantaṅ avassāya thānantarappatto viya vīmaṅsaṅ jettahaṅ vīmaṅsaṅ dhuraṅ vīmaṅsaṅ pubbangamaṅ katvā lokuttaradhammanibbattako datthabbo, thero Mogharājā viya⁶ So hi āyasmā vīmaṅsaṅ dhuraṅ katvā lokuttaradhammaṅ nibbattesi

Ettha⁷ tayo chandasamādhi-padhānasankhārasankhātā dhammā iddhi pi honti iddhipādā pi Sesā pana sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva Viriyacittavīmaṅsāsamādhi-padhānasankhārasankhātā pi tayo dhammā iddhi pi honti iddhipādā pi Sesā pana sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva. Ayaṅ tāva abhedato kathā

Bhedato pana chando iddhi nāma Chandadhurena bhāvitā cattāro khandhā chandiddhipādo nāma Samādhi padhānasankhāro ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena chandiddhipāde pavisanti Pāde payitthā ti pi vattuṅ vatṭati eva. Tatth' eva samādhi iddhi nāma Samādhi-dhurena bhāvitā cattāro khandhā samādhiddhipādo nāma

¹ R S om

³ *Pss of the Brethren*, 302 f

⁵ *Ibid* 182

⁶ *Ibid* 151, 424

² B S R nibbattiyaṅ

⁴ *Ibid* 275 f, (*Vim* 1, 179 f)

⁷ S R. *add ca.*

Chando padhānasankhāro ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena samādhuddhipāde pavīsanti Pāde pavitthā ti pi vattuṅ vattati eva Tatth' eva padhānasankhāro iddhi nāma Padhānasankhārabhāvitā cattāro khandhā padhānasankhāridhipādo nāma Chando samādhī ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena padhānasankhāridhipāde pavīsanti Pāde pavitthā ti pi vattuṅ vattati eva Tatth' eva¹ vīryaṅ iddhi nāma, cittaṅ iddhi nāma, vīmaṅsā iddhi nāma pe pāde pavitthā ti pi vattuṅ vattati eva Ayaṅ bhedato kathā nāma

Ettha pana abhinavaṅ natthi, gaḥitam eva vibhūta² dhātukāṅ² kataṅ Kathaṅ² Chando samādhī padhānasankhāro ti ime tayo dhammā iddhi pi honti iddhipādā pi Sesā sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva Ime hi tayo dhammā ijjhamānā sampayuttakehi catūhi khandhehi saddhiṅ yeva ijjhanti, na vinā Sampayuttakā pana cattāro khandhā ijjhanakatthena iddhi nāma honti³ Patitthānatthena pādo nāma Iddhi ti vā iddhipādo ti vā na aññassa kassaci adhivacanaṅ, sampayuttakānaṅ catunnaṅ khandhānaṅ yeva adhivacanaṅ Vīryacittavīmaṅsā samādhī padhānasankhāro ti tayo dhammā pe catunnaṅ khandhānaṅ yeva adhivacanaṅ

Api ca pubbabhāgo iddhipādo nāma Patilābho iddhi nāmāti vedītabbo Ayam attho upacārena vā vipassanāya vā dīpetabbo Pathamajjhānaparīkammaṅ hi iddhipādo nāma Pathamajjhānaṅ iddhi nāma Dutīya-tatīya-catuttha - ākāsaññācāyatana - viññānaññācāyatana - ākiñcaññāyatana-nevasaññānāsaññāyatana-parīkammaṅ iddhipādo nāma Nevasaññānāsaññāyatanaṅ iddhi nāma Sotāpattimaggassa vipassanā iddhipādo nāma Sotāpattimaggo iddhi nāma Sakadāgāmi - anāgāmi - arahattamaggassa vipassanā iddhipādo nāma Arahattamaggo iddhi nāma Patilābhena pi dīpetuṅ vattati yeva pathamajjhānaṅ hi iddhipādo nāma, dutīyajjhānaṅ iddhi nāma Dutīyajjhānaṅ iddhipādo nāma, tatīyajjhānaṅ iddhi nāma . . . pe . . . anāgāmmaggo iddhipādo nāma; arahattamaggo iddhi nāma

¹ S R Tathā

² B vibhūtaṅ

³ S R om

Ken' atthena iddhi² Ken' atthena pādo ti² Ijhanakatthen' eva iddhi, patitthānatthen' eva pādo Evam idhāpi iddhi ti vā pādo¹ ti vā na aññassa kassaci adhvācanaṇ, sam-payuttakānaṇ catunnaṇ khandhānaṇ yeva adhvācānaṇ ti

Evaṇ vutte pana idam āhaṇsu Catunnaṇ khandhānam eva adhvācānaṇ bhāveyya yaḍi Satthā parato Uttāracūlabhājanīyaṇ² nāma na āhareyya, Uttāracūlabhājanīye² pana chando yeva chandiddhipādo, viriyam eva, cittaṃ eva, vīmaṇsā va vīmaṇsiddhipādo ti kathitaṇ ti³

Keci pana iddhi nāma anipphannā, iddhipādo nipphanṇo ti vadhuṇsu Tesāṇ⁴ vacānaṇ⁵ patikkhupitvā iddhi pi iddhipādo pi nipphanṇo tilakkhanabbhāhato ti sannitthānaṇ kataṇ Iti mmasmiṇ Suttantabhājanīye lokiyalokuttaramisakā iddhipādā kathitā ti

Suttantabhājanīyaṇ.

Abhidhammabhājanīyaṇ⁶ uttānattham eva Nayā pan' ettha ganetabbā Chandasamādhīpadhānasankhārasamānāgataṇ iddhipādāṇ bhāveti ti vuttatthānasmiṇ hi lokuttarāni cattāri nayasahassāni vibhattāni Viriyasamādhī-ādīsu pi es' eva nayo Tathā Uttāracūlabhājanīye² chandiddhipāde cattāri nayasahassāni vibhattāni, vīriyacittavīmaṇsiddhipāde cattāri cattāriti sabbāni pi atthannaṇ catukkānaṇ vasena dvattuṇsa nayasahassāni vibhattāni

Evam etaṇ nibbattita-lokuttarānaṇ yeva iddhipādānaṇ vasena dvattuṇsa-nayasahassapatimānānaṇ Abhidhammabhājanīyaṇ kathitaṇ ti veditabbaṇ

Pañhapucchake⁷ pāli-anusāren' eva iddhipādānaṇ kusalādi-bhāvo veditabbo Ārammanattakesu pana sabbe p' ete appamānaṇ nibbānaṇ ārabba pavattito appamānārammaṇā eva, na maggārammaṇā Saḥajātahetuvāsena pana maggahetukā, na maggādhīpatino Cattāro hi adīpatayo aññamaññaṇ garuṇ na karonti Kasmā² Sayāṇ jettakattā. Yathā hi samajātikā samavayā samathāmā samasippā cattāro rājaṇputtā attano attano jettakattāya añña-

¹ S.R. iddhipādo

² S.R. °culla°

³ B.S.R. om

⁴ R.S. te

⁵ R.S.-om.

⁶ Vibh. 220.

⁷ Ibid 224

maññaṣṣa apacitīṃ na karonti, evaṃ ime pi cattāro adhipatayo pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ jetthakadhammatāya añña-maññaṃ garuṃ na karontīti ekanten' eva na maggādhipatino Atitādisu ekārammanabhāvena¹ pi na vattabbā Nibbānassa pana bahiddhā-dhammattā bahiddhārammanā nāma hontīti Evam etasmīṃ pañhapucchake nibbattitalokuttarā va iddhipādā kathitā

Sammāsambuddhena hi Suttantabhājanīyasmiṃ yeva loki yalokuttaramissakā iddhipādā kathitā, Abhidhammabhājanīya-pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti evaṃ ayaṃ Iddhipādavibhaṅgo pi teparivattaṃ nīhamtvā va dassito ti

Iddhipādavibhaṅganiddeso.

¹ S R °bhāve

BOJJHANGAVIBHANGA

Idāni tadanantare Bojjhangavibhange *sattā* ti¹ gananaparicchedo

Bojjhangā ti bodhiyā, bodhissa vā angā ti bojjhangā
Idaṅ vuttaṅ hoti yā esā dhammasāmaggi yāya lokuttaramaggakkhane uppajjamānāya linuddhacca-patitthānāyūhana - kāmasukhattakīlamathānuyoga - ucchedasassatābhinivesādinaṅ anekesaṅ upaddavānaṅ patipakkhabhūtāya satīdhammavācaya-viriya-pīti-passaddhi-samādhi-upekkhā-sankhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujhatīti katvā bodhīti vuccati, bujhati² kilesasantānaniddāya utthahati, cattāri vā ariyasaccāni pativijjhati, nibbānam eva vā sacchikaroti, tassā dhammasāmaggi-sankhātāya bodhiyā angā ti pi bojjhangā, jhānanga-maggangādīni viya Yo pan' esa³ yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujhatīti katvā ariyasāvako bodhīti vuccati, tassa bodhissa angā ti pi bojjhangā, senanga-rathangādayo viya Ten' āhu Atthakathācariyā Bujjhanakassa puggalassa angā ti bojjhangā ti

Api ca *Bojjhangā ti ken' atthena bojjhangā?* *Bodhāya saṅvattantīti bojjhangā Bujjhanīti bojjhangā Anubujjhanīti bojjhangā Patibujjhanīti bojjhangā Sambujjhanīti bojjhangā* ti immā Patisambhidānāyena^{*} pi bojjhangattho vedītabbo

Satisambojjhango ti ādisu pasattho sundaro ca bojjhango *sambojjhango* Satī yeva sambojjhango satisambojjhango Tattha upatthānalakkhano satisambojjhango Paṇḍicaya-lakkhano viriyasambojjhango Pharaṇalakkhano pītīsambojjhango Upasamalakkhano passaddhisambojjhango Avikkhepalakkhano samādhīsambojjhango Patisankhānalak-

* *Pts* 11, 115

¹ *Vbh.* 22⁴

² S R bujhatīti

³ R S p' esa

khano upekkhāsambojjhango Tesu *Satiṅ ca khvāhaṅ bhikkhave sabbatthikaṅ vadāmi* ti* vacanato sabbesaṅ bojjhangānaṅ upakārakattā satisambojjhango pathamaṅ vutto Tato paraṅ *So tathā sato viharanto taṅ dhammaṅ paññāya pavcīnatī* ti† ādnā nayena evaṅ anukkamen' eva nikkhepapayojanaṅ pāhyaṅ āgatam eva

Kasmā pan' ete satt' eva vuttā anūnā anadhikā ti? Līnuddhaccapatipakkhato, sabbatthikato ca Ettha hi tayo bojjhangā linassa patipakkhā Yath' āha *Yasmaṅ ca kko bhikkhave samaye tīnaṅ cittaṅ hoti, kālo tasmaṅ samaye dhammavcayasambojjhangassa bhāvanāya, kālo viriyasambojjhangassa bhāvanāya,*¹ *kālo pītīsambojjhangassa bhāvanāyā* ti ‡

Tayo uddhaccassa patipakkhā Yath' āha *Yasmaṅ ca kko bhikkhave samaye uddhataṅ cittaṅ hoti, kālo tasmaṅ samaye passaddhisambojjhangassa bhāvanāya, kālo samādhisambojjhangassa bhāvanāya, kālo upekkhāsambojjhangassa bhāvanāyā* ti §

Eko pan' ettha lonadhūpanaṅ viya sabbavyañjanesu, sabbakammika-amacco viya ca sabbesu rājakicesu² sabbabojjhangesu icchitabbato sabbatthiko Yath' āha *Satiṅ ca khvāhaṅ bhikkhave sabbatthikaṅ vadāmi* ti* Sabbatthakan ti pi pāli Dvinnam pi sabbattha icchitabban ti attho Evaṅ līnuddhaccapatipakkhato sabbatthikato ca satt' eva vuttā ti veditabbā

Idāni nesaṅ ekasmiṅ yev' ārammane attano attano kiccavasena nānākaraṅ dassetuṅ *Tattha katamo satiṅsambojjhango* ti ādi āradhaṅ

Tattha idha bhikkhū ti imasmiṅ sāsane' bhikkhu

Satimā hotī ti paññāya paññavā, yasena yasavā, dhanena dhanavā viya satiyā satimā hoti Satisampanno ti attho

Paramenā ti uttamaṅ Taṅ hi paramatthasaccassa nibbānassa ceva maggassa ca anulomato paramaṅ nāma hoti uttamaṅ setthaṅ

Sati-nepakkenā ti nepakkaṅ vuccati paññā Satiyā ceva

* Cf S v, 115

† Ibid 68

‡ Ibid 113

§ Ibid 114

nepakkena cāti attho Kasmā pana imasmīṃ satubhājanīye paññā sangahitā ti? Satiyā balavabhāvadīpanatthaṃ Sati hi paññāya saddhim pi uppajjati, vinā pi Paññāya saddhiṃ uppajjamānā balavatī hoti, vinā uppajjamānā dubbalā Ten' assā balavabhāvadīpanatthaṃ paññā sangahitā Yathā hi dvisu disāsu dve rājamahāmattā titttheyyuṃ, tesu eko rājaputtaṃ gahetvā titttheyya, eko attano dhammatāya ekako va, tesu rājaputtaṃ gahetvā thito attano pi tejena rājaputtassa pi tejena tejavā hoti, attano dhammatāya thito na tena samatejo hoti¹ Evam eva rājaputtaṃ gahetvā thito² mahāmatto viya paññāya saddhiṃ uppannā satī Attano dhammatāya thito viya vinā paññāya uppannā Tattha yathā rājaputtaṃ gahetvā thito attano pi tejena rājaputtassa pi tejena tejavā hoti, evaṃ paññāya saddhiṃ uppannā satī balavatī hoti Yathā attano dhammatāya thito na tena samatejo hoti, evaṃ vinā paññāya uppannā dubbalā hotīti balavabhāvadīpanatthaṃ paññā gahitā ti

Cirakatam pi ti attano vā parassa vā kāyena cirakataṃ vattaṃ vā kasinamandalaṃ vā kasinaparikammaṃ vā

Cirabhāsitaṃ pi ti attanā vā parena vā vācāya cirabhāsitaṃ bahukam pi, vattasīse thatvā dhammakathaṃ vā kammatthānavinicchayaṃ vā, vimuttāyatanasīse vā thatvā dhammakatham eva

Sarītā hotī ti taṃ kāyaviññattaṃ vacīviññattaṃ ca samutthāpetvā pavattaṃ arūpadhammakotthāsaṃ evaṃ uppajjitvā evaṃ niruddho ti sarītā hoti *Anussarītā* ti punappunaṃ sarītā

Ayaṃ vuccati sattsambojjhango ti ayaṃ evaṃ uppannā sesabojjhangasamutthāpikā vipassanā-sampayuttā satī sattsambojjhango nāma kathiyati.

So tathā sato viharanto ti so bhikkhu ten' ākārena uppannāya satiyā sato hutvā viharanto

Taṃ dhamman ti taṃ cirakataṃ cirabhāsitaṃ hetthā Suttapakāraṃ dhammaṃ.

Paññāya pavicinatī ti paññāya aniccaṃ dukkhaṃ anattā ti pavicinatī

¹ S R om

² B thita

Pavīcaratī ti¹ aniccaṃ dukkhaṃ anattā ti tattha paññaṃ carāpento pavīcarati

Parivīmaṃsaṃ āpaṇṇatī ti olokaṇaṃ gavesanaṃ āpaṇṇati

Ayaṃ vuccatī ti idaṃ vuttappakārabojjhangasamutthāpakaṃ² vipassanāñānaṃ dhammavicayasambojjhango nāma vuccati

Tassa taṃ dhamman ti tassa bhikkhuno taṃ hetthā vuttapakāraṃ dhammaṃ

Āraddhaṃ hotī ti paṇipunnaṃ hoti paggaḥitaṃ³ *Asallīnaṃ* ti āraddhattā yeva asallīnaṃ *Ayaṃ vuccatī* ti idaṃ bojjhangasamutthāpakaṃ vipassanā-sampayuttaṃ vīriyaṃ vīriya-sambojjhango nāma vuccati

Nvāmsā ti kāmāmisā-lokāmisā-vattāmisānaṃ abhāvena nīrāmisā paṇisuddhā

Ayaṃ vuccatī ti ayaṃ bojjhangasamutthāpikā⁴ vipassanā-sampayuttā pīti pītisambojjhango nāma vuccati

Pītīmanassā ti pītīsampayuttacittassa

Kāyo pi passambhatī ti khandhattayasankhāto nāmākāyo kilesadarathapatippassaddhiyā passambhati

Cittam pī ti viññānakkhandho pi tath' eva passambhati *Ayaṃ vuccatī* ti ayaṃ bojjhangasamutthāpikā vipassanā-sampayuttā passaddhi passaddhisambojjhango nāma vuccati

*Passaddhakāyassa*⁵ *sukhīno* ti passaddhakāyatāya⁶ uppanna-sukhena sukhītassa

Samādhīyatī ti sammā ādhīyati, niccalaṃ hutvā ārammane thapīyati, appanāppattaṃ viya hoti

Ayaṃ vuccatī ti ayaṃ bojjhangasamutthāpikā vipassanā-sampayuttā cīttekaggatā samādhisaṃbojjhango nāma vuccati

Tathā samāhītan ti tena appanāppattena viya samādhinā samāhītaṃ

Sādhukaṃ aṃhupekkhīyā hotī ti sutthu aṃhupekkhitā hoti, tesāṃ dhāmmānaṃ pāpanavaddhane⁷ avyāvato⁸ hutvā aṃhupekkhati

¹ B pavīcinatīti

³ R S paṇiggaḥitaṃ

⁵ B passaddhi°

⁷ S R pahāna°

² R S vuttappakāraṃ°

⁴ S R sambojjhanga°

⁶ R S °kāyattā

⁸ B R avāvato

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ channaṇ bojḅhangānaṇ anosakkana-
anativattanabhāvasādhako majḅhattākāro upekkhāsamboj-
ḅhango nāma vuccatī

Ettāvataḅ kiṇ kathitaṇ nāma hoti² Apubbaṇ acarimaṇ
ekacittakkhane nānārasalakkhanā pubbabhāgavipassanāboj-
ḅhangā kathitā hontīti

Pathamo nayo

Idāni yena pariyāyena satta bojḅhangā cuddasa honti,
tassa pakāsanatthaṇ dutiyanayaṇ dassento puna *satta boj-
ḅhangā* ti ādm āha

Tatrāyaṇ anupubbapadavannaṇā *aḅḅhattadhammesu satī* ti¹
aḅḅhattikasankhāre² pariggaṇhantassa uppannā satī

Bahiddhā-dhammesu satī ti bahiddhā sankhāre pariggaṇ-
hantassa uppannā satī³

Yad apī ti yā pī, *tad apī* ti sā pī⁴

Abhiññāyā ti abhiññeyyadhamme abhiḅānanatthāya

Sambodhāyā ti sambodhi vuccatī maggo, maggatthāyāti
attho

Nibbānāyā ti vānaṇ vuccatī tanhā Sā tattha natthī ti
nibbānaṇ tadatthāya, asankhatāya amatadhātuyā sacchi-
kriyatthāya saṇvattatīti attho

Dhammavīcayasambojḅhange pī es' eva nayo

Kāyikan ti cankamaṇ adhiḅḅhantassa uppannavīriyaṇ

Cetasikan ti na tāvāhaṇ imaṇ pallanaṇ bhindissāmi, yāva
me na anupādāya āsavehi cittaṇ vimuccissatīti evaṇ kāyap-
payogaṇ vinā uppannavīriyaṇ

Kāyapassaddhī ti tinnāṇ khandhānaṇ darathapassaddhi

Cittapassaddhī ti viññānakkhandhassa darathapassaddhi
Upekkhāsambojḅhange satisambojḅhangasadiso va vimic-
chayo

Imasmaṇ naye satta bojḅhangā lokiyalokuttaramissakā
kathitā Porānakattherā pana ettakena pakataṇ na hotīti
vibhajītvā dassesuṇ⁵ Etesu hi aḅḅhattadhammesu satī
pavīcayo upekkhā ti ime attano khandhārammanattā lokiyā⁶
va hontī, tathā maggaṇ appattaṇ kāyīkavīriyaṇ Avitakka-

¹ *Vbh* 228

² S R aḅḅhattike°

³ S R om

⁴ *Vbh* P^T S ed Yādā

tadā ⁵ S R dassetuṇ

⁶ S R lokikā.

avicārā pana pīti-samādhayo lokuttarā honti Sesā lokiya-lokuttaramissakā tī Tattha ajjhataḍḍhammesu¹ satī-pavīcaya-upekkhā ajjhataḍḍhammanā Lokuttarā pana bahiddhārammanā tī tesañ lokuttarabhāvo mā yujjittha Cankamappayogena nibbattavīriyam pī lokīyan tī vadanto na kīlamatī

Avitakka-avicārā pana pīti-samādhayo kadā² lokuttarā hontīti? Kāmāvacare tāva pītīsambojjhango labbhati, avitakka-avicārā pītī na labbhati Rūpāvacare avitakka-avicārā pītī labbhati, pītīsambojjhango pana na labbhati Arūpāvacare sabbenā sabbañ na labbhati Ettha pana³ alabbhamānakañ upādāya labbhamānakā pī patikkhittā Evam ayañ avitakka-avicāro pītīsambojjhango⁴ kāmāvacarato pī nikkhanto rūpāvacarato pī arūpāvacarato pītī nibbatitālokuttarā⁵ yevāti kathito Tathā kāmāvacare samādhi-sambojjhango labbhati, avitakka-avicāro pana samādhi na labbhati Rūpāvacara-arūpāvacaressu avitakka-avicāro samādhi labbhati, samādhi-sambojjhango pana na labbhati Ettha pana alabbhamānakañ upādāya labbhamānako pī patikkhitto Evam ayañ avitakka-avicāro samādhi³ kāmāvacarato pī nikkhanto rūpāvacarato pī arūpāvacarato pītī nibbatitālokuttaro yevāti kathito Api ca lokīyañ gaheṭvā lokuttaro kātabbo Lokuttarañ gaheṭvā lokīyo kātabbo Ajjhataḍḍhammesu hī satī-pavīcaya-upekkhānañ lokuttarabhāvanākālo pī atthī Tatī idañ suttañ *Ajjhattavimokkhañ khvāhañ āvuso sabbupādānakkhayañ vadāmi, evam ass' ime āsavā nānusenī* tī* iminā suttana lokuttarā honti Yadā pana cankamappayogena nibbatte kāyīkavīriye avupasante yeva vipassanā maggena ghatīyati, tadā tañ⁶ lokuttarañ hotī Ye pana therā kasīnañjhāne ānāpānañjhāne brahmavihārañjhāne ca bojjhange⁷ uddharanto na vāreṭtabbo tī vadanti, tesañ vāde avitakka-avicārā, pītī-samādhīsambojjhanga lokīyā hontīti

Dutīyanayo

* *Not traced*

¹ S R ajjhatañ tāva dhammesu ² S R kadāci ³ S R om
⁴ S om ⁵ S R °lokuttaro ⁶ B om ⁷ B bojjhango

Idāni bojḅhangānaḅ bhāvanāvasena pavattaḅ tatīyanayaḅ dassento puna satta bojḅhangā¹ tī ādim āha Tatthāpī ayaḅ apubbapadavannaḅ

Bhāvetī tī vaddhetī, attano santāne punappunaḅ janeti abhinibbatteti

Vivekanissitaḅ tī viveke² nissitaḅ Viveko tī vivittatā So c' āyaḅ³ tadangaviveko, vikkhambhana-samuccheda-patippassaddhi-nissaranaviveko tī pañcavidho Tattha tadangaviveko nāma vipassanā Vikkhambhanaviveko nāma attha samāpattiyo Samucchedaviveko nāma maggo Patippassaddhiviveko nāma phalaḅ Nissaranaviveko nāma sabbanimittanissatiḅ nibbānaḅ Evam etasmiḅ pañcavidhe viveke nissitaḅ vivekanissitaḅ tī,⁴ tadangavivekanissitaḅ samucchedavivekanissitaḅ nissaranavivekanissitaḅ ca sati-sambojḅhangaḅ bhāvetīti ayam attho vedītabbo

Tathā hī ayaḅ satisambojḅhanga⁵-bhāvanānuḅyogam anuyutto yogī vipassanākkhane kīccato tadangavivekanissitaḅ, aḅḅhāsayato nissaranavivekanissitaḅ, maggakāle pana kīccato samucchedavivekanissitaḅ, ārammanato nissaranavivekanissitaḅ satisambojḅhangaḅ bhāvetī Pañcavidha-vivekanissitam pīti eke Te hī na kevalaḅ balavavipassanā-magga-phalakkhanesu eva bojḅhangaḅ uddharanti, vipassanāpādakakasinaḅḅhāna-ānāpānāsūbha-brahmavihāraḅḅhānesu pī uddharanti, na ca patīsidhā atthakathācariyehī, tasmā tesāḅ matena etesaḅ ḅhānānaḅ pavattikkhane kīccato eva vikkhambhanavivekanissitaḅ Yathā ca vipassanākkhane aḅḅhāsayato nissaranavivekanissitaḅ tī vuttaḅ, evaḅ patippassaddhivivekanissitam pī bhāvetīti vattuḅ vattati Esa nayo virāganissitādisu Vivekattā⁶ eva hī virāgādayo Kevalaḅ h' ettha⁷ vossaggo duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandana-vossaggo cāti Tattha pariccāgavossaggo tī vipassanākkhane ca tadangavasena maggakkhane ca samucchedavasena kīlesapahānaḅ Pakkhandanavossaggo tī vipassanākkhāne taninnabhāvena, maggakkhane pana ārammanakaranena nibbānapakkhandanaḅ Tadubhayam pī imasmiḅ lokiyalokut-

¹ *Vbh* 229 ² S R vivekaḅ ³ S R Svāyaḅ ⁴ S R om
⁵ S R 'bojḅhanga'. ⁶ S R vivekaḅḅhā ⁷ S R c' ettha

taramissake atthavannanānaye vattati Tathā hi ayaṇṇ
satisambojjhango yathāvuttēna pakārena kilese pariccajati
nibbānaṇ ca pakkhandati

Vossaggaparimāṇin ti iminā pana sakalena vacanena¹
vossaggaṭṭhaṇṇaṇ parimāmanāṇ,² parinataṇ ca paripaccantaṇ,
paripakkaṇ cāti Idaṇ vuttaṇ hoti ayaṇṇ hi bojjhanga-
bhāvanam anuyutto bhikkhu yathā satisambojjhango kilesa-
pariccāgavossaggaṭṭhaṇṇaṇ nibbānapakkhandanavossaggaṭṭhaṇṇaṇ
ca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā naṇ bhāveti.

Esa nayo sesambojjhangesu pi Imasmim pi naye lokiyalo-
kuttaramissakā va bojjhangā kathitā ti

Suttantabhājanayaṇ.

Abhidhammabhājanīye satta pi bojjhange ekato pucchitvā
vissajjanassa ca pāṭiyekkaṇ pucchitvā vissajjanassa ca
vasena dve nayā Tesāṇ atthavannanā hetthā vuttanayen'
eva veditabbā

Upekkhāsambojjhangamiddese³ pana upekkhanavasena
upekkhā Upekkhanākāro *upekkhanā* Upekkhitabbayutte
samappavatte dhamme ikkhati na codetiti *upekkhā*

Puggalaṇ upekkhāpetiti *upekkhanā* Bojjhangabhāvap-
pattiyā lokiya-upekkhanāya adhikā upekkhanā *aṇṇhupek-
khanā*

Vyāpādānāpajjanena⁴ majjhatabhāvo *majjhattatā*. Sā
pana cittaṇ, na sattassāti dīpetuṇ *majjhattatā cittaṇ* ti
vuttan ti ayam ettha apubbapadavannanā

Nayā pan' ettha ganetabbā Sattannam pi hi bojjhan-
gānaṇ ekato pucchitvā vissajjane ekekamagge nayasahassaṇ
nayasahassan ti cattāmi nayasahassāmi vibhattāmi Pāṭi-
yekkaṇ pucchitvā vissajjane ekekabojjhangavasena cattāmi
cattārīti satta catukkā atthavīsati Tāmi purmehi catūhi
saddhuṇ dvattiṇsā ti sabbāmi pi Abhidhammabhājanīye dvat-
tiṇsanayāsahassāmi vibhattāmi kusālān' eva Yasmā pana
phalakkhane pi bojjhangā labbhanti, kusalahetukāmi ca
sāmaññaphalaṇ, tasmā tesu pi bojjhangadassanattaṇ kusa-
laniddesapubbangamāya eva tantiyā vipākanayo āradhho

¹ S R om

² B parimāmanāṇ, S R parimāmanāṇ

³ Vbh 230

⁴ S R. avyāpādāpajjanena

So pi ekato pucchitvā vissajjanassa ca pāṭiyekkaṃ pucchitvā
vissajjanassa ca vasena duvidho hoti Sesam ettha hetthā
vuttanayen' eva veditabbaṃ Vipāke pana kusalato tiguṇā
nayā kātābbā ti

Abhidhammabhājanīyaṃ

Pañhapucchake¹ pāli-anusāren' eva bojjhangānaṃ kusa-
lādibhāvo veditabbo Ārammanattikesu pana sabbe p' ete
appamānaṃ nibbānaṃ ārabha pavattito appamānārammanā
eva, na maggārammanā Sahajātahetuvasena pan' ettha
kusalā maggahetukā Viriyaṃ vā vīmaṇsaṃ vā jettakaṃ
katvā maggabhāvanākāle maggādhipatino Chandacittajet-
thakāya² maggabhāvanāya na vattābbā maggādhipatino ti,
phalakāle pi na vattābbā³ Atītādisu ekārammanabhāve pi
na vattābbā Nibbānassa pana bahiddhādhammattā bahid-
dhārammanā nāma hontīti Evam etasmiṃ pañhapucchake
pi⁴ nibbattitalokuttarā va bojjhangā kathitā Sammāsam-
buddhena hi Suttantabhājanīyass' eva pathamanayasmiṃ
lokiyā,⁵ dutiya-tatīyesu lokiyalokuttaramissakā bojjhangā
kathitā, Abhidhammabhājanīyassa pana catūsu pi nāyesu
masmiṃ ca Pañhapucchake lokuttarā yevāti Evam ayaṃ
Bojjhangavibhango pi te parivattaṃ nīharitvā va bhājetvā
dassito ti

Bojjhangavibhangamiddeso.

¹ *Vbh* 232

² S R °jettikāya

³ S R *add* eva

⁴ R S *om*

⁵ R S lokikā

MAGGAVIBHANGO

Idāni tadanantare Maggangavibhange *ariyo atthangiko maggo* ti¹ ādi sabbaṅ Saccavibhange dukkhanirodhagāminī-patīpadāniddese vuttanayen' eva veditabbaṅ

Bhāvanāvasena pāṭiyekkaṅ² dassite dutiyanaye pi *sam-mūdatthiṅ bhāveti vvekaṃssitan* ti ādi sabbaṅ Bojjhanga-vibhange vuttanayen' eva veditabbaṅ Evam idaṅ dvinnam pi nayānaṅ vasena Suttantabhājanīyaṅ lokiyalokuttaramis-sakam eva kathitaṅ

Abhidhammabhājanīye ariyo ti avatvā *atthangiko maggo* ti vuttaṅ evaṅ avutte pi ayaṅ ariyo eva Yathā hi muddhā-bhisittassa rañño muddhābhisittāya deviyā kuochismiṅ jāto putto rājaputto ti avutte³ pi rājaputto yeva hoti, evam ayam pi ariyo ti avutte³ pi ariyo evāti veditabbo Sesam idhāpi Saccavibhange vuttanayen' eva veditabbaṅ Pañcangikavāre pi atthangiko ti avutte³ pi atthangiko eva veditabbo Lokuttaramaggo hi pañcangiko nāma natthi Ayam ettha ācariyānaṅ samānatthakathā

Vitandavādī pan' āha lokuttaramaggo atthangiko nāma natthi, pañcangiko yeva hotīti So suttaṅ āharāhīti vutto addhā aññaṅ apassanto idaṅ⁴ Mahāsalāvatanato* suttapadesaṅ āharissati. *Yā tathābhūtaṃ dātthi, sāssa hoti sammā-dātthi Yo tathābhūtaṃ sankappo, vāyāmo, satv, yo tathābhūtaṃ samādhv, svāssa hoti sammāsamādhv Pubbe va kho pan' assa kāyakammaṅ vacīkammaṅ ājīvo supariśuddho hotī* ti Tato etassa anantaraṅ suttapadaṅ āharāti vattabbo Sace āharati, cc' etaṅ kusalaṅ, no ce āharati, sayāṅ āharitvā *evam ass' āyaṅ ariyo atthangiko maggo bhāvanāpāripūriṅ gacchaṭī* ti

cf A iii, 124, *Vism* 11

¹ *Vbh* 235

² SR om

³ SR avutto

⁴ R'S imaṅ

imīnā te Satthusāsane vādo bhunno, lokuttaramaggo pañcangiko nāma natthi, atthangiko va hotīti vattabbo

Imāni pana tīni angāni pubbe parisuddhāni vattanti,¹ lokuttaramaggakkhane parisuddhatarāni honti Atha pañcangiko maggo ti idaṃ kimatthaṃ gahitaṃ ti² Atireka-kiccadassanatthaṃ Yasmiṃ hi samaye micchāvācaṃ pajahati, sammāvācaṃ pūreti, tasmīṃ samaye sammākammanta-sammā-ājīvā natthi Imāni pañca kārāpakangān' eva micchāvācaṃ pajahanti Sammāvācā pana sayāṃ virativasena pūraṭi² Yasmiṃ samaye micchākammantaṃ pajahati, sammākammantaṃ pūreti, tasmīṃ samaye sammāvācā-sammā-ājīvā natthi Imāni pañca kārāpakangān' eva micchākammantaṃ pajahanti Sammākammanto pana³ sayāṃ virativasena pūraṭi² Yasmiṃ samaye micchā-ājīvaṃ pajahati, sammā-ājīvaṃ pūreti, tasmīṃ samaye sammāvācā-sammākammantā natthi Imāni pañca kārāpakangān' eva micchā-ājīvaṃ pajahanti Sammā-ājīvo pana sayāṃ virativasena pūraṭi² Imaṃ etesaṃ pañcannaṃ kārāpakangānaṃ kiccāturekataṃ dassetuṃ pañcangiko maggo ti gahitaṃ Lokuttaramaggo pana atthangiko va hoti, pañcangiko⁴ natthi Yadi sammāvācādīhi saddhiṃ atthangiko ti vadatha, catasso sammāvācācetanā, tisso sammākammantacetanā, satta sammā-ājīvacetanā ti mamhā cetanābahuttā kathaṃ muccissatha² Tasmā pañcangiko va lokuttaramaggo ti Cetanābahuttā ca⁵ pamuccissāma, atthangiko va lokuttaramaggo ti ca vakkhāma Tvaṃ tava Mahācattālīsakabhānako hosi na hoṣīti pucchitabbo Sace na hoṣīti vadati, tvaṃ abhānakattā na jānāsīti vattabbo Sace bhānakosmīti vadati, suttaṃ āharāti⁶ vattabbo Sace suttaṃ āharati, ice' etaṃ kusalaṃ, no ce āharati, sayāṃ Uparipannāsato āharitabbaṃ *Katamā* ca bhikkhave sammāvācā² Sammāvācā 'haṃ bhikkhave dvayaṃ vadāmi atthi bhikkhave sammāvācā, sāsavaṃ puññabhāgyā upadhivepakkā, atthi bhikkhave sammāvācā ariyā anāsava lokuttarā magganā* *Katamā ca bhikkhave sammāvācā sā-*

* Cf S v, 35

¹ S R vattanti

² B pūreti

³ B pi na

⁴ R S add nāma

⁵ B va

⁶ B om

savā puññabhāgryā upadhvepakkā² Musāvādā veramanī, pisunavācāya veramanī, pharusavācāya veramanī, samphap-palāpā veramanī, ayaṇ bhikkhave sammāvācā sāsavā puñña-bhāgryā upadhvepakkā Katamā ca bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā maggangā¹? Yā kho bhikkhave ariyacittassa anāsavacittassa aryamaggasamangino ariyamaggaṇ bhāvayato catūhi vacīduccaritehi āratī viratī pativiratī veramanī, ayaṇ bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā maggangā¹ Katamo ca bhikkhave sammākammanto² Sammākammaṇī³ āhaṇ bhikkhave dvayaṇ vadāmi pe . . . upadhvepakko Katamo ca bhikkhave sammākammanto aryo anāsavo lokuttaro² pe Katamo ca bhikkhave sammā-ājīvo² Sammā-ājīvāhaṇ bhikkhave dvayaṇ vadāmi pe upadhvepakko Katamo ca bhikkhave sammā-ājīvo aryo anāsavo lokuttaro maggango¹? Yā kho bhikkhave ariyacittassa anāsavacittassa aryamaggasamangino aryamaggaṇ bhāvayato micchā-ājīvā āratī viratī pativiratī veramanī, ayaṇ bhikkhave sammā-ājīvo aryo anāsavo lokuttaro maggango¹ ti * Evam ettha catūhi vacīduccaritehi tīhi kāyaduccaritehi micchājīvato cāti ekekā va viratī ariyā anāsavā lokuttarā maggangan ti vuttā. Kuto ettha cetanābahuttaṇ² kuto pañcangiko maggo² Idan te suttaṇ akāmakassa lokuttarimaggo atthangiko ti dipeti Sace ettakena sallakheti, iccetaṇ kusa-laṇ, no ce sallakketi, aññāni pi kāranāni āharitvā saññāpetabbo Vuttaṇ h' etaṇ² Bhagavatā Yasmiṇ kho Subhadda dhammavinaye aryo atthangiko maggo na upalabbhati, samano pi tattha na upalabbhati pe . . . vasmīṇ kho Subhad da dhammavinaye aryo atthangiko maggo upalabbhati Idh' eva Subhadda samano pe suññā parappavādā samanehi aññe ti † Aññesu pi anekesu suttasatesu atthangiko va maggo āgato Kathāvatthupakarane pi vuttaṇ †

Maggāatthangiko settho, saccānaṇ caturo padā,
viraḅo settho dhammānaṇ, dvipadānañ ca cakkhumā ti §

* M iii, 73 f

† D ii, 151.

‡ Kvii xx, 5

§ Dhv ver 273

Atth' eva suttanto ti? Anantā Tena hi atthangiko maggo ti
 Sace pana ettakenāpi paññattū na gacchati, gaccha
 vihāraṇ pavisitvā yāguṇ pīvāhīti uyyojetabbo Uttari pana
 kāraṇaṇ vakkhatīti atthānam etaṇ Sesam ettha uttānat-
 tham eva

Nayo¹ pan' ettha ganetabbo ² Atthangikamaggasmīṇ hi
 ekato pucchitvā ekato vissajjane catūsu maggesu cattāri na-
 yasahassāni vibhattāni Pañcangikamagge ekato pucchitvā
 ekato vissajjane cattāri, pāṭiyekkaṇ pucchitvā pāṭiyekkaṇ
 vissajjane cattāriti pañcasu angesu vīsati Iti purimāni
 attha imāni ca vīsātīti sabbāni pi maggavibhange atthavīsati
 nayasahassāni vibhattāni Tāni ca kho nibbattitalokut-
 tarāni kusalān' eva Vipāke pana kusalato tiguṇā nayā
 kātabbā ti

Abhidhammabhājanīyaṇ.

Pañhapucchake³ pāli-anusāren' eva maggangānaṇ kusa-
 lādibhāvo veditabbo Ārammanattikesu pana sabbāni p'
 etāni appamānaṇ nibbānaṇ ārabha pavattito appamānā-
 rammanān' eva na maggārammanāni Neva hi maggo na
 phalaṇ maggaṇ ārammanaṇ karoti Sahaṇātahetuvasena
 pan' ettha kusalāni maggahetukāni Viriyaṇ⁴ vīmaṇsaṇ vā
 jettakaṇ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatīni Chan-
 dacittajettikāya⁵ maggabhāvanāya na vattabbāni maggā-
 dhipatīni Phalakāle pi na vattabbān' eva Atītādisu
 ekārammanabhāvena⁶ pi na vattabbāni Nibbānassa pana
 bahiddhādhammattā bahiddhārammanāni nāma hontīti evam
 etasmīṇ pañhapucchake pi nibbattitalokuttarān' eva mag-
 gangāni kathitāni Sammāsambuddhena hi Suttantabhā-
 janīyasmīṇ' eva lokiyalokuttarāni⁷ maggangāni kathitāni,
 Abhidhammabhājanīye pana Pañhapucchake ca lokuttarān'
 evāti Evam ayaṇ Maggavibhango pi teparivattaṇ niharitvā
 va bhājetvā dassito ti

Maggavibhangāniddeso.

¹ SR nayā ² SR ganetabbā ³ Vbh 241 ⁴ SR add vā.

⁵ SR °jettakāya ⁶ SR °bhāve ⁷ R S °lokuttara

JHĀNAVIBHANGO

Idāni tadanantare Jhānavibhange yā tāva ayaṇ sakalassāpi Suttantabhājanīyassa pathamaṇ Mātikā thapitā, tatttha *idhā* ti¹ vacanaṇ pubbhāgakaraniyasampadāya sampannassa sabbapakāraṇjḥānanibbattakassa puggalassa sannissayabhūtasāsanaparidīpanaṇ, aññasāsanassa ca tathābhāvapatīsedhanaṇ Vuttaṇ h' etaṇ *Idh' eva bhikkhave samano pe suññā parappavādā samanehi aññe* ti *

Bhikkhū ti tesāṇ jhānānaṇ nibbattakapuggalaparidīpanaṇ
Pātimokkhasaṇvarasaṇvuto ti idam assa pātimokkhasaṇvare patitthitabhāvaparidīpanaṇ

Viharatī ti idam assa tadanurūpa-vihārasamangībhāvaparidīpanaṇ

Ācāragocarasaṃpanno ti idam assa hetthā pātimokkhasaṇvarassa upari jhānānuyogassa ca upakāradhammaparidīpanaṇ

Anumattesu vaṇṇesu bhayadassāvī ti idam assa pātimokkhato acavanadhammatā-paridīpanaṇ

Samādāyā ti idam assa sikkhāpadānaṇ anavasesato ādānaparidīpanaṇ

Sikkhatī ti idam assa sikkhāya samangībhāvaparidīpanaṇ

Sikkhāpadesū ti idam assa sikkhitabba-dhammaparidīpanaṇ

Indriyesū ti idam assa guttadvāratāya bhūmiparidīpanaṇ.
Rakkhitabbokāsaparidīpanan ti pi vadanti eva

Guttadvāro ti idam assa chasu dvāresu saṇvīhitārakkhabhāvaparidīpanaṇ.

Bhojanā mattaññū ti idam assa santosādi-guṇaparidīpanaṇ

Pubbarattāpararattaṇ ṇāgarīyānuyogam anuyutto ti idam assa kārakabhāvaparidīpanaṇ ²

* A II, 238

¹ Vbh 244

² B kāranabhāva°

Sātaccay nepakkan ti idam assa paññāpariggahitena viriyena sātaccakāritā¹-paridīpanaṅ

Bodhipakkhuyānaṅ dhammānaṅ bhāvanānuyogam anuyutto ti idam assa patipattiyā nibbedhabhāgyatta-paridīpanaṅ

So abhikkante pe tunhībhāve sampajāṇākārī hotī ti idam assa sabbattha satisampajāṇñasamannāgatatta-paridīpanaṅ

So vivuttaṅ senāsanaṅ bhajati ti idam assa anurūpa-senāsana-pariggahaparidīpanaṅ ²

Araññaṅ pe patisallānasāruppan ti idam assa senāsanaappabhedanurādīnavatānisaṅsaparidīpanaṅ

So araññagato vā ti idam assa vuttappakārena senāsanaena yuttabhāvaparidīpanaṅ

Nisīdatī ti idam assa yogānurūpa-iriyāpathaparidīpanaṅ

Parimukhaṅ satvṅ upatthapetvā ti idam assa yogārambha-paridīpanaṅ

So abhijjhaṅ loke pahāyā ti ādi pan' assa kammatthānānuyogena nīvaranappahānaparidīpanaṅ

Tass' eva³ pahīnanīvaranassa vivacc' eva kāmekhī ti ādīpattipātiyā jhānuppatti-paridīpanaṅ

Api ca idha bhikkhū ti imasmīṅ sāsane jhānuppādako bhikkhu.

Idāni yasmā jhānuppādakena bhikkhunā cattāri silāni sodhetabbāni Tasmā 'ssa pātmokkhasaṅvarasaṅvuto ti iminā pātmokkhasaṅvarasilavisuddhīṅ upadisati

Ācāragocarasampanno ti ādinā ājīvapārisuddhisīlaṅ

Samādāya sikkhati sikkhāpadesū ti iminā tesañ dvinnāṅ silānaṅ anavasesato ādānaṅ

Indriyesu guttadvāro ti iminā indriyasaṅvarasīlaṅ

Bhojane mattaññū ti iminā paccayasannissitasīlaṅ

Pubbarattāpararattan ti ādinā sile patitthitassa jhāna-bhāvanāya upakārake dhamme

So abhikkante ti ādinā tesañ dhammānaṅ aparīhānāya, kammatthānassa ca asammosāya satisampajāṇñasamāyogaṅ.

So vivuttaṅ ti ādinā bhāvanānurūpasenāsana-pariggahaṅ

¹ S R, ° kārībhāva

² R S yogānurūpasenāsana-paridīpanaṅ.

³ S R evaṅ.

So araññagato vā ti ādinā taṅ senāsanāṅ upagatassa jhānānūrūpaṅ¹ iriyāpathañ ceva jhānabhāvanārambhañ ca

So abhijjhan ti ādinā jhānabhāvanārambhena² jhānapaccanīkadhammapahānaṅ

So ime pañca nīvarane pahāyā ti ādinā evaṅ pahīnaṅ jhānapaccanīkadhammassa sabbajjhānānaṅ uppattikkamaṅ upadisatīti

Mātīkā-vannaṇā

Idāni yathānīkkhittaṅ³ mātīkaṅ patipātīyā bhājetvā dasetuṅ *idhā ti imissā ditthiyā* ti⁴ ādi āradhāṅ

Tattha *imissā ditthiyā* ti ādīhi dasaḥi padehi sikkhāttaya-sankhātaṅ Sabbaññubuddhasāsanam eva kathitaṅ Taṅ hi Buddhena Bhagavatā ditthattā ditthīti vuccati

Tass' eva khamanavasena *khanti*, ruccanavasena *ruci*, gahanavasena *ādāyo*, sabhāvatthena *dhammo*, sikkhitabbatthena *vinayo*, tadubhayenāpi *dhammavinayo*, pavuttavasena *pāvacaṇaṅ*, setthacariyatthena *brahmacariyaṅ*, anusitthidānavasena *Satthusāsanam* ti vuccati

Tasmā *imissā ditthiyā* ti ādisu imissā Buddhaditthiyā, imissā Buddhakhantiyā, imissā Buddharuciya, imasmīṅ Buddha-ādāye, imasmīṅ Buddhadhamme, imasmīṅ Buddhavinaye *Ye ca kko tvaṅ Gotamī dhamme jāneyyāsī ime dhammā sarāgāya saṅvattanti, no virāgāya, saṅyogāya saṅvattanti, no vasaṅyogāya, ācayāya saṅvattanti, no apacayāya, upādānāya⁵ saṅvattanti, no patimissaggīyā,⁶ mahicchatāya saṅvattanti, no appicchatāya, asantutthitāya⁷ saṅvattanti, no santutthiyā, saṅganīkāya saṅvattanti, no pavvekāya, kosajjāya saṅvattanti, no viriyārambhāya, dubbharatāya saṅvattanti, no subhara-tāyāti, ekaṅsena hi Gotamī dhāreyyāsī n' eso dhammo n' eso vinayo, n' etaṅ Satthusāsanam ti* *Ye ca kko tvaṅ Gotamī dhamme jāneyyāsī, ime dhammā virāgāya saṅvattanti, no sarāgāya pe subharatāya saṅvattanti, no dubbharatāyāti, ekaṅsena hi⁸ Gotamī dhāreyyāsī eso dhammo, eso vinayo, etaṅ Satthusāsanam ti,** evaṅ vutte imasmīṅ Buddha-

* Vin 11, 258 f

¹ R S °rūpa ² R S om jhāna ³ S R. °nikkhitta

⁴ Vbh 245 ⁵ B upādāya, S upādānāya upādīmyā.

⁶ S R patimissaggāya ⁷ R S asantutthiyā ⁸ B om

dhammavinaye, imasmiṅ Buddhapāvācane, imasmiṅ Buddha-brahmacariye, imasmiṅ Buddha-satthusāsane¹ ti evam attho vedītabbo

Api c' etaṅ sikkhāttaya-sankhātaṅ sakalaṅ sāsaṅaṅ Bhagavatā ditthattā sammāditthipaccayattā sammāditthipub-bangamattā ca ditthi Bhagavato khamanavasena khanti Ruccanavasena ruci Gahanavasena ādāyo Attano kāraṅaṅ apāyesu apatamānaṅ dhāretīti dhammo Tass' eva² saṅkilesapakkhaṅ vinetīti vinayo Dhammo ca so vinayo cāti dhammavinayo Kusaladhammehi ca akusaladhammānaṅ esa vinayo ti dhammavinayo Ten' eva³ vuttaṅ *Ye ca kho tvaṅ Gotamī dhamme jāneyyāsi, ime dhammā viraḡāya saṅvat-tanti, no sarāḡāya . pe ekaṅsena Gotamī dhāreyyāsi eso dhammo, eso vinayo, etaṅ Satthusāsanaṅ* ti * Dhammena vā vinayo, na dandādihīti dhammavinayo Vuttam pi c' etaṅ

Danden' eke damayanti, ankusehi kasāhi ca,

Adandena asatthēna, nāḡo danto mahesinā ti †

Tathā Dhammena nīyamānānaṅ, kā usūyā vjānatan ti † Dhammāya vā vinayo dhammavinayo Anavaḡḡadhammatthaṅ h' esa vinayo, na bhavabhogāmisatthaṅ⁴ Ten' āha Bhagavā *Na idaṅ bhikkhave brahmacariyaṅ vussati janakuhanatthan* ti † vitthāro. Punnatthero pi āha *Anupādā parinibbānatthaṅ kho āvuso Bhagavati brahmacariyaṅ vussati* ti § Visitthaṅ vā nayatīti vinayo Dhammato vinayo dhammavinayo Saṅsāradhammato hi⁵ sokādi-dhammato vā esa visitthaṅ nibbānaṅ nayati Dhammassa vā vinayo na tatthakarānaṅ ti dhammavinayo Dhammabhūto hi Bhagavā, tass' eva vinayo Yasmā vā dhammā yeva abhiññeyyā pariññeyyā pahātabbā bhāvetabbā sacchikātabbā ca, tasmā esa dhammesu vinayo, na sattesu na jīvesu cāti dhammavinayo Sāttha-savyaṅjanatādīhi aññesaṅ vacanato padhānaṅ vacanaṅ ti pavacanaṅ Pavacanaṅ eva pāvacanaṅ. Sabbacariyāhi visitthacariyabhāvena brahmacariyaṅ De-

* Vin 11, 258 f † Ibid 196. ‡ M 1, 148 § A 11, 26.

¹ SR satthusāsane

² B So va

³ SR Tena

⁴ SR °bhogāditthaṅ

⁵ B ti

vamanussānaṃ satthubhūtaṃ Bhagavato sāsanaṃ ti Satthusāsanaṃ Satthubhūtaṃ vā sāsanaṃ ti pi Satthusāsanaṃ *So vo mam' accayena satthā ti** hi dhammavinayo va satthā ti vutto ti Evam etesaṃ padānaṃ attho veditabbo

Yasmā pana imasmiṃ yeva sāsane sabbākārajjhānambattako¹ bhikkhu dīssati, na aññatra, tasmā tattha tattha missā ti ca imasmiṃ ti ca ayaṃ niyamo kato ti veditabbo ti Ayaṃ *idhā ti* Mātikāpadaniddesassa attho

Bhikkhunnidese *samaññāyā ti* paññattiyā, vohārenāti attho Samaññāyā eva hi ekacco bhikkhū ti paññāyati Tathā hi nimantanādmhi bhikkhūsu ganiyamānesu sāmanere pi gahevā sataṃ bhikkhū, sahasaṃ bhikkhū ti vadanti

Pativññāyā ti attano patiṃjanena Patiññāyā pi hi ekacco bhikkhū ti paññāyati Tassa Ko etthā ti? Ahaṃ āvuso bhikkhū ti evam ādisu sambhavo datthabbo Ayaṃ pana Ānandattherena vuttattā dhammikā patiññā Rattubhāge pana dussilā² pi patipathaṃ āgacchantā³ Ko etthā ti vutte adhammikāya patiññāya abhūtattāya⁴ Mayaṃ bhikkhū ti vadanti

Bhikkhatī ti yācati Yo hi koci bhikkhaṃ esati gavesati, so taṃ labhatu vā mā vā, atha kho bhikkhatīti bhikkhu

Bhikkhalo ti vyañjanena padaṃ vaddhitaṃ Bhikkhana-dhammatāya bhikkhū ti attho

Bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti Buddhādīhi ajjhupagataṃ bhikkhācariyaṃ ajjhupagatattā bhikkhācariyaṃ ajjhupagato nāma Yo hi koci appaṃ vā mahantaṃ vā bhogakkhandhaṃ pahāya agārasmā anagāriyaṃ pabbajito kasi-gorakkhādīhi jīvitakappanaṃ⁵ hitvā lingasampaticchanena⁶ bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti *bhikkhu* Parapatibaddhājīvikattā vā vihāramajjhe kājabhattaṃ bhūñjamāno pi bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti *bhikkhu* Pindiyālopabhojanaṃ missāya pabbajjāya ussāhajātattā vā bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti *bhikkhu*

Aggha-phassa-vannābhedenā bhinnaṃ patāṃ dhāretīti *bhinna-patādhāro* Tattha satthakacchedanena agghabhedo veditabbo Sahassagghanako pi hi pato satthakena khandā-

* D 11, 154

¹ S R sabbappakāra°

² B dussile

³ S R gacchantā

⁴ S R abhūtattāya

⁵ S R jīvikākappanaṃ

⁶ R S °sampaticchanen' eva

khandikaṅ chinno bhinnaggho hoti, purimagghato upaddham pi na agghati Sutta-saṅsibbanena phassabhedo veditabbo, sukhasamphasso pi hi pato suttehi saṅsibbito bhinnaphasso hoti, kharasamphassataṅ pāpunāti Sūcimalādīhi vanna-bhedo veditabbo. Suparisuddho pi hi pato sūcikkammato patthāya sūcimalena, hatthasedamalajallikādīhi, avasāne rajana-kappakaranehi ca bhinnavanno hoti, pakativannaṅ vijahati Evaṅ tih' ākārehi bhinnapatadhāranato *bhinnapatadharo ti bhikkhu* Gihivattha-vīsabhāgānaṅ vā kāsāvānaṅ dhāranamatten' eva bhinnapatadharo ti bhikkhu

Bhīdati pāpake akusale dhamme ti bhikkhū ti¹ sotāpattimaggena pañca kilese bhīdatīti bhikkhu, sakadāgāmmaggena cattāro, anāgāmmaggena cattāro, arahattamaggena attha kilese bhīdatīti bhikkhu Ettāvatā cattāro maggatthā dassitā Bhīnattā ti iminā pana cattāro phalattā Sotāpanno hi sotāpattimaggena pañca kilese bhīditvā tīto. Sakadāgāmi sakadāgāmmaggena cattāro, anāgāmi anāgāmmaggena cattāro, arahā arahattamaggena attha kilese bhīditvā tīto Evam ayaṅ catubbidho phalatto bhīnattā pāpakānaṅ akusalānaṅ dhammānaṅ bhikkhu nāma

Odhiso kilesānaṅ pahānā ti ettha dve odhī maggodhi ca kilesodhi ca Odhi nāma sīmā, mariyādā Tattha sotāpanno maggodhinā odhiso kilesānaṅ pahānā bhikkhu Tassa hi catūsu maggesu² ekena³ odhinā kilesā pahīnā, na sakalena maggacatukkena Sakadāgāmi-anāgāmiṣu pi es' eva nayo Sotāpanno ca kilesodhinā pi odhiso kilesānaṅ pahānā⁴ bhikkhu Tassa hi pahātabbakilesesu odhinā va kilesā pahīnā, na sabbena sabbāṅ

Arahā pana *anodhiso kilesānaṅ pahānā bhikkhu* Tassa hi maggacatukkena anodhinā⁵ va kilesā pahīnā, na ekāya maggasīmāya Pahātabbakilesesu ca anodhiso va kilesā pahīnā. Ekā pi hi kilesasīmā tītā nāma natthi. Evaṅ so ubhayathā pi anodhiso kilesānaṅ pahānā bhikkhu

Sekkho it puthujjanakalyānakena saddhiṅ satta ariyā tisso sikkhā sikkhantīti sekkhā. Tesu yo koci sekkho bhikkhū ti veditabbo

¹ B om

² S R om

³ R adds eva

⁴ S R pahīnattā

⁵ R S. anodhiso

Na sikkhatīti *asekkho* Sekkhadhamme atikkamma agga-phale thito tato uttari sikkhitabbābhāvato khināsavo asekkho ti vuccati

Avaseso puthujjanabhikkhu tisso sikkhā neva sikkhati, na sikkhitvā thito ti *neva sekkho*¹ *nāsekkho* ti veditabbo

Silaggaṇ samādhaggaṇ² paññaggaṇ vimuttaggaṇ ti idaṇ aggaṇ patvā thitattā *aggo bhikkhu* nāma

Bhadro ti apāpako Kalyānaputhujjanādayo hi yāva arahā tāva bhadrena sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñānadassanena ca samannāgatattā *bhadro bhikkhū* ti sankhyaṇ³ gacchati

Mando bhikkhū it pasanno bhikkhu, sappimando viya anāvilo vippasanno ti attho

Sāro ti tehi yeva silasārādīhi samannāgatattā nīlasaman-nāgamena nīlo pato viya *sāro bhikkhū* ti veditabbo Vigata-kilesapheggubhāvato vā khināsavo va sāro ti veditabbo

Tattha ca *bhūdati pāpake akusale dhamme ti bhikkhu, odhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu, sekkho bhikkhū* ti mesu tīsu thānesu satta sekkhā kathitā *Bhinnattā pāpakānaṇ akusālānaṇ dhammānaṇ*⁴ *bhikkhu, anodhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu, asekkho bhikkhu, aggo bhikkhu, mando bhikkhū* ti mesu pañcasu thānesu khināsavo kathito *Neva sekkhanā-sekkho*⁵ ti ettha puthujjano⁶ va kathito⁷ Sesatthānesu puthujjanakalyānako, satta sekkhā, khināsavo ti ime sabbe pi kathitā

Evāṇ samaññādīhi bhikkhuṇ dassetvā idāni upasampadāvasena dassetuṇ *Samaggena saṅghenā* ti ādim āha Tattha *Samaggena saṅghenā* ti sabbantimena pāricchedena pañcavaggakaraniye kamme yāvatikā bhikkhū kammappattā, tesāṇ āgatattā chandārahānaṇ chandassa āhatattā sammukhībūtānaṇ ca appatikkosanato ekasmiṇ kamme sammag-gabhāvaṇ upagatena

Natti-catutthenā ti tīhi anussāvanāhi ekāya ca ñattiyā kātābbena

Kammenāti dhammikenā vinayakammena

¹ B sekkha

³ S R sankhyaṇ

⁶ S R °janā

⁴ B *adda* ti

² B samādhuggaṇ

⁵ S R *Vibh* neva sekkho°

⁷ S R kathitā

Aluppenā ti vatthu-ñatti-anusāvana-sīmā-parisa-sampatti-sampannattā akopetabbataṅ appatikkositabbataṅ upagatena

Thānārahena ti kāranārahena, Satthusāsānārahena

Upasampanno nāma uparibhāvaṅ samāpanno patto ti attho

Bhikkhubhāvo hi uparibhāvo Tañ c' esa yathāvuttena kammena samāpannattā upasampanno ti vuccati Etena yā imā ehi-bhikkhūpasampadā, saranagamanūpasampadā, ovādapatiggahanūpasampadā, pañhavyākaranūpasampadā,¹ garudhammapatiggahanūpasampadā, dūtenupasampadā,² atthavācīkūpasampadā,³ ñatticatutthakammūpasampadā ti attha upasampadā vuttā, tāsāṅ ñatticatutthakammūpasampadā, dūtenupasampadā,² atthavācīkūpasampadā⁴ ti imā tusso va thāvarā Sesā Buddhe dharamāne yeva ahesuṅ Tāsu upasampadāsu masmīṅ thāne ayaṅ ñatticatutthakammūpasampadā va adhippetā

Pātimokkhasaṅvaraniddese⁵ *pātimokkhan* ti sikkhāpada-sīlaṅ Taṅ hi yo naṅ pāti rakkhati, taṅ mokkheti mocayati āpāyikādīhi dukkhehi, tasmā pātimokkhan ti vuttaṅ

Sīlaṅ patitthā ti ādīni tass' eva vevacanāni Tattha *sīlan* ti kāmāñ c' etaṅ saha kammavācāpariyosānena ijjhanakassa pātimokkhassa vevacanaṅ Evaṅ sante pi dhammato etaṅ sīlaṅ nāma pānātipātādīhi vā viramantassa vattapatipattiṅ⁶ vā pūrentassa cetanādayo dhammā veditabbā Vuttaṅ h' etaṅ Patisambhidāyaṅ *Kiṇ*⁷ *sīlan ti* ² *Cetanā sīlaṅ, cetasikaṅ sīlaṅ, saṅvaro sīlaṅ, avīrikkamo sīlan* ti * Tattha cetanā sīlaṅ nāma pānātipātādīhi vā viramantassa vattapatipattiṅ⁶ vā pūrentassa cetanā Cetasikaṅ sīlaṅ nāma pānātipātādīhi viramantassa virati Apī ca cetanā sīlaṅ nāma pānātipātādīni pajahantassa satta kamma-patha-cetanā Cetasikaṅ sīlaṅ nāma *Abhiyyhaṅ pahāya virgatābhiyyhena cetasā vharatī* ti ādīnā nayena Saṅyuttamahāvageṭ vuttā anabhiyyhā-avyāpāda-sammāditthi-dhammā Saṅvaro sīlan ti ettha pañca-vidhena saṅvaro veditabbo pātimokkhasaṅvaro, satsaṅvaro,

* *Pts* 1, 44

† *S* v, 1 62 — *eg* 30 f , 46 f

¹ B. pañhā°

² SR dūtena upa°

³ SR °vācīkā upa°.

⁴ SR °vācīkā°

⁵ *Vbh* 246

⁶ °pativattaṅ (?)

⁷ SR om

ñānasaṅvaro, khantisaṅvaro, viriyasaṅvaro ti. Tassa nānā-karaṇaṅ Visuddhimagge vuttaṅ. Avitikkamo silan ti samā-dinnasīlassa kāyikavācasiko avitikkamo. Ettha ca saṅva-rasilaṅ avitikkamasīlan ti idam eva nippariyāyato silaṅ. Cetanā-silaṅ cetasikasīlan ti pariyāyato silan ti veditabbaṅ.

Yasmā pana pātimokkhasaṅvarasīlena bhikkhu sāsane patiṭṭhāti nāma, tasmā taṅ patiṭṭhā ti vuttaṅ. Patiṭṭhahati vā ettha bhikkhu, kusaladhammā eva vā ettha patiṭṭhahanṭīti patiṭṭhā. Ayam attho:

*Sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaṅ paññañ ca bhāvayaṅ,
Ātāpī nipako bhikkhu, so imaṅ vijataye jatan ti.**

Patiṭṭhā mahārāja sīlaṅ sabbesaṅ kusaladhammānaṅ¹ ti ca Sīle patiṭṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na pari-hāyanṭī ti† ca ādisuttavasena veditabbo.

Tad etaṅ pubbuppatti-atthena ādi. Vuttam pi c' etaṅ: *Tasmā ti ha tvaṅ Uttiya² ādim eva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko c' ādi kusalānaṅ dhammānaṅ? Sīlañ ca suvisuddhiṅ, ditthi ca ujukā ti.‡* Yathā hi nagaravaḍḍhakī nagaraṅ māpetukāmo paṭhamaṅ nagaraṭṭhānaṅ sodheti, tato aparabhāge vīthi-catukka-singhāṭakādi-paricchedena³ vibhajitvā nagaraṅ māpeti, evam eva yogāvacarō ādito va sīlaṅ visodheti, tato aparabhāge samathavipassanā⁴-maggaphalanibbāṇāni sacchikaroti. Yathā vā pana rajako paṭhamaṅ tīhi khārehi vatthaṅ dhovitvā parisuddhe vatthe yadicchakaṅ rangajātaṅ upaneti, yathā vā pana cheko cittakāro rūpaṅ likhitukāmo ādito va bhittiparikammaṅ karoti, tato aparabhāge rūpaṅ samuṭṭhāpeti, evam eva⁵ yogāvacarō ādito va sīlaṅ visodhetvā aparabhāge samathavipassanādayo dhamme sacchikaroti; tasmā sīlaṅ āditi vuttaṅ.

Tad etaṅ caranaśarikkhatāya caranaṅ. Caranā ti hi pādā vuccanti. Yathā hi chinna-caranaṅ purisassa disaṅ⁶ gamanābhisaṅkhāro na jāyati, paripunṇapādass' eva jāyati; evam eva yassa sīlaṅ bhinnaṅ hoti khaṇḍaṅ aparipunṇaṅ, tassa

* S. i, 13, 165; cf. *Vism.* 1. † *Mil.* 33. ‡ S. v, 166; cf. 165.

¹ S.R. kusalānaṅ dhammānaṅ.

² R.S. Udāyi.

³ R.S. °singhāṭaparicchedena.

⁴ R.S. samādhī°.

⁵ R.S. evaṅ.

⁶ disā (?).

nibbānagamanāya ñānagamanāṇaṃ na sampajjati Yassa pana taṇṇaṃ abhinnaṇṇaṃ hoti akhandaṇṇaṃ paripunnaṇṇaṃ, tassa nibbānagamanāya ñānagamanāṇaṃ sampajjati, tasmā sīlaṇṇaṃ caranaṇṇaṃ ti vuttaṇṇaṃ

Tad etaṇṇaṃ¹ saṇṇyamavasena² *saṇṇyamo* Saṇṇvaranavasena *saṇṇvaro* Ubhayenāpi sīlasaṇṇyamo³ ceva sīlasaṇṇvaro³ ca kathito Vacanatto pan' ettha saṇṇyameti vītikkamaṇṇaṃ vipphandaṇṇaṃ, puggalaṇṇaṃ vā saṇṇyameti, vītikkamavasena tassa vipphandaṇṇaṃ na detīti *saṇṇyamo* Vītikkamassa pavasanaadvāraṇṇaṃ saṇṇvareti pidahatīti *saṇṇvaro*

*Mukhaṇṇaṃ*⁴ ti uttamaṇṇaṃ, mukhabhūtaṇṇaṃ vā Yathā hi satthānaṇṇaṃ catubbidho āhāro mukhena pavasitvā angamangāṇi pharati, evaṇṇaṃ yogino pi catubbhūmakakusalaṇṇaṃ sīlamukhena pavasitvā atthasiddhiṇṇaṃ sampādeti Tena vuttaṇṇaṃ *mukhaṇṇaṃ*⁴ ti

Pamukhe sādhiṇṇaṃ *pāmokkhaṇṇaṃ*,⁵ pubbangamaṇṇaṃ setthaṇṇaṃ padhānaṇṇaṃ ti attho

Kusalānaṇṇaṃ dhammānaṇṇaṃ samāpattiyā ti catubbhūmakakusalānaṇṇaṃ patilābhatthāya pāmokkhaṇṇaṃ pubbangamaṇṇaṃ setthaṇṇaṃ padhānaṇṇaṃ ti vedītabbaṇṇaṃ

Kāyiko avītikkamo ti tividhaṇṇaṃ kāyasucaritaṇṇaṃ *Vācasiko* ti catubbidhaṇṇaṃ vacīsucaritaṇṇaṃ *Kāyikavācasiko* ti tadubhaṇṇaṇṇaṃ Imiṇṇaṃ ājīvatthamakasīlaṇṇaṃ pariyaḍāya dasseti

Saṇṇvuto ti piḥito, saṇṇvutindriyo piḥitindriyo ti attho Yathā hi saṇṇvutadvāraṇṇaṃ gehaṇṇaṃ saṇṇvutaṇṇaṃ gehaṇṇaṃ ti⁶ vuccati, evaṃ idha saṇṇvutindriyo saṇṇvuto ti vutto

Pātimokkhasaṇṇvarenaṇṇaṃ ti pātimokkhaṇṇaṃ ca saṇṇvarena ca, pātimokkhasankhātena vā saṇṇvarena

Upeto ti ādini vuttatthāṇṇaṃ' eva

Iryatī ti ādhiṇṇaṃ sattahi pi padehi pātimokkhasaṇṇavarasīle tūṭassa bhikkhuno iriyāpathavīhāro kathito

Ācāragocaraṇṇaṃ ddehi kiṇcāpi Bhagavā samanācāraṇṇaṃ samana-gocaraṇṇaṃ kathetukāmo *ācāragocarasampanno ti attho ācāro attho anācāro* ti padaṇṇaṃ⁷ uddharī Yathā pana maggakusalo puriso maggaṇṇaṃ ācikkhanto vāmaṇṇaṃ muñca, dakkhiṇaṇṇaṃ gahā ti pathamaṇṇaṃ muñcītabbaṇṇaṃ sabhayamaggaṇṇaṃ uppathamaggaṇṇaṃ

¹ S R eva

² S R saṇṇyamana°

³ B sīlaṇṇaṃ°

⁴ B mokkhaṇṇaṃ

⁵ Vibh pamukhaṇṇaṃ

⁶ S R saṇṇvutagehaṇṇaṃ piḥitagehaṇṇaṃ ti pi

⁷ S R om

ācikkhati, pacchā gahetabbaṃ khemamaggaṃ ujumaggaṃ, evam eva maggakusalapurisasadiso Dhammarājā pathamaṃ pahātabbaṃ Buddhapatikutthaṃ anācāraṃ ācikkhitvā pacchā ācāraṃ ācikkhitukāmo *Tattha katamo anācāro* ti ādim āha Purisena hi ācikkhitamaggo sampajjeyya vā na vā, Tathāgatena ācikkhitamaggo apannako Indena vissatthaṃ vajiraṃ viya avirajjhanako nibbānanagaraṃ yeva samosarati Tena vuttaṃ *Puriso maggakusalo ti kho Tissa Tathāgatass' etaṃ adhvacaṇaṃ Arahato Sammāsambuddhassā* ti * Yasmā vā sasīsaṃ nahānena pahīnasedamalaṃ jallikassa mālāgandhavilepanādīvibhūsana-vidhānaṃ¹ viya pahīnapāpadhammassa kalyāṇadhammasamāyogo sampannarūpo hoti, tasmā sedamalaṃ jallikaṃ viya pahātabbaṃ pathamaṃ anācāraṃ ācikkhitvā pahīnasedamalaṃ jallikassa mālāgandhavilepanādīvibhūsanavidhānaṃ² viya pacchā ācāraṃ ācikkhitukāmo pi *Tattha katamo anācāro* ti ādim āha

Tattha kāyiko vītikkamo ti tividhaṃ kāyaduccaritaṃ

Vācasiko vītikkamo ti catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ

Kāyikavācasiko vītikkamo ti tadubhayaṃ Evaṃ ājivatthamakasilass' eva vītikkamaṃ dassesi Yasmā pana na kevalaṃ kāyavācāhi eva anācāraṃ ācarati, manasā pi ācarati eva, tasmā taṃ dassetuṃ *sabbam pi dussīlyaṃ anācāro* ti vuttaṃ

Tattha ekaccassa³ anācāraṃ vibhajtvā dassento *Idh' ekacco veludānenā* ti ādim āha *Tattha veludānenā* ti paccaya hetukena veludānena Vihāre utthitaṃ hi araṇṇiāto vā āharitvā rakkhitagopitaṃ veluṃ evaṃ me paccayaṃ dassanti upatthākānaṃ dātuṃ na vattati Evaṃ hi jīvitaṃ kappento anesanāya micchājīvena jīvati So ditthe va dhamme garahaṃ pāpunāti, samparāye ca apāya-paripūrako hoti. Attano puggalikeluṃ kulasangahatthāya dadanto kuladūsakadukkatam⁴ āpajjati Parapuggalikaṃ theyyacittena dadamāno bhandagghena kāretabbo Sanghike pi es' eva nayo Sace pana taṃ issaravatāya deti, garubhandavissajjanaṃ

* S iii, 108

¹ B °vibhūsanaṃ vidhānaṃ

² B °vibhūsanaṃ dī°.

³ S ekavidhaṃ, R ekacciyaṃ

⁴ R S °dūsāna°.

āpajjati Kataro pana velu garubhandaṇ hoti² kataro na hotīti² Yo tāva aropimo sayañ-jātako, so sanghena paricchinnatthāne yeva garubhandaṇ, tato paraṇ na garubhandaṇ Ropitattthāne sabbena sabbaṇ garubhandaṇ So pana pamānena paricchinnō telanālippamāno hi¹ garubhandaṇ na tato hetthā Yassa pana bhikkhuno telanāliyā vā kattaradandena vā attho, tena phātikammaṇ katvā gahetabbo Phātikammaṇ tadagghanakaṇ vā atirekaṇ vā vattati, ūnakaṇ na vattati Hatthakammam pi udakāharanamattaṇ vā appaharitamaramattaṇ vā na vattati, thāvaraṇ kātuṇ vattati, tasmā pokkharanto vā paṇsuṇ uddharitvā sopānaṇ vā attharāpetvā visamatthānaṇ vā samaṇ katvā gahetuṇ vattati Phātikammaṇ akatvā gahito tattha vasanten⁷ eva paribhuñjitabbo Pakkamantena sanghikaṇ katvā thapetvā gantabbaṇ Asatiyā gahetvā gatena yattha gato sarati, tato paccāharitabbo Sace antarā bhayaṇ hoti, sampattavīhāre thapetvā gantabbaṇ Manussā vihāraṇ gantvā veluṇ yācanti, bhikkhū sanghiko ti dātuṇ na visahanti Manussā punappunaṇ yācanti vā tajjenti vā, tadā bhikkhūhi dandakammaṇ katvā ganhatthāti vattuṇ vattati, veludānaṇ nāma na hoti Sace te dandakammattthāya vāsipharasu-ādīni vā khādaniya²-bhojanīyaṇ vā denti, gahetuṇ na vattati Vinayatthakathāyaṇ pana daddhagehā³ manussā ganhitvā gacchantā na vāretabbā ti vuttaṇ Sace sanghassa velugumbe veludūsakā⁴ uppajjanti, taṇ akottāpentānaṇ⁵ velu nassati, kiṇ kātabbān ti² Bhikkhācāre manussānaṇ ācikkhitabbaṇ Sace kottetuṇ na icchanti, samabhāgaṇ labhissathāti vattabbā Na icchanti yeva, dve kotthāse⁶ labhissathāti vattabbā Evam pi anicchantesu natthena attho natthi, tumhākaṇ khane sati dandakammaṇ karissatha, kottetvā ganhatthāti vattabbā, veludānaṇ nāma na hoti Velugumbe aggmhi utthite⁶ pi udakena vuyhamānavelūsu pi es⁷ eva nayo

Rukkhesu pi ayam eva kathāmaggo Rukkho pana sūcidandakappamāno garubhandaṇ hoti Sanghike rukke kottāpetvā saṅghaṇ anāpucchitvā pi sanghikaṇ āvāsaṇ

¹ B pi ² R khādaniyaṇ vā ³ B °gehe.

⁴ S R °dūsikā

⁵ B ākoṭṭāpentānaṇ, S R ākoṭṭāpentānaṇ

⁶ R upatthite

kātuṅ labhati¹ Vacanapathacchedanatthaṅ pana āpucchitvā va kātabbo Puggalikaṅ kātuṅ labhati² na labhatīti² ? Na labhati² Hatthakammasisena pana ekasmiṅ gehe mañcattānamattaṅ labhati Tisu gehesu ekaṅ gehaṅ labhati Sace dabbasambhārā puggalikā honti, bhūmi sanghikā, ekaṅ gehaṅ katvā samabhāgaṅ labhati Dvīsu gehesu ekaṅ gehaṅ labhati Sanghikarukkhe sanghikaṅ āvāsaṅ bādhente sanghaṅ anāpucchā³ hāretuṅ vattatī na vattatīti² Vattatī Vacanapathacchedanatthaṅ⁴ pana⁵ āpucchitvā va hāretabbo Sace rukkhaṅ nissāya sanghassa mahanto lābho hoti, na hāretabbo Puggalīkarukkhe sanghikaṅ āvāsaṅ bādhente rukkhasāmikassa ācikkhitabbaṅ Sace harituṅ na icchatī, chedāpetvā hāretabbo Rukkhaṅ me dethātī codentassa rukkhaṅ agghāpetvā mūlaṅ dātābbaṅ Sanghike rukkhe puggalikāvāsaṅ, puggalike ca puggalikāvāsaṅ bādhente pi es' eva nayo Valliyam pi ayam eva kathāmaggo Vallī pana yattha vikkayati⁶ dullabhā hoti, tattha garubhandaṅ Sā ca kho upaddhabāhuppamānato patthāya, tato hetthā vallikhandāṅ garubhandaṅ na hoti

Pattadānādisu pi *pattadānenāti paccayahetukena pattadānenā* ti ādi sabbāṅ veludāne vuttanayen' eva veditabbaṅ Garubhandatāya pan' ettha ayaṅ vimicchayo pattam pi hi yattha vikkayati,⁶ gandhikādayo⁷ gandhapalivethanādīnaṅ⁸ atthāya ganhanti, tādise dullabhatthāne yeva garubhandaṅ hoti Esa tāva kiṅsukapatta-kannapilandhanatālapattādisu vimicchayo Tālapannam pi imasmiṅ yeva thāne kathetabbaṅ Tālapannaṅ pi hi sayaṅ-jāte tālavane sanghena paricchinnatthāne yeva garubhandaṅ, na tato paraṅ Ropimatalesu⁹ sabbam pi garubhandaṅ Tassa pamānaṅ hetthimakoṭiyā atthangulappamāno pi rittapotthako Tinam pi etth' eva pakkhupitvā kathetabbaṅ Yattha pana tinaṅ natthi, tattha muṅja-palāla-nālikerapannādīhi⁵ pi chādentī Tasmā tāni pi tinen' eva sangahitāni¹⁰ Iti muṅjapalālādīsu yaṅ kiñci mutthippamānaṅ tinaṅ nālikerapannādisu ca eka-

¹ R S labbhati

² B S R labbhati

³ S R anāpucchitvā

⁴ S. °pacchedanatthaṅ

⁵ R S om

⁶ B vikkāyati

⁷ B. gandikādayo

⁸ B ganda°

⁹ R S Ropita°

¹⁰ B sangahitā ti

pannam pi sanghassa dinnañ vā tatta jātaṇañ vā bahū ārāme sanghassa tinavattumhi jātatinañ vā rakkhitagopitañ garubhandañ hoti Tañ pana sanghakamme ca cetiyakamme ca kate atrekañ puggalikakamme dātuṇ¹ vattati Hetthā vutta-velumhi pi es' eva nayo

Pupphadāne ettakesu rukkesu pupphāni vissajjetvā yāgubhattavatte upanentu, ettakesu senāsana-patisankharane² upanentūti evañ niyamitatthāne³ eva pupphāni garubhandāni honti. Saratīre⁴ sāmanerā pupphāni ocimitvā rāsiṇ karonti, pañcangasamannāgato pupphabhājako bhikkhusanghañ ganetvā kotthāse karoti, so sampattaparisiyā sanghañ anāpucchitvā va dātuṇ labhati Asammatenā pana āpucchitvā va dātabbañ Bhikkhu pana kassa pupphāni dātuṇ labhati kassa na labhatīti² Mātāpitūnañ gehaṇ haritvā pi gehato pakkosāpetvā pi vatthupūyañ karothā ti dātuṇ labhati Pīlandhanatthāya dātuṇ na labhati Sesañātinañ pana haritvā na dātabbañ, pakkosāpetvā pūyañ karothā ti dātabbañ Sesajanassa pūjanatthānañ sampattassa apaccāsīnsantena dātabbañ, pupphadānañ nāma na hoti Vihāre bahūni pupphāni pupphanti, bhikkunā pīndāya carantena manusse disvā vihāre bahūni pupphāni, pūjethāti vattabbañ, vacanamatte doso natthi Manussā khādāniya⁵-bhojanīyañ ādāya āgamissantīti cittena pana na vattabbañ Sace vadati, khādāniya-bhojanīyañ na paribhuñjītabbañ Manus-sā attano dhammatāya vihāre pupphāni atthi it pucchitvā asukadivase vihārañ āgamissāma, sāmanerānañ pupphāni ocimituṇ mā dethāti vadanti Bhikkhū⁶ sāmanerānañ kathetuṇ pamuttā⁷ Sāmanerehi pupphāni ocimitvā thapitāni Manus-sā bhikkhū upasankamitvā bhante mayaṇ tumhākañ asukadivase yeva ārocayimha⁸ sāmanerānañ pupphāni ocimituṇ mā dethāti, kasmā na vārayitthā ti? Sati me pamuttā, pupphāni ocitamattān' eva⁹, tāva na¹⁰ pūjā katā ti vattabbañ Ganhatha pūjethāti na vattabbañ 'Sace vadati, āmisañ na paribhuñjītabbañ Aparo bhikkhu sāmanerānañ ācikkhati asukagāmaवासīno pupphāni mā ocimittā ti āhaṇsūti.

¹ B kātuṇ ² R S °kharanesu ³ S R °thānesu ⁴ B Paratīre

⁵ R S °nīyaṇ

⁶ S R. bhikkhu

⁷ S R pamuttho

⁸ S R ārocayimhā

⁹ S R ocimta°.

¹⁰ R S na tāva

Manussā pi āmisaṅ āharitvā dānaṅ datvā vadanti amhākaṅ manussā na bahukā. sāmanere pi¹ amhehi saha pupphāni ocinutuṅ ānāpethāti Sāmanerehi bhikkhā laddhā, ye bhikkhācāraṅ na gacchanti, te sayam eva jānissanti upāsakā ti vattabbaṅ Ettakaṅ nayaṅ labhitvā sāmanere putte vā bhātike vā katvā pupphāni ocināpetuṅ² doso natthi, pupphadānaṅ nāma na hoti

Phaladāne phalam pi pupphaṅ viya niyamitam eva garubhandaṅ hoti Vihāre bahukamhi phalāphale satū aphāsukamanussā āgantvā yācanti Bhikkhū sanghikaṅ ti dātuṅ na ussahanti, manussā vippatissārino akkosanti paribhāsanti, tattha kiṅ kātābanti² Phalehi vā rukkhehi vā paricchin-ditvā katikā kātābbā asukesu³ ca rukkhesu⁴ ettakāni phalāni ganhantā, ettakesu vā rukkhesu phalāni ganhantā na vāretābbā ti Corā pana issarā vā balakkārena ganhantā na vāretābbā. Kuddhā hi te sakalavihāram pi nāseyyuṅ, ādinavo pana kathetabbo ti

Snānadāne snānacunnāni kottitāni na garubhandāni. Akottito rukkhattaco va garubhandaṅ Cunnāṅ pana agilānassa rajananipakkaṅ⁵ vattati Gilānassa yaṅ kiñci cunnāṅ vattati yeva Mattikā pi etth' eva pakkhupitvā kathetābbā. Mattikā pi yattha dullabhā hoti, tatth' eva garubhandaṅ Sā pi hetthmakotiyā tṅsa-pala⁶-gulaṅpindappamānā va. Tato hetthā na garubhandan ti

Dantakatthadāne dantakatthaṅ acchinnakam eva garubhandaṅ Yesaṅ sāmanerānaṅ sanghato dantakatthavāro pāpunāti, te attano ācariyupajjhāyānaṅ pāṭiyekkaṅ dātuṅ na labhanti, Ye⁷ pana ettakāni dantakatthāni āharitābbāni paricchinditvā vāraṅ gahitā,⁸ te atrekāni ācariyupajjhāyānaṅ dātuṅ labhanti⁹ Ekena bhikkhunā dantakatthamālakato bahūni dantakatthāni na gahetābbāni Deva-sikaṅ ekekam eva gahetabbaṅ Pāṭiyekkaṅ vasantenāpi bhikkhesanghaṅ gantvā yattakāni attano pāpunanti, tattakān' eva gahetvā gantabbaṅ Antarā āgantukesu vā

¹ B S R sāmanerehi

² ocināpentu (°)

³ S R asuke

⁴ S R rukkhe

⁵ S R rajanaṅ pakkaṅ

⁶ R S °phala.

⁷ B yehi

⁸ B gahitāni

⁹ B. labbhanti.

āgatesu, dīsaṅ vā pakkamantena āharitvā gahitattāhāne yeva thapetabbāni

Cātukamyatāyā ti¹ ādisu cātukamyatā vuccati attānaṅ dāsaṅ viya nicattāhāne thapetvā parassa khalitavacanam pi santhapetvā piyakāmatāya paggayha vacanaṅ *Muggasūppatāyā* ti² muggasūpasamānāya saccālikena jīvitakapanatāy³ etaṅ adhivacanaṅ Yathā hi muggasūpe paccante⁴ bahū muggā pākaṅ gacchanti, thokā na gacchanti, evam eva saccālikena jīvitakappake⁵ puggale bahuṅ alikaṅ hoti, appakaṅ saccaṅ Yathā vā muggasūpassa appavīsanattāhānaṅ⁶ nāma natthi, evam eva saccālikavuttino puggalassa appavittahavācā⁷ nāma natthi, singhātakaṅ viya icchitacchitadhārāya patitthāti Ten' assa sā musāvādītā muggasūpatā⁸ ti vuttā

*Pāribhattyatā*⁹ ti paribhatakammabhāvo Paribhatassa hi kammaṅ pāribhatyaṅ¹⁰ Tassa bhāvo pāribhattyatā⁹ Alan-kāra-karanādīhi dāra-kakīlāpanass' etaṅ adhivacanaṅ

Janghapesanikaṅ ti gāmantaradesantarādisu tesāṅ tesāṅ ghīnaṅ sāsana-patisāsana-haranaṅ¹¹ Idaṅ hi janghapesanikaṅ nāma attano mātāpītūnaṅ, ye c' assa mātāpitaro upatthahanti, tesāṅ sāsanaṅ gahetvā katthaci gamanavasena vattati. Cetyassa vā sanghassa vā attano vā kammaṅ karontānaṅ vaddhakīnam pi sāsanaṅ harituṅ vattati Manussā dānaṅ dassāma, pūjaṅ karissāma, bhikkhusanghassa ācikkhathāti vadanti, asukattherassa nāma dethāti pinda-pātaṅ vā bhesajjaṅ vā ticīvaraṅ¹² vā denti, vihāre pūjaṅ karothāti mālagandhavilepanādīni vā dhajapatākāni¹³ vā niyyādentī, sabbaṅ harituṅ vattati, janghapesanikaṅ nāma na hoti Sesānaṅ sāsanaṅ gahetvā gacchantassa padavāre padavāre doso

Aññātaraññātarena ti etesaṅ vā veludānādīnaṅ aññātaraññātarena, vejjakammaṅ bhandāgārīkammaṅ pindapa-

¹ *Vbh* pātu° *vv* U cātu°, *Vism* cātu°, 17, 23, 27

² B °supya°

³ R S jīvitaṅ

⁴ B pacante

⁵ S R jīvikā-kappake

⁶ S R apavīsana°

⁷ S R apavīsanattāhānaṅ

⁸ S R °sūpiyatā

⁹ S R °bhattatā.

¹⁰ S R °bhattaṅ

¹¹ S R °āharanaṅ

¹² S R °cīvaraṅ

¹³ S R °patākādīni

tīpindakammaṅ saṅghuppādacetiyyuppādupatthāpana¹ - kamman ti evarūpānaṅ vā micchājīvena jīvitakappanakammanāṅ² yena kenaci

Buddhapatīkutthenā ti Buddhehi garaḥitena patisiddhena

Ayaṅ vuccatī ti ayaṅ sabbo anācāro nāma kathiyati

Ācāramiddeso vuttapatīpakkhanayen' eva veditabbo

Gocaramiddese³ pi pathamaṅ agocarassa vacane kāranaṅ hetthā vuttanayen' eva veditabbaṅ

Ettha ca *gocaro* ti pīnapātādīnaṅ atthāya upasankamītuṅ yuttatthānaṅ Ayuttatthānaṅ *agocaro*

Vesiyā gocaro assā ti *vesiyāgocaro*⁴ Mittasanthavavasena upasankamītatthānaṅ ti attho Tattha vesiyā⁵ nāma rūpūpajīvīniyo, yena kenaci deva sulabhajjhācāratā-mittasanthavasamehavasena upasankamanto vesiyāgocaro⁴ nāma hoti, tasmā evaṅ upasankamītuṅ na vattati Kiṅ kāranā² Ārakkhavīpattito Evaṅ upasankamantassa hi ciraṅ rakkhitagopito pi samanadhammo katīpāhen' eva nassati Sace pi na nassati, garaḥaṅ labhati Dakkhināvasena⁶ pana upasankamantena satīṅ⁷ upatthāpetvā upasankamītabbaṅ

Vīdhavā vuccanti⁸ matapatīkā vā pavutthapatīkā⁹ vā

Thullakumārīyo ti mahallīkā anivittakumārīyo¹⁰

Pāṇḍakā ti lokāmisānissitakathābahulā ussannakulesā avupasantaparilāhā napuṅsakā Tesāṅ sabbesam pi upasankamane ādīnavo vuttanayen' eva veditabbo Bhikkhunīsu pi es' eva nayo Apī ca bhikkhū nāma ussanna-brahmacariyā honti Tathā bhikkhunīyo Te aññamaññaṅ¹¹ santhavavasena katīpāhen' eva rakkhitagopitaṅ¹² samanadhammaṅ nāsenti Gīlānapucchakena pana gantuṅ vattati Pupphāni labhitvā pūjanatthāya pi ovādādānatthāya pi gantuṅ vattati yeva

Pāṇāqāran ti surāpānagharaṅ¹³ Taṅ brahmacariyanta-rāyakarehi surāsonḍehi avivittaṅ hoti. Tattha tehi saddhīṅ

¹ S R °patthapana-

² S R micchājīvikākappanaka°

³ I bh 247

⁴ B.S.R vesiyagocaro

⁵ S R vesīyo.

⁶ B. dakkhina°

⁷ B satī

⁸ R vuccati

⁹ B pavutta°.

¹⁰ B anividdha°, R S abhivittita°

¹¹ R S °mañña

¹² B °gopita

¹³ S R surāgāraṅ

sahasandavasena upasankamituṅ na vattati, brahmacariyantarāyo hoti

Saṅsattho viharati rājūhī ti ādisu rājāno ti abhisittā vā hontu anabhisittā vā, ye rajjaṅ anusāsanti

Rājamahāmattā ti rājūnaṅ issariyasadisāya mahatiyā issariyamattāya samannāgatā

Titthiyā ti viparīdadassanā bāhīraparibbājakā *Titthiyasāvaka* ti bhattivasena tesañ paccayaḍāyakā Etehi saddhiṅ saṅsaggajāto hotīti attho

Ananulomikena saṅsaggenā ti ananulomikasaṅsaggo nāma tissanāṅ sikkhānaṅ ananulomo paccanikasāṅsaggo, yena brahmacariyantarāyaṅ paññatti-vitikkamaṅ sallekhaparihānī ca pāpunāti Seyyathīdaṅ² rāja-rājamahāmattehi saddhiṅ sahasokitā,¹ sahananditā,² samasukhadukkhata,³ uppanesu kiccakaraniyesu attanā vā yogaṅ āpajjanatā,⁴ titthiya-titthiyasāvakehi saddhiṅ *ekacchandarucisamācāratā, ekacchandarucisamācārabhāvo va hoti* sinehabahumānasanthavo Tattha rāja-rājamahāmattehi saddhiṅ saṅsaggo brahmacariyantarāyaṅ karoti, itarehi⁵ tesañ laddhigghanaṅ Tesañ pana vādaṅ bhindivā attano laddhiṅ gahāpetuṅ samatthena upasankamituṅ vattati

Idāni aparena pi pariyaṅyena agocaraṅ dassetuṅ *yāni vā pana tāni kulāni* ti ādi āradhaṅ

Tattha *assaddhāni* ti Buddhādisu saddhāvrahitāni, Buddho sabbaññū, dhammo niyyāniko, sangho supatīpanno ti na saddahanti

Appasannāni ti cittaṅ pasannaṅ anāvilaṅ kātuṅ na sakkonti⁶

Akkosakaparibhāsakāni ti akkosakāni ceva paribhāsakāni ca, coro 'si, bālo 'si, mūlho 'si, ottho 'si, gono 'si, gadrabho 'si, āpāyiko 'si, nerayiko 'si, tiracchānagato 'si, natthi tuyhaṅ sugati, duggati yeva tuyhaṅ⁷ pātībankhā ti evaṅ dasahi akkosavatthūhi akkosanti Hotu, idāni taṅ paharissāma,

— R S ekacchanda-ruci-samācāribhāvāvaho vā

¹ S R °sokikā

² S °nandikā

³ S samānasukhadukkhakā, R samāna°

⁴ S āpajjantā

⁵ S R ādā titthiyasāvakehi

⁶ sakkontāni (?)

⁷ B om

bandhissāma,¹ vadhissāmāti evaṃ bhayadassanena paribhāsanti cāti attho

Anatthakāmānī ti atthaṃ na icchanti, anattham eva icchanti

Ahitakāmānī ti ahitam eva icchanti, hitaṃ na icchanti

Aphāsukakāmānī ti phāsukaṃ na icchanti, aphāsukam eva icchanti

Ayogakkhemakāmānī ti catūhi yogehi khemaṃ nibbhayaṃ na icchanti, sabhayam eva icchanti

Bhikkhūnan ti ettha sāmanerā pi sangahaṃ gacchanti

Bhikkhunīnan ti ettha sikkhamāna-sāmaneriyo pi Sabbesam pi hi Bhagavantaṃ uddissa pabbajitānaṃ ceva sarana-gatānaṃ ca catunnam pi parisānaṃ tāni anatthakāmāni yeva

Tathārūpāni kulānī ti evarūpāni khattiyakulādini kulāni

Sevatī ti nissāya jīvati

Bhajatī ti upasankamatī

Payrupāsati ti punappunaṃ upasankamatī

Ayaṃ vuccatī ti ayaṃ vesiyādigocarassa vesiyādiko, rājā-disaṅsatthassa rājādiko, assaddhakulādi-sevakassa assaddhakulādiko cāti tippakāro pi ayuttagocarō agocarō² ti veditabbo Tassa iminā pariyāyena agocaratā veditabbā vesiyādiko tāva pañcakāmagunanissayato agocarō veditabbo Yath' āha: *Ko ca bhikkhave bhikkhuno agocarō paravisayo?* *Yadidaṃ pañca kāmāgunā* ti * Rājādiko jhānānuyogassa anupanissayato lābhasakkārāsaniccakanipphādanato ditthivipattihetuto ca Assaddhakulādiko saddhāhāni-cittasantā-sāvahanato³ agocarō ti

Gocaramiddese *na vesiyagocarō* ti ādini vuttapatipakkhavasena veditabbāni

Opānabhūtāni ti ādisu pana *opānabhūtānī* ti udapānabhūtāni, bhikkhusaṅghassa cātummahāpathe⁴ khatapokkharāni viya yathāsukhaṃ ogāhanakkhamāni, Cittamahāmatassa gehasadisāni Tassa kira gehe kālathambho

* S v, 147

¹ S R om ² B om ³ B S R °santosāvahanato (pamādo)

⁴ B R catumahāpathe

yutto yeva Gharadvāraṇ sampattānaṇ bhikkhūnaṇ pac-cayavekallaṇ nāma natthi Ekadivasaṇ bhesajjavattam¹ eva satthikahāpanāni nikkhamanti

Kāsāva-paṇṇotānī ti bhikkhu-bhikkhunīhi nivatthapārūtānaṇ kāsāvānaṇ yeva pabhāya ekobhāsāni, Bhūtapālasatthi-kulasadisāni

Isvātapatvātānī ti gehaṇ pavasantānaṇ nikkhamantānaṇ ca bhikkhu-bhikkhunī-sankhātānaṇ isinaṇ cīvaravātena ceva sammñjanapasāraṇādi²-janītasarīravātena ca pativātāni pavāyītāni,³ vimiddhūtakibbisāni vā

Anumattesu vajjesu bhayadassāvītāniddese *anumattā*⁴ ti anuppamānā

Vaṇṇā ti dosā *Yāni tāni vaṇṇānī* ti yāni tāni garahitabattthena vaṇṇāni

Appamattakānī ti parittamattakāni khuddakappamānāni

Oramattakānī ti parittato pi orimappamānattā oramattakāni

Lahusānī ti lahukāni

Lahusammatānī ti lahūti sammatāni

Sanjyamakaraṇīyānī ti sanjyameṇa kattabbapatikammāni

Sanjvaranakaraṇīyānī ti sanjvaranteṇa kātabbāni, sanjvarena kattabbapatikammāni

Cittuppādakaraṇīyānī ti cittuppādamattena kattabbapatikammāni

Manasikārapatibaddhānī ti manasā āvajjītamatten' eva kattabbapatikammāni Kāni pana tānīti² Dībhavīhāravāsī⁵ Summatthero tāva āha anāpattigamaṇīyāni cittuppādamattakāni yāni' na puna evarūpaṇ karissāmiti manasā āvajjītamatten' eva sujjhanti, adhitthānāvīkammaṇ nām' etaṇ kathitaṇ' ti Antevāsiko paṇ' assa Tīpitakaōḷānā-gatthero paṇ' āha idaṇ pātīmokkhasaṇvarasīlass' eva bhājanīyaṇ, tasmā sabbalahukaṇ dukkataḍḍabbhāsitaṇ idhaṇ vajjan ti vedītabbaṇ, vutthānāvīkammaṇ nām' etaṇ kathitaṇ ti.

Iti imesū ti evaṇ pakāresu imesu

Vajjadassāvī ti vajjato dosato dassanasīlo

¹ S bhesajjamattakam, R °mattam; bhesajjattam (?)

² B samañchana°

³ S R add pativāyītāni

⁴ B aṇṇamattāni.

⁵ S R Devīvihāravāsī

Bhayadassāvī ti catubbidhassa bhayassa kāranattā bhayato dassanasīlo

Ādinavadassāvī ti idha nindāvahanato, āyatīṇ dukkhavi-pākato, uparī gunānaṇ antarāyakaranato, vippatisārajanato ca etena nānappakārena ādinavato dassanasīlo

Nissaranadassāvī ti yaṇ tattha nissaranaṇ, tassa dassanasīlo Kim pan' ettha nissaranan ti ? Ācariyattheravāde tāva anāpattigamanīyatāya satī adhitthānāvīkammaṇ nissaranan ti kathitaṇ Antevāsikattheravāde tāva āpattigamanīyatāya¹ satī vutthānāvīkammaṇ nissaranan ti kathitaṇ

Tattha tathārūpo² bhikkhu anumattāni vajjāni vajjato bhayato passati nāma Taṇ dassetuṇ ayaṇ nayo kathito Paramānu nāma, anu nāma, tajjārī nāma, ratharenu nāma, likkhā nāma, ūkā nāma, dhaññamāso nāma, angulaṇ nāma, vidatthi nāma, ratanaṇ nāma, yaṭṭhi nāma, usabhaṇ nāma, gāvutaṇ nāma, yojanaṇ nāma

Tattha paramānu nāma ākāsakotthāsiko maṇsacakkhussa āpāthaṇ nāgacchati, dibbacakkhuss' eva āgacchati Anu nāma bhitticchidda-tālacchiddehi pavittha-suriyasmīsu vatti vatti hutvā paribbhamanto paññāyati Tajjārī nāma gopatha-manussapatha-cakkapathesu chijjivā³ ubhosu passesu uggantvā titthati Ratharenu nāma tattha tatth' eva alliyati Likkhādayo pākātā eva Etesu pana chatṭiṇsa paramānavo ekassa anuno pamānaṇ Chatṭiṇsa anū⁴ ekāya tajjāriyā pamānaṇ Chatṭiṇsa tajjāriyo eko ratharenu Chatṭiṇsa ratharenū ekā likkhā Satta likkhā ekā ūkā Satta ūkā eko dhaññamāso Sattadhaññamāsappamānaṇ ekaṇ angulaṇ Ten' angulena dvādasangulāni vidatthi Dve vidatthiyo ratanaṇ Satta ratanāni yaṭṭhi Tāya⁵ yaṭṭhiyā⁵ vīsati yaṭṭhiyo usabhaṇ Asīti usabhāni gāvutaṇ Cattāni gāvutāni yojanaṇ Tena yojanena atthasatthi-yojanasatasahassubbedho (?) sīnerupabbatarājā Yo bhikkhu anumattaṇ vājjaṇ atthasatthi-yojanasatasahassubbedha-sīnerupabbatasadisaṇ (?) katvā datthuṇ sakkoti, ayaṇ bhikkhu anumattāni vajjāni bhayato passati nāma Yo pi bhikkhu

¹ B. °gamanīyatā

⁴ SR anūni

² yathārūpo (?)

⁵ R S om

³ R S bhijjivā.

sabbalahukaṅ dukkatadubbhāsitamattaṅ pathamapārājika-sadisaṅ katvā datthuṅ sakkoti, ayaṅ anumattāni vajjāni vajjato¹ bhayato passati nāmāti vedītabbo

Samādāya sikkhatī sikkhāpadesū ti padamiddese² bhikkhusikkhā ti bhikkhūhi sikkhitabbasikkhā Sā bhikkhunīhi sādharanā pi asādharanā pi bhikkhusikkhā eva nāma

Bhikkhunī-sikkhā ti bhikkhunīhi sikkhitabbasikkhā Sā pi bhikkhūhi sādharanā pi asādharanā pi bhikkhunī-sikkhā eva nāma Sāmanera-sikkhamāna-sāmaneraṅ sikkhā pi etth' eva pavittā

Upāsakasikkhā ti upāsakehi sikkhitabbasikkhā Sā pañca-sīla-dasasilavasena vattati *Upāsikasikkhā*³ ti upāsikāhi sikkhitabbasikkhā Sā pi pañcasiladasasilavasena vattati. Tattha bhikkhu-bhikkhunīṅ sikkhā yāva arahattamaggā vattati Upāsaka-upāsikāṅ sikkhā yāva anāgāmmaggā. Tatrāyaṅ bhikkhu attanā sikkhitabbasikkhāpadesu eva sikkhatī Sesasikkhā pana atthuddhāravasena sikkhāpadassa atthadassanattaṅ vuttā

Iti imāsu sikkhāsū ti evaṅ pakārasu etāsu sikkhāsū

Sabbena sabbā ti sabbena sikkhāsamādānena sabbāṅ⁴ sikkhāṅ

Sabbathā sabbā ti sabbena sikkhitabbākārena sabbāṅ sikkhāṅ

Asesaṅ nissesaṅ ti sesābhāvato asesaṅ Satisammosena bhinnassa pi sikkhāpadassa puna pakatikakaranato nissesaṅ

Samādāya vattatī ti samādiyitvā gahetvā vattati

Tena vuccatī ti yena kāranena etaṅ sabbāṅ sikkhāpadaṅ sabbena sikkhitabbākārena samādiyitvā sikkhatī pūreti, tena vuccati samādāya sikkhatī sikkhāpadesūti

Indriyesu guttadvāro, bhōjane mattaññū ti padadvayassa⁵ middese kanhapakkhassa pathamavacane payojanaṅ ācāramiddese vuttanāyena' eva vedītabbaṅ

Tattha latamā indriyesu aguttadvārātā ti ādisu pana yaṅ vattabbaṅ, taṅ sabbāṅ Nikkhepakandavannāyaṅ vuttam eva⁶

¹ S R om

² Vbh 248

³ B R upāsikasikkhā.

⁴ R sabba

⁵ R S °dvaya

⁶ Dhś §§ 1345 f

Jāgariyānuyoganiddese *pubbarattāpararattan* ti ettha ad-dharattisankhātāya¹ rattiyā pubbe pubbarattaṅ Iminā pathamayāmañ ceva pacchābhattañ ca ganhāti Rattiyā pacchā apararattaṅ Iminā pacchimayāmañ ceva purebhattañ ca ganhāti Majjhimayāmo pan' assa bhikkhuno niddākilamathavinodanokāso ti na gahito

Jāgarivyānuyogan ti jāgariyassa asupana-bhāvassa anuyogaṅ

Anuyutto hotī ti taṅ anuyogasankhātaṅ āsevanaṅ bhāvanaṅ anuyutto hoti sampayutto²

Niddese pan' assa *Idha bhikkhu divasan* ti³ pubbanho, majjhanho, sāyanho ti tayo pi divasakotthāsā gahitā

Cankamena nisajjāyā ti sakalam pi divasaṅ iminā iriyā-pathadvayen' eva⁴ viharanto cittaassa āvaranato āvaranīyehi dhammehi pañcahi pi nīvaranehi sabbākusaladhammehi vā cittaṅ parisodheti, tehi dhammehi visodheti parimoceti Thānaṅ pan' ettha kiñcāpi na gahitaṅ, cankama-nisajjā-sannissitaṅ pana katvā gahetabbam eva

*Pathamayāman*⁵ ti sakalasmim pi pathamayāme

*Majjhimayāman*⁶ ti rattindivassa⁷ chatthakotthāsasankhāte⁸ majjhimayāme

Sihaseyyan ti ettha kāmabhogīseyyā, petaseyyā, sihaseyyā, Tathāgataseyyā ti catasso seyyā Tattha *Yebhuyyena bhikkhave kāmabhogī sattā vāmena passena sayantī* ti^{9*} ayaṅ kāmabhogī-seyyā Tesu hi yebhuyyena dakkhmapassena sayāno¹⁰ nāma natthi *Yebhuyyena bhikkhave petā uttānā sayantī* ti^{9*} ayaṅ petaseyyā Appamañsalohitattā hi atthasanghātajatitā¹¹ ekena passena sayituaṅ na sakkonti, uttānā va sayanti¹² *Sīho bhikkhave mgarājā dakkhinena passena seyyaṅ kappeti pe . attamano hotī* ti* ayaṅ sihaseyyā Tejussadattā hi sīho mgarājā dve purimāpāde ekasmiṅ thāne¹³ dve pacchima-pāde ekasmiṅ thāne hapetvā nangutthaṅ antarasatthumhi

* A 11, 244 f

¹ R S °ratta°

⁴ S R °dvāren' eva

⁶ *Vibh* Majjhimāṅ

⁹ S R sentiti

¹² S R senti

² R S payutto

⁵ S R *Vibh* Pathamaṅ.

⁷ B rattindivasa-

¹⁰ S R sayanto

¹³ S R om

³ *Vbh* 249

⁸ B chakotthāsa°

¹¹ S R °jatikā

pakkhīptvā purimapāda-pacchimapāda-nangutthānaṃ thito-
kāsaṃ sallakkhetvā dvinnāṃ purimapādānaṃ matthake sīsaṃ
thapetvā sayatī, divasam pi sayitvā pabujjhamāno na
uttasanto pabujjhatī, sīsaṃ pana ukkhīptvā purimapādā-
dīnaṃ thitokāsaṃ sallakkhetī Sace kiñci thānaṃ vijahitvā
thitaṃ hotī na-y-idaṃ tuyhaṃ jātiyā, na sūrabhāvassa
anurūpan ti anattamano hutvā tatth' eva sayatī, gocarāya
na¹ pakkamatī Avijahitvā thite² pana tuyhaṃ jātiyā ca
sūrabhāvassa ca anurūpam idan ti hatthatuttho utthāya
sīhavijambhitaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhūntvā tik-
khattūṃ sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamatī Catutthaj-
jhānaseyyā³ pana Tathāgataseyyā ti vuccatī Tāsu idha
sīhaseyyā āgatā Ayaṃ hi tejjussada-iriyāpathattā uttama-
seyyā nāma

Pāde⁴ pādan ti dakkhinapāde vāmapādaṃ

Accādhāyā ti⁵ atī ādhāya,⁶ isakaṃ atikkamma thāpetvā
Gopphakena hi gopphake jānunā vā jānumhi sanghattiya-
māne abhūhaṃ vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ na hotī,
seyyā aphāsukā hotī Yathā pana na sanghatteti, evaṃ
atikkamma thāpīte vedanā nuppajjati, cittaṃ ekaggaṃ hotī,
seyyā phāsukā hotī Tena vuttaṃ *pāde pādaṃ accādhāyā* ti⁵

Sato sampajāno ti satiyā ceva sampajānapaññāya ca
samannāgato hutvā Iminā supariṅgāhakaṃ⁷ satisampajāññaṃ
kathitaṃ

Uttānasaññaṃ manasīkaritvā ti asukavelāya nāma uttha-
hissāmīti evaṃ utthānavelā-paricchedakaṃ utthānasaññaṃ
citte thāpetvā Evaṃ katvā nīpanno hi yathāparicchinna-kāle
yeva utthātūṃ yutto

Sātaccaṃ nepakkāna ti satataṃ pavattayitabbato sātacca-
sankhātaṃ vīriyaṃ ceva paripākagatattā nepakkasankhātaṃ
paññaṃ ca yutto anuyutto pavattayamāno yeva jāgariyā-
nuyogaṃ anuyutto viharatīti attho „Ettha ca vīriyaṃ loki-
yalokuttaramissaṃkaṃ kathitaṃ Paññaṃ pi vīriyagatīkā eva
vīriye lokiyamhi lokiyā, lokuttare lokuttarā ti attho

Bodhpakkhīyānaṃ⁸ dhammānaṃ ti catusaccabodhi-san-

¹ R S na gocarāya

² B thito ³ S R catutthaseyyā

⁴ *Vibh* pādena

⁵ B accādhāyāti

⁶ B R S ādhāya.

⁷ S R. paṅgāhaka-

⁸ R S Bodha°

khātassa maggañānassa pakkhe bhavānaṃ dhammānaṃ
Ettāvatā sabbe pi sattatiṅsa bodhipakkhiyadhamme samū-
hato gahetvā lokiyāya¹ pi bhāvanāya ekārammane ekato
pavattanasamatthe bojjhange yeva dassento *satta bojjhangū*
ti ādīm āha Te lokiyalokuttaramissakā va kathitā ti vedi-
tabbā Sesam ettha hetthā vuttanayattā uttānattham eva

Abhikkante ti ādīmdese² *abhikkante patikkante* ti ettha
tāva abhikkantaṃ vuccati purato gamanaṃ³ Patikkantaṃ ti
nivattanaṃ Tadubhayam pi catusu iriyāpathesu labbhati
Gamane tāva purato kāyaṃ abhiharanto abhikkamati nāma
Patīnivattanto⁴ patikkamati nāma Thāne pi tūtako va
kāyaṃ purato onamanto abhikkamati nāma Pacchato
apanāmento patikkamati nāma Nisajjāya pi nisinnako va
āsanassa purima-angābhūmukho⁵ saṅsaranto abhikkamati
nāma Pacchima-angapadesaṃ⁶ paccosaranto patikkamati
nāma Nipajjāya pi es' eva nayo

Sampajañnakārī hoti ti sampajaññena sabbakiccakārī, sam-
pajaññass' eva vā kārī So hi abhikkantādisu sampajaññaṃ
karot' eva, na katthaci sampajaññavirahito⁷ hoti Taṃ pana
sampajaññaṃ yasmā sati-sampayuttam eva hoti,⁸ ten' assa
middese *sato sampajāno abhikkamati, sato sampajāno patik-
kamati* ti vuttaṃ Ayaṃ hi abhikkamanto patikkamanto vā
na mutthassatī asampajāno hoti, satiyā pana samannāgato
paññāya ca sampajāno yeva abhikkamati ceva patikkamati
ca, sabbesu abhikkamādisu catubbidhaṃ sampajaññaṃ
otāreti

Catubbidhaṃ hi sampajaññaṃ sātthakasampajaññaṃ, sap-
pāyasampajaññaṃ, gocarasampajaññaṃ, *asammohasampajaññaṃ
ti Tattha abhikkamanacitte uppanne cītavasen'
eva agantvā kiṃ nu me ettha gatena attho atthi, natthi ti
atthānatthaṃ paṅgahetvā⁹ atthapariggaṇhanaṃ¹⁰ sātthaka-
sampajaññaṃ Tattha, ca¹¹ attho ti cetyadassana-bodhi-
dassana-saṅghadassana-theradassana-asubhadassanādivasena
dhammato vaddhi Cetiyaṃ vā bodhiṃ vā disvā pi hi Bud-

¹ S R lokikāya

² Vbh 250

³ S R kamaṇaṃ

⁴ B °nivattento

⁵ R °mukhaṃ

⁶ S R pacchimaṃ°

⁷ R S °rahito

⁸ R S om

⁹ R S paṅgāṇhitvā.

¹⁰ R S °gahanaṃ

¹¹ R S om

dhārammanañ pītiṅ¹ sanghadassanena saṅghārammanañ pītiṅ uppādetvā tad eva khayato² sammasanto arahattaṅ pāpunāti There disvā tesañ ovāde patitthāya asubhaṅ disvā tattha pathamajjhānaṅ uppādetvā tad eva khayato sammasanto arahattaṅ pāpunāti Tasmā etesaṅ dassanaṅ sātthaṅ Keci pana āmisato pi vaddhi attho yeva, taṅ nissāya brahmacariyānuggahāya patipannattā ti vadanti Tasmīṅ pana gamane sappāyāsappāyaṅ pariggaṅhitvā sappāyapariggaṅhanaṅ sappāyasampajaññaṅ Seyyathidaṅ ? Cetiyaḍassanaṅ tāva sātthaṅ Sace pana cetiyassa mahatiyā pūjāya dasadvādasayojanantare³ parisā sannipatati, attano vibhāvānurūpaṅ itthiyo pi purisā pi alankatapatiyattā cittakammārūpakāni viya sañcaranti, tatra c' assa itthe ārammane lobho, anitthe patigho, asamapekkhane⁴ moho uppajjati, kāyasaṅgaggāpattiṅ vā⁵ āpajjati, jivita-brahmacariyānaṅ vā antarāyo hoti, evañ taṅ thānaṅ asappāyaṅ hoti Vuttapākāra-antarāyābhāve sappāyaṅ

Bodhidassane pi es' eva va nayo Sanghadassanam pi sātthaṅ Sace pana anto gāme mahāmandapaṅ kāretvā sabbarattiṅ dhammasavanaṅ karontesu manussesu vuttappākāren' eva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evañ taṅ thānaṅ asappāyaṅ Antarāyābhāve sappāyaṅ hoti Mahāparisaparivārānaṅ⁶ therānaṅ dassane pi es' eva nayo

Asubhadassanam pi sātthaṅ Tadatthadīpanatthañ ca idaṅ vatthu Eko kira daharabhikkhu sāmaneraṅ gahetvā dantakatthattāya gato Sāmanero maggā okkamitvā purato gacchanto asubhaṅ disvā pathamajjhānaṅ nibbattetvā tad eva pādakaṅ katvā sankhāre sammasanto tīni phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammatthānaṅ pariggahe-tvā atthāsi Daharo taṅ apassanto sāmaneraṅ ti pakkosi So mayā pabbajitadivasato patthāya bhikkhunā saddhiṅ dve kathā nāma na kathitapubbā, aññasmiṅ divase upari visesaṅ nibbattessāmīti cintetvā kiṅ bhante ti pativacanaṅ adāsi Ehīti ca vutto ekavacanen' eva āgantvā bhante, iminā tāva maggena gantvā mayā thitokāse muhuttaṅ purat-

¹ R S om

² S R add vayato

³ R S °yojanabbhantare

⁴ S R °fekkhanena

⁵ S R om

⁶ S Mahāparivārānaṅ

thābhūmukho thatva olokethā ti āha So tathā katvā tena pattavisesam eva¹ pāpuni Evaṇ ekaṇ asubhaṇ dvinnāṇ janānaṇ atthāya jātaṇ Evaṇ sāttham pi pan' etaṇ purisassa mātugāmāsūbhaṇ asappāyaṇ, mātugāmassa ca purisāsūbhaṇ Sabhāgam² eva sappāyan ti evaṇ sappāyapariggan-hānaṇ³ sappāyasampajāññaṇ nāma

Evaṇ pariggahita-sātthasappāyassa pana atthatiṇsāya kammatthānesu attano cīttarucikaṇ⁴ kammatthānasankhātaṇ gocaraṇ uggaheṭvā bhikkhācāragocare taṇ gahetvā va gamanaṇ gocarasampajāññaṇ nāma Tass' āvibhāvattaṇ idaṇ catukkaṇ vedītabbaṇ idh' ekacco bhikkhu haratī na paccāharatī, ekacco na haratī paccāharatī, ekacco pana neva haratī na paccāharatī, ekacco haratī ca paccāharatī ca

Tattha yo bhikkhu divasaṇ cankamena nisajjāya āvaranīyehi dhammehi cittaṇ parisodhetvā, tathā rattiyā patha-mamaṇṇimayāme seyyaṇ kappetvā, pacchimayāme⁵ pi nisaj-jācankamehi vitināmetvā, pageva cetiyanganabodhiyanganavattaṇ katvā, bodhirukkhe udakaṇ āsīcītvā, pāṇiyaṇ paribhojaniyaṇ paccupatthāpetvā, ācariyupajjhāyavattādīmi sab-bāmi khandhavattāmi⁶ samādāya vattatī; so sarīraparikammaṇ katvā senāsanaṇ pavisitvā dve tayo pallanke usumaṇ gāhāpento kammatthānam anuyuñjītvā bhikkhācāraṇelāya utthahītvā kammatthānasīsen' eva pattacīvaram ādāya senāsanato nikkhamītvā kammatthānaṇ manasikaronto va cetiyanganāṇ gantvā sace Buddhānussatikammattthānaṇ hotī, taṇ avissajjetvā va cetiyanganāṇ pavīsati, aññaṇ ce kammatthānaṇ hotī, sopānamūle thatvā hatthena gahitabbandaṇ viya taṇ thapetvā Buddhārammaṇaṇ pītiṇ gahetvā cetiyanganāṇ āruya mahantaṇ cetiyaṇ ce⁷ tikkhattuṇ padakkhinaṇ katvā catūsu thānesu vanditabbaṇ Khuddakaṇ ce tath' eva padakkhinaṇ katvā atthasu thānesu vanditabbaṇ Cetiyaṇ vandītvā bodhiyanganāṇ pattenāpi Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nīpaccākāraṇ dassetvā bodhi vanditabbā So evaṇ cetiyaṇ ca bodhiṇ ca vandītvā patīsāmītatthānaṇ gantvā patīsāmītaṇ⁸ bhandakaṇ hatthena

¹ R S om

² B Sabhāvam

³ R S °pariggahanaṇ

⁴ B S R cīttaruciyaṇ

⁵ °yāmaṇ (?)

⁶ B khandhaka° ⁷ S R om

⁸ S R °sāmīta-

ganhanto vīya nikkhittakammatthānaṃ gahe tvā gāmasamīpe kammatthānasīsen' eva cīvaraṃ pārupitvā gāmaṃ pīndāya pavīsati Atha naṃ manussā disvā ayyo no āgato ti paccugantvā pattaṃ gahe tvā āsanāsālāya vā gehe vā nisīdāpetvā yāguṃ datvā yāva bhattaṃ na nitthāti, tāva pāde dhovitvā telena¹ makkhetvā purato nisīditvā pañhaṃ vā pucchanti, dhammaṃ vā sotukāmā honti Sace pi na kathāpenti, jana-sangahattaṃ dhammakathā nāma kātabbā yevāti Atthakathācariyā vadanti Dhammakathā hi kammatthānavinimuttā² nāma natthi, tasmā kammatthānasīsen' eva dhammakathaṃ kathetvā kammatthānasīsen' eva³ āhāraṃ pari-bhuñjitvā anumodanaṃ vatvā⁴ nivattiyamānehi⁵ pi manusse hi anugato va⁶ gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggaṃ patipajjati Atha naṃ puretaraṃ nikkhamitvā bahi-gāme katabhattakiccā sāmaneradaha rabhikkhū disvā paccugantva pattacīvaram assa gahanti Porānakabhikkhū kira ambhākaṃ upajjhāyo ācariyo ti na mukhaṃ oloketvā vattaṃ karonti, sampattapariccheden' eva karonti Te taṃ pucchanti bhante, ete manussā tumbhākaṃ kiṃ honti, mātīpakkhato sambandhā, pitīpakkhato ti⁷ Kiṃ disvā pucchathāti⁸ Tumhesu etesaṃ⁷ pemaṃ bahumānaṃ ti Āvuso yaṃ mātā-pitūhi pi dukkaraṃ, taṃ ete manussā ambhākaṃ karonti, pattacīvaram pi no etesaṃ santakam eva, etesaṃ ānubhāvena neva bhaye bhayaṃ, na chātake chātakaṃ jānāma, edisā nāma ambhākaṃ upakāro natthi ti tesāṃ guṇe kathento gacchatī Ayaṃ vuccati harati na paccāharatī

Yassa pana pageva vuttappakāraṃ vattapativattaṃ⁸ karontassa kammajatejo pajjalati, anupādinnaṃ muñcitva upādinnaṃ gahāti, sarīrato sedā muccanti, kammatthānaṃ⁹ vīthiṃ nārohati, so pageva pattacīvaram ādāya vegasā va cetiyaṃ vanditvā gorūpānaṃ nikkhamanavelāyam eva gāmaṃ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguṃ labhitvā āsanāsālaṃ gantvā pivati Ath' assa dvattikkhattaṃ ajjhoharanamatten' eva kammajatejodhātu¹⁰ upādinnaṃ muñcitvā

¹ SR telaṃ ² SR °vimuttā ³ B om ⁴ SR katvā

⁵ B °māno, SR nivattaya° ⁶ SR om ⁷ R tesāṃ

⁸ B vattāpatipattiṃ ⁹ B kammatthāna- ¹⁰ R S °tejo

anupādinnakaṃ gaṇhāti Ghatasatena nahāto¹ viya tejo-
dhātuparilāhaṃbānaṃ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguṃ
paribhuñjivā pattaṃ ca mukhaṃ ca dhovivā antarābhatte
kammaṭṭhānaṃ manasikatvā avasesatthāne pindāya caritvā
kammaṭṭhānasīsena āhāraṃ paribhuñjivā tato patthāya
pōṅkhānupōṅkhaṃ upatthahamānaṃ kammaṭṭhānaṃ gaheṭvā
va āgacchati Ayaṃ vuccati paccāharati na haratīti Edisā
ca bhikkhū yāguṃ pivivā vipassanaṃ ārabhitvā Buddhasā-
sane arahattaṃ pattā nāma ganānāpathaṃ vītivattā Sīha-
ladīpe yeva tesu tesu gāmesu āsanāsālāya na taṃ āsanaṃ atthi
yattha yāguṃ pivivā arahattaṃ pattā bhikkhū² natthī ti

Yo³ pamādavaharī hoti nikkhattadhuro sabbavattāni bhin-
ditvā pañcavidhacetovimbaddhacitto viharanto kammaṭṭhā-
naṃ nāma atthī ti pi saññaṃ akatvā gāmaṃ pindāya pavisitvā
ananulomikena gihīsaṃsaggena saṃsattho caritvā ca bhūñji-
tvā ca tuccho nikkhamati, ayaṃ vuccati neva harati na
paccāharatīti

Yo pan' āyaṃ harati ca paccāharati cāti vutto, so gata-
paccāgatikavattavasena vedītabbo Atthakāmā hi kula-
puttā sāsane pabbajitvā dasa⁴ pi vīsam pi tuṃsam (?) pi cattā-
līsam⁵ pi paññāsam pi satam pi ekato vasantā katikavattaṃ
katvā viharanti āvuso tumhe na mattā, na bhayattā, na
jīvitapakatā⁶ pabbajitā, dukkhā muñcitukāmā pan' ettha
pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesaṃ gamane yeva nig-
ganhatha Thāne, nisajjāya, sayane uppannakilesaṃ sayane
yeva nigganhathāti Te evaṃ katikāvattaṃ⁷ katvā bhik-
khācāraṃ gacchantā addhausabha-usabha-addhagāvuta-gā-
vutantaresu pāsānā honti, tāya saññāya⁸ kammaṭṭhānaṃ
manasikarontā va gacchanti Sace kassaci gamane kilesa
uppajjati, tatth' eva nigganhati Tathā asakkonto tīttati
Ath' assa pacchato āgacchanto pi tīttati So ayaṃ
bhikkhu tuyhaṃ uppannaṃ⁸ vitakkaṃ jānāti, ananuccha-
vikaṃ te etan ti attānaṃ patīcodetvā vipassanaṃ vaddhe-
tvā ariyabhūmiṃ okkamati Tathā asakkonto nisīdati
Ath' assa pacchato āgacchanto nisīdatīti so eva nayo Ariya-

¹ S R. °satenānusitto

² S patta-bhikkhu

³ R S add pana

⁴ B dasam

⁵ S R om

⁶ S R. jīvika°

⁷ B S R katika°

⁸ R S uppanna

bhūmiṃ okkamituṃ asakkonto pi taṃ kilesaṃ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṃ manasikaronto va gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttena cittaena pādaṃ uddharati Uddharati ce, patinivattitvā purimapadesaṃ yeva eti, Ālindakavāsī¹ Mahaphussadevatthero viya So kira ekūnavisati vassāni gata-paccāgatavattaṃ pūrento eva vihāsi Manussā pi² antarāmagge kassantā³ ca vapantā⁴ ca maddantā kammāni karontā therāṃ tathā gacchantaṃ disvā ayaṃ thero punappunaṃ nivattivā gacchati, kiṃ nu kho maggamūlo udāhu kiñci pamuttho ti samullapanti So taṃ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttacittē' eva samanadhammaṃ karonto vīsativassabbhantare arahattaṃ pāpuni Arahattappattadivase c' assa cankamana-kotiyaṃ adhivattā devatā angulīhi dipaṃ ujjāletvā atthāsi Cattāro pi³ Mahārājāno Sakko ca devānamindo Brahmā ca Sahampati upatthānaṃ āgamaṃsu Tañ ca obhāsaṃ disvā Vanavāsī Mahātissatthero taṃ dutiyadivase pucchi rattibhāge āyasmato santike obhāso aho si, kiṃ so obhāso ti² Thero vikkhepaṃ karonto obhāso nāma dīpobhāso pi hoti man-obhāso pīti evam ādum āha Tato paticchādettha tumhe ti nibaddho⁵ āmāti patijānitvā ārocesi Kālavallimandapavāsī Mahānāgattthero viya ca So pi kira gatapaccāgatavattaṃ pūrento pathamaṃ tāva Bhagavato mahāpadhānaṃ pūjessāmiti sattavassāni thānacankamam eva adhitthāsi Puna solasa vassāni gatapaccāgatavattaṃ pūretvā arahattaṃ pāpuni So kammaṭṭhānayuttē' eva cittaena pādaṃ uddharanto vippayuttēna cittaena uddhate patinivattanto⁶ gāmasamīpaṃ⁷ gantvā gāvi nu kho, pabbajito nu kho ti āsankaniyapadesē thatvā cīvaraṃ pārupitvā Kacchakadahato⁸ udakena pattaṃ dhovitvā udakagandūsaṃ karoti Kiṃ kāraṇā² Mā me bhikkvaṃ dātuṃ vā vandituṃ vā āgate manusse dīghāyukā hothāti vacanamattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo⁹ aho si ti Ajja bhante katamī¹⁰ ti divasaṃ vā bhikkhuganaṃ vā pañhaṃ vā pucchito pana udakaṃ gītivā ārocesi Sace ūvasādi-pucchakā na honti, nikkhamaṇavelāyaṃ gāmadvāre nitthu-

¹ S Ālindavāsī² S R add sudaṃ³ S R om⁴ B vappantā⁵ B nibbaddho⁶ B patinivattento⁷ R S °sīmaṃ⁸ B Kacchakarandato⁹ S R kammaṭṭhānā°¹⁰ B katmī

hūtvā¹ va yāti Galambūtthavihāre² vassūpagatā paññāsa bhikkhū viya ca Te kira Āsālhīpunnamāya katikavattaṅ akaṅsu arahattaṅ appatvā aññamaññaṅ nālapissāmāti Gāmañ ca pindāya pavisantā udakagandūsaṅ katvā pavisiṅsu Divasādisu pucchitesu vuttanayena patipajjuṅsu Tattha manussā nitthuhanatthānaṅ³ disvā jāniṅsu ajja eko āgato, ajja dve ti Evañ ca cintesuṅ kiṅ nu kho ete amheh' eva saddhiṅ na sallapanti, udāhu aññamaññaṅ pi⁴ ? Yadi aññamaññaṅ pi na sallapanti, addhā vivādaṅjātā bhavissanti, etha⁴ ne⁵ aññamaññaṅ khamāpessāmāti sabbe vihāraṅ gantvā paññā-sāya bhikkhūsu dve pi bhikkhū ekokāse nāddasaṅsu Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha na bho kalahakārakānaṅ vasanokāso idiso hoti, susammatthaṅ cetiyanganabodhi-yangaṅ,⁶ sunikkhittā⁷ sammajjanīyo, sūpatthāpitaṅ⁸ pā-nīyaparibhojanīyan ti Te tato va nivattā Te pi⁹ bhikkhū anto-temāse yeva arahattaṅ patvā mahāpavāranāya visuddhi-pavāraṅ pavāresuṅ

Evaṅ Kālavallimandapavāsī Mahānāgatthero viya, Galambūtthavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammatthāna-yutten' eva cittaena pādaṅ uddharanto gāmasamīpaṅ gantvā¹⁰ udakagandūsaṅ katvā vīthīyo sallakketvā yattha surāsonda-dhuttādayo kalahakārakā canda-hatthi-assādayo vā natthi, taṅ vīthiṅ patipajjati. Tattha pindāya caramāno na turita-turito viya javena gacchati Na hi javanapindapātikadhutangaṅ nāma kiñci atthi Visamabhūmibhāgappattaṅ para udakasakataṅ viya niccalo hutvā gacchati Anugharaṅ pavittho¹¹ ca dātukāmaṅ¹² vā adātukāmaṅ¹² vā sallakketuṅ tadanurūpaṅ kālaṅ āgamento bhikkhaṅ gahetvā antogāme vā bahigāme vā vihāram eva vā āgantvā yathāphāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammatthānaṅ manasikaronto āhāre patikkūlasaññaṅ upatthapetvā akkhabbhañjana-vanālepana-puttamaṅsūpamavasena paccavekkhanto atthangasamannā-gataṅ āhāraṅ āhāreti, neva davāya, na madāya, na manda-nāya, na vibhūsanāya Bhuttāvī ca udakakiccaṅ katvā mu-

¹ S nitthubhūtvā

² S R Galamba°

³ S R nitthubhaṅ

⁴ S R atha kho

⁵ R te

⁶ S R cetiyangaṅ°

⁷ S R sunihitā

⁸ B R suppatitthitaṅ

⁹ B R om.

¹⁰ R S patvā

¹¹ B pavitthā

¹² °kāmataṅ (?)

huttaṅ bhattakīlamathaṅ patippassambhetvā yathā purebhattaṅ, evaṅ pacchābhattaṅ purimayāmaṅ pacchimayāmañ¹ ca kammaṭṭhānam eva manasīkaroti Ayaṅ vuccati harati ca pacchāharati cāti

Imaṅ pana haranapacchāharanasankhātaṅ gatapaccāgatavattaṅ pūrento yađi upanissayasampanno hoti, pathamavaye eva arahattaṅ pāpunāti No ce pathamavaye pāpunāti, atha majjhavaye No ce majjhavaye pāpunāti,² atha pacchimavaye No ce pacchimavaye pāpunāti,² atha maranasamaye No ce maranasamaye pāpunāti, atha devaputto hutvā No ce devaputto hutvā pāpunāti, anuppanne Buddhe nibbatta paccekabodhiṅ sacchīkaroti No ce paccekabodhiṅ sacchīkaroti, atha Buddhānaṅ sammukhībhāve khippābhīṅṅo vā hoti, seyyathā pi therō Bāhiyo Dārucīriyo Mahāpañño vā, seyyathā pi therō Sāriputto Mahiddhiko vā, seyyathā pi therō Mahāmoggallāno Dhutangadharo³ vā, seyyathā pi therō Mahākassapo Dibbacakkhuko vā, seyyathā pi therō Anuruddho Vinayadharo vā, seyyathā pi therō Upāli Dhammakathiko vā, seyyathā pi therō Punno Mantānīputto Āraññaako⁴ vā, seyyathā pi therō Revato Bahussuto vā, seyyathā pi therō Ānando Sikkhākāmo vā, seyyathā pi therō Rāhulo Buddhaputto ti⁵ Iti imasmiṅ catukke yvāyaṅ harati ca paccāharati ca, tassa gocarasampajaññaṅ sikhāpattaṅ hoti

Abhikkamādisu⁶ pana asammuyhanaṅ asammohasampajaññaṅ, taṅ evaṅ vedītabbaṅ Idha bhikkhu abhikkamanto vā patikkamanto vā yathā andhabālaputhujjanā abhikkamādisu . attā abhikkamati,⁷ attanā abhikkamo nibbattito ti vā, ahaṅ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto abhikkamāmiti citte uppajjamāne ten' eva cittaena saddhiṅ cittasamutthāna-vāyodhātu viññattiṅ janayamānā uppajjati. Iti cittaakīriya-vāyodhātu⁸-vipphārasena ayaṅ kāyasammato atthīsanghāto⁹ abhikkamati Tass' evaṅ abhikkamato ekekapādudharane pathavidhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve

¹ S R majjhmayāmaṅ

² S R om

³ S R dhutadharo

⁴ R S Araññaako

⁵ A 1, 24 f

⁶ Sum V 1, 192-202.

⁷ S abhikkamī

⁸ B cittaakīriyā°

⁹ B °sanghāto

adhimattā honti balavatiyo Tathā atiharana-vītharanesu
Vossajjane tejodhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti
mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo Tathā sannik-
khepanasannirumbhanesu ¹ Tattha uddharane pavattā rū-
pārūpadhammā atiharanaṃ na pāpunanti Tathā atiharane
pavattā vītharanaṃ, vītharane pavattā vossajjanaṃ, vos-
sajjane pavattā sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattā
sannirumbhanaṃ² na pāpunanti, tattha tatth' eva pabbaṃ³
pabbaṃ, sandhi sandhi, odhi odhi hutvā tattakapāle pakkhit-
tatilā⁴ viya katakatayantā⁵ bhijjanti

Tattha ko eko abhikkamati ² Kassa vā ekassa abhikkama-
naṃ ² Paramatthato hi dhātūnaṃ yeva gamanaṃ, dhātūnaṃ
thānaṃ, dhātūnaṃ nisajjā, dhātūnaṃ sayanaṃ Tasmīṃ
tasmīṃ hi kothhāse saddhiṃ rūpehi

Aññaṃ uppajjati⁶ cittaṃ, aññaṃ cittaṃ nirujjhati
Avicim anusambandho, nadīsoto va vattati ti ⁷

Evaṃ abhikkamādisu asammuyhanaṃ asammohasampajañ-
ñaṃ nāmāti

Nitthito *abhikkante patikkante sampajānakaṃ hoti* ti padassa
attho

Ālokite vīlokite ti ettha pana ālokitaṃ⁸ nāma purato pek-
khanaṃ. Vīlokitaṃ nāma anudisā pekkhanaṃ Aññāni pi
hetthā, upari, pacchato pekkhanavasena olikita-ullokita-
palokitāni nāma honti, tāni idha na gahitāni Sāruppavasena
pana imān' eva dve gahitāni Iminā vā mukhena sabbāni
pi tāni gahitān' evāti

Tattha ālokessāmīti citte uppanne cittavaṛeṇ' eva anoloke-
tvā atthaparigganhanaṃ sātthakasampajaññaṃ āyasmantaṃ
Nandaṃ kāyasakkhīṃ katvā veditabbaṃ Vuttaṃ h' etaṃ
Bhagavatā *Sace bhikkhave Nandassa puratthimā disā āloke-
tabbā hoti, sabbāṃ cetaso samannāharitvā Nando puratthimaṃ
disaṃ āloketi, evaṃ me puratthimaṃ disaṃ ālokayato na abhijjhā-
domanassā pāpakā akusalā dhammā anvāsavissanti* ti^{9*} iti

* A iv, 167

¹ B °sannirujjhanesu ² B sannirujjhanaṃ ³ S pabba-
⁴ B °tilaṃ ⁵ SR tatatāyanta ⁶ SR uppajjate
⁷ B pavattīti ⁸ B ālotitaṃ ⁹ SR anvāsavāntīti

sātthakasampajāno¹ hoti *Sace bhikkhave Nandassa pacchimā disā, uttarā disā, dakkhinā disā, uddhaṇ, adho, anudisā āloketabbā hoti, sabbhaṇ cetaso samannāharitvā Nando anudisaṇ āloketi, evaṇ me anudisaṇ ālokayato pe sampajāno hoti* ti * Apī cā idhā pi pubbe vutta-cetiya-dassanādivasen' eva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā

Kammatthānassa pana avijahanam² eva gocarasampajaññaṇ Tasmā khandha-dhātu-āyatanakammatthānikhehi attano kammatthānavasen' eva, kasinādi-kammatthānikhehi vā pana kammatthānasisen' eva ālokanavilokanaṇ kātappaṇ Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi Ālokessāmīti pana citte uppaṇṇamāne ten' eva cittena sadhuṇ cittasamuttānā vāyodhātu viññattūṇaṇ janayamānā uppaṇṇati Iti citta-kiriya³-vāyodhātu-vipphāravasena hetthiṇaṇ akkhidalaṇ adhosīdati, uparimaṇ uddhaṇ langheti, koci yantakena vivaranto nāma natthi, tato cakkhuvīññānaṇ dassanakiccaṇ sādheṇaṇ uppaṇṇatīti evaṇ paṇānaṇ paṇ' ettha asammohasampajaññaṇ nāma Apī ca mūlapariññā-āgantuka-tāvakkābhāvavasena paṇ' ettha asammohasampajaññaṇ veditappaṇ Mūlapariññāvasena tāva

Bhavaṅgāvajjanañ ceva, dassanaṇ sampaticchanaṇ, santīranaṇ votthapanaṇ,⁴ javanaṇ bhavati sattamaṇ

Tattha bhavangaṇ uppatibhavassa angakiccaṇ sādhamānaṇ pavattati Taṇ āvattetvā⁵ kiriyaṇanodhātu⁶ āvajjanakiccaṇ sādhamānā Taṇ-nirodhā cakkhuvīññānaṇ dassanakiccaṇ sādhamānaṇ Taṇ-nirodhā vipākamanodhātu sampaticchanakicceṇ sādhamānā Taṇ-nirodhā vipākamanovīññānadhātu santīranakiccaṇ sādhamānā Taṇ-nirodhā kiriyaṇanovīññānadhātu votthapanakiccaṇ sādhamānā Taṇ-nirodhā sattakkhattūṇaṇ javanaṇ javati⁷ Tattha pathamajavane pi ayaṇ itthi, ayaṇ puriso ti rajjana-dussanamuyhanavasena ālokitavilokitaṇ na hoti Duṭṭiyajavane pi pe sattamajavane pi Etesu pana yuddha-

* A iv, 167

¹ S tattha sampajāno

² SR avijahitam eva

³ B °kiriya

⁴ B votthabbanāṇ

⁵ BR āvattetvā

⁶ B kiriyaṇanodhātu

⁷ Cf *Compendium*, pt iv, § 3

mandale yodhesu viya hetthūpariyavasena bhujjivā patitesu ayaṇ itthī, ayaṇ puriso ti rajjanādi-vasena ālokitavilokitaṇ hoti Evaṇ tāv' ettha mūlapariññāvasena asammoahasampajaññaṇ veditabbaṇ

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate bhavangacalanato uddhaṇ saka-sakakiccanipphādanavasena āvajjanādisu uppajjivā niruddhesu avasāne javanaṇ uppajjati Taṇ pubbe uppanānaṇ āvajjanādinaṇ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso¹ viya hoti Tassa² yathā paragehe kiñci yācituṇ pavitthassa āgantukapurisassa gehasāmikesu pi tunhīmāsinesu ānākaranaṇ na yuttaṇ, evaṇ āvajjanādinaṇ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādisu arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjana-dussana-muyhanaṇ ayuttan ti evaṇ āgantukabhāvavasena asammoahasampajaññaṇ veditabbaṇ

Yāni pan' etāni cakkhudvāre votthapanapariyosānāni³ cittāni uppajjanti, tāni saddhiṇ sampayuttadhammehi tattha tatth' eva bhujjanti, aññaṇaṇ na passantīti ittarāni tāvakālikāni honti Tattha yathā ekasmiṇ ghare sabbesu mānusa-kesu matesu avasesassa ekakassa⁴ tankhanaṇ yeva maranadhammassa na yuttā naccagītādisu abhirati nāma, evam eva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādisu tattha tatth' eva matesu avasesassa tankhanaññi eva maranadhammassa javanassāpi rajjana-dussana-muyhanavasena abhirati nāma na yuttā ti evaṇ tāvakālikabhāvavasena asammoahasampajaññaṇ veditabbaṇ

Api ca khandhāyatana-dhātu-paccaya-paccavekkhanavasena p' etaṇ veditabbaṇ Ettha hi cakkhu ceva rūpāni ca rūpakkhandho Dassanaṇ viññānakkhandho Taṇ-sampayuttā vedanā vedanākkhandho Saññā saññākkhandho Phassādiko sankhārakkhandho Evam etesaṇ pañcannaṇ khandhānaṇ samavāye ālokanavilokanaṇ paññāyati Tattha ko eko āloketi, ko viloketi ?

Tathā cakkhu cakkhāyatanaṇ, rūpaṇ rūpāyatanaṇ, dassanaṇ manāyatanaṇ, vedanādayo taṇ-sampayuttā dhammā dhammāyatanaṇ Evam etesaṇ catunnaṇ āyatanānaṇ sam-

¹ B āgantupuriso

³ B votthabbana^o

² S R Tattha

⁴ R ekassa

avāye ālokanavilokanaṅ paññāyati Tattha ko eko āloketi, ko viloketi ?

Tathā cakkhu¹ cakkhudhātu, rūpaṅ rūpadhātu, dassanaṅ cakkhuvīññānadhātu, taṅ-sampayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu `Evam etāsaṅ catunnaṅ dhatūnaṅ samavāye ālokanavilokanaṅ paññāyati Tattha ko eko āloketi, ko viloketi ?

Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpaṅ ārammanapaccayo, āvajjanaṅ anantara-samanantara-anantarūpanissaya-natthivigatapaccayo, āloko upanissayapaccayo, vedanādayo saha-jātādīpaccayā `Evam etesaṅ paccayānaṅ samavāye ālokanavilokanaṅ paññāyati Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? evam ettha khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhanavasenāpi asammoshasampajaññaṅ veditabbaṅ

*Sammūṅgute*² *pasārite* ti pabbānaṅ sammūjjanapasāraṇe³ `Tattha cittavasena' eva sammūjjanapasāraṇaṅ³ akatvā hatthapādānaṅ sammūjjanapasāraṇapaccayā³ atthānatthaṅ parigganhitvā tattha attha-parigganhanaṅ sātthakasampajaññaṅ Tattha hatthapāde aticiraṅ sammūjjuṭvā⁴ pasāretvā eva vā thitassa khane khane vedanā uppajjanti, cittaṅ ekaggataṅ⁵ na labhati, kammaṭṭhānaṅ pariṇatati, viśesaṅ nādhigacchati Kāle sammūjjanantassa⁶ kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaṅ ekaggaṅ hoti, kammaṭṭhānaṅ phāṭiṅ gacchati, viśesam adhiḡacchatīti evaṅ atthānattha-parigganhanaṅ veditabbaṅ

Atthe pana satī pi sappāyāsappāyaṅ parigganhitvā sappāyaparigganhanaṅ sappāyasampajaññaṅ Tatrāyaṅ nayo Mahācetiyaṅgane⁷ kira daharabhikkhū sajjhāyaṅ ganhanti, tesāṅ pitthipasse daharabhikkhuniyo dhammaṅ sunanti Tatr' eko daharo hatthaṅ pasārento kāyasaṅsaggaṅ patvā ten' eva kāraṇena gihī jāto Aparo bhikkhu pādaṅ pasārento aggimhi pasāresi Atthiṅ āhacca pādo jhāyi Aparo bhikkhu⁷ vammike pasāresi, so āsīvisena dattho. Aparo bhikkhu cīvarakutīdandake pasāresi, taṅ maṇisappo dasi⁸ Tasmā

¹ B *om.*

⁴ B *samañchitvā,*

⁷ R. *om.*

² B *samañchite*

⁵ SR *ekaggaṅ*

⁸ B. *daṅsi.*

³ B *samañchana^o*

⁶ B *samañchantassa*

evarūpe asappāye appasāretvā sappāye pasāretabbaṃ Idam
ettha sappāyasampajaññaṃ

Gocarasampajaññaṃ pana Mahātheravatthunā dīpetabbaṃ
Mahāthero kira divāthāne nisinnō antevāsikehi saddhiṃ ka-
thayamāno sahasā hatthaṃ sammūjivā¹ puna yathāthāne
thapetvā sanikaṃ sammūjesi¹ Taṃ antevāsikā pucchis-
su kasmā bhante sahasā hatthaṃ sammūjivā¹ puna yathāthāne
thapetvā sanikaṃ sammūjathāti² Yato patthāya mayā²
āvuso kammatthānaṃ manasikātuṃ āradhho, na me kammat-
thānaṃ muñcivā hattho sammūjitapubbo¹ Idāni pana me
tumhehi saddhiṃ kathayamānena kammatthānaṃ muñcivā
sammūjito,¹ tasmā puna yathāthāne thapetvā sammūjāmīti¹
Sādhu bhante bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbaṃ ti.
Evam etthāpi kammatthānavijāhanam eva gocarasampajañ-
ñaṃ ti veditabbaṃ

Abbhantare attā nāma koci sammūjento³ vā pasāren-
to vā natthi Vuttappakāracittakriyavāyodhātuvipphārena
pana suttākaddhanavasena dāruyantassa hatthapādacalanaṃ
viya sammūjanapasāranaṃ hotīti pariṇānaṃ pan' ettha
asammohasampajaññaṃ ti veditabbaṃ

Sanghātīpattacīvaradhārane ti ettha sanghātīcīvarānaṃ nivā-
sanapārūpanavasena, pattassa bhikkhāpatiggahanādivasena
paribhogo dhāraṇaṃ nāma Tattha sanghātīcīvaradhārane
tāva nivāsetvā pārūpitvā ca pindāya carato āmisalābho,
sītassa patighātāyāti ādinā nayena Bhagavatā vuttappakāro
yeva ca attho attho⁴ nāma Tassa vasena sātthakasampajañ-
ñaṃ veditabbaṃ Unhapatikassa pana dubbalassa ca
cīvaraṃ sukhamaṃ sappāyaṃ Sītālukassa ghaṇaṃ⁵ dupattaṃ
Viparītaṃ asappāyaṃ Yassa kassaci jinnaṃ asappāyam eva
Aggalādīdānena hi 'ssa taṃ palibhodhakaṃ hoti Tathā
Pattunna-dukūlādī-bhedaṃ corānaṃ lobhaniyacīvaraṃ Tā-
disaṃ hi araññe ekakassa nivāsantarāyakaṃ jīvitantarāya-
kaṃ cāpi hoti Nīppariyāyena pana yaṃ nimittakammādi-
micchājīvavasena uppannaṃ, yaṃ c' assa sevamānassa akusalā
dhammā abhivaddhanti, kusalā dhammā pariḥāyanti, taṃ

¹ B samañch°

² R S ahaṃ.

³ S R sammūjanto, B samañchanto

⁴ R S om

⁵ S R kharāṃ.

asappāyaṅ¹ Viparītaṅ sappāyaṅ Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaṅ Kammatthānāvījahanavasen' eva² ca gocarasampajaññaṅ vedītabbaṅ Abbhantare attā nāma koci cīvaraṅ pārupanto natthi, vuttappakāra-cittakriyavāyodhātuvipphāren' eva³ pana cīvarapārupanaṅ hoti Tattha cīvaram pi acetanaṅ, kāyo pi acetano Cīvaraṅ na jānāti mayā kāyo pāruto ti, kāyo pi na jānāti ahaṅ cīvarena pāruto ti, dhātuyo va dhātusamūhaṅ paticchādentī patapilotī-kāya potthakarūpapaticchādane viya Tasmā neva sundaraṅ cīvaraṅ labhītvā somanassaṅ kātabbaṅ Na asundaraṅ labhītvā domanassaṅ Nāgavammika-cetiyaṅ rukkhaḍḍisu hi keci mālā-gandha-dhūma⁴-vatthādīhi sakkāraṅ karonti, keci gūtha-mutta-kaddama-danda-satthappahārādīhi asakkāraṅ Na te nāgavammika-rukkhaḍḍayo somanassaṅ vā domanassaṅ vā karonti, evam eva neva sundaraṅ cīvaraṅ labhītvā somanassaṅ kātabbaṅ, na asundaraṅ labhītvā domanassaṅ ti Evaṅ pavattapatisankhānavasen' ettha asammoahasampajaññaṅ vedītabbaṅ

Pattadhārane pi pattaṅ sahasā va agahetvā imaṅ gahetvā pīndāya⁵ caramāno bhikkhaṅ labhissāmīti evaṅ pattaḅaḅanaḅapaccayaḅ patilabhitabba-atthavasena sātthakasampajaññaṅ vedītabbaṅ Kīsadubbalasarīrassa pana garupatto asappāyo Yassa kassaci catupañcaganthīkāhato dubbisodhaniyo asappāyo va Duddhotapatto hi⁶ na vattati Taṅ dhovantass' eva c' assa⁷ palibodho hoti Manivannapatto pana lobhaniyo cīvare vuttanayen' eva asappāyo Nīmittakammādivasena pana laddho,⁸ yañ c' assa sevamānassa akusalā dhammā abhivaddhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaṅ ckantāsappāyo va Viparīto sappāyo Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaṅ, kammatthānāvījahanavasen' eva gocarasampajaññaṅ vedītabbaṅ Abbhantare attā nāma koci pattaṅ⁹ ganhanto natthi, vuttappakāra-cittakriyavāyodhātuvipphāravasen' eva pana pattaḅaḅanaṅ nāma hoti

Tattha patto pi acetano, hatthā pi acetanā Patto na jānāti ahaṅ hatthehi gahito ti; hatthā pi na jānanti patto

¹ R S ekanta-asappāyaṅ

² B Kammatthāna°

³ S R °vipphāravasen' eva

⁴ S R °dhūpa-

⁵ S R bhikkhāya

⁶ R S pi

⁷ S R om

⁸ S R laddho pana

⁹ R S taṅ

amhehi gahito ti, dhātuyo va dhātusamūhaṇ gahanti sandā-sena aggivannapattagahane viyāti evaṇ pavattapatisan-khānavasen' ettha asammohasampajaññaṇ veditabbaṇ Api ca yathā chinnahatthapāde vanamukhehi paggharītapub-balohītakimikule nilamakkhikasamparikūre anāthasālāyaṇ¹ anāthamanusse disvā dayālukā purisā tesāṇ vanapattacolakāni² ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti Tattha colakāni pi kesañci sanhāni, kesañci thūlāni pāpunanti, bhesajjakapālakāni pi kesañci susanthānāni, kesañci dussanthānāni pāpunanti Na te tattha sunanā vā honti dummanā vā Vanapatichādanamatten' eva hi colakena bhesajjapatiggahanamatten'³ eva ca kapālakena tesāṇ attho Evam eva yo bhikkhu vanacolakaṇ viya cīvaraṇ, bhesajjakapāla-kaṇ viya ca pattaṇ, kapāle bhesajjam iva ca patte⁴ laddhabhikkhaṇ sallakkheti, ayaṇ sanghātipattacīvaradhārane asammohasampajaññaena uttamasampajānakārī ti veditabbo

Asitādisu *asite* ti pindapātādi-bhojane

Pīte ti yāgu-ādīpāne

Khāyite ti pitthakhañjakādi-khādane

Sāyite ti madhuphānitādisāyane

Tattha neva davāyāti ādinā nayena vutto atthavidho pi attho attho nāma Tassa vasena sātthakasampajaññaṇ veditabbaṇ Lūkha-panīta-titta-madhurādisu pana yena bhojanena yassa aphāsu hoti, taṇ tassa asappāyaṇ Yaṇ pana nimittakammādivasena patiladdhaṇ, yañ c' assa bhuñjato akusalā dhammā abhivaddhanti, kusalā dhammā pariḥāyanti, taṇ ekantaṇ⁵ asappāyam eva Viparītaṇ sappāyaṇ Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaṇ, kammattānāvijahanasen' eva ca gocarasampajaññaṇ veditabbaṇ Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi, vuttappakāracittariyavāyodhātuvipphāren' eva pana pattapatiggahanāṇ nāma hoti Cittakiriyaṇvāyodhātuvipphāren' eva hatthassa patte otaraṇaṇ nāma hoti Cittakiriyaṇvāyodhātuvipphāren' eva ālo-pakaranāṇ ālopa-uddharanaṇ mukhavivaranañ ca hoti Na koci kuñcikāya na yantakena hanukatthiṇ vivarati, citta-

¹ R S °sālāya

² S R °vanabandhana°

³ B S R °pariggahana°

⁴ B patto (pamādo)

⁵ R S ekanta

kīryavāyodhātuvipphāren' eva ālopassa mukhe thapanaṃ, upari dantānaṃ musalakiccasādhanaṃ, hetthā dantānaṃ udukkhalakiccasādhanaṃ, jivhāya hatthakiccasādhanaṃ ca hoti Iti naṃ tattha aggajivhāya tanukakhelo mūlajivhāya bahalakhelo makkheti Taṃ hetthā danta-udukkhale jivhā-hatthaparivattitaṃ, khela-udaka-temitaṃ, upari dantamusala-sañcunṇitaṃ koci katacchunā vā dabbiyā vā anto pavesento¹ nāma natthi, vāyodhātuyā va² pavisati Pavitthaṃ pavitthaṃ koci palālasanthaṃ³ katvā dhārento nāma natthi Vāyodhātuvasen' eva titthati Thitaṃ thitaṃ⁴ koci uddhanaṃ katvā aggaṃ jāletvā pacanto nāma natthi, tejodhātuyā va paccati Pakkaṃ pakkaṃ koci dandakena vā yatthiyā vā bahi nīhārako nāma natthi, vāyodhātu yeva niharati. Iti vāyodhātu atiharati ca, vītharati ca, dhāreti ca, parivatteti ca, sañcunṇeti ca, visoseti ca, nīharati ca Pathavīdhātu dhāreti ca, parivatteti ca, sañcunṇeti ca, visoseti⁴ ca, nīharati ca Āpodhātu sneheti⁵ ca, allattaṃ ca anupāleti Tejodhātu anto pavitthaṃ paripāceti Ākāsadhātu añjaso hoti Viññānadhātu tattha tattha sammāpayogam anvāya ābhujatīti evaṃ pavattapatisankhānavasen' ettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ Apī ca gamanato, pariyesanato, paribhogato, āsayato, nidhānato, aparipakkato, paripakkato, phalato, nissandato, sammakkhanato ti evaṃ dasavidhaṃ patikkūlabhāvaṃ paccavekkhanato p' ettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ Vitthārakathā pan' ettha Visuddhimagge Āhārapatikkūlasaññāniddesato gahetabbā

Uccārapassāvakamme ti uccārassa ca passāvassa ca karane Tattha pakkakāle uccārapassāvaṃ akaronṭassa sakalasarīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti, cittaṃ na ekaggaṃ hoti, aññe ca rogā uppajanti Karonṭassa pana sabbaṃ taṃ na hotīti ayam ettha attho Tassa vasena sātthakasampajaññaṃ veditabbaṃ Atthāne uccārapassāvaṃ karonṭassa pana āpatti hoti, ayaso vaddhati, jīvitantarāyo hoti Pāturūpe⁶ thāne² karonṭassa sabbaṃ taṃ na hotīti idam ettha sappāyaṃ Tassa vasena sappāyasampajaññaṃ, kammaṭthānāvījahana-

¹ B pavisanto² B om³ R S °santhāraṃ⁴ R S om⁵ B. sneheti⁶ B Patirūpena

vasen' eva gocarasampajaññaṅ veditabbaṅ Abbhantare attā nāma uccārapassāvakammaṅ¹ karonto natthi, cittakiriya-vāyodhātuvasen' eva² pana uccārapassāvakammaṅ hoti Yathā vā³ pana pakke gande gandabhedena pubbalohitaṅ akāmatāya nikkhamati, yathā ca atibharitā udakabhājanā udakaṅ akāmatāya nikkhamati, evaṅ pakkāsaya-muttavattāsi sannicitā uccāra-passāvā vāyuvegasamuppilitā akāmatāya pi nikkhamanti So pan' āyaṅ evaṅ nikkhamanto uccārapassāvo neva tassa bhikkhuno attano hoti, na parassa, kevalaṅ pana sarīranissando va hoti Yathā kiṅ⁴ Yathā⁵ udakatumbato purāna-udakaṅ chaddentassa neva taṅ attano hoti, na paresaṅ, kevalaṅ patijagganamattam⁴ eva hoti evan ti, evaṅ pavattapatisankhānavasen' ettha asammoha-sampajaññaṅ veditabbaṅ

Gatādisu *gate* ti gamane.

Thite ti thāne

Nissinne ti nissajjāya

Sutte ti sayane

Tattha abhikkamantādisu⁵ vuttanayen' eva sampajāna-kāritā veditabbā Ayaṅ pan' ettha aparo pi nayo Eko hi bhikkhu gacchanto aññaṅ cintento aññaṅ vitakkento gacchati Eko kammattānaṅ avissajjetvā va gacchati Tathā eko tittanto, nisīdanto, sayanto aññaṅ cintento aññaṅ vitakkento sayati Eko kammattānaṅ avissajjetvā va sayati Ettakena pana na pākataṅ hoti ti cankamena dīpa yisū Yo hi bhikkhu cankamaṅ otarivā cankamanako tiyaṅ thito parigganhāti Pācīnacankamanakotiyaṅ pavattā rūpārūpadhammā pacchīmacankamanakōtiyaṅ appatvā etth eva niruddhā; Pacchīmacankamanakotiyaṅ pavattā pi pācīnacankamanakotiyaṅ appatvā etth' eva niruddhā Cankamanavemajjhe pavattā ubho kotiyo appatvā etth' eva⁶ niruddhā Cankamane pavattā rūpārūpadhammā thānaṅ appatvā etth' eva niruddhā Thāne pavattā nissajjaṅ, nissajjāya pavattā sayanaṅ appatvā etth' eva niruddhā ti evaṅ parigganhanto parigganhanto yeva bhavangaṅ otāreti⁷ Uttha-

¹ S R °passāvaṅ

³ B om ⁴ B patijaggamattam

⁶ R S tatth' eva

² S R °dhātuviṣṭhāren' eva

⁵ R S abhikkantādisu

⁷ S R otarati

hanto kammattānaṃ gaheṭvā va utthāti Ayaṃ bhikkhu gatādisu sampajānakārī nāma hotīti

Evaṃ pana sutte kammattānaṃ avibhūtaṃ hoti, kammattānaṃ avibhūtaṃ na kātabbaṃ Tasmā yo bhikkhu yāva sakkoti, tāva cankamitvā thatvā nisīditvā sayamāno evaṃ pariggahetvā sayati Kāyo acetano, mañco acetano Kāyo na jānāti ahaṃ mañce sayito ti Mañco pi na jānāti mayi kāyo sayito ti Acetano¹ kāyo acetane mañce sayito ti evaṃ parigganhanto parigganhanto yeva cittaṃ bhavangaṃ otāreti Pabujjhamāno kammattānaṃ gaheṭvā va pabujjhatīti ayaṃ sutte sampajānakārī nāma hoti

Jāgarite ti jāgarane Tattha kiriyāmayapavattassa² appavattiyā satī jāgaritaṃ³ nāma na hoti Kiriyāmayapavattavalañje² pavattante jāgaritaṃ nāma hotīti parigganhanto bhikkhu jāgarite sampajānakārī nāma hoti

• Api ca rattidivaṃ⁴ cha kothhāse katvā pañca kothhāse jagganto pi jāgarite sampajānakārī nāma hoti

Bhāsīte ti kathane Tattha upādārūpassa saddāyatanassa appavatte satī bhāsitaṃ nāma na hoti, tasmīṃ pavattante hotīti pariggāhako bhikkhu bhāsīte sampajānakārī nāma hoti Vimuttāyatanasīsena dhammaṃ desento pi battiṃsa tiracchānakathā pahāya dasakathāvattu-nissitakathaṃ⁵ kathento pi bhāsīte sampajānakārī nāma hoti

Tunhībhāve ti akathane Tattha upādārūpassa saddāyatanassa pavattiyaṃ satī tunhībhāvo nāma natthi, appavattiyaṃ hotīti pariggāhako bhikkhu tunhībhāve sampajānakārī nāma hoti Atthatiṃsāya⁶ ārammanesu cittaruciyaṃ kammattānaṃ gaheṭvā nisīno pi⁷ dutiyajjhānaṃ samāpanno pi tunhībhāve sampajānakārī yeva nāma hoti⁸

Ettha ca eko iriyāpatho dvisu thānesu āgato So hetthā abhikkante patikkante ti ettha bhikkhācāragāmaṃ gacchato ca āgacchato ca addhānagamanavasena kathito

Gate thite nisīne ti ettha vihāre cunnikapāduddhāra-iriyāpathavasena kathito ti veditabbo

Tattha katamā satī ti ādi sabbaṃ uttānattham eva

¹ B na acetano

² SR kiriyā°

³ R S jāgarīyaṃ

⁴ B rattidivaṃ

⁵ R S °nissitaṃ°

⁶ SR atthatiṃsa

⁷ S viya

⁸ SR om

So vvitān ti iminā kiṃ dasseti² Etassa bhikkhuno upāsanatthānaṃ yogapathaṃ¹ sappāyasenāsaṃ dasseti Yassa hi abbhantare ettakā gunā atthi, tassa anucchaviko araṇṇāvāso Yassa paṇ'ete natthi, tassa ananucchaviko Evarūpassa hi araṇṇāvāso kālamakkata-accha-taraccha-dīpimigādīnaṃ atavivāsaṃ adiso hoti Kasmā² Icchāya thatvā pavitthattā Tassa hi araṇṇāvāsamūlako koci attho natthi, Araṇṇāvāsaṃ ceva araṇṇake² ca dūseti, sāsane appasādaṃ uppādeti Yassa pana abbhantare ettakā gunā atthi, tass'eva anucchaviko So hi araṇṇāvāsaṃ nissāya vipassanaṃ patthapetvā arahattaṃ ganhitvā parinibbāti, sakala-araṇṇāvāsaṃ upasobheti, araṇṇakānaṃ² sīsaṃ dhovati, sakalasāsaṃ pasādeti,³ tasmā Satthā evarūpassa bhikkhuno upāsanatthānaṃ yogapathaṃ sappāyasenāsaṃ dassenti *so vvitān senāsaṃ bhajati* ti⁴ ādim āha Tattha *vvitān* ti suṇṇaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ .

Etam eva hi atthaṃ dassetuṃ *tañ ca anākinnaṃ* ti ādi vuttaṃ Tattha *anākinnaṃ* ti asaṅkinnaṃ, asambādhaṃ Tattha yassa senāsaṃ samantā gāvutam pi addhayaṃjanam pi pabbatagahaṃ vanagahaṃ nadīgahaṃ hoti, na koci avelāya upasankamituṃ sakkoti, idaṃ santike pi anākinnaṃ nāma Yaṃ pana addhayaṃjanaṃ vā yojanaṃ vā hoti, idaṃ dūratāya eva anākinnaṃ nāma hoti

Seti ceva āsati ca etthāti *senāsaṃ*

Tassa pabhedāṃ dassetuṃ *mañco, pīthaṃ* ti ādi vuttaṃ Tattha *mañco* ti cattāro mañcā masārako, bundikābaddho,⁵ kulirapādako, āhaccapādako ti Tathā pīthaṃ

Bhisī ti pañca bhisiyo unnabhisi,⁶ colabhisi, vākabhisi, tinabhisi, pannabhisi ti

*Bimbohanaṃ*⁷ ti sīsūpadhānaṃ⁸ vuttaṃ Taṃ vitthārato vidatthi-caturangulaṃ vattati Dighato mañcavitthārappamānaṃ⁹

Vihāro ti samantā parihārapathaṃ anto yeva rattitthāna-divāthānāni dassetvā katasenāsaṃ

¹ S R yogapatha-

² S R araṇṇa°

³ B pasāreti

⁴ Vbh 251

⁵ B phundikā°

⁶ B unṇā°

⁷ B bimbohanaṃ

⁸ B R sīsappamānaṃ (duppātho)

⁹ B pañca° (duppātho)

Addhayogo ti supannavankagehaṇ
Pāsādo ti dve kannikāmi gahetvā kato dīghapāsādo
Atto ti patirājādi-patibāhanatthaṇ itthakāhi kato bahala-
 bhittiko catupañcabhūmiko patissaya-viseso
Mālo ti bhojanasālasadiso¹ mandalamālo Vinayattha-
 kathāyaṇ pana² ekakūtasangahito caturassapāsādo ti vuttaṇ
Lenan ti pabbataṇ khaṇitvā vā pabbhārassa appahonakat-
 thāne kuddaṇ³ utthāpetvā vā katasenāsaṇaṇ
Guhā ti bhūmidari vā, yattha rattindivaṇ⁴ dipaṇ laddhuṇ
 vattati, pabbataguhā vā bhūmiguḥā vā
Rukkhamūlan ti rukkhassa hetthā parikkhattaṇ vā aparik-
 khittaṇ vā
Velugumbo ti velugaccho
Yattha vā pana bhikkhū patikkamanī ti thapetvā vā etāni
 mañcādīni yattha bhikkhū sannipatanti, yaṇ tesaṇ sannipā-
 tārahathānaṇ, sabbam etaṇ senāsaṇaṇ
Bhaṇatī ti upeti *Sambhaṇatī* ti tattha abhirativasena anuk-
 kanthito sutthu upeti
Sevatī ti nivasanavasena sevati *Nisevatī* ti anukkantha-
 māno sannissito hutvā sevati *Saṇsevatī* ti senāsanavattaṇ
 sampādentō sammā sevati
 Idāni yaṇ taṇ vivittan ti vuttaṇ, tassa pabbhedaṇ dassetuṇ
araññaṇ rukkkhamūlan ti ādi āradhaṇ
 Ettha *araññaṇ* ti vinayapariyāyena tāva thapetvā gāmañ
 ca gāmūpacārañ ca avasesaṇ araññaṇ ti āgataṇ Suttanta-
 pariyaṇyena āraññaṇaṇ⁵ bhikkhuṇ sandhāya āraññaṇaṇ nāma
 senāsaṇaṇ pañcadhanusatikaṇ pacchiman ti āgataṇ Vinaya-
 suttantā pana ubhō pi pariyaṇyadesanā nāma Abhidham-
 mo nippariyaṇyadesanā ti Abhidhammapariyaṇyena araññaṇ
 dassetuṇ *nikkhamitvā bahi indakkhīlā* ti vuttaṇ Indakkhīlato
 bahi nikkhamitvā ti attho
Rukkhamūlādīnaṇ pakatīyā ca suvaññeyyabhāvato *ruk-
 khamūlan yeva rukkkhamūlan* ti ādi vuttaṇ Apī c⁷ ettha
rukkkhamūlan ti yaṇ kiñci sitacchāyaṇ⁶ vivittaṇ rukkkhamūlaṇ
Pabbatan ti selaṇ Tattha hi udakasondisu udakakiccaṇ

¹ B °sālasadiso² B om³ B kuttaṇ⁴ B rattindivaṇ.⁵ S R āraññaṇa-⁶ R S sandacchāyaṇ

katvā sitāya rukkhacchāyāya nīsinna nānādisāsu khāya-
mānāsu sitena vātena vijjyamānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti

Kandaran ti kaṇ vuccati udakaṇ, tena daritaṇ,¹ udakena
bhinnaṇ pabbatappadesaṇ Yaṇ nitambaṇ² ti pi nadikuñjaṇ³
ti pi vadanti Tattha hi rajatapattasadisā vālikā honti,
matthake manivāṇaṇ viya vanagahaṇaṇ, maṇikkhandha-
sadiṇ udakaṇ sandati Evarūpaṇ kandaṇ oruḥa pā-
niyaṇ pivitvā gattāni sītaṇ katvā vālikaṇ ussāpetvā paṇsu-
kūlacīvaraṇ paññāpetvā nīsinna samanadhammaṇ karoto
cittaṃ ekaggaṇ hoti

Girigūhan ti dvīnaṇ pabbatānaṇ antaraṇ Ekasmiṇ yeva
vā ummaggasadiṇ⁴ mahāvīvaraṇ

Susānalakkhaṇaṇ Visuddhimagge vuttaṇ⁵ *Vanapatthan*
ti gāmaṇaṇ atikkamitvā maṇussaṇaṇ anupacāratthānaṇ,⁶
yattha na kasanti na vapanti Ten' ev' assa niddese *vana-
patthan* ti *dūrānaṇ etaṇ senāsanānaṇ adhvācānaṇ* ti ādi
vuttaṇ Yasmā vā rukkhamaṇūlādisu idam ev' ekaṇ bhājetvā
dassitaṇ, tasmā 'ssa nikkhepapatipāṇiyā niddesaṇ akatvā
sabbapariyante niddeso kato ti veditaḥho

Abbhokāsaṇ ti acchannaṇ Ākankhamāno paṇ' ettha
cīvarakutīṇ katvā vasati

Palālapuñjaṇ ti palālarāsi Mahāpalālapuñjato hi palālaṇ
nikkaddhitvā pabbhāralenasadiṇe ālaye karonti Gaccha-
gumbādīnaṇ pi upari palālaṇ pakkhīpitvā hetthā nīsinna
samanadhammaṇ karonti Taṇ sandhāy' etaṇ vuttaṇ

Vanapatthaniddese *salomahaṇsaṇaṇ* ti yattha pavitthassa
lomahaṇso uppajjati, evarūpānaṇ bhīṇsaṇakasaṇaṇaṇaṇ⁷

Pariyāntānaṇ ti dūrabhāvena pariyaṇte-thitānaṇ.

Na maṇussaṇupacārānaṇ ti kasana-vapaṇavasena⁸ maṇussehi
upacariṇaṇ vaṇaṇaṇ atikkamitvā thitānaṇ.

Durabhisaṇbhavānaṇ ti aladdhaviṇvekaṇsādehi abbhībhūya⁹
vasitūṇ na sakkuneyyānaṇ

Appasāddādimiddese *appasaddaṇ* ti vacanaṇsaddena appa-
saddaṇ

Appanigghosaṇ ti nagaṇanigghosaṇsaddena appanigghosaṇ

¹ R S dāritaṇ ² B nitumbaṇ ³ nikuñjaṇ (?)
⁴ B umanga° ⁵ *Form* 76 ⁶ S anupaṇānatthānaṇ
⁷ B bhisaṇaka° ⁸ B kassanaṇvappaṇa° ⁹ S R abhībhūya

Yasmā pana ubhayam p' etaṃ saddatthena ekaṃ, tasmā 'ssa niddese *yad eva taṃ appasaddaṃ tad eva taṃ appanigghosaṃ* ti vuttaṃ

Vijānavātaṃ ti anusañcarājanassa sarīravātena virāhitaṃ Vijānavādaṃ ti pi pātho Anto-jānavādena raḥitaṃ ti attho

Yasmā pana yaṃ appanigghosaṃ, tad eva jānasañcarānena ca jānavādena ca virāhitaṃ hoti, tasmā 'ssa niddese *yad eva taṃ appanigghosaṃ tad eva taṃ vijānavātaṃ* ti vuttaṃ

Manussarāhaseyyakaṃ ti manussānaṃ rahassakīriyatthāniyaṃ Yasmā pana taṃ jānasañcarānaraḥitaṃ hoti, ten' assa niddese *yad eva taṃ vijānavātaṃ, tad eva taṃ manussarāhaseyyakaṃ* ti vuttaṃ

Patisallānasārūpan ti vivekānurūpaṃ Yasmā pana taṃ nyāmen' eva manussarāhaseyyakaṃ hoti, tasmā 'ssa niddese *yad eva taṃ manussarāhaseyyakaṃ tad eva taṃ patisallānasārūpan* ti vuttaṃ

Araññagatādi-niddese araññaṃ vuttam eva Tathā rukhamūlaṃ Avasesaṃ pana sabbam pi senāsanaṃ suññāgārena sangahitaṃ

Pallankaṃ ābhūtvā ti samantato ūrubaddhāsanaṃ bandhivā

Ujūṃ kāyaṃ paṇḍhāyā ti uparimaṃ sarīraṃ ujūṃ thapetvā, atthārāsa piṭṭhikantake kotiyā kotiṃ patipādetvā Evaṃ hi nisinnassa camma-maṅsa-nhārūni na panamanti Ath' assa yā tesāṃ panamanapaccayā khane khane vedanā uppajjeyyūṃ, tā nuppajjanti, tāsu na uppajjamānāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammattthānaṃ na¹ pariṇatati, vuddhiṃ phātūṃ upagacchati

Ujūko hoti kāyo thito paṇḍhito ti idam pi hi imam ev' atthaṃ sandhāya vuttaṃ.

Parimukhaṃ satīṃ upatthapetvā ti kammattthānābhimmukhaṃ satīṃ thapayitvā, mukhasamīpe vā¹ katvā tī attho Ten' eva vuttaṃ *ayaṃ satī upatthitā hoti, sūpatthitā, nāsikagge vā mukhammitte vā* ti *Mukhanimittan* ti c' ettha uttarotthassa vemajjhappadeso datthabbo, yattha nāsikāvāto² patihāññati

¹ B om

² B. nāsika°.

Atha vā: *Parī ti pariggahattho. Mukhan ti niyyānattho. Satī ti upatthānattho. Tena vuccati parimukhaṇ satin ti.* Evaṇ Paṭisambhidāyaṇ vuttanayena* p' ettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṇ sankhepo: pariggahitaniyyānaṇ satin katvā ti.

Abhijjhāniddeso uttānattho yeva. Ayaṇ pan' ettha sankhepavaṇṇanā: *abhijjhaṇ loke pahāyā* ti lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko; tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṇ pahāya kāmacchandaṇ vikkhambhetvā ti ayam ettha attho. *Vigatābhijjhena* ti vikkhambhanavasena pahinattā vigatābhijjhena, na cakkhuvīññāsadise-nāti attho.

Abhijjhāya cittaṇ parisodheti ti abhijjhāto cittaṇ parisodheti.¹ Yathā naṇ sā muñcati ceva muñcivā ca na puna gaṇhāti, evaṇ karotīti attho. Niddesapade² pan' assa āsevanto *sodheti*, bhāvento *visodheti*, bahulikaronto *parisodheti* ti evam attho veditabbo.

Mocetī ti ādisu pi es 'eva nayo.

Vyāpādapadosaṇ pahāyā ti ādinam pi iminā va upāyena attho veditabbo. Vyāpajjati iminā cittaṇ, pūtikummāsādayo viya pakatiṇ jahatīti vyāpādo. Vikārapattiyā padussati, paraṇ vā padūseti vināsetīti padoso. Ubhayam etaṇ kodhass' evādhivacanaṇ. Ten' eva vuttaṇ *yo vyāpādo so padoso, yo padoso so vyāpādo* ti. Yasmā c' esa sabbasangāhikavasena niddiṭṭho, tasmā sabbapānabhūtahitānukampī ti avatvā *avyāpannacitto* ti ettakam eva vuttaṇ.

Thīnaṇ cittagelaññaṇ; middhaṇ cetasikagelaññaṇ. Thīnaṇ ca middhaṇ ca *thīnamiddhaṇ*.³

Santā hontī ti ime dve pi dhammā nirodhasantatāya santā hontī. Idaṇ sandhāy' ettha vacanabhedo kato.

Ālokasaññī ti rattim pi divā pi diṭṭha-ālokasañjānana-samatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato.

Sato sampajāno ti satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idaṇ ubhayaṇ ālokasaññāya upakārakattā vuttaṇ.

* Pts. i, 176.

¹ S.R. parimoceti.
1.

² R.S. °padesu.

³ Fbh. 253.
24

Vigatathīnamiddhatāya pana ālokasaññāya niddesapadesu *cattattā* ti ādini aññamaññavevacanān' eva Tattha *cattattā* ti cattakāranā Sesapadesu pi es' eva nayo Cattattā ti idaṇ pan 'ettha sakabhāvapariccajanavasena vuttaṇ

Vantattā ti idaṇ puna anādiyanabhāvadassanavasena

Muttattā ti idaṇ santatito vinimocanavasena

Pahīnattā ti idaṇ muttassāpi katthaci thānābhāvavasena

Patimssattattā ti idaṇ pubbe ādinnapubbassa nissagga-dassanavasena, patimuñcato vā nissattattā, bhāvanābalena abhibhuyya nissattattā ti attho *Pahīnapatimssattattā* ti yathā vikkhambhanavasena pahānaṇ hoti, punapunaṇ santatuṇ na ajjhāruhati, tathā patimssattattā ti

Āloko hoti ti sappabhā hoti

Nirāvaranattena *vivatā*

Nirupakkilesattena *parisuddhā*

Pabhassarattena *pariyodātā*

Uddhaccakukkuccan ti¹ ettha uddhatākāro uddhaccaṇ Ārammane anicchayatāya vatthujjhācāro kukkuccaṇ

Idhāpi *santā hontī* ti purimanayen' eva vacanabhedo veditabbo

Tinnavicikiccho ti vicikicchaṇ taritvā atikkamitvā thito Niddese pi 'ssa *tunno* ti idaṇ vicikicchāya anumuggabhāvadassanavasena² vuttaṇ

Uttunno ti idaṇ tassā atikkamadassanavasena

Nūnno ti idaṇ bhāvanābalena abhibhuyya upaddave³ tinnabhāvadassanavasena

Pāraṇ gato ti nibbīcīcchābhāvasankhātāṇ vicikicchāpāraṇ gato

Pāram anuppatto ti tad eva pāraṇ bhāvanānuyogena patto ti Evam assa patipattiyā saphalataṇ dasseti

Ākathaṇkathī ti katham idaṇ katham idan ti evaṇ pavattāya kathaṇkathāya virahito

Kusalesu dhammesū ti anavajjadhammesu

Na kankhatī ti ime nu kho kusalā ti kankhaṇ na uppādeti. *Na vicikicchati* ti te dhamme sabhāvato vimicchetuṇ na kicchati, na kīlamati *Ākathaṇkathī hotī* ti kathaṇ nu kho ime

¹ Vbh. 254

² B anumuggabhāvaṇ°

³ R S upaddava

kusalā ti kathaṅkathāya rahito hoti *Nikkathāṅkathī vigatathāṅkatho* ti tass' eva vevacanaṅ Vacanattho pan' ettha kathaṅkathāto nikkhanto ti nikkathāṅkatho Vigatā kathaṅkathā assāti vigatakathaṅkatho

Upakkīlese ti upakkīlesabhūte Te hi cittaṅ upagantvā kīhssanti (?), tasmā upakkīlesā ti vuccanti

Paññāya dubbhalikarane ti yasmā ime nīvaranā uppaḍḍamānā anuppannāya lokiyalokuttarāya paññāya uppaḍḍitūṅ na denti, uppannā¹ api attha samāpattiyo pañca vā abhiññā upacchin-ditvā pātentī, tasmā paññāya dubbhalikaranā ti vuccanti

Anuppannā ceva paññā na uppaḍḍati, uppannā ca paññā mūḍḍhatī ti² idam pi hi imam ev' atthaṅ sandhāya vuttaṅ. Sesam ettha sabbaṅ hetthā tattha tattha pakāsītattā uttā-nattham eva

Vivce' eva kāmehī ti ādisu pi niddesesu yaṅ vattabbaṅ siyā, taṅ hetthā Cittuppādakande Rūpāvacaramiddese idh' eva ca tattha tattha vuttam eva³ Kevalaṅ hi dutiyatatiyacatut-thaḅḅhānamiddesesu yathā tāni jhānāni hetthā *tiwangīkaṅ jhūmaṅ hoti, duwangīkaṅ jhānaṅ hoti* ti vuttāni,⁴ evaṅ avatvā *aḅḅhattaṅ sampasādanā* ti ādi-vacanato pariyāyena sampasādādihi saddhiṅ tāni angāni gahevā jhānaṅ ti sampasādo pīti sukhaṅ cittass' ekaggatā ti ādinā nayena taṅ taṅ jhānaṅ nidditthan ti ayam ettha viseso *Yaṅ taṅ ariyā ācikkhanti* ti⁵ padaniddese pana kiñcāpi *ācikkhanti desenti* ti ādīni sabbān' eva aññamañña-vevacanāni, evaṅ sante pi *upekkhako satimā sukhavīhārī* ti ādi-uddesavasena *ācikkhanti*, niddesavasena *desenti*, patimiddesavasena *paññāpenti*, tena tena pakārena atthaṅ thapetvā⁶ *patthapenti*, taṅssa tass' atthassa kāraṅaṅ dassentā *vīvaranti*, vyañjanavibhāgaṅ dassentā *vibhujanti*, nikkujjitabhāvaṅ gambhīrabhāvaṅ ca haritūṅ vā sotūnaṅ nānassa patitthaṅ janayantā *uttānīkaronti*⁷ Sabbehi pi imehi ākārehi sotūnaṅ aññānandhakāraṅ vidhamentā *pakāsenī*⁸ ti evam attho datthabbo. Samatikkamaniddese⁸ pi tattha tattha tehi tehi dhammehi vuttitattā *atikkanto*,

¹ S R add pana

² Vbh 256

³ Dhs §§ 160 f

⁴ Vbh 263, 264

⁵ Ibid 259

⁶ thapentā (?)

⁷ B uttānaṅ karonti

⁸ Vbh 261, S R Samatikkamāna°

uparibhūmippattiyā *vītikanto*, tato aparihāmbhāvena *sam-
atikkanto* ti evam attho datthabbo.

Suttantabhājanīyaṃ.

Abhidhammabhājanīye¹ hetthā Cittuppādakande āga-
tanayen' eva tanti thapitā Tasmā tattha sabbesam pi
kusalavipākakriyavasena nidditthānaṃ jhānānaṃ tattha vut-
tanayen' eva attho veditabbo Suddhikanavakādi-bhedo pi
sabbo tattha vuttasadiso yevāti

Abhidhammabhājanīyaṃ

Pañhapucchake² pāli-anusāren' eva jhānānaṃ kusalādi-
bhāvo veditabbo Ārammanattikesu pana tinnaṃ jhānānaṃ
nimittārammanattā parittārammanādi-bhāvena na-vattab-
batā veditabbā Lokuttarā pan' ettha maggakāle phala-
kāle vā syā appamānārammanā

Catutthajjhānaṃ syā parittārammanan ti ettha kusalato
terasa catutthajjhānāni sabbattha-pādakacatutthaṃ, iddhi-
vidhacatutthaṃ, dibbasotañānacatutthaṃ,³ cetopariyañāna-
catutthaṃ, pubbenivāsañānacatutthaṃ, dibbacakkhuñānaca-
tutthaṃ, yathākammūpagañānacatutthaṃ, anāgataṃsañāna-
catutthaṃ, ākāsañācāyatanādicatutthaṃ, lokuttaracatu-
than ti

Tattha sabbattha-pādakacatutthaṃ na-vattabbāramma-
nam eva hoti Iddhividhacatutthaṃ cittavasena kāyaṃ
parināmentassa, adissamānena kāyena pātihāriyakarane kā-
yārammanattā parittārammanaṃ, kāyavasena cittaṃ pari-
nāmentassa, adissamānena kāyena pātihāriyaṃ katvā brah-
malokaṃ gacchantassa, samāpatticittārammanattā mahag-
gatārammanaṃ Dibbasotañānacatutthaṃ saddārammanattā
parittārammanaṃ Cetopariyañānacatutthaṃ kāmāvacaracit-
tājānanakāle parittārammanaṃ, rūpāvacarārūpāvacaracitta-
jānanakāle mahaggatārammanaṃ, lokuttaracittajānanakāle
appamānārammanaṃ

Cetopariyañānalābhī pana puthujjano puthujjanānaṃ yeva
cittaṃ jānāti, na ariyānaṃ Sotāpanno sotāpannassa ceva
putthujjanassa ca Sakadāgāmi sakadāgāmino ceva hetthi-

¹ *Vbh.* 263

² *Ibid* 269

³ S R dibbasotacatutthaṃ

mānañ ca dvinnaṇ Anāgāmi anāgāmino ceva hetthumānañ ca tinnāṇ Khināsavo sabbesam pi jānāti Pubbenivāsañānacatutthaṇ kāmāvacarakkhandhānussaranakāle parittārammanaṇ, rūpāvacarārūpāvacarakkhandhānussaranakāle mahaggaṭārammanaṇ, atīte Buddha - paccekabuddha - khināsavā maggaṇ bhāvayaṇsu phalaṇ sacchikariṇṣūti anussaranakāle appamānārammanaṇ, nāma-gottānussaranakāle na-vattabbārammanaṇ Dibbacakkhuñānacatutthaṇ¹ vanārammanattā parittārammanaṇ Yathākammūpagañānacatutthaṇ kāmāvacarakammānussaranakāle parittārammanaṇ, rūpāvacarārūpāvacarakammānussaranakāle² mahaggaṭārammanaṇ Anāgataṇsañānacatutthaṇ anāgate kāmādhātuyā nibbattijānanakāle parittārammanaṇ, rūpārūpabhavesu nibbattijānanakāle mahaggaṭārammanaṇ, anāgate Buddha - paccekabuddha - khināsavā maggaṇ bhāvesanti, phalaṇ sacchikarissantīti jānanakāle appamānārammanaṇ, anāgate Sankho nāma rājā bhavissatīti ādinā nayena nāma - gottānussaranakāle na - vattabbārammanaṇ Ākāsānañcāyatana - ākiñcaññāyatana catutthaṇ na - vattabbārammanaṇ Viññānañcāyatana - nevaññānāsaññāyatana catutthaṇ mahaggaṭārammanaṇ Lokuttaracatutthaṇ appamānārammanaṇ

Kiriyato pi tesāṇ³ dvādasannaṇ jhānānaṇ idam eva ārammanavidhānaṇ *Tīni jhānāni na maggārammanā* ti paccekkhanañānaṇ vā⁴ cetopariyādīñānaṇ vā maggaṇ ārammanaṇ kareyya, tīni jhānāni tathā appavattito na⁵ maggārammanā Sahajātahetuvāsena pana siyā maggaṇhetukā Viriyajetthikāya vīmaṇṣajetthikāya vā maggabhāvanāya maggādhīpatino Chandacittajetthakakāle phalakāle ca navattabbā

Catutthajjhānan ti idhāpi kusalato terasasu catutthajjhānesu, sabbatthapādaka - iddhividha - dibbasota - dibbacakkhu-yathākammūpagañānacatutthañ ceva catubbidhañ ca āruppacatutthaṇ⁶ maggārammanādibhāvena na vattabbāṇ Cetopariya - pubbenivāsa - anāgataṇsañānacatutthaṇ pana

¹ S R dibbacakkhucacatutthaṇ

² R S rūpārūpabhavesu nibbatti-jānanakāle

⁴ S R *add hi*

⁵ B *om*

³ S R p' etesaṇ

⁶ R S arūpa°

maggārammanaṃ hoti Na vattabbaṃ maggahetukaṃ maggādhīpatīti vā Lokuttaracattutthaṃ maggārammanaṃ na hoti Maggakāle pana sahaajātahetuvasena maggahetukaṃ, vīriya - vīmaṃsājetthikāyamaggabhāvanāya maggādhīpati, chandacittajetthikāya ceva maggabhāvanāya phalākāle ca na-vattabbaṃ Kiriyato pi dvādasasu jhānesu ayam eva nayo *Tīn jhānān na vattabbā* ti atitādisu ekadhammam pi ārabha appavattito na vattabbā ti veditabbā

Cattutthaṃjhānan ti kusalato terasasu cattutthaṃjhānesu sabbatthapādakacattutthaṃ na-vattabbārammanam eva Iddhividhacattutthaṃ kāyavasena citta-parināmane samāpatticit-tārammanattā atītārammanaṃ, anāgate imāni pupphāni mā milāyiṃsu, dīpā mā nibbāyiṃsu, eko aggikkhandho samut-thātu, pabbato samutthātūti adhitthānakāle anāgatārammanaṃ, citta-vasena kāyaparināmane kāyārammanattā pac-cuppannārammanaṃ Dibbasotacattutthaṃ saddārammanattā paccuppannārammanaṃ Cetopariyañānacattutthaṃ atīte sattadīvasabbhantare uppajjivā niruddhacittajānanakāle atītārammanaṃ, anāgate sattadīvasabbhantare uppajjana-kacittajānanakāle¹ anāgatārammanaṃ *Yathā vmasa bhoto manosankhārā panhūtā, tathā vmasa cittassa anantaṃ asukaṃ nāma vitakkaṃ vitakkessatīti so bahū ce pi ādisati,*² *tath' eva taṃ hoti, no aññathā* ti* iminā hi suttena cetopariyañāness' eva pavattī pakāsītā Adhāpaccuppanna-santatipaccuppannavasen' eva paccuppannaṃ³ ārabha pavattikāle paccuppannārammanaṃ

Vitthārakathā paṇ' ettha hetthā Atthakathākandavannanāyaṃ vuttanāyena' eva veditabbā Pubbenivāsāñānacattutthaṃ atītakkhandhānussaranakāle atītārammanaṃ, nāmagottānussaranakāle na-vattabbārammanaṃ Dibbacakkuñānacattutthaṃ vannārammanattā paccuppannārammanaṃ Yathā-kammūpagañānacattutthaṃ atītakammam⁴ eva āraṃmanaṃ karotīti atītārammanaṃ Anāgataṃsañānacattutthaṃ anāgatakkhandhānussaranakāle anāgatārammanaṃ, nāmagottānus-

* D iii, 104

¹ S R uppajjamāna°

² B ādisati

³ R § Adhānapaccuppannavasena santatipaccuppannaṃ

⁴ S R atītārammanaṃ

saranakāle navattabbārammanaṃ Ākāsānañcāyatana-ākūñcaññāyatana-catutthaṃ navattabbārammanam eva Viññānañcāyatana-nevasaññānāsaññāyatana-catutthaṃ atitārammanam eva Lokuttaracatutthaṃ navattabbārammanam eva Kiriyaṭo pi dvādasasu catutthajjhānesu es' eva nayo

Tva jhānāni bahiddhārammanā ti ajjhattato bahiddhābhūtaṃ nimittaṃ ārabha pavattito bahiddhārammanā

Catutthajjhānan ti idhāpi kusalato terasasu catutthajjhānesu sabbatthapādakacatutthaṃ bahiddhārammanam eva. Iddhividhacatutthaṃ kāyavasena citta-parināmane pi citta-vasena kāyaparināmane pi attano va kāyacittārammanattā ajjhattārammanaṃ, bahiddhā hatthim pi dasseti ādīnaṃ nayaṇa pavattakāle bahiddhārammanaṃ

Dibbasotañānacatutthaṃ¹ attano kucchigatasaddārammanakāle ajjhattārammanaṃ, parassa saddārammanakāle bahiddhārammanaṃ, ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammanaṃ Cetopariyañānacatutthaṃ bahiddhārammanam eva

Pubbenivāsañānacatutthaṃ attano khandhānussaranakāle ajjhattārammanaṃ, parassa khandhānañ ceva nāmagotta ca anussaranakāle bahiddhārammanaṃ Dībbacakkhuñānacatutthaṃ² attano rūpārammanakāle ajjhattārammanaṃ, parassa rūpārammanakāle bahiddhārammanaṃ, ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammanaṃ Yathākammūpañānacatutthaṃ attano kammajānanakāle ajjhattārammanaṃ, parassa kammajānanakāle bahiddhārammanaṃ, ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammanaṃ

Anāgatañsañānacatutthaṃ attano anāgate nibbatijānanakāle ajjhattārammanaṃ, parassa khandhānussaranakāle ceva nāmagottaṃ³ samanussaranakāle ca bahiddhārammanaṃ, ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammanaṃ Ākāsānañcāyatana-catutthaṃ bahiddhārammanaṃ Ākūñcaññāyatana-catutthaṃ navattabbārammanaṃ Viññānañcāyatana-nevasaññānāsaññāyatana-catutthaṃ ajjhattārammanaṃ Lokuttaracatutthaṃ bahiddhārammanam eva Kiriyaṭo pi dvādasasu jhānesu ayam eva nayo ti

Pañhapucchakaṃ.

¹ S R Dibbasotacatutthaṃ

² R S Dībbacakkhucacatutthaṃ

³ S °gotta

Imasmīṅ pana Jhānavibhange Sammāsambuddhena Suttantabhājanīye pi lokiyalokuttaramissakān' eva jhānāni kathitāni, Abhidhammabhājanīye pi, Pañhapucchake pi Tayo pi hi ete nayā tebhūmakadhammamissakattā ekaparicchedā eva Evam ayaṅ Jhānavibhango pi teparivattaṅ nīhanitvā va bhājetvā dassito ti

Jhānavibhanganiḍḍeso.

APPAMAÑÑĀVIBHAṄGA

Idāni tadanantare Appamaññāvibhange *catasso* ti¹ ganana-paricchedo, *appamaññāyo* ti pharana-appamānavasena appamaññāyo Etāyo hi ārammanavasena appamāne vā satte pharanti, ekasattam pi vā anavasesapharanavasena² pharantīti pharana-appamānavasena appamaññāyo ti vuc-canti

Idha bhikkhū ti imasmīṇ sāsane bhikkhu

Mettāsahagatenā ti mettāya samannāgatena

Cetasā ti cittena

Ekaṇ disaṇ ti ekissā disāya Pathama-pariggahitaṇ sattaṇ³ upādāya ekadisā-pariyāpannasattapharanavasena³ vuttaṇ

Pharivā ti phusivā, ārammanaṇ katvā

Viharatī ti brahmavīhārādhitthitaṇ iriyāpathavīhāraṇ pavatteti

Tathā dutiyaṇ ti yathā puratthimādisu disāsu yaṇ kiñci ekaṇ disaṇ pharivā viharati, tath' eva tadanantaraṇ dutiyaṇ tatiyaṇ catutthaṇ cāti attho

Iti uddhan ti ten' eva⁴ ca nayena upariyaṇ disaṇ ti vuttaṇ hoti

Adho tiriyaṇ ti adho disaṇ pi tiriyaṇ disaṇ pi evam eva Ettha ca *adho* ti hetthā *Tiriyaṇ* ti anydisā Evaṇ sabbadisāsu assamandale assam iva mettāsahagataṇ cittaṇ sāreti pi paccāsāreti pīti⁵ Ettāvatā ekam ekaṇ disaṇ parigga-hetvā odhiso mettāpharanaṇ dassitaṇ

Sabbadhī ti ādi pana anodhiso dassanatthaṇ vuttaṇ Tattha *sabbadhī* ti sabbattha *Sabbattatāyā* ti sabbesu hīna-majjhimukkattha-mitta-sapatta-majjhattādiṇṇapabbhesu at-tatāya, ayaṇ parasatto ti vibhāgaṇ akatvā attasamatāyā ti vuttaṇ hoti Atha vā sabbattatāyā ti sabbena cittabhāvena,

¹ *Vbh* 272

³ B ekadisa°

⁴ R S eten' eva

² S R anavasesaṇ

⁵ S R pi

īsakam pi bahi avikkhipamāno ti vuttaṅ hoti *Sabbāvantaṅ*
ti sabbasattavantaṅ, sabbasattayuttan ti attho

Lokaṅ ti satta-lokaṅ

Vipulenāti evamādi-pariyāyadassanato pan' ettha puna
mettāsahagatenā ti vuttaṅ Yasmā vā ettha odhiso pharane
viya puna tathā-saddo, iti-saddo vā na vutto, tasmā puna
mettāsahagatena cetasā ti vuttaṅ Nigamanavasena vā etaṅ
vuttaṅ *Vipulenā* ti ettha ca pharanavasena vipulatā dat-
thabbā

Bhūmivasena pana taṅ *mahaggataṅ*

Pagunavasena *appamānaṅ* Sattārammanavasena ca *ap-
pamānaṅ*

Vyāpādapaccatthikappahānena *averaṅ* Domanassappahā-
nato *avyāpajjaṅ*,¹ muddukkhan ti vuttaṅ hoti Ayaṅ tāva
mettāsahagatena cetasā ti ādinā nayena thapitāya mātīkāya
attho

Idāni yad etaṅ *Kathaṅ ca bhikkhave mettāsahagatena cetasā* ti
ādinā nayena vuttaṅ padabhājanīyaṅ tattha yasmā idaṅ
kammattānaṅ dosacaritassa sappāyaṅ tasmā yathārūpe
puggale ayaṅ mettā appanaṅ pāpunāti, taṅ mettāya vatthu-
bhūtaṅ² puggalaṅ tāva dassetaṅ *seyyathā pi nāma ekaṅ pu-
galaṅ* ti ādi vuttaṅ Tattha *seyyathā pi nāmā* ti opammatthe
nipāto Yathā ekaṅ puggalaṅ ti attho

Piyaṅ ti pemaṅ

Manāpan ti hadayavuddhikaraṅ³ Tattha⁴ pubbe va san-
nivāseṇa paccuppannahitena vā piyo nāma hoti Silādi-gu-
nasamāyogena maṅpo nāma Dāna-samānattatāhi vā piyatā,
piyavacana-atthacāriyatāhi⁵ manāpatā veditabbā Yasmā
c' ettha piyatāya imassa vyāpādassa pahānaṅ hoti, tato
mettā sukhaṅ pharati, manāpatāya udāsīnatā na santhāti,
hirottappaṅ ca paccupatthāti, tato hirottappānupālitā mettā
na parihaṅyati, tasmā taṅ upamaṅ katvā idaṅ vuttaṅ
piyaṅ manāpan ti

Mettāyeyyā ti mettāya phareyya Tasmīṅ puggale mettaṅ
kareyya pavatteyyāti attho

¹ S R *avyāpajjaṅ*

² S R *cakkhu°*.

³ S R °karaṅ

⁴ S Tatth' assa

⁵ B °caritāhi

*Evam evaṇ sabbe satte*¹ ti yathā piyaṇ puggalaṇ mettāyeyya, evaṇ tasmīṇ puggale appanāppattāya vasībhāvaṇ upagatāya mettāya majjhattavensankhāte pi sabbe satte anukkamena pharatīti attho

Metti mettāyaṇā ti ādīni vuttatthān' eva

Vīdisaṇ vā ti padaṇ *tiyaṇ vā* ti etassa atthavibhāvanatthaṇ vuttaṇ *Pharati vā* ti āraṇṇanākarānavasena phusitvā

*Adhīmucceti vā*² ti adhīkabhāvena muccitvā³ Yathā muttaṇ sumuttaṇ hoti suppasāritaṇ suvitthataṇ,⁴ tathā muñcitvā ti attho

*Sabbadhī-ādīniddese*⁵ yasmā tīni pi etāni padāni sabbasaṅgāhīkāni, tasmā nesaṇ ekato va atthaṇ dassetuṇ *sabbena sabbān* ti ādi vuttaṇ Tass' attho hetthā vutto yeva

Vīpulādi-middese yasmā vaṇ appanāppattaṇ hutvā ananta-sattapharaṇavasena vīpulaṇ, taṇ niyamato bhūmivāsena mahaggataṇ hoti Yañ ca mahaggataṇ, taṇ appamānagocāra-vasena appamānaṇ Yaṇ appamānaṇ, taṇ paccatthīkavīghā-tavasena averaṇ Yañ ca averaṇ, taṇ vihatavyāpajjātāya⁶ avyāpajjaṇ⁷ Tasmā *yaṇ vīpulaṇ taṇ mahaggataṇ* ti ādi vuttaṇ Avero avyāpajjo⁸ ti c' ettha lingavīpariyāvena vuttaṇ Manena vā saddhīṇ yojanā kātābbā Yaṇ appamānaṇ cittaṇ, so avero mano, vo avero, so avyāpajjo⁸ ti Api c' ettha hetthimaṇ hetthimaṇ padaṇ uparimassa uparimassa, uparimaṇ vā uparimaṇ hetthimassa hetthimassa attho ti pi veditabbo

Seyyathā pi ekāṇ puggalaṇ duggataṇ durupetaṇ ti idam pi karuṇāya vatthubhūtaṇ puggalaṇ dassetuṇ vuttaṇ Eva-rūpasmiṇ hi puggale balavakāruṇīṇaṇ uppajjati

Tattha *duggataṇ* ti dukkhena samāgībhāvaṇ gataṇ

Durupetaṇ ti kāyaduccarītādīhi upetaṇ Gati-kula-bhogā-divāsena vā tamabhāve thito puggalo duggato Kāyaduc-carītādīhi upetattā taṇaparāyanabhāve thito durupeto ti evam ettha attho veditabbo

Ekāṇ puggalaṇ piyaṇ manāpan ti⁹ idam pi muditāya vatthubhūtaṇ puggalaṇ dassetuṇ vuttaṇ

¹ B sabbasatte

² B S Adhīmuñcitvā

³ B S muñcitvā

⁴ S R suvimmuttaṇ

⁵ Vbh 273

⁶ S R °vyāpajjātāya

⁷ S R avyāpajjhaṇ

⁸ S R avyāpajjho

⁹ Vbh 274

Tattha gati-kula-bhogādivasena jotibhāve thito piyo
Kāyasucaritādihi upetattā jotiparāyanabhāve thito ma-
nāpo ti datthabbo

Neva manāpaṇaṇa na amanāpana ti¹ idam pi upekkhāya vat-
thubhūtaṇa puggalaṇa dassetaṇa vuttaṇa Tattha mittabhāvaṇa
asampattatāya *neva manāpo* Amittabhāvaṇa asampattatāya
na amanāpo ti veditabbo Sesam ettha yaṇa vattabbaṇa sīyā,
taṇa sabbaṇa hetthā Cittuppādakande vuttam eva

Bhāvanāvīdhānam pi etesaṇa kammaṭṭhānānaṇa Visuddhi-
magge² vitthārato kathitam evāti

Suttantabhājanīyaṇa

Abhidhammabhājanīyaṇa kusalato pi vipākato pi kiriyato
pi³ hetthā Cittuppādakande bhājanāyena' eva bhājanāṇa
Attho pi 'ssa tattha vuttanāyena' eva veditabbo

Pañhapucchake⁴ pāli-anusārena' eva mettādīnaṇa kusalādi-
bhāvo veditabbo Ārammanattikesu pana sabbā pi tīsu
tikesu na-vattabbārammanā eva, ajjhattārammanattike
bahiddhārammanā ti

Pañhapucchakaṇa.

Imasmaṇa pana Appamaññāvibhange Sammāsambuddhena
Suttantabhājanīye pi lokiyā eva appamaññāyo⁵ kathitā, Abhi-
dhammabhājanīye pi Pañhapucchake pi Tayo pi hi ete nayā
lokiyattā⁶ ekaparicchedā eva Evam ayaṇa Appamaññā-
vibhango pi teparivattaṇa niharitvā va bhājetvā dassito ti

Appamaññāvibhanganiddeso.

¹ *Vbh* 275

² *Vism* ch ix

³ *Vbh* 281 f

⁴ *Ibid* 282

⁵ S R appamaññā

⁶ R S lokikattā